

У НОМЕРІ:

ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Гораль Л.Т., Ярошенко О.Л. Візія підземного зберігання природного газу в умовах сталого розвитку.....	4
Карпенко Ю.В. Туризм як форма розв'язання суперечностей сумісно-розділених відносин: морально-етичні аспекти.....	12
Лупак Р. Л. Державна політика управління безпекою розвитку внутрішнього ринку із застосуванням інструменту імпортозаміщення.....	20
Маркова Є.Ю. Сучасний стан розвитку аграрного сектору економіки України в умовах реалізації програми державно-приватного партнерства.....	30
Омельяненко В.А. Концептуальні основи аналітики інноваційного компоненту національної безпеки.....	38

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Кифяк О.В. Роль і місце промислового маркетингу у формуванні транскордонних ринків...	44
Моргун А.В., Розман І.І., Прокопович Л.С. Оптимізація бібліотечної діяльності в умовах глобалізації економічних процесів.....	49
Сакун Л.М., Орлова К.О. Стратегічне планування як основа ефективного функціонування металургійних підприємств України на зовнішньому ринку.....	54
Шебаніна О.В., Федосєєва Г.С. Міжнародна конкурентоспроможність виробників сільськогосподарської продукції.....	59

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Абрамова І.О. Застосування відновлювальних джерел енергії як інструмент антикризового регіонального управління.....	65
Гавриш І.І. Відбір найкращих зарубіжних маркетингових практик регіональної політики інвестиційної привабливості методом бенчмаркінгу.....	70
Карпук А.І., Миклуш Т.С., Гордійчук А.І. Закономірності та перспективи комплексного розвитку агропродовольчої системи регіону.....	79
Ковальська Л.Л., Речун О.Ю. Алгоритм проектування потреб регіону в об'єктах роздрібної торгівлі як напряму розвитку підприємницького середовища.....	86
Кондіус І.С. Застосування апарату напівмарковських моделей в реальних умовах функціонування регіонів України.....	93

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Terekhov E.

Berücksichtigung des risikos in der planung wirtschaftlicher ergebnisse der nachhaltigen bodennutzung nach den tagebauen..... 103

Білокурський Р.Р.

Моделювання еколого-економічних систем: теоретична сутність та практичне значення для України..... 108

Поліщук Л.М., Тищук І.В.

Оцінка природно-ресурсного потенціалу сільського зеленого туризму в регіонах України..... 116

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Кривов'язюк І.В., Музинська А.Р.

Діагностика економічної безпеки підприємства на основі синтезу методів її реалізації..... 125

Кривов'язюк І. В.

Механізм реалізації освітніх процесів в напрямку розвитку підприємницької майстерності..... 135

Олександренко І.В., Харитиніч М.В.

Оптимізація структури капіталу підприємства..... 141

Павлюк Л.В., Оксенюк К.І.

Теоретичні основи дослідження бізнес-процесів на підприємстві..... 148

Станкевич І.В., Пахтусов М.І.

Аналіз механізмів управління рекламною діяльністю операторів мобільного зв'язку та напрямки їх подальшого розвитку..... 152

Полінкевич О.М.

Порівняльний аналіз моделей корпоративного управління підприємницьких структур..... 158

Потьомкіна О.В.

Методика оцінки результативності мотиваційних механізмів на підприємстві.. 167

Чешук В.О.

Специфіка моніторингу економічної безпеки будівельних підприємств..... 172

Щурик М.В.

Кредитування потреб аграрного сектору в умовах сьогодення: недоліки та шляхи їх подолання..... 176

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Вахович І.М., Пушкарчук І.М., Купира М.І.

Механізм вдосконалення системи бюджетного регулювання депресивних регіонів на етапі розподілу фінансових ресурсів..... 184

Буйда К.В.

Імплементація міжнародного досвіду управління банківським ризиком: теоретико-методологічний аспект..... 190

Дорош В.Ю., Русакова О.М. Діагностика доходів місцевих бюджетів Волинської області та прогнозна їх оцінка.....	196
Zabedyuk M. Financial resources: classification and sources of formation.....	204
Індус К.П. Удосконалення регуляторної політики держави у сфері фінансового забезпечення розвитку малого підприємництва.....	209
Іщук Л.І., Дейнека О.І. Теоретичні аспекти бюджетного забезпечення розвитку регіонів.....	214
Koretska N., Yakubovskyi V. Development of mobile acquiring in Ukraine and tools to overcome obstacles.....	218
Мицак О.В., Бублик Л.Я. Етапи розвитку споживчого кредитування в Україні.....	222
Мостовенко Н.А., Коробчук Т.І. Кредитна культура як прояв фінансової поведінки споживачів кредитних послуг.....	229
Ніколаєва А.М., Іщук Л.І., Пиріг С.О. Фінансування соціально-економічного розвитку регіону з урахуванням ефективного функціонування фондового ринку.....	234
Пиріг С.О., Нужна О.А., Тлущкевич Н.В. Автоматизація діагностики фінансової стійкості підприємства та її вплив на фінансову стабільність регіону.....	242
Поліщук В.Г. Забезпечення фінансової безпеки при використанні інноваційної криптовалюти BITCOIN.....	248
Шубала І.В. Аналіз та оцінка показників розподілу доходів домогосподарств регіону.....	255
ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА	
Багмет К.В. Інституційні зміни: пошук шляхів створення ефективних інститутів соціальної сфери.....	263
Василик Н.М. Інноваційні технології в організації освітнього процесу у ВНЗ.....	270
Дзямудич М.І. Сегментація ринку праці України.....	281
Островська Г.Й. Модернізація методики оцінювання людського капіталу компанії.....	285
Шубалий О.М. Концептуальні засади національної політики підвищення ефективності соціального діалогу.....	292

ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 330.3:622

Гораль Л.Т., д.е.н. професор, директор Інституту економіки та управління в НГК
ІФНТУНГ

Ярошенко О.Л., заступник директора ВРТП «Укргазэнергосервіс» ПАТ «Укртрансгаз»

**ВІЗІЯ ПІДЗЕМНОГО ЗБЕРІГАННЯ ПРИРОДНОГО ГАЗУ В УМОВАХ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

В статті актуалізовано концепцію зміни взаємодії людства з навколишнім середовищем шляхом інституційних реформ, так звану концепцію сталого розвитку. Підкреслено, що для реалізації стратегії сталого розвитку використовується системний підхід. Розглянуто основоположні визначення сталого розвитку та його компонент і зроблено узагальнення щодо використання даної моделі економічного зростання. Звернено увагу на стан та тенденції розвитку підприємств газозабезпечення, які характеризуються як передкризові. Акцентовано увагу на підприємствах з підземного зберігання природного газу (ПЗГ), як стратегічно важливих об'єктах для надійного безперебійного і раціонального забезпечення споживачів природним газом. Окреслено основні функції оператора газосховищ, завдання ПЗГ та особливості функціонування, визначено склад підземного сховища газу, як інженерно-технологічного комплексу, в межах балансової приналежності. Зосереджено увагу на основних цілях державної політики в енергетиці. Підкреслено нагальну потребу в розробленні оновленої концепції підземного зберігання газу з посиленням обґрунтуванням її привабливості як для імпортерів, так і експортерів газу, яка повинна стати основою для якнайповнішого використання транзитних можливостей української газотранспортної системи, а також регулювальних можливостей для паралельних маршрутів російського газу.

Ключові слова: сталий розвиток, надійність газозабезпечення, підземне зберігання

Horal L., Jaroshenko O.

**A VISION OF UNDERGROUND STORAGE OF NATURAL GAS IN SUSTAINABLE
DEVELOPMENT**

The article updates the concept of changing the interaction of people with the environment through institutional reforms, the so-called concept of sustainable development. It was emphasized that a systematic approach is used to implement a sustainable development strategy. The basic definitions of sustainable development and its components are considered and a general idea about the use of this model of economic growth is made. The attention is paid to the state and trends of development of gas supply enterprises, which are characterized as pre-crisis. The emphasis is placed on enterprises of underground storage of natural gas (PGG) as strategically important objects for reliable uninterrupted and rational supply of consumers with natural gas. Outlined the basic functions of the gas storage operator, the tasks of the PZG and the peculiarities of functioning, the composition of the underground gas storage as an engineering and technological complex, within the limits of balance sheet membership, is determined. Focused attention to the main goals of state policy in the energy sector. Underlined an urgent need to develop an updated concept for underground gas storage with enhanced justification for its attractiveness for both importers and exporters, which should be the basis for the fullest use of the transit capabilities of the Ukrainian gas transport system, as well as regulatory opportunities for parallel routes of Russian gas.

Key words: sustainable development, reliability of gas supply, underground storage

Horal L., Jaroshenko O.

**ВІЗІЯ ПОДЗЕМНОГО ХРАНЕННЯ ПРИРОДНОГО ГАЗА В УСЛОВИЯХ
УСТОЙЧИВОГО РОЗВИТКУ**

В статье актуализировано концепцию изменения взаимодействия человечества с окружающей средой путем институциональных реформ, так называемую концепцию устойчивого развития. Подчеркнуто, что для реализации стратегии устойчивого развития используется системный подход. Рассмотрены основополагающие определения устойчивого развития и его компонент и сделано обобщение по использованию данной модели экономического роста. Обращено внимание на состояние и

тенденції розвитку підприємств газоснабження, які характеризуються як прекризові. Акцентовано увагу на підприємствах по підземному зберіганню природного газу (ПХГ), як стратегічно важливих об'єктах для надійного безперебійного і раціонального забезпечення споживачів природним газом. Визначені основні функції оператора газозберігальних об'єктів, завдання ПХГ і особливості функціонування, визначено склад підземного зберігальника газу, як інженерно-технологічного комплексу, в межах балансової належності. Сконцентовано увагу на основних цілях державної політики в енергетиці. Підкреслено необхідність розробки оновленої концепції підземного зберігання газу з посиленою обґрунтованістю її привабливості як для імпортерів, так і експортерів газу, яка повинна стати основою для найбільш повного використання транзитних можливостей української газотранспортної системи, а також регулювальних можливостей для паралельних маршрутів російського газу.

Ключові слова: стійке розвиток, надійність газоснабження, підземне зберігання

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Глобалізаційні процеси в економіці проявляються через швидке зростаюче масове виробництво, глобалізацію споживання і торгівлі, винятково широко освоєння нових ринків, появу нових послуг, стирання будь-яких кордонів, ріст обміну товарами, послугами, технологіями між народами. Проте вони зазвичай призводять до виникнення протиріччя між ростом економічної сфери та інших сфер людської життєдіяльності, спричиняючи макро- і мікрокризи – нездатність належним чином відповісти на виникнення нового якісного стану соціуму.

Важливою складовою розвитку суспільства є збалансованість сучасних потреб людства та захист інтересів майбутніх поколінь, а пошук альтернативних та інноваційних підходів в управлінні економікою є надзвичайно актуальним для забезпечення збалансованого та сталого розвитку здорового суспільства. На сьогодні сталий розвиток – одна з перспективних сучасних ідеологій. Підвищення динаміки зовнішнього середовища вимагає від сучасних підприємств адекватного реагування, яке виражається у формуванні нової сучасної парадигми менеджменту – управлінні організаційними змінами. Особливої уваги управління змінами заслуговує в контексті забезпечення розвитку нафтогазових підприємств, адже метою будь-якого вдосконалення є перехід підприємства на новий етап функціонування.

Важливу роль при забезпеченні просування розвинених країн світу на шляху реалізації моделі сталого розвитку та стратегій сталого розвитку нафтогазових компаній відіграють фінансово-організаційні механізми їх забезпечення, оскільки в умовах економічної та політичної нестабільності спостерігається постійна нестача фінансових ресурсів для економічного стимулювання суб'єктів господарювання при розробці та впровадженні сучасних екологічних технологій виробництва [1]. Це й обумовлює актуальність дослідження стану надважливого об'єкта в нафтогазовому комплексі – підземного сховища газу та його функціональних особливостей при модернізації нафтогазової галузі та забезпечення охорони довкілля.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженню сталого розвитку промислових підприємств присвячено праці таких відомих українських вчених як Геєць В. М., Згуровський М. З., Краснокутська Н. В., Кузьмін О. Є., Лапко О. О., Луценко Ю. В., Лукінов І. І., Марчук Є. К., Пахомов Ю. М., Чумаченко М. Г. та багатьох інших. Практичні та методичні розробки щодо надійного забезпечення країн Європи природним газом шляхом його резервування в підземних сховищах (ПСГ) знайшли своє відображення в працях таких українських вчених, як Гімер Р. Ф., Гораль Л. Т., Грудз В. Я., Костів В. В., Тимків Д. Ф., Перезовова І. В., Савків Б. П., Фик О. В., Федутенко А. М. та багатьох інших. Проте зміна економічної та політичної ситуації в Україні викликає необхідність постійної кореляції підходів до визначення ефективності ПСГ відповідно до основних факторів впливу, зокрема функціонування ПСГ в умовах сталого розвитку.

Цілі статті. Основною ціллю даної статті є окреслення візії підприємств з підземного зберігання природного газу, як керуючої філософії та обґрунтування еталону цінностей таких підприємств з акцентуванням на умовах сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сьогодні існує визнана багатьма концепція зміни взаємодії людства з навколишнім середовищем шляхом інституційних реформ, так звана концепція сталого розвитку, яка отримала широке визнання і поширення серед вчених світу. Для реалізації стратегії сталого розвитку використовується системний підхід, при якому розглядається складна структура, що включає суспільну та екологічну системи, соціальну, економічну та природну взаємодію. Серед індикаторів даної стратегії на національному рівні виділяють економічні, соціальні та екологічні, на кожну із цих множин впливають як енергетичні, так і екологічні показники ефективності [2].

Концепція «сталого розвитку» є розвитком вчення В. Вернадського про ноосферу, яке виявилось необхідною платформою для напрацювання триєдиної концепції сталого еколого-соціально-економічного розвитку. Узагальнення цієї концепції були зроблені всесвітніми саммітами ООН, за участі понад 180 країн світу, багатьох міжнародних організацій та провідних учених, у 1992 році в Ріо-де-Жанейро та у 2002 році в Йоханесбургу. Таким чином, нова концепція системно поєднала три головні компоненти сталого розвитку суспільства: економічну, природоохоронну і соціальну [3].

Економічний підхід полягає в оптимальному використанні обмежених ресурсів та застосуванні природо-, енерго- і матеріалозберігаючих технологій для створення потоку сукупного доходу, який би забезпечував принаймні збереження (не зменшення) сукупного капіталу (фізичного природного, або людського), з використанням якого цей сукупний дохід створюється. Водночас перехід до інформаційного суспільства приводить до зміни структури сукупного капіталу на користь людського, збільшуючи нематеріальні потоки фінансів, інформації та інтелектуальної власності. Уже тепер ці потоки перевищують обсяги переміщення матеріальних товарів усередині країни. Розвиток нової, «невагомої» економіки стимулюється не лише дефіцитом природних ресурсів, а й наростанням обсягів інформації та знань, що набувають значення затребуваного товару.

З погляду екології, сталий розвиток має забезпечити цілісність біологічних і фізичних природних систем, їх життєздатність, від чого залежить глобальна стабільність усієї біосфери. Особливого значення набуває здатність таких систем самооновлюватися й адаптуватися до різноманітних змін, замість збереження в певному статичному стані або деградації та втрати біологічної різноманітності.

Соціальна складова орієнтована на людський розвиток, на збереження стабільності суспільних і культурних систем, на зменшення кількості конфліктів у суспільстві. Людина має стати не об'єктом, а суб'єктом розвитку. Вона повинна брати участь у процесах формування своєї життєдіяльності, прийнятті й реалізації рішень, контролі за їх виконанням. Важливе значення для забезпечення цих умов має справедливий розподіл благ між людьми (зменшення так званого GINI-індексу), плюралізм думок та толерантність у стосунках між ними, збереження культурного капіталу і його розмаїття, насамперед спадщини не домінуючих культур.

Системне узгодження та збалансування цих трьох складових – завдання величезної складності. Зокрема взаємний зв'язок соціальної та екологічної складових приводить до необхідності збереження однакових прав сьогоdnішніх і майбутніх поколінь на використання природних ресурсів. Взаємодія соціальної та економічної складових вимагає досягнення справедливості при розподілі матеріальних благ між людьми й надання цілеспрямованої допомоги бідним прошаркам суспільства. І, нарешті, взаємозв'язок природоохоронної та економічної складових потребує вартісної оцінки техногенних впливів на довкілля. Вирішення цих завдань — найголовніший виклик сьогодення для національних урядів, авторитетних міжнародних організацій та всіх прогресивних людей світу.

Російський соціолог О. Б. Вебер пише, що в науковому і політичному дискурсі розрізняють зростання як зміни переважно кількісні і розвиток як зміни якісні. Розвиток поділяється на припустимий, або сталий (sustainable), і неприпустимий, несталий (unsustainable). Поєднання зовнішньо протилежних один одному понять «розвиток» і

«сталість» привело до появи принципово нової концепції. Прогрес вперше був визначений як сталий розвиток. Акцент переноситься з кількісних на якісні параметри, на створення гідних умов існування для всіх – у згоді з природою і не за рахунок майбутніх поколінь [4].

Досягнення сталого розвитку у широкому розумінні має такі основні напрямки й аспекти: економічний, демографічний, соціальний, екологічний, культурологічний, прогностичний [5]. Тому, залежно від сфери діяльності науковці – біологи, екологи, економісти, соціологи, філософи, фахівці з теорії систем, управлінці – роблять акцент на тих або інших аспектах.

Таким чином, під сталим розвитком розуміють модель економічного зростання, в якій використання ресурсів спрямовано на задоволення потреб людини при збереженні навколишнього середовища, так що ці потреби можуть бути задоволені не тільки тепер, але й для майбутніх поколінь. Реалізація стратегії сталого розвитку передбачає поєднання економічної ефективності, соціальної стабільності та екологічної безпеки. Такі трансформації здатні стимулювати економічну активність, як мінімум, так само, як звичайні інвестиційні стратегії, однак при зниженому ризику виникнення криз та потрясінь, що характерні для існуючої моделі розвитку [6].

Упродовж останніх років стан та тенденції розвитку підприємств газозабезпечення характеризуються як передкризові, що обумовлено фінансово-економічною кризою, яка охопила Україну, та несвоєчасним переходом на антикризове управління і вибором неадекватних інструментів його здійснення.

Нині економіка України потребує щонайменше 40 - 45 млн т нафти (власне виробництво не перевищує 5 млн т), 92 млрд м³ природного газу (власний видобуток становить 18 млрд м³), щорічно слід імпортувати приблизно 35 млн т коксового вугілля, 75% лісоматеріалів, 100% свіжого ядерного палива [7]. Висока забезпеченість України окремими видами стратегічної сировини гарантує функціонування базових галузей економіки у разі ускладнення міжнародного становища. Розв'язання основних проблем галузі тісно пов'язане з енергетичною незалежністю держави, яка у свою чергу є одним із синонімів її національної безпеки. Причому це особливо актуально для природного газу, оскільки Україна забезпечує себе цим стратегічно важливим видом палива за рахунок свого видобутку тільки на 24% від потреби. Тому від того, як буде розвиватися світова геополітична та гео економічна ситуація в енергетичній площині, значною мірою залежатимуть умови функціонування економіки та паливно-енергетичного комплексу України.

Для надійного безперебійного і раціонального забезпечення споживачів природним газом, забезпечення надійного транзиту газу через територію України до країн Європи, створення довгострокових резервів газу на випадок виникнення екстремальних ситуацій в газотранспортній системі України діють підземні газосховища (ПСГ), 12 з яких є на балансі ПАТ «Укртрансгаз» (далі компанія), два з яких створені на базі водоносних структур, а решта – на базі виснажених газових родовищ. Загальна активна місткість підземних газових сховищ становить 31 млрд. куб.м. Сім підземних газосховищ, тобто більше половини існуючих, мають проектний активний об'єм, кожний з яких дорівнює двом мільярдам кубометрів.

Згідно [8] ст. 46, компанія надає послуги із зберігання газу в ПСГ як постачальникам, так і споживачам газу.

До основних функцій оператора газосховищ належать забезпечення:

- оперативного-диспетчерського управління газосховищем з урахуванням вимог технічних норм та стандартів безпеки;
- ефективності функціонування газосховища;
- контролю якості та фізико-хімічних показників природного газу, який зберігається у газосховищі, в процесі закачування та відбору;
- обліку природного газу під час його зберігання (закачування, відбору);

- співпраці з іншими суб'єктами ринку природного газу з метою дотримання належних умов для ефективного та надійного функціонування газосховища;
- довгострокової здатності газосховища задовольняти обґрунтований попит шляхом інвестиційного планування та його технічного переоснащення;
- дотримання технічних норм та стандартів безпеки під час зберігання (закачування, відбору) природного газу.

На виконання вимог Закону, НКРЕ (Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг) видала постанову №2495 «Про затвердження Кодексу газосховищ та критеріїв, згідно з якими до певного газосховища застосовується режим договірному доступу або режим регульованого доступу», згідно якої Кодекс визначає правові, технічні, організаційні і економічні засади функціонування газосховищ природного газу (далі - газосховища), зокрема:

- права та обов'язки оператора газосховищ та замовників послуг;
- умови доступу до газосховищ;
- умови та порядок надання послуг із зберігання (закачування, відбору) природного газу;
- механізми взаємодії оператора газосховищ з оператором газотранспортної системи, іншими суб'єктами ринку природного газу;
- основні правила технічної експлуатації газосховищ.

Розвиток газової промисловості України супроводжувався значним зростанням ролі і розширенням завдань підземного зберігання газу, основними з яких є:

- покриття сезонної нерівномірності газоспоживання;
- регулювання пікової (добової, місячної) нерівномірності газоспоживання;
- додаткове подавання газу споживачам у випадку аномально холодних зим за рахунок створення відповідних резервів газу;
- забезпечення надійності роботи газотранспортної системи шляхом резервування газу на випадок короткочасних аварійних ситуацій на газопроводах;
- забезпечення надійності експортних поставок газу;
- створення довгострокових державних резервів газу на випадок екстремальних ситуацій.

Підземне сховище газу – інженерно-технологічний комплекс, до складу якого в межах балансової приналежності входять [9]:

- геологічна структура з пластом-колектором;
- штучний газовий поклад у пласті-колекторі, який складається з об'єму буферного та активного газу;
- контрольні горизонти;
- експлуатаційний фонд свердловин;
- система збору газу (шлейфи свердловин та газозбірні колектори);
- газозбірний пункт;
- технологічні трубопроводи та трубопроводи підключення газосховищ до газотранспортної системи;
- дожимні компресорні станції;
- газорозподільні станції;
- установки підготовки газу;
- установки протикорозійного захисту;
- лінії і споруди систем технологічного зв'язку і телемеханіки;
- лінії електропередачі і обладнання для електроживлення електроустановок газосховищ, систем телемеханіки та установок електрохімічного захисту;
- пункт заміру і контролю якості природного газу;
- пункти редукування газу;
- протипожежні засоби, протиерозійні і захисні споруди об'єктів газосховищ;
- будівлі та споруди газосховищ;
- об'єкти утилізації пластових, стічних і промислових вод;

– інші об'єкти, передбачені проектом газосховища.

Для оперативного резервування надійності газопостачання створюються так звані «пікові» ПСГ з активним об'ємом від одного мільярда кубометрів і високою продуктивністю свердловин (до 0,5 млн. м³/добу і більше), які забезпечують 1–1,5% відбору активного об'єму газу ПСГ за добу. В такому режимі передбачена експлуатація Богородчанського та Дашавського газосховищ. З метою забезпечення надійності експортних поставок газу створена мережа підземних сховищ газу неподалік державного кордону (Угерське, Опарське, Дашавське, Богородчанське, Більче-Волицько-Угерське ПСГ), активний об'єм яких забезпечує покриття не менше 5% від об'єму споживання газу.

Особливістю ПСГ є наявність в них активного та буферного об'єму газу. Активний об'єм газу – визначений технологічним проектом об'єм природного газу, в межах проектної величини якого можливо здійснювати закачування та відбір природного газу, та є робочим обсягом (об'ємом), який замовник може зберігати у газосховищі відповідно до договору зберігання (закачування, відбору) природного газу. Буферний об'єм газу – технологічно і економічно обґрунтований обсяг природного газу, який не підлягає відбору та постійно зберігається (знаходиться) у газосховищі, технологічно виконує функції носія енергії, що підтримує енергію пласта для відбору активного газу, забезпечує необхідні проектні параметри роботи основного технологічного обладнання газосховища, добової продуктивності газосховища, розділяє газову частину пласта-колектора від його водонасиченої частини та запобігає обводненню окремих свердловин і штучного газового покладу загалом. В більшості випадків буферний об'єм займає близько 30-60% загального простору ПСГ. Наприклад, в Богородчанському ПСГ загальний об'єм сховища 3420 млн м³, при цьому активний об'єм складає 2300 млн м³ (67%), а буферний – 1120 млн м³ (33%).

Прийнята 2015 року «Стратегія Сталого розвитку «Україна – 2020»», задекларувала впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі. Задля цього слід досягти забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ та, як наслідок, підвищення стандартів життя через відновлення макроекономічної стабільності, забезпечення стійкого зростання економіки екологічно невиснажливим способом тощо.

У вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН для прийняття Порядку денного в галузі розвитку на період після 2015 року (далі – Саміт). Саміт розглядається світовою спільнотою як подія історичного значення. Проблематика Саміту охоплювала всі аспекти соціально-економічного розвитку, конкурентоспроможності країн, екологічної та енергетичної безпеки, глобального партнерства для розвитку, а обсяг ґрунтовної підготовчої роботи не мав прецедентів в історії.

Після Саміту перед країнами – членами ООН постали нові завдання адаптації визначених на глобальному рівні цілей та їх моніторингу. В Україні також розпочалась робота зі встановлення цілей сталого розвитку на 2016-2030 роки, відповідних завдань та показників для моніторингу досягнення цілей [10].

Зокрема до теми нашого дослідження безпосередній стосунок має Ціль 9 – Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям, до складу якої вписано 8 підцілей, зокрема такі з них:

– Розвивати якісну, надійну, стійку та сталу інфраструктуру, включаючи регіональну та транскордонну інфраструктуру, з метою підтримки економічного розвитку та добробуту людей, приділяючи особливу увагу забезпеченню недорогого і рівноправного доступу для всіх.

– До 2030 року модернізувати інфраструктуру і переобладнати промислові підприємства, зробивши їх стійкими за рахунок підвищення ефективності використання ресурсів і ширшого застосування чистих та екологічно безпечних технологій і промислових процесів, за участі всіх країн відповідно до їх індивідуальних можливостей.

– Активізувати наукові дослідження, нарощувати технологічний потенціал промислових секторів у всіх країнах, особливо країнах, що розвиваються, у тому числі шляхом стимулювання до 2030 року інноваційної діяльності та значного збільшення кількості працівників у сфері ДіР у розрахунку на 1 млн осіб, а також державних і приватних витрат на ДіР.

В енергетиці досягнення поставленої мети можливе через реалізацію програми енергонезалежності, головне завдання якої – забезпечення енергетичної безпеки і перехід до енергоефективного та енергоощадного використання та споживання енергоресурсів із впровадженням інноваційних технологій. Основними цілями державної політики у цій сфері є: зниження енергоємності валового внутрішнього продукту (на 20 відсотків до кінця 2020 року) шляхом забезпечення (впровадження) 100 відсотків обов'язкового комерційного обліку споживання енергоресурсів (енергії та палива), переходу до використання енергоефективних технологій та обладнання, зокрема через механізм залучення енергосервісних компаній, реалізації проектів з використанням альтернативних джерел енергії; забезпечення максимально широкої диверсифікації шляхів та джерел постачання первинних енергоресурсів, зокрема нафти, природного газу, вугілля, ядерного палива, нарощування видобутку вітчизняних енергоносіїв, запровадження прозорих конкурентних правил розробки та використання родовищ енергоносіїв; лібералізація ринків електричної і теплової енергії, вугілля та газу, перехід на нову модель їх функціонування; інтеграція енергосистеми України з континентальною європейською енергосистемою ENTSO-E; реорганізація публічного акціонерного товариства «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України»» відповідно до Третього енергетичного пакету Європейського Союзу; модернізація інфраструктури паливно-енергетичного комплексу тощо [11].

Виконання даної програми для газотранспортного комплексу України стало можливим після прийняття в 2015 році закону «Про ринок природного газу» [9], який визначив правові засади функціонування ринку природного газу України, а саме: принципи вільної конкуренції, належний захист прав споживачів та безпеки постачання природного газу, здатність до інтеграції з ринками природного газу держав – сторін Енергетичного Співтовариства, у тому числі шляхом створення регіональних ринків природного газу.

Законом окреслено перелік ринкових заходів, що застосовуються для подолання кризової ситуації всіх рівнів, зокрема:

- 1) заходи, спрямовані на збільшення обсягів постачання природного газу:
 - підвищення спроможності до реагування на кризову ситуацію об'єктів, пов'язаних з видобутком природного газу;
 - збільшення гнучкості імпорту природного газу, забезпечення двостороннього руху природного газу, диверсифікація джерел надходження природного газу;
 - сприяння доступу до газотранспортних систем для постачальників газу з альтернативних джерел;
 - забезпечення достатньої потужності (у тому числі потужності відбору) газосховищ та обсягів природного газу в газосховищах;
 - використання довгострокових та короткострокових договорів купівлі-продажу і постачання природного газу;
 - стимулювання інвестицій в об'єкти газової інфраструктури.

Протягом тривалого часу високий потенціал вітчизняного комплексу підземного зберігання газу використовується не на повну потужність. Існує нагальна потреба розроблення оновленої концепції підземного зберігання газу з посиленням обґрунтуванням її привабливості як для імпортерів, так і експортерів газу. Вона повинна стати основою для якнайповнішого використання транзитних можливостей української газотранспортної системи, а також регульованих можливостей для паралельних маршрутів російського газу. Актуальність проведених цілеспрямованих досліджень у сфері транспорту газу зумовлена необхідністю пошуку шляхів суттєвого підвищення

ефективності роботи ГТС України за рахунок зменшення виробничо-технологічних втрат шляхом оптимізації режимів роботи та формування оптимальних параметрів керування газопотоками, використання потенціалу підземних сховищ зберігання газу (ПСГ), підвищення ефективності роботи системи у пікових режимах, а також керування нештатними ситуаціями, моделювання та оптимізації проектних рішень її реконструкції та розвитку.

При розгляді зовнішнього використання мережі ПСГ України треба відзначити в першу чергу унікальність сприятливих умов нашої країни для резервування запасів газу континентального значення, пов'язаних з географічним розташуванням. Для унеможливлення господарської невизначеності (від тенденції зведення до мінімуму підземного зберігання до збільшення його потенціалу в 1,5 рази) потрібно економічно обґрунтувати можливі варіанти функціонування та розвитку мережі підземного зберігання газу. Особливу увагу потрібно приділити Богородчанському ПСГ, яке найвигідніше розташоване до джерел постачання природного газу газопроводами як з території України, так і з-за кордону.

Висновки. Аналізуючи європейський досвід використання ПСГ, у контексті підвищення їх конкурентоспроможності, необхідно в Україні створювати передумови забезпечення надійності майнових гарантій. Відомо, що європейські учасники ринку газу завжди намагаються віддавати перевагу європейським провайдерам послуг. Проте висока (майже максимальна) завантаженість європейських сховищ свідчить про актуальність використання українських підземних сховищ газу в центральноевропейському регіоні. Розміщення наших підземних газосховищ на західному кордоні України дає змогу відправляти газ із них порівняно швидко практично в будь-яку країну Європи. Основним технічним питанням, пов'язаним з використанням ПСГ, є модернізація процесів закачування газу і його зворотного викачування зі сховищ для транспортування до Європи. У разі інвестування великих сум у модернізацію та розвиток мережі підземних сховищ газу (ПСГ), вони можуть принести великий прибуток країні.

Список використаних джерел:

1. Крамарев Г. В. Сталый розвиток нафтогазового комплексу та фінансово-організаційні механізми його забезпечення / Г. В. Крамарев, О. О. Лапко // Бізнес Інформ. - 2014. - № 6. - С. 153-159, с. 154
2. Паливно-енергетичний комплекс України в контексті глобальних енергетичних перетворень. – Київ: Українські енциклопедичні знання, 2004. – 468 с., С. 440.
3. Сталый розвиток / Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку // <http://wcd.org.ua/uk/sustainable-development>
4. Вебер, А. Б. Политика мирового развития: между реальностью глобализации и императивом устойчивости [Текст] / А. Б. Вебер // Полис. Политические исследования. – 2003. – № 5. – С. 38 – 45., с. 38
5. Топчієв, О. Г. Основи суспільної географії [Текст: навчальний посібник / О. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с., с. 91-93; Сталый розвиток промислового регіону: соціальні аспекти [Текст]: монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2012. – 534 с., с. 22-23
6. Державна політика сталого розвитку на засадах "зеленої" економіки". Аналітична записка © Національний інститут стратегічних досліджень [електронний ресурс] / джерело: <http://www.niss.gov.ua/articles/1237/>
7. Офіційний сайт НАК «Нафтогаз України» [Електрон-ний ресурс] – режим доступу <http://www.naftogaz.com>
8. Закон України «Про ринок Природного газу» /Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 27, ст.234
9. Кодекс газосховищ та критерії, згідно з якими до певного газосховища застосовується режим договірної доступу або режим регульованого доступу / Постанова НКРЕ №2495 від 30.09.2015 р. [електронний ресурс] режим доступу: <http://utg.ua/utg/business-info/regulations.html>
10. Цілі сталого розвитку 2016-2030 / Представництво ООН в Україні // <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholititia/tsili-staloho-rozvytku>
11. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [електронний ресурс] / джерело: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

УДК 338.48:316.47

Карпенко Ю. В., к.е.н.

ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

ТУРИЗМ ЯК ФОРМА РОЗВ'ЯЗАННЯ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ СУМІСНО-РОЗДІЛЕНИХ ВІДНОСИН: МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ АСПЕКТИ¹

У публікації вперше в комплексі викладені результати аналізу механізмів розвитку сфери туризму через призму понять мораль і економіка, що відповідає сутності та принципам побудови сучасного розділено-спільного світу. Обґрунтовано, що феномен туризму являє собою форму розв'язання суперечностей сумісно-розділених відносин.

Ключові слова: туризм, сфера туризму, сумісно-розділені відносини, суперечності, вигода, користь, мораль, свобода вибору, свобода пересування, толерантність, обов'язок, відповідальність, справедливість, модернізація.

Карпенко Іу.

TOURISM AS A FORM OF CONFLICT RESOLUTION CO-DIVISION OF RELATIONS: MORAL AND ETHICAL ASPECTS

In the publication for the first time in the complex the results of the analysis of the mechanisms for the development of tourism through the prism of the concepts of morality and economy, which corresponds to the essence and principles of construction of the modern divided-General of the world. It is proved that the phenomenon of tourism is a form of conflict resolution jointly divided relations.

Key words: tourism, tourism, jointly divided relations, contradictions, benefits, benefits, morality, freedom of choice, freedom of movement, tolerance, duty, responsibility, justice, modernization.

Карпенко Ю.В.

ТУРИЗМ КАК ФОРМА РАЗРЕШЕНИЯ ПРОТИВОРЕЧИЙ СОВМЕСТНО-РАЗДЕЛЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ: МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

В публикации впервые в комплексе изложены результаты анализа механизмов развития сферы туризма через призму понятий морали и экономика, что соответствует сущности и принципам построения современного разделенно-общего мира. Обосновано, что феномен туризма представляет собой форму разрешения противоречий совместно-разделенных отношений.

Ключевые слова: туризм, сфера туризма, совместно-разделенные отношения, противоречия, выгода, польза, мораль, свобода выбора, свобода передвижения, толерантность, обязательство, ответственность, справедливость, модернизация.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Спільно-розділена праця як вихідне економічне відношення, розвиваючись через взаємодію своїх сторін (спільності і роздільності), досягає такого стану, коли весь світ можна охарактеризувати як розділено-спільний, а найбільш адекватною сучасною формою його існування є суперечлива єдність глобалізації та локалізації. Зараз відносини спільності за допомогою інформаційно-мережних і фінансових механізмів переросли кордони національних держав і набули форму глобалізації, а відносини роздільності набули форму просторово-країнової локалізації матеріальних і трудових ресурсів, нездатних переміщуватися в просторі зі швидкістю фінансових потоків і електронних платежів. Безпосереднім стиком, з'єднанням, тотожністю спільного і розділеного, індивідуального і суспільного в спільно-розділеній економічній діяльності є інститути, що втілюють у собі загальне в індивідуальній поведінці людей (формування правил і норм – перехід від індивідуального до загального) і втілювані в цій поведінці (підпорядкування правилам і

¹ Стаття підготовлена в межах науково-дослідної роботи «Проблеми функціонування та розвитку сфери туризму в умовах модернізації економіки» (держ. реєстр. номер 0117U004715).

нормам – перехід від загального до індивідуального) [1, с. 20, 25–26]. Соціальний економічний інститут туризму є соціально-культурною платформою інтеграції образів, ціннісних орієнтирів, норм, ролей, статусів, пріоритетів, установок туризму, їх транслявання і закріплення для отримання оптимального результату функціонування механізму взаємодії економічних потреб та інтересів суспільства. Діяльність даного інституту спрямована на структурування та координацію економічних відносин з метою забезпечення їх ефективності, досягнення основних суспільно-політичних цілей, єдності і згоди в поглядах, зниження невизначеності у взаємовідносинах, сприяння подоланню конфліктів і розв'язання суперечностей розвитку економіки, де моральні принципи складають основу його функціонування.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Фундаментальну основу в сфері сумісно-розділених відносин була закладено в роботах А. Гриценка, зокрема в нових дослідженнях [1–3] науковець акцентує свою увагу на питаннях дослідження політичної економії розділено-спільного світу, спільно-розділеної праці як її вихідної категорії та не залишає поза увагою проблеми інституційної трансформації соціально-економічної системи України. Аспекти визначення моралі як основи життєдіяльності суспільства, аргументування точок дотику між мораллю і економікою, користю висвітлені у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: Р. Апресяна, А. Гусейнова, В. Ібрагімової, Х. Цзян, І. Чаплигіної, Н. Шип [4–9]. Особливий зріз соціально-філософського аналізу феномену туризму з різних позицій його інтерпретації та впливів історичних, трансформаційних процесів представлено у дослідженнях Л. Божко, М. Будько, А. Галіздри, Г. Гарбар, Ю. Зеленюк, О. Лойко, Л. Опейди, В. Пазенка, Г. Скляра та ін. [10–20]. Наявні доробки хоча і охоплюють широке коло питань, однак не аргументують тезу щодо принципів побудови сучасного спільно-розділеного світу та місця у ньому феномену туризму як однієї з форм розв'язання суперечностей його розвитку, яка ми вважаємо, займає важливе місце в окресленій науковій проблемі.

Цілі статті. Метою статті є обґрунтування туризму як форми розв'язання суперечностей сумісно-розділених відносин за допомогою аналізу його етичного виміру крізь призму основних моральних понять.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Філософсько-світоглядний підхід до туризму переконує, що цей вид суспільної, групової та індивідуальної діяльності істотно сприяє справі об'єднання людей, комунікації та соціалізації особистостей на основі їх ознайомлення з цінностями вітчизняної та світової культури, опанування і розповсюдження загальнолюдських етичних цінностей в дусі їх розуміння і поваги [19, с. 7]. Отже, коли йдеться про етичний вимір туризму, то його розглядають крізь призму основних моральних понять.

По-перше, розгляд будь-якого економічного питання з моральної точки зору приводить до проблеми добра і зла, вигоди і користі, які привертають увагу філософів та економістів.

Моральна свідомість, моральне начало, уявлення про добро і зло – невід'ємна складова людської природи, якісна характеристика людини Розумної, активного, діяльного, вольового суб'єкта, здатного осмислено ставитися до себе, до інших, навколишньої дійсності, нести відповідальність за свою поведінку, дії і вчинки. <...> поняття моралі як форми суспільної свідомості, всередині якої вчинки, події розглядається і оцінюється під кутом зору особливих критеріїв добра і зла, як специфічна форма усвідомлення людиною дійсності і самої себе, як особливого виду духовної діяльності людей, що припускає наявність таких складних психічних утворень, як совість, почуття морального обов'язку, понять про добро, зло і справедливість [6, с. 1245–1246]. Однією з характерних рис моральної свідомості є те, що вона формує моральну практику, а через неї базис (систему економічних відносин) і надбудову (систему соціально-духовних відносин) суспільства. А. Гусейнов стверджує, що мораль

і економіка є категоріями практики як свідомої (цілеспрямованої) діяльності людини, які являють собою два її протилежних полюси. Якщо взагалі практика як специфічний людський спосіб буття в світі є єдність волі і необхідності, то мораль є граничною точкою полюса свободи, а економіка – необхідності. Мораль виражає спочатку задане шанобливе ставлення людей один до одного, безумовне визнання їх людської гідності як автономних суб'єктів. У світі цілей і цінностей вона претендує на роль останньої точки відліку, свого роду вищої апеляційної інстанції. Економіка ж позначає інший полюс – полюс залежності від інших, надає відносинам людей речовий характер. Таке розуміння цілком відповідає усталеним уявленням, згідно з якими мораль асоціюється з безкорисливістю, а економіка – з користю. Питання про вплив моралі на економіку і випробовуванім нею зворотнім впливом з боку останньої може бути конкретизований і поділено на три аспекти: обмеження, які мораль накладає на господарсько-економічну діяльність; місце економіки в системі ціннісних пріоритетів; відповідність відносин між людьми, що складається в процесі господарсько-економічної діяльності, моральні критерії [5, с. 152, 155, 157]. Протидію злу силою в економіці, на думку Г. Скляра, слід розглядати не як припинення розвитку тих економічних відносин, які спричиняють поширення зла, а як одночасний усвідомлений генезис економічних відносин і механізмів, що формують сферу суспільної організації, заснованої на цінностях добра, і саме цим, у свою чергу, створюють економічні умови для моральної протидії [20, с. 50].

На наш погляд, в сучасних умовах розвитку суспільства, туризм, як масове явище, феномен сучасної цивілізації, може стати тим механізмом протидії добра злу, що сформувався в суспільстві для розв'язання суперечностей сумісно-розділених відносин в економіці. Однак, як зазначає з даного питання український філософ, провідний фахівець в галузі туризмології В. Пазенок: основою праксеологічного опанування дійсності, зокрема засобами туризму, є прагматизм як метод зосереджений на конкретності, фактах, вчинках (користь!). Однією з основних праксеологічних функцій туризму є підприємницька. Бізнесова, економічна доцільність, її еквіваленти (гроші, прибуток, корисність) стали головним стимулом цілеспрямованої активності туристичного підприємства, компанії, фірми. Суперечністю праксеології загалом і туризму зокрема є протистояння між прагмою (вигодою, користю) як метою діяльності та мораллю як «обмежувачем», стримувачем користоловства [18, с. 57]. Цікавий погляд на дану проблему має російський філософ Р. Апресян, сферою наукових інтересів якого є теорія і генеалогія моралі, нормативна та прикладна етика, філософсько-етичні проблеми життя. Він зазначає, що користь являє позитивну цінність, в основі якої лежать інтереси, тобто відносини людини (або будь-якого іншого соціального суб'єкта) до різних об'єктів, освоєння яких дозволяє йому зберігати і підвищувати свій соціальний, економічний, політичний, професійний, культурний статус. Оскільки інтереси виражаються в цілях, які людина переслідує в своїй діяльності, то користь можна визначити як характеристику засобів, придатних для досягнення заданої мети. Поняття вигода» треба особливо обумовити, його не потрібно ототожнювати з поняттям «користь». Різницю між цими поняттями можна виявити: якщо користь визначається у відношенні до будь-чиїх інтересів, то внутрішні значення цього поняття розрізняються за належністю і характером інтересів, задоволення яких передбачається в якості мети. З'ясування соціального сенсу прагматизму, а в більш широкому плані – соціального простору, в якому не просто стверджує себе принцип користі, але яке немислиме без принципу користі, а саме, простору реалізації, переплетення і зіткнення приватних інтересів, дозволяє інакше поглянути на співвідношення моральності і корисності. Якщо не зміщувати користь з вигодою <...>, принцип користі постає як важливий механізм гармонізації приватних інтересів, більш того, такої їх синергетизації, яка гарантує наближення до задоволення загального інтересу, тобто до загального блага [4, с. 198–200, 236]. А. Галіздра стверджує, що функціонування масового туризму здійснюється як практика культури споживання і додає, що однією з економічних характеристик особливостей туристського споживання, що представляє інтерес, в даному контексті, з

боку соціально-філософської деталізації є наступна особливість: гранична корисність продукту з позицій самого туриста, країни його постійного проживання, країни, в яку турист приїхав, і з точки зору ринку різна. Граничні корисності у даних суб'єктів диференційовані і якісно, і кількісно. Різні також рівні корисності туристських послуг з точки зору соціуму, туриста і ринку при внутрішньому і в'їзному туризмі [12, с. 9]. Все це підтверджує наше припущення про сумісно-розділений характер відносин сучасної економіки, зокрема розвитку сфери туризму, що є методологічним підґрунтям визначення та формування відповідних механізмів взаємозв'язку економічних і моральних категорій.

По-друге, розгляд етичного виміру людського буття, зокрема і феномену туризму, буде не повним без осмислення понять, які характеризують моральну самосвідомість, а саме совість, честь і гідність людини, обов'язок, розкаяння тощо.

Безумовно, що людська діяльність, за своєю сутністю, переслідує прагнення до вигоди, це необхідна умова для самого існування людства. Однак в той же час людство живе в світі сенсів, існування яких є особливе людське буття, тобто «життя». У процесі створення життєвих сенсів людина не просто копіює самого себе з покоління в покоління, а стає «рабом вигоди», всіляко прагнучи до неї, отримуючи задоволення від визнання своїх досягнень іншими людьми на тлі загального прагнення до вигоди і безперервно вибираючи все нові способи отримання вигоди і погодившись при цьому з вимогами моралі. Вигода є засобом і змістом моралі. Отримання особистих благ, матеріальних та інших, сприяє дотриманню моральних норм і лежить в основі їх змісту. Тільки коли вигода вбирається в прийнятні для людей і суспільства форми, вона отримує моральну цінність в дійсному сенсі. Мораль не знаходиться в залежному становищі від вигоди, вона впливає на матеріальний світ. Мораль створює умови і сприяє отриманню вигоди. Довготривалі вигоди людини і суспільства залежать, в свою чергу, від упорядкування поведінки всіх членів соціуму за рахунок законів і постанов, а також за рахунок створення прикладів моральності і ставлення до моралі як вічного регулятора поведінки і стимулятора самодисципліни і самовдосконалення, що відповідає концепції людяності і гідності [7, с. 79]. В сфері туризму таким основним документом правового регулювання, що являє собою всеосяжний звід основоположних принципів діяльності та норм моралі, є Глобальний етичний кодекс туризму [21] прийнятий Генеральною асамблеєю Всесвітньої туристської організації (ЮНВТО). Прагнучи надати державам-членам допомогу в досягненні Цілей розвитку тисячоліття та в діяльності за програмою «Єдина Організація Об'єднаних Націй», ЮНВТО в більшості випадків прямо або опосередковано веде роботу у відповідності до даного кодексу туризму і його принципів. Такі питання, як зміна клімату, біорізноманіття, скорочення бідності, захист уразливих груп населення, економічна і соціальна стійкість розвитку туризму, розширення прав і можливостей місцевих і корінних громад, доступ до освіти, навчання і гідної зайнятості, так само як і відповідальна ділова практика в секторі туризму, є найважливіші області діяльності для ЮНВТО, її членів та зацікавлених суб'єктів сектора туризму. Як такий Глобальний етичний кодекс туризму відіграє визначальну роль в пропаганді і розвитку стійких форм туризму, заснованих на етичних принципах [22, с. 14]. Значущість туризму як унікального суспільного явища і соціального економічного інституту, який має вплив практично на всі сфери людського буття, вплинула і на розвиток процесів міжнародно-правового регулювання в даній сфері. Так, на 17-му засіданні Всесвітнього комітету з етики туризму, яке відбулося 26-27 квітня 2016 р. в штаб-квартирі ЮНВТО (м. Мадрид) відбулася зміна статусу даного документу з рекомендаційного, який не мав обов'язкової юридичної сили, на міжнародну конвенцію, що регулює відносини між суб'єктами міжнародного права через створення відповідних прав та обов'язків. Як зазначив з цього приводу Генеральний секретар ЮНВТО Т. Ріфаї: це є важливим кроком у забезпеченні того, щоб розвиток туризму став силою добра і миру в наших суспільствах і до цього повинні прагнути всі держави-члени ЮНВТО, ця подія сприятиме створенню більш відкритої і більш справедливої моделі розвитку країн. Слід також додати, що одним з

ключових моментів, невідомою частиною процесу розвитку моральної свідомості є духовність особистості, яка включає також принципи вселюдської моральності. Стрижнем духовності є здатність до любові, милосердя, добра, співчуття, серед яких любов є головною Божественною якістю і показником духовності. Неписані моральні норми є мірилом самооцінки індивіда. Мораль пронизує всі сфери суспільного життя й оцінює не лише дії, вчинки, а й мотиви, прагнення і цілі. Стан моральності в суспільстві залежить від багатьох факторів, зокрема, соціально-економічного розвитку, освіти, культури. В основі людської моралі лежить усвідомлення особою, що можна робити і чого не можна, тобто внутрішній моральний закон, який складається з розуму і совісті [9, с. 76, 79].

По-третє, розглянемо моральні виміри спілкування які мають непересічне значення в соціально-економічній природі туризму, а саме ключові поняття які формують дану категорію: толерантність, повага, милосердя, співчуття тощо. З перелічених понять ключовим на наш погляд, є толерантність – це повага, прийняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів проявів людської індивідуальності [23]. Саме сфера туризму на даний момент є одним з найбільш ефективних інструментів виховання толерантності, забезпечення міжетнічного діалогу та досягнення згоди, формування сучасних моделей і технологій міжкультурних комунікацій в умовах сталого розвитку суспільства. Однак, як відзначає Т. Лойко, ключові позиції при інтерпретації сталого розвитку (економічне зростання і добробут; збереження і обмеженість ресурсів, капіталу; можливості технологій; розуміння ролі природи і її прав на існування, відмінних від людини тощо) в певній мірі суперечать один одному. Одночасно саме виявлені суперечності сприяють розумінню всієї глибини проблеми сталого розвитку, в якій саме сталий туризм здатний продемонструвати новий погляд на буття і розвиток сучасного суспільства. Все викладене вище відображає технологічний стан сталого розвитку, але тільки лише констатація фактів негативного впливу на навколишню природу не дає відповіді на питання про те, що може зробити туризм стійким і, одночасно, що формує толерантність як невід’ємну складову соціального процесу. Так, на зміну питань технологій приходить філософське осмислення проблеми. Філософія толерантності в процесі подолання ксенофобії до Іншого впливає з необхідності розробки варіантів теоретичного і практичного вирішення проблеми – принципову можливість співіснування в єдиному соціокультурному просторі різних соціальних спільнот, соціальних груп і окремих особистостей. Заявлена проблема виступає наслідком комплексу протиріч: між все більш стислим хронотопом буття людини (людство як глобальне село) і прагненням особистості до персоніфікації власного Я; між толерантністю, найчастіше вимушеної і незрозумілої для приймаючої сторони, і необхідністю прийняття чужого, поза реальними (або політично надуманими) фобіями [16, с. 107]. Важливою, на наш погляд, є теза Ю. Зеленюк [15, с. 25], що туризм – це форма культурної діяльності, зорієнтована на безпосереднє, позитивне й толерантне сприйняття Іншого в його середовищі. Йдучи за цими вимогами, які вкладаються в русло толерантності, туризм може демонструвати суб’єктові як свої міжнародні об’єкти, що належать до світової культурної спадщини, так і внутрішньодержавні, що досі були недоступні суб’єктові. За своєю сутністю, туризм як культурно-масова діяльність робить доступною для масової культури форми народної культури та світогляду, а також поширює форми елітарної культури, включаючи переосмислення та взаємодію в соціумі різних форм культури. Крім того, туризм забезпечує рецепцію цих культурних форм суб’єктами на загальних підставах на позитивне толерантне сприйняття їх як культурних репрезентацій Іншого, що забезпечує їх позитивне сприйняття й поширення в суспільстві.

Досліджуючи туризм в контексті масової культури Г. Гарбар наголошує, що парадигма складності і безмежного розмаїття культур є сучасним виміром культури і відповідає реаліям сьогодення, в якому існують туристичні практики. Зараз багато йдеться про глобалізацію як тенденцію в різних сферах соціокультурного буття людства.

Всі ці процеси цілком природні сучасному світові, який все більше й більше інтенсифікує комунікативні, виробничі та інші процеси свого розвитку. Але це інколи дуже шкідливо позначається на тих культурних цінностях, які не потребують нівеляції й будь-якої універсалізації та адаптації. Оскільки глобальна культура може утворювати нові культурні цінності або змінювати існуючі, вона може сприяти зникненню національно-культурних ідентичностей різних народів. Найсерйозніша проблема – це не просто експансія глобальної культури, а руйнація нею національних ідентичностей народів [14, с. 143]. Схожий погляд на дану проблему має В. Пазенок, який стверджує, що туризму, як і будь-якому соціальному явищу, притаманні внутрішні суперечності, частина яких має антиномічний характер: між тенденцією демократизації суспільного життя та елітаризацією готельних, екскурсійних послуг; між інтернаціоналізацією туристських зв'язків і певною національною відмежованістю окремих регіонів розташування туристських центрів; між зростанням туристських потоків та обмеженістю зон-атракторів у їх прийомі тощо. Не можна не зважати на те, що універсалізація туризму, його глобалізація відчутно девальвують самотутні національні культури. Насаджуючи стандарти масового туристського ринку, безвідповідальні організатори спричиняють втрату унікальних культурних зразків, сприяють створенню штучних культурних артефактів, які набувають відверто комерційного або маскарадного, карнавального характеру [18, с. 58–59]. Тобто, переваги інтернаціоналізації світової економіки можуть бути нівельовані іншими глобальними ризиками та небезпеками, додатковими викликами та невизначеністю, які виникають у разі неефективної господарської діяльності або формуються під впливом прагматичних інтересів суб'єктів туристичного бізнесу.

По-четверте, розгляд економічного питання з моральної точки зору в сфері туризму буде не повним без висвітлення питань свободи вибору, як основної моральної якості та свободи пересування, як природного наслідку права людини на працю.

Серед фундаментальних ідей, які утворили концептуальну основу філософської рефлексії туризму, зазначає Л. Опейда, є ідея за якою саме в подорожі реалізується така визначальна характеристика людини, як тяжіння до свободи. Прагнення вирватися з рутинного, буденного буття, зустрітися з незвичайним, цікавим – одна із сутнісних ознак філософського розуміння туризму й подорожі [17, с. 45]. У сучасній цивілізації не існує раціонального споживача, що самотійно здійснює свій вибір. Індивідуальний, продиктований реальними потребами вибір ілюзорний – він продиктований самою структурою суспільства споживання, що надає значення не предметам, а абстрактним цінностям, тотожним відчуженим від них знакам, стверджує Л. Божко. Як зазначає науковець: в основі вибору товару лежить прагнення до соціальної відмінності, а оскільки підтримка таких відмінностей є життєвою умовою існування сучасної цивілізації, потреба завжди залишається незадоволеною. Соціальна забезпеченість, «щастя» стають імперативами суспільства споживання, яке не заохочує пасивність і економність, оскільки за ними настає втрата споживчої спроможності [10, с. 179]. М. Будько при цьому наголошує, що туризм тісно пов'язаний з соціокультурним розвитком суспільства, ціннісними пріоритетами та орієнтирами соціуму. Духовне життя сучасного суспільства не має єдиного кореня, і пошук його ідеалів також зведений до особистісних експериментів при максимальних можливостях експериментування з різними соціальними ролями, просторовими переміщеннями в пошуках самоідентифікації. Масовий туризм є значущим соціальним процесом, важливість впливу якого до останнього часу не здавалася настільки очевидною. Поряд з мобільними технологіями сучасності, він свідчить про перетворення практики комунікації «в русі». Сьогодні масовий туризм маркує процес створення культури: вивчення мобільності, рухливості практик постмодерну, те, що не вкладається в фіксовані «контейнери» соціальних груп, мейнстріму і субкультур. Туризм виступає сьогодні як сигніфікативна модальність соціокультурних змін, вбираючи в механізм функціонування такі характеристики соціокультурної реальності, як мобільність, віртуальність, візуальність,

акцентування споживчих пріоритетів [11, с. 479–480]. Таким чином, феномен туризму є суперечливе за своїм змістом явище: з одного боку, туризм передбачає свободу – свободу вибору, свободу пересування, свободу обирати з усього різноманіття соціокультурного побуту людства і долучатися до нього. З іншого боку, глобальна туристська експансія ставить питання про загрозу зміни орієнтирів ідентичності, найбільш небезпечним наслідком є ризик втрати ідентичності, що тягне за собою ціннісну деструкцію, неузгодженість цінностей, а також конструювання штучної ідентичності простору на основі соціальних стереотипів феномена туризму [13, с. 21–22].

Отже, викладене вище дозволяє виокремити ознаки феномену туризму як форми сумісно-розділеної діяльності (рис. 1).

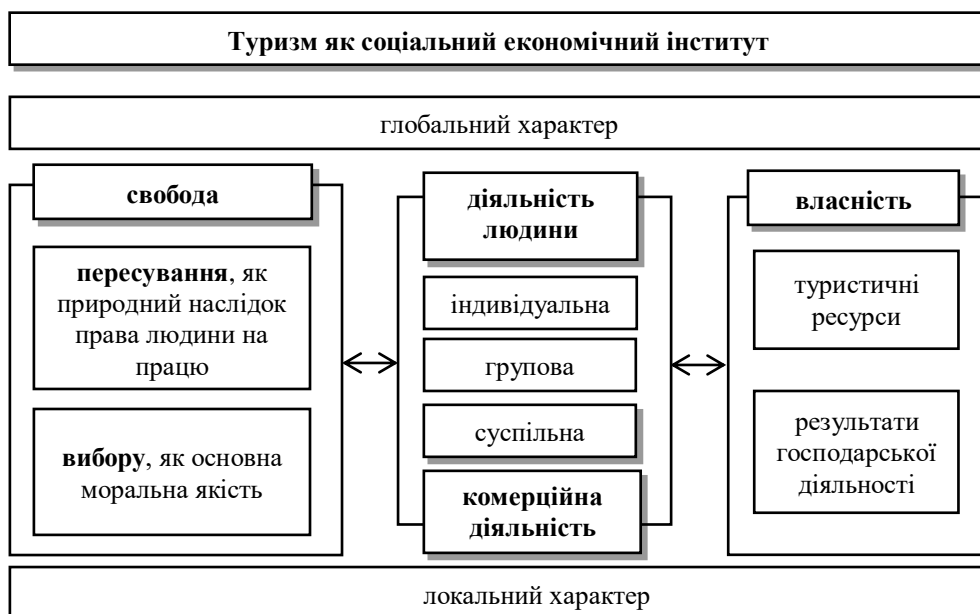

Рис. 1. Туризм як форма сумісно-розділеної діяльності [авторська розробка]

Як свідчать дані рис. 1, розвиток відносин роздільності та сумісності феномену туризму втілюється в наступних явищах і процесах які мають глобальний і локальний (регіональний) характер – відносини роздільності та відносини сумісності – глокалізація (адаптація локального продукту для сприйняття та просування на глобальному ринку):

- свобода пересування, як природний наслідок права людини на працю та свобода вибору як основна моральна якість, права власників економічних ресурсів обирати для себе вид господарської діяльності;

- при взаємодії окремих особистостей народжується групова діяльність як результуюча всіх форм індивідуальної діяльності людини. У взаємодії форм групової діяльності народжується суспільна діяльність, але незважаючи на це комерційна діяльність є одним з найважливіших чинників забезпечення ефективного функціонування економічної системи;

- власність, як форма сумісно-розділеного привласнення умов (туристичних ресурсів) і результатів господарської діяльності.

Усі суперечності сумісно-розділеної діяльності туризму, зазвичай засновані на проблемах що характеризують інтереси даної сфери й території та мають соціально-економічну природу. До антиномічних суперечностей соціокультурного характеру зазвичай відносять такі: 1) задоволення попиту – раціональне використання культурно-історичних ресурсів; 2) культурна деградація території – відсутність гарантій збереження і цілісності культурно-історичних ресурсів; 3) надмірні комерційні інтереси – втрата національної, культурно-історичної самобутності території; 4) соціальні проблеми суспільства породжені моральною кризою сучасної культури – посилення

заходів безпеки і захисту туристів тощо). До суперечностей соціально-екологічного характеру відповідно зазвичай відносять: 1) задоволення туристичного попиту – раціональне використання природних ресурсів; 2) біорізноманіття туризму – збереження довкілля; 3) розвиток сфери туризму – зростання антропогенного навантаження на рекреаційні території, зміна клімату тощо. На думку В. Варениці, існують дві протилежні моделі вирішення соціальних суперечностей: формаційна, в межах якої превалює підхід, за яким інтереси суб'єктів соціальних відносин настільки суперечливі, що їх реалізація можлива лише через конфронтацію, шляхом соціальної ліквідації протилежної сторони; еволюційно-консенсусна – припускає співпрацю між соціальними суб'єктами, визнаючи те, що суперечності не бувають нерозв'язними, абсолютними, а отже, існують можливості узгодження інтересів, досягнення потенційної згоди [24, с. 192].

Найпростішою з економічних суперечностей є суперечність елементарного відношення власності, яка в один і той же час є привласненням і відчуженням, найскладнішим – протиріччя закону руху економічної системи. Керуючись цим критерієм, І. Смірнов запропонував таку їх класифікацію:

- суперечності основи економічної системи, суперечності-похідні, суперечності результату руху економічної системи;
- суперечності трудових, технологічних відносин, продуктивних і споживчих сил, виробничих відносин, способу виробництва та господарювання;
- суперечності всередині економічних явищ і між ними, суперечності сутності і дійсності економічних явищ;
- суперечності самоцілі економічної систем [25, с. 33].

Прикладами суперечностей економічно-організаційного характеру в сфері туризму є інерційність розміщення національного багатства – зростаюча динамічність продуктивних сил суспільства; наявність рекреаційного потенціалу – відсутність постійних міжнародних туристичних зв'язків через відсутність інформації про стан ринку та сервіс; ціна обслуговування – якість обслуговування тощо. Розв'язання даних суперечностей базується на попередніх моделях на основі пошуку шляхів їх узгодження, регулювання взаємин між суб'єктами відносин та формування компромісних варіантів усунення дисгармонії та подолання конфліктів між ними.

Це ще раз підтверджує тезу, що феномен туризму повністю відповідає сутності сучасного розділено-спільного світу та принципам його побудови, а саме: 1) врахування рефлексивності відносин; 2) розділено-спільного суверенітету; 3) взаємовизнання прав на особливості поведінки (країн, регіонів, соціальних груп та ін.) і наявності загальних обмежень; 4) компромісу як головного засобу вирішення суперечностей; 5) розділено-спільної відповідальності; 6) мирного співіснування; 7) заперечення розділено-спільного існування [1, с. 27–28].

Висновки. Враховуючи вище викладене, можна стверджувати, що туризм це форма розв'язання суперечностей сумісно-розділених відносин глокального характеру, що в результаті модернізаційних процесів набула форми соціального економічного інституту, який сприяє закріпленню і відтворенню важливих для суспільства соціальних відносин, а також стійкості системи у всіх основних сферах її життєдіяльності. Туризм є засобом попередження виникнення конфліктів, подолання дисгармоній, досягнення гармонії в суспільстві за допомогою досягнення компромісу між мораллю і вигодою, що запускає, підтримує ефективне функціонування механізму суспільного розвитку. Розв'язання економічних суперечностей передбачає підвищення ефективності господарської діяльності суб'єктів ринку сфери туризму; суперечностей соціокультурного характеру – загальнокультурний прогрес як еволюційну трансформацію; суперечностей соціально-екологічного характеру – розвиток природно-ресурсного потенціалу, удосконаленні його інфраструктури, що має сприяти зменшенню антропогенного навантаження на довкілля.

Список використаних джерел:

1. Гриценко А. Політична економія розділено-спільного світу: історія і сучасність / А. Гриценко // Економічна теорія.

- 2015. – № 3. – С. 14–29.
2. Гриценко А. А. Современный кризис в контексте логики социально-экономического развития / А. А. Гриценко // Экономика Украины. – 2015. – № 6 (635). – С. 18–37.
 3. Інституційні трансформації соціально-економічної системи України: монографія / за ред. чл.-кор. НАН України А. А. Гриценко. – Київ: НАН України, ДУ «Інститут економ. та прогнозування НАН України», 2015. – 344 с.
 4. Апресян Р. Г. Идея морали и базовые нормативно-этические проблемы. – Москва: Ин-т философии РАН, 1995. – 353 с.
 5. Гусейнов А. А. Мораль и экономика: линии взаимодействия / А. А. Гусейнов // Ведомости прикладной этики. – 2015. – № 47. – С. 152–167.
 6. Ибрагимова В. Р. Мораль как социальный феномен: духовная природа и общественные функции / В. Р. Ибрагимова, А. Я. Фаткуллина // Вестник Башкирского университета. – 2010. – № 4. – Т. 15. – С. 1245–1252.
 7. Цзян Хонбо Размышление о соотношении концептов «мораль» и «выгода» в современной китайской философии / Хонбо Цзян, Юнкуй Чжен // Философские науки. – 2015. – № 1. – С. 76–85.
 8. Чаплыгина И. Г. Мораль как экономическая категория / И. Г. Чаплыгина // Междисциплинарные исследования экономики и общества: Ежегодная научная конференция Новой экономической ассоциации; Москва, МГУ имени М. В. Ломоносова, Экономический факультет; 10-11 декабря 2013 г.: сборник статей / Под ред. А. А. Аузана, П. А. Минакира, Л. А. Тугова. – Москва: МАКС Пресс, 2014. – 336 с.
 9. Шип Н. А. Мораль і бізнес: Духовні орієнтири майбутнього підприємця / Н. А. Шип. – Київ: Видавництво ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2011. – 132 с.
 10. Божко Л. Д. Проблеми інтерпретації туризму як феномена масової культури: друга половина ХХ – початок ХХІ ст. / Л. Д. Божко // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2013. – № 2. – С. 176–181.
 11. Будько М. Туризм как значимая модальность социокультурных изменений / М. Будько // Niegówności społeczne a wzrost gospodarczy. – 2010. – Z. 16. – S. 468–481.
 12. Гализдра А. С. Потребление туристских услуг: социально-философский аспект / А. С. Гализдра // Известия Саратовского университета. Сер. Философия. Психология. Педагогика. – 2008. – Вып. 2. – Т. 8. – С. 7–11.
 13. Гализдра А. С. Феномен туризма: социально-философский анализ: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. философ. наук: спец. 09.00.11 «Социальная философия по философским наукам» / А. С. Гализдра. – Саратов, 2006. – 22 с.
 14. Гарбар Г. А. Культурний туризм в контексті масової культури / Г. А. Гарбар // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2014. – № 56. – С. 140–148.
 15. Зеленюк Ю. О. Туризм як генератор комунікації культур / Ю. О. Зеленюк // СВІТ соціальних комунікацій: наук. журн. [гол. ред. О. М. Холод]. – Т. 10. – Київ: КиМУ, ДонНУ, КПУ, 2013. – С. 23–25.
 16. Лойко О. Т. Устойчивый туризм как способ формирования толерантного общества / О. Т. Лойко // Грамота. – 2012. – № 5 (19): в 2-х ч. – Ч. II. – С. 106–109 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.gramota.net/materials/3/2012/5-2/>. – Заголовок с экрана.
 17. Опейда Л. Туризм як внутрішня потреба екзистенційного оновлення особистості / Л. Опейда, А. Опейда // Соціологічні студії. – 2015. – № 2 (7). – С. 43–46.
 18. Пазенок В. С. Філософія туризму / В. С. Пазенок // Туризмологія: концептуальні засади туризму: монографія / [В. К. Федорченко, В. С. Пазенок, О. А. Кручек та ін.]. – Київ: ВЦ «Академія», 2013. – С. 49–59.
 19. Пазенок В. С. Філософія туризму в системі філософського знання / В. С. Пазенок // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: філософські науки. – 2010. – Вип. 8. – С. 7–22.
 20. Скляр Г. П. Економічні умови і протиріччя розвитку споживчої кооперації в перехідній економіці: дис... д-ра екон. наук: 08.00.01 / Г. П. Скляр; Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2011. – 351 с.
 21. Глобальний етичний кодекс туризму. Всесвітня туристична організація: Міжнародний документ від 01.10.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/983_001. – Назва з екрана.
 22. Доклад Всемирной туристской организации о претворении в жизнь Глобального этического кодекса туризма / A/65/275 Distr.: General. 10 August 2010. Russian. Original: English. – Нью-Йорк: Генеральная Ассамблея ООН, 2010. – 16 с.
 23. Декларация принципов терпимости. Принята резолюцией 5.61 Генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/toleranc.shtml. – Заголовок с экрана.
 24. Варениця В. А. Соціальний діалог: громадянське суспільство та демократія співучасті / В. А. Варениця // Право і Безпека. – 2009. – № 2. – С. 192–196.
 25. Смирнов И. К. Формально-логическое и диалектическое противоречия / И. К. Смирнов // Проблемы современной экономики. – 2012. – № 4. – С. 29–33.

Рецензент д. е. н., професор Скляр Г. П.

УДК 339.562+65.012.8:33+339.3(477)

Лупак Р.Л., к.е.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ІНСТРУМЕНТУ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ

У статті узагальнено сучасні тенденції розвитку внутрішнього ринку України стосовно посилення імпортозалежності економіки. Подано наукові твердження щодо концептуального змісту безпеки розвитку внутрішнього ринку та представлено власне бачення сутності поняття. Комплексно обґрунтовано сутність безпеки розвитку внутрішнього ринку у вигляді економіко-математичного опису. Ідентифіковано

характеристики стратегії реалізації державної політики імпортозаміщення та управління безпекою розвитку внутрішнього ринку.

Ключові слова: імпортозаміщення, економічна безпека, внутрішній ринок, державна політика, безпека розвитку.

Лупак Р.Л.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА УПРАВЛЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТЬЮ РАЗВИТИЯ ВНУТРЕННЕГО РЫНКА С ПРИМЕНЕНИЕМ ИНСТРУМЕНТА ИМПОРТОЗАМЕЩЕНИЯ

В статье обобщены современные тенденции развития внутреннего рынка Украины по усилению импортозависимости экономики. Подано научные утверждения относительно концептуального содержания безопасности развития внутреннего рынка и представлено собственное видение сущности понятия. Комплексно обоснована сущность безопасности развития внутреннего рынка в виде экономико-математического описания. Идентифицированы характеристики стратегии реализации государственной политики импортозамещения и управления безопасностью развития внутреннего рынка.

Ключевые слова: импортозамещения, экономическая безопасность, внутренний рынок, государственная политика, безопасность развития.

Лупак R.

STATE POLICY OF MANAGEMENT OF THE SECURITY DEVELOPMENT OF THE DOMESTIC MARKET WITH THE USE TOOL OF THE IMPORT SUBSTITUTION

The article summarizes the current tendencies of the development of the domestic market of Ukraine in terms of strengthening the import dependence of the economy. The scientific statements concerning the conceptual content of the security of the development of the internal market are submitted and presented the actual vision of the essence of the concept. The comprehensively substantiated of the essence security of the development domestic market in the form of an economic-mathematical description. The identified of characteristics of the strategy of realization of the state policy of import substitution and management of security of the development of the domestic market.

Key words: import substitution, economic security, internal market, state policy, development security.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її з важливими науковими та практичними завданнями. Для сучасного етапу розвитку внутрішнього ринку України властива ситуація, коли посилився вплив чинників, які стимулюють збільшення обсягів імпортих надходжень продукції (зокрема, розширилась місткість внутрішнього ринку (в I півріччі 2017 р. у порівнянні з відповідним періодом попереднього року роздрібний та оптовий товарооборот підприємств збільшилися на 6,9 % та 2,2 % відповідно), зросли доходи населення (у вказаному періоді – на 36,7 %), розвивається виробничо-торговельна та дистрибуційна інфраструктури, покращуються можливостей входження у внутрішню систему товарного обігу, посилилась рівності у конкурентному середовищі, розвивається система державних закупівель), і практично не передбачається створення дієвої бар'єрної та компенсаторної систем протидії (зокрема, формування і використання потенціалу внутрішнього виробництва, розроблення та імплементація національної стратегії забезпечення технологічної конкурентоспроможності, адаптація міжнародної практики протидії тіньовій економіці) [1, с. 10-11; 2; 3, с. 245-319]. На жаль попри позитивні тенденції на внутрішньому ринку національні товаровиробники досі нездатні забезпечити потреби його суб'єктів, хоча володіють достатнім для цього виробничим потенціалом, зокрема це стосується насамперед підприємств ключових галузей

економіки. Йдеться про випереджаюче зростання місткості внутрішнього ринку у порівнянні з потенційними можливостями національних товаровиробників, при якому незабезпечений платоспроможний споживчий попит задовольняється імпортом, про що свідчить зростання частки товарів, виготовлених не на території України, в структурі роздрібного товарообороту торгової мережі підприємств до 46,0 %. Відтак попри високу потенційну автономність національної економічної системи утверджується підґрунтя для динамічного нарощування негативного сальдо зовнішньоторговельного балансу та стійкого формування імпортозалежної споживацької моделі. Все це є важливими характеристиками економічної безпеки держави та функціонування внутрішнього ринку зокрема.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Існує низка наукових тверджень про концептуальний зміст безпеки розвитку внутрішнього ринку в який закладаються різні базові характеристики національної економіки. Так, Д. Венцовський обґрунтовує безпеку розвитку внутрішнього ринку стосовно вирішення проблем імпортозалежності як результату чисельних прорахунків державної економічної політики. Відмічає, що успішне забезпечення безпеки розвитку внутрішнього ринку вдасться тоді коли динамічно зростатимуть обсяги товарної пропозиції, відсутній буде розрив між вартісними та фізичними обсягами зовнішньоторговельного обороту, в національних товаровиробників збільшуватимуться доходи, покращуватимуться можливості та посилюватиметься зацікавленість задовольняти внутрішній споживчий попит [4, с. 34-37].

В. Бодров розглядає безпеку розвитку внутрішнього ринку як визначальний напрям державної економічної та соціальної політики і виділяє такі її характеристики: домінування у торговельному обороті інвестиційних товарів; орієнтація суб'єктів ринку на нові технологічні та інноваційні стандарти; висока захищеність прав інтелектуальної власності; достатня насиченість фінансово-кредитних та банківських установ, необмежений доступ до отримання грошових позик [5, с. 31-41].

На думку О. Власюка та А. Мокія сучасний розвиток внутрішнього ринку України відбувається під впливом деструктивних процесів, а умови його регулювання не відповідають глобалізаційним економічним викликам. Тому стверджувати про сформованість безпекового виміру структурних та інституціональних трансформацій у ринкових відносинах не доводиться. Доводять, що під безпекою розвитку внутрішнього ринку слід розуміти сукупність умов та чинників, які забезпечують платоспроможний попит населення, цінову стабільність на більшість видів товарів, збалансоване насичення ринку вітчизняними товарами, зниження рівня тінізації ринкових відносин, «очищення» ринку від товарів з низьким рівнем безпечності для здоров'я і життя та споживчих характеристик, гармонізацію інституціонального середовища управління торговельними процесами [6, с. 496-498]. Таке визначення суті аналізованого поняття варто розглядати як найбільш повне та комплексне. Також вдало виділена концептуальна основа для визначення місця і ролі у ній державної політики імпортозаміщення.

В національній економіці існують усі передумови для започаткування депресійних тенденцій на внутрішньому ринку. Тому твердження про безпеку його розвитку, на думку Т. Васильціва, необхідно пов'язувати з усуненням хронічних макроекономічних дисбалансів. Йдеться про сформованість бізнес-середовища якому властиво високий рівень справедливої конкуренції, зростання конкурентоспроможності реального сектору економіки, надійний захист фінансово-економічних інтересів та ефективно протистояння зовнішнім економічним загрозам [7, с. 15-16]. Згідно таких тверджень головним завданням в системі пріоритетів безпеки розвитку внутрішнього ринку є реалізація його конкурентного потенціалу з одночасним недопущенням ризиків

залежності від зовнішніх ринків та імпорتنих товарів. Вважаємо, що такий науковий доробок вдало доповнює твердження О. Власюка та А. Мокія і дозволяє усвідомити дещо ширші межі безпекового виміру розвитку ринкових відносин.

Також дотримуються думки щодо збалансованості внутрішнього ринку як головного параметра його безпеки розвитку А. Даниленко, Л. Дейнеко, В. Точилін та розглядають сутність поняття «безпека розвитку внутрішнього ринку» як сукупність умов, які забезпечують ліквідацію відставання фактичної величини внутрішнього ринку від потенційної. Так, до таких умов відносять: високу стійкість внутрішнього ринку до змін зовнішньоторговельної кон'юнктури; справедливий розподіл доходів серед суб'єктів внутрішнього ринку; сприятливе інституційне середовище для розвитку нецінової конкуренції; високий виробничий потенціал у промислових підприємствах для виготовлення якісної імпортозамінної продукції [8, с. 41-48].

Вдалим доповнення у формуванні єдиної думки про сутність поняття безпеки розвитку внутрішнього ринку є напрацювання авторів наукової праці «Система регулювання внутрішньої торгівлі України» [9, с. 22-26]. Доводять, що під відповідним поняттям слід розуміти довготривалий еволюційний процес кількісного та якісного нарощування потенціалу внутрішнього ринку і позитивної динаміки ключових показників його функціонування.

Важливо визначитися, що є об'єктом розвитку внутрішнього ринку. Так, дотримання згадуваних параметрів має важливе значення у розвитку внутрішнього ринку і його безпеки, але їх сформованість залежність від низки позитивних передумов – розширене відтворення, структурна збалансованість, інноваційність, прогресивна реформованість ринку. Саме тому подальше уточнення сутнісних характеристик державної політики управління безпекою розвитку внутрішнього ринку має враховувати ці особливості.

Цілі статті. Планується обґрунтування положень та елементів стратегії реалізації державної політики імпортозаміщення з узгодженням положень зі стратегічними програмними документами забезпечення економічної безпеки в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вважаємо за доцільне трактувати безпеку розвитку внутрішнього ринку як характеристику параметрів стану і тенденцій його розвитку за якої (1) відбуваються процеси розширеного відтворення обсягів господарської діяльності та капіталу галузі, (2) зберігаються раціональні співвідношення важливих структурних характеристик функціонування ринку, (3) забезпечується інноваційний розвиток стадій суспільного відтворення ринку (виробництва, розподілу, обміну, споживання), (4) не порушуються базові умови конкурентного та регуляторного середовища, (5) відсутні критичні диференціації в розвитку сегментів внутрішнього ринку, їх інфраструктури та ресурсного забезпечення.

Згідно такого підходу є чітка зорієнтованість у ключових ознаках успішного державного управління безпекою розвитку внутрішнього ринку (розширене та суспільне відтворення, раціоналізація структурних змін, дієвість правил, подолання диференціацій та диспропорцій) та враховуються необхідні передумови для досягнення стабільного і стійкого стану та позитивних тенденцій розвитку. Так вбачаємо процеси розширеного відтворення обсягів господарської діяльності та капіталу галузі через збільшення кількості підприємств, їх господарських потужностей, споживачів та загальної місткості внутрішнього ринку, а також зростання купівельної спроможності населення, їх економічної активності.

Водночас внутрішній ринок задля безпеки розвитку повинен бути структурно гармонізованим. Відповідно про це свідчитиме раціональна структура (1) товарної

пропозиції з-поміж виробничого, оптового секторів та роздрібного споживання, за якої формується оптимальний режим використання виробничих потужностей підприємств, а у сфері посередництва, посилюються позиції та обсяги реалізації вітчизняної продукції; (2) споживчого та інвестованого попиту, згідно чого зростуть обсяги ринкової пропозиції інноваційної продукції та покращаться можливості технологічного прориву для вітчизняних виробничих підприємств; (3) товарного виробництва в межах традиційних видів продукції, що підтверджуватиме відновлення виробничих потужностей тих видів продукції, які до недавнього часу вироблялися, а сьогодні замінені імпортом; (4) споживання товарів і послуг домогосподарствами, що стане ефективним джерелом підвищення інвестиційної привабливості та стимулювання підприємницької активності; (5) розподілу доходів між резидентами внутрішнього ринку, згідно якої будуть відсутні прояви гіпертрофованої форми розподілу первинних доходів на користь роботодавців та органів державного управління; (6) вартостей активів торговельних мереж з-поміж вітчизняних та іноземних власників у результаті чого можна очікувати зменшення їх залежностей від просування і збуту імпортованих товарів.

Важливим аспектом безпеки розвитку внутрішнього ринку є інноваційність усіх стадій суспільного відтворення ринку. Так, на стадії виробництва впровадження інноваційних розробок дозволить вітчизняним підприємствам збільшити виробничі потужності, ефективніше використовувати матеріально-технічну базу, підвищити якість виготовленої продукції, покращити їх цінову пропозицію.

Безперечно, що в міру збільшення вартості продукції інноваційна компонента стає більш важливішою. Зокрема, на стадії розподілу розвиток внутрішнього ринку варто пов'язувати із поширенням нових методів продажу товарів, посиленням партнерських відносин з покупцями, зростанням диференціації та розширенням сфер діяльності об'єктів торгівлі, реалізацією інвестиційно-інноваційних програм партнерства і співробітництва.

На стадії обміну криються істотні можливості щодо розвитку інституціонального співробітництва, можливостей горизонтальної (вертикальної) інтеграції виробничого та посередницького секторів, появи нових організаційних форм та підходів до комерційної діяльності, зовнішнього міжгалузевого співробітництва.

Про результативність впровадження інновацій та техніко-технологічний прогрес на внутрішньому ринку яскраво свідчать обсяги продуктового споживання. Саме на стадії споживання формуються головні стимули розвитку у суб'єктів ринку (виробників – виробляти продукцію, яка матиме споживчий попит, посередників – задовольняти поточні та формувати перспективні потреби споживачів для забезпечення та підтримання високого рівня їх лояльності, споживачів – придбавати товари високого рівня якості та безпеки здоров'ю, що відповідатимуть їхній купівельній спроможності, ментальності та способам життя).

Вважаємо, що базовими умовами безпеки розвитку внутрішнього ринку повинна бути конкуренція та сприятливе регуляторне середовище. Непорушність цих умов свідчатиме про налагодження добросовісних та рівноправних ринкових відносин, керованість проявів монополізації, реалізацію ефективного діалогу між підприємцями, органами влади та громадськістю, подолання бюрократії та корупції. У підсумку внутрішній ринок здатний буде саморозвиватися і прогресувати, що є головними ознаками безпеки. При цьому, у першочерговому вираженні від дієвості таких умов буде державна система, якій не доведеться витратити національні ресурси для забезпечення і підтримки розвитку внутрішнього ринку. Натомість вітчизняні підприємства, продукція яких має вищу цінову конкурентоспроможність, посилять присутність на ринку,

відновлять конкурентні позиції. Зокрема, це стосується підприємств із виробництва одягу, білизни, взуття та інших галузей, які мають значні виробничі потужності, пропонують продукцію не нижчої, подекуди вищої якості у порівнянні з імпортними аналогами, але в міру недобросовісної конкуренції нездатні утвердити на внутрішньому ринку. До прикладу, у Львівській області функціонує близько 100 взуттєвих фабрик, але їхня продукція не реалізується у роздрібних торговельних мережах, а відтак немає доступу до широкого кола покупців [10].

Також про утвердження достатнього рівня безпеки розвитку внутрішнього ринку свідчатиме успішне здійснення структурних змін щодо подолання критичних диференціацій та диспропорцій серед його сегментів. Одним з привабливих напрямів структурного розвитку є посилення спеціалізації та функціональної і територіальної концентрації торговельних об'єктів.

Поряд із вирівнюванням соціально-економічних диференціацій повинен відбуватися розвиток комерційно-посередницької, фінансово-інвестиційної, інноваційної інфраструктури. Відповідно це дозволить вирішити низку критично важливих завдань для вітчизняних виробників імпортозамінної продукції, зокрема в контексті розвитку комерційно-посередницької інфраструктури – удосконалити логістичні схеми постачання товарів на об'єкти торгівлі, диверсифікувати джерела постачання товарів та способи їх подальшого товароруку до кінцевого споживача, інтегруватися у сферу придбання товарів та міжсекторального і міжрегіонального співробітництва, започаткувати практику коопераційних підходів при постачанні товарів, раціоналізувати комерційні взаємовідносини з постачальниками; фінансово-інвестиційної інфраструктури – отримати доступ до інституційних інвесторів інноваційної діяльності, здійснювати системні капіталовкладення у модернізацію виробничо-технологічних процесів, посилити диференціацію та розширити сферу інвестиційної діяльності, брати участь в ініціативах суб'єктів фінансово-інвестиційного та інноваційного середовища; інноваційної інфраструктури – створювати та виводити на ринок продуктивні інновації, реалізовувати перспективні форми комерціалізації результатів інноваційної діяльності, ініціювати створення та участь у виробничо-торговельних регіональних інноваційних кластерах.

Виходячи із наведених характеристик комплексно представити сутність безпеки розвитку внутрішнього ринку можна у вигляді такого економіко-математичного опису (формула (1)):

$$SDIM = \uparrow K + \oplus SM + \uparrow IRM + \forall CRE + \notin IRM, \quad (1)$$

де K – обсяги господарської діяльності та капіталу галузі; SM – головні структурні характеристики функціонування ринку; IRM – інноваційний розвиток стадій суспільного відтворення ринку (виробництва, розподілу, обміну, споживання); CRE – конкурентне та регуляторне середовище; IRM – критичні диференціації в розвитку сегментів внутрішнього ринку, їх інфраструктури та ресурсного забезпечення.

Безперечно, що головні зусилля державних органів управління у розвитку внутрішнього ринку повинні бути направлені на успішну реалізацію політики імпортозаміщення через відповідні державні стратегічні програмні документи. При цьому, стратегічна мета стратегії державної політики імпортозаміщення в Україні полягатиме у зменшенні залежності внутрішнього ринку від імпорту завдяки зміцненню конкурентоспроможності та зростанню попиту на товари (роботи, послуги) вітчизняного виробництва, нарощуванні виробничих потужностей та реалізації інноваційного потенціалу (рис. 1).

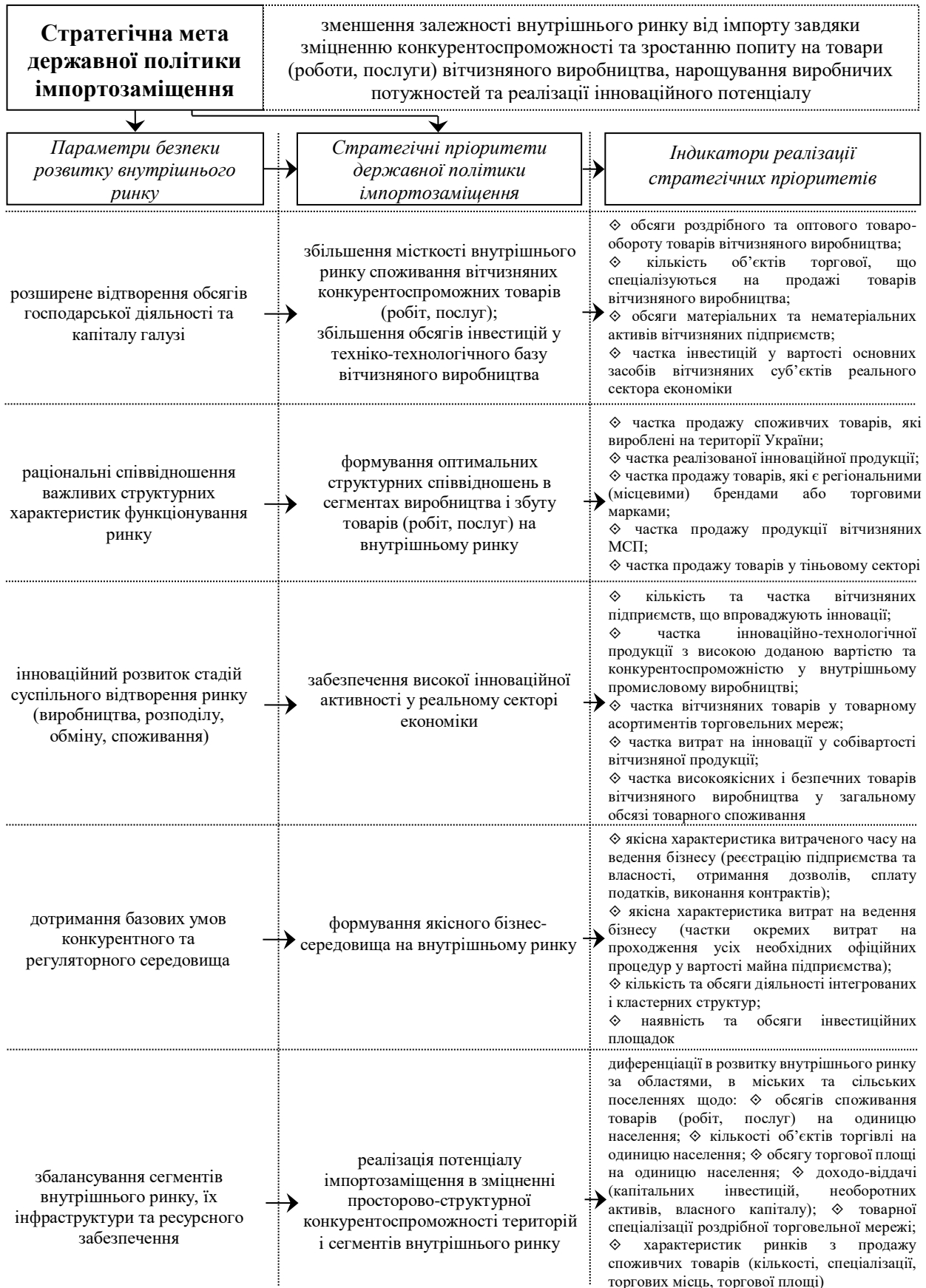

Рис. 1. Характеристики стратегії реалізації державної політики імпортозаміщення управління безпекою розвитку внутрішнього ринку (авторська розробка)

Фундаментальною основою національної економіки має стати містке та конкурентне ринкове середовище, що цілеспрямовано розширюватиметься шляхом суттєвого підвищення внутрішнього споживання. Уже в найближчій перспективі в Україні має бути сформований якісно інший, цивілізований, місткий внутрішній ринок з орієнтацією на збалансоване співвідношення між нагромадженням і споживанням, раціональне відтворення суспільного капіталу, посилення стимулів до розвитку вітчизняного виробництва та ринкової інфраструктури [1, с. 12; 5, с. 67-68]. Вважаємо, що в умовах високої імпортозалежності економіки для розширеного відтворення обсягів господарської діяльності та капіталу необхідно щоб на внутрішньому ринку збільшувалися обсяги споживання вітчизняних товарів (робіт, послуг). Це дозволить створити надійну систему економічної безпеки внутрішнього ринку, забезпечити можливості самостійного та прогресивного національно-економічного розвитку, прискорити структурні та інституційні зміни в національній економіці.

Очевидно, що це потребуватиме збільшення обсягів інвестицій у техніко-технологічну базу вітчизняного виробництва. Для виконання такого стратегічного завдання на внутрішньому ринку необхідно створити сприятливе регуляторне середовище для залучення приватних та муніципальних інвестицій, впровадження сучасних інструментів фінансової підтримки бізнесу, розвитку інфраструктури підтримки підприємництва, ініціювання та реалізації інвестиційних пропозицій для оздоровлення підприємств державного та комунального секторів, стимулювання внутрішньогалузевої та міжрегіональної кооперації, впровадження маркетингових програм популяризації інноваційних розробок. Поряд з тим, необхідно щоб поліпшувалася інвестиційна привабливість внутрішнього ринку для залучення інвестицій, які будуть спрямовані на технологічну модернізацію національної економіки та активізацію інноваційних процесів на вітчизняних підприємствах, які здатні виробляти імпортозамінну продукцію з високою часткою доданої вартості.

Однією із важливих структурних характеристик функціонування ринку є формування оптимального співвідношення в сегментах виробництва і збуту товарів (робіт, послуг). Йдеться про такий стан внутрішнього ринку коли у роздрібних торгових мережах переважну частку займають товари вітчизняного виробництва, а за окремими групами – абсолютну; зростає частка інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової імпортозамінної продукції; створюються та розвиваються регіональні (місцеві) бренди; збільшуються обсяги товарної пропозиції вітчизняних суб'єктів малого та середнього підприємництва; скорочується тіньовий імпорт.

Місткість внутрішнього ринку, досягнення його збалансованості потребує впровадження нових засобів та інструментів на всіх стадіях суспільного відтворення, а особливо в реальному секторі національного господарства. Відтак, пріоритетне стратегічне значення слід відвести у державній політиці імпортозаміщення забезпеченню високої інноваційної активності суб'єктів реального сектору економіки.

Переваги інноваційного фактора в забезпеченні конкурентоспроможності вітчизняних підприємств сьогодні є очевидними, а його вплив на виробництво імпортозамінної продукції – радикальним і комплексним. Саме вирішення проблем активізації інноваційної діяльності вітчизняних підприємств реального сектору економіки – головна запорука забезпечення успіху ринкових реформ. Крім цього, світовий досвід показує, що вихід з економічної кризи, яка породжує високу залежність внутрішнього ринку від імпорту, неможливий без активізації інноваційної діяльності. Тому в державній політиці імпортозаміщення варто передбачити комплекс заходів інноваційного характеру, зокрема такі, які б стосувалися створення умов для комерціалізації інновацій, розвитку ІТ сфери та наукомісткого виробництва, поширення науково-виробничої кооперації, участі малого бізнесу в розвитку технологічних парків

та бізнес-інкубаторів.

Поряд з аспектами місткості, збалансованості та інноваційності безпека розвитку внутрішнього ринку обумовлена формуванням справедливого та рівного конкурентного і регуляторного середовища. Водночас, для вирішення завдань державної політики імпортозаміщення пріоритетного значення набуває формування якісного бізнес-середовища на внутрішньому ринку.

На жаль в Україні досі зберігається несприятливе бізнес-середовище, яке не дозволяє успішно розвивати підприємницький потенціал в реалізації соціально-економічних цілей, зокрема стосовно зменшення імпортозалежності. Головними причинами такого стану бізнес-середовища є системні проблеми державного регулювання, адміністрування і контролю господарської діяльності, недостатність використання механізмів державно-приватного партнерства, низький рівень розвитку інфраструктурних об'єктів національного господарства.

Також несприятливість вітчизняного бізнес-середовища описується високою вартістю витрат (на проходження всіх необхідних офіційних процедур) та характеристиками витраченого часу (на реєстрацію підприємства та власності, отримання дозволів, сплату податків, забезпечення виконання контрактів, очікування судових рішень) на ведення бізнесу в Україні [11, с. 108-110].

Важливе значення у формуванні якісного бізнес-середовища на внутрішньому ринку має діяльність інтегрованих та кластерних структур. Світовий досвід свідчить, що ключовими перевагами реалізації кластерної політики є ефективна реалізація всіх стадій інноваційного процесу від НДДКР до комерціалізації та виводу на внутрішній ринок нової продукції з високою доданою вартістю, зростання інноваційної активності суб'єктів реального сектору економіки, підтримка галузей, які мають найвищий потенціал виробництва продукції, конкурентоспроможної на внутрішньому та зовнішньому ринках. При цьому формування такої політики повинно відбуватися із дотриманням таких ключових принципів як поширення кластерних ініціатив у пріоритетних для економіки галузях, залучення до кластерів малих та середніх інноваційних підприємств, висока гнучкість кластерної програми, посилення інтернаціоналізації кластерів, науково-дослідне забезпечення впроваджень інноваційних кластерних розробок. Водночас в Україні на загальнодержавному рівні створення та функціонування кластерів потребуватиме законодавчих змін щодо визначення правових основ функціонування кластерів; зниження адміністративних бар'єрів у процесі їх створення; розроблення і реалізації проектів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності учасників кластерів (щодо створення виробничої інфраструктури, фінансово-кредитної та інформаційно-консультативної підтримки, інтелектуально-кадрового забезпечення) [12; 13; 14, с. 54-56]. А все це є необхідні передумови для обґрунтованого проектування управлінських рішень системи державного регулювання економіки щодо зменшення рівня імпортозалежності національного господарства.

Пріоритетом бізнес-середовища також повинно стати створення, організація та підтримка функціонування інвестиційних площадок. Так, наявність інвестиційних площадок дозволить для виробників імпортозамінної продукції успішно збалансувати власні фінансові інтереси із соціально-економічними національними інтересами, максимально усунути перешкоди організаційно-технічного характеру в інноваційній діяльності, гарантувати захист капіталовкладень, зменшити загальний рівень некомерційних ризиків, забезпечити рівні права та умови у здійсненні інвестиційної діяльності.

Відзначимо, що сьогодні внутрішній ринок в міру слабких структурних реформ та інституціональних змін, слаборозвиненої та все ще несформованої інфраструктури бізнесу, погіршення фінансово-ресурсної забезпеченості та недостатньо ефективної

державної політики, підсиленої зовнішніми та внутрішніми ризиками і загрозами, не виконує в повному обсязі свою важливу роль та базові функції в забезпеченні життєдіяльності соціально-економічної системи держави, економічного зростання та підвищення якості життя населення. Відтак забезпечення сталого і структурно збалансованого розвитку внутрішнього ринку України об'єктивно потребуватиме нових більш дієвих та адаптованих до сучасної ситуації соціально-економічного розвитку держави рішень [1, с. 4-5; 14, с. 57-59]. Варто погодитись з авторами праці [15, с. 11-14], які стверджують про реальну потребу зміцнення просторово-структурної конкурентоспроможності територій, як потужного чинника, що позначиться на обсягах і динаміці, структурних характеристиках розвитку внутрішнього ринку України. Тут пріоритетне значення буде мати розвиток структурних факторних конкурентних переваг суб'єктів господарювання, які створюють значну частку доданої вартості, формують економічний потенціал базових видів економічної діяльності та національної економіки загалом. Відтак можна буде очікувати раціоналізації пavidової структури економічної діяльності, збільшення частки галузей зі значною доданою вартістю, демонополізації економіки, посилення ділової та інвестиційно-інноваційної активності суб'єктів бізнесу, покращання інтегральних результатів економіки.

Висновки. На нашу думку, досягнення визначених стратегічних пріоритетів гарантуватиме безпеку розвитку внутрішнього ринку та позитивно позначиться на результатах державної політики імпортозаміщення. Разом з тим, для ефективної реалізації державної політики імпортозаміщення необхідно визначити напрями та завдання інституційних змін і структурних зрушень в регіонально-галузевому вимірі. Обґрунтування таких дій та необхідних для цього перетворень і реформ є предметом наступних дослідження.

Список використаних джерел:

1. Дисбаланси та механізми розвитку внутрішнього ринку України в умовах військових дій на Донбасі : аналіт. доповідь [Волошин В. І., Васильців Т. Г., Давиденко С. В. та ін.]. – Львів : в-во ТОВ «ЛігаПрес», 2015. – 84 с.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». – К. : НІСД, 2016. – 688 с.
4. Венцковський Д. Ю. Забезпечення національних інтересів в умовах імпортозалежності внутрішнього товарного ринку / Д. Ю. Венцковський // Стратегічні пріоритети : наук.-аналіт. збір. – 2017. – № 2 (43). – С. 32-44.
5. Внутрішній ринок України: теорія та стратегія посткризового розвитку : наук.-метод. розробка / за заг. ред. В. Г. Бодрова. – К. : НАДУ, 2011. – 80 с.
6. Економічна безпека держави : моногр. / за ред. О. С. Власюка, А. І. Мокія. – Львів : Априорі, 2013. – 836 с.
7. Фінансові механізми та інструменти подолання дисбалансів соціально-економічного розвитку України : моногр. / За ред. Т. Г. Васильціва. – Львів : В-во ТОВ «Ліга-Прес», 2016. – 596 с.
8. Проблеми, напрями та чинники сприяння розвитку внутрішнього ринку України (реальний сектор економіки) : моногр. / за ред. А. І. Даниленка, Л. В. Дейнеко, В. О. Точиліна. – К. : ІЕП НАНУ. – 2013. – 292 с.
9. Система регулювання внутрішньої торгівлі України : моногр. / За ред. В. В. Апопія, І. М. Копича. – К. : Академвидав, 2012. – 424 с.
10. Бізнес-гід : інформаційний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://business-guide.com.ua>.
11. Мельник М. І. Формування бізнес-середовища України в умовах інституційних трансформацій : моногр. / М. І. Мельник. – Львів : ІРД НАН України, 2012. – 568 с.
12. Шевченко А. В. Щодо державної політики підтримки розвитку інноваційних кластерів у промисловості України : аналіт. записка / А. В. Шевченко. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1069>.
13. Розпорядження. Кабінет Міністрів України. Концепція створення кластерів в Україні : від 20.08.2015 р. № 101. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=121164.
14. Vasylytsiv T. H. Justification of strategic priorities of state structural policy of import substitution in Ukraine / T. H. Vasylytsiv, R. L. Lupak // The journal «Actual problems of economics». – 2016. – № 1. – P. 52-60.
15. Стратегія та механізми зміцнення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону : моногр. / За ред. А. І. Мокія, Т. Г. Васильціва. – Львів : Ліга Прес, 2010. – 488 с.

Рецензент д.е.н., професор Васильців Т.Г.

УДК 33.334

Маркова Є.Ю., д.е.н.

Херсонське морехідне училище рибної промисловості, Україна

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Актуальність вибраного напрямку досліджень в контексті інтеграції України до ЄС полягає в тому, що сучасне глобальне суспільство переживає трансформаційні процеси, участь у яких повинна брати і бере Україна. Це обумовлює впровадження низки нормативно-правових доповнень стосовно підтримки агропродукції. Вітчизняна агронаука повинна сприяти більш раціональному землекористуванню, створювати за допомогою новітніх інформаційних технологій умови для збільшення асортименту якісної с/г продукції.

В статті обґрунтовані методологічні підходи, отримані теоретичні висновки, які можуть бути використані в процесі розробки стратегії розвитку сільського господарства України в умовах європейського вибору при одночасному збереженні власної ідентичності.

Ключові слова: аграрний сектор, агронаука, агроекологія, вендінг, державно-приватне партнерство, кластер, логістика, технопарк, екологічно чиста продукція.

Markova E.

THE MODERN STATE OF DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF ECONOMY OF UKRAINE IN CONDITIONS OF IMPLEMENTATION OF THE PROGRAM OF STATE-PRIVATE PARTNERSHIP

The current interest of the chosen research direction in the context of Ukraine's integration into the EU is that the modern global society is undergoing of the transformational processes, which Ukraine must take and takes part in. This leads to the introduction a number of regulatory additions to the support of agricultural producers. Fatherland agronomy should promote more rational land use and with the help of the latest information technologies create the conditions for increasing the assortment of quality agricultural products.

In this article there are the substantiated methodological approaches and the theoretical conclusions that can be used in the process of development of the agricultural development strategy of Ukraine in the conditions of European choice, while preserving its own identity.

Key words: the agricultural sector, the agricultural science, agro ecology, vending, public-private partnerships, cluster, logistics, Techno park, environmentally friendly products.

Маркова Е.Е.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ РАЗВИТИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ РЕАЛИЗАЦИИ ПРОГРАММЫ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТОГО ПАРТНЕРСТВА

Актуальность выбранного направления исследований в контексте интеграции Украины в ЕС состоит в том, что современное глобальное общество переживает процесс трансформации, участие в котором должна принимать и принимает Украина. Это обуславливает внесение ряда нормативно-правовых дополнений по поддержке агропроизводителей. Отечественная агронаука должна содействовать более рациональному землепользованию, создавать при помощи новейших информационных технологий условия для увеличения ассортимента качественной с/х продукции.

В статье обоснованы методологические подходы, получены теоретические выводы, которые могут быть использованы в процесс разработки стратегии развития сельского хозяйства Украины в условиях европейского выбора при одновременном сохранении собственной идентичности.

Ключевые слова: аграрный сектор, агронаука, агроэкология, вендинг, государственно-частное партнерство, кластер, логистика, технопарк, экологически чистая продукция.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Розвиток підприємницької діяльності за допомогою підтримки держави є сучасною ознакою прогресивних змін у сільському

господарстві та порівняно новим напрямом досліджень вітчизняної аграрної науки. Європейські орієнтири надають аграрному сектору відповідний вектор розвитку та відкривають нові можливості для відродження сільського господарства, створюють додаткові порівняльні переваги на агропродовольчому ринку в умовах глобалізації економіки. Для успішного розв'язання завдань євроінтеграції аграрний сектор економіки України має достатньо передумов: багатий природно-ресурсний та експортний потенціал, вагомий людський капітал, поступово зростаючу інвестиційну привабливість, збережений уклад сільського життя та багатовікові традиції ведення сільського господарства. Отже, рівень готовності вітчизняного аграрного сектора економіки до умов євроінтеграції, порівняно з країнами ЦСЄ, які приєдналися до ЄС у складі останньої хвилі розширення, свідчить, що аналогічних трансформаційних перетворень в нашій країні не відбулося, чим і зумовлено актуальність цієї статті.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми.

Питанням розвитку аграрного сектора економіки України в умовах глобалізації та євроінтеграції присвячено праці вчених: Лупенка Ю. О., Гришовой І.Ю., Шестаковської Т.Л., Стояновой-Коваль С.С., Гнатєвой Т.М., Наумова О.Б., Шебаніна В.С., Червєня І.І., Білика Ю.Д. [1-11]. Однак динамізм соціально-економічних змін потребує подальшого розвитку теоретико-методологічних підходів та організаційно-практичних засад щодо інноваційної діяльності аграрних підприємств України з метою їх адаптації до мінливих умов зовнішнього середовища.

Цілі статті. Визначення напрямів державної політики підтримки підприємництва в аграрному секторі в умовах європейської інтеграції з використанням новітніх високотехнологічних систем, урахуванням екологічної безпеки отриманої продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Державна підтримка аграрного сектора покликана забезпечити баланс інтересів виробників, споживачів та держави – достатній рівень рентабельності для розширеного виробництва, забезпечення продовольчої безпеки та економічного зростання.

Державно-приватне партнерство дозволяє забезпечувати узгодження та врахування взаємних інтересів держави і бізнесу в реалізації спільних інноваційно-інвестиційних проєктів, цільових галузевих програм тощо. Для держави основними перевагами такого партнерства є активізація інвестиційної діяльності, ефективне управління майном, підвищення ефективності ринкової інфраструктури, стимулювання підприємницької діяльності.

Відповідно до Закону України «Про державно-приватне партнерство» сферами застосування державно-приватного партнерства, які стосуються аграрного сектора, можуть бути реалізація проєктів щодо забезпечення функціонування зрошувальних і осушувальних систем, а також з будівництва та/або експлуатації морських і річкових портів та їх інфраструктури.

Так, *реалізація проєктів державно-приватного партнерства в частині забезпечення функціонування та розвитку зрошувальних та осушувальних (меліоративних) систем* має ключове значення у розвитку сільського господарства для окремих регіонів країни, де через несприятливі природно-кліматичні умови ефективно функціонуючі меліоративні системи є вирішальною умовою стабільного і гарантованого виробництва сільськогосподарської продукції. Загальна площа меліоративних систем в Україні становить близько 5,75 млн. га (майже 14 % загальної площі сільгоспугідь).

Реалізація проєктів державно-приватного партнерства в частині будівництва та/або експлуатації морських і річкових портів та їх інфраструктури дозволить розширити пропускну спроможність вітчизняних портів з перевалки сільськогосподарської продукції, що в умовах зростання валових зборів основних експортоорієнтованих сільгоспкультур дозволить наростити поставки вітчизняної продукції на світовий аграрний ринок.

Усвідомлення необхідності нарощування перевалочних потужностей за рахунок використання механізму державно-приватного партнерства в Україні є. Можливості модернізації портової інфраструктури, у т.ч. для забезпечення транспортування і перевалки вантажів, виникають у зв'язку із прийняттям Закону України «Про морські порти України»[2] і Постанови КМУ «Деякі питання надання в концесію об'єктів державної власності»[3], що відкриває можливості для залучення інвестицій у порти на умовах концесії.

Схема 1. Елементи аграрного сектору

Перспективи впровадження проектів державно-приватного партнерства існують також у сфері будівництва та управління мережами холодильних та складських приміщень для збереження сільськогосподарської продукції; будівництва, обслуговування та управління ринками фруктів, овочів, а також інших «місцевих» видів сільськогосподарської продукції; переробки/рециклінгу сільськогосподарських відходів/біопалива[4]. Їх реалізація сприятиме зменшенню втрат сільгосппродукції при зберіганні, розвитку інфраструктури реалізації продуктів харчування, а також розширенню сфер прикладання підприємницької діяльності в аграрному секторі.

Однією з форм взаємодії держави та бізнесу в аграрній сфері є співпраця з розвитку аграрних кластерів (Схема 1), за якої для підприємців на основі спеціалізації та концентрації виробництва, залучення інноваційних розробок науково-дослідних установ, формування замкнених циклів виробництва забезпечується підвищення конкурентоспроможності і прибутковості продукції, а на державному рівні за рахунок облаштування сільських територій із сучасною агросервісною, агропромисловою, житловою та культурними зонами (у вигляді агромістечок) досягається стабільний соціально-економічний розвиток регіону[6].

На сьогодні перспективними напрямками розвитку кластерів в аграрній сфері є:

- сільський зелений туризм. Так, у Полтавській області створено туристично-рекреаційний кластер «Гоголівські місця Полтавщини», маршрут якого проходить територією Миргородського, Диканьського, Шишацького районів, сіл Великі Сорочинці та Гоголеве з об'єктами показу (заклади культури, культові споруди, визначні місця тощо), що стосуються життєвого та творчого шляху письменника. У селищі Гриців Шепетівського району Хмельницької області функціонує кластер еко-агротуризму «Оберіг», який об'єднує 10 агроосель, понад 60 осіб (власники агроосель, екскурсіводи, власники магазинів, працівники культури та ін.), які приймають туристів, що бажають відпочити у селі;

- органічне виробництво - учасники проекту спільно відпрацьовують процедури інспекції та контролю виробництва органічної продукції, що дозволяє їм одержувати як вітчизняні, так і міжнародні сертифікати відповідності і постачати відповідно марковану продукцію на внутрішній і зовнішній ринки. Так, на Полтавщині функціонує регіональний кластер виробників екологічної продукції, який за підтримки органів місцевої влади об'єднує підприємства, метою яких є виробництво, сертифікація та просування на ринок екологічної чистої продукції, що не містить трансгенних та хімічних домішок. Успішними прикладами такого напрямку є фруктовий кластер «Подільське яблуко» на Хмельниччині з виробництва та реалізації яблук, а також «Натуральне молоко», який функціонує на Рівненщині і об'єднує сільгосппідприємства, що працюють у галузі молочного тваринництва;

- інноваційна діяльність. Так, у м. Рівне створено регіональний агропромисловий інноваційний кластер «Агроінновації», засновниками якого є 4 органи державної влади (Рівненська облдержадміністрація, Головне управління агропромислового розвитку Рівненської облдержадміністрації, Головне [7] управління економіки та інвестиційної політики Рівненської облдержадміністрації, Державне агентство України з інвестицій та інновацій), 3 наукових організації та вищих навчальних заклади, 5 виробничих підприємств Рівненщини та 3 інноваційні структури і сервісних установи. Метою даного кластеру є об'єднання зусиль, координація дій та реалізація спільних заходів у питаннях розроблення і впровадження інновацій в агропромисловому комплексі Рівненської області.

Одним із напрямів співпраці держави та агробізнесу є *технопарки* як організаційно-економічна форма державно-приватної підтримки інноваційного бізнесу. Переваги агротехнопарків полягають у тому, що вони дозволяють здійснювати апробацію й адаптацію наукових розробок відповідно до зональних умов та вимог сільськогосподарського виробництва, оскільки до їхньої діяльності можуть бути залучені регіональні науково-дослідні інститути, місцеві агроуніверситети, консультативні, науково-виробничі структури, а також редакції відповідних галузевих журналів, фермерські навчальні пункти тощо [7]. Особливого значення розвиток агротехнопарків має для галузі рослинництва, оскільки постійне оновлення сортового складу районуваних сільгоспкультур та наявність широкої мережі селекційних станцій, де можна здійснювати їх апробацію, дозволять досягти стабільно високих показників урожайності, тоді як галузь тваринництва не так вимоглива до природно-кліматичних умов, тому наукові дослідження та їх апробацію доцільно здійснювати в існуючих науково-дослідних установах.

Так, у садівництві діяльність технопарку може бути сконцентрована при впровадженні інтенсивних технологій, виробництва сертифікованого посадкового матеріалу, створенні маточних насаджень з використанням прогресивних технологій їх вирощування відповідно до зональних умов розміщення сільгосппідприємства [8].

Функціонування технопарків регламентується Законом України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [10].

Пріоритетні напрями діяльності технопарку:

- створення систем і технологій захисту, відновлення і підвищення родючості ґрунтів, точного землеробства мінімальної обробки, органічне збагачення, мікробіологічний синтез, що забезпечують збереження навколишнього природного середовища;
- високопродуктивні технологічні комплекси, техніка та засоби механізації для галузей сільського господарства, переробної та харчової промисловості;
- використання технологій і обладнання для високопродуктивної селекційної діяльності в рослинництві, тваринництві, птахівництві та риборівництві;
- нові біопрепарати та засоби захисту рослин і тварин, обладнання і технології їх виробництва[7,8];
- комплекси, обладнання і технологічні процеси зберігання та глибинної переробки сировини рослинного і тваринного походження, нова продукція та матеріали, харчові продукти з високими оздоровчо-профілактичними властивостями;
- виробництво, обладнання і технологічні процеси переробки та утилізації відходів, альтернативні джерела енергії та енергетична сировина в агропромисловому комплексі.

В Україні слід максимально повно й ефективно використовувати наявний інструментарій державного регулювання аграрного ринку із врахуванням інтересів виробників сільгосппродукції у частині недопущення зниження ефективності їхньої діяльності (Рис.1), рівня якості та безпечності продукції[10].

Сучасна система аграрної логістики в Україні констатує наступне:

1. Недостатній рівень забезпечення сільгоспвиробників сховищами для збереження зернової та плодоовочевої продукції.
2. Незадовільний стан автошляхів, під'їзних доріг та погіршення їх транспортно-експлуатаційних характеристик через понаднормативне завантаження транспортних засобів, що призводить до погіршення якості продукції, що перевозиться, збільшує терміни доставки, підвищуючи її собівартість. Так, 51,1 % українських доріг не відповідають вимогам міжнародних стандартів щодо рівності, 39,2 % – міцності; середня швидкість руху на автомобільних дорогах у 2-3 рази нижча, ніж у західноєвропейських країнах[18] . Практично 90 % українських доріг спроектовані під навантаження на вісь автомобіля максимум у 6 тонн, що значно менше порівняно з європейськими дорогами.
3. Невідповідність інфраструктури залізничного транспорту потребам перевезень сипких вантажів, а також зависокі тарифи на залізничні перевезення.

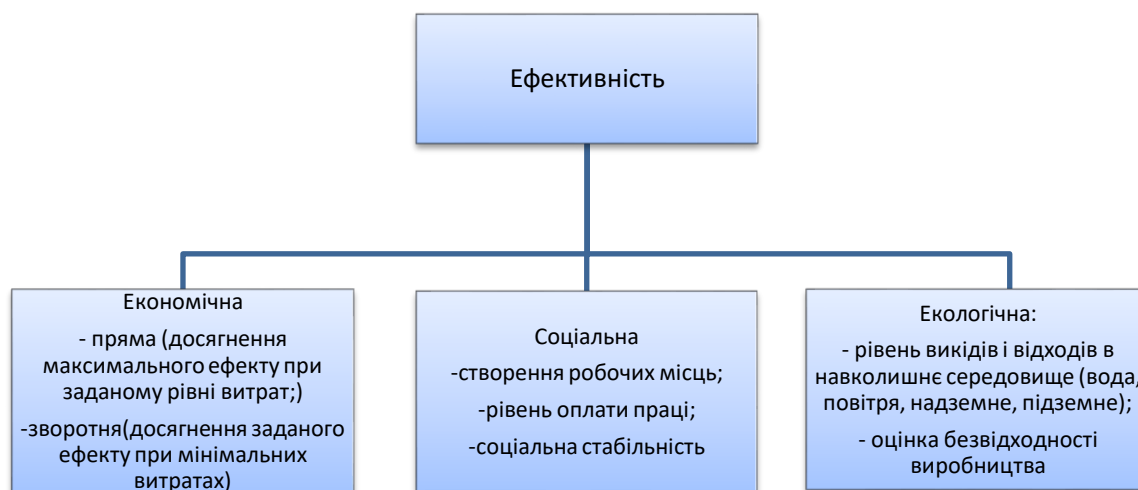

Рис.1. Класифікація ефективності діяльності виробників сільгосппродукції

4. Слабке використання річкового транспорту у перевезеннях вантажів, який здатен розвантажити автодороги і залізницю. Основним чинником, що стримує розвиток річкових перевезень, є наявність у Дніпровському та Дніпродзержинському водосховищах небезпечних для великовантажного судноплавства лімітуючих ділянок (гранітних перекатів), що перешкоджає проходу великовантажних суден. Показник енергоефективності вантажних перевезень водним транспортом у перерахунку на 1 умовну тонну вантажу в 10 разів перевищує показник енергоефективності перевезень автомобільним транспортом і в 5 разів – залізничним. Перевезення 10 млн. тонн сільгосппродукції можна здійснити 2 тис. од. річкового транспорту (суди типа річка-море), або 166 тис. залізничних вагонів, або 400 тис. од. автомобільного транспорту[9].

5. Недосконалість системи оптової реалізації сільськогосподарської продукції.

6. Повільне об'єднання дрібних товаровиробників для створення ними або вступу до уже діючих сільськогосподарських кластерів.

Використання системи аграрної логістики не відповідає сучасним вимогам і призводить до економічних втрат як сільгосптоваровиробників, так й інших економічних суб'єктів. Низький рівень розвитку аграрної логістики в Україні підтверджують дані досліджень міжнародних організацій. Так, за індексом ефективності логістики (LPI - Logistics Performance Index)[4], який розраховується Світовим банком, Україна у 2014 р. посідає 61 місце серед 160 країн світу із загальним показником 2,98 балу із п'яти (на першому місці знаходиться Німеччина з показником 4,12 балу).

За окремими параметрами Україна посіла наступні позиції:

- 69 – ефективність митного та прикордонного оформлення;
- 71 – якість торговельної та транспортної інфраструктури;
- 67 – простота організації міжнародних перевезень за конкурентоспроможними цінами;
- 72 – якість та компетентність логістичних послуг;
- 45 – відслідковування проходження вантажів;
- 52 – своєчасність поставок вантажів.

Усвідомлюючи суттєві втрати від неякісної системи аграрної логістики, вітчизняні сільгоспвиробники починають самостійно розвивати власні агрологістичні системи. Так, ПАТ «ГЛОБІНСЬКИЙ М'ЯСОКОМБІНАТ» концентрує зусилля на розвитку системи регіональних складів з високими вимогами до якості товарної продукції, що перевозиться[7]. ТОВ СП «НІБУЛОН» як потужний експортер зернової продукції з 2009 р. реалізує інвестиційний проект з будівництва 7 елеваторів, загальна потужність яких перевищуватиме 250 тис. тонн, створення власного флоту дедвейтом 100 тис. тонн і будівництва буксирів. Компанією було придбано суднобудівно-судноремонтний завод у м. Миколаєві з метою будівництва серії повнокомплектних самохідних суден, буксирів-штовхачів та несамохідних суховантажних суден для перевезення зерна. Власний водний флот компанії «НІБУЛОН» налічує 28 несамохідних суден загальною водотоннажністю 131 080 тонн; 4 збудовані буксири проекту POSS-115 та 3 придбані буксири (загальною потужністю 11 280 кВт); сучасний земснаряд виробництва Фінляндії «WatermasterClassic [23]; унікальний плавучий кран «Святий Миколай» (найбільш продуктивний в Україні). ПАТ «МИРОНІВСЬКИЙ ХЛІБОПРОДУКТ» (МХП) – один із найбільших агропромислових комплексів України, що об'єднує 19 підприємств по всій території країни, самостійно забезпечує та контролює доставку продукції до торговельних точок. Завдяки власному автопарку вантажівок-рефрижераторів продукція з фабрик розподіляється по 24 логістичним центрам МХП, звідки вона потрапляє до франчайзингових точок (понад 2600), супермаркетів та магазинів роздрібною торгівлі[10].

Державна політика підтримки бізнеса в аграрному секторі поширюється на сільське та рибне господарство, харчову промисловість і переробку сільськогосподарських продуктів.

Розвиток органічного виробництва – проблема загальнодержавна. Тільки обґрунтована державна політика зорієнтована на збереження екології у сфері аграрного сектору, а також розвитку споживчого ринку не тільки традиційних продуктів харчування, а й органічних, здатна забезпечити підйом аграрної галузі України та її

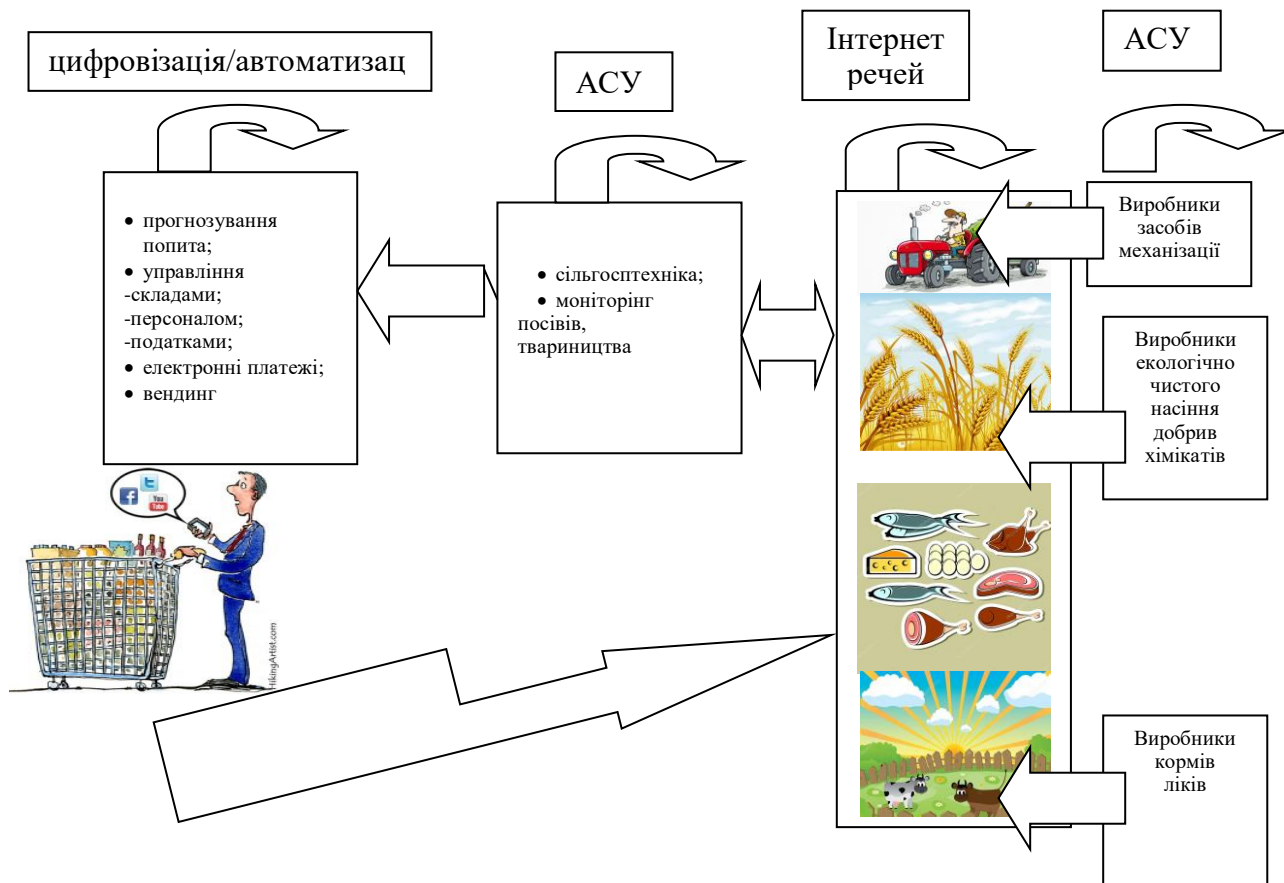

Рис. 2. Використання засобів автоматизації в виробничо-збутовому ланцюгу конкурентоспроможність на світовому ринку.

У даному випадку державну підтримку треба концентрувати на програмі стимулювання органічного землеробства й тваринництва.

Експерти з «технологій нового покоління» твердять, що сучасне суспільство знаходиться на порозі «Другої зеленої революції». Використання наробок з цього напрямку сприятиме збільшенню продуктивності Світового сільського господарства на 80% у 2050 році. Завдяки технологіям «точного землеробства», вендингу (бізнес, оснований на продажах товарів та послуг за допомогою автоматизованих систем, апаратів), «інтернету речей», урожайність та продажі сільгосппродукції можуть збільшитися у сотні разів. Інтернет технології (цифровізація, автоматизація) взмозі розв'язати питання стосовно того як управляти технікою, людьми, економікою з урахуванням екологічної складової.

Високотехнологічні Інтернет-системи використовують при плануванні посадки, посіву, використанні точної кількості добрив, агротехніки, прогнозі погоди, кількості необхідної вологи та точному підрахунку кількості та якості майбутнього врожаю. Це сприяє формуванню кластерів, починаючи з виробників продуктів харчування, логістикою фінансів, кількості спеціалістів, необхідних площ, закінчуючи оптово-

роздрібними торговими компаніями. Такі ланцюги (Рис.2) дозволяють значно знизити собівартість, роздрібні ціни на продукти харчування, що в свою чергу збільшить попит населення та прибуток бізнесу.

Висновки: Основними пріоритетними напрямками розвитку аграрного сектору України в умовах державно-приватного партнерства мають бути такі.

1. Формування ефективних взаємовідносин у системі держава-бізнес, цілями яких мають бути як забезпечення продовольчої безпеки, нарощування експортного потенціалу, наповнення державного бюджету країни, збереження та створення нових робочих місць, так і впровадження підприємницьких ініціатив аграріїв.

2. У частині розвитку аграрних кластерів: забезпечити закріплення на рівні господарського законодавства правового режиму функціонування кластерів в Україні через введення правової категорії «кластер»;

3. У частині розвитку технопарків: розробити і затвердити концепцію створення технопарків, яка визначатиме особливості участі наукового сектору, підприємців, інвесторів і держави у впровадженні наукової продукції у виробництво, у т.ч. в аграрному секторі.

4. У частині розвитку взаємовідносин у системі «державо-бізнес-сільська громада» на місцевому рівні необхідно: - розробити та забезпечити прийняття Концепції розвитку сільських територій; - сприяти формуванню «бренду» регіону шляхом розміщення на сайтах держадміністрацій і у місцевих ЗМІ матеріалів інформаційного та рекламно-просвітницького характеру про соціально-культурний спадок регіону, існуючі та перспективні інвестиційні проекти, а також досвід реалізації спільних проектів громадою, державою та бізнесом; - розміщувати державне замовлення на постачання продуктів харчування для забезпечення об'єктів соціального, освітнього, оборонного значення у сільгосп підприємств, що беруть активну участь у вирішенні соціально-побутових

Ефективний розвиток системи аграрної логістики повинен стати невід'ємною складовою модернізації інфраструктури національної економіки на базі використання новітніх інформаційних технологій, оскільки це дозволить підвищити прибутковість підприємств внаслідок зниження загальновиробничих витрат, скоротити час обігу товарів і створити безперервні ланцюги управління матеріальними потоками, що у цілому сприятиме зменшенню втрат вирощеного урожаю, покращенню цілорічного забезпечення населення продуктами харчування за доступними цінами, поширенню позицій сільгоспвиробників на міжнародних ринках і зменшенню частки імпортової продукції у внутрішньому споживанні.

Також необхідно розширити пропускну спроможність вітчизняних портів з перевалки сільськогосподарської продукції, що в умовах зростання валових зборів основних експортоорієнтованих сільгоспкультур дозволить наростити поставки вітчизняної продукції на світовий аграрний ринок.

Список використаних джерел:

- 1.Деякі питання надання в концесію об'єктів державної власності : постанова Кабінету Міністрів України від 26.09.2012 р. № 990 // Урядовий кур'єр. – 2012 р. – № 203.
- 2.Про схвалення Концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013-2018 рр.: розпорядження КМУ від 14.08.2013 р. № 739-р // Урядовий кур'єр. – 2013. – № 194. – 23 жовтня
- 3.Кропивко М.Ф. Кластерний підхід до управління сільським розвитком / М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 57
- 4.Луценко Ю. О. Шлях інноваційного розвитку економіки країни: регіональні аспекти //Регіональна економіка. – 1998. – №3. – С. 124-127; Михасюк І.Р. Розвиток приватних агроформувань у західному регіоні України // Стратегія розвитку АПК. – 2000. – №13. – С. 90-96.
- 5.Наумов О.Б. Механізм державно-приватного партнерства як інструмент стабілізації інвестиційного процесу./ О.Б.Наумов, С.С.Стоянова-Коваль// Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2016. - № 6. – С.98-105.

6. Наумов О.Б. Інституційні детермінанти й стратегічні напрями економічного розвитку національного господарства / І.Б. Жиляєв, О.Б. Наумов, Л.М. Наумова // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2016. - № 5. - С.89-95.
7. Gryshova, I. Yu. Competitiveness of agriculture enterprises as the main factor of sustainable development of agricultural sphere [Текст] / I. Yu. Gryshova, O. V. Mityay, T. M. Gnatyeva // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 2. – С. 25-35. – ISSN 2415-8453.
8. Gryshova, I.; Strielkowski, W.; Kalyugina, S. (2017). Modern Technologies in Public Administration Management: A Comparison of Estonia, India and United Kingdom. *Administratie si Management Public*, (28), 174-185
9. Gryshova, I. Ju. The implementation of the principles of consumerism in the strategy of the development of business / I. Ju. Gryshova, P. V. Voronzhak, T. L. Shestakovska // Науковий вісник Полісся. – 2017. - № 2 (10). Ч. 1. – С. 41-48
10. Маркова Є.Ю. Стратегічне управління виробничо-господарською діяльністю підприємств рибогосподарського комплексу: проблеми теорії і практики: Монографія. – Херсон: Айлант, 2016. – С.100
11. The World Bank (2014). *Connecting to Compete 2014. Trade Logistics in the Global Economy. The Logistics Performance Index and Its Indicators*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.worldbank.org/lpi; *Connecting to Compete 2012 Trade Logistics in the Global Economy The Logistics Performance Index and Its Indicators*. - The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank. – 2012. – С.68.

УДК 001.895(1)

Омельяненко В.А., к.е.н.

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ АНАЛІТИКИ ІННОВАЦІЙНОГО КОМПОНЕНТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ²

Дослідження присвячене проблемі аналітичного забезпечення державного управління в інноваційній сфері України, що наразі адекватно не відповідає масштабам загроз національній безпеці. На основі аналізу сучасного досвіду запропоновано розглядати систему взаємозалежних критеріїв та показників, що характеризують інноваційний компонент національної безпеки на основі пріоритетів національних інтересів, як аналітичну основу розробки стратегій інноваційного розвитку на різних рівнях (загальнодержавний, регіональний, секторальний). Запропоновано розглядати використання методології аналітики 3.0 в якості ефективного інструменту аналізу інноваційної безпеки та створення нових засад стратегічного державного управління на засадах синергії.

Ключові слова: національна безпека, інноваційна безпека, національні інтереси, аналітика, індикатор, стратегія розвитку.

Omelyanenko V.

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF THE NATIONAL SECURITY INNOVATION COMPONENT OF ANALYSIS

The research deals with the problem of analytical providing of public administration in the innovation sector of Ukraine, which at present does not adequately meet the scale of national security threats. Based on the analysis of current experience, it is suggested to consider a system of interdependent criteria and indicators characterizing the innovation component of national security based on the national priorities as an analytical basis for the development of strategies for innovation development at various levels (national, regional, sectoral). It is proposed to consider the analytics 3.0 methodology application as an effective tool for analyzing innovation security and creating new principles of strategic state management based on synergy.

Keywords: national security, innovation security, national interests, analytics, indicator, development strategy.

² Публікація містить результати досліджень, проведених за проектом «Інституційно-технологічне проектування інноваційних мереж для системного забезпечення національної безпеки України» та грантом Президента України за конкурсним проектом Державного фонду фундаментальних досліджень № 0117U007024 «Розвиток механізмів управління інноваційною складовою економічної безпеки України»

Омельяненко В.А.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ АНАЛИТИКИ ИННОВАЦИОННОГО КОМПОНЕНТА НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Исследование посвящено проблеме аналитического обеспечения государственного управления в инновационной сфере Украины, которое сейчас адекватно не отвечает масштабам угроз национальной безопасности. На основе анализа современного опыта предложено рассматривать систему взаимосвязанных критериев и показателей, которые характеризуют инновационный компонент национальной безопасности на основе приоритетов национальных интересов, как аналитическую основу разработки стратегий инновационного развития на разных уровнях (общегосударственный, региональный, секторальный). Предложено рассматривать использование методологии аналитики 3.0 в качестве эффективного инструмента анализа инновационной безопасности и создание новых основ стратегического государственного управления на основе синергии.

Ключевые слова: национальная безопасность, инновационная безопасность, национальные интересы, аналитика, индикатор, стратегия развития.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В контексті забезпечення національної безпеки особливої актуальності набуває розробка теоретико-методологічних основ аналізу ролі інноваційного компонента в системі національної безпеки України та системної стійкості економіки, виявлення тенденцій впливу інновацій на стан національної безпеки країни, а також встановлення чіткого кількісного зв'язку між результатами інноваційної діяльності різних галузей та рівнем національної безпеки України. Враховуючи значимість інноваційної сфери для розвитку та конкурентоздатності країни в контексті реалізації норми ст. 8 Закону України «Про основи національної безпеки України», яка відзначає необхідність зосередження на прогнозуванні, своєчасному виявленні, попередженні та нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, постає завдання вироблення аналітичного підґрунтя аналізу інноваційної складової національної безпеки. Незважаючи на значну кількість офіційних документів, присвячених розвитку інноваційної сфери, та декларативних стратегій забезпечення національної безпеки, відсутня стратегічна політика держави щодо посилення впливу інновацій на стан національної й зокрема економічної безпеки країни, що робить завдання вироблення аналітичних основ актуальних з теоретичної та практичної точки зору.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Вузьке трактування інноваційної безпеки є загальним та не дозволяє сформувати чіткі критерії й показники оцінки рівня інноваційної безпеки. Відзначимо доцільним підхід ряду авторів, відповідно до якого при аналітичному вивченні стану інноваційної безпеки варто враховувати специфіку інновацій та інноваційної діяльності як провідного фактора сучасного соціально-економічного розвитку, який активно впливає на розвиток науки, техніки, сучасних технологій, стан виробництва та економіки, а також від змісту синергетичного поняття «інноваційна система», що дає змогу визначати міжгалузеві інноваційні ефекти.

Ялов Д. [11] відзначає, що починаючи з 80-х рр. ХХ ст. в ситуації загострення конкуренції між державами й необхідності пошуку відповіді на внутрішні виклики

впроваджувалися механізми так званого нового публічного менеджменту, основною ідеєю є перенесення найбільш успішних менеджерських практик з корпорацій у державне управління. Автори [5; 9; 11] також відзначають, що завдання управління національною безпекою доводиться вирішувати в ситуації, коли бюджети всіх рівнів скорочуються. Відтак у ряді досліджень відзначається, що в таких умовах досягти результату можливо тільки через значне поліпшення якості державного управління, що можна забезпечити зокрема через проектне управління та аналіз ризиків.

У наших попередніх дослідженнях ми розглядали аспекти впливу трансферу технологій як процесу, що забезпечує зв'язок між реальним сектором економіки та інноваційною системою [6; 8; 10], взаємозв'язок національної безпеки та інноваційних пріоритетів [7], однак для подальших досліджень необхідно систематизувати індикатори розвитку інноваційної сфери.

Проведений аналіз існуючих праць показав відсутність системних підходів до аналітичної діяльності. На основі вищевикладеного **метою дослідження** є розглянути основні аспекти аналітичного забезпечення інноваційного компоненту національної безпеки. Для досягнення цілей статті ми пропонуємо проаналізувати сучасні підходи до здійснення аналітичних досліджень, які ми спробуємо адаптувати для сфери синергетичного управління інноваційними процесами.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Під інноваційною безпекою ми пропонуємо розуміти такий стан захищеності соціально-економічної системи країни, який здатен забезпечити конкурентоспроможність результатів науково-технічної та інноваційної діяльності, виражену в продукції (послугах), а також здатність економіки протистояти численним ризикам та загрозам, що виникають в результаті внутрішньої динаміки, глобальної нестабільності, динаміки глобальних ринків та цілеспрямованих дій іноземних агентів.

Запропонований підхід враховує як суто техніко-економічний вимір інновацій, так й безпековий вимір, виражений, наприклад, в захищеності національної інформаційної інфраструктури від зовнішнього втручання, а також широке коло аспектів впровадження соціальних інновацій, зокрема, наприклад, для забезпечення якості освіти та незалежності культурної сфери тощо. Відтак з'являється можливість розглядати інновації у взаємозв'язку «розвиток – безпека» через забезпечення конкурентоздатності та розробку заходів для мінімізації впливів, пов'язаних з уразливістю, викликану відкритістю держави у міжнародних відносинах.

На основі концептуальних положень системного управління для цілей розробки бази аналітичного підходу варто враховувати системну природу інновацій, а відтак інноваційна безпека тісно пов'язана з науково-технічною, технологічною, економічною, соціальною безпекою та іншими вимірами безпеки, прямо впливаючи на зазначені сфери, а також залежить від відповідних стратегій розвитку цих галузей.

На основі аналізу набору загроз та умов для забезпечення якості національної аналітики автори дослідження [9] відзначають необхідність вибору критерію цільового багатодисциплінарного підходу і моделювання. На основі цього для аналітичного забезпечення управління інноваційною складовою безпеки ми пропонуємо визначити роль інновацій в реалізації основних пріоритетів національних інтересів, які є

концептуальним вираженням та усвідомлення сукупних потреб суспільства та держави, мотивація її існування та діяльності на конкретному етапі його розвитку (рис. 1).

Рис. 1. Співвідношення пріоритетів національних інтересів та компонентів інноваційної безпеки (розроблено автором)

Виходячи зі схеми, наведеної на рис. 1, ми пропонуємо розглядати в якості оцінки стану інноваційної безпеки наступні характеристики станів, що характеризують відповідність динаміки інноваційної системи національним інтересам:

- економіка реагує на серйозні прориви з використанням інновацій, які відбуваються в інших державах, не обвалюючись і не відстаючи в технічному плані;
- створюється інноваційне суспільство, економіка якого багатовекторна й соціально орієнтована, завдяки чому можлива підтримка світових стандартів якості життя та навколишнього середовища;
- відбувається розвиток провідних інженерних позицій при проведенні досліджень у напрямках, що мають соціальну орієнтацію та є екологічно чистими;
- створюються умови, в яких може розвиватися інноваційно-ефективна економіка, зокрема науково-технічний прогрес активно створюється, коли інноваційна культура досягає певного рівня розвитку, при якому через ефект синергії забезпечується економічна безпека;
- в економічний оборот залучаються результати інтелектуальної роботи, що дозволяє реалізувати широкий спектр потреб суспільства та отримувати прибуток;

– ринки країни захищені від несанкціонованих впливів інноваційної природи на основі технологічного форсайту;

– формується сприятливе середовище, у якому ефективно відновляється кадровий потенціал в області НДДКР.

Зазначений підхід до інноваційної безпеки знаходиться в руслі сучасного тренду використання аналітики 3.0 [4], що відображає перехід до епохи даних, що генеруються проблемами та перспективами (проектування знизу вгору). Аналітика 3.0 знаменує собою поворотний момент, коли брати участь в «аналітичній гонці» стали всі, а не тільки бізнес-структури. Зараз не тільки Інтернет-компанії та фірми, зайняті в сфері інформаційних технологій, але підприємства всіх інших галузей створюють товари та послуги на основі детального аналізу даних. Таким чином, ми вважаємо доцільним використання методології аналітики 3.0 для аналізу інноваційної безпеки та створення нових засад стратегічного державного управління, в якому аналітика може розглядатися як «інтелектуальна зброя».

На основі вищенаведеного можемо розглянути модель аналітичної діяльності в сфері інноваційної безпеки на основі співвідношення аналітичного та рекомендаційного потенціалу (рис. 2), що відображає перехід від простої емпірики первинних даних щодо окремих процесів (проблем) до їх узагальнення та системного розуміння й прогнозування.

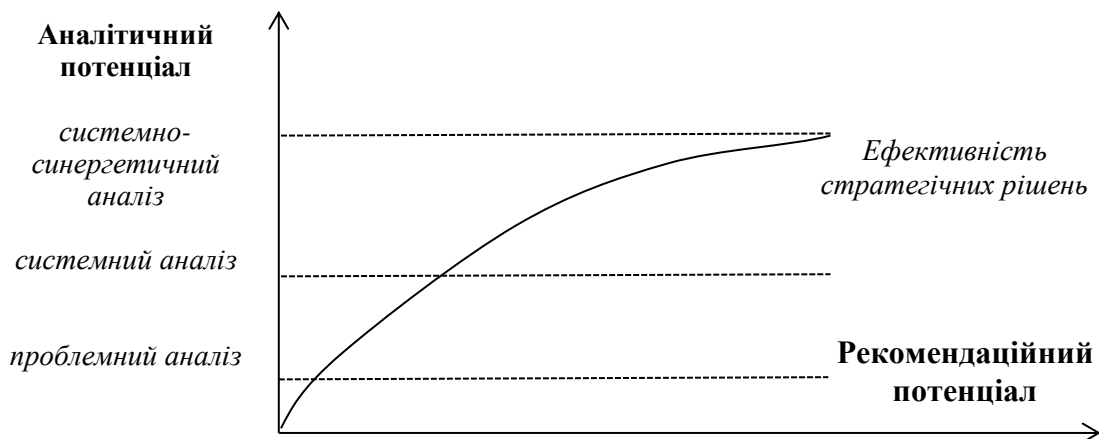

Рис. 2. Модель аналітичної діяльності в сфері інноваційної безпеки (розроблено автором на основі [9])

Для підвищенні ефективності рішень в епоху аналітики-3.0, потрібні нові принципи прийняття рішень, згідно яких необхідно більш точніше, ніж раніше, уявляти кінцеві результати тих або інших кроків. Слід визнати, що без аналітики та експериментів можна отримати певні проблеми, а тому необхідно враховувати, що будь-які важливі ініціативи має передувати невеликі, але послідовні і контрольовані експерименти, які дозволять виявляти причинно-наслідкові зв'язки (наприклад, для визначення проблем, що можуть сформувати кризову ситуацію в майбутньому). Тому для прийняття ефективних рішень на основі даних потрібні системи типу Data Discovery, які у великих масивах структурованих та неструктурованих даних вони виявляють приховані закономірності та пропонують нетривіальні, практично корисні інтерпретації, необхідні для прийняття рішень. Зазначений аспект важливий для України, де наявна величезна кількість статистики, яка мало використовується для прийняття системних рішень.

Висновки. Поточний стан системи аналітичного забезпечення державного управління в інноваційній сфері, управлінської практики бізнесу та інститутів в Україні не відповідає адекватно складностям сучасного світу та масштабам загроз національній

безпеці. На основі аналізу сучасного досвіду запропоновано розглядати систему взаємозалежних критеріїв та показників, що характеризують інноваційний компонент національної безпеки на основі пріоритетів національних інтересів, як аналітичну основу розробки стратегій інноваційного розвитку на різних рівнях (загальнодержавний, регіональний, секторальний). Запропоновано розглядати використання методології аналітики 3.0 як в якості ефективного інструменту аналізу інноваційної безпеки та створення нових засад стратегічного державного управління на засадах синергії в цій сфері.

У подальших дослідженнях необхідно розробити узагальнюючі індикатори стану інноваційної безпеки та методологічні основи розробки стратегії її забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Omelyanenko V. A. General framework for strategical aspect of national innovation security analytics // Managing economic growth: marketing, management, and innovations. 1st edition, Iliashenko, S.M., Strielkowski, W. (eds.). – Prague Institute for Qualification Enhancement: Prague, 2016. – pp. 81–88.
2. Omelyanenko V. A., Volodin D. V. Basics of technological systems analysis based on neural networks // Economic Processes Management: International Scientific E-Journal. – 2017. – № 2. – Retrieved from: http://epm.fem.sumdu.edu.ua/download/2017_2/epm2017_2_4.pdf
3. Omelyanenko V. Innovation priorities optimization in the context of national technological security ensuring // Marketing and management of innovations. – 2016. – № 4. – pp. 226–234.
4. Дейвенпорт Т. Аналітика 3.0 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hbr-russia.ru/innovatsii/upravlenie-innovatsiyami/a13151/>
5. Коровин Г. Б. Новая индустриализация как фактор повышения экономического потенциала региона // Региональное развитие: стратегии и человеческий капитал : материалы Международной научно-практической конференции, г. Екатеринбург, 10–11 апреля 2014 г. : в 2-х т. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2014. – Т. 2. – С. 137–149.
6. Омеляненко В. А. Міжнародний трансфер високих технологій та національна безпека: тенденції, виклики, перспективи: монографія. – Суми: Триторія, 2017. – 248 с.
7. Омеляненко В. А. Стратегічні аспекти забезпечення синергії інноваційних пріоритетів // Стратегія економічного розвитку України: зб. наук. пр. – 2017. – № 40. – С. 58–67.
8. Прокопенко О. В. Міжнародний фактор забезпечення технологічної безпеки держави / О.В. Прокопенко, В.А. Омеляненко // Економічна безпека держави: міждисциплінарний підхід: колективна монографія / за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. Є. В. Хлобистова. – Черкаси, 2013. – С. 89–98.
9. Сулакшин С. С. Аналітика как метод и государственное управление [Електронний ресурс] // Доклад Центра научной политической мысли и идеологии. – 2014. – Режим доступу: <http://rusrand.ru/docconf/analitika-kak-metod-i-gosudarstvennoe-upravlenie>
10. Хворост О. О. Міжнародні аспекти ефективності трансферу технологій / О.О. Хворост, Н.О. Вернидуб, В.А. Омеляненко // Інноваційна економіка. – 2012. – №1. – С. 52–56.
11. Ялов Д. Госуправление 2.0: заставит чиновника мыслить как бизнесмен [Електронний ресурс] // Эксперт online. – 2017. – Режим доступу: http://expert.ru/expert/2017/01/gosupravlenie-2_0-zastavit-chinovnika-myislit-kak-biznesmen/

Рецензент д.е.н., професор Кудріна О.Ю.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 332.135

Кифяк О.В., к.е.н., доцент

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

**РОЛЬ І МІСЦЕ ПРОМИСЛОВОГО МАРКЕТИНГУ У ФОРМУВАННІ
ТРАНСКОРДОННИХ РИНКІВ**

У статті обґрунтовано необхідність формування транскордонного ринку для прикордонних територій. На основі статистичних матеріалів по Чернівецькій області здійснено аналіз зовнішньої торгівлі сировиною, обладнанням, товарами та аналіз товарної структури зовнішньої торгівлі, що підтверджує актуальність створення транскордонного ринку, у першу чергу промислового. Визначено сутність транскордонного промислового ринку та його функції. Акцентовано увагу на значенні промислового маркетингу, його ролі у формуванні транскордонного промислового ринку. На прикладі Єврорегіону «Верхній Прут» проаналізовано головні напрямки і пріоритетні сфери економічної діяльності та встановлено, що єврорегіон займає особливе місце у формуванні транскордонного ринку та розвитку суб'єктів промислового маркетингу.

Ключові слова: єврорегіон, промисловий маркетинг, транскордонний ринок, «Верхній Прут»

Кыфяк А.В.

**РОЛЬ И МЕСТО ПРОМЫШЛЕННОГО МАРКЕТИНГА В ФОРМИРОВАНИИ
ТРАНСГРАНИЧНЫХ РЫНКОВ**

В статье обоснована необходимость формирования трансграничного рынка для приграничных территорий. На основе статистических материалов по Черновицкой области осуществлен анализ внешней торговли сырьем, оборудованием, товарами и анализ товарной структуры внешней торговли, что подтверждает актуальность создания трансграничного рынка, в первую очередь промышленного. Определена сущность трансграничного промышленного рынка и его функции. Акцентируется внимание на значении промышленного маркетинга, его роли в формировании трансграничного промышленного рынка. На примере Еврорегиона «Верхний Прут» проанализированы главные направления и приоритетные сферы экономической деятельности и установлено, что еврорегион занимает особое место в формировании трансграничного рынка и развития субъектов промышленного маркетинга.

Ключевые слова: еврорегион, промышленный маркетинг, трансграничный рынок, «Верхний Прут»

Кыфяк О.

**THE ROLE AND PLACE OF INDUSTRIAL MARKETING IN THE FORMATION
OF
CROSS-BORDER MARKETS**

The article substantiates the necessity of forming a cross-border market for border territories. On the basis of statistical materials on the Chernivtsi region an analysis of foreign trade in raw materials, equipment, commodities and analysis of the commodity structure of foreign trade was carried out, which confirms the urgency of the creation of the cross-border market, first of all industrial. The essence of the cross-border industrial market and its functions are determined. The emphasis is placed on the importance of industrial marketing, its role in the formation of the cross-border industrial market. The example of Euroregion "The Upper Prut" analyzes the main directions and priority areas of economic activity and establishes that the Euroregion occupies a special place in the formation of the cross-border market and the development of subjects of industrial marketing.

Keywords: Euroregion, industrial marketing, cross-border market, "Upper Prut"

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Поступовий перехід вітчизняної економіки до інноваційного шляху розвитку та цифрової економіки, інтеграція в європейську економічну систему, розширення міжнародної торгівлі – все це вимагає інноваційної трансформації економіки України шляхом удосконалення механізмів науково-технічного розвитку, взаємодії державних інститутів, науково-технічної сфери і ринкових сил.

Для прикордонних регіонів України необхідність створення конкурентоспроможної економічної системи в транскордонному регіоні зумовило пошук рішень з позицій можливостей спільного використання існуючих і створення нових потужностей, а також розвитку виробничо-технічних об'єднань.

Постановка проблеми в загальному вигляді визначається не тільки необхідністю транскордонної кооперації у виробництві конкурентоспроможних товарів, але й зростанням потреби у формуванні транскордонних ринків. У зв'язку з цим, завдання формування єдиної інноваційної виробничої інфраструктури, забезпечення ефективного використання науково-технічного потенціалу прикордонних регіонів, створення умов для модернізації, спільне просування на ринок продукції, яку використовують в своєму виробництві промислові підприємства та збут вироблених товарів на транснаціональних ринках – все це набуває головного значення та потребує першочергового вирішення. Асоціація України в ЄС, яка вступила в дію з 1 вересня 2017 року сприяє створенню транскордонних ринків, підвищенню ефективності співпраці промислових підприємств та усуненню негативного впливу наявності прикордонних формальностей. А промисловий маркетинг та використання його інструментарію у майбутньому допоможе досягти повномасштабного інтегрованого транскордонного простору.

Цілі статті. Головною метою статті є дослідження актуальності та можливостей формування транскордонного промислового ринку, визначення ролі промислового маркетингу та його значення у формуванні транскордонних ринків.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання розвитку промислового маркетингу та його впливу на формування товарних ринків досліджувалися багатьма зарубіжними та вітчизняними вченими. Так, зокрема, науковці В.П. Пилипчук, О.Ф. Оснач, Л.П. Коваленко вважають: «якщо підприємство пропонує свій товар на ринку організацій-споживачів, воно здійснює промисловий маркетинг» [1, с.5]. Натомість І.В. Бойчук, А.Я. Дмитрів розглядають ринок як «сукупність потенційних споживачів, які мають платоспроможну потребу (попит) на різноманітну сировину, матеріали, комплектуючі вироби, складні компоненти для устаткування, обладнання та різні види промислових послуг» [2, с.14]. Відомий американський маркетинголог Ф. Котлер у своїй роботі «Управління маркетингом» пише: «Бізнес-риннок складається із організацій, які придбавають товари та послуги для використання в процесі виробництва, інших товарів і послуг для перепродажу, здачі в оренду чи постачання іншим» [3]. Визначаючи сутність промислового маркетингу та його роль у формуванні промислових ринків, А.О. Старостіна зазначає: «промисловий маркетинг – це теорія і практика прийняття управлінських рішень щодо ринково-продуктової стратегії організацій, що діють на промисловому ринку, на основі аналізу факторів зовнішнього маркетингового середовища з метою соціально-економічних інтересів споживачів та постачальників» [4, с.31]. Існує також ряд іноземних концепцій, які визначають промисловий маркетинг, як B2B-маркетинг (Business to Business), маркетинг організацій, маркетинг закупівель тощо.

І якщо переважна більшість науковців сходяться у визначенні сутності промислового ринку та впливу промислового маркетингу на його формування, то визначення сутності транскордонного промислового ринку, виокремлення його функцій

та місця і ролі промислового маркетингу у його формуванні потребують подальших досліджень

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Загальновідомо, що переважна частина всіх товарних ринків знаходиться в правовому полі пакета угод Світової організації торгівлі (СОТ). Разом з тим, і в рамках СОТ, і за межами цієї системи можуть утворюватися правові режими, що регулюють окремі товарні ринки, товарні сектори і цілі групи товарів: ринок послуг, ринок напівфабрикатів, ринок машин і обладнання, ринок сировинних товарів тощо.

На прикладі Чернівецької області було здійснено аналіз зовнішньої торгівлі сировиною, обладнанням, товарами, що продукують підприємства регіону. Так, за статистичними даними спостерігається поступове зростання експорту з 102464,5 тис. дол. США у 2005 році до 103951,5 тис. дол. США у 2010 році та 108294,5 тис. дол. США у 2015 році. Одночасно зменшується доля імпорту зі 164409,6 тис. дол. США у 2005 році до 113093,3 тис. дол. США у 2010 році та 78384,1 тис. дол. США у 2015 році [5, с.420]. Аналіз товарної структури зовнішньої торгівлі у 2015 році свідчить, що найбільша долю експорту з Чернівецької області складає деревина та вироби з деревини - 26,6%, 16,7% текстильні матеріали та текстильні вироби, 13,8% продукти рослинного походження, 10,2% різні промислові товари, 9,9% машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання та ін.

У 2015 році найбільше імпортовано текстильних матеріалів та текстильних виробів – 36,9%, металів та виробів з них – 14,1%, машин та різного обладнання – 14,0%, деревини та виробів з неї – 7,5% та ін. [5, с. 424].

Важливим є той факт, що з 83 країн з якими здійснювалася зовнішня торгівля у 2015 році, 25301 тис. дол. США або 23,4% експорту та 10521 тис. дол. США імпорту або 13,4% [5, с. 422] припадають на сусідню Румунію з якою Чернівецька область має 226 кілометрів кордону.

Сьогодні, за місцем знаходження і функціонування ринку, багато науковців поділяють ринки на місцевий, регіональний, національний і світовий. Але враховуючи необхідність обміну технологіями, обладнанням, сировиною, споживчими товарами у прикордонних територіях, гостро постає потреба у формуванні транскордонного ринку.

Отже, прикордонна територія з обох боків кордону, в межах якої здійснюється рух сировини, обладнання чи товару і фінансових коштів, як оплата за сировину, обладнання чи товар, де взаємодіють інтереси імпортерів і експортерів є основою для утворення транскордонного ринку.

На основі вище приведеного аналізу товарної структури зовнішньої торгівлі у 2015 році підприємствами Чернівецької області можна стверджувати, що за економічним призначенням продукції транскордонні ринки можуть бути як промисловими, так і споживчими.

Важливим є і те, що на двосторонньому рівні взаємодія держав (регіонів)-імпортерів і держав (регіонів)-експортерів з приводу будь-якого товару або товарного сектора в частині цін, правового режиму стабілізації ринку, узгодження інтересів здійснюється в основному в рамках міжнародних товарних угод, міжнародних організацій.

Залежно від переважання на ринку попиту або пропозиції відповідно формується «ринок покупця», «ринок продавця» або «врівноважений ринок».

Ринковий механізм транскордонного ринку покликаний знайти відповіді на ключові питання: як поєднати спільні сировинні можливості та виробничі потужності прикордонних регіонів, що і для кого виробляти, як виграти конкурентну боротьбу. Для цього ринок виконує низку функцій (рис.1).

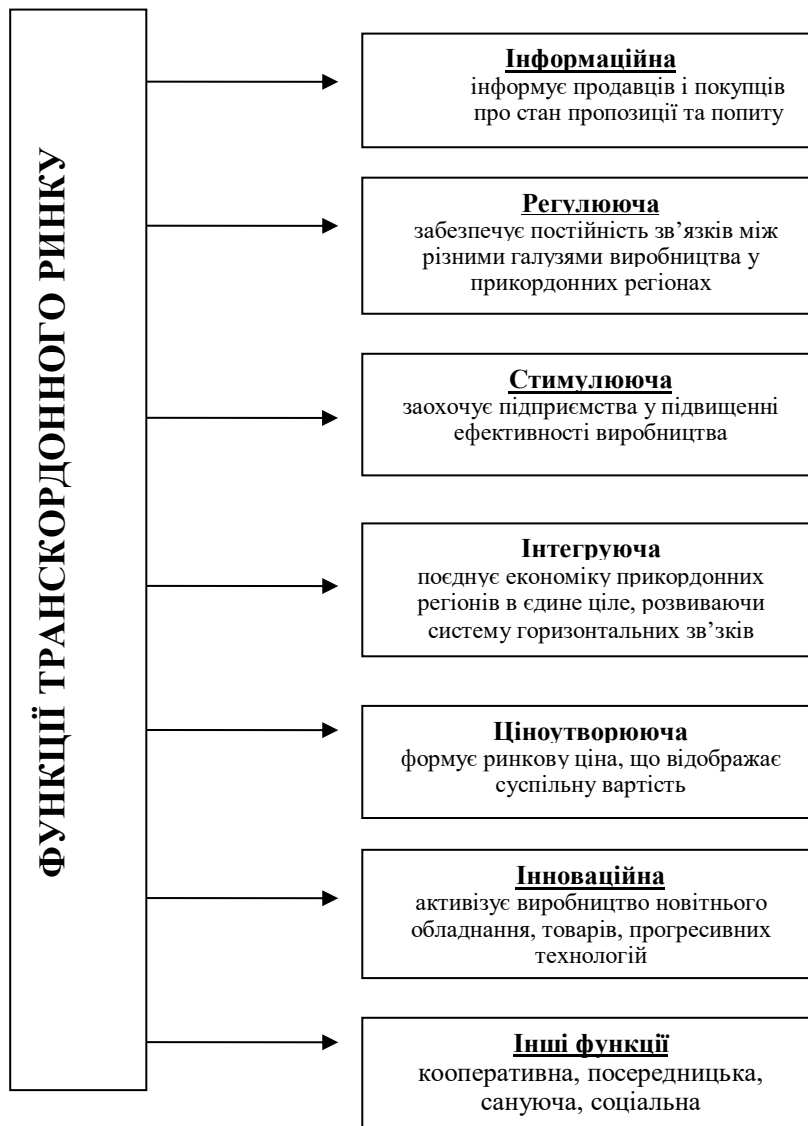

Рис.1. Функції транскордонного ринку

При формуванні транскордонного ринку важливо враховувати, що споживачів на промисловому ринку значно менше, ніж на споживчому. Якщо основним споживачем споживчого ринку може бути населення транскордонного простору, то споживачами промислового ринку будуть промислові, сільськогосподарські, торговельні та інші підприємства і організації. Ці підприємства повинні бути сконцентровані в місцях зосередження сировини, енергетичних та трудових ресурсів, відповідної інфраструктури тощо.

Стратегічна роль тут відводиться промислому маркетингу як окремому виду транскордонної діяльності. Промисловий маркетинг можна кваліфікувати як ділові відносини між суб'єктами господарювання прикордонних регіонів в сфері ринку товарів виробничо-технічного призначення, спрямованих на просування цих товарів від підприємств, які їх виробляють, до тих організацій і фірм, які купують їх для подальшого використання при виробництві певного товару або для перепродажу без змін.

Розвиток промислового маркетингу у прикордонних регіонах та формування транскордонного ринку сприятиме забезпеченню високої продуктивності праці та високої ефективності виробництва, досягненню такої якості продукції, що відповідатиме міжнародним стандартам, раціональному використанню природних, трудових,

фінансових ресурсів, формуванню раціональної структури виробництва та залученню інвестицій, що підтверджує приклад по Чернівецькій області. Зацікавленість інвесторів з сусідніх регіонів Румунії за останні 10 років зростає в 28 раз, а обсяги прямих інвестицій зі 132,7 тис. дол. США у 2006 році, збільшилися до 3719,7 тис. дол. США на 1 січня 2016 року [5, с. 432].

У традиційному маркетингу, де кінцевий товар або послуга купується безпосередньо фізичною особою, існує можливість відстежити співвідношення попиту і виробництва товарів. У промисловому маркетингу це зробити набагато складніше, тому що в ролі виробника і в ролі покупця виступає підприємство або організація, представлена юридичною особою, тому просування промислового бренду має свої особливості.

Враховуючи те, що у промисловому маркетингу споживач має високий рівень компетенції, тому що добре орієнтується в комерційній і в технологічній сфері, знає кон'юнктуру ринку, пропозиції альтернативних постачальників і їх конкурентні переваги, промисловий маркетинг сприятиме впровадженню новітніх, в тому числі цифрових, технологій, розробці інноваційних продуктів, прийняттю сучасних управлінських рішень та використанню інших досягнень науково-технічного прогресу, що в цілому буде виконувати інноваційну функцію транскордонного промислового ринку.

Особливу роль у формуванні транскордонного промислового ринку та використанні промислового маркетингу відіграють єврорегіони. Так, наприклад, головними напрямками діяльності Єврорегіону «Верхній Прут», до складу якого входять низка областей України, в тому числі Чернівецька, Сучавський та Ботошанський повіти Румунії, декілька районів Молдови, є розвиток і гармонізація торговельних і економічних відносин, розвиток і впровадження передових технологій, гармонізація розвитку інфраструктури, в т.ч. енергетичних систем, транспортних та комунікаційних мереж, розвиток транскордонних взаємин і розширення співробітництва у сферах нормативно-правового забезпечення.

Пріоритетними сферами економічної та соціальної взаємопов'язаної діяльності в Єврорегіоні «Верхній Прут» визначено:

- розвиток транскордонної торгівлі на місцевому рівні та збільшення транзитної торгівельної діяльності;
- розвиток лісової і деревообробної промисловості, агропромислового комплексу і легкої промисловості;
- розвиток транспортно-комунікаційної інфраструктури на рівнях транс'європейських коридорів та місцевих сполучень;
- розвиток енергетичної інфраструктури на рівнях взаємодії державних мереж та локалізованих джерел енергії та ін. [6].

Єврорегіон «Верхній Прут» може стати пілотним для експериментального опрацювання в його межах не тільки механізмів формування транскордонного промислового ринку та розвитку промислового маркетингу, але й визначення елементів процесу європейської інтеграції і розбудови регіональної економіки.

Одним з ефективних засобів забезпечення конкурентоспроможності регіональної економіки та одним із перших кроків до формування транскордонного промислового ринку є впровадження кластерного підходу. Європейський досвід свідчить, що створення транскордонних промислових кластерів сприятиме підвищенню ефективності використання природно-ресурсного потенціалу та просуванню продукції, яку використовують в своєму виробництві промислові підприємства прикордонних територій, значно розширить транскордонне співробітництво та забезпечить вирішення спільних і ідентичних проблем по обидва боки кордону.

Особливістю транскордонних промислових кластерів є те, що учасники кластерів розміщені в різних податкових, митних, законодавчих середовищах сусідніх країн, проте можуть мати спільні підприємства та організації, користуватися спільною інфраструктурою і функціонувати насамперед на транскордонних промислових ринках.

Отже, транскордонний промисловий ринок – це об'єднані, дотичні до кордону регіональні ринки сировини, обладнання, товарів, послуг, капіталів, праці, якими неформально користуються промислові підприємства та організації прикордонних територій для задоволення власних потреб в рамках діючих національних та міжнародного законодавств.

Висновки. Таким чином, в умовах розширення інтеграційних процесів та розвитку транскордонної кооперації, а також з метою підвищення ефективності співробітництва важливим є створення транскордонного промислового ринку. Головними інструментами формування та функціонування такого ринку вважаємо промисловий маркетинг, євро регіони, створення промислових кластерів, бізнес-інкубаторів, галузевих асоціацій і інших об'єднань та їх правове забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Пилипчук В.П., Оснач О.Ф., Коваленко Л.П. Промисловий маркетинг/ К.: «Центр учбової літератури», 2009. - 363с.
2. Бойчук І.В., Дмитрів А.Я. Маркетинг промислового підприємства/ К.: «Центр учбової літератури», 2014. -617с.
3. Kotler P. Marketing Management. – Prentice Hall International, Inc, 2000. – P. 192.
4. Старостіна А.О. Промисловий маркетинг теорія, світовий досвід, українська практика/ К.: «Знання», 2005. - 764с.
5. Статистичний щорічник Чернівецької області за 2015 рік. Чернівці: 2016. -571с.
6. Євро регіон «Верхній Прут». Електронний ресурс / Режим доступу: <http://www.bukoda.gov.ua/page/evroregion-verkhni-prut>.

Рецензент д.е.н., професор Буднікевич І.М.

УДК 021: 339.9''312''

Моргун А.В., к. філол. н, доцент
Прокопович Л.С., к. філол. н, доцент
Розман І.І., к. пед. н., доцент
Мукачівський державний університет

ОПТИМІЗАЦІЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

В статті подано аналіз концептуальних уявлень про розвиток, перспективу та моделі бібліотечно-інформаційної діяльності в сучасному світі і бібліотекознавстві. Висвітлено презентаційність, яка спрямована на представлення сучасних українських вчених-бібліотекознавців та робіт їх колег з ближнього зарубіжжя. Спрогнозовано на перспективу такі напрямки, які присвячені різним аспектам трансформаційних бібліотечних процесів.

Ключові слова: сучасність, наукові ідеї, бібліотечно-інформаційна діяльність, бібліотекознавство.

Morgun A., Prokopovych L., Rozman I.

OPTIMIZATION OF THE LIBRARY ACTIVITY IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION OF ECONOMIC PROCESSES

The article analysis the concept ideas about development, prospects and models of library and information activity in modern world and library science. The article also highlights the presentation, which is directed towards representation of modern Ukrainian scholars and librarians and works of their colleagues from neighbouring foreign countries. The prospective directions connected with aspects of transformational processes of library science are foreseen in the present article.

Key words: modernity, scientific ideas, library and information work, librarianship

Моргун А.В., Прокопович Л.С., Розман И.И.

ОПТИМИЗАЦИЯ БИБЛИОТЕЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ

В статье дан анализ концептуальных представлений о развитии, перспективе и модели библиотечно-информационной деятельности в современном мире и библиотековедства. Освещена презентационность, которая направлена на представление современных украинских ученых-библиотековедов и работ их коллег из ближнего зарубежья. Спрогнозированы на перспективу такие направления, которые посвящены различным аспектам трансформационных библиотечных процессов.

Ключевые слова: современность, научные идеи, библиотечно-информационная деятельность, библиотековедение.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасний етап розвитку суспільства зумовлює інтенсивні процеси глобалізації, в ході яких здійснюється інтеграція локальних культур у світове інтернаціональне середовище. Процеси глобалізації торкнулися всіх політичних, соціальних і культурних інститутів, в тому числі і бібліотеки. Для бібліотек перестають існувати мовні, національні кордони. За допомогою досягнень Інтернету соціокультурні інновації в будь-якій сфері в найкоротші терміни стають загальним надбанням. Відбувається формування єдиного світового інформаційного простору. Завдяки Всесвітній електронній мережі для людини стали доступні немислимі обсяги знань і відомостей.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми Стратегічного значення набула запропонована М. С. Слободяником бібліотекознавча концепція освоєння інформаційних технологій бібліотеками України, яка включала обґрунтування пріоритетних завдань, а саме – формування національного бібліотечно-інформаційного ресурсу, забезпечення доступу до зарубіжних баз даних (в тому числі і телекомунікаційних), кардинальне поліпшення реалізації конкретно історичних і базових функцій бібліотеки шляхом автоматизації виділених технологічних підсистем. В ході дослідження трансформації організаційного забезпечення функціональної діяльності бібліотеки основну увагу було приділено стратегічному плануванню та економічному забезпеченню організації діяльності бібліотеки, запропоновано принципово нові підходи до розробки стратегічного плану розвитку наукової бібліотеки в Україні [5].

Суть полягає в тому, що згідно з думкою багатьох науковців, глобалізація має не лише позитивні сторони. Процеси глобалізації можуть призвести до втрати систем знань національних, локальних культур, які використовуються для блага світової спільноти. У зв'язку з цим, найважливішою функцією бібліотек є пошук, збереження, систематизація та забезпечення доступу до інформаційних ресурсів свого регіону. Таким чином, бібліотека повинна забезпечувати формування культурного контенту, сприяти подоланню негативних наслідків глобалізації. Бібліотека стає активним суб'єктом регіональної культурної політики, організатором та координатором роботи по збереженню спадщини національної та регіональної книжкової культури [4].

Стратегічне бачення подальших перспектив розвитку бібліотечно-інформаційної сфери (далі – БІС) України як цілісної гармонізованої системи, яка включає упорядковану сукупність об'єктів (бібліотек, інформаційних підрозділів) і зв'язків між ними та знаходиться під впливом комплексу зовнішніх і внутрішніх факторів розвитку, повинно базуватися на надійній підставі сучасних наукових розробок. Різноманітні наукові ідеї, концепції і парадигми, розподілені в часі в рамках наукових напрямків і

представлені в роботах фахівців БІС, серед яких історичні, педагогічні, технічні науки, соціальні комунікації та культурологія. Вони у своїй сукупності дозволяють сформулювати загальну картину проблемного зрізу напрямків вдосконалення бібліотечно-інформаційної діяльності, шляхів вирішення теоретичних і практичних напрацювань окремих наукових шкіл і дослідників.

Цілі статті полягають у визначенні теоретико-методологічних та міждисциплінарних досліджень бібліотечної діяльності в умовах глобалізації економічних процесів. Необхідно звернути особливу увагу на стратегічні питання трансформаційних процесів у БІД, розробках щодо інформаційно-комунікаційних стратегій діяльності бібліотек і розвитку електронних інформаційних ресурсів (далі – ЕІР) як пріоритетного напрямку, що обумовлює входження сучасної бібліотеки в інтегрований інформаційний простір. Прослідкувати презентаційність, яка спрямована на представлення сучасних українських вчених-бібліотекознавців та робіт їх колег з ближнього зарубіжжя. Прогнозувати на перспективу такі напрямки, які присвячені різним аспектам трансформаційних процесів в бібліотеках. Перед бібліотечною наукою стоїть об'єктивна необхідність пошуку нової парадигми розвитку, яка б забезпечувала перехід сучасної бібліотеки від стратегії володіння інформаційним ресурсом до стратегії забезпечення користувачів інтегрованими і синтезованими знаннями. На теоретико-методологічному рівні це завдання вирішувалося в монографічному дослідженні «Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій» (К., 1995) та докторської дисертації М. С. Слободяника (1995), де предметом дослідження було обрано структурно-функціональна трансформація бібліотеки під впливом інформаційних технологій. Дослідником була збудована системно-комунікаційна модель бібліотеки, інтегруюча її структура, функції, технологія і організація з системою наукових комунікацій [3].

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Серед пріоритетних напрямків інформаційної технології було виділено кумуляцію світового інформаційного потоку, збереження власних історико-культурних фондів, забезпечення доступності ресурсів для суспільства в цілому і кожного окремого громадянина. При цьому акцентувалася увага на тому, що обов'язковою умовою реалізації стратегічного плану є розробка і впровадження ефективного економічного механізму функціонування бібліотеки, який розглядається як інноваційний процес.

Особливу увагу необхідно приділити такій характерній особливості, що проявляється в ході пошуку можливих варіантів стратегій, – «розуміння того, що набутий досвід попередньої діяльності, ні інтуїція, ні здоровий глузд не забезпечують успіх і швидкість змін, і кожен, хто причетний до процесу впровадження змін, бачить суттєву різницю між запропонованими в результаті досліджень стратегіями і моделями та їх практичною реалізацією» [6]. Науковцями визначені рівні системної трансформації бібліотек – техніко-технологічних, організаційно-структурних, функціональних та управлінських змін.

Вивчаючи дане питання необхідно звернути увагу на те, що у сучасному глобальному інформаційному просторі бібліотеки впливають на зміни соціального, економічного та технологічного середовища. Зміни у вузівських бібліотеках пов'язані з впровадженням нових інформаційних технологій, створенням єдиного інформаційного освітнього простору. Одним з основних освітніх ресурсів у вузі є документний фонд бібліотеки. В сучасних вузівських бібліотеках, крім традиційних друкованих, рукописних документів з'являються документи в нових формах носіїв інформації – бази даних, файли, сайти, електронні ресурси віддаленого доступу.

Успішний розвиток навчальних і науково-дослідних процесів у ВНЗ неможливий без інформації, одержуваної з книг, журналів, баз даних, Інтернету. Інноваційні процеси

в бібліотечній діяльності, розвиток нових технологій безпосередньо пов'язані з формуванням фондів. Важливе завдання для бібліотеки – формування різних інформаційних ресурсів, їх організація, зберігання і використання [8].

Досягнення відповідності фонду бібліотеки потребам користувачів неможливе без тісної співпраці з професорсько-викладацьким складом університету, завдяки якому визначаються як стратегічні завдання формування фонду (політика комплектування), так і робочі методико-технологічні аспекти. Проблема комплектування навчальною і науковою літературою не повинна цілком перекладатися на плечі співробітників бібліотеки. Тільки партнерські відносини між бібліотекою і професорсько-викладацьким складом університету сприятимуть найбільш повному і якісному забезпеченню навчального процесу, працюючи на розвиток вузу в цілому і підвищенні якості освіти зокрема. Одне з ключових полів взаємодії – це формування заявок для перспективного, поточного та ретроспективного комплектування [5].

Зміст роботи бібліотеки університету з формування фондів з метою оперативного і повного забезпечення навчально-виховного процесу і наукових досліджень виданнями, іншими документами і інформацією про них, визначається нормативними документами. Система управлінської та технологічної нормативної документації виконує особливу роль в організації бібліотечної діяльності. «Управління змінами» – такою формулою сьогодні визначається місія сучасної науково-методичної діяльності. Одна із змін в системі управління бібліотекою – зміна бібліотечної технології – спрямована на пошук найбільш оптимальних варіантів якісного виконання бібліотечних процесів і операцій, на більш раціональне використання бібліотечних ресурсів. Нормативне забезпечення – це організаційна, методична, технологічна та нормотворча діяльність, спрямована на оптимізацію, упорядкування і нормалізацію вимог, норм, показників і правил при організації процесів формування фондів. Основні напрямки методичної роботи в даний час, це – технологія створення, впровадження і організації автоматизованих систем, удосконалення інструктивно-технологічних документів бібліотеки, їх розробка разом з відповідними структурними підрозділами, уніфікація і стандартизація технологічних процесів. Технологічний супровід базується на системі організаційно-технологічної та організаційно-управлінської документації. Першочерговим напрямком регламентування бібліотечних процесів є робота по формуванню фонду [1].

Науково-методичний відділ бібліотек розпочинає свою роботу з технологічного проектування процесів бібліотеки, в тому числі і щодо формування фондів. Визначається система процесів формування фондів, визначення їх послідовності, взаємозв'язку і взаємодії. На цьому етапі необхідно побудувати графічні моделі основних процесів, тобто скласти блок-схеми процесів і операцій [6].

Оптимізації бібліотечної діяльності сприяє підвищенню рівня технічного оснащення бібліотек, який допомагає впровадженню організаційних, методико-технологічних і маркетингових інновацій при створенні бібліотеками інформаційно-аналітичної продукції для управлінських структур. Наприклад, для вдосконалення процесу отримання достовірної та об'єктивної інформації щодо актуальних соціально-економічних проблем у Службі інформаційно-аналітичного забезпечення Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (СІАЗ НБУВ) постійно розширюється джерельна база за рахунок сайтів органів державної влади, наукових установ, галузевих і новостворених інформаційних веб-ресурсів. На сьогодні вивчено та введено в робочі процеси на постійній основі близько 600 сайтів. Зі швидким розвитком інформаційних технологій та програмного забезпечення виникає проблема кадрів бібліотек, які здатні ефективно обробляти великі масиви повідомлень ЗМІ, особливо електронних, для підготовки аналітично-інформаційних видань для управлінських структур [5].

Проте процеси глобалізації справляють як позитивний, так і негативний вплив на соціум. Згідно думку Соража Хонгларома, «сила Інтернету» і глобалізація можуть справляти небезпечний вплив на суспільство [2, с. 1], розмиваючи межі національних культур, втрати культурної ідентичності. Все це є прямою загрозою для існування локальних культур і етносів, втрату національних культурних цінностей.

Тільки осягаючи інші культури, на думку Хонгларома, суспільство здатне зрозуміти і оцінити свою власну культуру. Система знань тих чи інших регіонів може містити потенційно корисну інформацію, а світоглядні погляди корінних народів можуть допомогти плідному розвитку інших країн світу. Тут позитивну роль може зіграти бібліотечна система.

Виходячи з того, що кожна культура має щось потенційно корисне для світу, однією з найбільш нагальних завдань сучасного бібліотекаря має бути пошук, виявлення, збереження, каталогізація та забезпечення доступу до національних і регіональних систем знань. Краєзнавча діяльність бібліотек стає основоположною.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується інтенсивними процесами глобалізації, в ході яких здійснюється інтеграція локальних культур зі світовим інтернаціональним середовищем. Процеси глобалізації зачепили всі політичні, соціальні і культурні інститути, в тому числі і бібліотеки. Для бібліотек перестають існувати фізичні, мовні, національні кордони. За допомогою досягнень Інтернету соціокультурні інновації в будь-якій сфері в найкоротші терміни стають загальним надбанням. Відбувається формування єдиного світового інформаційного простору. Завдяки Всесвітньої електронної мережі для людини стали доступні немислимі до тепер обсяги знань і відомостей. Однак, згідно з думкою багатьох науковців, глобалізація має не лише позитивні сторони. Процеси глобалізації можуть призвести до втрати систем знань національних локальних культур, які також могли б принести користь світовій спільноті. У зв'язку з цим найважливішою функцією бібліотеки є пошук, збереження, систематизація та забезпечення доступу до інформаційних ресурсів свого регіону. Таким чином, бібліотека повинна забезпечувати формування культурного контенту, сприяти подоланню негативних наслідків глобалізації. Бібліотека стає активним суб'єктом регіональної культурної політики, організатором та координатором роботи по збереженню спадщини національної та регіональної книжкової культури.

Сучасна бібліотека не стоїть осторонь глобалізаційних процесів суспільного життя. Невпинно зростає процес трансформації її предметної області. Підхід до розробки проблеми реформування бібліотечної справи, з точки зору теоретичних і методологічних досягнень галузі на її розвиток в XXI столітті, зумовлюється масштабністю практичних досягнень останньої. Бібліотечна сфера потерпає від нескоординованої національної програми її розвитку. Скорочення мережі бібліотек; недостатнє матеріально-технічне забезпечення бібліотечної галузі; незадовільний стан поповнення фондів бібліотек творами вітчизняної та світової літератури; низький рівень соціального захисту бібліотечних працівників – головні проблеми сучасної публічної бібліотеки в Україні [6].

Висновок. Глобалізація всіх сфер діяльності сучасного людства, і особливо глобалізація інформаційного простору логічно призводить до глобалізації діяльності бібліотеки, до створення в найближчому часі єдиної світової бібліотеки, в якій помітну роль буде, звичайно, грати і російська складова. Глобалізація бібліотечної сфери є об'єктивним процесом єднання людства у всіх сферах буття. Глобалізаційні тенденції, що відбуваються у бібліотечній сфері, на теперішній час є безумовно позитивними, так як сприяють підвищенню якості діяльності бібліотеки, її кращій відповідності читацьким потребам і запитам, «підтягує» її до загальносвітового рівня.

Разом з тим існує певна небезпека уніфікації діяльності бібліотеки, вкрай небажаної щодо мовних, культурних, побутових стандартів. Особливо це актуально стосовно публічних, сільських та інших бібліотек, які є не тільки інформаційним, але і культурним центрами місцевого співтовариства.

Список використаних джерел:

1. Дронова Н. А. Вузівська бібліотека в умовах глобалізації освіти: автореф. дисс. ... канд. пед. наук. М., 2006. 28 с.
2. Маркова А. А. Технологічні документи, що регламентують діяльність бібліотеки [Електронний ресурс] / А. А. Маркова. – Режим доступу: http://www.rlst.org.by/bulletin/bulletin205_12.htm.
3. Пилко В. С. Технологічні процеси бібліотечної роботи : учеб.-метод. посібник / В. С. Пилко. – М. : Ліберія, 2005. – 176 с.
4. Довідник бібліотекаря / наук. ред. А. Н. Ванєєв, В. А. Мінкіна. – 3-е изд., перероб. і доп. – СПб. : Професія, 2005. – 496 с. Черв'яків В. Документація СУЯ та методика її розробки [Електронний ресурс] / В. Черв'яків, Д. Савченко ; Компанія ІС:БІТ – Режим доступу: <http://1cbit.ru/36308/>.
5. Мудроха В.О. Науково-методична діяльність Львівської національної бібліотеки України імені В.Стефаника [Електронний ресурс] / Мудрохова В.О. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua>
6. Присяжна Л. В. Перспективи розвитку бібліотечно-інформаційного забезпечення діяльності органів державної влади / Л.В. Присяжна // Збірник молодих учених «Молодь. Наука. Інновації»
7. Салата Г.В. Глобалізація предметної бібліотечно-інформаційної галузі на прикладі діяльності публічних бібліотек України [Електронний ресурс] / Г.В. Салата – Режим доступу : <http://irbis-nbuv.ua>
8. Ступкін Ст. Ст. Глобалізація та інтеграційні процеси в інформаційно-бібліотечної діяльності. URL: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2007/cd/02.pdf>

Рецензент д.е.н., професор Папп В.В.

УДК 658.012.2 „313”: 669 (477)

Сакун Л.М. к.е.н., доцент

Орлова К.О.

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

**СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОГО
ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ НА
ЗОВНІШНЬОМУ РИНКУ**

Статтю присвячено комплексному аналізу теоретичних та практичних аспектів поняття стратегічного планування. Суть теми розкрито на основі проведених досліджень щодо головних умов та тенденцій впровадження стратегічного планування в металургійній галузі України. Важливість дослідження викликана тим, що стратегічні рішення грають сьогодні ключову роль в успішній діяльності організацій. Вони роблять вагомий вплив на конкурентоспроможність продукції і підприємства в цілому. Також встановлено, що основною метою стратегічного планування є швидка і адекватна реакція підприємства на зміну умов ринку. На підставі аналізу, на перспективу сформульовані пропозиції щодо стратегії підвищення якості продукції, обраного для аналізу ПрАТ «Полтавський ГЗК», а також передбачена необхідність застосування прогресивного високопродуктивного обладнання та технології, розширення виробничих потужностей підприємства, розширення зовнішніх та внутрішніх ринків збуту продукції для ефективного розвитку виробництва та економічного зростання підприємства металургійної промисловості.

Ключові слова: стратегічне планування, SWOT-аналіз підприємства, моделі стратегічного планування металургійна промисловість, ефективність управління, система підвищення якості.

Sakun L., Orlova K.

**STRATEGIC PLANNING AS A BASIS OF EFFECTIVE UKRAINIAN
METALLURGICAL ENTITIES FUNCTIONING AT AN EXETRNAL MARKET**

The article is dedicated to a complex analysis of theoretical and practical aspects of strategic planning conception. The matter of a subject is disclosed on the basis of conducted researches on main conditions and tendencies of strategic planning implementation in Ukrainian metallurgical industry. The importance of the research is caused by that the strategic decisions nowadays play a key role in successful activity of an organization. They provide a big impact on the competitiveness of the products and the entity, in general. It was also identified that the main target of strategic planning is a fast and adequate reaction of the entity on the change in market's

conditions. On the basis of the analysis, the propositions regarding the strategy of product quality increase are formatted for the further extension. The chosen entity for the analysis is PJSC "Ferrexpo Poltava Mining". The necessity of the use of progressive high productive equipment and technology, the extension of production capacity, the extension of internal and external product markets for the effective production development and economic growth of metallurgical entity, was foreseen.

Key words: strategic planning, SWOT-analysis of the entity, strategic planning models, metallurgical industry, management effectiveness, quality management system, production, management effectiveness, product quality management system, certification of the quality.

Сакун Л.Н., Орлова К.О.

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ КАК ОСНОВА ЭФФЕКТИВНОГО ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ МЕТАЛЛУРГИЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ НА ВНЕШНИХ РЫНКАХ

Статью посвящено комплексному анализу теоретических и практических аспектов понятия стратегического планирования. Суть темы раскрыта на основе проведенных исследований относительно главных условий и тенденций внедрения стратегического планирования в металлургической отрасли Украины. Важность исследования вызвана тем, что стратегические решения играют сегодня ключевую роль в успешной деятельности организаций. Они оказывают существенное влияние на конкурентоспособность продукции и предприятия в целом. Также установлено, что основной целью стратегического планирования является быстрая и адекватная реакция предприятия на изменение условий рынка. На основании анализа, на перспективу сформулированы предложения по стратегии повышения качества продукции выбранного для анализа ПАО «Полтавский ГОК», а также предусмотрена необходимость применения прогрессивного высокопроизводительного оборудования и технологии, расширения производственных мощностей предприятия, расширения внешних и внутренних рынков сбыта продукции для эффективного развития производства и экономического роста предприятия металлургической промышленности.

Ключевые слова: стратегическое планирование, SWOT-анализ предприятия, модели стратегического планирования металлургическая промышленность, эффективность управления, система повышения качества.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Металургія є ключовою базовою галуззю промисловості України й загалом економіки країни, яка поряд із іншими визначає стан економічного й соціального розвитку держави [1, с. 762]. Україна має потужний гірничодобувний потенціал і займає одне з провідних місць серед європейських країн з видобутку залізничних і марганцевих руд, кам'яного і бурого вугілля, руд кольорових і рідкісних металів, самородної сірки, кам'яної та калійної солей, виробництва феромарганцю і глинозему. Беручи до уваги посилення агресивності конкурентного середовища, а також виникнення світової фінансової кризи, доцільним є визначення пріоритетності стратегічного планування для металургійних заводів у сучасних ринково-економічних умовах. На сьогоднішній день, керівництво вітчизняних підприємств починає розглядати стратегічне планування та впроваджувати його у своїй діяльності в момент усвідомлення недоліків чи негативних первинних наслідків, точніше спонтанних та імпульсивних рішень при розв'язанні проблем, які виникали раніше. Навіть досконало розроблена стратегія потребує впровадження особливого інструментарію стратегічного планування, спроможного створити умови для стабільного розвитку підприємств гірничодобувної промисловості на зовнішньому ринку.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Аналізом і дослідженням основних питань стратегічного планування займалися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Зокрема, теоретико-методологічні основи були закладені такими вітчизняними вченими як О.С. Віханський, В.А. Білошاپка, А.П. Наливайко, О.М. Тридід, які досліджували у своїх працях ефективність різноманітних моделей та методів стратегічного планування. У їх наукових доробках наведена значна кількість різних визначень цього поняття, які відображають ті чи інші його головні аспекти та особливості. Серед зарубіжних вчених, вагомий внесок у розроблення й

удосконалення стратегії планування зробили П. Друкер, Г. Мінцберг, М. Портер, Ф. Тейлор. Однак, не дивлячись на багатоманіття досліджень і досягнень науковців у даній сфері, проблема формування стратегії підприємства залишається недостатньо висвітленою і передбачає подальше вдосконалення.

Цілі статті. Мета статі полягає у формуванні цілісного та ефективного інструментарію на основі теоретико-методологічних відомостей стратегічного планування з метою стабілізації діяльності і одержання необхідного поштовху для подальшого розвитку металургійної галузі країни.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Стратегічне планування є важливим інструментом забезпечення сталого розвитку виробничих підприємств, тому з'ясування та уточнення його методичних аспектів залишається актуальним [2, с. 68].

Стратегічне планування – це процес прийняття рішень топ-менеджментом, що фокусується на довгостроковій перспективній діяльності підприємства і визначає засоби, за допомогою яких цілі цієї діяльності можуть бути досягнуті [3, с. 217]. Його специфіка на металургійних підприємствах полягає у виборі актуальної моделі планування.

У даній статті пропонується розглянути стратегічний аспект на прикладі гірничо-збагачувального комбінату ПрАТ «Полтавський ГЗК». Використовуючи дані річного звіту Товариства за 2013-2016 рр., дослідимо динаміку випуску і реалізації продукції з розрахунку базисних і ланцюгових темпів зростання та приросту, яка відображена у таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка виробництва і реалізації продукції у зівставних цінах ПрАТ «Полтавський ГЗК», 2013-2016 рр.

Рік	Обсяг виробництва продукції, тис. грн	Темпи зростання, %		Обсяг реалізації, тис. грн	Темпи зростання, %	
		базисні	ланцюгові		базисні	ланцюгові
2013	5478154,9	100	100	8289060,9	100	100
2014	11448624,7	209	209	11601201,8	140	140
2015	14760156,3	269	129	14635025,3	177	126
2016	16468813	301	112	16640898	201	114

Отримані результати свідчать, що за 2013-2015 рр. темпи зростання виробництва і реалізації приблизно збігалися, а за останній рік темпи зростання виробництва дещо вищі від темпів реалізації продукції. Виходячи з цього, одним із стратегічних завдань для ПрАТ «Полтавський ГЗК» виступає підвищення показників експорту високоякісних залізородних окатишів.

Для досягнення поставленої цілі запропоновано впровадження системи управління якістю продукції (СУЯ) як головного стратегічного завдання. Це дозволить уникнути небажаних дефектів продукції, оскільки для ПрАТ «Полтавський ГЗК», що випускає серійну продукцію, найбільш гостро стоїть завдання забезпечення випуску продукції необхідної якості з одночасним досягненням високих економічних показників. Небажані дефекти можуть бути представлені у вигляді діаграми Ісікави, яка наочно представляє причини і наслідок, відображені на рисунку 1.

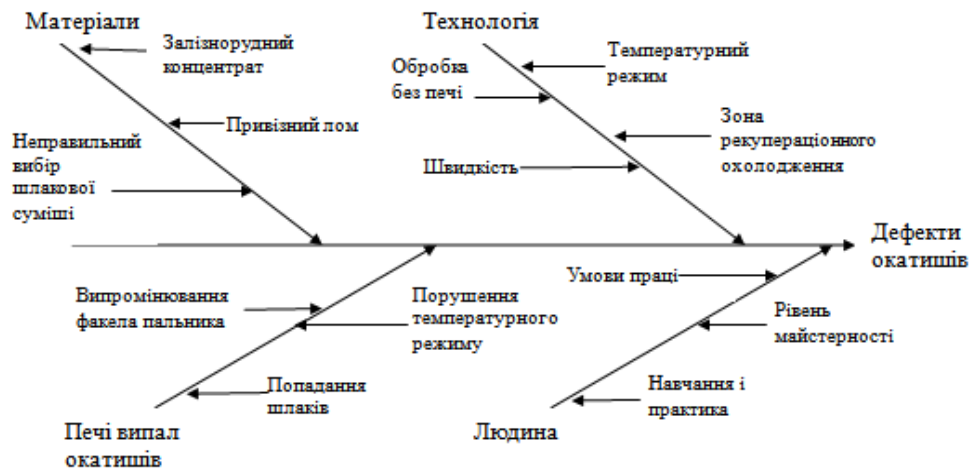

Рис. 1. Причинно-наслідкова діаграма причин дефектів окатишів

Сьогодні в управлінні якістю важливе значення має сертифікована система менеджменту якості, що є гарантією високої стабільності та стійкості якості продукції [4, с.26]. Таким чином, для ПрАТ «Полтавський ГЗК» пропонується реалізація проекту впровадження системи управління якістю на базі вимог міжнародних стандартів ISO серії 9001. Численними вітчизняними і закордонними дослідженнями встановлено, що впровадження та функціонування СУЯ особливо впливають на чотири групи затрат і витрат (табл.2) [5, с.120].

Таблиця 2

Затрати і витрати, пов'язані із впровадженням і функціонуванням СУЯ

Група	Характеристика
Внутрішні	Затрати і втрати через помилки в проектуванні; погану співпрацю з постачальниками; від браку.
Зовнішні	Штрафи, відшкодовані споживачам; затрати і втрати через повернення продукції підприємству; додаткові транспортні витрати через некомплектні поставки; затрати на гарантійне обслуговування продукції.
Затрати на контроль якості	Суми на всі види контролю.
Затрати на профілактику	Пов'язані з навчанням персоналу, планово-запобіжним технічним обслуговуванням, розробкою робочих інструкцій.

Кошторис витрат на впровадження системи управління якістю на ПрАТ «Полтавський ГЗК» відображено у таблиці 3.

Таблиця 3

Кошторис витрат на впровадження системи управління якістю для ПрАТ «Полтавський ГЗК»

Етапи	Витрати, грн.
Аналіз діючої на підприємстві системи управління якістю	5000
Підготовчий етап	12500
Впровадження системи управління якістю у відповідності з вимогами стандартам ISO серії 9001	20500
Сертифікація системи управління якістю	28000
Всього	60000

Як метод дослідження економічного ефекту від впровадження СУЯ була

використана концепція оцінки економічної ефективності заходів щодо забезпечення і поліпшення якості. Ефективність управління якістю оцінюється за допомогою прибутку і норми прибутку по якості, а також кумулятивної вартості якості і динамічної норми прибутку, що відображено у таблиці 4.

Таблиця 4

Розрахунок показників ефективності впровадження стандарту ISO 9001 для ПрАТ «Полтавський ГЗК»

Показники	Роки		
	2014	2015	2016
1	2	3	4
1. Витрати на впровадження, тис. грн.:			
– одноразові	144	21,60	66,00
– поточні	41,89	87,04	23,98
– загальні	185,89	108,64	89,98
дисконтовані кумулятивні	127,76	162,51	185,39
2. Вигода, тис. грн.	-4,39	17,15	10,82
Прибуток від впровадження, тис. грн.:			
– поточний	-190,28	-91,49	-79,16
– дисконтований	-116,49	-46,85	-36,03
3. Вартість (цінність) впровадження, тис. грн.	-139,29	-186,15	-222,18
4. Поточна (статична) норма прибутку, %	-102,36	-84,21	-87,98
Динамічна норма прибутку, %	-112,55	-114,55	-119,84

Отже, процес впровадження МС ISO серії 9001 є витратним, причому в деякі періоди часу поточні витрати в кілька разів перевищують одноразові. Вигода, розрахована по запропонованому методі, на порядок менше витрат і має негативне значення. Однак зовнішні вигоди, які не враховані при проведенні розрахунків, насамперед більша зацікавленість до роботи підприємства зі сторони закордонних партнерів компенсують одноразові і поточні витрати, пов'язані з проведенням конкретного заходу щодо забезпечення якості продукції, забезпечивши довгострокову економічну ефективність комбінату.

Висновки. Таким чином, виходячи з проаналізованих даних, зроблено висновок про необхідність стратегічного планування на металургійних підприємствах як необхідного процесу, що підвищує їх готовність адекватно та вчасно реагувати на непередбачувані зміни зовнішнього середовища і сприяти виваженому вирішенню поточних і стратегічних проблем. Одним з важливих стратегічних завдань Товариства згідно аналізу виявлено вдосконалення методів управління якістю продукції. Керівництву підприємства необхідно ретельно ознайомитися з теоретичними та методичними аспектами їх впровадження, оскільки без цього неможливе успішне функціонування підприємства. Використання даного планування створює найсуттєвіші переваги для підприємства: адаптація до зовнішнього середовища; вирішення проблем, які виникають; координація роботи різних структурних підрозділів; покращення контролю на підприємстві.

Список використаних джерел:

1. Хижняк О.С. Сучасний стан металургійних підприємств України: проблеми і перспективи розвитку/ О.С. Хижняк // Молодий вчений. – 2017. – № 5 (45). – С. 762-768.
2. Савченко Т.В. До питання про місце конкурентного аналізу в процесі стратегічного планування діяльності підприємств / Т.В. Савченко // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – № 4 (16). – С. 68-72.

- 3.Пілішек Н.М. Стратегічне планування розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств у системі євроінтеграційних процесів/ Н.М. Пілішек // Вісник Хмельницького національного університету. – 2016. – № 6. – С. 217-220.
- 4.Тарасова О.В. Сучасні концепції управління якістю продукції/ О.В. Тарасова, О.В. Левицька // Економіка харчової промисловості. – 2010. – № 1. – С. 24-27
- 5.Тельнов А.С. Інтегративний підхід до побудови системи управління якістю продукції промислових підприємств / А.С. Тельнов // Економіка Криму : науково-практ. журнал. – 2010. – № 4. – С. 117–121.

Рецензент д.е.н., професор Хоменко М.М.

УДК: 330.2:338

Шебаніна О.В., д.е.н., професор

Федосєєва Г.С., к.е.н., доцент, докторант

Миколаївський національний аграрний університет

МІЖНАРОДНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ВИРОБНИКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

У статті досліджено та надано авторські підходи до визначення сутності понять «виробники сільськогосподарської продукції», «міжнародна конкурентоспроможність виробників сільськогосподарської продукції». Визначено підходи до управління конкурентоспроможністю виробників сільськогосподарської продукції. Розглянуто основні проблем управління міжнародною конкурентоспроможністю виробників сільськогосподарської продукції України.

Ключові слова: виробники сільськогосподарської продукції, міжнародна конкурентоспроможність країни, міжнародна конкурентоспроможність підприємства, міжнародна конкурентоспроможність виробників сільськогосподарської продукції, управління міжнародною конкурентоспроможністю виробників сільськогосподарської продукції.

Shebanina E., Fedoseeva H.

INTERNATIONAL COMPETITIVENESS OF PRODUCERS OF AGRICULTURAL PRODUCTION

The article investigates and provides author's approaches to the definition of the essence of the concepts of "agricultural producers", "international competitiveness of agricultural producers". The approaches to managing the competitiveness of agricultural producers on the international level are determined. The main problems of management of international competitiveness of Ukrainian agricultural producers are considered.

Key words: agricultural producers, international competitiveness of the country, international competitiveness of the enterprise, international competitiveness of agricultural producers, management of international competitiveness management of agricultural producers.

Шебанина Е.В., Федосеева Г.С.

МЕЖДУНАРОДНАЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ

В статье исследованы и даны авторские подходы к определению сущности понятий «производители сельскохозяйственной продукции», «международная конкурентоспособность производителей сельскохозяйственной продукции». Определены подходы к управлению конкурентоспособностью производителей сельскохозяйственной продукции на международном уровне. Рассмотрены основные проблемы управления международной конкурентоспособностью производителей сельскохозяйственной продукции Украины.

Ключевые слова: производители сельскохозяйственной продукции, международная конкурентоспособность страны, международная конкурентоспособность предприятия, международная конкурентоспособность производителей сельскохозяйственной продукции, управление международной конкурентоспособностью производителей сельскохозяйственной продукции.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Необхідність забезпечення міжнародної

конкурентоспроможності виробників сільськогосподарської продукції особливо актуалізується з огляду на інтенсифікацію участі України у міжнародних економічних відносинах та підвищення ролі сільського господарства не лише в розвитку внутрішньонаціональних економічних процесів, але й на світовому ринку, що дало можливість наростити експортний потенціал України у цілому, компенсуючи експортні втрати в інших галузях. Від так, необхідним є обґрунтування механізмів забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних виробників через реалізацію їх конкурентних переваг як на внутрішньому, так і на світовому ринку сільськогосподарської продукції, які б водночас узгоджувалися з необхідністю інтеграції національної економіки у світове господарство.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Теоретичні та практичні аспекти конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств розглядаються в працях В. Г. Андрійчука, Л. А. Євчук, Л.В. Прокопець, І.І. Червена, О. Г. Шпикуляка та ін. Дослідженням сутності міжнародної конкурентоспроможності суб'єктів господарських відносин займалися такі вчені, як Т.В. Андросова, Ю.С. Виходець, Ю.В. Колесник, К.В. Лісунов, Дж. Майер, С.В. Малихіна, Р. А. Фатхутдинов та ін. Разом з тим, питання міжнародної конкурентоспроможності виробників сільськогосподарської продукції залишається відкритим та потребує ретельного дослідження.

Цілі статті. Метою роботи є визначення сутності, особливостей управління та проблемних аспектів управління міжнародною конкурентоспроможністю виробників сільськогосподарської продукції України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Визначено, що більшість науковців говорячи про суб'єкта господарювання в аграрному секторі економіки країни мають на увазі аграрне підприємство або сільськогосподарське підприємство, а від так, і описують більшість понять виходячи з цього. Наша наукова праця включає іншу категорію – виробник сільськогосподарської продукції. Провівши дослідження існуючої нормативно-правової бази та теоретичних напрацювань науковців, можемо сформулювати наступні основні висновки, щодо сутності дефініції «виробник сільськогосподарської продукції»:

1. Діючі нормативно-правові акти України визначають категорію «виробник сільськогосподарської продукції» по-різному, при чому основною відмінністю є частка вартості реалізованої сільськогосподарської продукції в загальному валовому доході підприємства. Так, згідно діючих норм, вона може коливатися від 50% до 75% [1], [2], [3].

2. Сільськогосподарським виробником є фізична або юридична особа, яка здійснює виробництво і самостійну переробку власно-виробленої продукції рослинництва і тваринництва [4].

3. Поняття сільськогосподарський товаровиробник є дещо ширшим від поняття сільськогосподарський виробник. Ми у своєму дослідженні будемо розглядати категорію «виробники сільськогосподарської продукції» саме з тієї позиції, що дані суб'єкти мають на меті не лише виробництво продукції, а і її реалізацію, тобто сільськогосподарська продукція є товаром.

Попередньо встановлено, що міжнародну конкурентоспроможність країни можна розглядати, як здатність держави до: активної участі у міжнародних економічних відносинах; стійко високих темпів зростання ВВП на душу населення; формування такого внутрішнього бізнес-середовища, яке б сприяло розвитку конкурентних переваг вітчизняних суб'єктів господарювання та стійкості їх позиції на світових ринках. Таким чином, показником рівня міжнародної конкурентоспроможності країни, в тому числі, є рівень конкурентоспроможності її виробників на світовій арені.

С.В. Малихіна зазначає, що міжнародна конкурентоспроможність є найважливішою комплексною характеристикою якісного стану товарів, суб'єктів

господарювання, їх структурних змін порівняно з відповідними аналогами інших країн [5].

На думку Ю.В. Колесник, міжнародна конкурентоспроможність підприємства розглядається як здатність підприємства створювати та реалізовувати продукцію, цінові й нецінові якості якої більш привабливі, ніж в аналогічній продукції конкурентів на зовнішньому ринку [6]. В зазначеному визначенні акцент робиться на конкурентоспроможності продукції, в той час як ми вважаємо, що конкурентоспроможність суб'єкта не визначається лише конкурентоспроможністю його продукції. Тому, на нашу думку, даний підхід не адекватним сучасним умовам конкурентної боротьби, особливо на міжнародному рівні.

Цікавим є підхід Р. А. Фатхутдинова, який вважає, що міжнародна конкурентоспроможність підприємства відображає можливість ефективної виробничо-господарської діяльності в умовах глобального конкурентного ринку. При цьому даний стан забезпечується всіма наявними ресурсами підприємства [7]. Вважаємо дане поняття не зовсім виправданим, адже основними джерелами конкурентних переваг, на нашу думку, є менеджмент компетенції та інноваційна діяльність підприємства. Від так, стверджувати, що міжнародна конкурентоспроможність підприємства базується лише на його ресурсозабезпеченості не можна.

Ю.С. Виходець та К.В. Лісунов розглядають міжнародну конкурентоспроможність підприємства, як його здатність ефективно функціонувати на внутрішньому ринку, можливість здійснення ефективної фінансово-господарської та зовнішньоекономічної діяльності та досягнення лідируючих позицій в умовах конкурентного середовища [8]. На нашу думку, співставлення ефективної зовнішньоекономічної діяльності підприємства з його міжнародною конкурентоспроможністю є дещо звуженим, та не включає всієї різноманітності факторів міжнародної конкурентоспроможності суб'єктів господарювання.

Погоджуємося з думкою Т.В. Андросова, який ототожнює міжнародну конкурентоспроможність підприємства з його здатністю реалізувати внутрішній потенціал не лише на вітчизняних ринках, а й на зарубіжних та можливістю зайняти стійкі позиції і відтворювати свої конкурентні переваги відповідно до умов функціонування у зовнішньому конкурентному середовищі [9].

Підтримуємо позицію Дж. Майер, яка заключається в тому, що міжнародну конкурентоспроможність необхідно визначити як порівняльно (зі змінами провідних конкурентів і ринків) та системно виявлену, що формується і розвивається, та стійку здатність товаровиробника до методичного комплексного нарощування власних конкурентних переваг для прискороного й економічного забезпечення міжнародної переваги та планомірного випередження лідерів світового ринку на користь більш повного задоволення (у рамках правових, етичних й екологічних норм) матеріальних і соціальних потреб (працівників, споживачів, інвесторів, власників) [10].

Таким чином дослідивши існуючі підходи до розуміння дефініції «міжнародна конкурентоспроможність підприємства» можемо надати власну інтерпретацію даного поняття для виробників сільськогосподарської продукції.

Отже, на нашу думку, міжнародна конкурентоспроможність виробників сільськогосподарської продукції являє собою здатність до ефективної реалізації свого економічного потенціалу з метою нарощення комплексу конкурентних переваг, що забезпечить міжнародну перевагу та стійку конкурентну позицію на світовому ринку сільськогосподарської продукції.

Варто відмітити, що міжнародна конкурентоспроможність досліджуваних суб'єктів господарської діяльності проявляється і в кращому системному забезпеченні конкурентних переваг через реалізацію менеджмент компетенцій у будь-якій країні світу. При чому, дані переваги повинні формуватися та реалізуватися з врахуванням міжнародних стандартів, як основи для безперервного підвищення якості й конкурентності продукції, менеджменту та організації праці. Що стосується виробничих

ресурсів, то при створенні міжнародних конкурентних переваг сільськогосподарських товаровиробників, їх внесок визначається не стільки обсягами, вартістю, доступністю, скільки структурою, якістю та ефективністю використання, швидкістю їх створення, удосконалення та пристосування до потреб національної та світової економіки.

Ю.Л. Зборовська відмічає, що управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства реалізується через комплекс функцій менеджменту, який безпосередньо спрямований на виробництво та реалізацію конкурентоспроможних товарів, формування конкурентних переваг та постійне їх оновлення з метою тривалого функціонування підприємства на глобальних ринках [11].

В.В. Коновалов відмічає, що в загальному концепція управління конкурентоспроможністю підприємства, зокрема й на міжнародному рівні, передбачає:

- вибір конкурентної стратегії діяльності;
- удосконалення системи управління персоналом та мотивацією праці;
- використання комплексного підходу до підвищення якості і конкурентоспроможності виробленої продукції;
- системний підхід до диверсифікації та планування виробництва;
- реорганізацію внутрішнього фірмового обліку й аналізу;
- удосконалення внутрішнього фірмового фінансового менеджменту;
- покращення інформаційного забезпечення системи управління [12].

Згідні з думкою І.Ю. Сіваченка, процес управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства можна представити у вигляді чотирьох взаємопов'язаних блоків:

- визначення основних пріоритетів – постановка цілей підприємства у сфері досягнення відповідного рівня конкурентоспроможності;
- визначення завдань – аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування підприємства;
- розробка стратегії – формування альтернативних пакетів стратегій досягнення очікуваного рівня конкурентоспроможності підприємства;
- реалізація стратегії – вибір оптимального пакету стратегій та розробка стратегічного плану досягнення конкурентоспроможності підприємства [13].

На думку Л. В. Балабанової та В. В. Холод управління конкурентоспроможністю підприємства на зовнішньому ринку повинно здійснюватися через реалізацію наступних етапів:

1. моніторинг конкурентного середовища міжнародного ринку (дослідження основних факторів зовнішнього ринку для визначення можливостей і загроз підприємства, ступеня інтенсивності конкуренції на зовнішньому ринку, рівня «вхідного бар'єру»);
2. оцінка конкурентоспроможності підприємства, його продукції та основних конкурентів на зовнішньому ринку (визначення основних ключових факторів успіху підприємства, конкурентних переваг, які можуть забезпечити йому успішне функціонування та довгострокове випередження конкурентів на зовнішньому ринку);
3. реалізація стратегії управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства;
4. оцінка і контроль реалізації визначеної стратегії управління конкурентоспроможністю підприємства на зовнішньому ринку [14].

Вважаємо, що для ефективного управління міжнародною конкурентоспроможністю виробників сільськогосподарської продукції на світовому ринку необхідно до процесу управління задіювати усі структурні підрозділи підприємств та налагоджувати чітке співробітництво між ними. Крім того, важливим є ефективне використання усіх наявних ресурсів (виробничих, трудових, фінансових, екологічних, інтелектуальних), виробництво якісної сільськогосподарської продукції, що відповідає міжнародним стандартам та використання новітніх засобів і методів здійснення сільськогосподарської діяльності. При цьому, основною метою управління міжнародною

конкурентоспроможністю виробників сільськогосподарської продукції є їх економічний ріст через використання переваг функціонування в міжнародному середовищі.

Зазначені підходи до визначення основних етапів управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємств дозволили зробити певні висновки.

По-перше, кожен з перелічених етапів управління міжнародною конкурентоспроможністю передбачає виконання певних заходів, ефективність яких залежить від різного роду чинників, прояв яких не залежить від діяльності самих підприємств (вплив держави, конкурентів, постачальників, споживачів на рівень конкуренції на передбачуваному міжнародному ринку). Від так, можна констатувати той факт, що процес управління міжнародною конкурентоспроможністю може бути ускладнений. До основних проблем управління міжнародною конкурентоспроможністю виробників сільськогосподарської продукції України можна віднести:

— нестійка економічна та політична ситуація в державі, недосконала політика уряду щодо підтримки міжнародної конкурентоспроможності підприємств аграрного сектору;

— недостатність інформаційного забезпечення процесу управління міжнародною конкурентоспроможністю сільськогосподарських виробників;

— невідповідність кваліфікації кадрового персоналу вимогам міжнародного ринку слабкий кадровий потенціал;

— слабкі темпи впровадження у сільськогосподарське виробництво та у процес управління результатів науково-технічних досліджень порівняно з іноземними конкурентами;

— низький рівень розробки та впровадження міжнародних конкурентних стратегій, розроблених з урахуванням конкурентних переваг та існуючих можливостей підприємств.

По-друге, всі дослідники теорії міжнародної конкуренції, в тому числі і розглянуті, наголошують на необхідності формування та ефективної реалізації міжнародної стратегії, задля підвищення ефективності управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємств.

Висновки. 1. Виробниками сільськогосподарської продукції на міжнародному ринку є суб'єкти господарської діяльності, що виробляють та реалізують вироблену продукцію за межами країни. При цьому, виручка від реалізації сільськогосподарської продукції повинна складати мінімум 50% від загальногосподарської діяльності суб'єкта.

2. Міжнародна конкурентоспроможність виробників сільськогосподарської продукції формується під впливом різного роду чинників, основними з яких є ресурсозабезпеченість, менеджмент компетенції, інноваційна діяльність, здатність швидше та краще ніж конкуренти ефективно реагувати на зміни міжнародному середовищі (економічні, політичні, технологічні та ін.).

3. Управління міжнародною конкурентоспроможністю виробників сільськогосподарської продукції здійснюється через реалізацію певних заходів, серед яких: моніторинг світового ринку сільськогосподарської продукції, оцінка власної конкурентоспроможності та власних конкурентних переваг на міжнародному рівні, розробка та реалізація ефективної стратегії міжнародної конкурентоспроможності та ін. Тому, проблематика формування та реалізації стратегії міжнародної конкурентоспроможності виробників сільськогосподарської продукції стане в основу наших подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про внесення зміни до статті 1 Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію" (щодо уточнення терміну "сільськогосподарський товаровиробник") / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, N 51, ст.552
2. Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» / Відомості Верховної Ради України, 1997, № 39, ст.261
3. Закон України «Про сільськогосподарський перепис» / Верховна Рада України, 2008, № 575-VI
4. Аграрне право України : підручник / за ред. В.М. Єрмоленка – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 608 с.

5. Малихіна С. В. Міжнародна конкурентоспроможність — як пріоритетний фактор розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств / С. В. Малихіна // Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія. — 2012. — Вип. 10. — С. 526–529.
6. Колесник Ю. В. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємств / Ю.В. Колесник. — Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.rusnauka.com/>
7. Фатхутдинов Р. А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление: учебное пособие / Р. А. Фатхутдинов. — М.: ИНФРА-М. — 2000. — 312 с. — ISBN 5-16-000313-4
8. Виходець Ю.С. Оцінка міжнародної конкурентоспроможності підприємства / Ю.С. Виходець, К.В. Лісунов // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. — 2009. — №4 (В.8). — С. 36-44
9. Андросова Т.В. Методика оцінки міжнародної конкурентоспроможності підприємств / Т.В. Андросова, Л.О. Чернишова, В.О. Козуб // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. — 2012. — Вип. 2. — С. 189-197.
10. Майер Дж. Міжнародне середовище бізнесу : Конкуренція та регулювання в глобальній економіці / Майер Дж., Олесневич Д. ; пер. з англ. — К. : Либідь, 2002. — 703 с.
11. Зборовська Ю.Л. Формування системи управління міжнародною конкурентоспроможністю вітчизняних підприємств в умовах глобалізації / Ю.Л. Зборовська // Глобальні та національні проблеми економіки. — 2015. — В.5. — С. 47-50. — Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://global-national.in.ua/issue-5-2015/13-vipusk-5-traven-2015-r/751>
12. Коновал В.В. Системно-процесний підхід до управління конкурентоспроможністю підприємства [Електронний ресурс] / В.В. Коновал. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2011_2_23.pdf.
13. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства (організації): навчальний посібник / ред.І. Ю. Сіваченко. — К.: ЦУЛ, 2003. — 186 с. — ISBN 966-8253-18-3.
14. Маркетингове управління конкурентоспроможністю підприємств: стратегічний підхід : монографія / Л. В. Балабанова, В. В. Холод. — Донецьк: ДонДУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2006. — 294 с.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.135:620.9

Абрамова І.О., к.е.н.

Луцький національний технічний університет

ЗАСТОСУВАННЯ ВІДНОВЛЮВАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ АНТИКРИЗОВОГО РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

У даній статті розглянуто інструменти стимулювання застосування відновлювальних джерел енергії у регіонах України як інструменту забезпечення стабільності енергетичної сфери, розглянуті переваги та недоліки різних видів відновлювальних джерел енергії для регіонів України.

Ключові слова: відновлювальні джерела енергії, антикризове регіональне управління, антикризові інструменти.

Abramova I.

APPLICATION OF RENEWABLE ENERGY SOURCES AS ANTI-CRISIS REGIONAL MANAGEMENT TOOL

In this article the tools of stimulating the use of renewable energy sources in the regions of Ukraine as an instrument for ensuring the stability of the energy sector are considered, the advantages and disadvantages of different types of renewable energy sources for the regions of Ukraine are considered.

Key words: renewable energy sources, anti-crisis regional management, anti-crisis instruments.

Абрамова И. А.

ПРИМІНЕННЯ ВОЗОБНОВЛЯЕМЫХ ИСТОЧНИКОВ ЭНЕРГИИ КАК ИНСТРУМЕНТ АНТИКРИЗИСНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ

В данной статье рассмотрены инструменты стимулирования применения возобновляемых источников энергии в регионах Украины как инструмента обеспечения стабильности энергетической сферы, рассмотрены предпочтения и недостатки различных видов возобновляемых источников энергии для регионов Украины.

Ключевые слова: возобновляемые источники энергии, антикризисное региональное управление, антикризисные инструменты.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок важливими науковими та практичними завданнями. Високі тарифи на електроенергію та відсутність енергоефективних технологій призводить до поглиблення кризових явищ у енергетичній сфері країни загалом, та регіонах зокрема. Одним із найбільш ефективних шляхів подолання проблем енергозабезпечення України є застосування відновлювальних джерел енергії у регіонах. Відповідно, для сучасних умов регіонального розвитку з постійними проявами ознак системної та трансформаційної кризи, актуалізується застосування відновлювальних та нетрадиційних джерел енергії як інструменту антикризового регіонального управління.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженням питанням необхідності застосування відновлювальних джерел енергії в Україні присвячено праці вітчизняних науковців: О. Адаменка, В. Височанського, С. Дев'яткина, М. Долішнього, Л. Матвійчук, З. Герасимчук, С. Єрмілова, Н. Передрій та ін. Водночас проблеми, пов'язанні з можливістю застосування відновлювальних джерел енергії як інструменту антикризового регіонального управління як в теоретичному, так і в методологічному плані залишаються недостатньо вивченими.

Практична значимість і недостатнє дослідження зазначених проблем зумовили вибір теми дослідження.

Цілі статті. Відсутність досліджень щодо можливостей застосування відновлюваних джерел енергії на регіональному рівні як інструменту забезпечення енергетичної безпеки регіону та попередження енергетичної кризи підтверджує необхідність розробки ефективних заходів щодо застосування стимулювання застосування відновлювальних джерел енергії у регіонах України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. При розробці антикризових заходів регіонального розвитку у енергетичній сфері слід виважено підходити до вибору інструментів, методів управління, реалізація яких, з одного боку, попередить появу кризових явищ в енергетичній сфері регіону, а з іншого – їх ліквідує та мінімізує негативні наслідки впливу на регіональну систему. При цьому регіональні органи влади, які фактично приймають рішення в кризовій ситуації, практично позбавлені засобів впливу на ситуацію, що значно знижує ефективність антикризових заходів. Тож у таких умовах нагальною потребою є суттєве розширення повноважень регіональних органів державного управління щодо можливостей застосування відновлювальних джерел енергії як інструментарію антикризового регіонального управління. Тому на державному рівні повинні бути сформовані межі, у яких регіональні органи влади можуть діяти, застосовуючи відповідний інструментарій антикризового регіонального менеджменту. Оскільки основна частина діяльності із забезпечення стабільності у енергетичній сфері припадає на регіональний рівень, тому регіональні органи влади повинні мати достатньо важелів впливу щодо попередження або ліквідації енергетичної кризи в регіоні. Потрібно відзначити, що регіональні органи влади повинні постійно моніторити ситуацію на предмет появи ознак енергетичної кризи та забезпечувати реалізацію таких завдань:

- аналіз основних показників енергетичної сфери регіону на предмет виявлення ознак кризовості, оцінка трендової динаміки розвитку;

- ідентифікація факторів виникнення ризиків енергетичної кризи, їх попередження й усунення;

- прогнозування, передбачення та попередження виникнення кризових явищ у енергетичній сфері регіону;

- розробка антикризових заходів, вибір антикризових інструментів;

Тому на порядок денний винесено питання формування набору максимально ефективних та адекватних конкретному стану інструментів, оскільки застосування уніфікованих інструментів не дасть бажаних результатів, тому що застосування того чи іншого інструменту потребує врахування стану енергетичної сфери регіону та наявних можливостей щодо застосування відновлювальних джерел енергії. Під наявними можливостями варто розуміти показники енергетичного потенціалу регіонів України, оскільки доцільність використання того чи іншого виду відновлювальних джерел енергії залежить від наявності або відсутності сприятливих умови як для впровадження і експлуатації вже розробленого обладнання нетрадиційної енергетики, так і розвитку нових енерготехнологій та устаткування.

Визначимо сутність поняття інструменту антикризового регіонального управління енергетичної галузі. Отже, інструменти антикризового регіонального управління енергетичної галузі – це заходи, за допомогою яких регіональні органи влади проводять регулятивну діяльність, що спрямовується на розвиток енергетичної галузі.

Зупинимося більш детально на розгляді відновлювальних джерел енергії як інструменту антикризового регіонального управління (табл.1).

Характеристика відновлювальних джерел енергії як інструменту антикризового регіонального менеджменту

Вид відновлювальних джерел енергії	Характеристика		Регіони України*
	Переваги застосування	Недоліки застосування	
Гідроенергетика	постійно поновлюваний самою природою запас енергії, простота експлуатації, відсутність забруднення навколишнього середовища, поліпшення умови роботи річкового транспорту.	Висока загроза затоплення прилеглих до ГЕС територій	Закарпатська, Львівська, Чернівецька, Тернопільська, Івано-Франківська, Вінницька, Луганська, Полтавська
Сонячна енергетика	загальнодоступність і невичерпність джерела; повна безпека для навколишнього середовища	- потрібне використання великих площ землі під електростанції – залежність потужності сонячної електростанції від часу доби і погодних умов; – висока ціна сонячних фотоелементів – наявність у фотоелементах отруйних речовин	Одеська, Херсонська, Чернігівська, Житомирська, Дніпропетровська, Київська
Вітрова енергетика	екологічно чисте виробництво енергії. Не забруднює атмосферу, не споживає палива і не спричинює теплового забруднення довкілля.	створюють шум високої частоти, тому потребують великих земельних ділянок для свого розміщення, а також створюють перепони прийому передач	Тимчасово окупована АР Крим, Закарпатська, Одеська, Херсонська та Миколаївська, Донецька, Луганська області.
Біоенергетика	екологічно чисте пальне на основі використання відходів виробництва	-	Дніпропетровська, Запорізька, Вінницька, Полтавська, Донецька, Київська, Харківська, Хмельницька
Геотермальна енергетика	геотермальну енергію отримують від джерел тепла з великими температурами, вона має декілька особливостей: температура теплоносія значно менша за температуру при спалюванні палива і найкращий спосіб використання геотермальної енергії – комбінований (видобуток електроенергії та обігрів)	низька термодинамічна якість; необхідність використання тепла біля місця видобування; вартість спорудження свердловин виростає зі збільшенням глибини	Закарпаття, Крим, Передкарпаття, Полтавська, Харківська, Донецька, Луганська, Херсонська, Запорізька області.

*Сформовано автором на основі [1,2]

Очевидно, що Україна має перспективи у застосуванні усіх видів відновлювальних джерел енергії у різних регіонах. Так, для застосування гідроенергетики придатними є Закарпатська, Львівська, Чернівецька, Тернопільська, Івано-Франківська, Вінницька, Луганська, Полтавська області (рис.1)

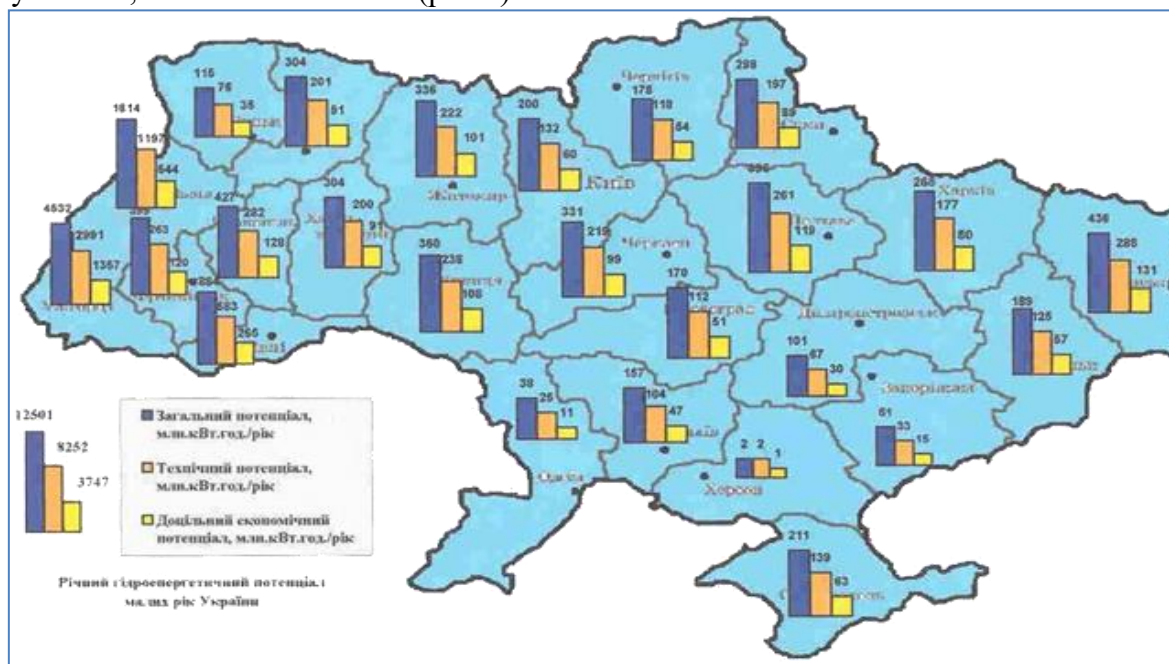

Рис. 1. Гідроенергетичний потенціал регіонів України [1].

Найбільш перспективними регіонами України за можливістю використання геотермальної енергії є Закарпаття, тимчасово окупована АР Крим, Передкарпаття, Полтавська, Харківська, Донецька, Луганська, Херсонська, Запорізька області (рис.2).

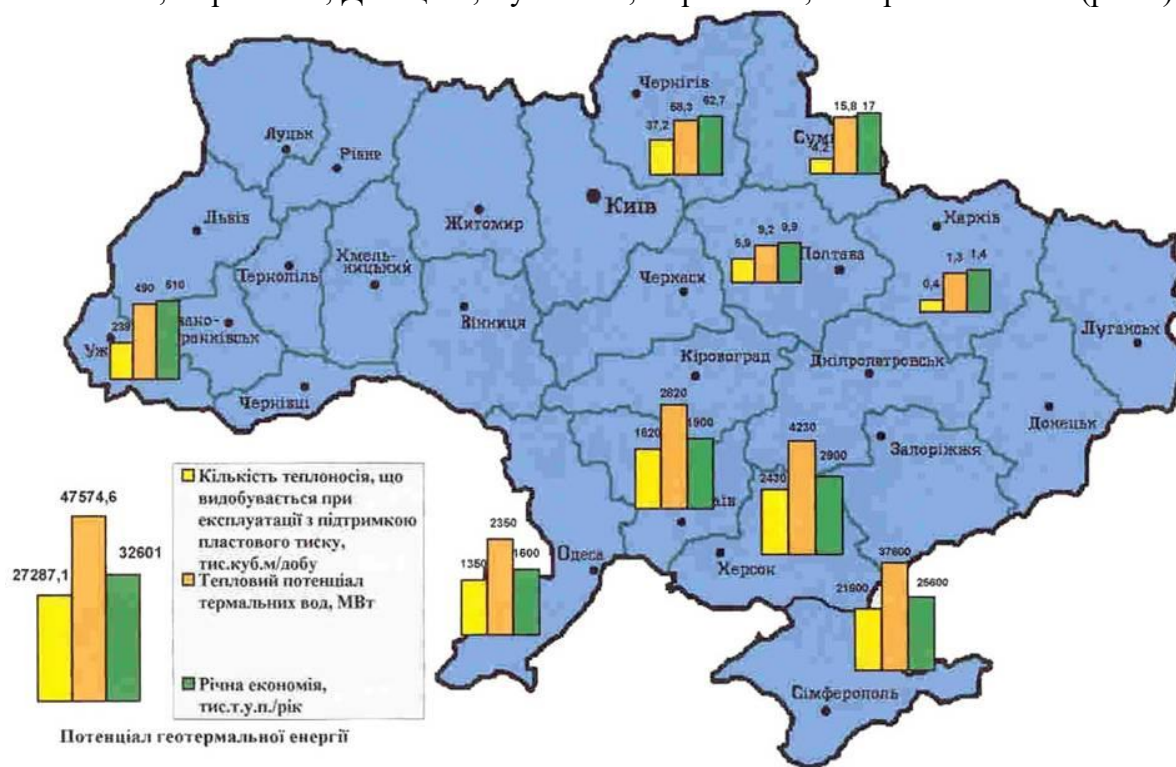

Рис. 2. Потенціал геотермальної енергії України [1]

Отже, Україна володіє значним потенціалом для розвитку усіх видів відновлювальних джерел енергії на території всіх регіонів. Так, за результатами проведеного дослідження Міжнародним товариством з відновлювальних джерел енергії (IRENA) встановлено, що Україна володіє найбільшим технічним потенціалом впровадження відновлювальних джерел енергії серед Південно-Східної Європи [3].

У жовтні 2014 року біло затверджено Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 згідно якого планується досягнення у 2020 році 11% енергії у кінцевому енергоспоживанні України, отриманої з відновлюваних джерел енергії [2].

Водночас соціально-економічна криза сьогодення створює несприятливі умови для розвитку відновлювальних джерел енергії в Україні, що пов'язано з інфляцією та нестабільністю банківської системи. Ускладнює ситуацію те, що будівництво об'єктів альтернативної енергетики потребує значних інвестицій, витрат часу, оскільки необхідно закуповувати імпортні матеріали й обладнання, тому виникає необхідність регіональним органам влади стимулювати застосування відновлюваної енергетики в регіонах України. Згідно із ст. 11, 16 Закону України "Про енергозбереження" стимулювання використання відновлюваної енергетики в Україні здійснюють шляхом [4]:

- надання податкових пільг підприємствам – виробникам енергозберігаючого обладнання, техніки і матеріалів, засобів вимірювання, контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів, виробникам обладнання для використання нетрадиційних та поновлюваних джерел енергії і альтернативних видів палива;

- надання податкових пільг підприємствам, які використовують устаткування, що працює на нетрадиційних та поновлюваних джерелах енергії, альтернативних видах палива;

- пріоритетного кредитування заходів щодо забезпечення раціонального використання та економії паливно-енергетичних ресурсів;

- встановлення підвищених норм амортизації енергозберігаючих основних фондів;

- цільових державних та інших субсидій і безповоротного асигнування на виконання пошукових науково-дослідних робіт у сфері енергозберігаючих технологій і нетрадиційних видів енергії, на виробництво та освоєння нових видів енергозберігаючої техніки та технології;

- надання юридичним і фізичним особам субсидій, дотацій, податкових, кредитних та інших пільг для стимулювання використання енергозберігаючих технологій, обладнання і матеріалів;

- стимулювання розвитку відновлюваної енергетики: зниження податку на землю для підприємств відновлюваної енергетики, застосування "зеленого" тарифу, відкритий доступ до пільгових кредитів, безвідсоткових позик та інших фінансових інструментів, які б здійснювали стимулюючий вплив на енергетичну галузь у регіонах України; проведення науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт, технічних і маркетингових досліджень у галузі альтернативної енергетики.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що застосування відновлювальних джерел енергії у короткостроковій перспективі дасть можливість забезпечити стабільність функціонування енергетичної галузі України та зменшить залежність регіонів від зовнішніх постачальників паливно-енергетичної сировини.

Список використаних джерел:

1. Державне агенство з енергоефективності та енергозбереження України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://saee.gov.ua/uk/ae>
2. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року» № 902-р прийняте 01 жовтня 2014 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/902-2014-%D1%80/page>
3. IRENA (2014), REmap (2030): A Renewable Energy Roadmap, June(2014). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.irena.org/remap/IRENA_REmap_Report_June_2014.pdf
4. Закон України «Про енергозбереження» від 01.07.1994 р. № 74/94-ВР [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/74/94-%D0%B2%D1%80>.

Рецензент д.е.н., професор Коцій О.В.

УДК 332.1.021: [005.21:005.51]

Гавриш І.І., аспірант

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ВІДБІР НАЙКРАЩИХ ЗАРУБІЖНИХ МАРКЕТИНГОВИХ ПРАКТИК РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ МЕТОДОМ БЕНЧМАРКІНГУ

Обґрунтовано доцільність застосування бенчмаркінгових технологій для відбору найбільш продуктивних та успішних практик зарубіжного досвіду у сфері регіонального управління та місцевого самоврядування. Адаптовано загальний підхід до методології бенчмаркінгу для визначення успішних практик формування та підвищення інвестиційної привабливості регіону. Розглянуто досвід Польщі та її регіонів (Малопольське воєводство), які застосовуючи маркетингові інструменти, демонструють успіхи в залученні інвестицій. Озвучена ідея створення в регіонах України своєрідної «єдиної точки контакту» для інвестора у формі «Агентств із залучення і просування прямих інвестицій в регіон».

За результатами бенчмаркінгу нами були виділені маркетингові технології та інструменти формування/розвитку інвестиційної привабливості регіону. Зазначено, що маркетинговий підхід в бенчмаркінгу орієнтується на цільові аудиторії і виділяє ті інструменти, які надають синергійний ефект регіональним механізмам, тобто впливають на формування та розвиток декількох видів привабливості регіону.

Ключові слова: бенчмаркінг, зарубіжні успішні практики, інвестиційна привабливість, регіональна політика привабливості, маркетинговий підхід, регіональний маркетинг, маркетингові інструменти.

Гавриш І.І.

ОТБОР ЛУЧШИХ ЗАРУБЕЖНЫХ МАРКЕТИНГОВЫХ ПРАКТИК РЕГИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ МЕТОДОМ БЕНЧМАРКИНГА

Обоснована целесообразность применения бенчмаркинговых технологий для отбора наиболее продуктивных и успешных практик зарубежного опыта в сфере регионального управления и местного самоуправления. Адаптирован общий подход к методологии бенчмаркинга для определения успешных практик формирования и повышения инвестиционной привлекательности региона. Рассмотрен опыт Польши и ее регионов (Малопольское воєводство), которые применяя маркетинговые инструменты, демонстрируют успехи в привлечении инвестиций. Озвученная идея создания в регионах Украины своеобразной «единой точки контакта» для инвестора в форме «Агентств по привлечению и продвижению прямых инвестиций в регион».

В результате бенчмаркинга были выделены маркетинговые технологии и инструменты формирования/развития инвестиционной привлекательности региона. Отмечено, что маркетинговый подход в бенчмаркинге ориентируется на целевые аудитории и выделяет те инструменты, которые предоставляют синергетический эффект региональным механизмам, то есть влияют на формирование и развитие нескольких видов привлекательности региона.

Ключевые слова: бенчмаркинг, зарубежные успешные практики, инвестиционная привлекательность, региональная политика привлекательности, маркетинговый подход, региональный маркетинг, маркетинговые инструменты.

Gavrysh I.

SELECTION OF THE BEST FOREIGN MARKETING PRACTICES OF REGIONAL POLICY OF INVESTMENT ATTRACTION BY BENCHMARKING METHOD

The expediency of application of benchmarking technologies for selecting the most productive and successful practices in foreign experience in the area of regional governance and local self-government was substantiated. A general approach to the benchmarking methodology was adapted for determining successful practices in creating and enhancing regional investment attraction. The experience of Poland and its regions (Malopolska Voivodship) was considered. They used marketing tools to become successful in attracting investments. The idea of creating a unique "point of contact" for the investors in regions of Ukraine in the form of "Agencies for attraction and promotion of direct investments in the region" is announced.

As a result of benchmarking, marketing technologies and tools for the formation / development of regional investment attraction were distinguished. It is noted that the marketing approach in benchmarking is oriented towards target audiences and allocates tools that give a synergistic effect to regional mechanisms, that is, they influence the formation and development of several types of attraction of the region.

Key words: benchmarking, successful foreign practices, investment attraction, regional policy of attraction, marketing approach, regional marketing, marketing tools.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Використання методології бенчмаркінгу через аналіз практики та управлінського досвіду найбільш успішних і подібних регіонів (партнерів та конкурентів), а також з урахуванням обраних об'єктивних та суб'єктивних чинників привабливості дозволить правильно оцінити ситуацію, розробити, адаптувати і впровадити досвід кращих регіонів у питанні формування та розвитку привабливості (підвищення, збереження, зниження). Бенчмаркінг як еталонне співставлення дозволяє відібрати найбільш продуктивні та успішні практики вітчизняного та зарубіжного досвіду партнерів та конкурентів, які можна успішно адаптувати в регіонах України. В багатьох країнах бенчмаркінг є потужним та інноваційним інструментом покращення місцевого самоврядування, регіонального управління, удосконалення сфери надання державних послуг. Наприклад, для оцінки якості надання державних послуг або для оцінки муніципальних та регіональних практик, що мають чіткий статистичний вимір, найбільш функціональним є т.зв. «бенчмаркінг результативності» («статистичний бенчмаркінг» [28]), під яким розуміють оцінку, порівняльний аналіз і передачу управлінських новацій, які базуються на вивченні системи показників результативності [7]. Подібний бенчмаркінг можуть проводити органи місцевого самоврядування, управління та департаменти обласних адміністрацій та обласних рад, агентства і корпорації регіонального розвитку, громадські організації, дослідницькі колективи наукових інститутів та кафедр вищих навчальних закладів регіону.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Технологію бенчмаркінгу застосовували у своїх дослідженнях багато вчених регіоналістів: І. Буднікевич, І. Бутирська, Б. Данилишин, В. Кифяк, Є. Матвіїшин, Л. Петкова, Л. Чернюк та інші. Науковці наводять низку успішних зарубіжних практик: у Німеччині був організований конкурс якості їхніх адміністративних реформ шляхом порівняння з трьома містами-еталонами [25]; у Канаді досить широку популярність отримала система бенчмаркінгу муніципальних послуг провінції Онтаріо (Ontario Municipal CAO's Benchmarking Initiative), в рамках якої аналізувалась інформація про ефективність, економічність і суспільне сприйняття надання низки послуг: від соціального обслуговування вдома до збирання сміття [26]; у США проекти в сфері бенчмаркінгу було проведено у штатах Північна Кароліна (спільний проект 35 муніципальних утворень штату), а також Орегон (Oregon Options), Мінесота (Minnesota Milestones), Флорида (Florida Benchmarks). Спільним для цих проектів була фокусування на бенчмаркінгу фінансових показників – економічності та питомої собівартості [27]. В Австралії такі системи бенчмаркінгу успішно використовують для керування постачальниками соціальних послуг (надання тимчасових житлових приміщень, догляд за особами з обмеженими можливостями) [28], створено методичний посібник із питань проведення бенчмаркінгу у муніципалітетах [13].

Метою статті є відбір найкращих зарубіжних маркетингових практик регіональної політики інвестиційної привабливості методом бенчмаркінгу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Р. Кемп запропонував найбільш відоме визначення розглядуваного нами поняття: «Бенчмаркінг – це постійний процес вивчення і оцінки товарів, послуг і досвіду виробництва найсерйозніших конкурентів або тих компаній, які є визнаними лідерами в своїх сферах» [23]. У нашому дослідженні будемо використовувати технологію процесного бенчмаркінгу, метою якого є визначення, вивчення та запозичення знань,

управлінського досвіду та кращих практик побудови процесів формування і розвитку привабливості регіону на основі маркетингового підходу. Для аналізу обрано досвід та практику регіонів, «які не є прямими конкурентами, але мають подібні основні процеси» [13] або які демонструють визначний еталонний досвід, «є передовими у сфері, де потрібне вдосконалення» [22], в нашому випадку – у сфері формування та підвищення привабливості міст та регіонів. Методологічний апарат бенчмаркінгу знаходиться на стадії формування [14], і тому нами адаптовано загальний підхід Європейського форуму з бенчмаркінгу (European Benchmarking Forum – EBF) та пропозиції низки дослідників [2; 4; 5; 8; 14; 29; 30] до потреб регіонального управління та самоврядування (рис. 1).

Рис. 1. Методологія бенчмаркінгу для визначення успішних практик формування та підвищення привабливості регіону*

*Джерело: складено автором

Концепція бенчмаркінгу відносно регіону – це, насамперед, порівняння одного регіону або міста з іншими (партнерами та конкурентами) з метою отримання інформації: про порівняльні переваги і недоліки, про успішні програми та стратегії підвищення привабливості та використання конкурентних переваг; про успішний та невдалий управлінський досвід. У сучасних умовах бенчмаркінг регіонів стає більш актуальним, оскільки посилюється конкуренція між регіонами за інвестиції, населення, бізнес, туристів, групи впливу тощо.

У зарубіжній практиці [25] при проведенні територіального бенчмаркінгу, як правило, аналізується кращий світовий досвід, але з чітким застереженням щодо недопущення механічного перенесення методів та технологій залучення інвесторів, жителів, туристів, груп впливу з однієї країни в іншу, чи з одного регіону в інший. Сучасна регіональна політика європейських країн узагальнює кращі практики дирижистського /

перерозподільчого і неоліберального / стимулюючого варіантів [16].

Для бенчмаркінгу нами обрані успішні регіони, які застосовуючи маркетингові інструменти, демонструють успіхи в залученні інвестицій. Вихідними принципами вибору були як регіональна близькість (регіони країн ЄС), подібність вихідних умов (регіональна політика країн Східної Європи та СНД), так і визначна результативність діючої практики.

Головною тезою дослідження практики формування інвестиційної привабливості регіонів є теза Л. Раймера: «Капітал споконвіку шукає кращого використання. Дорікати йому в антипатріотизмі принаймні наївно і безперспективно. Він всеїдний і тим-то і відрізняється від територіальної влади, що самотійно і прискіпливо вибирає місце і форму свого застосування» [15]. Практики щодо інвестиційної та бізнесової привабливості були обрані нами для бенчмаркінгу, виходячи з результатів опитування топ-менеджерів 142 найкрупніших міжнародних та українських компаній, проведеним у 2017 році Європейською Бізнес Асоціацією. Чинниками, які знижують/підвищують привабливість, респонденти назвали: доступ до державних даних, процеси дерегуляції, розвиток електронних сервісів, супроводжувальні офіси, спрощення процедури отримання дозвільних документів на будівництво, мораторій на перевірки, ослаблення валютного контролю, введення інституту приватних виконавців, прийняття закону про *squeeze-out*, боротьба з корупцією, судова реформа, земельна реформа, темп реформ, ставки кредитування бізнесу, бюрократія, контрабанда, тіньова економіка, зниження адміністративних бар'єрів, надання інженерної інфраструктури, терміни підключення до мереж, наявність кваліфікованих кадрів, наявність, якість та зміст стратегії регіонального розвитку тощо [11].

Концепція формування інвестиційної привабливості окремого регіону визначається перш за все глобальною привабливістю країни для інвестицій та її інвестиційним іміджем на світовому ринку. Дослідження, які спираються на досвід 50-ти промислово розвинених і країн, що розвиваються, показали, що один долар маркетингових витрат на просування інвестиційного іміджу та заохочення інвестицій приносить прибуток, чиста приведена вартість якого може досягти \$4. Дослідження роботи окремих інвестиційних агентств виявило, що найбільш ефективними є інвестиції, які чітко орієнтовані на сектори та реалізуються в сукупності з активною маркетинговою стратегією, розробленою під визначені цільові аудиторії [18].

Польське агентство з інформації та іноземних інвестицій (PAiIZ (Polish Information and Foreign Investment Agency)) створене для обслуговування інвесторів і спрямоване на збільшення прямих іноземних інвестицій (ПІІ), заохочення міжнародних компаній інвестувати в Польщу [33]. Має офіс у Шанхаї [33]. PAiIZ надає інвесторам усі необхідні адміністративні та юридичні процедури на шляху до створення свого бізнесу; допомагає інвесторам увійти на ринок Польщі; забезпечує швидкий доступ до складної інформації стосовно економічного та правового середовища; допомагає знайти зручне місце для інвестицій та отримати інвестиційні стимули; консулює на кожному етапі інвестиційного процесу; допомагає знаходити відповідних партнерів та постачальників у нових місцях; підтримує фірми, що вже працюють у Польщі. Місія агентства також полягає в тому, щоб створити позитивний імідж Польщі в усьому світі, просувати польські товари та послуги за кордоном шляхом організації конференцій, виставок, семінарів та навчальних поїздок для іноземних журналістів. Метою PAiIZ є також підтримка глобальної експансії польських компаній як одного з ключових елементів нової системи державної підтримки. PAiIZ підтримує польські компанії у галузі розвитку експортно-інвестиційної діяльності за кордоном. Мережа PAiIZ включає 14 Регіональних центрів допомоги інвесторам, метою яких є покращення якості обслуговування інвесторів у регіоні, а також забезпечення доступу до новітньої інформації – інвестиційних пропозицій та регіональних мікроекономічних даних. Ці центри наймають професіоналів, які пройшли навчання PAiIZ та фінансуються

місцевою владою. Здобутком є підготовлені агенцією методичні посібники для інвесторів, наприклад «Інвестиційний посібник – Як робити бізнес в Польщі» («Investor's Guide – Poland How to do Business») [24], мультимовний «Довідник інвестора – Польща – Правила ведення бізнесу 2016» (A collection providing useful information for those who wish to do business in Poland) [21].

Оскільки підвищення інвестиційної привабливості регіону – це комплексна завдання, вирішення якого пов'язане з привабливістю регіону і для інших цільових аудиторій, нами підтримується ідея створення своєрідної «єдиної точки контакту» для інвестора у формі «Агентств із залучення і просування прямих інвестицій в регіон». Базуючись на досвіді країн ЄС [1; 10] можна зробити висновок, що дана організація повинна виконувати роль головного центру стратегічного планування та супроводження проектів розвитку територій, які забезпечують ефективну співпрацю влади-бізнесу-громадськості та створюють нове економічне середовище. На наш погляд, головна конкурентна перевага такої структури повинна формуватися кадровою підсистемою, яка складається із сильної команди співробітників, що добре знають систему державних закладів, розуміють специфіку їхньої роботи, здатні допомогти інвесторам ефективно взаємодіяти з нею, при цьому мають знання чи досвід співпраці з донорськими організаціями, міжнародними проектними ініціативами. Персонал повинен бути освіченим, висококваліфікованим, адаптивним, володіти спеціалізованими знаннями та керуватися установкою «клієнт перш за все».

Ми згодні з польськими колегами, що будь-яка форма успішної організації, яка займається економічною промоцією (обслуговуванням інвестора), позитивно впливає на місцевий розвиток і підвищує якість життя в регіоні. Такі структури носять динамічний характер, пристосовуючись до вимог ринку й економічної ситуації на макрорівні [1].

Безперечно, ефективною маркетинговою технологією просування інвестиційної, а з нею разом і бізнесової та туристичної привабливості, є організація мегаподій. Уряди різних країн підтримують і включають події в частину своєї стратегії економічного розвитку, державного будівництва і як інструмент маркетингу та брендингу територій [6]. Для прикладу розглянемо Економічний форум, який щорічно (вже 26 років) проводиться в невеликому польському курортному містечку Криниця-Здруй (Малопольське воєводство). Під час конференції обговорюються найбільш актуальні питання міжнародної політики, економіки та фінансів, енергетики і науки. Тема форуму 2017 року: «Європа перед обличчям викликів – об'єднані або розділені». Головним партнером Економічного Форуму в Криниці традиційно є маршалковство Малопольського воєводства. Спонсорами виступають національні торговельні мережі (Bedronka забезпечує безкоштовне харчування гостей), Польська залізниця, МакДональдз (цілоденне забезпечення гостей кавою та десертною групою), виробники соків (забезпечення гостей напоями), Canon's, IKEA, Lufthansa, Mastercard та регіональні виробники.

У 2016 році Форум зібрав більш як 3,5 тис. гостей (політики, економісти, представники найбільших європейських компаній і експерти), роботу форуму в Криниці висвітлювали майже 600 журналістів з кількох десятків країн світу. Гостями форуму у 2015-2017 рр. були прем'єр-міністри та міністри України. Постійним учасником є китайська делегація. Під час форуму пройшло понад 180 заходів: дебати, тематичні блоки, пленарні сесії, семінари та презентації на 12 тематичних доріжках.

У рамках Форуму 2016 року в Криниці відбувся перший Форум Польської Діаспори. Знаковою подією Економічного Форуму в Криниці є також Форум охорони здоров'я, який протягом шести років дозволяє глибше проаналізувати систему охорони здоров'я – як на рівні держави, так і на місцевому рівні. Одним із найбільш важливих є Форум регіонів – платформа обміну думками, на якій зустрічаються лідери місцевого самоврядування та регіональних еліт з Центральної та Східної Європи з представниками

бізнесу та науковим товариством. На цьому Форумі порушуються теми, що стосуються фінансів місцевого самоврядування, регіонального розвитку, охорони здоров'я, інвестицій і просування.

Виставковий павільйон Малопольського воєводства є місцем усіх важливих зустрічей (у тому числі на вищому рівні), панельних дискусій, укладання договорів. Економічний форум, безперечно, став одним з чинників присудження Малопольському воєводству 4 позиції у рейтингу найбільш ефективних стратегій із залучення прямих іноземних інвестицій в Східній Європі в престижній доповіді Financial Times «Європейські міста та регіони майбутнього 2016/17». Зусилля, які прикладає влада Малопольського воєводства кілька останніх років щодо створення найкращих умов для інвестицій і ділової активності в регіоні, були визнані Комітетом регіонів присудженням статусу «Регіон підприємництва 2016».

Організація форуму – це сукупність найновіших маркетингових технологій, які стосуються програми заходів, логістики, проживання, харчування, культурної та розважальної програм, рекламних матеріалів, суверенної продукції тощо. З 2017 року запущено Сервіс «InfoForum», де учасники можуть дізнатися про місце поселення, програму, список учасників, програму супровідних заходів, карту Конгрес-Центру та іншу важливу організаційну інформацію, переслати приватні повідомлення гостям Економічного форуму. У 2016 році саме цей захід став лауреатом головної премії Європейського Бізнес-Клубу Польщі – Victoria Europa Award – за видатний внесок у процес зміцнення польської позиції в Європейському Союзі і формування солідарної, справедливої і конкурентоспроможної Європи.

Економічний форум у Кричиці є засобом просування і міста, де він проводиться. Дуже вдало обрано час проведення – осінь, адже Кричиця-Здруй є курортним містечком, в якому основні туристичні потоки зосереджені влітку та зимою (за останні роки сформована повноцінна інфраструктура гірськолижного курорту), а ось осінь – це час низького сезону, який і поживається таким заходом. Туристична привабливість, сформована у сегментах «лікувальний туризм» та «гірськолижний туризм», синхронізує сезонність попиту завдяки розвитку сегменту «бізнес-туризм».

Іноземні інвестори акцентують увагу на низці проблем, які сьогодні в Україні на регіональному рівні вирішити неможливо (захист прав власності, дозволи на тимчасове перебування в країні, висока бюрократизованість процедур отримання дозволу на роботу, складності з відкриттям рахунків для нерезидентів, валютні обмеження, неможливість нормально репатріювати капітал, складнощі навколо адміністративних послуг [12]). У зв'язку із зазначеним, цікавим та невідомим інструментом для українського бізнесу є технологія лобювання – представницька діяльність в політичному оточенні (*Government Affairs*) та налагодження відносин з органами державної влади. Лобювання як легальна технологія здійснюється відповідно до фундаментальних європейських практик етики та ведення бізнесу.

Комунікаційна складова регіональної політики привабливості повинна виходити з необхідності ознайомлення цільових аудиторій з властивостями та ознаками, чинниками та умовами, можливостями та обмеженнями, засобами та інструментами, які забезпечать задоволення та перспективу зростання їхніх потреб при виборі ними даного регіону для активної діяльності та сформують їх лояльність до регіону. В сучасному інформаційному суспільстві вибір регіону цільовими аудиторіями здійснюється через використання технологій інтернет-маркетингу, які дозволяють регіонам швидко встановити та ефективно утримувати та розвивати відносини (контакти) з інвесторами, компаніями, відвідувачами, туристами і, головне, зі своїми жителями, створити та реалізувати on-line заходи та стратегії, візуалізувати переваги регіону. Інтернет став одним з критеріїв, за яким можна судити про «інформаційний» стан держави й окремого регіону. Якість

(технічна оснащеність, функціональність, навігація, зручність, оновлюваність) та кількість сайтів, які ідентифікуються з певним регіоном, – «ось категорії, за якими оцінюють успішність регіону на інформаційному ринку країни» [17].

Інтернет-сайт може виконувати безліч функцій: акумулювати та розповсюджувати інформацію, структурувати документообіг і бази даних, переконувати цільові аудиторії в унікальності і привабливості певної території, рекламувати можливості, які дає регіон інвесторам та бізнесу, просувати регіональну марку, імідж регіону, інфраструктурні можливості, а також видатних людей або групи людей [9], створювати майданчики для активної взаємодії членів он-лайн спільноти. На наш погляд, для Чернівецької області доцільно створити декілька сайтів (за цільовими аудиторіями, за напрямками, за інтересами, за галузями економіки тощо), що дозволить налагодити комунікації як з внутрішніми, так і з зовнішніми аудиторіями. Поряд з офіційним сайтом ОДА або облради повинен існувати неформальний сайт, адмініструвати який можуть і підрозділи цих установ, але виглядати і позиціонуватися він повинен у концепті «free» – креативне оформлення, проста навігація, зручність для різних груп користувачів, проста лексика, відкриті комунікації, інтеграція зі спеціалізованими співтовариствами в соціальних мережах, ведення блогів регіональними «лідерами думок» (експерти, публіцисти, зірки, підприємці, студенти та інші), модерування форумів, представлення інформації про місцеві події, «гаряча лінія», ціновий моніторинг тощо.

У соціальних мережах Facebook та *LinkedIn*, *Twitter*, *Flickr* (мережі професійних контактів) зосереджена величезна кількість профільних груп та об'єднань, де зареєстровані вузькоспеціалізовані фахівці, різноманітні компанії. Такі групи – ефективний та малобюджетний спосіб налагодження оберненого зв'язку з цільовими аудиторіями регіону. Розмістивши у цих групах дані щодо нових інвестиційних можливостей, прес-релізи або ж ініціюючи обговорення різних питань, можна привернути увагу відвідувачів та потенційних інвесторів до регіону. Крім того, є також можливість створювати сторінки регіону або ж ініціювати створення груп, що представляють регіон. Задля налагодження проактивної роботи з пошуку потенційних інвесторів доцільно скористатись таким інструментом, як база даних *fDi Markets* – єдина он-лайн база даних, яка відстежує транскордонні інвестиції, головне сховище інформації про глобалізацію бізнесу та безцінний інструмент для міжнародних компаній, інвестиційних консультантів, організацій сприяння економічному розвитку та дослідницьких інститутів [19]. Окрім заходів щодо створення та інформаційного наповнення веб-сайтів, порталів, банерів та інших продуктів, програма маркетингової активності регіону повинна включати: грамотне позиціонування регіону на сайті; брендуння сайту; пошукове просування (SEO, контекстна реклама); динамічні елементи та комунікативні можливості; PR-заходи; публікацію інформації в каталогах, дошках оголошень, інформаційних порталах, блогах, соціальних мережах Інтернет; написання і публікацію аналітичних і оглядових статей; банерну, відео-, аудіорекламу; проведення веб-конференцій та семінарів (вебінарів); створення і реалізацію програм лояльності; участь у віртуальних виставках [3; 21]; SMM-маркетинг; e-mail-маркетинг; просування сервера в регіоні (on-lain, off-lain) тощо.

Висновки. Таким чином, за результатами бенчмаркінгу нами були виділені такі маркетингові технології та інструменти формування / розвитку інвестиційної привабливості регіону: формування маркетингової бази даних про минулих, дійсних та потенційних інвесторів; проведення маркетингового дослідження інвестиційної привабливості регіону за окремими сегментами інвесторів; виявлення / створення «унікальної торговельної пропозиції» для інвесторів; розробка програми вдосконалення транспортної та телекомунікаційної «доступності» регіону, виділення ділянок для будівництва великих складських дистриб'юторських центрів; створення інноваційної та

дослідницької інфраструктури – бізнес-інкубатори, технопарки, технополіси, бізнес-центри, коворкінг-центри, smart-простори тощо; формування кластерів, спеціальних зон, «полісів зростання», підприємницьких зон тощо, створення особливих економічних зон з додаткових регіональними перевагами; брендинг регіону – створення, посилення, просування, оновлення, можливе репозиціонування, ребрендинг, укріплення бренду регіону на ринку прямих іноземних інвестицій; розробка інвестиційного паспорту регіону; лобювання урядових інвестицій та залучення донорських програм; пільгові умови для реалізації енергозберігаючих проектів та інвестицій у переробку відходів; надання адаптаційних послуг для інвесторів, розробка програм опіки для інвесторів; створення он-лайн ресурсу щодо існуючих та минулих інвестиційних програм та проектів; геомаркетинг – технології GIS та інтерактивні карти, розробка конкретного плану і макета місцевості регіону, що відображає потреби цільових аудиторій, співвіднесення його з існуючою пропозицією об'єктів, майданчиків, землі; створення і розвиток професійних та консультативних мереж з інформування суб'єктів економіки про особливості зовнішніх акторів, консультаційних пунктів, центрів сприяння інвесторам, регіональних фінансових і поручительських інститутів; розробка програм міжрегіонального та міжмуніципального співробітництва і його особливого виду – мережевого партнерства; запрошення у регіон великих торгових мереж, операторів мобільних телефонних мереж; організація ринку галузевих виставок, конгресів, асамблей, конференцій і виставок споживчих товарів; організація мегаподій (міжнародного та національного масштабу); створення неформальних сайтів, розробка мобільної версії сайтів присвячених регіону; залучення в регіон девелоперських та редевелоперських проектів; підвищення якості трудових ресурсів, маркетинг персоналу; пряме листування з інвестиційними посередниками і ріелтерами, прямі продажі потенційним інвесторам; делегації за межі регіону та прийом делегацій; членство регіону в міжнародних організаціях; проведення цілеспрямованої, послідовної та інклюзивної інформаційної кампанії та роз'яснювальної роботи серед ключових партнерів; використання інструментів маркетингу в «соціальних мережах» (SMM), афілійованого маркетингу та маркетингу пошукових систем: SEM, SEO, VSM, SMM, CRM, VRM; створення відповідальної за реалізацію інвестиційного маркетингу регіону організації або маркетингової служби (при апараті управління; як громадську організацію або на основі партнерства) та інші.

Запропонований підхід, заснований на відборі та синтезі маркетингових інструментів, які успішно та ефективно зарекомендували себе в зарубіжній практиці, носять комплексний характер і стосуються основних елементів комплексу маркетингу регіону, в рамках декількох концепцій – класичного, соціально-етичного та партнерського маркетингу. Він орієнтований на цільові аудиторії і виділяє ті інструменти, які надають синергійний ефект регіональним механізмам, тобто впливають на формування та розвиток декількох видів привабливості регіону.

Перспективи подальших розвідок пов'язані з тим, що повноцінна (ефективна) маркетингова програма просування привабливості території має орієнтуватись на комбінування інструментів, оскільки використання винятково одного інструменту без залучення доповнюючих та підтримуючих маркетингових заходів може призвести до загрози зриву всієї програми або вирішальним чином вплинути на її ефективність.

Список використаних джерел:

1. Адамчик Я. Посібник із залучення інвестицій [Електронний ресурс] / Яцек Адамчик, Мацей Копитек, Войцех Одзімек, Марія Пйонтковська (Jacek Adamczyk, Maciej Korytek, Wojciech Odzimek, Maria Piatkowska). Підготовлено в рамках проекту «Школа залучення інвестицій для західноукраїнських органів місцевої влади». – Режим доступу: <http://cehrin.org.ua/chrin-ngo/wp-content/uploads/2015/11.pdf>.
2. Герасимов Б. И. Управление качеством : Учеб. пособие / Б. И. Герасимов, Н. В. Злобина, С. П. Спиридонов. – М.: Кнорус, 2005.
3. Голик В. С. Эффективность интернет-маркетинга в бизнесе / В. С. Голик. – Дикта, 2008. – С. 196.

4. Голубева Т. Г. Бенчмаркинг как эффективный инструмент управления организацией / Т. Г. Голубева, О. Н. Елисеенко // Качество. Инновации. Образование. – 2002. – № 1. – С. 60-62.
5. Данилов И. Бенчмаркинг – эффективный инструмент повышения конкурентоспособности / И. Данилов, С. Михайлова, Т. Данилова // Стандарты и качество. – 2005. – № 1. – С. 34-39.
6. Динни К. Брендинг территорий. Лучшие мировые практики / К. Динни. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2013. – 336 с.
7. Елисеенко В.Ф. Внедрение целостных систем бенчмаркинга в деятельность органов исполнительной власти / В. Ф. Елисеенко, К. И. Головщинский // Вопросы государственного и муниципального управления. – 2008. – № 2. – С. 118-130.
8. Кане М. М. Системы, методы и инструменты менеджмента качества: Учебное пособие / М. М. Кане, Б. В. Иванов, В. Н. Корешков, А. Г. Схиртладзе. – СПб.: Издательство «Питер», 2008. – 560 с.
9. Котлер Ф. Маркетинг мест: привлечение инвестиций, предприятий, жителей и туристов в города, коммуны, регионы и страны Европы / Котлер Ф., Асплунд К., Рейн И., Хайдер Д. – СПб.: Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2005.
10. Клёсова С. Практика экономического развития территорий: опыт ЕС и России / С. Клёсова, Я. Дранёв. – М.: «Сканрус», 2001. – 144 с.
11. Нарешті «нейтралітет»: інвестори оцінили бізнес-клімат України у 1-му півріччі 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eba.com.ua/uk/press-and-media/eba-news/important/item/36874-2017-7-3-1251>
12. Не как у людей: что в Украине мешает иностранным инвесторам [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://forbes.net.ua/business/1427772-ne-kak-u-lyudej-cto-v-ukraine-meshaet-inostrannym-investoram>
13. Оцінювання системи місцевих фінансів у містах України : методичний посібник / [Під заг. ред. Щербини І. Ф., Зубенка В. В.]. – К., 2014. – 56 с.
14. Пилчер Т. Бенчмаркинг как средство повышения конкурентоспособности / Тэрри Пилчер // Европейское качество. Дайджест. – 2004. – №1. – С. 40-46.
15. Раймер Л. А. Территориальное развитие как политика осуществления стратегии социально-экономической модернизации [Электронный ресурс] / Л.А. Реймер – Режим доступа: <http://www.isa.ru/proceedings/images/documents/2007-30/146-158.pdf>
16. Сорокина А. Зарубежный опыт реализации региональной политики на примере Испании [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ssrn.com/abstract=2264383>; <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2264383>
17. Тычинская И. А. Использование технологий маркетинга для разработки стратегии развития региона / И. А. Тычинская, А. В. Лобанова // Среднерусский вестник общественных наук. – 2014. – № 4. – С. 148–155.
18. Устюжина О. Н. Зарубежный опыт повышения инвестиционной привлекательности и возможности его применения / О. Н. Устюжина, С. В. Хусаинова // Экономика и предпринимательство. – 2014. – №6. – С.91-95.
19. Федоров Р. Як залучати прямі іноземні інвестиції: практичний посібник / Р. Федоров, О. Осовець. – Севастополь: ПРООН, 2013. – 126 с.
20. Халлиган Б. Маркетинг в Интернете: как привлечь клиентов с помощью Google, социальных сетей и блогов / Б. Халлиган, Д. Шах. – М.: Диалектика, 2010. – С. 256.
21. A collection providing useful information for those who wish to do business in Poland (Справочник инвестора – Польша – Правила ведения бизнеса 2016) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.paih.gov.pl/publications/how_to_do_business_in_poland
22. Camp, R. (1995) Business Process Benchmarking. Milwaukee, Wisconsin: Irwin Professional Publishing, 300 p.
23. Camp, R. (1998) Benchmarking: The Search for Industry Best Practices that Lead to Superior Performance. Quality Resources, NY.
24. Dudarski, M., Piechowiak, G., Weber, M., Piechowiak, J. (2010) Investor's Guide – Poland How to do Business. The publication is financed by the Ministry of Economy of the Republic of Poland, 188 p.
25. Koellreuter, Ch. (2001) Regional Benchmarking as a tool to improve regional foresight. Paper for STRATA – ETAN Expert Group Action, Brussels.
26. Monro, D. (2003) The role of performance measures in a federal-state context: the examples of housing and disability services. Australian Journal of Public Administration, Vol. 62 (1), Pp. 70–79.
27. Nyhan, R.C., Martin, L.L. (1999) Comparative performance measurement: A primer on data envelopment analysis. Public productivity and management review, Vol. 22, No. 3, Pp. 348–364.
28. Poister, Th.H. (2003) Measuring performance in public and non-profit organizations. JosseyBass (The Jossey-Bass nonprofit and public management series).
29. Watson, G.H. (1993) The Benchmarking Workbook: Adapting Best Practices for Performance Improvement. Productivity Press, New York, 122 p.
30. Zairi, M. (1992) Benchmarking for Best Practice. Butterworth-Heinemann, Oxford, 184 p.
31. Zott, C., Amit, R. & Donlevey, J. (2000) Strategies for value creation in E-commerce: Best practice in Europe. European Management Journal, No.18 (5), Pp. 463-475.
32. Офіційний сайт PAIiZ для інвесторів з Китаю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.gochina.gov.pl
33. Офіційний сайт PAIiZ (Polish Information and Foreign Investment Agency) Польського агентства з інформаційних та іноземних інвестицій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.paiz.gov.pl

Рецензент д.е.н., професор Буднікевич І.М.

УДК 338.433

Карпук А.І., д.е.н., доцент

Миклуш Т.С.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Гордійчук А.І., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ КОМПЛЕКСНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СИСТЕМИ РЕГІОНУ

У статті на основі застосування методів економіко-статистичного аналізу вивчено закономірності розвитку сільського господарства у регіоні. Обґрунтовано перспективні напрями комплексного розвитку агропродовольчої системи на прикладі Волинської області.

Ключові слова: система, регіон, агропродовольча сфера, сільське господарство, причинно-наслідкові зв'язки.

Карпук А.И., Мыклуш Т.С., Гордийчук А.И.

ЗАКОНОМЕРНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ КОМПЛЕКСНОГО РАЗВИТИЯ АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ СИСТЕМЫ РЕГИОНА

В статье на основе применения методов экономико-статистического анализа изучены закономерности развития сельского хозяйства в регионе. Обоснованы перспективные направления комплексного развития агропродовольственной системы на примере Волынской области.

Ключевые слова: система, регион, агропродовольственная сфера, сельское хозяйство, причинно-следственные связи.

Karpuk A., Myklush T., Gordiychuk A.

LEGISLATION AND PROSPECTS OF THE COMPLEXIC DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SYSTEM OF THE REGION

In the article, based on the application of methods of economic-statistical analysis, the laws of development of agriculture in the region are studied. The perspective directions of complex development of the agro-food system on the example of Volyn region are substantiated.

Key words: system, region, agro-food sphere, agriculture, causal relationships.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. В теперішніх складних умовах становлення державності до видів економічної діяльності, які дають забезпечують позитивний приріст ВВП нашої країни, без перебільшення можна віднести агропродовольчу сферу, яка протягом останніх років демонструє позитивну динаміку розвитку в умовах сприятливої кон'юнктури на світових продовольчих ринках. На регіональному рівні ці тенденції залежать від рівня організації управління на галузевому рівні, а також природно-кліматичних і географічних чинників. Тому доцільно вивчати причинно-наслідкові зв'язки між показниками комплексного розвитку агропродовольчої системи відповідно до специфіки розвитку окремого регіону, що дозволить надалі вийти на розробку конкретних пропозицій для усіх зацікавлених сторін.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Безпосереднім чи опосередкованим вивченням питань проведення економіко-статистичного аналізу закономірностей та обґрунтування перспективних напрямів комплексного розвитку агропродовольчої системи займалися такі вчені: В.Г. Андрійчук, Ю. М. Барський, Є. М. Білан, Т. В. Божидарнік, С.Л. Дусановський, В.К. Збарський, Р.А. Іванух, М.І. Ковальчук, А.Т. Мармоза, В.І. Мацибора, В.Ю. Науменко, А.О. Соколова, А.А. Чалий, О.М. Шубалий, [1-3, 7-10, 12, 14] та ін. Але в теперішніх умовах виникає необхідність поглибленого вивчення цих і пов'язаних з ними проблем в умовах

соціально-економічної і політичної нестабільності в країні та її регіонах та зовнішньої військової агресії.

Цілі статті. Метою статті є вивчення із застосуванням методів економіко-статистичного аналізу закономірностей та обґрунтування перспективних напрямів комплексного розвитку агропродовольчої системи на прикладі Волинської області.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналіз причинно-наслідкових зв'язків можна обґрунтувати за допомогою рангової кореляції, яка характеризує взаємозв'язок ознак, які можна проранжувати на основі бальних оцінок. За допомогою рангового коефіцієнта кореляції можна визначити щільність зв'язку між досліджуваними показниками [8, 12].

За даними статистичного збірника про діяльність господарств населення у Волинській області [13], а саме про посівну площу у господарствах (факторна ознака) і продукцію сільського господарства в господарствах населення (результативна ознака) у 2015 році за допомогою рангового коефіцієнта кореляції визначимо щільність зв'язку між досліджуваними показниками (табл. 1).

Таблиця 1

Вихідні дані для аналізу щільності зв'язку між показниками посівної площі та валової продукції в господарствах населення у 2015 році

Місто, район	Вихідні дані		Розрахункові дані			
	Вся посівна площа (2015р.), тис.га (X)	Продукція сільського господарства за 2015 рік у порівнянних цінах 2010р., млн.грн. (Y)	Ранги		$d(R_y - R_x)$	d^2
R_x			R_y			
В.–Волинський	41,3	895,5	13	16	3	9
Горохівський	66	724	16	15	-1	1
Іваничівський	34,1	354,1	9	9	0	0
К.–Каширський	30,9	349,3	8	8	0	0
Ківерцівський	29,7	311,5	7	6	-1	1
Ковельський	40,6	395,5	12	11	-1	1
Локачинський	42	447,3	14	12	-2	4
Луцький	58,4	659,9	15	14	-1	1
Любешівський	21,1	273	3	4	1	1
Любомльський	21,1	222	4	3	-1	1
Маневицький	26,1	333,3	5	7	2	4
Ратнівський	28,7	309,7	6	5	-1	1
Рожищенський	37	379,1	10	10	0	0
Старовижівський	16,9	194,1	2	2	0	0
Турійський	37,7	475,7	11	13	2	4
Шацький	6	65,8	1	1	0	0
Всього Волинська область	537,6	6389,8	–	–		28

Примітка. Побудовано авторами на основі даних [4, 5]

За допомогою розрахункових показників визначимо ранговий коефіцієнт кореляції:

$$\rho = 1 - \frac{6 \cdot 28^2}{16 \cdot (16^2 - 1)} = 0,9588.$$

Проведений аналіз щільності зв'язку між показниками посівної площі та продукції сільського господарства у 2015 році у розрізі адміністративно-територіальних одиниць Волинської області показав, що щільність зв'язку між цими показниками є висока, оскільки ранговий коефіцієнт кореляції наближається до 1 і дорівнює $\rho=0,9588$. Тобто

для збільшення доходів від реалізації продукції у господарствах населення важливо збільшувати посівну площу у господарствах для подальшого вирощування сільськогосподарських культур.

При дослідженні причинно-наслідкових зв'язків між показниками доцільно використовувати методологію кореляційно-регресійного аналізу, яка дозволить провести комплексне статистичне дослідження стохастичної залежності між випадковими величинами, при якому у найпростішому випадку досліджують дві вибірки (набори даних), а у загальному – їх багатовимірні комплекси (групи) з метою виявлення істотної залежності однієї змінної від інших.

Для проведення кореляційно-регресійного аналізу були використані дані про посівні площі кормових культур та поголів'я великої рогатої худоби у Волинській області за 1995-2015 роки. За результатами кореляційно-регресійного аналізу можна зробити висновок, що серед усіх варіантів побудови моделей найкращою, виходячи зі значення коефіцієнта детермінації ($R^2=0,9098$), є модель, яка описується у вигляді рівняння з натуральним алгоритмом та з високим рівнем ймовірності. Отже, чим більше буде відведено посівної площі під кормові культури, тим буде більше можливостей збільшувати поголів'я великої рогатої худоби у Волинській області.

Графічно зобразимо взаємозв'язок між вище наведеними показниками у на рис. 1.

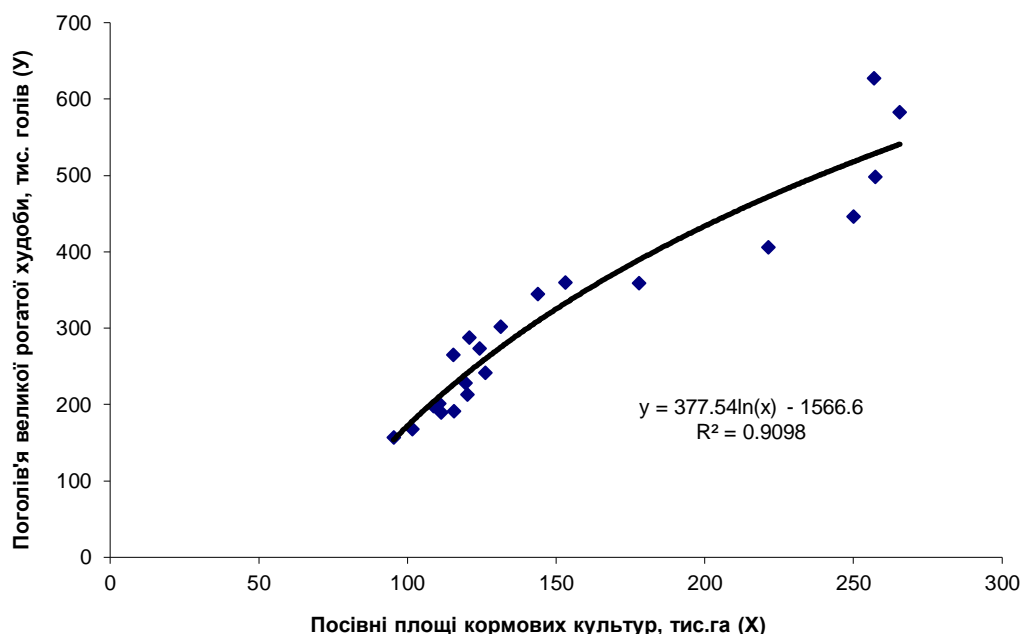

Рис. 1. Аналіз взаємозв'язку між посівними площами кормових культур та поголів'ям великої рогатої худоби у Волинській області за 2005-2015 роки (побудовано автором на основі даних [4, 5])

Для аналізу причинно-наслідкових зв'язків можна також застосовувати методику багатофакторного аналізу (вплив двох і більше факторів на показник).

Проаналізуємо як впливає частка господарств населення у виробництві продукції сільського господарства (фактор X_1) і рівень рентабельності продукції сільського господарства (фактор X_2) на обсяг продукції сільського господарства з розрахунку на 100 га (Y). Вихідні дані для проведення подальшого кореляційно-регресійного аналізу наведені в таблиці (табл. 2). В результаті кореляційного аналізу отримали багатофакторну модель впливу частки господарств населення у виробництві продукції сільського господарства (фактор X_1) і рівня рентабельності продукції сільського

господарства (фактор X_2) на обсяг продукції сільського господарства з розрахунку на 100 га.

Дана модель є адекватною початковим даним з рівнем значимості $F= 29,52$. Взаємозв'язок між показником і даними факторами є достатньо щільний, тому що коефіцієнт детермінації є досить високим ($R^2= 0,9528$) з достатнім рівнем ймовірності (95%).

Таблиця 2

Вихідні дані для побудови багатофакторної моделі

Рік	Продукція сільського господарства в розрахунку на 100 га (у порівнянних цінах 2010р.; тис. грн.) (Y)	Частка господарств населення у виробництві продукції сільського господарства, % (X_1)	Рівень рентабельності продукції сільського господарства, % (X_2)
2000	435,3	81,5	-10
2005	557,7	80,1	4,3
2006	553,1	77,9	-8,7
2007	575,8	76,7	-0,9
2008	590,1	74,2	1,7
2009	604,7	73,7	0,2
2010	621,2	73,3	9,0
2011	683,8	73,7	19,7
2012	734,0	69,5	15,5
2013	750,5	68,1	10,5
2014	798,9	64,3	28,7
2015	761,0	63,1	42,2

Примітка. Розраховано на основі джерела [4, 5]

На основі проведених розрахунків отримали значення параметрів багатофакторної лінійної регресійної моделі. Можна вважати, що між показником Y та факторами X_1 і X_2 існує кореляційний зв'язок, який описується лінійним рівнянням двохфакторної лінії регресії:

$$Y = 1734,96 - 15,14 X_1 + 0,996 \cdot X_2.$$

Отже, при збільшенні частки господарств населення у виробництві продукції сільського господарства на 1%, обсяг продукції сільського господарства з розрахунку на 100 га зменшиться на 15,14 грн, а збільшення рівня рентабельності продукції сільського господарства на 1% зумовить збільшення продукції сільського господарства з розрахунку на 100 га практично на 1 грн.

Все це свідчить, що для збільшення обсягів виробництва продукції сільського господарства та ефективного використання сільськогосподарських угідь доцільно зменшувати частку господарств населення у загальному обсязі продукції, стимулюючи розвиток крупнотованих виробництв, а також важливо збільшити зацікавленість сільськогосподарських виробників до нарощення сільськогосподарського виробництва шляхом встановлення реальних (рентабельних) цін на готову продукцію.

На основі проведеного комплексного аналізу розвитку агропродовольчої системи регіону можна зробити висновок, що спостерігається зменшення площі сільськогосподарських угідь, з іншого боку, спостерігається нестабільність обсягів виробництва продукції сільського господарства, які протягом аналізованого періоду мали тенденцію до зниження. Сфера сільського господарства у Волинській області порівняно з 1990 роком суттєво погіршила результати виробничої діяльності, адже обсяги виробництва продукції зменшилися.

Серед основних завдань розвитку агропродовольчої системи у Волинській області на найближчі роки можна виділити:

- поліпшення родючості ґрунтів, у першу чергу, за рахунок вапнування, залуження малопродуктивних та заліснення деградованих земель запасу та резервного фонду;
- активізація процесів технічного та технологічного оновлення агропромислового комплексу;
- забезпечення рівноправного доступу всіх сільськогосподарських виробників незалежно від форм господарювання та власності до державних та регіональних програм підтримки розвитку агропромислового комплексу та соціальної сфери;
- переорієнтація системи державної підтримки аграрного виробництва на стимулювання виробників, орієнтованих на місцеві продовольчі ринки;
- формування інфраструктури сільської місцевості, адаптованої до сучасних реалій, будівництво картопле-, овоче- та фруктовосховищ за участю коштів обласного бюджету;
- сприяння розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації на селі, в першу чергу створення обслуговуючих молочарських кооперативів [2].

Отже, результати дослідження показали, що в агропродовольчій системі регіону залишається багато невирішених проблем, що стосуються як методичного, так і інформаційного забезпечення, а також у системі організації статистики сільського господарства. На нашу думку, вище наведені пропозиції дозволять у певній мірі вдосконалити статистичне забезпечення сільського господарства на регіональному рівні.

Результати дослідження стану і тенденцій розвитку сільського господарства виявили наявність певних недоліків та неточностей, які потребують вирішення та вдосконалення. Для цього можна запропонувати ряд конкретних пропозицій:

1. Вдосконалення форм статистичної звітності зі статистики сільського господарства.

У статистичній звітності зі статистики сільського господарства було б доцільно запровадити наступне:

1) для раціоналізації процесів заповнення, збору та обробки річних даних про стан сільськогосподарських підприємств доцільно об'єднати ряд окремих річних форм звітності про:

- посівні площі сільськогосподарських культур під урожай 20__ року;
- внесення мінеральних, органічних добрив, гіпсування та вапнування ґрунтів під урожай 20__ року;
- наявність сільськогосподарської техніки в сільськогосподарських підприємствах у 20__ році;
- реалізація сільськогосподарської продукції за 20__ рік.

На основі цих форм звітності доцільно створити одну річну форму статистичної звітності.

2) також доцільно об'єднати в одну річну форму звітності дві окремі річні форми, які складають сільські, селищні, міські ради, на території яких розташовані сільські населені пункти:

- посівні площі сільськогосподарських культур у домашніх господарствах на території сільської ради під урожай 20__ року;
- окремі показники розвитку сільських, селищних, міських рад у галузі сільського господарства на 1 січня 20__ року.

2. Інформаційне забезпечення та автоматизація аналізу зі статистики сільського господарства:

- доцільно створити єдину інформаційно-аналітичну систему у сфері сільського господарства, яка б охоплювала усі райони області;
- бажано, щоб уся інформація збиралася у єдиній базі даних і кожен користувач мав змогу в режимі Online користуватися інформацією та завантажувати її на власний комп'ютер;
- доцільно широко застосовувати геоінформаційні системи, які дозволяють у наочному вигляді зображувати дані на карті.

Крім вище переліченого, доцільно було б подавати в статистичні щорічники чи збірники рейтинг області серед інших регіонів і в Україні (наприклад, за темпами зростання валової продукції сільського господарства, урожайності сільськогосподарських культур, продуктивності худоби та птиці, показників роботи у розрізі категорій господарств тощо).

3. Вдосконалення методології аналізу сільського господарства.

По методології зі статистики сільського господарства можна запропонувати проведення кластерного аналізу для більш повної комплексної оцінки стану сільського господарства у регіоні. Для цього потрібно сформувати систему основних показників розвитку сільського господарства у розрізі адміністративно-територіальних одиниць за останні роки. Можна проводити кластеризацію і окремо за останні три роки та порівнювати результати аналізу у зведеній таблиці. За результатами кластерного аналізу отримаємо групування адміністративно-територіальних одиниць Волинської області за сукупністю показників (найкраще взяти метод *k*-середніх та виділити 3-4 групи). Для кластерного аналізу можна використати такі показники у розрізі адміністративно-територіальних одиниць, як: обсяг валової продукції сільського господарства, урожайність сільськогосподарських культур, приріст поголів'я худоби та птиці, внесення добрив, прибуток та рентабельність роботи.

4. Пропозиції органам влади за результатами аналізу сільського господарства у Волинській області:

- сфера сільського господарства повинна бути віднесена до пріоритетних галузей регіональної економіки, а органи влади усіх рівнів повинні збільшити стимулюючу роль державних трансфертів, які надаються сільськогосподарським виробникам, забезпечивши їх адресність та прозорість надання;

- першочергового значення набуває стимулювання відновлення у Волинській області крупнотованих виробництв у сфері тваринництва, зокрема, по вирощуванню великої рогатої худоби, щоб не допустити подальшого зменшення її поголів'я;

- впровадження жорсткого регулювання питань ціноутворення на ринку сільськогосподарської продукції з метою недопущення значних розривів між цінами виробників та цінами роздрібного продажу, що значно зменшує рентабельність сільськогосподарської продукції та зацікавленість товаровиробників у результатах праці, знижуючи ефективність виробництва.

Для удосконалення механізму державного регулювання сільського господарства на регіональному рівні необхідно вжити низку заходів:

- підвищити якість надання послуг населенню усіма структурами, причетними до сфери сільського господарства через підвищення професійності кадрового потенціалу установ і організацій;

- впроваджувати сучасні інформаційні технології для підвищення ефективності збирання, обробки і аналізу статистичних даних про розвиток сільського господарства, для економії часу та фінансових ресурсів, постійне удосконалення систем передачі даних з використанням інтернет-технологій;

- збільшити повноваження Головного управління статистики у Волинській області щодо отримання ширшого діапазону даних від сільгоспвиробників усіх категорій та форм власності;

- оптимізувати структуру та посилити співпрацю органів статистики з іншими органами виконавчої влади і місцевого самоврядування у питаннях збору, обробки, аналізу даних та прийняття на їх основі узгоджених рішень щодо перспектив розвитку даної сфери у регіоні.

5. Вдосконалення підходів до системи організації аналізу та оцінки стану сільського господарства.

Статистика сільського господарства на даний час не може охопити більшість суб'єктів господарювання, особливо це стосується малих підприємств. Тому доцільно запропонувати проведення детальніших обстежень розвитку цих підприємств, щоб

збирати більш точні дані про обсяги валової продукції, урожайність сільськогосподарських культур, продуктивність худоби та птиці, економічні показники їх господарської діяльності.

Потрібно чітко розділити компетенцію окремих органів влади щодо збору, опрацювання та аналізу інформації про сільське господарство, адже на даний час цим займаються Головне управління статистики у Волинській області, Головне управління агропромислового розвитку Волинської облдержадміністрації праці приватні аналітичні агенції та громадські організації. Було б доцільно, щоб уся інформація, принаймні про стан сільського господарства у регіоні збиралася у Головному управлінні статистики, яке б формувало єдину спільну для всіх користувачів базу даних про показники розвитку даної галузі. Для цього потрібно впорядкувати систему звітності та організувати деталізовані обстеження розвитку даної сфери.

Висновки. Доведено, що для збільшення обсягів виробництва продукції сільського господарства потрібно зменшувати частку господарств населення у загальному обсязі цієї продукції, тобто економічно більш доцільніше стимулювати розвиток крупнотоварних виробництв.

Визначено основні завдання розвитку агропродовольчої системи регіону, серед яких особливу увагу потрібно звернути на: поліпшення родючості ґрунтів; юпроцесів технічного та технологічного оновлення агропромислового комплексу; переорієнтацію системи державної підтримки аграрного виробництва на стимулювання виробників, орієнтованих на місцеві продовольчі ринки; формування інфраструктури сільської місцевості, адаптованої до сучасних реалій; сприяння розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації на селі, в першу чергу, створення обслуговуючих молочарських кооперативів. Також систематизовано пропозиції щодо вдосконалення інформаціо-аналітичного забезпечення, що передбачають: вдосконалення форм статистичної звітності, вдосконалення методології аналізу, підходів до системи організації та оцінки стану сільського господарства.

Отже, в агропродовольчій системі регіону виявлено багато не вирішених проблем, що стосуються як виробничого, організаційного, фінансового, методичного, так і інформаційного забезпечення усіх процесів, що потребує посилення уваги з боку державних інституцій, місцевих органів влади, територіальних громад, а також мобілізацію зусиль сільгоспвиробників для стимулювання подальшого сталого розвитку даної сфери з метою забезпечення соціально-економічного піднесення Волинської області.

Список використаних джерел:

1. Аграрна економіка і ринок / Іванух Р. А., Дусановський С. Л., Білан Є. М. – Тернопіль: „Збруч”, 2003. – 305 с.
2. Аграрний комплекс Волині. Економічна доповідь / За ред. В.Ю. Науменка. – Луцьк: Голов. управл. стат. у Волинській області. – 46 с.
3. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підруч. / В.Г. Андрійчук. – [2-ге вид., доп. і перероб.] – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
4. Волинь 2015. Статистичний щорічник. Луцьк: Головне управління статистики у Волинській області, 2016. – 480 с.
5. Головне управління статистики у Волинській області / Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>.
6. Державна служба статистики України / Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Економіка сільського господарства: Навч. посібник / Збарський В.К., Мацибора В.І., Чалий А.А. та ін.; За ред. В.К. Збарського і В.І. Мацибори. – К.: Каравела, 2009. – 264 с.
8. Економіко-статистичний аналіз та оцінка розвитку сільського господарства Волині: монографія / Т.В. Божидарнік, В.Ю. Науменко, О.М. Шубалий, Ю.М. Барський. – Луцьк, 2014. – 212 с.
9. Ковальчук М. І. Економічний аналіз у сільському господарстві: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2002. – 282 с.
10. Мармоза А.Т. Статистика сільського господарства: Навч. посіб./ А.Т. Мармоза. – К.: Ельга-Н, КНТ, 2007.– 696 с.
11. Міністерство аграрної політики та продовольства України / Офіційний веб-сайт [Електронний варіант]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/news>.
12. Побурко Я. О. Основи організації регіональної статистики / Я.О. Побурко. – НАН України, ІРД. – Львів, 2004. – 196 с.
13. Сільське господарство Волині – 2015. Статистичний збірник. Луцьк: Головне управління статистики у Волинській області, 2016. – 329 с.
14. Статистика сільського господарства. Конспект лекцій для студентів спеціальності «Прикладна статистика» денної та заочної форм навчання / Соколова А.О., Шубалий О.М. – Луцьк: ЛНТУ, 2012. – 148 с.

Рецензент: д.е.н., доц. Шубалий О.М.

УДК 332.658.7 (066)

Ковальська Л.Л., д.е.н., професор

Речун О.Ю., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

АЛГОРИТМ ПРОЕКТУВАННЯ ПОТРЕБ РЕГІОНУ В ОБ'ЄКТАХ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ ЯК НАПРЯМ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті запропоновано авторський підхід до розробки алгоритму проектування потреб регіону в об'єктах роздрібною торгівлі. Такий алгоритм пропонується розглядати із наступних етапів: вибір ключових стратегій для забезпечення розвитку роздрібною торговою мережі, оцінка забезпеченості населення регіону роздрібними торговельними об'єктами, визначення перспективної потреби у об'єктах роздрібною торгівлі, порівняння фактичних значень показників забезпеченості торговельними об'єктами та перспективною потребою у них, визначення обсягу нового будівництва об'єктів роздрібною торгівлі у регіоні. Розраховано перспективну потреби регіону у магазинах та у їх торговій площі. Визначено обсяги нового будівництва об'єкта роздрібною торгівлі регіонів держави

Ключові слова: торгівля, торговельний об'єкт, торговельна мережа, регіон, проектування, потреба, підприємницьке середовище, стратегія

Kovalska L., Rechun O.

THE ALGORITHM OF DESIGN OF NEEDS OF THE REGION IN OBJECTS OF RETAIL TRADE AS THE DIRECTION OF DEVELOPMENT OF THE BUSINESS ENVIRONMENT

The article proposes the author's approach to the development of algorithm of design of needs of the region in the retail facilities. This algorithm is suggested to consider in the following stages: selection of key strategies for the development of the retail network, the assessment of security of the population of the region by retail trade objects, determining future needs for retail facilities, comparison of actual indicators of the availability of retail facilities and future demand, determine the volume of new construction of retail facilities in the region. Future needs of the region in stores and in their shopping area are calculated. The volumes of new construction of retail object of regions of the state are determined.

Key words: trade, retail facility, distribution network, region, project, need, business environment, strategy.

Ковальская Л.Л., Речун О.Ю.

АЛГОРИТМ ПРОЕКТИРОВАНИЯ ПОТРЕБНОСТИ РЕГИОНА В ОБЪЕКТАХ РОЗНИЧНОЙ ТОРГОВЛИ КАК НАПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ СРЕДЫ

В статье предложен авторский подход к разработке алгоритма проектирования потребностей региона в объектах розничной торговли. Такой алгоритм предлагается рассматривать со следующих этапов: выбор ключевых стратегий для обеспечения развития розничной торговой сети, оценка обеспеченности населения региона розничными торговыми объектами, определение перспективной потребности в объектах розничной торговли, сравнение фактических значений показателей обеспеченности торговыми объектами и перспективной потребности в них, определения объема нового строительства объектов розничной торговли в регионе. Рассчитано перспективную потребность региона в магазинах и в их торговой площади. Определены объемы нового строительства объекта розничной торговли регионов страны.

Ключевые слова: торговля, торговый объект, торговая сеть, регион, проектирование, потребность, предпринимательская среда, стратегия.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток роздрібною торгівлі як виду економічної діяльності актуалізує питання формування підприємницького середовища в сфері торгівлі, яке створюватиме сприятливі умови для функціонування об'єктів торгівлі. Стрімка диверсифікація роздрібною мережі регіонів держави зумовлює

посилення конкуренції між об'єктами такої торгівлі за споживача, що вимагає постійного пошуку шляхів підвищення ефективності здійснення їх підприємницької діяльності. З іншої сторони, слід забезпечити максимальну адаптацію структурної і територіальної організації роздрібно торгівлі до стереотипів та моделей поведінки споживачів та їх запитів. Оптимальне розміщення об'єктів торгівлі по території регіонів держави вимагає постійного регулюючого впливу з боку різних суб'єктів господарювання на предмет визначення додаткової потреби в різних типах торгових об'єктів. Це, в свою чергу, вимагає обґрунтування та застосування нових наукових підходів до проектування потреб регіону в об'єктах роздрібно торгівлі як напряму розвитку підприємницького середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблема розвитку підприємницького середовища в сфері торгівлі, визначення підходів та методів оцінки перспективної потреби в об'єктах торгівлі займалися такі науковці як Апоній В., Власова Н., Голошубова Н., Зубков С., Колесник А., Міщук І., Пікуш Т., інші.

Проте, незважаючи на такі дослідження, і досі залишаються дискусійними питання щодо розробки алгоритму проектування потреб регіону в об'єктах роздрібно торгівлі як напряму розвитку підприємницького середовища.

Цілі статті. Метою дослідження є розробка алгоритму проектування потреб регіону в об'єктах роздрібно торгівлі як напряму розвитку підприємницького середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проектування потреб регіону в об'єктах роздрібно торгівлі як напряму розвитку підприємницького середовища вимагає побудови певної системи дій та заходів як інструменту підвищення ефективності її функціонування та національному та регіональному рівнях. У зв'язку із цим, розробимо науковий підхід до проектування потреб регіону в об'єктах роздрібно торгівлі, під яким пропонується розуміти комплекс проектних заходів (робіт) щодо оптимального розміщення об'єктів роздрібно торгівлі по території регіонів держави з метою їх максимального наближення до споживачів та задоволення відповідних потреб (рис. 1).

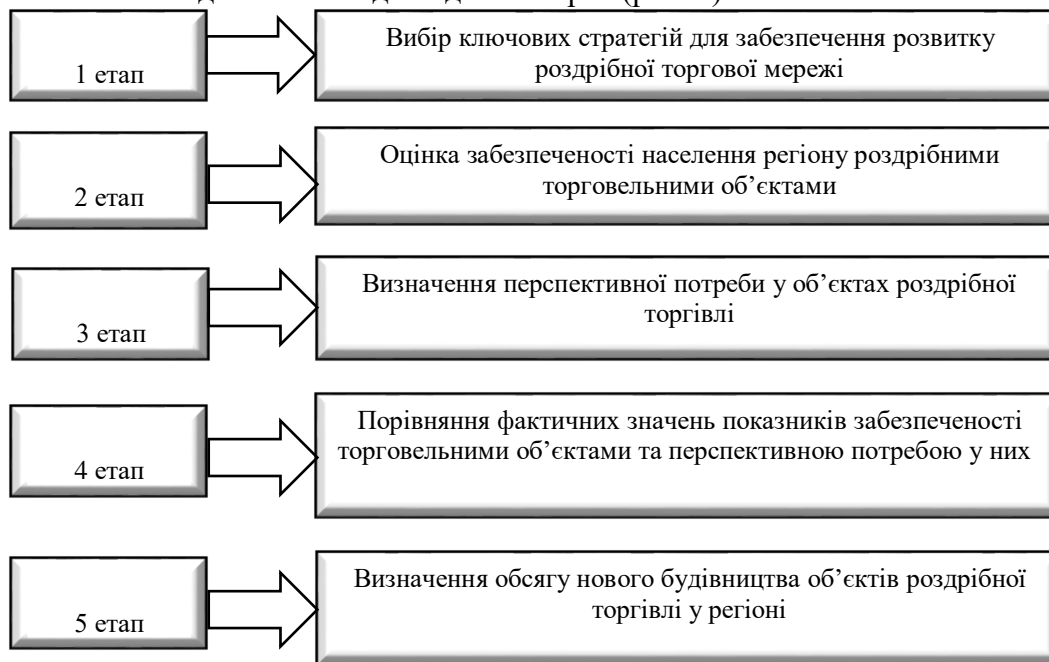

Рис. 1. Алгоритм проектування потреб регіону в об'єктах роздрібно торгівлі

Надзвичайно важливим питанням у розвитку регіонів постає правильно вибрана стратегія, спрямована на вирішення негативних тенденції діяльності регіонів держави. Багато регіонів України характеризуються низьким розвитком – спостерігаються проблеми у забезпеченості населення регіонів у об'єктах торгівлі, а також у торговій площі.

Для найповнішого задоволення потреб споживачів існує необхідність у розробці оптимального розміщення об'єктів роздрібно-торговельної мережі. При цьому не слід забувати про забезпечення мінімальних витрат часу покупців на придбання товару та прибуткову роботу об'єктів роздрібно-торгівлі.

Разом з тим, існують певні вимоги щодо оптимального розміщення об'єктів торгівлі:

- необхідність врахування щільності населення;
- рівномірне розташування торговельних об'єктів по території регіону;
 - врахування транспортних витрат та доступності до об'єктів торгівлі задля забезпечення зручностей для споживача.

Визначення необхідної потреби в роздрібній торговельній мережі можна розраховувати нормативним методом, методом техніко-економічних розрахунків, економіко-математичним методом тощо. Використаємо нормативний метод розрахунку необхідної потреби в роздрібній торговельній мережі, так як він вважається найпоширенішим.

Визначимо перспективну потребу у об'єктах роздрібно-торгівлі. Задля визначення перспективної потреби регіону в торгових об'єктах представимо нормативи забезпеченості населення торговельними площами. Цей показник, зокрема для магазинів, розраховується за формулою [1, с. 64]:

$$P_{st} = \frac{H_{st} \times \text{Ч}_m \times K_k}{1000}, \quad (1)$$

де P_{st} – потреба в торговій площі магазинів на кінець розрахункового періоду, м²;
 H_{st} – норматив забезпеченості населення торговою площею магазинів, м² у розрахунку на 1000 осіб;

Ч_m – чисельність населення на кінець розрахункового періоду, осіб;

K_k – коригуючий коефіцієнт, що характеризує відмінність індексу змін середньодушового товарообороту в даному населеному пункті чи його районі порівняно з середнім показником.

Нормативи забезпеченості торговельними площами покликані забезпечувати майбутнє планування роздрібно-торговельної мережі, рівень розвитку роздрібно-торговельної мережі та доступність споживачів до об'єктів торгівлі, оптимізацію розташування роздрібно-торговельної мережі. Нормативи торговельної площі на 1000 жителів за регіонами України, які встановлені «Порядком застосування нормативів забезпеченості населення торговельною площею у магазинах», наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Нормативи торговельної площі на 1000 жителів за регіонами України [2]

Регіон	Середньодушовий товарооборот, грн.	Коефіцієнт диференціації	Норматив, м ²	
			2010 р.	2015 р.
Україна	1424	1,00	319	423
Вінницька	966	0,82	263	348
Волинська	1278	0,95	302	401
Дніпропетровська	1741	1,11	353	468
Житомирська	1007	0,84	268	356
Закарпатська	1655	1,08	344	456
Запорізька	1521	1,03	330	437
Івано-Франківська	793	0,75	238	316
Київська	1227	0,93	296	392

продовж.. табл. 1

1	2	3	4	5
Кіровоградська	1025	0,85	271	359
Львівська	1546	1,04	332	441
Миколаївська	1058	0,86	275	364
Одеська	1520	1,03	330	437
Полтавська	1202	0,92	293	388
Рівненська	1086	0,87	279	369
Сумська	1062	0,86	275	365
Тернопільська	857	0,78	247	328
Харківська	1690	1,09	347	461
Херсонська	1225	0,93	296	392
Хмельницька	943	0,81	260	344
Черкаська	1021	0,85	270	358
Чернівецька	1208	0,92	294	389
Чернігівська	1056	0,86	275	364
м. Київ	4216	1,72	549	728

Згідно нормативів торговельної площі по регіонах бачимо, що найвищі показники середньодушового обороту мають Харківська, Дніпропетровська, Одеська, Запорізька, Львівська, Київська області, а також м. Київ. Найнижчі показники у Івано-Франківській, Хмельницькій та Тернопільській областях.

Для сфери роздрібної торгівлі України нормативи забезпеченості населення торговельними площами розраховані відповідно: 319 м² на 2010 р. і 423 м² на 2015 р. при наявних торговельних площах у 260 м² на 1000 жителів. Структура нормативних площ становитиме в перспективі: 60% – на продтовари і 40% – товари повсякденного попиту.

На наступному етапі здійснимо порівняння фактичної забезпеченості населення регіону роздрібною торговельною мережею із перспективною потребою у них.

Оцінка перспективної потреби в торговій площі магазинів за регіонами держави подана у таблиці 2.

Таблиця 2.

Оцінка перспективної потреби регіону у торговій площі магазинів (розраховано авторами)

Регіон	Нормативне значення торговельної площі на 1000 осіб, м	Чисельність наявного населення, тис осіб	Потреба в торговельній площі, м ²	Фактичне значення забезпеченості торгового площею, м ²	Відхилення (розрив)
Вінницька	348	1610,6	352,9	201,9	151
Волинська	401	1042,9	348,3	159,6	188,7
Дніпропетровська	468	3276,6	1740,1	722,5	1017,6
Житомирська	356	1255,9	293,4	161,1	132,3
Закарпатська	456	1259,6	619,6	177,6	442
Запорізька	437	1765,9	765	314,2	450,8
Івано-Франківська	316	1382,6	225,8	168,5	57,3
Київська	392	1729,2	542,1	421,5	120,6
Кіровоградська	359	980,6	235,2	137,9	97,3
Львівська	441	2537,8	1127,7	437,8	689,9
Миколаївська	364	1164,3	292,2	209,3	82,9
Одеська	437	2396,4	1037,5	584,5	453
Полтавська	388	1449	440,5	241,2	199,3
Рівненська	369	1161,2	303,3	200,6	102,7
Сумська	365	1123,5	286,1	171,1	115
Тернопільська	328	1069,9	196	109,2	86,8
Харківська	461	2731,3	1386,9	571,2	815,7
Херсонська	392	1067,9	334,2	209,3	124,9
Хмельницька	344	1301,2	275,1	212,1	63
Черкаська	358	1251,9	298,2	177,7	120,5
Чернівецька	389	909,9	278,7	108,3	170,4
Чернігівська	364	1055,7	264,5	161,2	103,3
м. Київ	728	2888,0	5777,3	1381,6	4395,7

Розрахунки, представлені у таблиці, дають змогу на основі визначення перспективної потреби регіону у торговельній площі оцінити відхилення між прогнозними значеннями та фактичними значеннями у забезпеченості регіонів торговельною площею. Можна відзначити, що деякі регіони України мають проблему у введенні додаткової торговельної площі. Найбільша потребу мають Дніпропетровська, Львівська, Одеська, Харківська області та м. Київ. Однак є ряд регіонів, у яких спостерігають зайві торговельні площі відповідно до наявної чисельності населення та згідно із нормативними значеннями. Сюди відносимо Тернопільську, Черкаську, Чернівецьку, Чернігівську області.

Зона обслуговування магазину – це площа території, яку він охоплює. Отже, це є площею круга, яка визначається за формулою [1]:

$$S_k = I_r^2. \quad (2)$$

Радіус обслуговування, отже, й площа торгової зони магазину збільшуватимуться відповідно до укрупнення магазину і зменшення частоти попиту на товари, що реалізовуватимуться в ньому.

Найбільший радіус обслуговування буде у магазинів, що реалізують товари епізодичного попиту і тривалого користування. Знаючи площу території населеного пункту (району) та площу зони обслуговування одного магазину, можна визначити кількість магазинів певної спеціалізації [1]:

$$K_M = \frac{S_{TEP}}{S_{30M}}. \quad (3)$$

Оцінка перспективної потреби регіону у магазинах та відхилення подані у таблиці 3.

Таблиця 3.

Оцінка перспективної потреби регіону у магазинах (розраховано автором)

Регіон	Площа регіону, тис. км ²	Площа зони обслуговування, км ²	Перспектив на потреба регіону в об'єктах торгівлі (магазинах)	Фактична забезпеченість регіону в об'єктах торгівлі (магазинах)	Відхилення (розрив)
1	2	3	4	5	6
Вінницька	26,5	1,2	2208	1559	649
Волинська	20,1	1,2	1675	1057	618
Дніпропетровська	31,9	1,2	2658	3045	-387
Житомирська	29,8	1,2	2483	1340	1143
Закарпатська	12,8	1,2	1066	986	80
Запорізька	27,2	1,2	2266	1728	538
Івано-Франківська	13,9	1,2	1158	1117	41
Київська	28,1	1,2	2341	2177	164
Кіровоградська	24,6	1,2	2050	1160	890
Львівська	21,8	1,2	1816	3093	-1277
Миколаївська	24,6	1,2	2050	958	1092
Одеська	33,3	1,2	2775	2301	474
Полтавська	28,8	1,2	2400	1524	876
Рівненська	20,1	1,2	1675	1207	468
Сумська	23,8	1,2	1983	996	987
Тернопільська	13,8	1,2	1150	860	290
Харківська	31,4	1,2	2616	2350	266
Херсонська	28,5	1,2	2375	1047	1328
Хмельницька	20,6	1,2	1716	1430	286
Черкаська	20,9	1,2	1741	1133	608
Чернівецька	8,1	1,2	6750	685	6065
Чернігівська	31,9	1,2	2658	1177	1481
м. Київ	0,8	1,2	666	3810	-3144

Як видно з таблиці найменшу потребу в об'єктах торгівлі (магазинах) мають Дніпропетровська (-387), Львівська (-1277), м. Київ (-3144). Дані розрахунки необхідні для порівняння фактичної забезпеченості регіонів торговельними об'єктами з їх перспективною потребою.

Слід також відзначити, що у деяких регіонах спостерігається нерівномірність розміщення об'єктів торгівлі. Щоб уникнути цієї проблеми слід збільшити щільність в розміщення об'єктів торгівлі по окремих областях України.

Тому, на наступному етапі на основі розрахунку перспективної потреби визначається обсяг нового будівництва об'єкта роздрібною торгівлі у регіоні задля оптимального забезпечення держави об'єктами роздрібною торговельною мережі.

При проектуванні нових, реконструкції і розширенні існуючих будинків та окремих приміщень підприємств роздрібною торгівлі (магазинів, ринків) не слід забувати про норми, встановлені для будівництва таких об'єктів. Велика кількість роздрібних торговців прибудовують торговельні об'єкти до житлових будинків, при цьому необхідно правильно розміщувати розвантажувальну платформу та розвантажувальне (завантажувальне) приміщення (табл. 4).

До складу торговельної площі підприємств торгівлі входить площа торговельних залів і приміщень для додаткового обслуговування. Мінімальний коефіцієнт установленої площі в торговельній залі слід приймати не менше 0,25.

Таблиця 4.

Кількість розвантажувальних місць у магазинах у відповідності до величини торговельних підприємств [3]

Характеристика магазину	Величина підприємства, м2 торговельної площі	Розрахункова кількість розвантажувальних місць, не менше
Продовольчий з універсальним асортиментом	До 400	1
	Більше 400 до 1000	2
	» 1000 » 1500	3
	» 1500	4
Продовольчий спеціалізований (крім «Овочі-фрукти») з широким, вузьким чи обмеженим асортиментом	До 100	1
Продовольчий спеціалізований «Овочі-фрукти»	До 400	1
	Більше 400	2
Ринок (цілорічна торгівля)	До 600	3
	Більше 600 до 900	4
	» 900 » 1500	5
	» 1500 » 3000	7
	» 3000	8-10
Непродовольчий з універсальним асортиментом і спеціалізований з розширеним асортиментом	До 650	1
	Більше 650 до 1500	2
	» 1500 » 4500	3
	» 4500 » 6500	4
	» 6500 » 8500	5
	» 8500 » 13500	7
Непродовольчий спеціалізований з повним асортиментом (крім «Меблі», «Будівельні матеріали»)	До 650	1
	Більше 650	2
Непродовольчий спеціалізований з повним асортиментом «Меблі», Будівельні матеріали	До 650	1
	Більше 650 до 1500	2
	» 1500	3
Непродовольчий спеціалізований з вузьким і обмеженим асортиментом («Книжки», «Квіти», «Природа» тощо)	Не нормується	1

Розрахунок визначення обсягу нового будівництва буде здійснюватись за наступною формулою [1]:

$$НБ_{S_T} = П_{S_T} - (З_{S_T}^{\Phi} - B_{S_T}) - \Delta P_{S_T}, \quad (4)$$

де $НБ_{S_T}$ – торгова площа магазинів, які потрібно збудувати, м²;

$П_{S_T}$ – потреба в торговій площі магазинів на кінець періоду, м²;

$З_{S_T}^{\Phi}$ – забезпеченість населення торговою площею магазинів на початок розрахункового періоду, м²;

B_{S_T} – торгова площа, що вибуватиме протягом розрахункового періоду, м²;

ΔP_{S_T} – приріст торгової площі при реконструкції магазинів, м².

Визначення обсягу нового будівництва об'єкта роздрібної торгівлі у регіоні представлено у таблиці 5.

Таблиця 5.

Визначення обсягу нового будівництва об'єкта роздрібної торгівлі регіонів держави (розраховано автором)

Регіон	Потреба в торговій площі на кінець розрахункового періоду, м ²	Забезпеченість населення торговою площею на початок розрахункового періоду, тис. м ²	Торгова площа, що вибуватиме протягом розрахункового періоду, тис. м ²	Приріст торгової площі при реконструкції магазинів, м ²	Торгова площа магазинів, яку потрібно збудувати, м ²
Вінницька	352,9	201,9	16,2	14,1	153,1
Волинська	348,3	159,6	12,7	10,2	191,2
Дніпропетровська	1740,1	722,5	57,8	48,2	1027,2
Житомирська	293,4	161,1	12,8	9,5	135,6
Закарпатська	619,6	177,6	14,2	11,3	444,9
Запорізька	765	314,2	25,2	18,2	457,8
Івано-Франківська	225,8	168,5	13,4	10,5	60,2
Київська	542,1	421,5	33,7	26,7	127,6
Кіровоградська	235,2	137,9	11,1	7,5	100,9
Львівська	1127,7	437,8	35,1	24,6	700,4
Миколаївська	292,2	209,3	16,7	10,3	89,3
Одеська	1037,5	584,5	46,6	35,8	463,8
Полтавська	440,5	241,2	19,3	12,9	205,7
Рівненська	303,3	200,6	16,1	10,3	108,5
Сумська	286,1	171,1	13,6	8,1	120,5
Тернопільська	196	109,2	8,7	5,5	90
Харківська	1386,9	571,2	45,7	39,3	822,1
Херсонська	334,2	209,3	16,7	12,3	129,3
Хмельницька	275,1	212,1	16,9	14,2	65,7
1	2	3	4	5	6
Черкаська	298,2	177,7	14,2	12,7	122
Чернівецька	278,7	108,3	8,6	6,4	172,6
Чернігівська	264,5	161,2	12,9	9,5	106,7
м. Київ	5777,3	1381,6	110,5	85,5	4420,7

Одним із найважливіших етапів є вибір місця розташування торговельного об'єкту, оскільки розміщення магазину відіграє неабияку роль в здійсненні роздрібної торгівлі. Від нього залежать витрати часу споживачів на придбання товарів та послуг, а це наносить суттєвий вплив на рентабельність діяльності окремого об'єкту та торговельної мережі в цілому, забезпечує більшу відвідуваність та зацікавленість покупців. Якщо

правильно вибрати місце розміщення торгового об'єкта, роздрібний торговець може досягти успіху навіть при досить посередньому комплексі стратегій.

Висновки. Таким чином, запропонований підхід до проектування потреби регіонів в об'єктах роздрібної торгівлі дозволить інтенсифікувати товарні потоки, оптимізувати структуру таких потоків, удосконалити та пришвидшити їх рух від постачальника до споживача, визначити оптимальну потребу в об'єктах роздрібної торгівлі та торговельній площі, і в підсумку – підвищити ефективність функціонування роздрібної торговельної мережі.

Список використаних джерел:

1. Голошубова Н. О. Організація торгівлі : підручн. для студ. вищ. навч. закл. / Н. О. Голошубова. – К. : Книга, 2004. – 560 с.
2. Порядок застосування нормативів забезпеченості населення торговельною площею у магазинах. Затверджено Наказом Міністерства економіки України від 2 вересня 2008 р. №409 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE15709.html.
3. Закон України «Про будівельні норми» від 05.11.2009 р. № 1704-УІ // Офіційний вісник України. – 2009. – № 93. – 3147 с.

УДК 332.14

Кондіус І.С., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ЗАСТОСУВАННЯ АПАРАТУ НАПІВМАРКОВСЬКИХ МОДЕЛЕЙ В РЕАЛЬНИХ УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

У публікації підлягають розгляду можливості застосування апарату напівмарковських процесів з дискретно-неперервним фазовим простором станів до побудови моделей функціонування систем обслуговування у випадку рекурентних вхідних потоків вимог і розподілів часів обслуговування вимог загального вигляду, а також знаходження на основі побудованих моделей стаціонарних характеристик систем та їх можливого застосування в реальних умовах соціально-економічних перетворень в країні.

Ключові слова: напівмарківська модель, системи масового обслуговування, рекурентні вхідні потоки.

Kondius I.

APPLICATION OF THE SOFTWARE MODELS IN REAL CONDITIONS OF THE FUNCTIONING OF REGIONS OF UKRAINE

The publication deals with the possibility of using the apparatus of semi-Markov processes with the discrete-continuous phasic space of states to construct models of functioning of service systems in the case of recurrent input flows of requirements and distributions of service times of general requirements, as well as finding on the basis of built-in models of stationary characteristics of systems and their possible application in real conditions of social and economic transformations in the country.

Keywords: semi-Markov model, mass maintenance systems, recurrent incoming flows.

Кондиус И.С.

ПРИМЕНЕНИЕ АППАРАТА ПОЛУМАРКОВСКИХ МОДЕЛЕЙ В РЕАЛЬНЫХ УСЛОВИЯХ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

В публикации подлежат рассмотрению возможности применения аппарата полумарковских процессов с дискретно-непрерывным фазовым пространством состояний к построению моделей функционирования систем обслуживания в случае рекуррентных входящих потоков требований и распределений времен обслуживания требований общего вида, а также нахождение на основе

построенных моделей стационарных характеристик систем и их возможного применения в реальных условиях социально-экономических преобразований в стране.

Ключевые слова: полумарковских модель, системы массового обслуживания, рекуррентные входные потоки.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

Проблемам моделювання систем обслуговування присвячено велику кількість наукових статей і монографій. Всі автори, що займаються моделюванням систем обслуговування, відзначають складність дослідження систем у разі, коли часи між моментами надходження вимог в систему і часи їх обслуговування мають не показові розподілу, а розподілу загального вигляду. У цій ситуації апарат марковських процесів вже не є достатньо ефективним. Для аналізу таких систем доводиться залучати більш складний математичний апарат, зокрема, напівмарковські процеси із загальним фазовим простором станів, які незалежно ввели П. Леві, В. Сміт, Л. Такач, О.І. Песчанський і Е. Цінлер. Подальший розвиток теорія цих процесів отримала, зокрема, в працях В.С. Корольока і А.Ф. Турбіна. В даному дослідженні реалізується підхід, заснований на ідеях, сформульованих в роботах цих авторів.

Цілі статті. Встановлення можливості застосування апарату напівмарковських процесів з дискретно-неперервним фазовим простором станів до побудови моделей функціонування систем обслуговування у випадку рекуррентних вхідних потоків вимог і розподілів часів обслуговування вимог загального вигляду, а також знаходження на основі побудованих моделей стаціонарних характеристик систем в реальних умовах функціонування регіонів України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

У однолінійну систему обслуговування надходить рекуррентний потік вимог. Час між надходженнями вимог β – випадкова величина з абсолютно неперервною функцією розподілу $G(t) = P\{\beta \leq t\}$ і щільністю $g(t)$. Тривалість обслуговування вимоги α – випадкова величина з абсолютно неперервною функцією розподілу $F(t) = P\{\alpha \leq t\}$ і щільністю $f(t)$. Якщо прилад зайнятий обслуговуванням, то які у систему вимоги губляться. Передбачається, що випадкові величини α , β незалежні, мають кінцеві математичні очікування і дисперсії. У загальноприйнятій класифікації Д. Кендалла розглянута система обслуговування кодується як $GI/G/1/0$.

Побудуємо напівмарковську модель описаної системи обслуговування і на її основі знайдемо характеристики системи:

- фінальні ймовірності того, що прилад знаходиться в стані очікування або обслуговування вимоги;
- середні стаціонарні часи перебування в цих станах;
- функції розподілу тривалості періоду часу між сусідніми моментами надходження вимог у вільну систему;
- функції розподілу тривалості періоду часу між сусідніми моментами надходження вимог у вільну систему;
- середні значення цього періоду та його дисперсію.

Основні результати. Фінальні ймовірності p_0^* , p_1^* і середнє стаціонарне час $T(E_0)$ перебування системи у вільному стані і середнє стаціонарне час $T(E_1)$ перебування системи в зайнятому стані визначаються відповідно співвідношеннями:

$$p_0^* = \frac{E\beta(1 + \bar{N}_{loss}) - E\alpha}{E\beta(1 + \bar{N}_{loss})}, \quad p_1^* = \frac{E\alpha}{E\beta(1 + \bar{N}_{loss})},$$

$$T(E_0) = E\beta(1 + \bar{N}_{loss}) - E\alpha, \quad T(E_1) = E\alpha.$$

Де
$$\bar{N}_{loss} = \int_0^{\infty} f(t)H_g(t)dt$$

– середнє число втрачених вимог за перїод мїж двома сусїднїми моментами надходження вимог у вільну систему.

Функція розподїлу тривалостї перїоду, мїж двома сусїднїми моментами влучень вимог у вільну систему, визначається виразом:

$$\Phi_1(t) = \int_0^t f(y) V_g(y, t - y) dy,$$

де $V(t, x)$ – функція розподїлу прямого залишкового часу процесу вїдновлення, породженого входять потоком вимог.

Середня тривалїсть цього перїоду і дисперсія визначаються виразами

$$E\tau_1 = E\beta(1 + \bar{N}_{loss}),$$

$$D\tau_1 = (D\beta + (E\beta)^2)(1 + \bar{N}_{loss}) + 2E\beta \int_0^{\infty} t \bar{F}(t) h_g(t) dt - [E\beta(1 + \bar{N}_{loss})]^2,$$

де $h_g(t)$ – щїльнїсть функції вїдновлення $H_g(t)$ вхїдного потоку вимог.

Для побудови процесу марковського вїдновлення, що описує функціонування системи, введемо фазовий простїр, що складається з однїєї точки і двох променїв:

$$E = \{ 1, 1x, 0x \}.$$

Розшифруємо коди станїв:

1 – прилад, який перебував в очїкуванні, почав обслуговувати надїйшло в систему вимога;

1x – надїйшла в систему вимога втрачено; прилад зайнятий обслуговуванням, до кїнця якого залишилося час x ;

0x – закїнчилося обслуговування вимоги; до моменту надходження в систему наступного вимоги залишився час x .

Граф переходїв і часова дїаграма функціонування системи зображенї на рис. 1. і рис. 2.

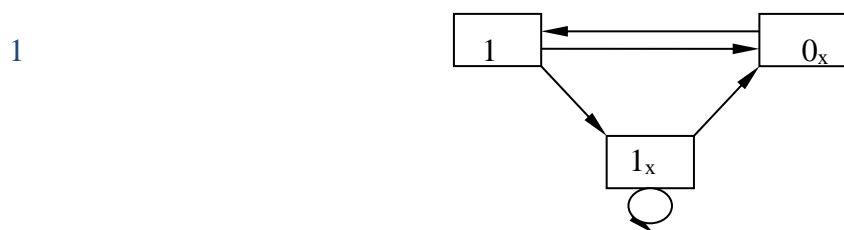

Рисунок 1 – Граф переходїв системи

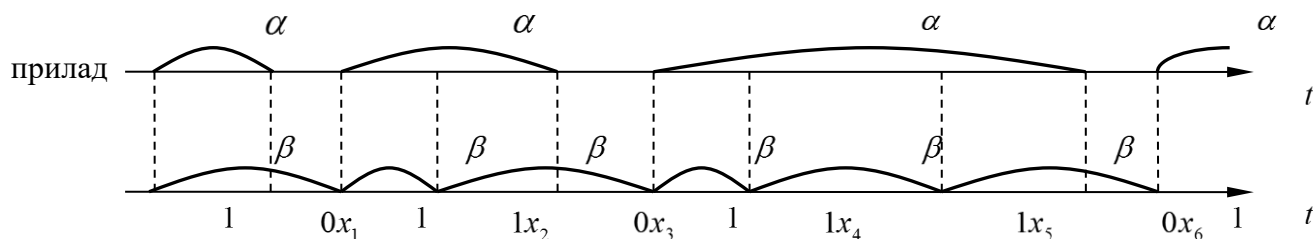

Рисунок 2 – Часова дїаграма функціонування системи

Час перебування системи в станах визначаються наступним чином. Час θ_{1x} перебування в стані $1x$ є мінімум часу β до моменту надходження наступної вимоги до системи і часу x до закінчення обслуговування вимоги: $\theta_{1x} = \beta \wedge x$. Аналогічно визначається час θ_1 перебування в стані 1 . Очевидно, що в стані θ_{0x} система перебуває час x . Таким чином, отримуємо формули:

$$\theta_{1x} = \beta \wedge x, \quad \theta_1 = \alpha \wedge \beta, \quad \theta_{0x} = x. \quad (1)$$

Для визначення ймовірності переходу вкладеного ланцюга Маркова слід врахувати, що перехід зі стану $1x$ в стан $1dy$ (рис. 3) відбувається, коли $x > \beta \in x - dy$; при цьому $y < x$.

Перехід з $1x$ в $0dy$ (рис. 4) відбувається, коли $x < \beta \in x + dy$. Зауважимо, що запис $\beta \in x \pm dy$ позначає $x \pm y < \beta \leq x \pm y + dy$.

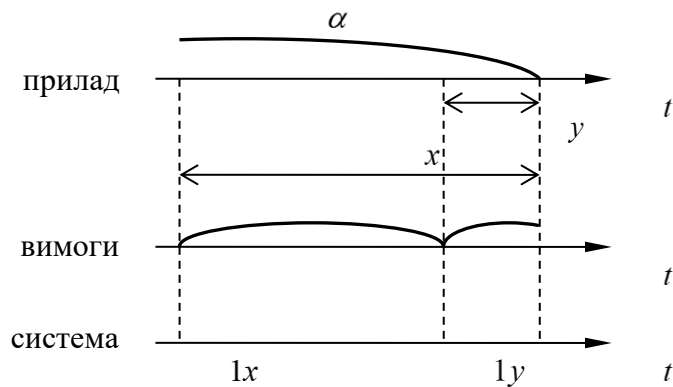

Рисунок 3 – Подія переходу $\{1x \rightarrow 1dy\}$

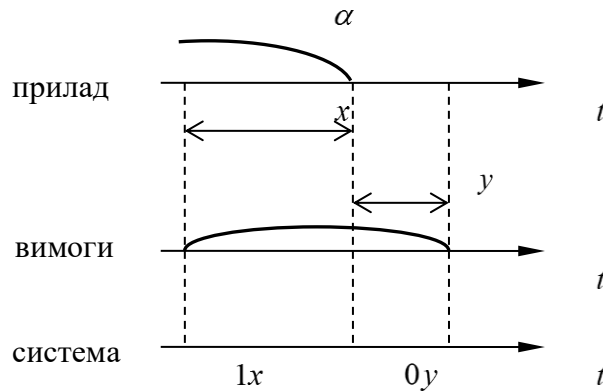

Рисунок 4 – Подія переходу $\{1x \rightarrow 0dy\}$

Таким чином, для ймовірностей переходу з стану $1x$ маємо:

$$p_{1x}^{1dy} = P\{\beta \in x - dy\} = g(x - y)dy, \quad y < x; \quad (2)$$

$$p_{1x}^{0dy} = P\{\beta \in x + dy\} = g(x + y)dy, \quad y > 0; \quad (3)$$

Аналогічно обчислюються щільності ймовірностей переходу із решти станів:

$$p_1^{1dx} = P\{\alpha - \beta \in dx\} = \int_0^{\infty} g(t) f(x + t) dt dx; \quad (4)$$

$$p_1^{0dx} = P\{\beta - \alpha \in dx\} = \int_0^\infty f(t)g(x+t)dt dx; P_{0x}^1 = 1 \quad (5)$$

Якщо час між моментами надходження заяв и час їх обслуговування задовольняє умові

$$0 < P\{\alpha < \beta\} < 1, \quad (6)$$

то ймовірності переходів з стану 1 будуть ненульовими.

Враховуючи ймовірності переходів вкладеного ланцюга Маркова складемо систему для визначення стаціонарних щільностей $\rho(1x), \rho(0x)$ й стаціонарної ймовірності ρ_1 станів 1x, 0x і 1 відповідно:

$$\left\{ \begin{array}{l} \rho(1x) = \int_x^\infty g(y-x)\rho(1y) dy + \rho_1 \int_x^\infty g(y-x)f(y) dy, \\ \rho(0x) = \int_0^x g(x+y)\rho(1y) dy + \rho_1 \int_0^x g(x+y)f(y) dy, \\ \rho_1 = \int_0^\infty \rho(0x) dx, \\ \rho_1 + \int_0^\infty \rho(0x) dx + \int_0^\infty \rho(1x) dx = 1. \end{array} \right. \quad (7)$$

Ймовірність переходу зі стану 1 в стан 1x відмінна від нуля. Тоді з першого рівняння системи висловимо стаціонарну щільність $\rho(1x)$ через ймовірність ρ_1 :

$$\rho(1x) = \rho_1 \int_0^\infty f(x+y)h_g(y) dy. \quad (8)$$

Підставляючи знайдений вираз в праву частину другого рівняння системи, отримуємо: $\rho(0x) = \rho_1 \int_0^x g(x+y)f(y) dy + \rho_1 \int_0^x g(x+y) dy \int_0^\infty f(y+s)h_g(s) ds$.

За допомогою щільності $v_g(t, x)$ прямого залишкового часу відновлення рекурентного вхідного потоку стаціонарну щільність $\rho(0x)$ запишемо у вигляді

$$\rho(0x) = \rho_1 \int_0^\infty f(t)v_g(t, x) dt. \quad (9)$$

Вкажемо імовірнісний зміст інтеграла в правій частині формули. Функція:

$$l(x) = \int_0^\infty f(t)v_g(t, x) dt$$

– щільність випадкової величини χ , що дорівнює величині першого перескоку часу α обслуговування вимоги послідовністю випадкових величин β_n , кожна з яких має такий же розподіл, як і величина β (рис. 5).

Іншими словами, $l(x)$ – щільність тривалості часу перебування системи у вільному стані після закінчення обслуговування вимоги.

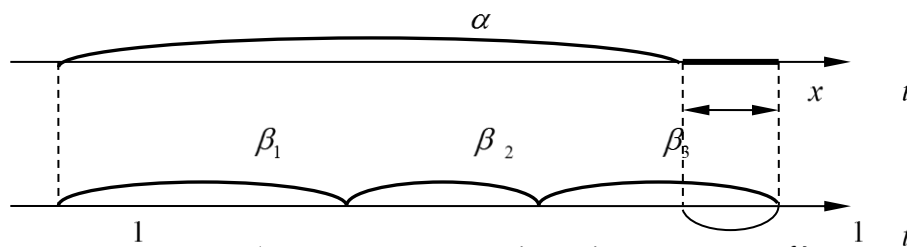

Рисунок 5 – Перескок часу обслуговування послідовністю вимог χ

З умови нормування знайдемо стаціонарну ймовірність ρ_1 :

$$\rho_1 = [2 + \bar{N}_{loss}]^{-1},$$

Де
$$\bar{N}_{loss} = \int_0^{\infty} f(t)H_g(t)dt$$

– середнє число втрачених вимог за період між двома сусідніми моментами надходження вимог у вільну систему.

Вид стаціонарного розподілу вкладеного ланцюга Маркова знайдений в припущенні, що виконується нерівність (6). Розглянемо крайні випадки, коли $P\{\alpha < \beta\} = 1$ або $P\{\alpha < \beta\} = 0$.

Нехай час обслуговування вимоги завжди менше часу між моментами надходження вимог, тобто $P\{\alpha < \beta\} = 1$. Тоді система не потрапляє в стан $1x$. Граф переходів системи зображений на рис. 6, а стаціонарний розподіл вкладеного ланцюга Маркова визначається формулами:

$$\rho(0x) = \frac{1}{2} \int_0^{\infty} f(t)g(x+t)dt, \quad \rho_1 = \frac{1}{2}.$$

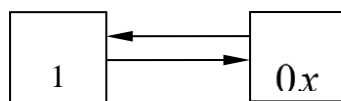

Рисунок 6 – Граф переходів системи у випадку $P\{\alpha < \beta\} = 1$

У випадку $P\{\alpha < \beta\} = 0$ стає неможливим перехід зі стану 1 в стан $1x$. Щільність стаціонарного розподілу перебування в стані $1x$ знаходиться за формулою (8), а в стані має вигляд $\rho(0x) = \rho_1 \int_0^{\infty} g(x+y)dy \int_0^{\infty} f(y+s)h_g(s)ds$.

Розглянемо наступні підмножини станів системи, що не перетинаються:

$$E_0 = \{0x\}, \quad E_1 = \{1, 1x\}.$$

Перебування в станах підмножини E_0 означає, що прилад вільний і система знаходиться в очікуванні вимоги. Перебування системи в станах підмножини E_1 означає, що прилад зайнятий обслуговуванням вимоги.

Фінальні ймовірності перебування системи в станах. Введемо перехідну ймовірність полумарковського процесу $S(t)$:

$$\Phi(t, x, E_i) = P\{S(t) \in E_i / S(0) = x\}, \quad x \in E, \quad i = 0, 1.$$

Фінальні ймовірності перебування системи в станах E_0 та E_1 знайдемо за допомогою формули, де необхідні для цього середні значення часів (1) перебування системи в станах визначаються виразами:

$$E\theta_{0,x} = x, \quad E\theta_1 = \int_0^{\infty} \bar{F}(t)\bar{G}(t)dt, \quad E\theta_{1,x} = \int_0^x \bar{G}(t)dt. \quad (10)$$

Враховуючи (8) – (10), тотожність та середнє значення прямого залишкового часу відновлення β_i , інтеграли, що входять у формулу, перетворимо до виду:

$$\begin{aligned} \int_{E_1} m(x)\rho(dx) &= \rho_1 \int_0^{\infty} \bar{F}(t)\bar{G}(t)dt + \rho_1 \int_0^{\infty} dx \int_0^x \bar{G}(s)ds \int_0^{\infty} h_g(t)f(x+t)dt = \\ &= \rho_1 \left(\int_0^{\infty} \bar{F}(t)\bar{G}(t)dt + \int_0^{\infty} \bar{F}(y)dy \int_0^y h_g(y-s)\bar{G}(s)ds \right) = \end{aligned}$$

$$= \rho_1 \left(\int_0^{\infty} \bar{F}(t) \bar{G}(t) dt + \int_0^{\infty} \bar{F}(y) G(y) dy \right) = \rho_1 E \alpha;$$

$$\int_{E_0} m(x) \rho(dx) = \rho_1 \int_0^{\infty} f(t) dt \int_0^{\infty} x v_g(t, x) dx = \rho_1 E \beta (1 + \bar{N}_{loss}) - \rho_1 E \alpha;$$

$$\int_E m(x) \rho(dx) = \rho_1 E \beta (1 + \bar{N}_{loss}).$$

Отже, фінальна ймовірність p_0^* того, що прилад вільний, визначається формулою:

$$p_0^* = \lim_{t \rightarrow \infty} \Phi(t, x, E_0) = \frac{E \beta (1 + \bar{N}_{loss}) - E \alpha}{E \beta (1 + \bar{N}_{loss})}, \quad (11)$$

а фінальна ймовірність p_1^* того, що прилад зайнятий обслуговуванням вимоги –

$$p_1^* = \lim_{t \rightarrow \infty} \Phi(t, x, E_1) = \frac{E \alpha}{E \beta (1 + \bar{N}_{loss})}. \quad (12)$$

Середні стаціонарні часи перебування системи в станах.

З урахуванням стаціонарного розподілу (8), (9) та виразів (2) – (5) для ймовірностей переходів вкладеного ланцюга Маркова, отримуємо:

$$\int_{E \setminus E_0} \rho(dx) P(x, E_0) = \rho_1 \int_0^{\infty} f(t) \bar{G}(t) dt + \int_0^{\infty} \rho(1x) \bar{G}(x) dx =$$

$$= \rho_1 \int_0^{\infty} f(t) \bar{G}(t) dt + \rho_1 \int_0^{\infty} \bar{G}(x) dx \int_0^{\infty} h_g(t) f(x+t) dt = \rho_1;$$

$$\int_{E \setminus E_1} \rho(dx) P(x, E_1) = \int_0^{\infty} \rho(0x) dx = \rho_1.$$

Отже, середні часи перебування системи у виділених підмножинах станів E_i визначаються формулами:

$$T(E_0) = E \beta (1 + \bar{N}_{loss}) - E \alpha, \quad T(E_1) = E \alpha. \quad (13)$$

Тривалість періоду між двома сусідніми моментами попадання вимог у вільну систему. Знайдемо розподіл інтервалу часу між сусідніми моментами попадань вимог у вільну систему. Для цього розглянемо розширений фазовий простір станів системи \hat{E} , яке виходить з простору E за рахунок введення додаткового миттєвого стану 0 :

$$\hat{E} = E \cup \{0\}.$$

Стан 0 має наступний змістовний сенс: у вільну систему поступила вимога. З цього стану з ймовірністю одиниця система миттєво переходить до стану 1 , тобто

$$P_0^1 = 1, \quad \theta_0 = 0.$$

Враховуючи ймовірність переходу вкладеного ланцюга Маркова (2) – (5) запишемо напівмарківське ядро $Q(t, x, dy)$ в диференціальній формі:

$$Q(t, 1, 1dy) = \int_0^t g(s) f(y+s) ds dy,$$

$$Q(t, 1, 0dy) = \int_0^t f(s) g(y+s) ds dy,$$

$$Q(t, 1x, 1dy) = g(x-y) 1_{x-y}(t) dy, \quad y < x,$$

$$Q(t, 1x, 0dy) = g(x+y) 1_x(t) dy, \quad y > 0,$$

$$Q(t, 0x, 0) = 1_x(t), \quad Q(t, 0, 1) = 1(t).$$

Де

$$1_x(t) = \begin{cases} 0, & t < x, \\ 1, & t \geq x. \end{cases}$$

Розіб'ємо фазовий простір станів на дві підмножини, що не перетинаються:

$$\hat{E}_+ = \{1, 1x, 0x\} \text{ и } \hat{E}_- = \{0\}.$$

Перебуванню системи в підмножині \hat{E}_+ відповідає обслуговування вимоги, що поступила, і очікування після цього наступної вимоги. Нехай $\tau_1, \tau_{1x}, \tau_{0x}$ – часи перебування системи в підмножині \hat{E}_+ за умови, що в початковий момент часу система знаходилася відповідно в станах $1, 1x, 0x$. Позначимо $\Phi_1(t), \Phi_1(x, t), \Phi_0(x, t)$ функції розподілу цих часів.

З урахуванням виду напівмарківського ядра $Q(t, x, dy)$ система рівнянь марківського відновлення для функцій

$$\bar{\Phi}_1(t) = 1 - \Phi_1(t), \quad \bar{\Phi}_1(x, t) = 1 - \Phi_1(x, t), \quad \bar{\Phi}_0(x, t) = 1 - \Phi_0(x, t)$$

записується таким чином:

$$\left\{ \begin{array}{l} \bar{\Phi}_1(x, t) = \bar{1}_x(t)\bar{G}(t) + \int_0^x g(x-y)dy \int_0^t \bar{\Phi}_1(y, t-s)1_{x-y}(ds) + \\ \quad + \int_0^\infty g(x+y)dy \int_0^t \bar{\Phi}_0(y, t-s)1_x(ds), \\ \bar{\Phi}_1(t) = \bar{F}(t)\bar{G}(t) + \int_0^t g(s)ds \int_0^\infty f(y+s)\bar{\Phi}_1(y, t-s)dy + \\ \quad + \int_0^t f(s)ds \int_0^\infty g(y+s)\bar{\Phi}_0(y, t-s)dy, \\ \bar{\Phi}_0(x, t) = \bar{1}_x(t). \end{array} \right.$$

З урахуванням того, що $\bar{\Phi}_1(x, t) = 1$ при $t < x$, система рівнянь набуває вигляду

$$\left\{ \begin{array}{l} \bar{\Phi}_1(x, t) = \bar{G}(t) + \int_0^x g(x-y)\bar{\Phi}_1(y, t-x+y)dy, \quad t \geq x, \\ \bar{\Phi}_1(t) = \bar{F}(t) + G(t)\bar{F}(t) + \int_0^t f(x)dx \int_0^x g(s)\bar{\Phi}_1(x-s, t-s)ds. \end{array} \right. \quad (14)$$

Перше рівняння системи вирішимо методом послідовних наближень, в результаті отримаємо:

$$\bar{\Phi}_1(x, t) = \bar{G}(t) + \int_0^x \bar{G}(t-y)h_g(y)dy, \quad t \geq x.$$

Використовуючи функцію розподілу $V_g(t, x)$ прямого залишкового часу процесу відновлення, рішення представимо у виді:

$$\bar{\Phi}_1(x, t) = \bar{V}_g(x, t-x), \quad \bar{V}_g(x, t-x) = 1 - V_g(x, t-x), \quad t \geq x.$$

Підставимо знайдений вираз для функції $\bar{\Phi}_1(x, t)$ у друге рівняння системи (14):

$$\bar{\Phi}_1(t) = \bar{G}(t) + G(t)\bar{F}(t) + \int_0^t f(x)dx \int_0^x g(s)\bar{V}_g(x-s, t-x)ds.$$

Ураховуючи тотожність

$$\int_0^x \bar{V}_g(x-s, t-x)g(s)ds = \int_0^x \bar{G}(t-y)h_g(y)dy, \quad t \geq x,$$

після перетворень отримаємо

$$\bar{\Phi}_1(t) = \bar{F}(t) + \int_0^t f(y)\bar{V}_g(y, t-y)dy. \quad (15)$$

Якщо використати для функції $\bar{V}_g(y, t - y)$, то (15) набуває вигляду:

$$\bar{\Phi}_1(t) = \bar{G}(t) + \int_0^t \bar{G}(t - y) \bar{F}(y) h_g(y) dy.$$

Отже, функція розподілу тривалості періоду між двома сусідніми моментами попадання вимог у вільну систему визначається виразом

$$\Phi_1(t) = \int_0^t f(y) V_g(y, t - y) dy,$$

або

$$\Phi_1(t) = \int_0^t \bar{G}(t - y) F(y) h_g(y) dy \quad (16)$$

За допомогою виразу (15) для функції $\bar{\Phi}_1(t)$ та формули для математичного очікування прямого залишкового часу відновлення знайдемо середню тривалість $E\tau_1$ періоду між двома сусідніми моментами початку обслуговування:

$$\begin{aligned} E\tau_1 &= \int_0^\infty \bar{\Phi}_1(t) dt = E\alpha + \int_0^\infty dt \int_0^t f(y) \bar{V}_g(y, t - y) dy = \\ &= E\alpha + \int_0^\infty f(y) dy \int_0^\infty \bar{V}_g(y, x) dx = E\alpha + E\beta \int_0^\infty f(y) \hat{H}_g(y) dy - \int_0^\infty y f(y) dy. \end{aligned}$$

$$\text{Таким чином,} \quad E\tau_1 = E\beta(1 + \bar{N}_{loss}). \quad (17)$$

Дисперсію тривалості періоду τ_1 обчислимо за допомогою формули

$$D\tau_1 = 2 \int_0^\infty t \bar{\Phi}_1(t) dt - (E\tau_1)^2.$$

Враховуючи (15) та (17), остаточно приходимо до виразу:

$$D\tau_1 = (D\beta + (E\beta)^2)(1 + \bar{N}_{loss}) + 2E\beta \int_0^\infty t \bar{F}(t) h_g(t) dt - [E\beta(1 + \bar{N}_{loss})]^2. \quad (18)$$

Система $M/M/1/0$. Нехай потік вимог, що входить в систему, має інтенсивність λ , а час обслуговування вимог має показовий розподіл з параметром μ . В цьому випадку середнє число втрачених вимог за період між двома сусідніми моментами начал обслуговування вимог: $\bar{N}_{loss} = \frac{\lambda}{\mu}$. Розрахунок характеристик системи за формулами (11) – (13), (16) – (18) призводить до наступних результатів:

$$\begin{aligned} p_0^* &= \frac{\mu}{\lambda + \mu}, \quad p_1^* = \frac{\lambda}{\lambda + \mu}, \quad T(E_0) = \frac{1}{\lambda}, \quad T(E_1) = \frac{1}{\mu}, \\ \Phi_1(t) &= \begin{cases} 1 + \frac{\mu}{\lambda - \mu} e^{-\lambda t} - \frac{\lambda}{\lambda - \mu} e^{-\mu t}, & \lambda \neq \mu, t \geq 0, \\ 1 - e^{-\lambda t} (1 + \lambda t), & \lambda = \mu, t \geq 0, \end{cases} \\ E\tau_1 &= \frac{\mu + \lambda}{\lambda \mu}, \quad D\tau_1 = \frac{1}{\mu^2} + \frac{1}{\lambda^2}. \end{aligned}$$

Система $M/G/1/0$. Якщо потік вимог, що входить, – простий з інтенсивністю λ , а випадкова величина α має розподіл загального вигляду, те число втрачених вимог

між двома сусідніми моментами попадання вимог у вільну систему рівне $\bar{N}_l = \lambda E\alpha$. Характеристики системи визначаються виразами

$$p_0^* = \frac{1}{1 + \lambda E\alpha}, \quad p_1^* = \frac{\lambda E\alpha}{1 + \lambda E\alpha}, \quad T(E_0) = \frac{1}{\lambda}, \quad T(E_1) = E\alpha,$$

$$\Phi_1(t) = \lambda e^{-\lambda t} \int_0^t e^{\lambda y} F(y) dy, \quad t \geq 0, \quad E\tau_1 = \frac{1}{\lambda} + E\alpha, \quad D\tau_1 = \frac{1}{\lambda^2} + D\alpha.$$

Система $GI/M/1/0$. Для цієї системи обслуговування потік вимог, що входить, породжується випадковою величиною β з щільністю $g(t)$ загального вигляду, а щільність розподілу часу обслуговування має вигляд $f(t) = \mu e^{-\mu t}$, $t \geq 0$.

Середнє число втрачених вимог за період обслуговування однієї вимоги виражається через перетворення Лапласа $\tilde{g}(\cdot)$ щільності $g(t)$:

$$\bar{N}_{loss} = \int_0^{\infty} \bar{F}(t) h_g(t) dt = \int_0^{\infty} e^{-\mu t} h_g(t) dt = \frac{\tilde{g}(\mu)}{1 - \tilde{g}(\mu)},$$

де

$$\tilde{g}(z) = \int_0^{\infty} g(t) e^{-zt} dt.$$

Стационарні характеристики системи визначаються таким чином:

$$p_0^* = 1 - \frac{1 - \tilde{g}(\mu)}{\mu E\beta}, \quad p_1^* = \frac{1 - \tilde{g}(\mu)}{\mu E\beta}, \quad T(E_0) = \frac{E\beta}{1 - \tilde{g}(\mu)} - \frac{1}{\mu}, \quad T(E_1) = \frac{1}{\mu},$$

$$\Phi_1(t) = G(t) - \int_0^t \bar{G}(t-y) h_g(y) e^{-\mu y} dy, \quad E\tau_1 = \frac{E\beta}{1 - \tilde{g}(\mu)},$$

$$D\tau_1 = \frac{D\beta + (E\beta)^2}{1 - \tilde{g}(\mu)} - E\beta \frac{E\beta + 2(\tilde{g}(\mu))'}{(1 - \tilde{g}(\mu))^2}.$$

Висновки. Таким чином, проведене дослідження показують, що теорія напівмарковських процесів з дискретно-неперервним фазовим простором станів може ефективно застосовуватися при моделюванні систем масового обслуговування в реальних умовах функціонування регіонів України. Стационарні показники функціонування систем для деяких моделей знайдені вперше, а в разі найпростіших вхідних потоків вимог або експоненціально розподіленого часу обслуговування вимог збігаються з відомими результатами.

Список використаних джерел:

1. Песчанский, А.И. Математика для экономистов [Текст] : основы теории, примеры и задачи : учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по экономическим направлениям / А. И. Песчанский ; Севастопольский гос. ун-т. - Москва : Вузовский учебник : ИНФРА-М, 2016. - 519.
2. Королюк, В. С. О поведении второго момента решения линейного автономного стохастического уравнения в частных производных со случайными параметрами в правой части / В. С. Королюк, И. В. Юрченко, В. К. Ясинский // Кибернетика и системный анализ. - 2015. - Т. 51, № 1. - С. 65-72.
3. Турбин, А. Ф. Фрактальные множества, функции, распределения / А. Ф. Турбин, Н. В. Працевитый. Киев: Наук. думка, 1992. -- 205 с.
4. Winchester S. The map that changed the World: William Smith and the birth of Modern Geology. New York: HarperCollins e-book, 2009.
5. Такач Л. Комбинаторные методы в теории случайных процессов. М.: Мир, 1971. - 179.

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

UDK 338.82:622.27:553.042

Terekhov E., Dr.phil. habil., Doktorand vom Lehrstuhl für angewandte Ökonomik und Unternehmertum, State Higher Educational Institution «National Mining University»

**BERÜCKSICHTIGUNG DES RISIKOS IN DER PLANUNG WIRTSCHAFTLICHER
ERGEBNISSE DER NACHHALTIGEN BODENNUTZUNG NACH DEN
TAGEBAUEN**

Im Aufsatz sind methodische Grundlagen der Berücksichtigung des Risikos in der Planung wirtschaftlicher Ergebnisse der Benutzung der nach den Tagebauen rekultivierten Böden angeführt. Die Gesetzmäßigkeit der Formierung von Qualitätseigenschaften von rekultivierten Böden ist analysiert. Die Empfehlungen zur Verminderung des Einflusses der technologischen Faktoren auf das Bodenzustand nach den Tagebauen sind erarbeitet.

Keywords: die rekultivierten Böden, die Qualitätseigenschaften des Bodens, die Bodenbonität, Kosten für die Bodenrekultivierung, nachhaltige Bodennutzung.

Терехов Є.В.

**ВРАХУВАННЯ РИЗИКУ У ПЛАНУВАННІ ГОСПОДАРСЬКИХ РЕЗУЛЬТАТІВ
СТАЛОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ПІСЛЯ ВІДКРИТИХ ГІРНИЧИХ
РОЗРОБОК**

У статті наведені методичні основи врахування ризику за планування господарських результатів використання земель, рекультивованих після відкритих гірничих розробок. Проаналізовані закономірності формування якісних властивостей рекультивованих земель. Розроблені рекомендації щодо зменшення впливу техногенних факторів на потенціал землі після відкритих гірничих розробок.

Ключові слова: рекультивовані землі, показники якості землі, бонітет землі, витрати на рекультивацію землі, сталі землекористування.

Terekhov E.

**CONSIDERING RISK IN THE PLANNING OF ECONOMIC RESULTS OF
SUSTAINABLE LAND USE AFTER OPEN PIT MINING**

In the article the methodical bases of taking into account the risk for the planning of economic results of the use of lands reclaimed after open mining were given. Laws of formation of qualitative properties of reclaimed lands are analyzed. Recommendations on reducing the impact of man-made factors on the potential of land after open mining have been developed.

Key words: reclaimed land, indicators of land quality, land bonus, costs for land reclamation, land use.

Allgemeine Problemstellung und ihre Verbindung mit wichtigen wissenschaftlichen und praktischen Aufgaben. Die Feststellung der Zweckmäßigkeit der Bodenrekultivierung nach den Tagebauen wird aus Sicht der zukünftigen wirtschaftlichen und ökologischen Ergebnisse der Bodennutzungen festgestellt. Diese Ergebnisse sind aber mit erhöhter Unsicherheit verbunden, was auf das Risiko der nachtagebaulichen Bodennutzung zurückgeht. Daher sollen die erwarteten Ziele und Resultate der Bodenrekultivierung auf ein bestimmtes Maß abhängig vom Schweregrad ihrer Erreichung korrigiert werden. Auf dieser Grundlage können Nutzeigenschaften und Qualitätsniveau rekultivierter Böden zielgerichtet formiert werden.

Analyse der letzten Recherchen, in welchen die Problemlösung angefangen wurde. Das Problem der Risikoeinschätzung bei verschiedenen Wirtschaften ist von zentraler

Bedeutung bei der Planung wirtschaftlicher Aktivitäten, denn viele ökonomische Entscheidungen unter den Bedingungen der Ungewissheit getroffen werden. Auf dem Gebiet des Naturschutzes ist Risiko des Auftretens unerwünschter Ergebnisse noch spürbarer und hoher. Besonders sind die Risiken der Bodennutzung und ihren Einfluss auf die Investitionsattraktivität des Bodens ungenügend in der heimlichen wissenschaftlichen Praxis untersucht, betont Malaschuk O. [1, S. 116].

So sind z.B. die Böden das Milieu, das in sich fast alle anthropogenen Einflüsse aufnimmt. Bei großmaßstäbigen technogenen Eingriffen in den Boden multiplizieren sich bodenruinierende Prozesse anthropogener und natürlicher Herkunft, und die fruchtbare Bodenschicht ist besonders gefährdet. So, z.B. ist die Bodennutzung nach den Tagebauen besonders durch das Risiko der Bodendegradation geprägt und daher sollen die geplanten Ergebnisse der Bodenbewirtschaftung die Wahrscheinlichkeit ihrer Abweichung von ihren erwünschten Werten berücksichtigen, gibt Prokopenko V. an [2].

In der Untersuchung [3] ist die Gesetzmäßigkeit der Formierung schwankenden Bodenpotenzials nach den Tagebauen dargestellt, was grundlegen die Bodenfruchtbarkeit und -Einkommen beeinflusst. Wissenschaftler Litvinov Yu [4], Timoschenko L. [5] behaupten, dass die technogenen Einflüsse auf die Umwelt und die Nutzung durch die Technik modifizierter Naturressourcen im Falle der Verzögerung und ungenügender Erfüllung der Umweltschutzmaßnahmen zum besonderen Risiko weiterer Erschließung betroffener Gebiete führen werden, was in der Praxis der Fall ist. Als praktische Maßnahmen zur Verminderung des Bodenrisikos werden in der Studie [6] Kriterien gezeigt, die das Niveau der Bodenerhaltung in den Tagebauen widerspiegeln.

Ausgehend von oben gesagtem ist die Untersuchung von Problemen der Einschätzung von Risiken der Bodenbenutzung ein wichtiger Bestandteil der Planung aller Maßnahmen, die mit Bodenerhaltung und Bodenverbesserung verbunden sind. Man soll konkretisieren, mit welchen Kriterien die Ergebnisse der Bodenrekultivierung eingeschätzt werden, die trotz des Risikos erlangt werden sollen.

Ziel der Recherche. Als Ziel der Untersuchung ist die Analyse des Zusammenhanges zwischen dem Niveau der Bodenerhaltung in den Tagebauen und der Formierung des Risikos der Bodenverschlechterungen im Sinne nachhaltiger Bewirtschaftung des Bodens. Um die Abweichungen tatsächlicher Ergebnisse der Bodenrekultivierung von erwarteten Ergebnissen theoretisch begründen zu können, soll die Methode wissenschaftlicher Verallgemeinerung angewendet werden.

Darlegung des Hauptmaterials mit voller Begründung erhaltener wissenschaftlicher Ergebnisse. Im Laufe der Bodenrekultivierung wird bestimmtes Niveau der Bodennutzeigenschaften formiert. Die Bergbautreibenden schätzen dabei den Nutzen, der aus Bewirtschaftung der Böden erzielt werden kann. Insgesamt kann man behaupten, dass je höher die Kosten für die Bodenrekultivierung werden, desto höher soll auch der Nutzen aus neugeschaffenem Boden sein. Dieser Nutzen resultiert sich aus den Geldwerten nützlicher Produkte (bzw. Dienstleistungen), die auf dem Boden geschaffen werden können (Ausdruck 1).

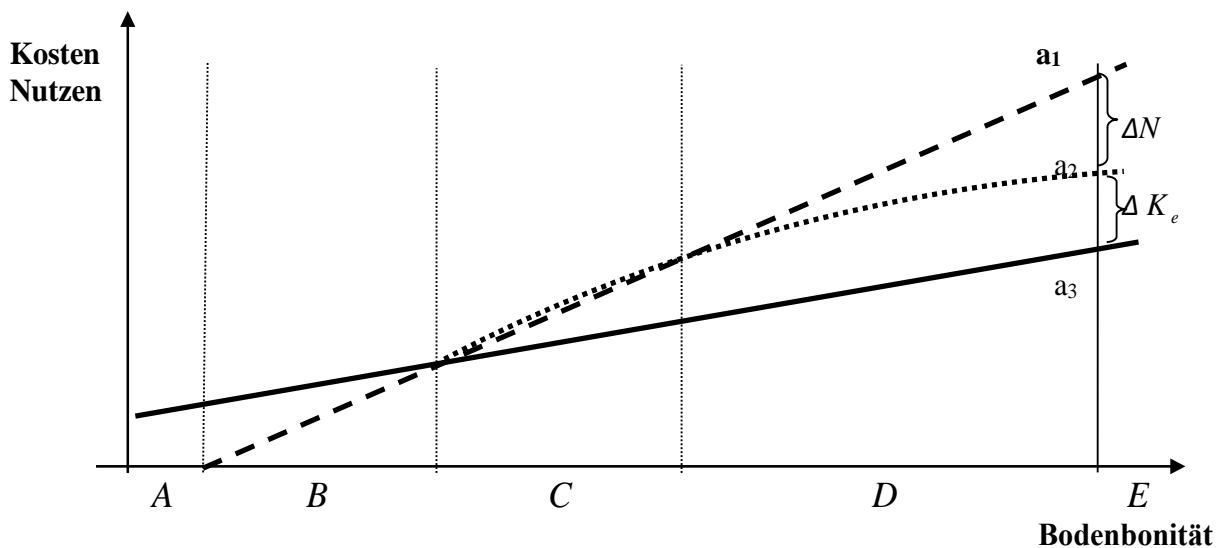
$$N_i = \sum_{j=1}^m Q_j \cdot P_j \cdot S_j ,$$

wo N_i – Geldwert des Nutzens vom i -ten Grundstück nach Bodenrekultivierung; Q_j – Umfang des erhaltenen Produktes j -ter Art aus Hektar i -ten Grundstücks; P_j – Preis der Mengeneinheit des j -ten Produktes; S_j – Teilfläche des i -ten Grundstücks, die für Erhalten des des j -ten Produktes benutzt wird.

Insgesamt kann der erwartete Nutzen vom Boden als Ableitung von qualitativen und quantitativen Eigenschaften von Böden dargestellt werden. D.h. werden sowohl Bodenbeschaffenheiten wie z.B. Humusinhalt, -stärke, Inhalt der schadhaften Stoffen u.a, als auch die rekultivierte Fläche eines Grundstücks hinsichtlich dessen Fläche vor Tagebau die Größe des nutzbaren Produktes bestimmen.

Ausgehend davon, dass mit Benutzung des Bodens verschiedene Produkte geschaffen werden können, kann die Nützlichkeit eines Grundstücks durch seinen Bonitätsgrad ausgedrückt werden. Nach dem Wachstum der Bodenbonität wird auch der erwartete Nutzen vom Boden gestiegen sein. Es entspricht den allgemeinen Darstellungen über die Formierung des Nutzens jeder ausgegebenen Kosten in die Schaffung nutzbarer Produkte, Technologien usw. Im Falle der Bodenrekultivierung wird aber das Wachstum des genannten Nutzens ab gewissem Kostenniveau allmählich absteigen (Abb.1).

Laut Abb. 1 steigen die Kosten für Bodenrekultivierung ständig nach der wachsenden Bodenbonität. Die Bodenbonität kann nach der Bodenruinierung so niedrig sein, dass entsprechendes Grundstück nach bestimmter Nutzungsart nicht benutzt werden kann. In diesem Fall entsteht noch kein Nutzen von technogenen Böden, nur die Kosten für Zugangsbarmachung des gestörten Grundstückes (Bonitätsniveau A). Im Bonitätsbereich B kann der Boden schon ein nutzbares Produkt bringen, dessen Geldbewertung allmählich den Kosten für Bonitätsformierung gleich werden kann. Obere Grenze des Bereiches B kann als Break-Even-Point der Bodenrekultivierung betrachtet werden. Ihre konkreten Werte werden für jede potenzielle Nutzungsart verschieden sein [3].

* Bemerkung: *—* Linie der Kosten für die Formierung der Bodenbonität, *- - -* Linie des erwarteten Nutzens vom Boden, *.....* Linie des tatsächlichen Nutzens vom Boden. A, B, C, D, E – Zonen der Formierung der Bodenbonität mit verschiedenem Kosten-Nutzen Verhältnis.

Abb.1 – Kosten-Nutzen Verhältnis bei der Bodenrekultivierung nach den Tagebauen

Falls wird davon ausgegangen sein, dass Tempo der Bodenverbesserungen in ersten Jahren der Bodenrekultivierung sich auch später in den Jahren der stabilen Bodenbewirtschaftung erhalten wird, dann wird die Linie des Nutzens vom rekultivierten Boden als ständig wachsend dargestellt sein (Bereiche C, D, E). An der wahr werden aber die Ergebnisse der Bodennutzung durch mannigfaltige Risikos der Bodenverschlechterungen (Degradation) etwa niedriger sein, als erwartet wird. Dies passiert überwiegend durch gestörte Umläufe der bodenchemischen und physischen Prozesse, die von äußeren Einflüssen,

Überbeanspruchungen des Bodens besonders abhängig sind. Außerdem wird die ständige Verbesserung von für die Bodenbonitätsformierung wichtigen Bodenparametern nach bedeutender Nutzrichtung ab ihrem bestimmten Niveau immer weniger relevant für die Formierung des nutzbaren Produktes von Böden. So, demonstriert Tab. 1 am Beispiel des Anbaus des Winterweizens auf den rekultivierten Grundflächen des Ordjonikidsker Bergbaukombinat (Ukraine) die Veränderung der Fruchtbarkeit des Bodens (lehmhaltiger und mit Sand vermischter Boden) abhängig von seiner Humusstärke.

Laut der Tab. 1 wird optimale Humusstärke des Bodens des Ordjonikidsker Bergbaukombinats für Getreideanbau auf dem Niveau 500...600 mm sein. Mit Anwendung des Parreto-Prinzips wird klar, dass die Geldausgaben für die Formierung der Bodenfruchtbarkeit durch Humusstärke im Bereich 100...400 mm sind am produktivsten (Abb. 2). Weitere 400 mm der Humusstärke im Bereich 401...800 mm sind schon weniger produktiv als die ersten, und letzte 800...1300 mm spiegeln das restliche geringe Wachstum der Bodenfruchtbarkeit wider.

Tabelle 1

Veränderung der Bodenfruchtbarkeit abhängig von Humusstärke

Humusstärke des Bodens, mm	Bodenfruchtbarkeit, Zentner pro Hektar	Zuwachs		Beitrag zur gesamten Fruchtbarkeit, %
		mm	Zentner pro Ha	
40	6,5	60	---	---
100	7,5	100	1	2,666667
200	12	100	4,5	12
300	20	100	8	21,333333
400	27	100	7	18,666667
500	32	100	5	13,333333
600	35	100	3	8
700	37	100	2	5,333333
800	37,5	100	0,5	1,333333
900	37,5	100	0	0
1000	37,5	100	0	0
Total			37,5	100

* Bemerkung: anhand [2,7].

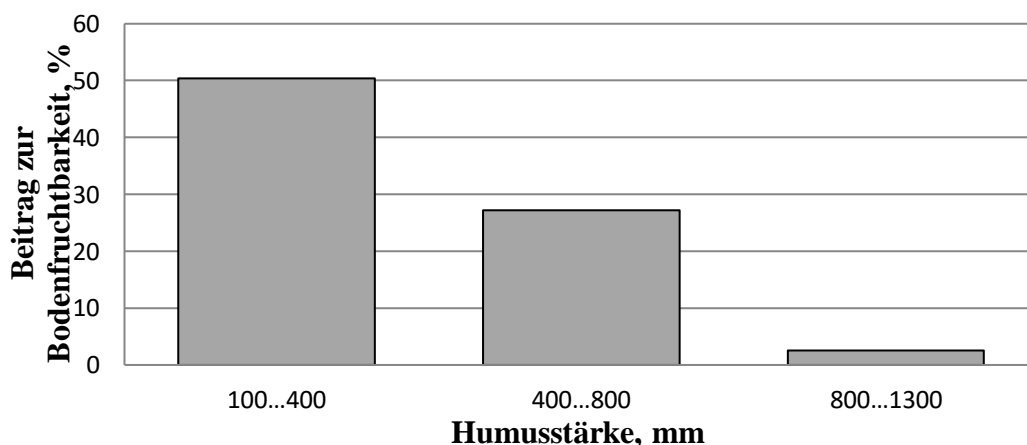

Abb.2 – Beitrag zur Bodenfruchtbarkeit der Humusstärke rekultivierten Bodens nach Parreto-Prinzip

Dies bestätigt die Abweichung von linearen Abhängigkeiten im Wachstum des nutzbaren Produktes des rekultivierten Bodens, das erwirtschaftet werden kann. Die wachsenden Bodenwerte werden ab ihrem bestimmten Niveau immer weniger das nutzbare Produkt des Bodens beeinflussen. Im Falle der Nutzung der rekultivierten Böden zum Getreideanbau wird die Erhöhung der Humusstärke über 800 mm zum unwesentlichen Wachstum der Bodenfruchtbarkeit führen, denn das Wurzelsystem des Weizens entwickelt sich in der darüber liegenden Bodenschicht. Die linearen Ausgaben für die Bodenrekultivierung entsprechen in diesem Falle immer weniger wachsendem Umfang der Bodenernte. Dieses Beispiel bestätigt die Hypothese über die Abweichung des Wachstums des nutzbaren Produktes rekultivierten Bodens vom linearen Wachstum. Diese Abweichung ist in jedem Fall eigenartig und ist vor allem von Nutzungsart des Bodens abhängig. So, laut der Abb.1 wird erwartet, dass im Prozess der Bodenbewirtschaftung solche Abweichungen seiner Geldwertkennziffern formiert werden: ΔN – Abweichung des Geldwertes tatsächlichen nutzbaren Produktes des Boden (a_1) vom seinem erwarteten Wert (a_2); ΔK – Abweichung des Wertes tatsächlich erwirtschafteten Produktes aus Boden von Ausgaben für die Bodenrekultivierung (a_3). Minimale Differenz zwischen Punkten a_2 und a_3 bedingt größte Effektivität der Ausgaben für die Bodenrekultivierung (E_{\max}):

$$E_{\max} = \frac{\Delta K_{\max(B_i)}}{A_{BR(B_i)}},$$

wo $A_{BR(B_i)}$ – Ausgaben für die Bodenrekultivierung zur Erlangung des i -ten Bonitätsniveaus.

Die Abweichungen dieser Art resultieren sich aus Diskrepanz zwischen Anforderungen bestimmter Nutzungsart vom Boden an die Bodeneigenschaften und tatsächlich erreichten Bodennutzwerten. Die Frage der Verwaltung über die Risiken der nachtagebaulichen Bodennutzung soll auf dem Niveau der Schaffung der Böden stabiler und der konkreten Nutzungsart entsprechender Nutzwerten gelöst werden.

Conclusion: Die Wahrscheinlichkeit des Auftretens des Risikos der Verminderung nutzbaren Produktes aus Boden und des Senkens der Effektivität der Bodenrekultivierung in den Tagebauen kann durch Feststellen des günstigsten Verhältnisses zwischen Ausgaben für die Formierung von Bodennutzeigenschaften und der aus diesen Eigenschaften resultierenden Bodenbonität vermindert werden. Es wurde festgestellt, dass nämlich die Bodenbonität beeinflussende Bodeneigenschaften formiert werden sollen, um die wirtschaftlichen Bodenrisiken vermindern zu können. In Rahmen weiterer Untersuchungen soll das Verteilungsgesetz der Nutzeigenschaften von rekultivierten Böden analysiert werden, um die Empfehlungen zur Beeinflussung dieser Verteilung entsprechend der Nutzungsarten rekultivierter Grundflächen erarbeiten zu können.

References:

1. Малащук О.С. Ранжування землекористувань за ступенем інвестиційної привабливості / О.С. Малащук // Збалансоване природокористування. - № 3. – 2014. – с. 116-119.
2. Прокопенко В. І. Технологія і економіка гірничого землекористування / В.І. Прокопенко, В.І. Фененко, О.О. Кириченко. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. – 270 с.
3. Terehow E. V. Entwicklung des ökonomisch-ökologischen potentials von boden nachtagebaulicher entstehung zu nachhaltiger bewirtschaftung technogenerlandschaften / E. V. Terehow // Економічний форум. - 2014. - № 2. - С. 78-86.
4. Літвінов ЮІ Еколого-орієнтований імператив як напрям безпечного ведення видобувних робіт / ЮІ Літвінов // ЖДТУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eztuir.ztu.edu.ua/jsrui/bitstream/123456789/6398/1/52.pdf>.
5. Тимошенко Л.В. Прогнозування обсягів фінансування природоохоронної діяльності гірничорудних підприємств / Л.В. Тимошенко, В.В. Лоскутова // Економічний простір – №75. – 2013. – с. 296-304.
6. Терехов С.В. Покращення еколого-економічних результатів діяльності гірничодобувного підприємства в режимі землі збереження // С.В. Терехов / Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки» – 2014. – № 5. – Ч.3. – С.202-205.
7. Фененко В. І. Экономическое и организационное обеспечение воспроизводства земельных ресурсов при эксплуатации марганцевых месторождений : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец 08.07.01 „Економіка природопользования” / В. І. Фененко. – Днепропетровск, 2005. – 20 с.

Рецензент д.е.н., професор Вагонова О.В.

УДК [330.341 : 504.06] : 167

Білокурський Р.Р., к.е.н., доцент

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

МОДЕЛЮВАННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ: ТЕОРЕТИЧНА СУТНІСТЬ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті визначено сутність еколого-економічної системи, виділені основні підходи до її розуміння, описано порядок формування на рівні країни або регіону. Виділено види моделей, які є актуальними для застосування в економічній науці, в тому числі в моделюванні еколого-економічних систем. Запропоновано модель структури, організаційну модель ієрархії формування та структурно-функціональну модель еколого-економічної системи, що можуть бути адаптовані до рівня країни, регіону, поселення.

Ключові слова: еколого-економічна система, екологічна економіка, моделювання, організаційна модель, структурно-функціональна модель.

Bilokursky R.

МОДЕЛИРОВАНИЕ ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ: ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ И ПРАКТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ УКРАИНЫ

В статье определена сущность эколого-экономической системы, выделены основные подходы к ее пониманию, описан порядок формирования на уровне страны или региона. Выделены виды моделей, которые актуальны для применения в экономической науке, в том числе в моделировании эколого-экономических систем. Предложены модель структуры, организационная модель иерархии формирования и структурно-функциональная модель эколого-экономической системы, которые могут быть адаптированы к уровню страны, региона, поселения.

Ключевые слова: эколого-экономическая система, экологическая экономика, моделирование, организационная модель, структурно-функциональная модель.

Белоскурский Р.Р.

MODELING OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC SYSTEMS: THEORETICAL ESSENCE AND PRACTICAL IMPORTANCE FOR UKRAINE

The essence of ecological and economic system was identified. Main approaches to its understanding were allocated. The order of formation of ecological and economic system at country or region was described. The types of models which are relevant for use in economic science, including modeling the ecological and economic systems, were identified. The models of structure, organizational model of formation hierarchy and structural and functional model of ecological and economic system that can be adapted to the level of a country, region and settlement were proposed.

Keywords: ecological and economic system, ecological economics, modeling, organizational model, structural and functional model.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Для України серед стратегічних пріоритетів забезпечення еколого-економічного розвитку має виділятися формування територіальних еколого-економічних систем як цілісних утворень з практикою розвитку екологічної економіки. Становлення національної еколого-економічної системи, базованої на екологічній економіці, потребує розвитку в структурі національної економіки екологічно орієнтованих видів економічної діяльності, підтримки їх прибутковості, а також забезпечення потреб екологічної економіки висококваліфікованими кадрами. За нашим баченням становлення національної еколого-економічної системи за нинішніх умов можливе при цільовому розвитку відповідних систем у регіональному вимірі. Для того, що сформулювати методологію створення таких систем, слід чітко розуміти яким чином це зробити найкраще. В умовах браку реального

ресурсного забезпечення, низької ефективності більшості управлінських рішень, оптимальним рішенням на початкових етапах може бути використання методу моделювання. Він дозволить з різних точок зору з'ясувати, які просторово-часові умови є найкращими для розвитку регіональних еколого-економічних систем.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дане дослідження проведене з використанням напрацювань українських учених, які розкривають сутність еколого-економічних систем, що дало змогу обґрунтувати можливості моделювання їх формування і розвитку. Серед них М. Буряк [10], Т. Глубицька [2], С. Головченко [3], В. Григорків [4], М. Григорків [4], І. Дегтярьова [5], В. Загорський [6], О. Каленська [7], В. Кіслий [8], О. Кузьменко [9], І. Любезна [10], Р. Розум [10], Б. Яциковський [11].

Цілі статті. Метою даного дослідження є обґрунтування можливостей використання методу моделювання в становленні і розвитку еколого-економічних систем в Україні.

Завдання статті згідно мети наступні:

- визначити сутність еколого-економічної системи, виділити основні підходи до її розуміння, описати порядок формування на рівні країни чи регіону;
- виділити види моделей, які є актуальними до застосування в економічній науці, в тому числі в моделюванні еколого-економічних систем;
- запропонувати модель структури, організаційну модель ієрархії формування та структурно-функціональну модель еколого-економічної системи, що можуть бути адаптованими до рівня країни, регіону, поселення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Моделювання еколого-економічної системи потребує глибокого розуміння її теоретичної сутності. У свою чергу це дозволить зрозуміти практичне значення використання системного підходу в регулюванні еколого-економічного розвитку. Системний підхід узагалі зарекомендував себе в теорії та практиці управління як доволі ефективним. У сфері еколого-економічного розвитку він неодноразово проявляє свою актуальність. Для прикладу, саме системний підхід розкриває систему еколого-економічних відносин, які виникають на основі інтересів і мотивів, що, в свою чергу, детермінують балансування, яке лежить в основі сутності еколого-економічного розвитку.

Системний підхід є провідним у визначенні теоретичних особливостей та практичних засад державного регулювання еколого-економічного розвитку на різних інституційних рівнях. Він дає змогу сформулювати систему регулювання еколого-економічного розвитку, яка охоплює мету, принципи, механізми, політику та ресурсне забезпечення.

З теоретичної сутності *еколого-економічної системи* відомо, що її часто розглядають як екологоконструктивну діяльність суб'єктів господарювання, яка забезпечує спрямованість і рівень соціально-економічного розвитку суспільства та сприяє якості внутрішніх еволюційних перетворень у процесі безперервних змін в еколого-економічній рівновазі [2; 10, с. 35]. У такому визначенні робиться наголос на діяльнісну сутність таких систем. В інших дослідженнях еколого-економічна система розглядається як просторово і часово обумовлена сукупність природних, технічних та соціальних компонентів, у процесі взаємодії яких відбувається виробництво, розподіл і споживання матеріальних благ; таку систему формують екологічна (природна складова навколишнього середовища), виробнича (комплекс засобів обробки речовини, енергії та інформації з виробничою метою) і соціальна (групи людей, об'єднаних певними відносинами) складові [6, с. 92]. Як бачимо, другий підхід – структурний. На наш погляд, він є більш прийнятним для методу моделювання, адже дозволяє відобразити структуру відповідної системи, що водночас збільшує практичне значення відповідних напрацювань.

На рис. 1 узагальнено основні підходи до визначення сутності еколого-економічних систем, що відіграватиме важливу роль у з'ясуванні процесу їх моделювання. При цьому будемо керуватись узагальненнями, здійсненими у дослідженні Б. Яциковського.

Кожен з підходів сутнісного розуміння еколого-економічної системи має свої переваги в моделюванні. Велику роль відіграє факт, чи такого роду система обмежується взаємодією екологічних та економічних процесів, чи включає також соціальний аспект. Якщо взяти за основу просторово-функціональний підхід до розуміння еколого-економічної системи, то слід розуміти послідовність її формування – спочатку з взаємодії екологічної та економічної систем, а внаслідок цього виникнення між ними «матеріально-фінансових енергетичних потоків» та включення соціальних процесів – соціо-еколого-економічних систем (рис. 2).

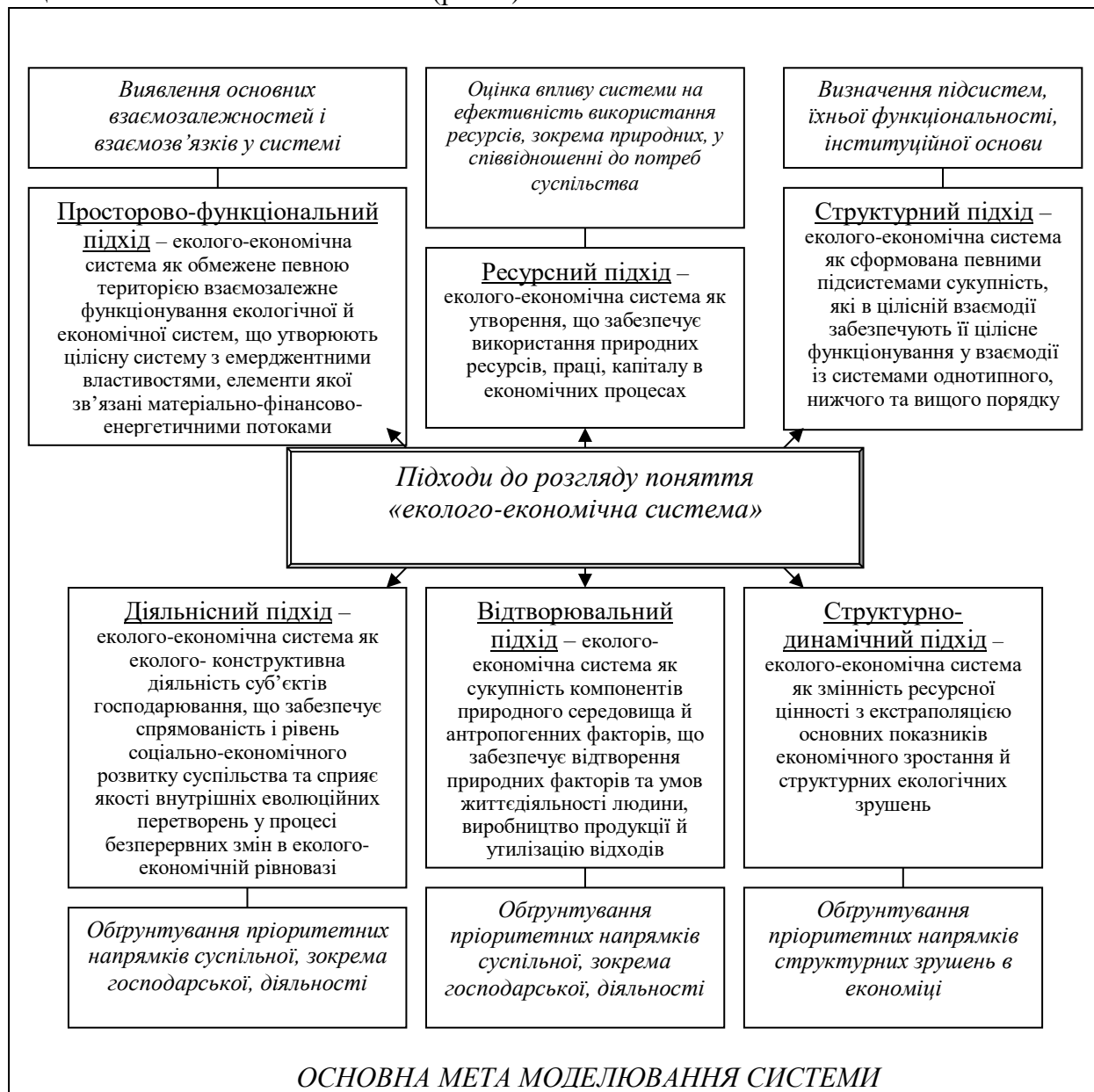

Рис. 1. Основна мета моделювання еколого-економічної системи залежно від домінуючого підходу до розгляду її сутності

* Джерело: побудовано автором за даними [11, с. 20; 7, с. 84; 8, с. 46; 10, с. 34; 5; 9, с. 220]

Моделювання системи за просторово-функціональним підходом у цьому випадку дозволить розкрити особливості взаємозв'язків між даними системами. Практичне значення такого моделювання полягатиме у виявленні системи відносин, які, якщо орієнтуватись на дослідження С. Головченка, можуть бути наступних типів: соціально-економічними – безпосередні зв'язки у сфері суспільного виробництва; екологічними – безпосередні зв'язки в екологічних системах; економіко-екологічними – природокористування та інші види впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище; еколого-економічними – вплив навколишнього природного середовища на умови суспільного виробництва; соціально-екологічними – безпосередній вплив населення на навколишнє природне середовище; еколого-соціальними – вплив навколишнього природного середовища на здоров'я людей і умови життєдіяльності людини [3, с. 22].

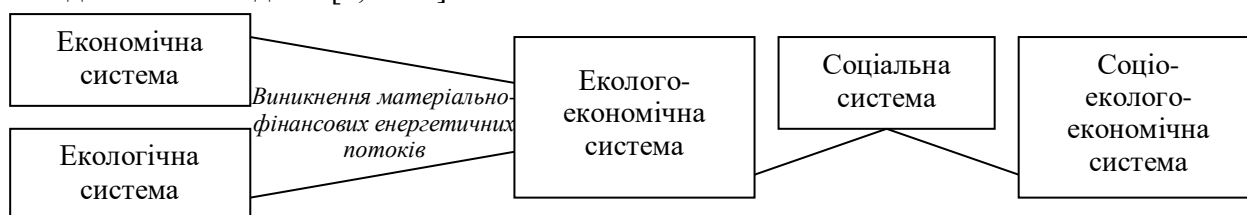

Рис. 2. Формування еколого-економічної системи на рівні країни чи регіону

* Джерело: авторська розробка

Формування соціо-еколого-економічної системи можливе у розвинутих суспільствах, з реальними можливостями громадського контролю та високим ступенем інституційної довіри. Для України ж наразі завданням стоїть узгодження (балансування) екологічних та економічних інтересів. Тому становлення еколого-економічних систем в обмежених просторових масштабах поки є реальною до втілення у життя ціллю.

Повертаючись до поданих на рис. 1 підходів розгляду сутності еколого-економічних систем, зазначимо, що ресурсний, відтворювальний, структурно-динамічний підходи потребують більшою мірою використання методів економіко-математичного моделювання. Разом з тим, побудова моделей еколого-економічних систем допускає інші наукові варіації. Вважаємо, що в економічній науці актуально застосовувати підхід з виокремленням таких видів моделей, як:

- економіко-математичні – їх основне призначення полягає у визначенні математичних співвідношень, які з розрахунками за заданими показниками дозволяють розраховувати можливі реакції, зміни тощо;

- інституційні – розкривають інституційну (організаційну) основу певного явища чи процесу, зокрема інститутів, які формують взаємовідносини, можуть управляти або ж навпаки піддаватись управлінському впливу;

- функціональні – відображають функціональність окремих елементів, можливості їх емерджентності, субсидіарності;

- управлінські – вказують на концепцію управління об'єктом з боку певного суб'єкта, яка може бути ситуативною, інтуїтивною, логічною, прогностичною;

- процесні – відображають порядок (алгоритм) формування, дії певного явища чи процесу.

Дані види моделей допускають та зазвичай потребують поєднання між собою.

Як правило, інституційні та функціональні моделі набувають структурної будови. Тобто їх коректно застосовувати при структурному підході до розуміння певного явища чи процесу. У визначенні основних підходів до сутнісного розуміння еколого-економічної системи *структурний підхід* теж був виділений (див. рис. 1). Його перевагою до моделювання систем є конкретизація будови, з'ясування тих складових, які формують відповідну систему. При цьому визначення структури системи дозволяє

моделювати й інші процеси – як усередині системи, так і з фокусом на її відкритість до впливів зовнішнього середовища.

З огляду на потребу теоретичного обґрунтування сутності та практичної цінності еколого-економічних систем в Україні, візьмемо за основу *структурно-функціональний підхід* до їх моделювання. Це означає, що він має розкривати, які складові формують такі системи, та які функції вони при цьому виконують. Сформована модель може бути адаптованою до державного або регіонального рівнів та дозволяє чітко розуміти сфери управлінського впливу.

На рис. 3 відображено структуру еколого-економічної системи, що може бути адаптованою до рівня країни, регіону чи поселення.

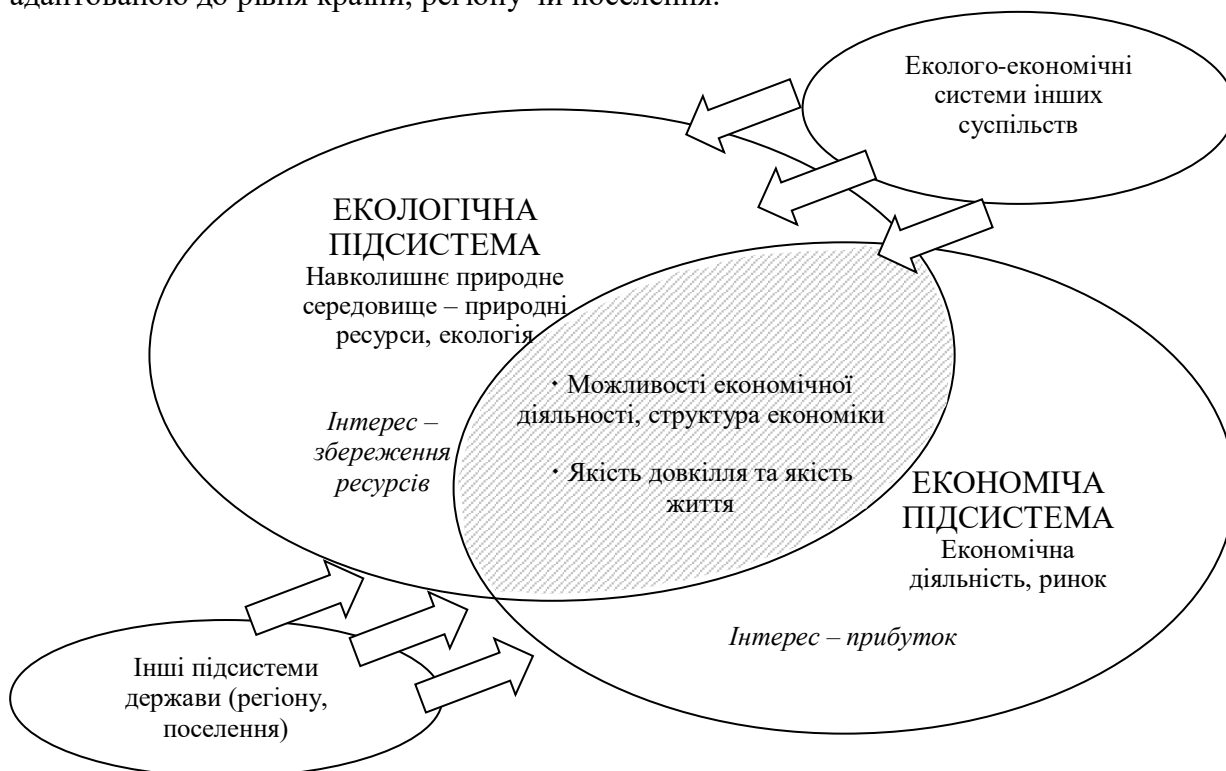

Рис. 3. Модель структури еколого-економічної системи, що може бути адаптованою до рівня країни, регіону, поселення

* Джерело: авторська розробка

Звертаємо увагу, що в полі взаємодій екологічної та економічної систем узагальнено два основні напрямки, хоча вони можуть бути більш деталізованими. Одним з результатів оцінювання ефективності еколого-економічної системи має бути оцінювання якості довкілля та якості життя. Відомо, що якість життя є комплексною оціночною категорією, яка об'єднує внутрішню та зовнішню оцінку щодо якості особистого, сімейного, трудового і громадського життя [1, с. 25]. Одним з індикаторів оцінювання якості життя є екологічний. Даний напрям бере до уваги місцеві екологічні проблеми, управління відходами, біорізноманіття, використання енергії, якість повітря, якість водойм і якість пляжної інфраструктури, якість питної води, охорону водних ресурсів [1]. Еколого-економічна система покликана забезпечувати якість життя та одночасно збереження екологічної рівноваги (якість довкілля).

На еколого-економічну систему певного просторового рівня (країни, регіону, поселення) впливають інші підсистеми – як відповідного просторового утворення, так і вищого рівня. У межах держави (регіону, окремого поселення) це можуть бути наступні підсистеми:

- підсистема розселення – вона відображає особливості розселення в розрізі різних типів поселень, кліматичних і природних зон; демографічне навантаження на екологічну

підсистему в доповненні до культури природокористування має прямий вплив на стан навколишнього природного середовища; співвідношення міського і сільського населення з структурними змінами на користь перших ускладнює можливості збереження і відновлення довкілля;

- соціотрудова підсистема – вона характеризує структуру зайнятості населення, зокрема схильність до підприємництва і самозайнятості у ресурсомістких сферах, практику зайнятості у перспективних для становлення екологічної економіки видах діяльності;

- науково-освітня підсистема – вона відіграє різну роль, починаючи від формування культури природокористування завдяки виховній складовій у навчальному процесі і завершуючи науково-дослідною діяльністю з продукуванням та впровадженням екологічних інновацій; велику роль дана підсистема повинна відігравати в контексті залучення екологічних інвестицій, у тому числі на етапі реалізації профільних науково-дослідних проектів;

- управлінська підсистема – вона включає систему органів державного та громадського впливу, в тому числі з конкретним впливом у сфері балансування екологічних та економічних інтересів;

- інформаційна підсистема – вона розкриває весь потік інформації через налагоджені та спонтанні комунікаційні мережі, в тому числі що стосується використання природних ресурсів, освоєння екосистем відповідних територій; дана підсистема формує статистичні бази даних, що слугують основою для наукових обґрунтувань у сфері еколого-економічного розвитку, виявлення перспектив розвитку еколого-економічних систем різного рівня;

- соціокультурна підсистема – вона відображає ментально-символічний простір, розкриває систему традицій і цінностей населення, в тому числі культуру природокористування.

Окрім впливу інших підсистем держави (регіону, поселення) на еколого-економічну систему, вона піддається впливу з боку глобальних процесів, у тому числі тих, котрі детермінуються функціонуванням еколого-економічних систем міжнародних інтеграційних утворень. У теоретико-методологічному плані це складна сукупність взаємодій і взаємозалежностей, яку не завжди можна оцінити. Проте від тісноти її організації безпосередньо залежать можливості консолідації зусиль у вирішенні різних проблем екологічного характеру на рівні людства, йдучи шляхом балансування екологічних та економічних інтересів (рис. 4).

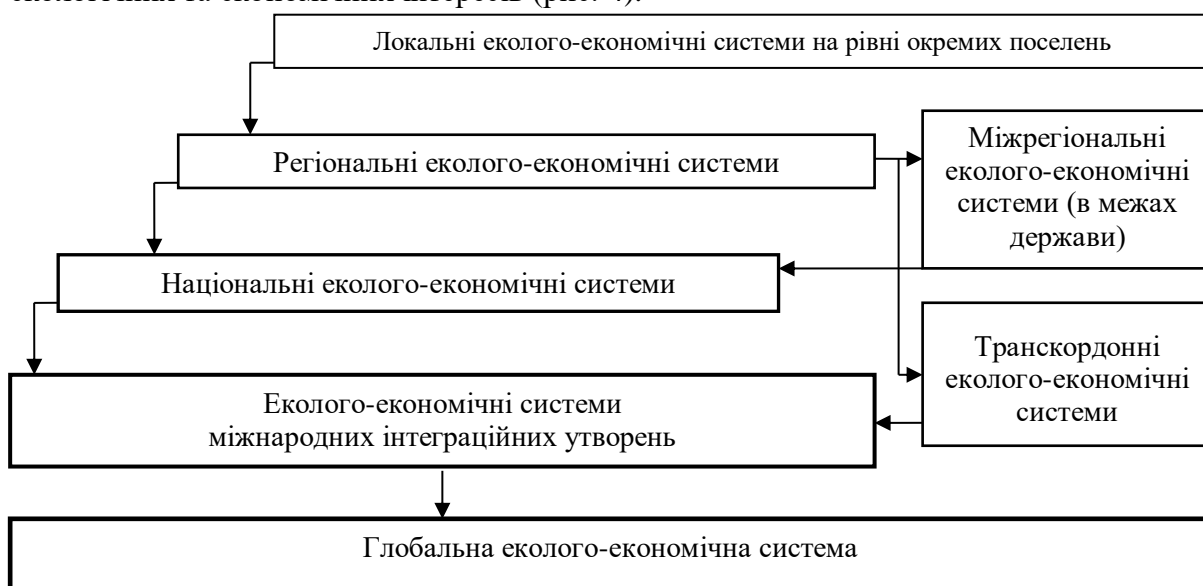

Рис. 4. Організаційна модель ієрархії формування еколого-економічних систем

* Джерело: авторська розробка

Моделювання структури та ієрархічної організації формування еколого-економічних систем набуває високого практичного значення при умові доповнення функціональним змістом. Структурно-функціональний підхід до моделювання еколого-економічної системи потребує уточнення, які *функції* виконують різні підсистеми та системи різної ієрархії. На рис. 5, як приклад, наведемо *структурно-функціональну модель еколого-економічної системи*, яка може бути адаптованою до всіх рівнів її формування.

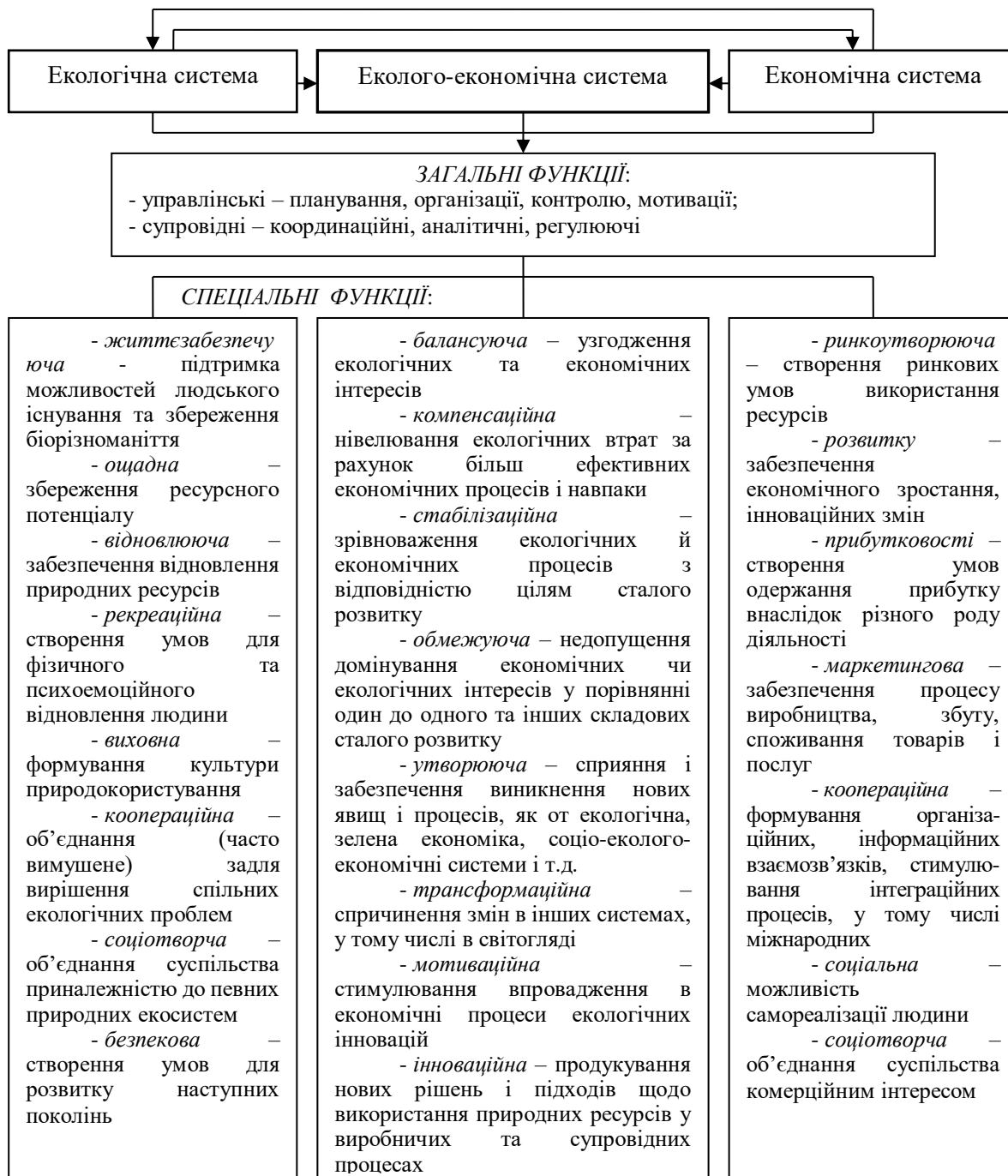

Рис. 5. – Структурно-функціональна модель еколого-економічної системи, що може бути адаптованою до рівня країни, регіону, поселення

* Джерело: авторська розробка

Незважаючи на функціональність еколого-економічної системи, кожна з її підсистем повинна виконувати свої функції, що виникають навколо основного інтересу: для екологічної системи – це збереження природних ресурсів; для економічної системи – це прибуток для суб'єктів. Також важливою функцією таких підсистем є соціотворча. Становлення суспільства відбувається при умові наявності спільного інтересу. Інтерес в економічній площині, доповнений перебуванням і прийняттям певних природних умов є основою для соціального єднання.

Структурно-функціональна модель демонструє функції в структурі системи – роздільно і цілісно, однак вона може модифікуватись та деталізуватись. Моделювання для цього є ідеальним методом. Для прикладу, з погляду вдосконалення структурно-функціональної моделі еколого-економічної системи можна визначати:

- необхідність впровадження нових функцій еколого-економічної системи цілісно та в розрізі структурних елементів з урахуванням нових викликів та цільових орієнтирів;
- удосконалення функціональності еколого-економічної системи цілісно та в розрізі структурних елементів, виходячи з її поведінки при зміні середовищних умов;
- емерджентні властивості системи із здатністю підтримувати її функціональність у випадку недоліків (тимчасових) окремих структурних елементів.

Моделювання еколого-економічних систем для України при сучасних умовах має виняткове практичне значення. Слід розуміти, що така система – це не лише абстрактна наукова модель. Вона може слугувати основою для балансування екологічних та економічних інтересів з розвитком екологічної економіки. Щоб цього досягти, слід розпочинати з регіонального рівня. Саме регіони України, тим паче в умовах адміністративно-територіальної реформи, повинні посилювати свої можливості в забезпеченні еколого-економічного розвитку. Для одних регіонів, у силу їхнього природно-ресурсного потенціалу, специфіки структури економіки, формування таких систем набуває безпекового значення (мова йде про індустріальні області України), для інших – більшою мірою іміджевого значення, в тому числі в плані розвитку інноваційного сектору (мова йде про області, де домінує сфера послуг та розвивається сфера інформаційних технологій). Тому для кожної області слід визначати власну стратегію становлення еколого-економічних систем, основою якої має бути науково обґрунтована модель. Вона має поєднувати:

- економіко-математичне моделювання – з метою доведення з використанням статистичних даних можливостей, перспектив формування таких систем, виражених в економічних (економічне зростання), екологічних (якість довкілля) та соціальних (якість життя) показниках;
- інституційне моделювання – з метою конкретизації комерційних, управлінських, громадських інститутів, меж їх повноважень та відповідальності у сфері забезпечення еколого-економічного розвитку, організаційних форм співпраці;
- функціональне моделювання – з метою розкриття функцій структурних елементів системи, в тому числі в особі конкретних інститутів;
- управлінське моделювання – з метою обґрунтування концепції регулювання (управління без урахування ринкових умов) у сфері еколого-економічного розвитку;
- процесне моделювання – з метою відображення порядку формування і розвитку еколого-економічної системи, можливості її поширення (об'єднання) з іншими підсистемами, трансформації системи у вищий рівень.

Висновки. Отже, моделювання належить до основних методів наукових досліджень та залишається актуальним при вивченні системних і структурних явищ та процесів. У сфері регулювання еколого-економічного розвитку моделювання є актуальним та практично значимим методом, особливо за напрямом формування еколого-економічних систем. Такі системи в Україні потребують цільового

стимулювання та можуть слугувати реальною, альтернативною, новітньою моделлю національного і регіонального розвитку. Моделювання еколого-економічних систем є складним процесом, який потребує належного теоретико-методичного супроводу, наявності у дослідників відповідних знань і навиків. Наукові методи дають змогу науковцям вдаватись до побудови різних видів моделей. Однак стосовно формування еколого-економічних систем на рівні країни, регіону чи окремого поселення актуальним є поєднання економіко-математичного, інституційного, функціонального, управлінського і процесного моделювання. Основною умовою побудови ефективної і реальної до впровадження моделі є наявність належного інформаційного забезпечення. Тому статистична база має формуватись таким чином, щоб задовольняти запити науковців у даній сфері, що буде предметом подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Вимірювання якості життя в Україні : Аналітична доповідь / Е. М. Лібанова, О. М. Гладун, Л. С. Лісогор та ін. – К., 2013. – 51 с.
2. Глубицька Т. В. Концептуальні основи функціонування еколого-економічних систем / Т. В. Глубицька // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – 2013. – № 1. – С. 5-10.
3. Головченко С. І. Управління еколого-економічним розвитком регіону : дис... канд. екон. наук : 08.00.05 / Головченко Сергій Іванович. – Київ, 2015. – 218 с.
4. Григорків М. В. Моделі еколого-економічної динаміки двосекторної економіки з основним і допоміжним виробництвом / М. В. Григорків, В. С. Григорків // Актуальні проблеми економіки. - 2017. - № 6. - С. 214-221.
5. Дегтярьова І. Б. Наукові основи підвищення ефективності еколого-економічних систем з урахуванням синергетичних ефектів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / І. Б. Дегтярьова. – Суми, 2009. – 21 с.
6. Загорський В. С. Особливості формування та функціонування механізмів управління еколого-економічними системами / В. С. Загорський // Регіональна економіка. – 2016. – № 1 (79). – С. 89-99.
7. Каленська О. О. Еколого-економічна система регіону: визначення, структура, взаємодії / О. О. Каленська // Вісник СумДУ. – Серія «Економіка». – 2010. – № 1. – С. 83-84.
8. Кислий В. Н. К вопросу о сущности понятия «эколого-экономический ущерб» / В. Н. Кислый // Вісник СумДУ. – Серія «Економіка». – 2007. – № 1. – Т. 2. – С. 43-50.
9. Кузьменко О. К. Еколого-економічна система: поняття та структура / О. К. Кузьменко // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2012. – № 2. – С. 217-221.
10. Розум Р. І. Еколого-економічні системи: основні аспекти / Р. І. Розум, М. В. Буряк, І. В. Любезна // Науковий огляд. – Київ, 2015. – № 6(16). – С. 33-49.
11. Яциковський Б. І. Еколого-економічний розвиток в системі національного господарства : дис... канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Б. І. Яциковський. – Львів, 2017. – 206 с.

Рецензент д.е.н., професор Буднікевич І.М.

УДК 332.14:338.48(477)

Поліщук Л.М., к.т.н., ст. викладач

Тищук І.В., асистент

Луцький національний технічний університет

ОЦІНКА ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

У статті розглянуто загальну та компонентну структуру природно-ресурсного потенціалу в сільському зеленому туризмі на рівні регіону, виділено підходи до систематизації природно-ресурсного потенціалу для цілей розвитку даного виду діяльності, що слугує основою для розробки організаційно-економічних заходів гарантування безпеки та результативності відтворення і збереження природно-ресурсного потенціалу регіону.

Ключові слова: сільський зелений туризм, регіональний розвиток, природно-ресурсний потенціал.

Полищук Л.М., Тыщук И.В.

ОЦЕНКА ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА СЕЛЬСКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМА В РЕГИОНАХ УКРАИНЫ

В статье рассмотрено общую и компонентную структуру природно-ресурсного потенциала в сельском зеленом туризме на уровне региона, выделены подходы к систематизации природно-ресурсного потенциала для целей развития данного вида деятельности, что служит основой для разработки организационно-экономических мероприятий обеспечения безопасности и результативности воспроизводства и сохранения природно-ресурсного потенциала региона.

Ключевые слова: сельский зеленый туризм, региональное развитие, природно-ресурсный потенциал.

Polishchuk L., Tyshchuk I.

ESTIMATION OF NATURAL RESOURCE POTENTIAL OF RURAL GREEN TOURISM IN THE REGIONS OF UKRAINE

The article deals with the general and component structure of natural resource potential in rural green tourism at the regional level, approaches to the systematization of natural resource potential for the development of this type of activity, which serves as the basis for the development of organizational and economic measures to ensure the safety and reproduction and conservation effects natural resource potential of the region.

Key words: rural green tourism, regional development, natural resource potential.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Роль природно-ресурсного потенціалу у розвитку сільського зеленого туризму регіону надзвичайно важлива, так як основою територіальної організації такого виду туризму є наявність відповідних природних ресурсів та умов на цій території. Розвиток туризму загалом та сільського зеленого туризму зокрема призводить до більш інтенсивного використання природно-ресурсного потенціалу регіонів і потребує оцінки, кожної одиниці природних ресурсів. Для цього необхідно уточнити уявлення про стан природно-ресурсного потенціалу в регіоні та перспективність його раціонального використання.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблемні питання, пов'язані з вивченням природно-ресурсного потенціалу регіонів та його оцінки, є предметом дослідження вітчизняних науковців: Бейдика О.О., Пирожкова С. І., Струмліна С. Г., Матвійчук Л. Ю., Третяка А. М., Федоренка М. П., Хвесика М. А. та ін. Однак неоднозначність наукових підходів до сутності та структури природно-ресурсного забезпечення для потреб сільського зеленого туризму в регіоні вимагає подальших досліджень.

Цілі статті. Цілями статті є проведення оцінки природно-ресурсного потенціалу регіонів України та аналіз концептуальних підходів до основного визначення – «потенціал» і «ресурси».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Першочерговим завданням забезпечення ефективного розвитку сільського зеленого туризму в регіоні є оцінка його природно-ресурсного потенціалу, що є важливою передумовою планування туристичної галузі на регіональному рівні, оптимізації просторової та господарської організації територіальних туристично-рекреаційних комплексів. Без даних об'єктивної оцінки виникають складності із залученням інвесторів у розвиток сільського зеленого туризму в тому чи іншому регіоні.

Аналіз наукових публікацій свідчить, що в одних працях використовується словосполучення «природно-ресурсний комплекс», в інших – «природно-ресурсний потенціал», а іноді дані поняття вживаються одночасно як синоніми. Усе це актуалізує необхідність уточнення понятійного апарату для його застосування в науково-практичній діяльності для дослідження проблем та перспектив розвитку туризму.

Перш ніж перейти до розгляду поняття «природно-ресурсний потенціал», доцільно проаналізувати концептуальні підходи до основного визначення – «потенціал».

У тлумачному словнику С. І. Ожегова і Н. Ю. Шведової дається таке визначення потенціалу: «... ступінь потужності в будь-якому відношенні, сукупність будь-яких засобів, можливостей ...» [1].

Бобух І.М. до складу природно-ресурсного потенціалу включає невідновні природні ресурси (мінерально-сировинні та паливні ресурси), відновні природні ресурси (земельні, водні, рекреаційні ресурси) та екологічну місткість довкілля, яка характеризує його здатність сприймати різноманітні антропогенні навантаження в певних масштабах без зміни якісних параметрів природної системи [2]. У Концепції переходу України до сталого розвитку природно-ресурсний потенціал розглядається як сукупність природних ресурсів, які є засобом розвитку продуктивних сил, важливим екологічним фактором життєдіяльності суспільства і можуть бути реально використані у господарській діяльності за наявних технологій та соціально-економічних відносин [3].

Принциповою відмінністю між поняттями «ресурси» і «потенціал» є те, що ресурси існують незалежно від суб'єктів економічної діяльності, а потенціал окремого підприємства, суспільства в цілому невіддільний від суб'єктів діяльності. Тобто «потенціал», окрім матеріальних і нематеріальних засобів, включає здібності працівника, колективу, підприємства, суспільства в цілому до ефективного використання наявних коштів або ресурсів [4].

Ресурсна складова – це основа національного багатства кожної країни, прийнятні показники та характеристики якого сьогодні є гарантом їх функціонування, незважаючи на глобальний несприятливий фон. Природні ресурси як складова природно-ресурсного потенціалу формують природне багатство країни, що потребує ретельного економічного дослідження для активізації його залучення в економіку сільського зеленого туризму та забезпечення сталого розвитку регіонів держави.

На сьогодні серед учених-економістів немає єдиної думки, щодо визначення категорії «природно-ресурсний потенціал». Вчені по різному окреслюють межі даного поняття, вкладають в нього різне змістовне наповнення, а іноді замінюють цю категорію іншими поняттями. Так, Реймерс М. Ф. визначає природно-ресурсний потенціал як здатність природних систем без збитку для себе віддавати людству необхідну продукцію, або виконувати корисну роботу в рамках господарства певного історичного типу [5]. Найбільш ґрунтовне трактування поняття «природно-ресурсний потенціал» наведено у тлумачному словнику української мови, де вказано, що «природно-ресурсний потенціал – це сукупність природних ресурсів та природних умов, які знаходяться у певних географічних межах та забезпечують задоволення економічних, екологічних, соціальних, культурних, оздоровчих та естетичних потреб людини і суспільства» [6].

Отже, у більшості випадків природно-ресурсний потенціал розглядається як сукупність природних ресурсів. Проте, зважаючи на тематику нашого дослідження, важливо розглядати досліджувану категорію не тільки з позиції ресурсів, а також з позиції умов регіону.

Так, природно-ресурсний потенціал може розглядатися на різних рівнях: глобальному, загальнодержавному, регіональному та локальному. Значної уваги потребує дослідження природно-ресурсного потенціалу на регіональному рівні. Тому питання пошуку шляхів підвищення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу у сільському зеленому туризмі на регіональному рівні набуває важливого значення [7].

Узагальнюючи наукові підходи до визначення сутності дефініції «природно-ресурсного потенціалу регіону» пропонуємо його розуміти як сукупність природних ресурсів та природних умов регіону, які при раціональному їх використанні можуть слугувати стимулом регіонального розвитку територій.

Зазначене дає підстави визначити загальну структуру природно-ресурсного потенціалу для потреб сільського зеленого туризму (рис. 1.).

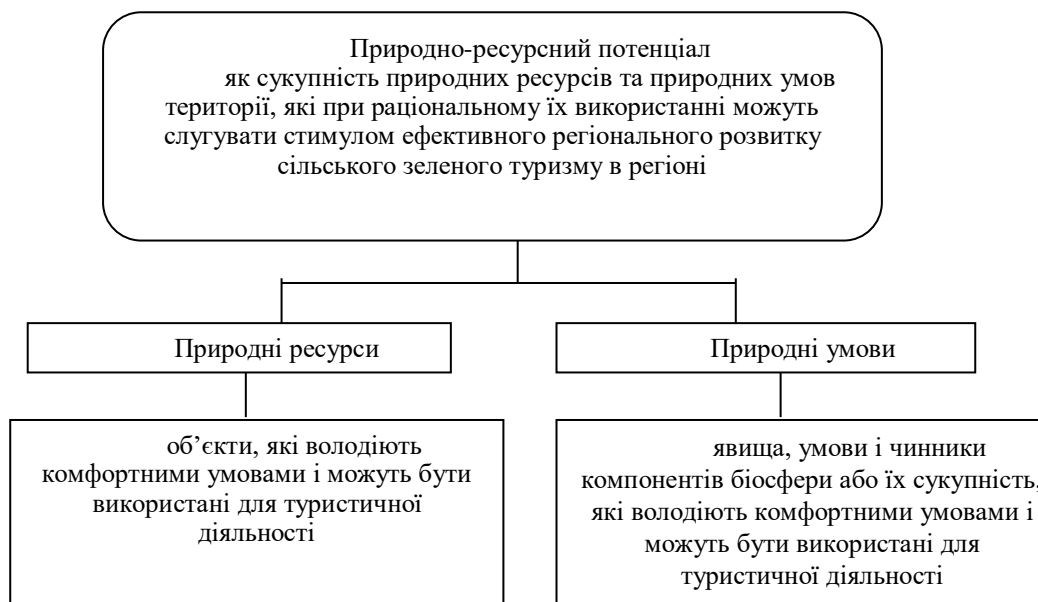

Рис. 1. Загальна структура природно-ресурсного потенціалу в сільському зеленому туризмі.

Таким чином, під природними ресурсами у сільському зеленому туризмі будемо розуміти об'єкти, які володіють комфортними умовами і можуть бути використані для туристичної діяльності, в свою чергу під природними умовами у сільському зеленому туризмі будемо розуміти явища, умови і чинники компонентів біосфери або їх сукупність, які володіють комфортними умовами і можуть бути використані для туристичної діяльності [8].

Природно-ресурсний потенціал відображає відносини, які склались в процесі відтворення і використання явищ та елементів природи – між регіоном і господарською діяльністю. Також природно-ресурсний потенціал є одним з основних чинників суспільного виробництва і багато в чому визначає економічний розвиток регіону [9].

Зважаючи на регіональний підхід дослідження виділемо компонентну структуру природно-ресурсного потенціалу в сільському зеленому туризмі на рівні регіону (рис. 2).

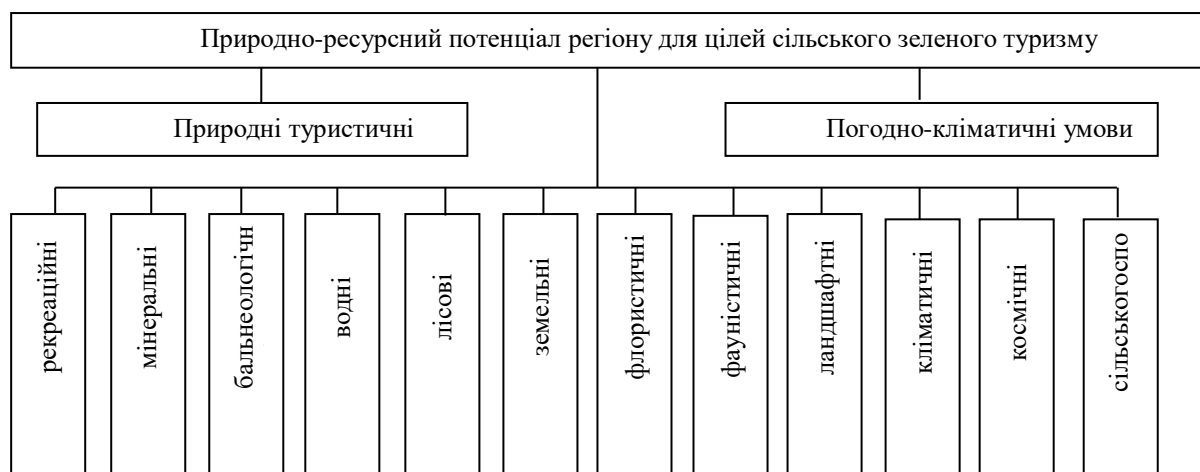

Рис. 2. Компонентна структура природно-ресурсного потенціалу розвитку сільського зеленого туризму в регіоні

З позицій системного підходу природно-ресурсний потенціал регіону представляє собою реалізацію однією з основних закономірностей взаємодії частини і цілого системи, закономірність цілісності. Підходи до систематизації природно-ресурсного потенціалу для цілей розвитку сільського зеленого туризму представлено в таблиці 1.

Таблиця 1.

Підходи до систематизації природно-ресурсного потенціалу
для цілей розвитку сільського зеленого туризму

Структура	Складова
За територіальною ознакою	Різні форми просторової дислокації природно-ресурсного потенціалу
За компонентною ознакою	Територія, природні умови та ресурси, населення, інфраструктура
Організаційна	Можливості раціонального використання природних ресурсів
Функціональна	Відображає вплив природних ресурсів та умов на формування спеціалізації регіону

Оскільки одним із важливих факторів який впливає на рівень регіонального розвитку сільського зеленого туризму має природно-ресурсний потенціал. Вважаємо за доцільне розглянути напрацювання саме в цьому напрямку, зокрема визначити забезпеченість природно-ресурсним потенціалом регіонів України зробивши акцент на його туристичній складовій.

Методологія оцінювання природно-ресурсного потенціалу детально розкрита в колективній праці «Економічна оцінка природного багатства України» під керівництвом акад. НАН України, д.е.н., проф. Пирожкова С.І. та акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А.Хвесика. Цінними є висвітлені в монографії теоретико-методологічні засади сучасної оцінки природно-ресурсного потенціалу регіонів України. Особливу увагу приділено вдосконаленню методології оцінки природного капіталу. Розкрито суттєві характеристики структурних компонентів природного багатства – водних, земельних, лісових та мінеральних ресурсів як об'єктів економічної оцінки, а також визначено цільові орієнтири його комплексної економічної оцінки.

Фахівцями Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України» вартість природного багатства України визначено у розмірі 1,06 трлн грн. При цьому поресурсна структура природного багатства є такою: водний капітал становить 6,4 % від загальної вартості (67, 9 млрд грн); земельний – відповідно 44,7 (473,9); лісовий – 7,9 (84,6); мінеральний – 24,8% (263, 0 млрд грн). За агрегованим підходом екосистемна складова природного багатства дорівнює 16,2 % від його підсумкової вартості, а саме 170, 6 млрд грн (розрахунок здійснено за станом на 01.01.2013 р. відповідно до курсу 8 грн/дол. США) [10].

Вартісна оцінка природно-ресурсного потенціалу регіонів України та їх рейтингові значення представлено в табл. 2.

Лідуючу позицію щодо вартісної оцінки 1 га багаторічних насаджень займає Вінницька область – 100902,3 млн.грн., на останньому місці опинилась Тернопільська область – 19435,3 млн. грн. На Черкаську область припадає найвищий показник грошової оцінки 1 га ріллі та перелогів – 39811,1 млн. грн., Житомирська область займає 25 місце у рейтингу (20581,0 млн. грн.).

Найвищий рейтинг щодо вартісної оцінки природно-ресурсного потенціалу займає Донецька область – 12,56 % від загальної кількості. Це пояснюється тим, що саме в Донецькій промисловій агломерації розміщуються поклади цінних мінеральних ресурсів. На Другому місці опинилась Дніпропетровська область (11,55 %), а на останньому – Херсонська 1,19 % (рис. 3).

Рис. 3. Вартісна оцінка природно-ресурсного потенціалу регіонів України.

Загальна вартість природно-ресурсного потенціалу України становить 1063047,6 млрд. грн.

Так, встановлено, що структуру вітчизняного природно-ресурсного потенціалу формують земельні (44,4 %), мінеральні (28,3) водні (13,1), лісові (4,2), а також фауністичні й природно-рекреаційні ресурси (близько 10,0 %) [10].

Для нашого дослідження цікавим є підхід оцінювання природно-ресурсного потенціалу саме з позицій туризму. Так, останніми роками напрацювання в цій галузі збагачені інструментарієм, запропонованим професором Київського національного університету ім. Тараса Шевченка О. Бейдиком [11], який здійснив інтегральну оцінку природних і антропогенних ресурсів України і побудував на цій основі ресурсно-рекреаційний рейтинг регіонів України.

Запропонований київськими науковцями методичний підхід до оцінки туристичного природно-ресурсного потенціалу ми вважаємо найбільш прийнятним у нашому дослідженні через його логічність, зрозумілість і можливість практичного застосування для цілей оцінки досліджуваного потенціалу саме в сільському зеленому туризмі на рівні регіону.

Таблиця 2.

Оцінка вартості природно-ресурсного потенціалу

Регіони	Нормативна грошова оцінка 1 га. багаторічних насаджень, млн. грн.	Рейтинг регіону	Нормативна грошова оцінка 1 га. ріллі та перелогів, млн. грн.	Рейтинг регіону	Загальна оцінка вартості, %	Рейтинг регіону
АР Крим	90451,8	4	36947,6	2	6,19	5
Вінницька	100902,3	1	33073,4	9	2,55	14
Волинська	27792,6	20	29940,4	16	1,99	18
Дніпропетровська	32518,0	18	32526,0	10	11,55	2
Донецька	69852,2	7	34854,7	3	12,56	1
Житомирська	94709,8	3	20581,0	25	3,08	10
Закарпатська	35619,6	16	26377,9	22	3,03	11
Запорізька	41221,3	15	33838,4	8	2,58	13
Івано-Франківська	19793,7	23	28567,6	19	2,43	15
Київська	95962,4	2	31970,2	13	8,13	4
Кіровоградська	21265,3	22	32096,5	12	1,64	22
Луганська	86063,7	5	26520,2	21	10,01	3
Львівська	19731,4	24	29622,1	17	5,36	6
Миколаївська	52930,4	13	26361,1	23	1,55	23

продовж.. табл. 2

1	2	3	4	5	6	7
Одеська	61561,0	10	28112,8	20	3,53	9
Полтавська	50900,2	14	34252,5	6	3,94	8
Рівненська	29199,6	19	31405,9	14	2,33	16
Сумська	33587,5	17	29426,7	18	2,09	17
Тернопільська	19435,3	25	30040,2	15	1,85	21
Харківська	69284,8	8	32506,6	11	4,62	7
Херсонська	60812,8	12	34698,9	4	1,19	25
Хмельницька	68898,6	9	34496,7	5	1,88	20
Черкаська	61210,9	11	39811,1	1	1,38	24
Чернівецька	79469,1	6	33999,8	7	1,91	19
Чернігівська	23356,3	21	24423,0	24	2,63	12

Таким чином, для визначення рівня забезпеченості регіонів України природно-ресурсним потенціалом за основу візьмемо методику Бейдика О. О. Вчений, вивчаючи ресурсно-рекреаційні доміанти регіонів України, проводить бальну оцінку туристичних ресурсів за їх структурою. Дослідник пропонує проводити оцінку за структурними ознаками природно-ресурсного потенціалу (природно-кліматичних ресурсів та умов), виділяючи при цьому спелеологічний, орографічний, кліматичний, гідрографічний, рослинний та тваринний потенціал.

Зважаючи на сказане, пропонуємо оцінювати забезпеченість регіонів України за даними критеріальними ознаками. Критерії для регіонів дослідження мають оціночну шкалу в межах від 1 до 5. Таким чином, оцінка природно-ресурсного потенціалу регіонів визначається за формулою:

$$A_0 = \sum x_i, \quad (1.1)$$

де A_0 – бальний показник території за типом природно-ресурсного потенціалу,
 x_i – оцінка показників у балах.

Пропонуємо забезпеченість природно-ресурсним потенціалом регіонів України визначати коефіцієнтом, який вираховуємо за формулою:

$$K_{заб} = (\sum n_1 \dots n_6) / g, \quad (1.2)$$

де $K_{заб}$ – коефіцієнт забезпеченості природно-ресурсним потенціалом регіону;
 $n_1 \dots n_6$ – конкретні складові природно-ресурсного потенціалу, бали;
 g – кількість досліджених складових.

Так, згідно з розрахунками величина $K_{заб}$ може коливатися в межах від 1 до 5, тому пропонуємо провести таку градацію територій забезпеченості природно-кліматичними туристичними ресурсами при величині $K_{заб}$:

- > 2 – низька;
- 2,1–4 – середня;
- < 4,1 – висока.

Так, для комплексної оцінки природно-ресурсного потенціалу в регіонах України застосовано метод бальної оцінки. На основі кількісних показників, експертного підходу, який базувався на значному експедиційному досвіді, з використанням п'ятибальної шкали здійснено оцінку природно-ресурсного потенціалу України в розрізі окремих областей (таблиця 3).

Таблиця 3.

Інтегральна оцінка забезпеченості регіонів природно-ресурсним потенціалом

Регіони	Оцінка забезпеченості регіонів природно-ресурсним потенціалом, бали						сума складових, балів	Інтегральна оцінка природного блоку, бали	Рейтинг регіону
	спелеологічних	орографічних	кліматичних	гідрографічних	рослинних	тваринних			
АР Крим	5	5	5	3	2	4	24	5	2
Вінницька	4	4	4	2	2	4	20	4	5
Волинська	1	2	2	5	4	3	17	3	8
Дніпропетровська	2	2	5	2	1	2	14	2	11
Донецька	3	3	4	1	1	1	13	1	12
Житомирська	1	1	2	1	4	4	13	1	12
Закарпатська	4	5	3	4	4	5	25	5	1
Запорізька	1	3	5	2	1	1	13	1	12
Івано-Франківська	4	5	2	2	4	5	22	4	3
Київська	1	1	3	2	3	2	12	1	13
Кіровоградська	1	2	4	2	1	2	12	1	13
Луганська	3	3	4	1	2	2	15	2	10
Львівська	3	5	1	3	4	4	20	4	5
Миколаївська	3	2	5	3	1	2	16	2	9
Одеська	4	2	4	2	1	2	15	2	10
Полтавська	1	2	4	2	1	1	11	1	14
Рівненська	1	2	2	3	5	1	14	2	11
Сумська	1	1	3	3	2	4	14	2	11
Тернопільська	5	4	2	3	1	3	18	3	7
Харківська	1	2	3	1	2	5	14	2	11
Херсонська	4	1	5	2	1	2	15	2	10
Хмельницька	4	4	3	3	2	3	19	3	6
Черкаська	1	3	4	4	2	5	19	3	6
Чернівецька	5	5	1	2	3	5	21	4	4
Чернігівська	1	1	3	2	3	2	12	1	13

Таким чином, лідируючі позиції за забезпеченістю природно-ресурсним потенціалом займає Закарпатська область, на другому місті опинилась Автономна республіка Крим, на третьому – Івано-Франківська. Найнижчий показник має Полтавська область (рис. 4). Такі результати є цілком співставні з проведеним аналізом вартості природно-ресурсного потенціалу регіонів України.

Рис. 4. Рейтинг регіонів щодо забезпеченості природно-ресурсним потенціалом.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що подальший перспективний розвиток сільського зеленого туризму за ознакою забезпеченості природними ресурсами та умовами мають такі регіони як Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька та Вінницька. З причин анексії півострова, неможливий розвиток сільського зеленого туризму в Автономній республіці Крим. Дещо нижчий природно-ресурсний потенціал для розвитку сільського зеленого туризму мають такі регіони, як Волинська, Тернопільська, Хмельницька та Черкаська.

Загалом Україна має величезний природно-ресурсний потенціал, який за умови його раціонального використання зможе бути рушійною силою розвитку регіонів України.

Список використаних джерел:

1. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова / Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова / Изд. 4-е, доп. – М.: Азбуковник, 1999. – 944 с.
2. Бобух І. М. Пропозиції та перспективи формування національного багатства України / І. М. Бобух: Монографія // НАН України. Інститут економіки та прогнозування. – К., 2010. – 372 с.
3. Проект Закону України «Про Концепцію переходу України до сталого розвитку» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=1860.
4. Святохо Н. В. Концептуальные основы исследования туристского потенциала региона / Н. В. Святохо // Экономика и управление. – 2007. - №2. – С. 30-36., с. 141
5. Реймерс Н. Ф. Природопользовани / Н. Ф. Реймерс: Словарь-справочник. – М.: «Мысль», 1990. – 639 с
6. Великий тлумачний словник української мови / Укл. В.Т. Бусель. – К.: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
7. Жулавський А. Ю. Природно-ресурсний потенціал регіону в системі економічних відносин / Жулавський А. Ю., Гордієнко В. П. // Ефективна економіка. – 2013. – №8 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2238>
8. Матвійчук Л. Ю. Сільський зелений туризм як фактор регіонального розвитку: методологічний аспект та практичний досвід : монографія / Л. Ю. Матвійчук, І. В. Тищук – Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2017 р. – 260 с.
9. Матвійчук Л. Ю. Рационалізація використання та охорони туристичних ресурсів: діагностика та механізм забезпечення: Монографія / Л. Матвійчук. – Луцьк: Волиньполіграф, 2011.-340 с.
10. Економічна оцінка природного багатства України : [монографія] / за заг. Ред. Акад. НАН України, д.е.н., проф. Пирожкова С.І.; акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А.Хвесика. – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2015. – 396 с.
11. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія / О.О. Бейдик. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2001. – 395 с

Рецензент д.е.н., професор Матвійчук Л.Ю.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 65.012:330.3

Кривов'язюк І.В., к.е.н., професор

Музинська А.Р.

Луцький національний технічний університет

**ДІАГНОСТИКА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ
СИНТЕЗУ МЕТОДІВ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ**

В статті проаналізовано методичні підходи до діагностики економічної безпеки підприємства. Запропоновано та реалізовано авторську методику діагностики стану економічної безпеки підприємства на основі синтезу методів її реалізації. Здійснено діагностику економічної безпеки ТзОВ «Гербор-холдінг». Систематизовано загрози економічній безпеці підприємства. Запропоновано стратегію та заходи щодо підвищення рівня економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, метод діагностики, діагностика економічної безпеки, фактори впливу на стан економічної безпеки, управління, стратегія.

Kryvovyazyuk I., Muzynska A.

**DIAGNOSTICS OF ECONOMIC SAFETY OF THE ENTERPRISE BASED ON THE
SYNTHESIS OF METHODS OF ITS REALIZATION**

The article analyzes the methodical approaches to the diagnostics of economic safety of the enterprise. The author's methodology for diagnosing the state of economic safety of the enterprise based on the synthesis of methods of its implementation was suggested and implemented. The diagnostics of economic safety of "Gerbor-holding" Ltd. Was carried out. The threats to economic safety of the enterprise were systematized. The strategy and measures for improving the level of economic safety of the enterprise were suggested.

Keywords: economic safety of the enterprise, method of diagnostics, diagnostics of economic safety, factors of influence on the state of economic safety, management, strategy.

Кривовязюк И.В., Музынская А.Р.

**ДІАГНОСТИКА ЕКОНОМІЧЕСЬКОЇ БЕЗОПАСНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА НА
ОСНОВЕ СИНТЕЗА МЕТОДІВ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ**

В статті проаналізовані методичні підходи до діагностики економічної безпеки підприємства. Предложена і реалізована авторська методику діагностики стану економічної безпеки підприємства на основі синтезу методів її реалізації. Осуществлено діагностику економічної безпеки підприємства ООО «Гербор-холдінг». Систематизовані загрози економічній безпеці підприємства. Предложена стратегія і заходи по підвищенню рівня економічної безпеки підприємства.

Ключевые слова: економічна безпека підприємства, метод діагностики, діагностика економічної безпеки, фактори впливу на стан економічної безпеки, управління, стратегія.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Дослідження економічної безпеки підприємства було і лишається актуальним науковим завданням. Це пов'язано з тим, що будь-яке підприємство прагне забезпечити свою діяльність, наявну позицію на ринку, високу стабільність господарської діяльності, економічного та соціального розвитку, прибутковість господарської діяльності в умовах ринкової економіки.

Необхідність проведення діагностики рівня економічної безпеки підприємства та її підвищення зумовлена тим, що посилюється мінливість та невизначеність економічного середовища, спричинюючи зниження безпечності функціонування підприємства, його здатності пристосовуватись до умов господарювання як результат збільшення тиску

виникаючих як всередині, так і ззовні підприємства різноманітних проблем. Нестабільна політична ситуація, недосконала законодавча база, хиткий курс долара, застаріла технологічна база, недосконала система менеджменту, низька конкурентоспроможність у порівнянні з іноземними компаніями, слабкі фінансові можливості підприємства – ці та інші проблеми, що супроводжують нині діяльність українських підприємств, викликають нові й нові загрози і втрати в системі їх господарювання.

Вирішення зазначених проблем вимагає формування сучасних підходів управління економічною безпекою, синтезу прогресивних методів реалізації діагностики економічної безпеки підприємства, розробки на основі її результатів відповідної стратегії та заходів з підвищення рівня економічної безпеки підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення проблеми. Дослідження типових підходів, методів і моделей діагностики економічної безпеки підприємства відображено в наукових працях провідних вчених сучасності, таких як З. Б. Живко [1], Зубко Т. Л. [2], О. В. Ілляшенко [3], О. С. Картечева [4], В. В. Коваленко [5], І. В. Кривов'язюк [6; 7; 8], Отенко І. П. [9], Пойда-Носик Н. Н. [10], Рзаєва Т. Г. [12], Халіна В. Ю. [14] та інших. Незважаючи на численні дослідження підходів до діагностики економічної безпеки підприємства досі існують невирішені завдання. Зокрема, є відкритим питання удосконалення методики діагностики економічної безпеки підприємства, яка дозволить більш точно визначити рівень економічної безпеки, що забезпечить прийняття більш обґрунтованих управлінських рішень. Подальшого розвитку вимагає систематизація причин зниження рівня економічної безпеки підприємства. Потребує удосконалення й обґрунтування вибору стратегії та заходів щодо підвищення рівня економічної безпеки підприємства.

Цілі статті. Метою статті є здійснення діагностики економічної безпеки підприємства на основі синтезу методів її реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Достовірність аналізу економічної безпеки підприємства залежить від правильно розробленої методики, яка повинна включати різноманітні сфери діяльності підприємства та низку показників економічної діяльності підприємства. Аналіз показників повинен здійснюватись у динаміці, що забезпечує можливість прогнозування економічної безпеки.

Складність розробки методики діагностування економічної безпеки підприємства пояснюється сукупним впливом різноманітних факторів як внутрішнього, так і зовнішнього прояву. Одним із найважливіших факторів такого впливу, що найчастіше спричинює виникнення економічної небезпеки є розвиток кризових явищ, які носять в економіці циклічний характер і деталізуються в роботі [8]. Проте, варто приймати до уваги й вплив факторів внутрішнього середовища, зокрема фінансових, техніко-технологічних, виробничих та ін.

Сучасна наукова економічна література не дає єдиного підходу до оцінки економічної безпеки. В економіці існує декілька методологій, які потребують аналізу та уточнення. Кожен науковець, який займався дослідження даної теми створював 126ов учи доповнював уже існуючу методику аналізу економічної безпеки підприємства.

Так, В. В. Коваленко проводить аналіз різних підходів до діагностики економічної безпеки підприємства. Автор виділяє три основні підходи до діагностики: ресурсний, цільовий та структурний. Методи діагностики поділені на формалізовані та неформалізовані, а також представлена широка їх деталізація. Тим самим, науковець зазначає, що дані методи повинні відповідати вибраним підходам та цілям проведення діагностики [5]. У роботі представлений перелік можливих методів діагностики, однак, автором не було запропоновано власного варіанту діагностики чи обґрунтовано доцільність застосування найкращого методу.

До розробки власної методики діагностики економічної безпеки підприємства вдається О. В. Ілляшенко [3]. Діагностику економічної безпеки автор пропонує здійснювати за основними видами менеджменту, кожен з яких характеризується

власними показниками та базується на використанні економіко-математичної моделі. Переваги даного методу є цільовий характер та можливість отримання інформації щодо одиничних функціональних структур. Недоліком виступає неможливість оцінки загального стану безпеки підприємства.

Інший науковець, В. Ю. Халіна [14], запропонувала методику оцінки економічної безпеки підприємства, яка передбачає систематизований поділ економічної безпеки на складові: фінансова, техніко-технологічна, інтелектуально-кадрова, політико-правова та екологічна та відповідне їх оцінювання на базі авторської моделі. Перевагу надано кількісній оцінці економічної безпеки. Розраховуються як узагальнюючі, так і базові показники, які дають можливість визначити сфери діяльності підприємства, що є найбільш уразливими в даний момент часу. Дана методика дає можливість комплексної оцінки економічної безпеки підприємства, а також визначення незахищених сфер діяльності підприємства. Недоліками є відсутність шкали оцінки рівня економічної безпеки, оскільки авторка обмежується поділом на задовільний та низький рівень економічної безпеки, а також наявність суб'єктивізму при визначенні найбільш інформативних показників.

Аналіз наукових праць вітчизняних вчених [1-6; 9; 10; 12; 13] вказує на значну диференціацію використання пропонованих методів оцінки рівня економічної безпеки підприємства (табл. 1).

Таблиця 1

Критичний аналіз методів діагностики економічної безпеки підприємства (розроблено авторами)

Підхід	Метод	Сутність методу	Недоліки
1	2	3	4
Комплексний	Інтегральний [5]	Визначення загального показника економічної безпеки підприємства.	Складність при визначенні причин зниження економічної безпеки.
Системний	Індикаторний [4; 5; 9; 10]	Формування системи індикаторів. Індикатори розглядаються як порогові значення показників, що характеризують діяльність підприємств. Оцінка економічної безпеки здійснюється порівнянням фактичних показників з індикаторами.	Складність у визначенні індикаторів, досліджується вузьке коло факторів на формування економічної безпеки підприємства.
Ресурсно-функціональний	Інтегральний [4; 5], Ранжування [1; 2; 9; 10], Порівняння [9; 10].	Відповідно до даного підходу оцінка рівня економічної безпеки підприємства здійснюється на основі оцінки стану корпоративних ресурсів за спеціальними критеріями.	Є надто широким в охопленні інформації, що збільшує імовірність помилки при розрахунку, присутній значний вплив суб'єктивної думки експертів.
Цільовий	Ранжування [2]	Рівень економічної безпеки розраховується в балах як сума добутоків рейтингу кожного показника на клас, який визначається в залежності від значення нормативного показника.	Присутній суб'єктивізм при здійсненні відбору індикаторів економічної безпеки. Не дозволяє отримати дані про загальний рівень економічної безпеки.
Функціональний	Графічний [5]	Наочно інтерпретує отримані результати.	Можлива помилка при графічному зображенні отриманих результатів.

Як показують результати критичного аналізу методів діагностики економічної безпеки підприємства, автори погоджуються з думкою про необхідність комплексного

використання методів або ж їх синтез, що сприяє детальній діагностиці економічної безпеки підприємства.

Використання того чи іншого методу залежить від цілей, які переслідує підприємство. Кожен з них має як переваги, так і недоліки. Відсутність єдиної методики діагностики рівня економічної безпеки підприємства зумовило необхідність розробки авторської методики (рис. 1).

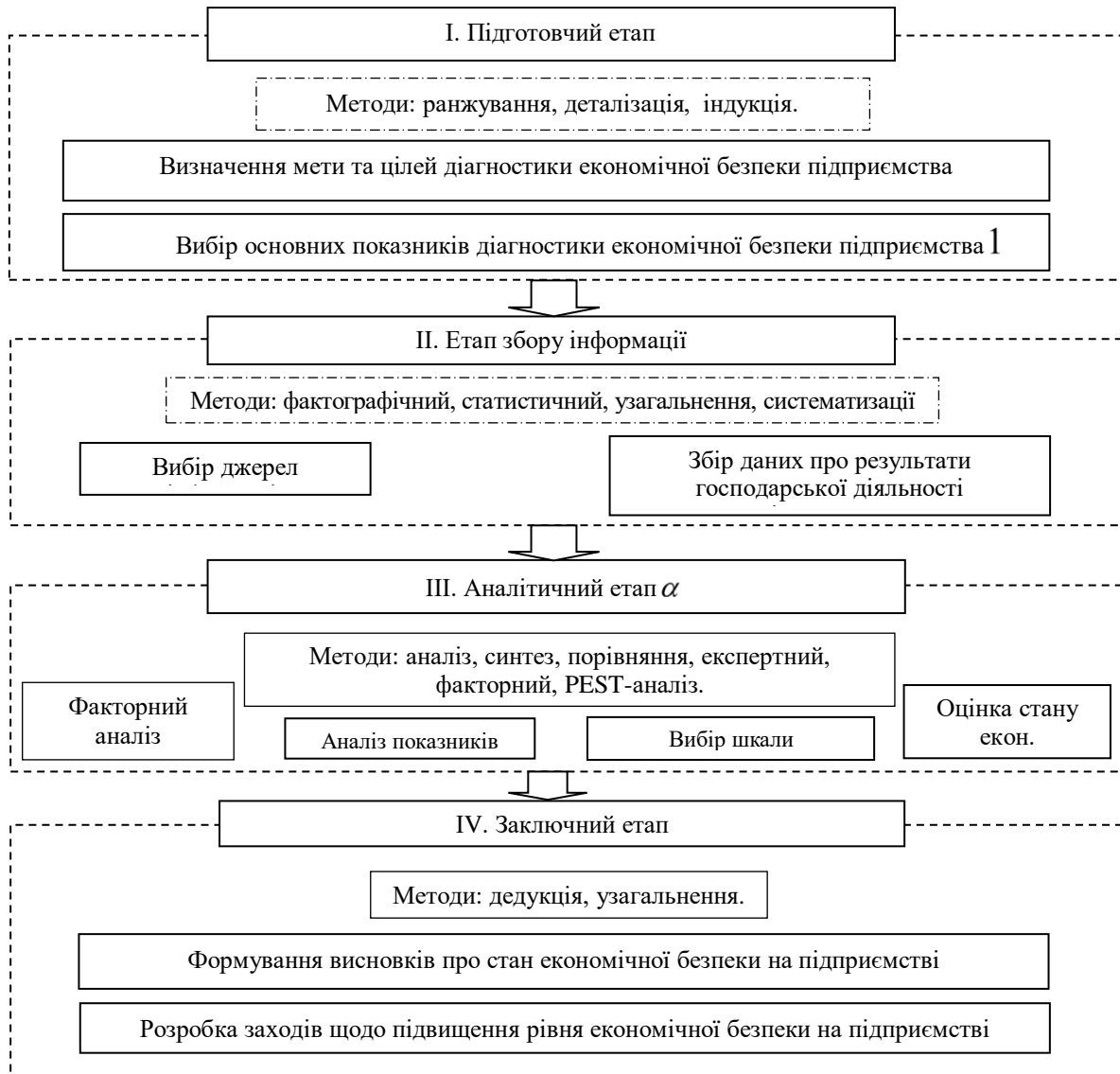

Рис. 1. Методика діагностики економічної безпеки підприємства (авторський підхід)

Метою запропонованої методики діагностики економічної безпеки підприємства є розрахунок показників економічної безпеки підприємства за її основними складовими, а також визначення основних факторів впливу на економічну безпеку та розробка заходів щодо мінімізації їх впливу.

На першому етапі необхідним є визначення мети та цілей діагностики економічної безпеки підприємства, вибір основних показників економічної безпеки та групування їх за основними складовими економічної безпеки підприємства: фінансовою, техніко-технологічною, кадровою, силовою, політико-правовою, інтелектуальною, інформаційною та екологічною.

На другому етапі здійснюється збір інформації. Основними джерелами даних дослідження виступають звіт про фінансовий стан, звіт про сукупний дохід, звіт про рух грошових коштів, звіт про власний капітал, звіт з праці та примітки до річної фінансової звітності. Дані збираються за декілька років, що дозволить оцінити економічну безпеку підприємства в динаміці. Зовнішніми джерелами інформації є закони та нормативно-правові акти.

Третій етап полягає в аналізі обраних показників економічної безпеки підприємства в розрізі її складових. Отримані результати порівнюються з «пороговими» значеннями та здійснюється оцінка економічної безпеки підприємства у динаміці. Для цього використовуватимуться як показники стимулятори (чистий фінансовий результат, коефіцієнт фінансової незалежності, коефіцієнт фінансової стабільності, коефіцієнт поточної ліквідності, фондовіддача, коефіцієнт оновлення основних фондів, коефіцієнт придатності основних засобів, матеріаловіддача, чиста рентабельність виробництва, продуктивність праці, фонд оплати праці, коефіцієнт обороту з прийняття, коефіцієнт платіжної дисципліни, коефіцієнт інформаційної озброєності та ін.), так і показники дестимулятори (коефіцієнт плинності кадрів, коефіцієнт вибуття основних засобів, коефіцієнт забруднення середовища, коефіцієнт транспортної безпеки). Індекс безпеки розраховується як відношення значень фактичних показників до порогових. Така діагностика дозволяє виявити слабкі сторони підприємства.

Шляхом використання шкали Харрінгтона [15], пропонуємо визначити наступні межі індексу економічної безпеки: $[1,0 - 0,80]$ – дуже високий, $(0,80 - 0,63]$ – високий, $(0,63 - 0,37]$ – середній, $(0,37 - 0,20]$ – низький, $(0,20 - 0]$ – дуже низький рівень економічної безпеки. При виникненні від'ємних значень інтегрального показника економічної безпеки пропонуємо використовувати модифіковану шкалу Харрінгтона, яка знаходитиметься в межах від 1 до -1. За таких умов градація рівнів економічної безпеки буде наступною: $[1,0; 0,64]$ – високий; $(0,64; 0,36]$ – середній; $(0,36; 0]$ – низький; $(0; -0,36]$ – дуже низький; $(-0,36; -0,64]$ – кризовий; $(-0,64; -1,0]$ – глибока криза.

Четвертий, завершальний етап, спрямований на формування висновків про стан економічної безпеки підприємства. Виявлені проблеми підприємства систематизуються та здійснюється розробка заходів щодо їх усунення в умовах нестабільної ринкової економіки. Надаються пропозиції для підтримки чи покращення показників, які знаходяться в межах норми (проект рішень, техніко-економічне обґрунтування, розробка стратегії).

Перевагами даної методики є можливість всебічного дослідження стану економічної безпеки підприємства, виявлення відхилень від нормативних показників та можливість визначення рівня економічної безпеки як підприємства в цілому, так і окремої складової.

Практична апробація досліджень представлена на основі ТзОВ «Гербор-холдінг», яке здійснює свою діяльність на ринку виробництва меблів, займає досить значну частку ринку, є одним із провідних виробників меблів в Україні. Для оцінки загального стану підприємства було здійснено аналіз галузі, в якій воно функціонує. Аналіз динаміки обсягів реалізації продукції за окремими видами свідчить про високий попит на меблі для офісів та меблі для їдалень та віталень. Найменшим попитом користувались меблі для підприємств торгівлі дерев'яні. У динаміці спостерігається зростання обсягів реалізації практично за усіма видами продукції (рис. 2).

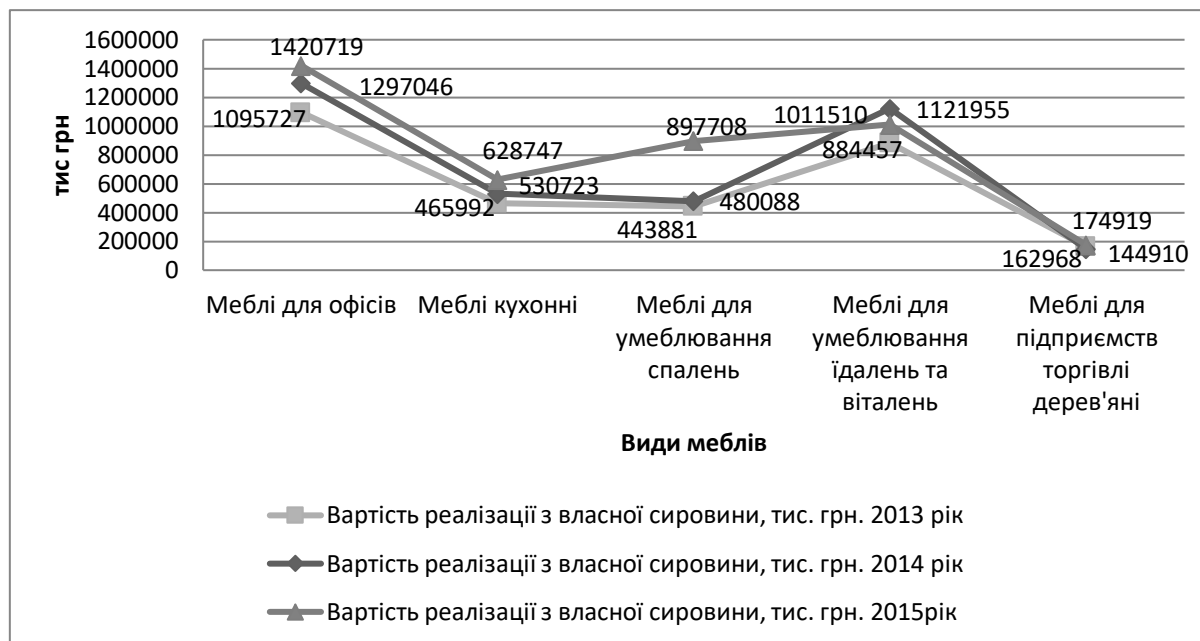

Рис. 2. Вартість реалізованої продукції виготовленої з власної сировини за 2013–2015 рр. (розроблено авторами на основі [11])

Для подальшого аналізу використано дані фінансової звітності ТзОВ «Гербор-холдінг» [13] та первинна документація, що стосується досліджуваної проблематики.

Аналіз показників виробничо-господарської діяльності ТзОВ «Гербор-холдінг» показав нестабільну ситуацію на підприємстві та отримання збитків у 2014 р. та 2016 р. Позитивною тенденцією є скорочення дебіторської та кредиторської заборгованості. Негативною тенденцією є щорічне зниження чисельності персоналу. Показники ефективності господарської діяльності, такі як рентабельність продаж, рентабельність продукції та рентабельність власного капіталу знизились у період 2015–2016 рр. більш ніж у два рази.

Головною метою діагностики економічної безпеки ТзОВ «Гербор-холдінг» є визначення рівня економічної безпеки досліджуваного підприємства, основних проблем, як нині існуючих, так і тих, що виникнуть в майбутньому, задля формування дієвої стратегії функціонування підприємства, що дозволить усунути проблеми та не допустити формування нових. Для аналізу складових економічної безпеки ТзОВ «Гербор-холдінг» пропонуємо обрати показники стимулятори, зростання значень яких буде свідчити про підвищення економічної безпеки підприємства. Такий вибір зумовлено необхідністю визначення можливих резервів підвищення економічної безпеки підприємства.

В якості показників за кожною оцінюваною складовою економічної безпеки віднесено:

1. Фінансова: чистий фінансовий результат, коефіцієнт фінансової незалежності (автономії), коефіцієнт фінансової стабільності, коефіцієнт абсолютної ліквідності, коефіцієнт критичної ліквідності, коефіцієнт поточної ліквідності, чиста рентабельність власного капіталу.

2. Виробничо-технічна: фондівдача, коефіцієнт оновлення основних засобів, коефіцієнт придатності основних засобів, чиста рентабельність основних засобів, матеріалівдача, чиста рентабельність продукції, чиста рентабельність оборотних коштів, чиста рентабельність виробництва, коефіцієнт оборотності оборотних коштів.

3. Кадрова: продуктивність праці одного працівника, середньомісячна заробітна плата, фондоозброєність, фонд оплати праці, коефіцієнт обороту з прийняття.

4. Політико-правова: коефіцієнт платіжної дисципліни, коефіцієнт якості юридичних послуг, коефіцієнт юридичного менеджменту.

5. Соціальна: співвідношення середньої заробітної плати на підприємстві і мінімальної заробітної плати (встановленою державою), співвідношення найвищої та найнижчої заробітної плати на підприємстві, витрати на соціальну сферу відносно фонду оплати праці.

6. Інформаційна: продуктивність інформації, коефіцієнт інформаційної озброєності, коефіцієнт захищеності інформації.

7. Екологічна: коефіцієнт безпечності продукції, коефіцієнт раціонального використання відходів.

8. Інтелектуальна: коефіцієнт творчої активності працівників, питома вага інженерно-технічних та наукових робітників.

9. Силова: коефіцієнт захищеності майна та персоналу.

Отримані значення показників були приведені до нормалізованих. За кожною складовою економічної безпеки визначено вагові коефіцієнти та окремі показники за правилом Фішберна.

Попередній аналіз складових економічної безпеки дозволив виявити сукупність факторів, які викликають ризик появи стану небезпеки: низька ліквідність, збитковість діяльності, значний знос основних фондів, скорочення персоналу, низький рівень соціальної захищеності персоналу та зниження витрат на захист майна та персоналу.

Кінцеві результати інтегральної оцінки економічної безпеки підприємства за її складовими подано в таблиці 2.

Таблиця 2

Інтегральні показники складових економічної безпеки ТзОВ «Гербор-холдінг»
(розраховано авторами)

Інтегральний показник	Роки				
	2012	2013	2014	2015	2016
Фінансової безпеки	0,998	0,859	0,012	0,605	0,083
Виробничо-технічної безпеки	0,945	0,788	-0,442	0,769	-0,228
Кадрової безпеки	0,689	0,854	0,709	0,829	0,818
Політико-правової безпеки	0,831	0,999	0,666	0,996	0,666
Соціальної безпеки	0,896	0,770	0,789	0,856	0,720
Інформаційної безпеки	0,727	0,748	0,831	0,927	0,999
Екологічної безпеки	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
Інтелектуальної безпеки	0,535	0,642	0,723	0,896	1,000
Силової безпеки	0,500	1,000	0,550	0,750	0,600

Оскільки показники виробничо-технічної безпеки підприємства є від'ємними, вважаємо за доцільне використовувати модифіковану шкалу Харрінгтона (табл. 3).

Таблиця 3

Модифікована шкала Харрінгтона (авторський підхід)

Межі значень показника	Рівень економічної безпеки
[1,0; 0,64]	Високий
(0,64; 0,36]	Середній
(0,36; 0]	Низький
(0; -0,36]	Дуже низький
(-0,36; -0,64]	Кризовий
(-0,64; -1,0]	Глибока криза

Результати діагностики складових економічної безпеки підприємства подано у табл. 4.

Таблиця 4

Результати діагностики складових економічної безпеки ТзОВ «Гербор-холдінг» за модифікованою шкалою Харрінгтона (розраховано авторами)

Інтегральний показник	Роки				
	2012	2013	2014	2015	2016
Фінансової безпеки	В*	В	Н	С	Н
Виробничо-технічної безпеки	В	В	К	В	ДН
Кадрової безпеки	В	В	В	В	В
Політико-правової безпеки	В	В	В	В	В
Соціальної безпеки	В	В	В	В	В
Інформаційної безпеки	В	В	В	В	В
Екологічної безпеки	В	В	В	В	В
Інтелектуальної безпеки	С	В	В	В	В
Силової безпеки	С	В	С	В	С

*Примітка. Рівень економічної безпеки: В – високий, С – середній, Н – низький, ДН – дуже низький, К – кризовий.

Оцінка інтегральних показників показала низький рівень фінансової безпеки, оскільки, показник знаходиться в межах (0,36; 0]. На дуже низькому рівні спостерігаються значення показників виробничо-технічної безпеки, в межах (0; -0,36]. Середньому рівню відповідає силова безпека, де значення показників знаходяться у межах (0,64; 0,36]. Високий рівень характеризує політико-правову, кадрову, інформаційну, екологічну, інтелектуальну та соціальну складові економічної безпеки, значення показників яких знаходяться в межах [1,0; 0,64].

Низький рівень найбільш вагомих складових економічної безпеки підприємства – фінансової та виробничо-технічної, свідчить про неефективну роботу підприємства та наявність низки фінансових та виробничих проблем.

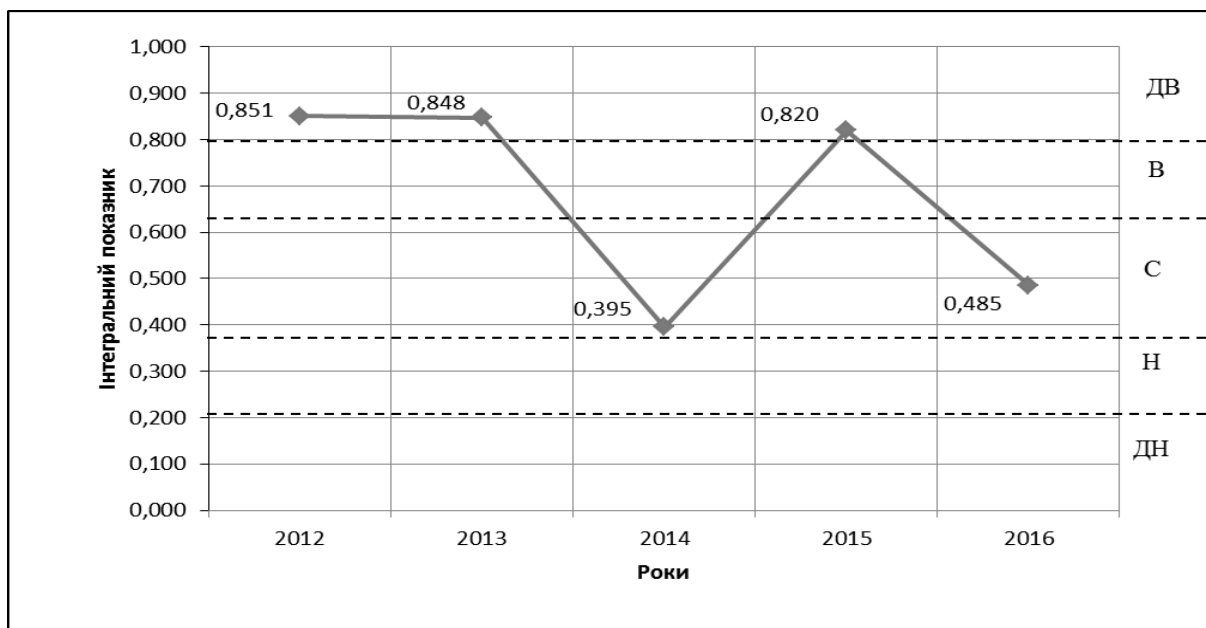
Перш за все, фінансові проблеми пов'язані зі значною кредиторською заборгованістю, що спричинило низьку ліквідність підприємства, а зниження рентабельності діяльності призвело до отримання збитків у 2014 та 2016 роках. Виробничі проблеми спричинені високим моральним та фізичним зносом виробничих фондів.

Детальну оцінку стану економічної безпеки підприємства дасть узагальнений інтегральний показник, який покаже рівень економічної безпеки на підприємстві. На рисунку 3 представлена динаміка інтегрального показника економічної безпеки ТзОВ «Гербор-холдінг».

Результати показали, що дуже високий рівень економічної безпеки спостерігається у 2012–2013 і 2015 рр. (в ці періоди підприємство отримало значні прибутки), тоді як у 2014 р. і 2016 р. наявний середній рівень економічної безпеки (у зазначені періоди підприємство отримало значні збитки). Відтак, можна стверджувати, що для підтримання високого рівня прибутковості діяльності слід забезпечити високий рівень економічної безпеки господарювання.

Додатково було виявлено найбільшу залежність зміни динаміки загального показника економічної безпеки ТзОВ «Гербор-холдінг» від зміни виробничо-технічної та фінансової складових економічної безпеки.

На 2016 рік рівень економічної безпеки підприємства є лише на середньому рівні і потребує негайних коректив. Для проведення таких коректив необхідним є визначення загроз економічній безпеці підприємства (табл. 5).

Рівень значень показника: ДВ – дуже високий; В – високий; С – середній; Н – низький; ДН – дуже низький.

Рис. 3. Динаміка інтегрального показника економічної безпеки ТЗОВ «Гербор-холдінг»

Таблиця 5
Основні загрози економічній безпеці підприємства в період 2012–2016 рр.
(авторський підхід)

2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
Значний знос обладнання				
Недосконала кадрова політика підприємства та зниження фінансування соціальної сфери				
Відтік кваліфікованих кадрів				
Нестабільність податкового законодавства				
Нестача власних фінансових ресурсів				
Недостатнє фінансування оплати праці	Зростання рівня інфляції			
Низька ефективність використання матеріальних ресурсів	Зростання валютних та кредитних ризиків			
Висока собівартість продукції	Зниження купівельної спроможності населення			
Недосконала система юридичного захисту	Нераціональне використання основних фондів	Військові дії на сході та втрата основного експортера – Росії		
Низька платоспроможність контрагентів		Недостатнє фінансування охорони бізнесу		
Значна частка іноземної сировини у виготовленій продукції		Зростання вартості сировини для виробництва меблів		

Дані дослідження показали, що основними загрозами економічній безпеці підприємства на протязі п'яти років є значний знос основних фондів, недосконала кадрова політика, недостатнє фінансування соціальної сфери, відтік кваліфікованих кадрів, нестабільність податкового законодавства та нестача власних фінансових ресурсів.

Виявлені проблеми потребують негайної розробки тактичних та стратегічних заходів щодо їх мінімізації та усунення. Для покращення стану ТзОВ «Гербор-холдінг» пропонуємо застосовувати стратегію стабілізації, яка передбачає вирівнювання обсягів реалізації продукції, прибутків та інших показників ефективності підприємницької діяльності з майбутнім їх зростанням.

Пропонуємо наступні шляхи підвищення економічної безпеки ТзОВ «Гербор-холдінг»:

1. Формування стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства.
2. Проведення зміцнення економічної безпеки за окремими її складовими. Покращення фінансової та виробничо-технічної безпеки як основних факторів впливу на рівень економічної безпеки підприємства.
3. Оновлення основних фондів для підвищення рівня виробничо-технічної безпеки підприємства. Зменшення рівня зносу основних фондів, перегляд норм завантаженості обладнання, проведення поточного та капітального ремонтів.
4. Оптимізація витрат підприємства. Перегляд норм використання матеріалів. Вибір сировини з оптимальним співвідношенням ціни та якості.
5. Перехід на вітчизняну сировину. Використання сировини лісництв Волинської області.
6. Диференціація ринків збуту. Вихід на ринки Італії, Франції, США.

З практичної сторони для підвищення рівня економічної безпеки підприємства пропонуємо реалізувати проект заходів з обґрунтування встановлення сонячної електростанції. Реалізація проекту вплине на економічну безпеку наступним чином: зростання кадрової безпеки за рахунок зростання чисельності працівників; зростання фінансової безпеки шляхом отримання додаткових прибутків; зростання виробничо-технічної безпеки шляхом отримання автономних джерел електроенергії; зростання екологічної безпеки через використання не шкідливих для навколишнього середовища технологій.

Висновки. Складна економічна та політична ситуація в Україні, мінливе ринкове середовище, значна конкуренція на ринку потребують від підприємств здатності протистояти впливу зовнішніх та внутрішніх загроз. Захищеність підприємства від загроз та здатність їм протистояти характеризується рівнем економічної безпеки підприємства.

Критичний аналіз існуючих методів і моделей діагностики економічної безпеки підприємства показав відсутність єдиної методики визначення рівня економічної безпеки підприємства, а також необхідність синтезу методів для побудови повноцінної методики, яка дозволяє всебічно оцінити стан економічної безпеки та виявити «вузькі» місця підприємства в чотири етапи. Для детальної діагностики економічної безпеки пропонується визначати рівень економічної безпеки у розрізі складових економічної безпеки, для кінцевої оцінки – інтегральний показник, який характеризує рівень економічної безпеки підприємства.

Апробація запропонованої методики діагностики економічної безпеки ТзОВ «Гербор-холдінг» показала доцільність її використання, та показала здатність підприємства підтримувати дуже високий рівень економічної безпеки, що виступає основою отримання підприємством високих прибутків. В період забезпечення середнього рівня економічної безпеки підприємство отримало суттєві збитки. Результати дослідження показали, що на динаміку загального рівня економічної безпеки упродовж 2012-2016 рр. найбільше вплинула зміна таких її складових як виробничо-технічна та фінансова.

Систематизація загроз економічній безпеці ТзОВ «Гербор-холдінг» показала, що основними факторами впливу на її динаміку є значний знос обладнання, нестача власних фінансових ресурсів, нестабільне податкове законодавство та відтік кваліфікованих

кадрів.

Для підвищення рівня економічної безпеки ТзОВ «Гербор-холдінг» запропоновано використання стратегії стабілізації та заходів виробничо-технічного та фінансового спрямування для забезпечення зростання рівня економічної безпеки.

Таким чином, реалізація запропонованих в роботі теоретико-методичних і практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення рівня економічної безпеки підприємства є підґрунтям для подальшого розвитку підприємства.

Список використаних джерел:

1. Живко З. Б. Аналіз типових підходів до оцінювання економічної безпеки підприємства / З. Б. Живко // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб. Наук.пр. – Луганськ: вид-во СЛУ ім. В.Даля, 2014. – № 1 (49). – С. 124–138.
2. Зубко Т. Л. Методика визначення економічної безпеки підприємства / Т. Л. Зубко // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – 2016. – № 2 (16). – С. 69–76.
3. Ілляшенко О. В. Модель оцінювання стану системи економічної безпеки підприємства / О. В. Ілляшенко // Проблеми економіки. – 2015. – № 3. – С. 301–308.
4. Картечева О. С. Аналіз підходів та методів щодо оцінки економічної безпеки промислового підприємства / О. С. Картечева // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2013. – Вип. 1 (3). – С. 264–268.
5. Коваленко В. В. Методичні підходи щодо діагностики рівня економічної безпеки підприємства / В. В. Коваленко // Молодий вчений. – 2016. – № 4. – С. 85–88.
6. Кривов'язюк І. В. Економічна діагностика [Текст] : навч. Посіб. / І. В. Кривов'язюк. – 2-ге видання. – Київ : Центр навчальної літератури, 2016. – 450 с.
7. Кривов'язюк І. В. Інноваційний підхід в оцінці безпечності функціонування промислових підприємств / І. В. Кривов'язюк // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 3 (141). – С. 83–95.
8. Кривов'язюк І. В. Кризові явища в українській економіці та їх зв'язок з циклічністю / І. В. Кривов'язюк // Економіка та держава. – 2010. – № 12. – С. 48–50.
9. Отенко І. П. Економічна безпека підприємства : навчальний посібник / укл. І. П. Отенко, Г. А. Іващенко, Д. К. Воронков. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2012. – 373 с.
10. Пойда-Носик Н. Н. Науково-методичні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки підприємства / Н. Н. Пойда-Носик // Теоретичні та практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2013. – Вип. 1. Т. 1. – С. 288–292.
11. Реалізація промислової продукції за видами за переліком продукції ЄС для статистики виробництва (PRODCOM) за 2013–2015 рік [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. Рзаєва Т. Г. Підходи та показники оцінки фінансової безпеки підприємства за умов конкурентного середовища / Т. Г. Рзаєва, Г. А. Бондар // Вісник Хмельницького національного університету. – 2015. – № 2, Т. 2. – С. 246–251.
13. Фінансова звітність ТзОВ «Гербор-холдінг» за 2014–2016 рр.
14. Халіна В. Ю. Методичний підхід щодо оцінки рівня економічної безпеки підприємства / В. Ю. Халіна // Економічна безпека і підприємництво. – 2014. – № 1 (53). – С. 173–181.
15. Harrington E. C. The desirability function / E. C. Harrington // Industrial Quality Control. – 1965. – Vol. 21, no. 10, pp. 494–498.

Рецензент д.е.н., професор Ковальська Л.Л.

УДК 338.49:336.018

Кривов'язюк І.В., к.е.н., професор

Луцький національний технічний університет

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНІХ ПРОЦЕСІВ В НАПРЯМКУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

В статті визначено доцільність пошуку механізмів випереджувальної освітньої підготовки працівників через розвиток неформальної освіти. Доведена необхідність посилення ролі недержавних організацій забезпечення якості освіти у сфері підготовки фахівців бізнесу та підприємництва, й зокрема, шляхом створення регіональних студій підприємницької майстерності. Підкреслено необхідність введення дисципліни «Основи підприємницької майстерності» задля забезпечення наскрізної реалізації освітнього процесу в усіх його ланках: школа – технікум, коледж – університет – післяуніверситетська освіта. Здійснено аналіз сучасних освітніх процесів навчання в країнах Євросоюзу в контексті наявних можливостей підвищення підприємницької майстерності. Запропоновано механізми створення регіональних студій підприємницької майстерності, а також інструментарій їх реалізації.

Ключові слова: освіта, неформальна освіта, освітній процес, розвиток освітньої інфраструктури, підприємницька майстерність, механізми створення регіональних студій підприємницької майстерності.

Kryvovyazyuk I.

MECHANISM OF IMPLEMENTATION OF EDUCATIONAL PROCESSES IN THE DIRECTION OF ENTREPRENEURIAL MASTERY DEVELOPMENT

The article outlines the expediency of the search for mechanisms of advanced educational training of employees through the development of informal education. The necessity of strengthening the role of non-governmental organizations in ensuring the quality of education in the field of training for specialists in business and entrepreneurship was proved, in particular, by creating regional studios of entrepreneurial mastery. The necessity of introducing the discipline «Basics of entrepreneurial mastery» was outlined in order to ensure the full implementation of the educational process in all its levels: school – technical school, college – university – after university education. The analysis of modern educational processes of education in the EU countries was made in the context of the possibilities of improving entrepreneurial mastery. The mechanisms of creation of regional studios of entrepreneurial mastery, as well as the tools for their implementation were suggested.

Keywords: education, informal education, educational process, development of educational infrastructure, entrepreneurial mastery, mechanisms of creation of regional studios of entrepreneurial mastery.

Кривовязюк И.В.

МЕХАНИЗМ РЕАЛИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ В НАПРАВЛЕНИИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОГО МАСТЕРСТВА

В статье определена целесообразность поиска механизмов опережающей образовательной подготовки работников через развитие неформального образования. Доказана необходимость усиления роли негосударственных организаций обеспечения качества образования в сфере подготовки специалистов бизнеса и предпринимательства, и в частности, путем создания региональных студий предпринимательского мастерства. Подчеркнута необходимость введения дисциплины «Основы предпринимательского мастерства» для обеспечения сквозной реализации образовательного процесса во всех его звеньях школа – техникум, колледж – университет – послеуниверситетское образование. Осуществлен анализ современных образовательных процессов обучения в странах Евросоюза в контексте имеющихся возможностей повышения предпринимательского мастерства. Предложены механизмы создания региональных студий предпринимательского мастерства, а также инструментарий их реализации.

Ключевые слова: образование, неформальное образование, образовательный процесс, развитие образовательной инфраструктуры, предпринимательское мастерство, механизмы создания региональных студий предпринимательского мастерства.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасна система освіти в Україні далека від сформованих в європейському просторі та США стандартів. Незважаючи на реформи, які супроводжуються трансформацією освітніх програм навчання, існуючий освітній продукт неможливо розглядати як суспільне благо, швидше його слід вбачати як напівфабрикат, який вимагає подальшої обробки шляхом використання більш сучасних і адаптованих до практики технологій навчання. Зростання якості людського капіталу як результат високої якості сучасної системи освіти в Україні вбачається як віддалена перспектива. І однією з причин такого стану слід вважати акцентування уваги на розвитку формальної освіти, яка передбачає присудження визнаних державою кваліфікацій.

Разом з тим, падіння підприємницької активності в розгортанні економічних процесів, що спостерігається в останні роки в країні, акцентування уваги Міністерством освіти і науки України на підготовці фахівців технічних спеціальностей та скорочення фінансування підготовки економістів, менеджерів, фінансистів, бухгалтерів тощо в сукупності можуть призвести до відтоку кваліфікованих кадрів і абітурієнтів за межі країни та зниження зацікавленості в участі у освітніх процесах загалом.

Вирішити такі складні та неоднозначні ділеми в реалізації освітніх програм навчання покликана неформальна освіта, яка здобувається за освітніми програмами, та не передбачає отримання встановленого законодавством документа про освіту. Але

через створення інфраструктурних утворень, здатних забезпечити підготовку високопрофесійних фахівців у сфері підприємництва, зможе не лише забезпечити поступову активізацію підприємницької активності, але й стати альтернативою формальної освіти, здатною вирішити її вади, а також надати реформуванню освітнього процесу в Україні потужного поштовху.

Дане дослідження виконується в рамках держбюджетної тематики «Механізми створення регіональних студій підприємницької майстерності в умовах децентралізації економіки» (№ 222-17).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення проблеми. Вивченню процесів, які характеризують освітнє середовище як сферу підготовки висококваліфікованих кадрів, присвячено багато публікацій вітчизняних вчених. Так, Т. Гавлітіна [1] теоретично обґрунтовує шляхи випереджувальної післядипломної освіти та підходи в її модернізації у контексті необхідності стратегічних змін, професійного зростання кадрів. Питанням підготовки освітянських кадрів до творчості, майстерності, професіоналізму педагогічної праці з позицій володіння сучасною термінологією у сфері освіти, присвячується дослідження Н. Гузій [2]. Майбутню стратегію розвитку освіти з точки зору забезпечення управлінськими кадрами вибудовує В. Загорський [3]. Фактори гальмування підвищення якості освіти в Україні, їх групування розкрито в доробку Л. Лежненко [10]. Практичну цінність становлять методичні рекомендації М. Ткаченка [17] щодо формування підприємницької компетентності фахівців ресторанного господарства. Результати аналізу динаміки, якості та ефективності освітніх послуг в системі вищої освіти, а також особливості модернізації механізму пропозиції освітніх послуг узагальнено в праці Г. Чекаловської [18]. Формування професійних компетентностей, ролі, а також види сучасних консультативних педагогічних послуг дорадника освітньої сфери розкрито в праці Д. Щербини [19].

Досліджувану проблематику доцільно розглядати не лише в контексті освітніх і інституційних перетворень в Україні. Адже зарубіжний досвід завжди дає можливість шляхом порівняльного аналізу та визначення його адаптивних можливостей обирати найкращі механізми реалізації освітніх програм навчання з огляду на їх імплементацію в освітній простор української освіти і науки. Зарубіжний досвід організації неформальної освіти розкрито в статті Н. Павлик [13]. Цікавою з окреслених позицій виступає запропонована модель компетентності Британського професійного стандарту компетентності менеджерів МСІ-2 [11]. Особливості підприємницької освіти та стандарти бізнес-освіти в США деталізуються в монографії О. Романовського [14, с. 344-377]. Практиці запровадження зарубіжних моделей розвитку підприємницької компетентності у формальну освіту при підготовці магістрантів із бізнес-адміністрування присвячено матеріали дослідження М. Стрельнікова [18].

Слід відмітити, що досліджувана проблематика започаткована в наукових працях автора (І. Кривов'язюка), де визначено концепт, об'єктивні закономірності та теоретичні засади створення регіональних студій підприємницької майстерності в умовах децентралізації економіки [4; 5], необхідність розвитку підприємницького середовища в сучасних умовах розвитку економічного середовища [8], дано рекомендації щодо забезпечення якості кваліфікацій 7 рівня в умовах формування сучасного освітнього простору [6] та шляхи підвищення якості підготовки фахівців економічного спрямування [9].

Цілі статті. Метою статті є розкрити механізм реалізації освітніх процесів в напрямку розвитку підприємницької майстерності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як стверджує Т. Гавлітіна, «випереджувальна освіта зорієнтовує на майбутнє, на умови майбутньої професійної діяльності в інформаційному та швидко змінюваному суспільстві й виконує роль якісно нового аспекту дослідження в сучасній педагогіці... Збільшення доступності всіх видів освіти для населення забезпечується варіативністю форм та навчальних програм, а також пошуком механізмів

випереджувальної спрямованої підготовки працівників» [1]. Саме це і спонукає розвиток неформальної освіти, а також пошук шляхів удосконалення формальної освіти.

До того ж, розглядаючи перспективну модель державного фінансування ВНЗ, Єгор Стадній додає, що «система зовнішнього забезпечення якості має прямувати до поступового зменшення ваги державних стандартів вищої освіти, посилення ролі недержавних організацій забезпечення якості, передусім потужних професійних асоціацій, та постійного розвитку внутрішнього забезпечення якості у самих ВНЗ. Одним із основних елементів внутрішнього забезпечення якості має стати постійний самоаналіз освітніх програм та бізнес-процесів в університеті» [15]. На думку вченого, «Потрібно подбати про запуск мережі консультантів, які б надавали фахові поради про те, ... які перспективи мають ті чи інші галузі економіки. Окрім цього, такі консультаційні центри могли би популяризувати ставлення до навчання як до постійного процесу, необхідного та неунікного в сучасних умовах, і поширювати розуміння того, що географічна та міжгалузева мобільність фахівців на ринку праці є дедалі більш поширеним атрибутом успішної кар'єри на ринку праці» [15].

Зазначене підтверджує доцільність реформування освітніх процесів через розвиток інфраструктурних утворень, здатних забезпечити підготовку високопрофесійних фахівців і надати змогу підвищення освітнього рівня впродовж усього життя.

Одним із найбільш важливих напрямів реалізації освітніх процесів у досліджуваному напрямку виступає підготовка майбутніх фахівців бізнесу та підприємництва, адже розвиток підприємництва є запорукою майбутнього зростання економіки будь-якої країни світу, про що свідчить багаточисленний досвід передових країн і не тільки. Таке бачення цілком відповідає авторській теорії пропорційності функціонування та розвитку соціально-економічних систем [7], центральною одиницею якої виступає людина, а в економіці – підприємець.

Одним із напрямків активізації освітніх процесів навчання бізнесу та підприємству вбачаємо створення регіональних студій підприємницької майстерності – інфраструктурних утворень, діяльність яких створює необхідні умови формування можливостей зростання підприємницької майстерності у визначених регіонах. Ці інституції і мають бути покликані формувати та розвивати здатність перетворювати ідеї в успішний бізнес шляхом створення відповідних бізнес-моделей на основі знання передових й інноваційних методів управління бізнесом та вміння їх втілювати на практиці, включаючи використання інструментів діагностичного аналізу [5].

Механізм реалізації освітніх процесів навчання підприємницькій майстерності повинен забезпечуватись існуванням таких умов як державна підтримка інноваційного розвитку економіки, забезпечення повної свободи творчої діяльності, запровадження профілів професійної компетентності сучасного підприємця, належне стимулювання підприємницької майстерності відносно профілю професійної компетентності, розвитком інфраструктури у сферах освіти та підприємницької діяльності, удосконалення освітніх процесів і програм, спрямованих на підготовку та самовдосконалення підприємців, розвиток спільної ринково орієнтованої діяльності держави та бізнесу, сприяння ініціативності молоді та навчання підприємництва в регіональній системі освіти через реалізацію міжнародних проєктів, подальший розвиток молодіжного інноваційного підприємництва на базі міжуніверситетських регіональних Start-Up центрів, запровадження дієвих механізмів інтеграції науки, освіти й виробництва [5]. Дослідження, представлені в роботі [2] підводять до необхідності введення дисципліни «Основи підприємницької майстерності», наприклад, при Центрах науково-технічної творчості учнівської молоді шляхом гурткової роботи в школах, в технікумах, вищих навчальних закладах. Даний підхід дозволить забезпечити наскрізну реалізацію освітнього процесу в усіх його ланках: школа – технікум, коледж – університет – післяуніверситетська освіта.

Задля підвищення підприємницької майстерності на рівні університетів в системі вищої освіти доцільно використовувати наявні можливості не лише в Україні, але й у інших країнах, де вони існують, зокрема в країнах Євросоюзу (табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз сучасних освітніх процесів навчання в країнах Євросоюзу в контексті наявних можливостей підвищення підприємницької майстерності [12]

Країна	Стипендіальний фонд	Навчання та проведення досліджень за напрямками	Тривалість, місяців	Можливості отримання стипендії
Австрія	Фонд стипендій Австрійської республіки	Економічні науки	4-12	+
	Програма Лізи Майтнер для науковців	Довільний вибір	12-24	+
	Всесвітня стипендія Ернста Маха	Економічні науки	1-9	+
	Стипендія Хердера в рамках програми Альфреда Топфера	Економічні науки	6-12	+
Іспанія	Стипендії Фонду Кароліна	Підприємницькі гранти	6-18	+
Італія	Стипендія імені Жана Моне	Економіка, Знання та інновації	12	+
Німеччина	Програма Європейського університету Відрїна	Міжнародне бізнес-адміністрування	24	+
Сполучене Королівство Великої Британії	Стипендіальні програми Чівнінг	Наукові інновації, спрямовані на забезпечення сталого економічного розвитку, розвитку економіки й бізнесу	3-12	+
Франція	Стипендія BOURSES DE STAGE ET SEJOUR SCIENTIFIQUE	Довільний вибір	1-6	+

Тобто фактично використання можливостей підвищення підприємницької майстерності для українських студентів і науковців має місце і під час навчання у вищих навчальних закладах у країнах Євросоюзу, але за відповідного знання іноземної мови та успішного навчання.

Задля вирішення існуючих проблем реалізації освітнього процесу під час для підтримання безперервності навчання підприємницькій майстерності пропонуємо використання наступних механізмів створення регіональних студій підприємницької майстерності, а також інструментів їх реалізації:

1. Розробка та запровадження освітньої програми з підготовки фахівців за спеціалізацією «Бізнес-діагностика» в межах спеціальності «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність».

2. Створення консалтингових центрів з надання послуг здійснення бізнес-діагностики підприємницьких структур в регіоні.

3. Удосконалення інфраструктурного обслуговування і забезпечення бізнесу.

4. Удосконалення підходу до стимулювання ефективного використання підприємницького потенціалу регіону.

5. Інструменти стимулювання нарощення підприємницького потенціалу регіону.

Висновки. Проведене дослідження дозволило вирішити актуальне наукове завдання, що забезпечує подальший розвиток механізмів реалізації освітніх процесів під час підготовки фахівців з підприємництва.

Доцільність пошуку механізмів випереджувальної освітньої підготовки працівників через розвиток неформальної освіти викликана необхідністю збільшення доступності всіх видів освіти для населення впродовж усього життя. Адже кожна людина в ідеалі прагне до саморозвитку та підвищення рівня свого освіченості. Цей процес має супроводжуватись посиленням ролі недержавних організацій забезпечення якості освіти у сфері підготовки фахівців бізнесу та підприємництва, й зокрема, шляхом створення регіональних студій підприємницької майстерності, що сприятиме розвитку інфраструктури у сферах освіти та підприємницької діяльності, а також спільної ринково орієнтованої діяльності держави та бізнесу.

Практичне значення в процесі навчання підприємницької майстерності, а також її підвищення матиме введення дисципліни «Основи підприємницької майстерності» задля забезпечення наскрізної реалізації освітнього процесу в усіх його ланках: школа – технікум, коледж – університет – післяуніверситетська освіта, що забезпечуватиме удосконалення освітніх процесів і програм, спрямованих на підготовку та самовдосконалення підприємців, а також сприятиме зростанню ініціативності молоді та розвитку регіональної системи освіти.

Аналіз сучасних освітніх процесів в країнах Євросоюзу в контексті наявних можливостей підвищення підприємницької майстерності показав, що для українських студентів і науковців за відповідного знання іноземної мови, успішного навчання є усі можливості підняти свою підприємницьку майстерність і збагатитись практичним досвідом реалізації підприємницьких проєктів. Або навіть більше – залучити необхідні інвестиційні ресурси для їх реалізації.

Запропоновані механізми та інструментарій створення регіональних студій підприємницької майстерності за умов державної та регіональної підтримки в змозі реалізувати потенціал стимулювання підприємницької майстерності відносно профілю професійної компетентності, розвинути системи інфраструктурних утворень у сфері підприємництва та освіти, запровадити дієві механізми інтеграції науки, освіти й виробництва.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на визначення стратегічних орієнтирів ефективного використання потенціалу підприємницької майстерності, розробку механізмів створення власної справи у конкретному регіоні, обґрунтування вибору бізнес-моделі розвитку регіону.

Список використаних джерел:

1. Гавлітїна Т. Концептуальні ідеї випереджувальної післядипломної освіти / Т. Гавлітїна // Нова педагогічна думка. – 2014. – № 2. – С. 149–154.
2. Гузій Н. В. Підготовка освітянських кадрів до творчості, майстерності, професіоналізму педагогічної праці як акмеолого-дидактичного вектора інноваційного розвитку вищої педагогічної школи / Н. В. Гузій // Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм: проблеми теорії і практики підготовки та перепідготовки освітянських кадрів : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 25 листопада 2015 року) / уклад. Н. В. Гузій, В. І. Саук. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. – С. 9–14.
3. Загорський В. С. Стратегія розвитку України: питання забезпечення управлінськими кадрами / В. С. Загорський // Ефективність державного управління. Збірник наукових праць. – 2014. – Випуск 41. – С. 13–19.
4. Кривов'язюк І. В. Концепт створення регіональних студій підприємницької майстерності / І. В. Кривов'язюк // Молодий вчений. – 2017. – № 3(43). – С. 698–701.
5. Кривов'язюк І. В. Об'єктивні закономірності та теоретичні засади створення регіональних студій підприємницької майстерності в умовах децентралізації економіки [Електронний ресурс] / І. В. Кривов'язюк // Ефективна економіка. – 2017. – №3. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5480>.
6. Кривов'язюк І. В. Розробка рекомендацій щодо забезпечення якості кваліфікацій 7 рівня в умовах формування сучасного освітнього простору / І. В. Кривов'язюк, І. М. Крейдич // Матеріали міжнародної науково-методичної конференції з проблем вищої освіти «Вища освіта в Україні: проблеми та перспективи розвитку» (м. Луцьк, 26-27 квітня 2013 р.). – Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2013. – С.46–48.
7. Кривов'язюк І. В. Теорія пропорційності функціонування та розвитку соціально-економічних систем / І. В. Кривов'язюк, І. Я. Тишко // Наука й економіка. – 2009. – Випуск 4 (16). Том 2. – С.166–173.
8. Кривов'язюк І. В. Теоретичні засади розвитку підприємницького середовища в умовах децентралізації економіки / І. В. Кривов'язюк, Н. В. Кухарук // Економічний форум. – 2017. – № 3. – С. 51–56.

9. Кривов'язюк І. В. Шляхи підвищення якості підготовки фахівців економічного спрямування в рамках Болонської конвенції / І. В. Кривов'язюк, О. А. Кривов'язюк // Вісник СевНТУ: зб. Наук. Пр. – Випуск 127/2012. Серія «Педагогіка». – Севастополь, 2012. – С.72–78.
10. Леженко Л. І. Проблеми якості вищої освіти в Україні / Л. І. Леженко // Студентоцентризм у системі забезпечення якості освіти в економічному університеті : зб. Матеріалів Всеукр. Наук.-метод. Конф. За міжнар. Участю, (Київ, 2–3 берез. 2016 р.) / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. Нац. Екон. Ун-т ім. В. Гетьмана»; редкол.: А. М. Колот, Т. В. Гуть. – Київ : КНЕУ, 2016. – С. 102–103.
11. Модель компетентності Британського професійного стандарту компетентності менеджерів МСІ-2 (Management Charter Initiative's 2) [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу : http://www.che-link.ru/onemix/onemix_33.htm.
12. Освітні програми, гранти та стипендії Євросоюзу [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. – Режим доступу : <http://www.pu.if.ua/uk/osvitni-prohramy>.
13. Павлик Н. П. Зарубіжний досвід організації неформальної освіти / Н. П. Павлик // Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / за заг. Ред. Проф. Є. І. Коваленко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. – №1. – С. 264–273.
14. Романовський О. О. Феномен підприємництва в університетах світу : монографія / О. О. Романовський. – Вінниця : Нова Книга, 2012. – 504 с.
15. Стадній Є. Концептуальна модель державного фінансування ВНЗ за результатами діяльності [Електронний ресурс] / Єгор Стадній // Аналітичний центр CEDOS. – 8 березня 2016 р. – Режим доступу : <https://cedos.org.ua/uk/osvita/kontseptualna-model-derzhavnoho-finansuvannia-vnz-za-rezultatamy-diialnosti>.
16. Стрельников М. В. Упровадження зарубіжних моделей розвитку підприємницької компетентності магістрантів із бізнес-адміністрування як майбутніх викладачів / М. В. Стрельников // Професійний розвиток та управління людськими ресурсами в системі післядипломної педагогічної освіти в контексті трансформації освіти України: зб. Матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. Конф., Київ, 28 жовтня 2016 р. / за заг. Ред. В. В. Олійника. – К. : УМО НАПН України, 2016. – С. 583–587.
17. Ткаченко М. В. Формування підприємницької компетентності фахівців ресторанного господарства : методичні рекомендації / Михайло Ткаченко. – Одеса : ТОВ «Зовнішрекламсервіс», 2015. – 59 с.
18. Чекаловська Г. З. Суспільне благо освітніх послуг в системі стимулювання розвитку «нової економіки» : дис. ... канд. Екон. Наук : 08.00.01 / Чекаловська Галина Збиславівна ; Чернів. Нац. Ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2016. – 280 с.
19. Щербина Д. В. Дорадник освітньої сфери: зміст діяльності / Д. В. Щербина // Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм: проблеми теорії і практики підготовки та перепідготовки освітянських кадрів : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 25 листопада 2015 року) / уклад. Н. В. Гузій, В. І. Саюк. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. – С. 193–195.

Рецензент д.е.н., професор Ковальська Л.Л.

УДК 336.6

Олександренко І.В. к.е.н., доцент

Харитиніч М.В.

Луцький національний технічний університет

ОПТИМІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті систематизовано основні показники та критерії досягнення оптимальної структури капіталу підприємства. Обґрунтовано ключові фактори впливу на процес оптимізації структури капіталу підприємства. Відображено основні методи оптимізації структури капіталу суб'єкта господарювання. Подано управлінські рішення в напрямку формування оптимальної структури капіталу, що систематизовані в розрізі трьох методів її оптимізації.

Ключові слова: власний капітал, ефект фінансового важеля, позиковий капітал, оптимізація структури капіталу, оптимальна структура капіталу

Oleksandrenko I. Harytynich M.

OPTIMIZATION OF THE ENTERPRISE CAPITAL STRUCTURE

The article systematizes the main indicators and criteria for achieving optimal capital structure of the enterprise. The key factors of influence on the process of optimization of the capital structure of the enterprise are substantiated. The main methods of optimizing the structure of the entity's capital are shown. Management decisions are submitted in the direction of formation of optimal capital structure, systematized in terms of three methods of its optimization.

Key words: equity capital, financial leverage effect, loan capital, optimization of capital structure, optimal capital structure

Олександренко І.В., Харытынич М.В.

ОПТИМИЗАЦИЯ СТРУКТУРЫ КАПИТАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье систематизированы основные показатели и критерии достижения оптимальной структуры капитала предприятия. Обоснованно ключевые факторы влияния на процесс оптимизации структуры капитала предприятия. Отражены основные методы оптимизации структуры капитала предприятия. Подано управленческие решения в направлении формирования оптимальной структуры капитала, систематизированы в разрезе трех методов ее оптимизации.

Ключевые слова: собственный капитал, эффект финансового рычага, заемный капитал, оптимизация структуры капитала, оптимальная структура капитала

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У процесі управління підприємством зростає потреба у пошуку усіх можливих шляхів покращення фінансових результатів, підвищення ефективності діяльності, зміцнення конкурентних переваг та фінансової стабільності на ринку. Аналіз усіх ланок роботи підприємства свідчить, що вагому роль у цьому процесі займає пошук управлінських рішень щодо зменшення витрат на залучення і використання капіталу. Це обумовлюється тим, що наявність позикового капіталу з високими відсотковими ставками призводить до росту фінансових витрат, а використання власного капіталу при неефективній дивідендній політиці, призводить до зменшення капіталізованого прибутку і обсягу власних фінансових ресурсів.

Враховуючи вище зазначене, необхідно свідчити про потребу у визначенні такого обсягу власного та озикового капіталу і співвідношення між ними, щоб витрати господарюючого суб'єкта були мінімальними. З цього випливає необхідність пошуку шляхів оптимізації структури капіталу підприємства, досягнення якої окрім вище зазначеного впливає на підвищення ринкової вартості бізнесу та забезпечення його інвестиційної привабливості на ринку.

Аналіз останніх наукових досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Загалом, проблемним питанням забезпечення оптимальної структури капіталу підприємства присвячено безліч наукових праць. Окремі дослідження у сфері оптимізації структури капіталу належать І.А. Бланку [1], Н.В. Бичковій [2], В.Г. Боронос [3], О.Г. Головки [4], О.О. Горошанській [5], Є.Р. Жоровій [6], Р.В. Коржу [7], О.В. Курінній [8], А.А. Пересаді [10], В.О. Подольській [11], К.С. Салізі [12], Т.В. Семеновій [13], Г.В. Сілаковій [14], Ю.А. Чернецькій [15] та іншим. Враховуючи нестабільність економічного середовища у якому функціонують підприємства, виникає потреба у постійній розробці управлінських рішень щодо його діяльності та, зокрема, оптимізації структури капіталу.

Цілі статті. Основною метою статті є визначення факторів впливу на обґрунтування основних напрямів оптимізації структури капіталу вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вивчаючи теоретичні аспекти формування оптимальної структури капіталу, варто свідчити про неоднозначність підходів до її розуміння, що оснований на різних критеріях досягнення оптимальності структури джерел фінансування. На основі існуючих підходів виокремлено основні економічні показники,

що враховуються при досягненні оптимальної структури капіталу та виділено ключові критерії досягнення оптимальної структури капіталу (табл. 1).

Таблиця 1

Основні характеристики досягнення оптимальної структури капіталу підприємства*

Автор	Економічні показники, що беруться до уваги при визначенні оптимальної структури капіталу	Ключові критерії досягнення оптимальної структури капіталу
І.О. Бланк [1, с.213]	Співвідношення між власним і позиковим капіталом	Забезпечення пропорційності між коефіцієнтом фінансової рентабельності та коефіцієнтом стійкості підприємства, максимізації ринкової вартості
Н.В. Бичкова [2, с.23]	Співвідношення між власними і позиковими коштами	Мінімізація темпів зростання боргового навантаження, підвищення ефективності фінансової діяльності підприємства
В.Г. Боронос [3, с.162]	Співвідношення структурних елементів капіталу	Одноточасна максимізації зростання рентабельності власного капіталу та мінімізація середньозваженої вартості капіталу
Є.Р. Жорова [6, с.331]	Співвідношення між власним і позиковим капіталом	Забезпечення інтенсивного розвитку підприємства; досягнення високої швидкості обороту капіталу; перевищення показника рентабельності інвестованого капіталу над середньозваженою вартістю капіталу підприємства; підвищення вартості підприємства в динаміці.
Р.В. Корж [7, с.23]	Співвідношення між власним і позиковим капіталом	Отримання максимального прибутку і максимального рівня рентабельності
А.А. Пересада [10, с.137]	Співвідношення між внутрішніми та зовнішніми джерелами фінансування	Досягнення найбільш вигідного співвідношення між джерелами формування капіталу на кожному етапі життєвого циклу
В.О. Подольська та О.В. Яріш [11, с. 355]	Співвідношення між власним і позиковим капіталом	Забезпечення найефективнішої пропорційності між дохідністю та фінансовою стійкістю підприємства
К.С. Салила, А.А. Писаренко [12, с. 27]	Співвідношення між власними коштами, які приносять прибуток і позиковими коштами, які інвестовано у грошовій формі в обмін на обов'язки їх повернення	Досягнення максимальної ефективності діяльності підприємства
Т.В. Семенова, А.С. Шамрицька [13, с.32]	Співвідношення між вартістю, втіленою у кошти підприємства, які йому належать і забезпечують прибуток, та вартістю, інвестованою в грошові кошти, що залучаються на основі їх повернення	Досягнення максимальної ефективності діяльності підприємства

*розроблено авторами за джерелами [1-3, 6, 7, 10-13]

На основі вище поданих підходів та виділених критеріїв формування оптимальної структури капіталу, варто відзначити, що оптимальна структура капіталу – це таке співвідношення між власним і позиковим капіталом, за якого забезпечується високий рівень рентабельності підприємства, фінансової стійкості, ринкової вартості та зменшення боргового навантаження в динаміці.

З огляду на вище зазначене, варто виокремити основні завдання оптимізації структури капіталу. Окремі із науковці, зазначають, що основними завданнями цього процесу є: формування структури капіталу за якої забезпечується розвиток підприємства; створення умов за яких підприємство отримує максимальний прибуток [12, с.27]. Тобто, якщо брати до уваги процес оптимізації структури капіталу, варто пам'ятати, що підприємство для успішного розвитку повинно використовувати як власні так і позикові кошти, однак їх співвідношення в структурі джерел фінансування має бути таким, щоб виконувались наступні завдання: підвищення ефективності діяльності

підприємства в кожному наступному році; зростання рівня фінансової стійкості в динаміці; підвищення ринкової вартості бізнесу та його інвестиційної привабливості.

Загалом, будь-яке підприємство для фінансування своїх потреб повинно використовувати як власні, так і позикові кошти. Використання лише власних коштів для фінансування діяльності є вигідним для підприємства лише з позиції фінансової незалежності від кредиторів, зменшення фінансових витрат та зниження ризику неплатоспроможності в умовах економічної нестабільності в державі. Однак з поміж цього, негативними рисами фінансування активів підприємства лише за власні кошти, є зменшення можливості розширення діяльності. Ефективне використання позикового капіталу дозволяє підприємству підвищувати рівень рентабельності власного капіталу, збільшувати ринкову вартість та рівень капіталізації бізнесу. Про те, необхідно розуміти, що наявність позикового капіталу у значних обсягах на підприємстві знижує рівень фінансової стабільності, платоспроможності та збільшує витрати і негативно відображається на кінцевому фінансовому результаті.

Структура капіталу окремого підприємства залежить від низки чинників, які визначаються специфікою і сферою діяльності підприємства.. О.В. Курінна до основних факторів, що впливають на оптимізацію структуру капіталу відносить: галузеві особливості; життєвий цикл підприємства; управління виробництвом; кон'юнктура ринку; рентабельність активів і операційної діяльності; рівень податкового навантаження; рівень концентрації власного капіталу [8, с. 97]. Г.В. Сілакова та О.О. Сопіженко усі фактори впливу на досягнення оптимальної структури капіталу поділяють на фактори внутрішнього та зовнішнього середовища і в контексті цього виокремлюють інституційно-правові, фінансово-економічні та соціально-управлінські, фактори [14, с.116].

На нашу думку, основними факторами впливу на процес оптимізації капіталу є:

- структура активів підприємства – визначає настільки швидко обертаються активи, що дозволяє швидко вилучати кошти з обороту і зменшує потребу у залученні кредитних коштів;
- наявність дебіторської заборгованості та термін її погашення – значні обсяги дебіторської заборгованості та довгі терміни її погашення зменшують власні кошти в обороті і збільшують потребу у кредитах для фінансування оборотних засобів;
- тривалість виробничого і операційного циклу підприємства – впливає на потребу у залученні кредитів, якщо власні кошти на довгий термін заморожуються у виробництві і готовій продукції ;
- фінансові результати діяльності підприємства за минулі періоди – впливають на обсяг власного капіталу і формують потребу у залучених фінансових ресурсах для придбання активів;
- ціна кредитних коштів – в умовах високих цін на кредитні ресурси збільшуються фінансові витрати підприємства, що призводить до зниження прибутку та зменшення рентабельності власного капіталу (не забезпечується оптимальна структура капіталу);
- окупність та прибутковість інвестицій – в умовах швидкої окупності капіталовкладень і високого рівня прибутковості інвестицій, збільшується обсяг надходження власних фінансових ресурсів та зменшується потреба у позикових коштах.

Усі вище подані фактори впливу на процес оптимізації структури капіталу характеризують внутрішнє середовище суб'єкта господарювання. Щодо факторів зовнішнього середовища, то тут варто говорити про кредитну, податкову, валютну політику, соціальний розвиток країни, законодавчі обмеження тощо. Фактори

зовнішнього середовища є не контрольованими з боку підприємства, тому важливо прогнозувати їх вплив і мати наперед обґрунтовані стратегії гнучкого реагування на них.

У практичній діяльності, вітчизняні підприємства застосовують три основних методи оптимізації структури капіталу: метод за критерієм досягнення максимального рівня фінансової рентабельності; метод за критерієм мінімізації вартості капіталу; метод за критерієм мінімізації фінансових ризиків [5, с. 96-97]. На рисунку 1. відображено методи оптимізації структури капіталу із деталізацією їх впливу на структуру капіталу.

Рис. 1. Деталізація методів оптимізації структури капіталу*

*розроблено авторами за джерелами [2, 5, 13]

Найбільш поширеним є метод за критерієм максимізації рівня фінансової рентабельності. Згідно з цим методом оптимальною буде структура капіталу такого підприємства, у якого позикові кошти забезпечують найбільший відсоток приросту до рентабельності власного капіталу. Ключовим показником оптимізації структури капіталу підприємства є ефект фінансового важеля, максимальне значення якого свідчить про найбільш оптимальну структуру капіталу господарюючого суб'єкта.

З метою визначення настільки оптимальною є структура капіталу вітчизняних підприємств, нами здійснено аналіз капіталу окремих підприємств Волинської області. Зокрема, у таблиці 2 відображено розрахунок ефекту фінансового важеля окремих підприємств Волинської області. На основі ефекту фінансового важеля виявлено чи ефективно використовуються кредити в діяльності підприємств. Позитивне значення ефекту фінансового важеля дає підстави говорити про доцільність фінансування активів за рахунок кредитів, негативне значення, навпаки, говорить про неоптимальну структуру капіталу та неефективне використання кредитних коштів.

Для розрахунку ефекту фінансового важеля відібрано підприємства, які працюють в різних сферах і у своїй діяльності використовують кредити.

Таблиця 2

Розрахунок ефекту фінансового важеля підприємств Волинської області за даними 2016 року*

Основні показники	ПАТ „Гнідавський цукровий завод”	ТзОВ „Городище”	ПАТ „Луцьк Фудз”	ПАТ „Теремно Хліб”	ТзОВ „Транс-Імперія”
1. Діюча ставка оподаткування прибутку, %	18	18	18	18	18
2. Прибуток до оподаткування, тис. грн.	20073	9421	7974	1757	1591
3. Середньозважена ставка відсотка за кредит, %	17,65	19,93	18,19	17,30	16,82
4. Середньорічний обсяг позикових засобів підприємства (кредити), тис.грн	41490,5	34182	38018	16556	969
5. Сума сплачених процентів за позикові кошти, тис.грн.	7324	6811	6917	2864	163
6. НРЕІ, тис. грн.	27397	16232	14891	4621	1754
7. Активи, тис.грн	91672,5	103979	50975	29489	4668
8. Середньорічний обсяг власних засобів підприємства, тис.грн	50182	69797	12957	12933	3699
9. Економічна рентабельність капіталу підприємства, %	29,89	15,61	29,21	15,67	37,58
10. Диференціал фінансового важеля, %	12,23	-4,31	11,02	1,63	20,76
11. Плече фінансового важеля	0,83	0,49	2,93	1,28	0,26
12. Ефект фінансового важеля, %	8,29	-1,73	26,51	1,71	4,46

*розраховано авторами за джерелом [16]

Результати розрахунку ефекту фінансового важеля п'яти підприємств показують, що лише ТзОВ „Городище” неефективно використовувало позикові кошти. Ефект фінансового важеля показує, що при використанні кредитів на ТзОВ „Городище” відбувалось зниження рівня рентабельності власних засобів на 1,73%. Це дає підстави говорити, що на ТзОВ „Городище” структура капіталу не є оптимальною. Відносно інших підприємств, то необхідно свідчити, що досягнуто оптимальної структури капіталу за методом максимізації рівня фінансової рентабельності.

В результаті аналізу капіталу п'яти підприємств Волинської області виявлено, що основними факторами, які впливають на його структуру є: обсяг чистого прибутку, обсяг виробництва та реалізації продукції, ціна кредитів, тривалість оборотності запасів, наявність нерентабельних виробництв чи інвестицій, структура активів та інші.

З метою досягнення оптимальної структури капіталу необхідно, більше уваги приділяти управлінню цим процесом. Основні управлінські рішення в напрямку оптимізації структури капіталу в розрізі трьох методів, відображені на рисунку2.

Рис. 2. Управлінські рішення в напрямку оптимізації структури капіталу підприємства*

*розроблено авторами

У процесі оптимізації структури капіталу необхідно дотримувати певної послідовності дій, що дозволить в довгостроковому періоді досягти раціонального співвідношення між власними і позиковими коштами. Послідовність дій в напрямку оптимізації капіталу включає: 1) визначення мети управління капіталом (максимізації рентабельності власного капіталу, мінімізації фінансово ризику, максимізації вартості підприємства); 2) проведення аналізу існуючої структури капіталу; 3) оцінка структури капіталу; 4) виявлення основних чинників впливу на структуру капіталу; 5) планування оптимальної структури капіталу; 6) внесення змін в існуючу структуру капіталу у разі незадовільного співвідношення між власними і позиковими коштами; 7) вибір і досягнення оптимальної структури капіталу [15, с.111].

Загалом, необхідно свідчити, що підприємство, яке відображається оптимальною структурою капіталу, має більші можливості підвищення ефективності діяльності, збільшення власного капіталу, залучення інвестицій та має достатній запас фінансового потенціалу.

Висновки: У процесі дослідження теоретичних підходів до визначення оптимальної структури капіталу, виявлено, що це таке співвідношення між власним і позиковим капіталом, за якого забезпечується високий рівень рентабельності підприємства, фінансової стійкості, ринкової вартості та зменшення боргового навантаження в динаміці. З метою досягнення оптимальної структури капіталу, необхідно постійно здійснювати моніторинг ефективності його використання на предмет відповідності критеріям формування оптимальної структури капіталу. Розроблені управлінські рішення в напрямку формування структури капіталу підприємства, в розрізі трьох методів її оптимізації, дозволяють чітко та обґрунтовано підійти до визначення

джерел створення капіталу з метою забезпечення найвищого рівня ефективності діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бланк И.А. Управление формированием капитала: навч. посібн. / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр, Ольга, 2002. – 512 с.
2. Бичкова Н.В. Оптимізація структури капіталу вітчизняних підприємств у контексті підвищення ефективності фінансової діяльності / Н.В. Бичкова // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – Вип. 1(48). – С. 16-23.
3. Боронос В.Г. Формування механізму оптимізації структури капіталу та його вплив на фінансовий потенціал підприємства / В.Г. Бороносо // Механізм регулювання економіки. – 2010. – №3. – Т.1. – С.154-166.
4. Головки О.Г. Формування оптимальної структури капіталу підприємства / О.Г. Головки, К.О. Шляпкина // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємств. – Харків: НТУ «ХП». – 2013. – № 49 (1022). – С. 22–28.
5. Горошанська О.О. Оптимізація структури капіталу підприємства / О.О. Горошанська // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2011. – Вип. 1. – С.93-98.
6. Жорова Є.Р. Оптимізація фінансової структури капіталу підприємства / Є.Р. Жорова // Бізнес Інформ. – 2014. – №4. – С.330-334.
7. Корж Р.В. Розвиток теорії структури капіталу / Р.В. Корж // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 13. – С. 22–25.
8. Курінна О.В. Теоретичні аспекти оптимізації структури капіталу підприємства / О.В. Курінна // Науковий вісник Академії муніципального управління. – 2012. – Вип. 12. – С. 94-100.
9. Олександренко І.В. Автоматизація фінансової діагностики: теорія і практика: навч. посіб. / І.В. Олександренко, С.О. Пиріг. – Львів: Ліга-Прес, 2015. – 296 с.
10. Пересада А.А. Інвестиційний процес в Україні: навч. посіб. / А.А. Пересада. – К.: Вид-во «Лібра», 1998. – 423 с.
11. Подольська В. О. Фінансовий аналіз: навч. посіб. / В.О. Подольська, О.В. Яріш. – К.: Центр навч. л-ри, 2007. – 488 с.
12. Салига К.С. Оптимізація структури капіталу підприємства / К.С. Салига, А.А. Писаренко // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – №10. – С. 27-29.
13. Семенова Т.В. Оптимізація структури капіталу підприємства / Т.В. Семенова, А.С. Шамрицька // Молодий вчений. – 2014. – №6(09). – С. 32-34.
14. Сілакова Г.В. Оптимізація структури капіталу підприємства на основі використання теоретико-ігрового підходу / Г.В. Сілакова, О.О. Сопіженко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2013. – №4(24). – С. 114-119.
15. Чернецька Ю.А. Формування оптимальної структури капіталу підприємства / Ю.А. Чернецька // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – №2. Т.3. – С.109-112.
16. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://smida.gov.ua/>.

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 330.341.30

Павлюк Л.В., к.е.н., доцент

Оксенюк К.І., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

У науковій публікації розглядаються питання важливості теоретичних досліджень бізнес-процесів на підприємстві. Наводяться дослідження різних вчених щодо визначення терміну «бізнес-процес» та формується власне бачення цього терміну. Зазначається важливість виокремлення бізнес-процесів на підприємстві для підвищення його успішності та прибутковості а також для формування векторів розвитку.

Ключові слова: бізнес-процес, підприємство, керівник бізнес-процесу, виробничо-господарська діяльність, успішність, прибутковість.

Pavliuk L., Okseniuk K.

THE ORETICAL BASES OF BUSINESS PROCESSES RESEARCH ON ENTERPRISE

In this scientific publication we are talking about importance of theoretical studies of business processes at the enterprise. We are concern definition of the term "business process" by the research of various scientist and also form the actual vision of this definition. It is noted the importance of distinguishing business processes in the enterprise to increase its success and profitability, as well as to form the development vectors.

Key words: entrepreneurship, innovative entrepreneurship, economics, financing, effective development
Павлюк Л.В., Оксенюк Е.И.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ НА ПРЕДПРИЯТИИ

В научной публикации рассмотрены вопросы, которые касаются важности теоретических исследований бизнес-процессов на предприятии. Приводятся исследования различных ученых, которые касаются определения термина «бизнес-процесс» и формируется собственное видение этого понятия. Отмечается важность выделения бизнес-процессов на предприятии для повышения его успешности и прибыльности, а также для формирования векторов развития.

Ключевые слова: бизнес-процесс, предприятие, руководитель бизнес-процесса, производственно-хозяйственная деятельность, успешности, прибыльность.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Для того, щоб зрозуміти всю важливість виокремлення і описання бізнес-процесів необхідно зрозуміти, як працює підприємство до проведення процедури побудови бізнес-процесів, усвідомлюючи при цьому, що будь-яка діяльність підприємства це й є його поточні бізнес-процеси. Дослідження останніх дозволяє абсолютно точно виявити, на якому етапі виробничо-господарської діяльності підприємства виникає прибуток чи, навпаки, збиток, оцінити його та передбачити ситуацію.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питанням дослідження бізнес-процесів на підприємстві присвятили свої наукові праці багато дослідників, а саме: Т. Дейвенпорт, В. Е. Демінг, К. С. Есселінг, Е. Г. Ойхман, Е. С. Кравченко, В. Міллар, Є. М. Попов, М. Портер, М. Хаммер, Д. Харрінгтон, Авг. В. Шеєр, Л. В. Фролова та багато інших українських та зарубіжних вчених.

Цілі статті. Головною ціллю статті є розгляд теоретичних основ дослідження бізнес-процесів на підприємстві, доведення важливості їх виокремлення та вивчення основних концепцій їх вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Сьогодні, не дивлячись на велику кількість різноманітних визначень цього поняття, не існує стандартного нормативного визначення, що стосується досліджуваного терміну «бізнес-процес». Так, англійські вчені-дослідники Томас Дейвенпорт та Джеймс Шорт подають дефініцію бізнес-процесу як певний набір логічно пов'язаних дій, що виконуються задля досягнення певного результату на «виході» бізнес-діяльності [1].

Зарубіжний дослідник Майкл Хаммер подає бізнес-процес як комплекс різних видів економічної діяльності, «на вході» якого використовуються необхідні ресурси, а «на виході», в результаті проведення виробничо-господарської діяльності для споживачів виникає певна цінність [2].

За М. Портером та В. Мілларом, бізнес-процеси – це комплекс видів господарської діяльності, які використовують організаційні ресурси з метою створення цінності товарів чи послуг та визначаються точками «входу» і «виходу» [3].

Німецький вчений Август-Вільгельм Шеєр [4], дав таке визначення бізнес-процесу «як сукупність взаємопов'язаних функцій, що періодично повторюються та перетворюють вхідний матеріал чи інформацію в кінцевий продукт (послугу) у відповідності із певними визначеними правилами».

В. Е. Демінг визначає бізнес-процеси як будь-які види дій у функціонуванні організації [5]. На нашу думку, таке визначення не є повним і не може характеризувати

всю глибину цих процесів, що здійснюється на підприємстві для виготовлення продукції чи послуг.

Відповідно до визначення зарубіжних вчених Д. Харрінгтона та К. С. Есселінга, бізнес-процеси – це логічний, послідовний, взаємопов’язаний набір певних заходів, який споживає необхідні ресурси, створює цінність для підприємства та видає результат споживачу [6].

Вчені-дослідники Е. Г. Ойхман та Є. М. Попов подають бізнес-процеси як велику кількість внутрішніх видів будь-якої діяльності, які беруть початок з «входів» і закінчуються створенням продукції чи наданням таких послуг, яких потребує клієнт і які задовольняють бажання споживачів щодо вартості, безпечності, довговічності, якості тощо [7].

Українські дослідники Л. В. Фролова та Е. С. Кравченко пропонують під бізнес-процесом розуміти комплекс дій, що перетворюють ряд даних на вході в ряд даних на виході (товари чи послуги) для іншої особи чи процесу з використанням необхідних працівників та наявного обладнання [8, с. 43].

Н. Загородна та В. Серединська подають бізнес-процес як сукупність послідовних взаємопов’язаних бізнес-операцій, якими управляє керівник, використовуючи сировину, матеріали, інформацію, за допомогою ресурсів перетворюючи їх у вихідну продукцію – результати бізнес-процесу [9].

Узагальнюючи подані вище визначення, нами запропоновано під бізнес-процесом розуміти сукупність певних дій, успішне здійснення яких призводить до перетворення вхідних ресурсів (сировини, матеріалів, інформації) до вихідних результатів (готової продукції чи послуг) з подальшою їх реалізацією аж до виникнення цінності та отримання чистого прибутку.

Для успішного здійснення та управління бізнес-процесами керівник повинен мати точну та всебічну інформацію про його проведення, етапи бізнес-процесу, інформацію від клієнтів про рівень задоволеності вихідною продукцією тощо. Крім того, керівнику бізнес-процесу повинна регулярно надходити фінансова та економічна звітність про етапи та порядок його здійснення.

Одночасно, кожен бізнес-процес має як постачальників, так і споживачів, з якими він взаємодіє. Закінчення або «вихід» одного бізнес-процесу одночасно може бути початком або «входом» іншого. Бізнес-процеси на підприємстві виникають через численні зв’язки між функціональними підрозділами, виробничими цехами та дільницями, робочими місцями, які передають один одному головне завдання, узгоджене з перспективними планами підприємства. Саме так вхідні ресурси перетворюються в кінцевий результат (рис.1).

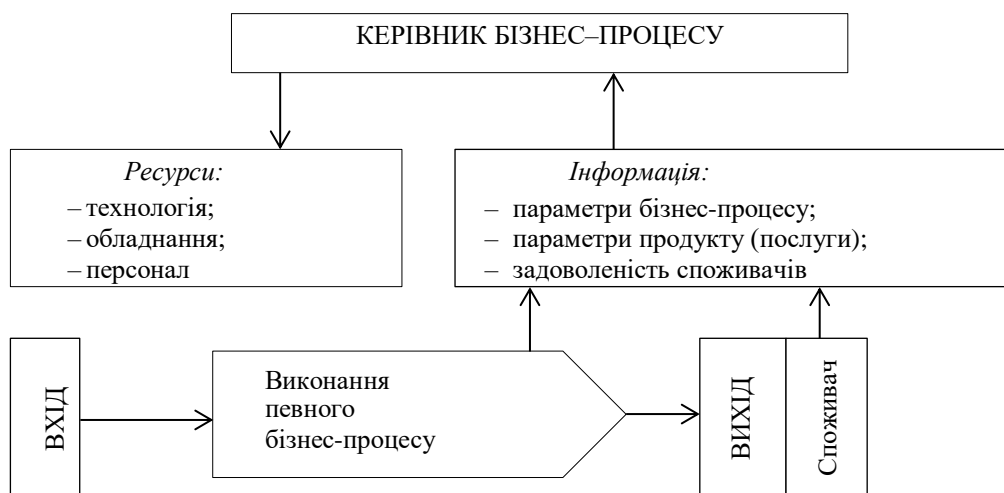

Рис. 1. Схема здійснення бізнес-процесу на підприємстві

Модель господарювання будь-якого підприємства складається з сукупності окремих бізнес-процесів, і від того, наскільки вони ефективні, залежить успішність та прибутковість цього підприємства в цілому. На українських підприємствах, побудованих за функціональним принципом, працівники наділені відповідальністю за діяльність підрозділів, але ніхто з них не несе відповідальності за те, щоб ці процеси були якісно і вчасно виконані в цілому.

Тому, найуспішнішими підприємствами сьогодні, як правило, стають ті, чий бізнес-процеси добре продумані та чітко визначені (описані), а методи реалізації цих процесів є ефективними та надійними. Все це має підкріплюватися також гнучкістю і високою мотивацією персоналу, використанням сучасних інформаційних технологій та орієнтацією на зростаючі потреби споживачів.

Отож, підсумовуючи вищенаведене можна відмітити, що на підприємствах необхідно враховувати, що через виокремлення та дослідження бізнес-процесів можна отримати всебічну інформацію про функціонування самого підприємства, про виробничий процес, про плюси та мінуси організаційної структури, про проблеми виробництва продукції та рівень браку тощо.

Висновки. В сучасних умовах господарювання, абсолютно всі підприємства намагаються так проводити свою діяльність, щоб отримувати максимальний прибуток при понесенні мінімальних витрат. Від ефективності та прибутковості здійснюваних бізнес-процесів безпосередньо залежить успішність такого підприємства. Саме дослідження успішності здійснюваних бізнес-процесів береться за основу при розробці перспектив розвитку підприємства, при плануванні оптимальних обсягів виробництва продукції, обґрунуванні прибутковості та рентабельності тощо.

Список використаних джерел:

1. Davenport T. H., Short J. E. The New Industrial Engineering: Information Technology and Business Process Redesign // Sloan Management Review, 1990, (Summer), 11–27.
2. Хаммер М. Реінжинірінг корпорації: Манифест революції в бізнесі/ Майкл Хаммер, Джеймс Чампи; пер. с англ. Ю. Е. Корнилович. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2006. – 287 с.
3. Porter M. E., Millar V. E. How Information Gives You Competitive Advantage // Harvard Business Review, 1985. - 85, (July–August), 149–160.
4. Август-Вильгельм Шеер. «Бизнес-процессы. Основные понятия. Теория. Методы». Издание 2-е, переработанное и дополненное. / Пер. с англ. Михайлова Н. А. – М. : Весть – МетаТехнология, 1999. – 151 с.
5. Deming W. E. Quality, productivity, and competitive position. – Cambridge, MA: Massachusetts Institute of Technology, Center for Advanced Engineering Study, 1982. – 373 p.
6. Харрингтон Дж., Эсселинг К. С. Оптимизация бизнес-процессов: документирование, анализ, управление, оптимизация – СПб.: Азбука, БМикро, 2003. – 317 с.
7. Ойхман Е. Г. Реинжиниринг бизнеса: реинжиниринг организаций и информационные технологии / Е. Г. Ойхман, Э. М. Попов. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 333 с..
8. Фролова Л. В. Формирование бизнес-модели предприятия [текст] Учебник. / Л. В. Фролова, Е. С. Кравченко. – К. : Центр учебной литературы, 2012. – 384 с.
9. Серединська В. М. Загородна О. М. Бізнес-процеси підприємства: сутність та класифікація // Актуальні проблеми теорії і практики бухгалтерського обліку, аудиту, аналізу й оподаткування в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кам'янець-Подільський, ПДАТУ, 14 грудня 2016 р.) / Тернопіль: Крок, 2016. – 247 с.

Рецензент: д.е.н., професор Ковальська Л.Л.

УДК 338.47

Станкевич І.В., к.е.н., доцент

докторант Одеської національної академії зв'язку ім. О.С. Попова

Пахтусов М.І., аспірант

Одеської національної академії зв'язку ім. О.С. Попова

АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ РЕКЛАМНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ОПЕРАТОРІВ МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ ТА НАПРЯМКИ ЇХ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ

В статті проведено узагальнення наявних тенденцій на ринку послуг мобільного зв'язку, здійснено аналіз наявних механізмів управління рекламною діяльністю таких операторів мобільного зв'язку, як ПрАТ «Київстар», ПрАТ «МТС Україна» (VODAFONE) та ТОВ «Астеліт». Автором запропоновано напрямки подальшого розвитку зазначених механізмів.

Ключові слова: механізм, реклама, оператор мобільного зв'язку, рекламна діяльність, витрати на збут та рекламу.

Pakhtusov M., Stankevych I.

ANALYSIS OF THE MECHANISMS OF MANAGEMENT OF ADVERTISING ACTIVITIES OF MOBILE OPERATORS AND THE DIRECTIONS OF THEIR FURTHER DEVELOPMENT

In the article the the generalization of the existing trends in the market of mobile services, the analysis of the existing mechanisms of management of advertising activities of the mobile operators PJSC "Kyivstar", PJSC "MTS Ukraine" (VODAFONE) and LLC "Astelit". The author suggests directions of further development of these mechanisms.

Keywords: mechanism, advertising, mobile operator, advertising, distribution costs and advertising.

Пахтусов М.И., Станкевич И.В.

АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ РЕКЛАМНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ОПЕРАТОРІВ МОБІЛЬНОЇ СВ'ЯЗИ І НАПРАВЛЕННЯ ЇХ ДАЛЬНІЙШОГО РАЗВИТІЯ

В статті проведено обобщение имеющихся тенденций на рынке услуг мобильной связи, осуществлен анализ существующих механизмов управления рекламной деятельностью таких операторов мобильной связи ЧАО «Київстар», ЧАО «МТС Україна» (VODAFONE) и ООО «Астеліт». Автором предложены направления дальнейшего развития указанных механизмов.

Ключевые слова: механизм, реклама, оператор мобильной связи, рекламная деятельность, расходы на сбыт и рекламу.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими й практичними завданнями. У діяльності сучасних підприємств та організацій, зокрема, зв'язку, особливе місце займає реклама, як основна рушійна сила просування їх послуг на ринок та формування попиту на них. Витрати на рекламу сьогодні є практично у всіх підприємств-учасників ринку й тому усі ці підприємства

зіткнулись із проблемою оцінки ефективності витрат на цю рекламу, пошуку оптимальних розмірів витрат на рекламу та пошуку методів (засобів) поліпшення рекламних механізмів. Актуальність проблеми підвищується у зв'язку із тим, що в період економічної кризи перед підприємствами-учасниками ринку постає проблема збереження своєї конкурентної позиції. Зокрема, ця проблема є надто актуальною на ринку послуг мобільного зв'язку, з огляду наявності значної кількості пропозиції послуг, що забезпечується рядом операторів мобільного зв'язку. У виробничій діяльності цих підприємств реклама посідає одне із головних місць, а механізм управління рекламою потребує постійного поліпшення та розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми розвитку операторів мобільного зв'язку та шляхи їх вирішення розглядались в працях багатьох вчених, у тому числі Войнаренко С.М., Воробієнко С.П., Гилка У.Л., Гранатуров В.М. [1 - 4]. Слід відмітити, що протягом останніх років оператори мобільного зв'язку, навіть за рахунок запровадження різноманітних тарифів та додаткових послуг, не змогли утримати показники доходу та прибутковості на колишньому рівні, навіть задіявши потужний комплекс маркетингових комунікацій. Дослідженню маркетингових комунікацій та механізмів управління рекламною діяльністю присвячені праці вчених Войнаренко С.М., Воробієнко С.П., Гилка У.Л., Гранатуров В.М., Шмиголь Н.М., Егорова О.В. [1-7]. Опрацювання та аналіз вищезазначених праць, свідчить про те, що прогресивна маркетингова політика гравців ринку послуг мобільного зв'язку та поява нових телекомунікаційних технологій вимагає сьогодні від операторів мобільного зв'язку потреби пошуку нових методів та засобів поліпшення рекламної діяльності та, відповідно, подальшого розвитку механізмів її управління.

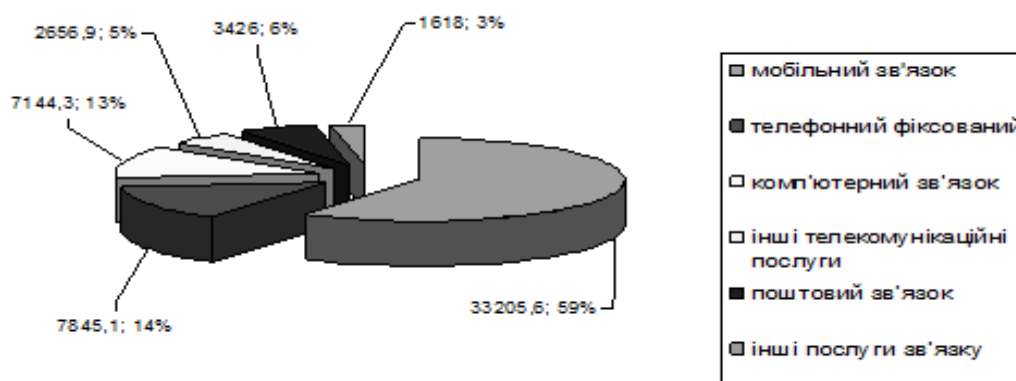
Цілі статті. Метою цієї наукової статті є узагальнення наявних тенденцій на ринку послуг зв'язку, аналіз рекламних механізмів, що використовуються операторами телекомунікацій, зокрема операторами мобільного зв'язку та формулювання можливих напрямків їх подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Перед тим, як здійснити аналіз рекламних механізмів операторів мобільного зв'язку нами було проаналізовано загальний стан самого ринку. Це забезпечує розуміння стану зовнішнього середовища функціонування учасників ринку та розуміння того, які ключові фактори впливали на прийняті ними рішення.

Ринок мобільного зв'язку залишається тим сегментом сфери зв'язку та інформатизації, що найбільш динамічно розвивається. Протягом останніх років послуги мобільного зв'язку, в тому числі широкосмугового доступу до Інтернету, перейшли у розряд найбільш доступних для споживачів послуг.

Основними сегментами ринку послуг зв'язку є мобільний, телефонний фіксований та комп'ютерний зв'язок. Їх спільна частка у загальних доходах від надання послуг зв'язку за підсумками 2015 року склала 86,2% [8].

Структура доходів від надання різних видів послуг зв'язку у 2015 р. наведена на мал. 1.

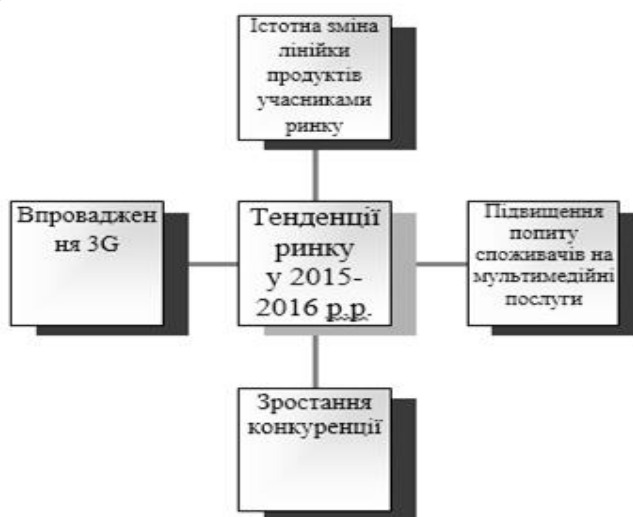

Мал. 1. Структура доходів від надання різних видів послуг зв'язку у 2015 р.р., млн. грн.

Джерело: представлено в [14].

Якщо розглянути динаміку зміни доходів від надання послуг мобільного зв'язку за останні 3 роки, то вони демонструють стабільне зростання порівняно із загальним падінням в економіці України, чому сприяє прогресивна маркетингова політика операторів мобільного зв'язку. Так, у 2013 році доходи від надання послуг мобільного зв'язку склали 30965,9 млн. грн., а у 2015 році – 33205,6 млн. грн. При цьому, аналіз із врахуванням девальвації, свідчить про протилежну тенденцію – зменшення виручки. Це є очевидним підсумком ситуації на українському ринку – достатньо важко встигати за девальвацією при доходах більшості споживачів у національній валюті.

Основні тенденції ринку послуг зв'язку за останні роки можна структурно представити у вигляді мал. 2.

Мал. 2. Основні тенденції ринку мобільного зв'язку у 2015-2016 р.р.

Джерело: авторська розробка на основі узагальнення матеріалів [8-14]

Видача національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації (НКРЗІ) ліцензій на користування радіочастотним ресурсом України для впровадження радіотехнології «Цифровий стільниковий радіозв'язок ІМТ-2000 (UMTS)» ПрАТ «Київстар», ПрАТ «МТС Україна» (VODAFONE) та ТОВ «Астеліт» створила сприятливі умови для стрімкого впровадження в Україні мереж мобільного зв'язку третього покоління (3G) та поживлення конкуренції на ринку, вплинула на

збільшення обсягів та доступності сучасних інформаційно-телекомунікаційних послуг і сервісів.

У 2015 р. територія покриття мережами 3G збільшилась приблизно у 5 разів, за 9 місяців 2016 року – у 1,5 рази. Зростання кількості смартфонів, планшетів, створило умови для зростання попиту споживачів на інформаційно-телекомунікаційні послуги з використанням високошвидкісних широкосмугових технологій радіодоступу та до значного збільшення обсягів мобільного Інтернет-трафіка.

Протягом 2015-2016 рр. суттєво зросли телекомунікаційні ресурси мереж у зв'язку із широким впровадженням на мережах мобільного зв'язку радіотехнологій третього покоління (3G).

Основними учасниками ринку послуг мобільного зв'язку України є ПрАТ «Київстар» з абонентською базою понад 26 млн. абонентів та часткою ринку 43%, ПрАТ «МТС Україна» (VODAFONE) – понад 22 млн. абонентів (37%), ТОВ «Астеліт» (TM «life:»)) – понад 12 млн. абонентів (20%) [9, 11, 12].

Для просування послуг мобільного зв'язку на ринку усі оператори визначали найбільш пріоритетні канали зв'язку із цільовою аудиторією, використовуючи маркетинговий інструментарій, та використовували комунікаційний ланцюг моделі «підприємство – споживач». ПрАТ «Київстар», ПрАТ «МТС Україна» (VODAFONE), ТОВ «Астеліт» використовували п'ять основних інструментів маркетингових комунікацій:

- реклама;
- персональний продаж;
- стимулювання збуту;
- зв'язки з громадськістю;
- прямиий маркетинг.

Усі оператори здійснювали комбіновану рекламну діяльність, тобто вони разом із підприємствами рекламного ринку управляли рекламною діяльністю спільно, чітко розмежовуючи свої функції. Так, згідно [13] для ПрАТ «Київстар» були виготовлені наступні відеороліки у 2016 році: Наша гордість (Бренд: Київстар, Агентство: DDV Ukraine, Продакшен: Family Production); Фантазія (Бренд: Київстар, Агентство: DDV Ukraine, Продакшен: Family Production); Рыба (Бренд: Київстар, Агентство: Adventa LOWE, Продакшен: Propaganda Film); День рожження (Бренд: Київстар, Агентство: Adventa LOWE, Продакшен: Pronto Film); Будьте ближче (Бренд: Київстар, Агентство: Adventa LOWE, Продакшен: Lime Lite Studio); Попугай (Бренд: Київстар, Агентство: Adventa LOWE, Продакшен: Lime Lite Studio). Загальною спрямованістю реклами ПрАТ «Київстар» є просування або власного бренду, або продукту.

У той же час, ПрАТ «МТС Україна» (VODAFONE) виготовив лише один відеоролік: МТС Україна Vodafone: Лонч в Україні.

На підставі дослідження рекламної активності ПрАТ «Київстар», ПрАТ «МТС Україна», ТОВ «Астеліт» складемо зведену табл. 1.

Таблиця 1

Рекламна активність ПрАТ «Київстар», ПрАТ «МТС Україна» (VODAFONE) та ТОВ «Астеліт» за період 2013 – 2016 рр.

Учасник ринку	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
ПрАТ «Київстар», одиниць відеороліків	14	10	2	6
ПрАТ «МТС Україна», одиниць відеороліків	15	15	2	1
ТОВ «Астеліт», одиниць відеороліків	6	6	2	3

Джерело: складено на основі [152]

Аналіз рекламної активності ПрАТ «Київстар», ПрАТ «МТС Україна» (VODAFONE), ТОВ «Астеліт» свідчить про те, що усі учасники ринку знизили свою рекламну активність відповідно до зниження активності на ринку споживачів. Але зміни носили різний кількісний вимір. Так, компанії МТС Україна у 2014 році потрібно було стабілізувати свою операційну діяльність, що зумовило необхідність проведення ряду рекламних компаній (у 2014 році було випущено 15 відеороликів, а у 2015 році – 2).

Для аналізу структури та динаміки зміни витрат на рекламу та збут продукції було досліджено фінансову звітність ПрАТ «Київстар», ПрАТ «МТС Україна» (VODAFONE). Звітність ТОВ «Астеліт» не знаходиться у вільному доступі, що зумовило неможливість її аналізу. Результати аналізу виявили наступне (див. табл. 2).

Таблиця 2

Витрати на збут та рекламу ПрАТ «Київстар», ПрАТ «МТС Україна» (VODAFONE)

Показники	2014 рік	2015 рік	Зміна	
			абсолютна	відносна
ПрАТ «Київстар»				
Витрати на збут	1111890	1136103	24213	2,2
Витрати на рекламу	283388	306414	23026	8,1
Частка реклами у витратах на збут, %	25,5	27,0	1,5	x
ПрАТ «МТС Україна» (VODAFONE)				
Витрати на збут	883799	1048886	165087	18,7
Витрати на рекламу	306413	345217	38804	12,7
Частка реклами у витратах на збут, %	34,7	32,9	-1,8	x

Джерело: складено на основі [9, 12]

Доцільно зазначити, що згідно із українськими стандартами бухгалтерського обліку до витрат на збут, зокрема, належать витрати пакувальних матеріалів, транспортування продукції, товарів за умовами договору, витрати на маркетинг та рекламу, витрати на оплату праці й комісійні продавцям, торговим агентам, працівникам відділу збуту, амортизація, ремонт та утримання основних засобів, інших матеріальних необоротних активів, що використовуються для забезпечення збуту продукції, товарів, робіт і послуг. Частка витрат на рекламу у ключових учасників ринку є істотно різною. У 2014 році ПрАТ «МТС Україна» (VODAFONE) витратило 34,7% свого бюджету витрат на збут на рекламну активність, а ключовий конкурент ПрАТ «Київстар» витратив набагато менше – 25,5%, що було забезпечено більш домінуючим положенням на ринку, але із врахуванням істотних змін у зовнішньому середовищі останній також почав витратити додаткові кошти на рекламну активність (+ 23026 тис. грн або 8,1%). При цьому ПрАТ «МТС Україна» (VODAFONE) витратило також додаткові кошти на рекламну активність (+ 38804 тис. грн або 12,7%), але частка останніх у загальних витратах на збут зменшилась.

Аналіз використаних механізмів управління рекламною діяльністю учасників ринку виявив наступне. У зв'язку із загостренням конкуренції на ринку усі ключові учасники ринку зменшили акцент на бренд і сфокусувались на конкретних пропозиціях (продуктах) своєї компанії. Тобто усі вони мають очікування, що реклама конкретних продуктів у ЗМІ забезпечить зростання продажів та прибутку підприємства.

При цьому ПрАТ «Київстар» більш системно підійшов до зв'язків з громадськістю. Більш ніж 5 років офіси компанії здійснюють шкільні екскурсії. У 2014 році понад 4300 учнів старших класів відвідали з навчальною метою офіси Київстар у різних містах України. Школярі знайомилися з роботою інформаційно-довідкового центру, технічних ділянок, дізнавались секрети маркетингу та реклами. Співробітники Київстар проводять для школярів уроки, де розповідають про історію розвитку засобів зв'язку [4]. Це

підвищує лояльність у сегменті 0-16 років та у групі споживачів із сімейними цінностями (тобто тих споживачів, які мають неповнолітніх дітей). Якщо до цього додати інші інструменти маркетингових комунікацій, то формується стійка позитивна і ключове стабільна картинка про компанію. Це є вдалим рішенням для компанії, яка відома майже кожному українцю та для якої у 2013-2014 роках гостро постало завдання збереження домінуючої частки ринку. На нашу думку, яка підтверджена власним опитуванням серед мешканців міста Одеси це завдання було виконано. Підприємство стабілізувало власну частку ринку й більш того за власними дослідженнями серед мешканців міста Одеси ПрАТ «Київстар» зміло «відібрати» частину клієнтів у сегменті 26-40 років назад до себе.

За рейтингом українських телеканалів за даними Індустріального телевізійного комітету (ІТК) станом на липень 2016 року лідером є телеканал «Інтер» з рейтингом 3,9% [8]. Друге місце - канал «1+1» -2,5%, і третє місце - канал «Україна» (2,4%). На четвертому місці - канал ICTV (2%), канал СТБ (1,8%) – на п'ятому. У ІТК представлені: основні 4 телевізійні групи (Інтер, 1+1, Україна, StarLightMedia) та 5 канал, основні медійні групи (Publicis Groupe Media, Omnicom Media Group, ADV Group, GroupM) та агенція Media Arts Group Ukraine, і рекламодавці. Разом телеканали займають більше 78% глядацької уваги (згідно даних Nielsen). За підсумками 2016 року найбільш рекламованими брендами (продукцією) операторів мобільного зв'язку були: Київстар», «life» 3G Інтернет, смартфон 3G «МТС». Найбільш згадувані брендами (продукцією) операторів мобільного зв'язку у телерекламі у період з 18:30 до 21:30 год є Смартфон 3G «МТС», «life» 3G Інтернет.

Найчастіше у рекламних повідомленнях оператори мобільного зв'язку намагаються показати зв'язок почуттів індивіда зі споживанням рекламованого продукту, описати процес одержання задоволення від процесу споживання. З максимальною частотою у досліджувані періоди використовуються цінності «спілкування», «патріотизм» та «ощадливість».

Висновки. Ринок мобільного зв'язку України розвивається швидкими темпами. Оператори мобільного зв'язку проводять активну маркетингову політику, спрямовану на збільшення кількості абонентів і зростання прибутку.

Механізми управління рекламною діяльністю домінуючих лідерів серед операторів мобільного зв'язку, спрямовані на такі характеристики кінцевого споживача як: здатність відчувати себе частиною українського суспільства (спілкування, комунікації, патріотизм), самореалізація та цінність «ощадливість», яка виступає кінцевим підсумком істотного погіршення рівня життя та умов функціонування українського суспільства протягом останніх трьох років.

Відповідно до проведених досліджень, одними із можливих напрямків подальшого розвитку механізмів управління рекламною діяльністю операторів мобільного зв'язку, є наступні:

1. Персоналізація реклами на власних інформаційних ресурсах та на рекламних площинах ключових, а за можливості – й на усіх інформаційних ресурсах.

2. Постійний пошук та впровадження інновацій у сфері технічного виконання рекламних повідомлень. Чим більш нестандартно подається інформація, тим більше відкликів отримає замовник реклами. Наприклад, за статистичними даними Millward Brown Interactive зміна вигляду курсору при наведенні на рекламний банер збільшує відклики до 97%.

3. Побудова карт для всіх груп клієнтів та конкурентів. Розробка технологічної карти та показників для виявлення моменту появи сильної конкуренції. Виявлення та постійний моніторинг сильних сторін конкурентів і тактики конкурента щодо розміщення реклами.

4. Постійний моніторинг рівня інфляції та платоспроможності цільових груп і всього населення.

5. Розрахунок середніх цін по лідерам на ринку. Вживання додаткових заходів по посиленню реклами на тлі загального зниження її ефективності у галузі. У разі падіння курсу національної валюти ухвалення тактики попереджувального встановлення цін.

Організаційно-економічні засади реалізації зазначених напрямків та відповідно і розвиток механізмів управління рекламною діяльністю операторів мобільного зв'язку є перспективами подальших досліджень авторів статті.

Список використаних джерел:

1. Войнаренко С.М. Аналіз впливу реклами на конкурентоспроможність підприємств мобільного зв'язку / С.М. Войнаренко // Малі підприємства: проблеми функціонування та розвитку : монографія / за наук. ред. проф. М.П. Войнаренка. - Хмельницький: ХНУ, 2011. - 407 с
2. Воробієнко С.П. Економіка телекомунікацій: навч. посіб. / С.П. Воробієнко, В.М. Гранатуров, Л.А. Захарченко, І.В. Литовченко, В.М. Орлов; ред.: В.М. Орлов; Одес. нац. акад. зв'язку ім. О.С. Попова. – Одеса, 2014. – 511 с.
3. Гилка У.Л. Особливості конкуренції на ринку послуг телекомунікацій / У.Л. Гилка // Наукові записки Українського науково-дослідного інституту зв'язку. – 2009. – №3(11). – С.93-101
4. Гранатуров В.М. Конкурентоспроможність телекомунікаційних компаній: проблеми теорії та практики управління: монографія / В.М. Гранатуров, І.А. Кораблінова; Одес. нац. акад. зв'язку ім. О.С. Попова. – К.: Кафед-ра, 2012. – 317 с.
5. Окупність витрат на рекламу: оцінка та аналіз [Електронний ресурс] / Н. М. Шмиголь // Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. - 2014. - № 4. - С. 15-18. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2014_4_5
6. Анализ методов оценки эффективности рекламной компании [Електронний ресурс] / О.В. Егорова // Современные проблемы экономического развития предприятий. 2012. - Режим доступу: <https://www.rae.ru/forum2012/327/1402>.
7. Норік Л.О. Економетричні моделі оцінки ефективності різних видів реклами в рамках маркетингових комунікацій [Текст] / Норік Л.О., Гусаченко К.В. // Сборник научных трудов "Вестник НТУ "ХПИ" : Технічний прогрес та ефективність виробництва №36 - Вестник НТУ "ХПИ", 2009. - ISSN 2079-0767- Режим доступу: <http://vestnik.pp.ua/View/28913/>
8. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації: річний звіт за 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nkrz.gov.ua/uk/>
9. Офіційна сторінка ПрАТ «Київстар» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kyivstar.ua>
10. Офіційний сайт «Економічна правда» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua>
11. Офіційний сайт компанії ПрАТ «Астеліт» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.life.com.ua>
12. Офіційний сайт компанії ПрАТ «МТС Україна» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.mts.com.ua>
13. Офіційний сайт Індустріального телевізійного комітету [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://itk.ua>.
14. Статистична інформація / Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. -Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Рецензент д.е.н., професор Орлов В.М.

УДК 338.3

Полінкевич О.М., д.е.н., професор

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР

У статті проведено дослідження моделей корпоративного управління. Визначено їхні основні риси. Запропоновано порівняльну матрицю моделей корпоративного управління з урахування сучасних тенденцій у розвитку. Визначено основні елементи англо-американської, німецької, японської, сімейної та української моделей.

Ключові слова: модель, підприємницькі структури, компанії, корпоративне управління, аутсайдер, інсайдер.

Polinkevych O.

COMPARATIVE ANALYSIS OF CORPORATE GOVERNANCE MODELS

The article deals with the research of corporate governance models. Their main features are determined. A comparative matrix of corporate governance models is proposed in view of current trends in development. The basic elements of Anglo-American, German, Japanese, family and Ukrainian models are determined.

Keywords: model, entrepreneurial structures, companies, corporate governance, outsider, insider.
Полинкевич О.Н.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ МОДЕЛИ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ СТРУКТУР

В статье проведено исследование моделей корпоративного управления. Определены их основные черты. Предложено сравнительную матрицу моделей корпоративного управления с учетом современных тенденций в развитии. Определены основные элементы англо-американской, немецкой, японской, семейной и украинской моделей.

Ключевые слова: модель, предпринимательские структуры, компании, корпоративное управление, аутсайдер, инсайдер.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливим науковими та практичними завданнями. Посилення процесів глобалізації, інтеграція у світовий економічний простір, формування та розвиток нової економіки сприяє формуванню нових наукових підходів до моделей корпоративного управління. В умовах поглиблення конкурентоспроможності економік країн світу корпоративний сектор економіки розвивається динамічно. Він сприяє поліпшенню інвестиційного клімату та формуванню партнерських відносин між органами влади та бізнесом, сприяє розвитку соціальної відповідальності бізнесу. В Україні відбувається становлення моделі корпоративного управління, яка потребує дієвих механізмів з боку управлінців, подолання сліпого копіювання та екстраполяції уже існуючих світових моделей, визначення переваг та недоліків їх застосування в Україні. У кожній країні корпоративне управління має певні має певні специфічні ознаки, які відрізняють її від інших систем.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Вивченням даної проблеми займалася невелика кількість вчених та науковців, таких як Л. Колосова, О. Сохацька, В. Євтушевський, М. Шемякіна. Дослідники В. Євтушевський [5], Д. Задохайло [6], Т. Антошко [1], П. Буряк [3] виділяють три основні моделі управління корпораціями в країнах з розвинутою ринковою економікою. Деякі дослідники, наприклад, Дементьєва А. Г. розглядають і четвертий тип – сімейну модель корпоративного управління [4, с. 126].

Романюк В.М. дослідив еволюцію розвитку класичних моделей корпоративного управління – англо-американської, німецької, японської. Науковець проаналізував четверту модель корпоративного управління, яка більш притаманна економікам та країнам з вищим рівнем корупції, – сімейна. Зазначив, що заслуговує на увагу висвітлення сутнісного аспекту еволюції механізмів розвитку системи корпоративного управління. За допомогою відповідного інструментарію та методології наукового дослідження науковець розробив обґрунтовані рекомендації щодо вирішення проблеми вибору ефективної національної моделі корпоративного управління або формування принципово нової вітчизняної моделі розвитку корпоративного сектора економіки з урахуванням певних особливостей існуючих класичних теоретично-узагальнених моделей та інституційного середовища в Україні й рівня розвитку ринкових відносин [9].

Баглей Р.Р. встановив закономірність забезпечення ефективності корпоративного управління на вітчизняних підприємствах, виявлено і систематизовано складові доміанти впливу на формування і розвиток корпорацій в Україні. Науковець обґрунтував положення теорії інституціоналізму у підвищенні ефективності розвитку корпоративного управління, в результаті чого визначено, що удосконалення організації корпоративних відносин є основою забезпечення ефективного функціонування корпорації. Розвинув теоретичні положення та виробив концептуальні підходи щодо

теоретичного осмислення розуміння поняття «корпоративне управління» як специфічної організаційної форми, сутність якої відображає мету, завдання та структуру об'єднання учасників корпоративних відносин, як способу забезпечення їх фінансово-майнових прав [2].

Сучков А.В., Кінцель А.Д. описали основні моделі корпоративного управління, проаналізовано їх особливості, переваги та недоліки, зазначили значення корпоративного управління для розвитку економіки, проаналізували сучасний стан корпоративного управління в Україні [10].

Посохов І.М. провів аналіз основних зарубіжних моделей управління корпораціями в країнах з розвинутою ринковою економікою та запропонував рекомендації щодо подальшого формування та розвитку української моделі корпоративного управління [8].

Проте в їхніх працях немає системності та уніфікованого підходу до аналізу моделей корпоративного управління та виділення основних ознак, які є домінуючими при визначенні моделі корпоративного управління.

Цілі статті. Метою статті є здійснення порівняльної характеристики моделей корпоративного управління та виділення ознак, які є домінуючими при побудові будь-якої моделі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В економічній літературі найбільш розповсюдженими моделями корпоративного управління, які аналізуються є англо-американська, німецька та японська. Англо-американська модель корпоративного управління є притаманною корпораціям США, Канади, Великобританії, Австралії, Нової Зеландії та обумовлюється насамперед національними особливостями акціонерної власності – населення активно інвестує в цінні папери, емітовані корпораціями, що призводить до значної розпорошеності капіталу. Таким чином, корпорації залучають необхідні їм для підтримки бізнесу фінансові ресурси. Очевидно, що перш, ніж інвестувати в акції чи облигації тієї чи іншої корпорації, потенційні інвестори вивчають фінансові показники, волатильність цін на цінні папери, що, у тому числі, є віддзеркаленням якості корпоративного управління. Отже, серед основних суб'єктів економічних відносин у даній моделі виступають приватні та інституційні інвестори, члени ради директорів і виконавчих органів конкретної корпорації. Що стосується структури управління, то згідно із законодавством та імплементацією англо-американської моделі на практиці, головним органом управління є загальні збори акціонерів [9]. Інституціональні інвестори активно відстоюють свої права власників корпорації, у тому числі в судах, що змушує постійно вдосконалювати правове поле, де забезпечується можливість активного впливу інституціональних інвесторів на систему корпоративного управління. Переважна більшість інвесторів є активними торговцями на місцевих фондових біржах та схильні до отримання вигод у короткостроковому періоді, насамперед за рахунок коливання цін цінних паперів. Основними формами ринкового контролю в даній моделі виступають злиття і поглинання компаній. Збори акціонерів носять формальний характер, а Рада директорів здійснює всебічний контроль і є важливим органом управління. У сучасних умовах ради директорів у англо-американській моделі складаються не менше, ніж на третину з незалежних директорів, уникаючи ситуації, за якої головою ради директорів і генеральним директором є одна й та ж людина, що було більш притаманним до 90-х років ХХ ст. і призводило до масових зловживань та утиску прав акціонерів. В англо-американській моделі, на відміну від інших моделей, найбільш значущим елементом системи корпоративного управління й зовнішньою формою прояву контролю за діяльністю корпорації є інститут розкриття

інформації (що відбувається один раз на квартал). Вимоги до розкриття інформації в англо-американській моделі розкриваються один раз на квартал [9].

Німецька модель корпоративного управління має свої характерні особливості й притаманна таким країнам, як Німеччина та Австрія, частково застосовується в корпораціях Бельгії, Нідерландів, Франції, країн Скандинавії. Варто відмітити, що для німецької моделі притаманним є принцип повної соціальної взаємодії всіх зацікавлених у діяльності корпорації ключових учасників: акціонерів, менеджерів, ради директорів, працівників, банків, громадських організацій. Вищий орган управління в даній моделі, втім, як і у всіх інших, – загальні збори акціонерів. Німецька модель корпоративного управління характеризується висококонцентрованим акціонерним капіталом на основі, насамперед, власних коштів, основного для корпорації банку і невеликим розпиленням акцій серед приватних інвесторів. Банки в даній моделі і обслуговують населення через видачу банківських депозитів, і видають кредити корпораціями, і одночасно є власниками цінних паперів різних компаній. Представники банків вибираються в ради директорів, їх представництво у складі ради директорів постійне. Банк, граючи відразу кілька ролей в даній моделі (наприклад, будучи одночасно кредитором, акціонером і депозитарієм), може за наявності об'єктивних претензій до якості корпоративного управління відмовити компанії в подальшому фінансуванні. Банк у даній моделі є головним джерелом інвестиційного капіталу. Причому банки не обмежені в праві збирати пакети акцій окремих компаній і практично стають їх повноправними власниками. Тобто фондовий ринок також, як і в англо-американській моделі, починає відігравати все більшу роль як джерело інвестицій, хоча його оборот значно нижче. Рада директорів у німецькій моделі двопалатна – правління та наглядова рада. При цьому наглядова рада виконує роль органу ради директорів в англо-американській моделі з певними особливостями: до його складу входять уповноважені від банків, представники найбільш великих постачальників, місцевої громадськості та, як правило, голова профспілкового руху компанії, що виконує, по суті, роль незалежного директора. Обидві палати функціонують окремо – не допускається одночасна участь у складі правління та спостережної ради однієї і тієї ж особи. У цілому німецька модель пов'язана із забезпеченням стійкості взаємодії компанії із зовнішнім середовищем за рахунок більш «тонкого» налаштування інтересів стейкхолдерів корпорації. Серед мажоритарних акціонерів у німецьких компаніях висока питома вага корпорацій і банків. Практично всі компанії в Німеччині є перехресними власниками акцій одна одної, що зміцнює їх взаємозалежність. Рада директорів у німецькій моделі є двопалатним органом. Спостережна рада включає від 9 до 20 осіб та залежить від розмірів підприємства. Вимоги до розкриття інформації в німецькій моделі суворі, і вона розкривається один раз на півріччя [2, 9].

Японська модель корпоративного управління має найбільшу специфіку. Вона склалася під впливом національних традицій і характерна тільки для Японії. Однак необхідно зауважити, що вплив на неї також зробила американська військова адміністрація в період після Другої світової війни. Японська система корпоративного управління заснована на стабільних партнерських відносинах, злиття і поглинання їй не властиві, банкрутства та конфлікти інтересів учасників дуже рідкісні. Модель є багатосторонньою і базується навколо ключового банку і фінансово-промислової мережі, або кейрецу (фінансово-промислові групи, що виникли у другій половині ХХ-го століття як альтернатива дзайбацу, які концентрують власність у руках окремих сімейних кланів). Ключовими учасниками моделі, що мають величезний вплив, є кейрецу і основний банк. Японські компанії найтіснішим чином пов'язані і з кейрецу (загальним капіталом, спільним лобюванням своїх інтересів у різних сферах діяльності),

і з банками (які виконують одночасно кілька функцій, обслуговуючи розрахунковий рахунок корпорації, виступаючи її кредитором і одночасно надаючи консультаційні послуги). Для більшості корпорацій в Японії характерні налагоджені взаємини з групою споріднених, пов'язаних між собою і з даною компанією корпорацій. У цілому для групи характерні спільність фінансових ресурсів, єдина виробнича і комерційна політика. Описана група корпорацій називається «кейрецу». Кейрецу сформувалися як на основі прямого володіння материнськими компаніями великими, а часто і контрольними, пакетами акцій, компаній що входили до них, так і на контрактній основі (за рахунок передачі частини технологічного процесу спеціалізованим партнерським фірмам). Під егідою партнерських фірм у кейрецу залучається велика кількість субпідрядних підприємств першого, другого, третього порядку, у результаті чого вибудовується величезна, впливова піраміда контролю. Відносини всередині групи засновані на особистих зв'язках у середовищі менеджменту, носять жорстко ієрархічний характер з безліччю штрафних санкцій для винних, що замінює зовнішній контроль над діяльністю корпорації та забезпечує в країні стабільність системи корпоративних відносин. Держава в японській моделі є активним учасником і їй відводиться дуже важлива роль: практично у всіх корпораціях наявні представництва держави в раді директорів. Ця модель характеризується висококонцентрованою власністю. Приватні інвестори за питомою вагою значно поступаються корпоративним. Великими акціонерами є банки. На їх частку припадає приблизно 20 % усіх випущених в Японії акцій, що в два рази більше, ніж в німецькій моделі, і в чотири рази перевищує аналогічний показник у Великобританії). Іноземні інвестори практично не справляють відчутного впливу на діяльність японських корпорацій, володіючи близько 4 % акцій. Описана структура акціонерного капіталу робить істотний вплив на баланс економічних інтересів всередині японських корпорацій та на взаємини всіх зацікавлених у діяльності компанії осіб. При цьому в Японії майже відсутні недружні поглинання, що здійснюються шляхом скупки акцій. Рада директорів в японських корпораціях грає незначну роль, лише остаточно затверджуючи рішення, уже прийняті раніше спільно всіма основними учасниками діяльності корпорації, і практично повністю складається з внутрішніх учасників, тобто виконавчих директорів, керівників, керівників великих відділів корпорації та правління. За чисельністю рада директорів в японській моделі значно перевищує чисельність аналогічного органу управління в інших розглянутих нами моделях і в середньому складається з п'ятдесяти осіб. Список кандидатів у члени ради директорів пропонується вищим менеджментом компанії та затверджується загальними зборами акціонерів. Відповідно до японського комерційного законодавства члени ради директорів поділяються на дві категорії: директори і директори-представники. Такий поділ дозволяє розмежувати процеси прийняття управлінських рішень і процеси їх реалізації. Крім того, здійснення даних процесів належить до компетенції різних інститутів усередині компанії. Вимоги до розкриття інформації в Японії досить суворі, і розкривається вона кожне півріччя [9, 10].

Сімейна модель корпоративного управління характерна в основному для країн Азії, Латинської Америки, Канади, Швеції, Італії, Південної Африки. Вона менш вивчена й описана в економічній літературі. Капітал у даній моделі зосереджений в руках окремих сімейних кланів, їм же належить повний контроль над бізнесом. Сімейна модель корпоративного управління є діаметрально протилежною англо-американській, де такі відносини неприйнятні в принципі. Основний принцип побудови моделі полягає в тому, що сімейне холдингова компанія контролює одночасно цілий ряд фірм, у свою чергу, контролюючих інші групи компаній. При цьому інвестори можуть залучатися при необхідності отримання додаткового капіталу, не отримуючи при цьому більшість голосів у жодній з фірм сімейної групи [5, с. 135]. Корпорації будуються за принципом

піраміди, тобто її капітал значно перевищує реальні ресурси сім'ї за рахунок випуску подвійного класу акцій і перехресного володіння акціями. Ці інструменти використовуються сімейними корпоративними структурами з метою переведення прибутку компаній, що входять до групи, на верх піраміди, де головна компанія здійснює повний контроль над капіталом усіх учасників об'єднання [1, 9].

Таким чином, основними ознаками або елементами кожної моделі є:

- ключові учасники акціонерного товариства або корпорації;
- розмір пакетів акцій;
- кількість акціонерів, що безпосередньо беруть участь в управлінні корпорацією;
- склад ради директорів (або рад – у німецькій моделі);
- законодавчі норми;
- вимоги до розкриття інформації для корпорацій, включених у лістинг;
- корпоративні дії, що потребують схвалення акціонерів;
- механізм взаємодії між ключовими учасниками.

У табл. 1 здійсимо порівняльний аналіз зазначених моделей.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз моделей корпоративного управління*

Модель	Англо-американська	Німецька	Японська	Сімейна	Українська
1	2	3	4	5	6
Країна поширення	Сша, велика британія, канада, австралія, нова зеландія	Німеччина, австрія, нідерланди, скандинавія, франція, частково бельгія	Японія	Країни азії, латинської америци, канади, шведції, італії, південної африки	Україна
Сутнісна характеристика	Широке представництво індивідуальних і незалежних акціонерів (аутсайдерів). Велика роль ринку фіктивного капіталу. Наявність інвестиційних і комерційних банків. Чітко розроблена законодавча база	Ключова роль банків. Структура управління на основі контактів банків і корпорацій	Акцент на між - корпоративний, банківський контроль і представництво. Законодавство підтримує „кейрецу” (групи корпорацій, об'єднаних спільним володінням позиковими коштами й власним капіталом)	Ключова роль сімейних компаній	Наявність ознак як аутсайдерської моделі (відносно розпорощена власність, нерозвинений фондовий ринок), так і інсайдерської моделі (тенденції до зростання концентрації власності, становлення елементів інсайдерського контролю, впровадження схем перехресного володіння акціями та формування складних корпоративних структур різного типу

продовж.. табл. 1

1	2	3	4	5	6
Учасники реалізації моделі	Акціонери; Керівники; Рада директорів; Біржі; Уряд	Банк Правління Наглядова рада Робітники	Ключовий банк; Фінансово-промислова мережа; Афілійовані корпоративні акціонери; Правління; Уряд	Сімейні холдинги, піраміди, учасники	Банк Правління Наглядова рада Робітники
Структура володіння акціями	Переваги індивідуальних та інституціональних інвесторів	Переваги банків і корпорацій (як пов'язаних, так і не пов'язаних). Фінансові інститути контролюють понад 60% акцій корпорацій	Абсолютні переваги афілійованих банків і корпорацій. Фінансові інститути контролюють понад 70% акцій корпорацій. Представництво зовнішніх акціонерів незначне	Перевага індивідуальних інвесторів	Переваги банків і корпорацій
Моніторинг діяльності	Переважно ринковий (за допомогою сигнальних функцій ринку фіктивного капіталу)	Переважно банківський, на постійній основі	Переважно банківський і між корпоративний	Переважно ринковий	Переважно ринковий
Фінансування	Дистанційне – через ринок цінних паперів. Переваги внутрішніх джерел фінансування	Орієнтоване на контроль (опосередковане) - на основі контролю за прийняттям інвестиційних рішень. Достатня представленість банківського кредитування серед джерел фінансування		Випуск подвійного класу акцій і перехресного володіння акціями	Переваги внутрішніх джерел фінансування
Склад Ради директорів	Інсайдери - особи, що працюють у корпорації або тісно з нею пов'язані. Аутсайдери - особи, прямо не пов'язані з корпорацією. Кількість - від 13 до 15 осіб	Двопалатна рада директорів. Наглядова рада призначає і розпускає правління, затверджує рішення керівників – від 9 до 20 осіб	Практично цілком складається з внутрішніх учасників. Держава також може призначити свого представника. Кількість – до 50 осіб	Практично цілком складається з внутрішніх учасників.	Переваги внутрішніх джерел фінансування
Законодавча база	У США закони штату, федеральні закони, комісія з цінних паперів і бірж. У Великій Британії парламентські акти, колегія з цінних паперів та інвестицій	Федеральні і місцеві закони. Федеральне агентство з цінних паперів	Практично скопійована з американської. Уряд традиційно впливає на діяльність корпорацій через своїх представників	Уряд традиційно впливає на діяльність корпорацій через своїх представників	Уряд традиційно впливає на діяльність корпорацій через своїх представників
Вимоги до розкриття інформації	У США квартальний та річний звіт, що включає інформацію про директорів, володіння акціями, зарплати, дані про акціонерів, що володіють понад 5% акцій, відомості про можливі злиття і поглинання. У Великобританії піврічні звіти	Піврічний звіт із запропонованою структурою капіталу, дані про акціонерів, що володіють більш ніж 5% акцій корпорації, інформація про можливі злиття і поглинання	Піврічний звіт з інформацією про структуру капіталу, членів ради директорів, зарплати, відомості про передбачувані злиття, зміни в статуті, список 10 найбільших акціонерів корпорації	Піврічний звіт	Щоквартальні звіти
Дії, що вимагають схвалення акціонерів	Обрання директорів, призначення аудиторів, випуск акцій, злиття, поглинання, зміни в Статуті. У США акціонери не мають права голосувати за розміри дивідендів, у Великобританії це питання виносить на голосування	Розподіл доходу, ратифікація рішень спостережної ради і правління, вибори спостережної ради	Піврічний звіт з інформацією про структуру капіталу, членів ради директорів, зарплати, відомості про передбачувані злиття, зміни в статуті, список 10 найбільших акціонерів корпорації	Сімейне холдингова компанія контролює одночасно цілий ряд фірм, у свою чергу, контролюючих інші групи компаній	Розподіл доходів, залучення значного обсягу фінансування

продовж.. табл. 1

1	2	3	4	5	6
Взаємовідносини між учасниками	Акціонери можуть здійснити своє право голосу поштою або за дорученням. Інституціональні інвестори стежать за діяльністю корпорації (серед них інвестиційні фонди, аудитори)	Більшість акцій німецьких корпорацій – акції на пред'явника. Банки розпоряджаються голосами за їх згодою. Неможливість заочного голосування. Особиста присутність на зборах або доручення цього права банку	Корпорації зацікавлені в довгострокових і афілійованих акціонерах. Щорічні збори акціонерів мають формальний характер	Головна компанія здійснює повний контроль над капіталом усіх учасників об'єднання	Акціонери можуть здійснювати право голосу за дорученням

* узагальнено автором за даними [1–10]

В англо-американській моделі в порівнянні з усіма іншими розглянутими моделями найбільшу питому вагу мають індивідуальні інвестори, а також зовнішні акціонери. Крім того, для цієї моделі характерне більш чітке і детальне корпоративне законодавство, що детально регламентує взаємовідносини між всіма зацікавленими в діяльності корпорації особами. У даній моделі існують дієвіші і відпрацьовані механізми правозастосування. Саморегульовані організації є важливими учасниками англо-американської моделі, їх роль в управлінні надзвичайно висока. В інших же існуючих моделях корпоративного управління вони не належать до числа ключових учасників. В англо-американській моделі банку за законом не дозволяється виконувати відразу декілька функцій, тому зв'язок між банком і корпорацією не настільки сильний як, наприклад, в японській і німецькій моделях, де роль банків істотно вище, а функції значно ширше і різноманітніше. Якщо ж говорити про роль банків в німецьких і японських корпораціях, то в першому випадку вона набагато вища, бо основний банк є постійним членом ради директорів, на відміну від японських корпорацій, де він залучається тільки в разі будь-яких труднощів і кризових ситуацій. У німецькій моделі корпоративного управління присутні три характерні особливості, яких немає в інших проаналізованих класичних моделях. Перша стосується особливої побудови ради директорів – вона двопалатна. Друга особливість полягає в тому, що закон суворо обумовлює чисельність ради директорів, і акціонери не можуть її змінити. Третя особливість стосується обсягу прав акціонерів. Вони дуже специфічні, і правило «одна акція – один голос» не завжди виконується. У всіх моделях трохи різняться вимоги щодо розкриття інформації: у німецькій та японській моделях вони не такі жорсткі, як у США. Найспецифічна система корпоративного управління присутня, звичайно ж, у японській моделі, де є такий учасник економічних відносин, як кейрецу, якого немає в жодній моделі. Крім того, відсоток зовнішніх та іноземних акціонерів, а також незалежних директорів в японській моделі надзвичайно низький. В англо-американській моделі висока роль фондового ринку, зовнішніх інструментів контролю за діяльністю корпорації, в інших же моделях на першому місці – банківське фінансування і внутрішні механізми контролю. Сімейна модель корпоративного управління має найбільші подібності з японською і німецькою моделями, головним чином, через нерозвиненість прав міноритарних акціонерів, недостатній рівень розвитку фондового ринку, а також використання поряд з вертикальною (пірамідальною) структурою побудови корпоративних структур горизонтальної структури перехресного володіння акціями. Таким чином, моделі корпоративного управління мають схожі риси та відмінності, важливість виділення яких є необхідним в умовах становлення української моделі. З іншого боку, будь-яка модель корпоративного управління характеризується певною консервативністю, тобто формування її елементів безпосередньо обумовлено історичними особливостями. Крім

того, жодна з розглянутих нами моделей не позбавлена недоліків і не є універсальною. У даний час спостерігається яскраво виражена тенденція до зближення і взаємопроникнення різних систем корпоративного управління. Система корпоративного управління на рівні підприємств в Україні також перебуває у даний час в стадії роздвоєння між англо-американською, німецькою та японською, тобто має розгалужену структуру та траєкторію свого розвитку, а також відповідний характер функціонування.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу сформуванати матрицю переваг та недоліків моделей корпоративного управління, на підставі яких можна прийняти рішення про вибір окремих елементів моделей корпоративного управління.

Недоліки	Переваги					
	орієнтація на довгострокові цілі	висока фінансова стійкість компанії	високий рівень особистої згуртованості всіх зацікавлених у діяльності компанії осіб	зростання вартості компанії	порівняно низька вартість залученого капіталу	зосередження контролю та управління в єдиному центрі
суттєві бар'єри входу в акціонерний капітал і виходу з нього	Англо-американська Німецька Японська Сімейна	Японська	Японська	Англо-американська		
недостатньо розвинений фондовий ринок, який здійснює зовнішній контроль за діяльністю корпорацій	Німецька	Німецька			Німецька	Українська
нижча ступінь прозорості акціонерного капіталу і діяльності компанії	Німецька		Сімейна		Сімейна	
недостатньо розвинена система захисту прав дрібних акціонерів	Німецька				Українська	
нижчий рівень інформаційної прозорості компаній, що стримує їх інвестиційний розвиток	Німецька		Українська	Японська		Сімейна
низьку інформаційну прозорість діяльності корпорацій		Японська				Сімейна

Рис. 1. Матриця вибору моделей корпоративного управління
Розроблено автором

Таким чином, моделі корпоративного управління мають багато спільних та відмінних рис, які слід враховувати при розробці власних моделей корпоративного управління. З іншого боку, будь-яка модель корпоративного управління має риси консерватизму та нерозривно пов'язана із історичними подіями. Слід зазначити, що всі розглянуті моделі мають свої недоліки і жодну із них не можна вважати універсальною. На наш погляд найбільш оптимальною для України є англо-американська, японська та сімейна моделі.

Список використаних джерел:

1. Антошко Т. Р. Інсайдерська та аутсайдерська складові сучасного корпоративного управління: системний підхід / Т. Р. Антошко // Економіка та держава. – 2009. – № 1 (73). – С. 41 – 44.

2. Баглей Р.Р. Формування вітчизняної моделі корпоративного управління / Р.Р. Баглей // Сталій розвиток економіки. – 2014. – № 1(23). – С. 199–206.
3. Буряк П. Ю. Корпоративне управління: особливості розвитку в Україні / П. Ю. Буряк, Н. Б. Татарин // Фінанси України. – 2006. – № 6. – С. 114 – 120.
4. Дементьева А. Г. Система корпоративного управління в развитих странах и России / А.Г. Дементьева // Менеджмент в России и за рубежом. – 2008. – № 3. – С. 124 – 138.
5. Євтушевський В. А. Корпоративне управління : підручник / В. А. Євтушевський. – К. : Знання, 2006. – 406 с.
6. Задахайло Д. В. Корпоративне управління : навч. посіб. / Д. В. Задахайло, О. Р. Кібенко, Г. В. Назарова. – Х. : Еспада, 2003. – 688 с.
7. Полінкевич О.М. Чинники формування випереджального розвитку підприємств в умовах глобальної світової кризи / О.М. Полінкевич // Економічний часопис–XXI. – 2016. – № 156 (1–2). – С. 59–63.
8. Посохов І.М. Модель корпоративного управління України: становлення, особливості, основні напрямки подальшого розвитку [Електронний ресурс] / І.М. Посохов. – Режим доступу: <http://www.kpi.kharkov.ua/archive/2012/25/27Posokh.pdf>
9. Романюк В. М. Еволюція розвитку моделей корпоративного управління в умовах конкуренції / В.М. Романюк // Бізнес Інформ. – 2015. – № 7. – С. 288–294.
10. Сучков А.В. Моделі корпоративного управління: світовий досвід та вітчизняні реалії / А.В. Сучков, А.Д. Кінцель // 36. наук. Праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Економічні науки. – 2014. – № 2 (26). – С. 228–235.

УДК 336.71(330.142)

Потьомкіна О.В., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

МЕТОДИКА ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ МОТИВАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

У статті обґрунтовані чинники дієвих мотиваційних механізмів на підприємстві, проведені емпіричні дослідження стосовно мотиваторів до ефективної праці, здійснена оцінка їх ефективності у забезпеченні розвитку підприємства. Запропоновані показники, які формують методика оцінки результативності мотиваційних механізмів на підприємстві та умови їх реалізації.

Ключові слова: мотиваційні механізми, ефективність, результативність, оцінка, персонал.

Потёмкина Е.В.

МЕТОДИКА ОЦЕНКИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТИ МОТИВАЦИОННЫХ МЕХАНИЗМОВ НА ПРЕДПРИЯТИИ

В статье обоснованы факторы действенных мотивационных механизмов на предприятии, проведены эмпирические исследования мотиваторов к эффективному труду, осуществлена оценка их эффективности в обеспечении развития предприятия. Предложены показатели, которые формируют методику оценки результативности мотивационных механизмов на предприятии и условия их реализации ..

Ключевые слова: мотивационные механизмы, эффективность, результативность, оценка, персонал.

Potomkina E.

METHOD OF ASSESSMENT OF THE RESULT OF MOVING MECHANISMS-MIH ON ENTERPRISE

The article substantiates the factors of effective motivational mechanisms at the enterprise, conducts empirical research on motivators for effective work, and evaluates their effectiveness in ensuring the development

of the enterprise. Proposed indicators that form the methodology for evaluating the effectiveness of motivational mechanisms in the enterprise and the conditions for their implementation ..

Key words: motivational mechanisms, efficiency, effectiveness, evaluation, personnel.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідження показали, що на сучасному етапі господарювання все більше уваги варто приділяти людині, а саме – наявному у ній людському капіталу. Оскільки тільки набутий нею досвід, знання, навички та уміле їх поєднання призводить до досягнення високих результатів господарювання. Виходячи з цього, варто зауважити, що увага підприємств в особі власників (керівників) повинна приділятися мотиваційним механізмам, причому ключовим моментом у вирішенні проблемних питань їх реалізації є оцінка їх ефективності.

В сучасній економічній літературі, в основному, визнається лише необхідність розробки мотиваційних механізмів та пропонуються види їх використання. Значно менше уваги приділяється оцінці ефективності мотиваційних механізмів та визначенню їх впливу на результати господарювання. У вітчизняній практиці методичні розробки, на основі яких можна оцінити ефективність впливу мотиваційних механізмів на результати діяльності підприємства не достатньо формалізовані.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Розробці і використанню мотиваційних механізмів щодо ефективної діяльності персоналу у зарубіжній теорії і практиці приділяється велика увага. Теоретичні положення формування мотиваційної поведінки людини в процесі виробництва висвітлені в роботах А.Сміта, Ф.Тейлора, Е.Мейо, А.Маслоу, В.Врума, Л.Портера, Е.Лоулера, Ф.Герцберга, Д.МакКлеланда та інших. У вітчизняній економічній літературі такі питання висвітлювались в дослідженнях Д.Богині, Є.Бойка, С. Вовканича, М.Долішнього, В.Євдокименка, С.Злупка, М.Козоріз, А.Колота, І. Кравченко, О.Кузьміна, В.Куценко, Є.Лібанової, А.Мельник, В.Онікієнка, Н.Павловської, Я.Побурка та інших.

Незважаючи на значну кількість публікацій стосовно даної проблеми, багато питань потребують додаткових досліджень. Зокрема, формування методичних підходів до оцінки дієвості мотиваційних механізмів, тобто отриманих результатів господарювання від їх впровадження, що обумовлює актуальність дослідження.

Цілі статті. Метою статті є побудова системи показників, що визначають методику оцінки результативності мотиваційних механізмів працівників у забезпеченні ефективності господарювання підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Питання заохочення працівників до високоефективної праці потребують щоденного вивчення, оскільки постійно змінне середовище сприяє пошуку нових мотиваторів до праці та удосконаленню діючих відповідно до умов сьогодення. Виходячи із досліджень [1], можна зауважити, що ефективні мотиваційні механізми підприємства обумовлені двома основними чинниками:

- здатністю підприємства чітко визначити, що необхідно для досягнення його мети, та яка поведінка працівників сприятиме цьому;
- здатністю прорахувати, які методи спонукають працівників на бажану поведінку.

Проведені теоретичні та емпіричні дослідження стосовно мотиваційних механізмів, що застосовуються на сучасному етапі [2,3,7], дають можливість зробити певні теоретичні узагальнення та сформувані наступні підходи до оцінки ефективності мотиваційних механізмів:

1. Мотиваційний механізм вважається ефективним при досягненні стратегічних цілей підприємства, зокрема, досягнення ним максимального результату. Прибуток як результат діяльності неможливий без високої продуктивності праці, тобто ефективного використання праці на всіх рівнях.

2. Ефективність необхідно визначати від реалізації кожного мотиваційного механізму, який розробляється для групи працівників, окремих особистостей, або підприємства як структурної одиниці. Механізм мотивації повинен бути спрямований на задоволення потреб підприємства і власних потреб працівника та їх спільного прояву. Для підприємства це є отримання очікуваних результатів праці та досягнення цілей організації. Для працівників прояв мотиваційних механізмів повинен реалізовуватися у формуванні системи справедливої винагороди за результати праці.

3. Оцінка ефективності мотиваційних механізмів може формуватись на основі прояву різних факторів та їх сукупності

4. Ефективність мотиваційних механізмів керівників підприємства проявляється в управлінні та координації роботи найманих працівників. Їх основна мета полягає в організації таких умов, при яких персонал працював би з найповнішою віддачею, досягав високої продуктивності праці та щоб їх підприємство працювало якомога ефективніше. Їх дії базуються на знаннях, навичках, вмінні, інтуїції та спрямовані на досягнення максимального результату діяльності виробничого процесу. Таким чином, дія мотиваційних механізмів стосовно керівників повинна оцінюватися сукупністю показників, які характеризують підвищення кваліфікації та продуктивності праці, соціальну адаптацію в колективі, а також підвищення результатів господарювання. При оцінці ефективності мотиваційних механізмів стосовно керівників доцільно виділяти показники, які характеризують індивідуальні результати праці (вміння організувати роботу, сприятливий клімат в колективі тощо) і результати роботи підприємства в цілому.

Оцінювати ефективність реалізації мотиваційних механізмів можна наступними методами:

1) на базі методів зіставлення з відповідними показниками діяльності підприємства або окремого працівника до і після застосування нових мотиваційних механізмів;

2) порівняння діяльності конкретного підприємства з результатами аналогічних показників підприємств, де не використовуються мотиваційні механізми;

3) методів зіставлення із запланованими та науково обґрунтованими прогностичними показниками діяльності, які враховують вплив мотиваційних механізмів на підвищення ефективності виробництва і реального стану.

Методи розрахунку перелічених вище показників є відомі і досить широко висвітлені у спеціальній літературі, зокрема [3, 4, 5, 7]. У даній статті (табл.1) обґрунтовані умови використання зазначених показників для оцінки дієвості реалізованих мотиваційних механізмів і визначення їх впливу на результати господарювання

Таблиця 1

Розрахункові показники для оцінки ефективності від реалізації мотиваційних механізмів

Показники ефективності господарювання від використання мотиваційних механізмів	Розрахункові формули	Умовні позначення	Умови використання
1	2	3	4
Ефективність виробництва (E_v)	$E_v = P/Z$	P – результат, Z – затрати	Використовується як якісна категорія, яка пов'язана з інтенсивністю розвитку підприємства, його результативність, інтенсивність його функціонування, ступінь досягнення цілей, рівень організованості
Рентабельність виробництва (P_v)	$P_v = \Pi/Q_p$	Π – прибуток, Q_p – кількість використаних ресурсів	Кількісний показник, який відображає, скільки отримує підприємство прибутку з кожної гривні, затраченої на виробництво і реалізацію продукції, характеризує ефективність діяльності.
Оцінка праці людини ($O_{пр}$)	$O_{пр} = P_i \times P_c$	P_i – результат індивідуальної праці людини; P_c – результат сукупної праці усіх працівників (результат діяльності МП)	Відображає ув'язку зовнішніх і внутрішніх чинників впливу на поведінку людини і діяльність підприємства. Показники визначаються на основі спостережень та базуються на корисності витрат робочого часу. Загальна оцінка праці збільшується за рахунок інтенсивності праці. Критерієм є прибуток, вироблений конкретною людиною або групою людей. Дає можливість встановлювати справедливу винагороду за працю.
Індивідуальна праця людини (P_i)	$P_i = I_{кл} \times I_{як}$	$I_{кл}$, $I_{як}$ – індекси відповідно кількості і якості індивідуальної праці	Індекси визначаються через кваліметричні модулі корисності праці, які обґрунтовані в науковій літературі й апробовані на практиці. За відсутності втрат робочого часу індивідуальна праця людини буде корисною та результативною для підприємства.
Сукупна праця (P_c)	$P_c = I_{ке} = \Pi_{фак} / \Pi_{пл}$	$I_{ке}$ – індекс корисного ефекту трудової діяльності; $\Pi_{фак}$, $\Pi_{пл}$ – прибуток відповідно фактичний і плановий	Визначають результат діяльності (замість прибутку можуть бути використані: економія матеріалів, зростання продуктивності праці, виражені в економії живої праці в колективі, на підприємстві тощо). З урахуванням $I_{ке}$ коригується розмір доплат, премій, який визначається співвідношенням добутку преміального фонду і оцінки праці ($O_{пр}$) та кількості оцінок праці персоналу в кожній групі працівників окремо (підприємці-власники, керівники, наймані працівники)
Ризикованість ($PЗ_n$)	$PЗ_n = K_v / K_n$	K_v – кількість виготовленої продукції, K_n – кількість потрібної продукції на ринку	Дозволяє уникнути банкрутства або зменшити його ймовірність, забезпечує стабільність виробництва. Якщо в результаті аналізу виявлено, що продукція втрачає свою цінність, то є можливість пошуку нових ідей, їх розробки, випробування, просування на споживчий ринок. Може характеризувати схильність до підприємництва.
Конкурентоздатність ($KЗ_n$)	$KЗ_n = X/V_n$	X – характеристика продукції чи послуг, V_n – вагомість на ринку	Показує ефективність ринкової стійкості підприємства. Піддається порівняльній оцінці. Чинить опосередкований вплив на ефективність.

1	2	3	4
Продуктивність праці (Пр.пр.)	$Пр.пр.=O/N$	O-обсяг продукції; N-чисельність працюючих	Узагальнюючий показник ефективності використання персоналу. Характеризує співвідношення результатів та витрат праці.
Плинність кадрів (P_k)	$P_k= Q_v/Q$	Q_v -кількість вивільнених працівників; Q -загальна кількість працівників	Показник, який відображає задоволеність працівників роботою, умовами праці, винагородою, соціальними пільгами тощо. Чинить вплив на результати діяльності, тобто на ефективність.
Загальні затрати (З)	$З=З_{обф}+З_{оф}+З_{тр.р}+З_м$	$З_{обф}$, $З_{оф}$, $З_{тр.р}$ -затрати на відтворення оборотних, основних фондів і трудових ресурсів; $З_м$ -затрати на маркетинг	Використовується для визначення результативної характеристики показника прибутку. Загальні затрати обумовлюють отримання прибутку і можуть бути використані для оцінки ефективності роботи підприємства. Включають в себе результати діяльності працівника.

* Таблиця складена на основі опрацьованої літератури [4,5,6]

Оцінку ефективності від реалізації мотиваційних механізмів за запропонованими вище показниками слід здійснювати, дотримуючись наступних положень [7]:

1. Визначити базові позиції, які прийняти за основу оцінки при використанні порівняльних методик.

2. Система оцінювальних показників повинна відповідати вимогам зіставлення результатів оцінки за визначеними критеріями.

3. Оцінку ефективності доцільно здійснювати для кожного мотиваційного механізму, виділяючи його особливості, форми впливу на результати господарювання.

4. По кожному оцінюваному варіанту необхідно визначати витрати, пов'язані з розробкою та реалізацією мотиваційних механізмів. До складу таких витрат можуть входити: витрати на підвищення винагороди працівникам, витрати, пов'язані з покращенням умов праці, включаючи розширення соціальних послуг працівникам в сфері відпочинку, охорони здоров'я, страхування тощо.

5. Ефект від впровадження мотиваційних механізмів щодо підприємництва може бути розрахованим як сума приросту прибутку по кожному з них. Залежно від цілеспрямованості мотиваційних механізмів оцінка їх ефективності може здійснюватися за окремими показниками, які слід прийняти за критерії оцінки. Наприклад, якщо мотиваційний механізм спрямовано на підвищення продуктивності праці, оцінка його ефективності повинна здійснюватися за цим показником на основі зіставлення продуктивності праці за базовий і досліджуваний період. При цьому слід враховувати витрати, які мали місце на підприємстві на етапі розробки і впровадження механізмів.

6. Доцільність розробки і впровадження мотиваційних механізмів слід оцінювати на основі співвідношення фактичних і очікуваних результатів господарювання і величини витрат виробництва до і після їх використання.

Висновки. Дослідження показали, що ефективність діяльності будь-якого підприємства залежить від належним чином підбраного обсягу роботи працівникам та від системи управління всім виробничим процесом. Для досягнення успішної діяльності необхідно не тільки розробити систему мотивації, впровадити її, а також оцінити

результати діяльності підприємства від застосування конкретних мотиваційних механізмів. Виходячи із цього, є можливість на кожному етапі проводити моніторинг, виявляти і негативні моменти впливу на ефективність господарювання та своєчасно реагувати на них.

Список використаних джерел:

1. Филина Ф. Н. Наиболее эффективные методы мотивации персонала [Электронный ресурс] / Ф. Н. Филина – Режим доступа: <http://www.ubo.ru/articles/?cat=107&pub=3198>
2. Результати бліц-опитування: Що краще в управлінні працівниками – батіг чи пряник? [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://www.jobs.ua/ukr/articles/23/1212>
3. Пархоменко Н. А. Середовище стратегічного управління персоналом / Н. А. Пархоменко // Науковий вісник ЛНАУ. – 2010. – №17. – С. 172–180.
4. Стельмашенко О. В. Комплексна система стратегічного управління персоналом підприємства / О. В. Стельмашенко. // Зб. наук. пр. «Економіка: проблеми теорії та практики». – Дніпропетровськ : ДНУ, 2008. – Вип. 241. – Т. I. – С. 197–277.
5. Пошелюжна Л. Б. Особливості сучасного управління персоналом на вітчизняних підприємствах [Електронний ресурс] / Л. Б. Пошелюжна – Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2010_1/163.pdf
6. Беккер Г. С. Человеческое поведение: экономический подход : [избранные труды по экономической теории] / Пер. с англ., сост., науч. ред. послесловия Р. И. Капелюшников. – М. : ГУ ВШЭ, 2003. – 672 с.
7. Притула О. В. Мотиваційні механізми та їх використання у сфері підприємництва : [монографія] / О. В. Притула. – Львів : ІРД НАН України, 2003. – 216 с.

Рецензент д.е.н., доцент Шубалий О.М.

УДК 330.1

Чешук В.О., аспірант

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

СПЕЦИФІКА МОНІТОРИНГУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто та обґрунтовано основні поняття терміну «моніторинг економічної безпеки підприємства», сформульовано специфіку та особливості моніторингу економічної безпеки на будівельних підприємствах, визначено основні показники моніторингу економічної безпеки будівельних підприємств. Моніторинг економічної безпеки підприємства здійснює інформаційну функцію щодо загроз та небезпек будівельного підприємства, та сприяє прийняттю ефективних управлінських рішень з метою захисту власних інтересів. Постійний моніторинг факторів зовнішнього та внутрішнього впливу є комплексним аналізом економічної діяльності будівельного підприємства, а також виявляє імовірні майбутні загрози економічній безпеці, визначає ступінь впливу, характер дії. Створення ефективної системи моніторингу економічної безпеки будівельного підприємства є ключовою ланкою управління, робить актуальним завчасне попередження небезпек, формує фактори захисту та контракти.

Ключові слова: моніторинг економічної безпеки, економічна безпека, будівельні підприємства, напрямки моніторингу, підходи моніторингу, система захисту.

Cheshuk V.

SPECIFICATION OF MONITORING OF ECONOMIC SAFETY BUILDING ENTERPRISES

The article considers and substantiates the main concepts of the term "monitoring of economic security of the enterprise", formulates the specifics and features of the monitoring of economic security at the construction enterprises, defines the main indicators of monitoring the economic safety of construction enterprises. The monitoring of economic security of an enterprise carries out an information function regarding the threats and dangers of a construction enterprise, and promotes the adoption of effective management decisions in order to protect their own interests. Constant monitoring of factors of external and internal influence is a complex analysis of the economic activity of the construction company, as well as identifies the likely future threats to economic security, determines the degree of influence, the nature of the action. Creation of an effective system for monitoring

the economic safety of a construction company is a key element of management, makes timely prevention of hazards relevant, forms of protection factors and counterattacks.

Key words: monitoring of economic safety, economic safety, construction enterprises, monitoring directions, monitoring approaches, protection system.

Чешук В.А.

СПЕЦИФИКА МОНИТОРИНГА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРОИТЕЛЬНЫХ КОМПАНИЙ

В статье рассмотрены и обоснованы основные понятия термина «мониторинг экономической безопасности предприятия», сформулировано специфику и особенности мониторинга экономической безопасности на строительных предприятиях, определены основные показатели мониторинга экономической безопасности строительных предприятий. Мониторинг экономической безопасности предприятия осуществляет информационную функцию угроз и опасностей строительного предприятия, и способствует принятию эффективных управленческих решений с целью защиты собственных интересов. Постоянный мониторинг факторов внешней и внутренней воздействия является комплексным анализом экономической деятельности строительного предприятия, а также оказывает вероятные будущие угрозы экономической безопасности, определяет степень влияния, характер действия. Создание эффективной системы мониторинга экономической безопасности строительного предприятия является ключевым звеном управления, делает актуальным заблаговременное предупреждение опасностей, формируя факторы защиты и контратаки.

Ключевые слова: мониторинг экономической безопасности, экономическая безопасность, строительные предприятия, направления мониторинга, подходы мониторинга, система защиты.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В сучасних умовах господарювання, з виходом України на міжнародні ринки зростають загрози економічної безпеки будівельних підприємств. Рівень науково-технічних досліджень на вітчизняних будівельних підприємствах є вкрай низьким. Виробництво вітчизняних підприємств будівельної галузі потребує вдосконалення та відповідності світовим будівельним стандартам. Іноземні підприємства створюють значну конкуренцію за цінами та якістю, що негативно впливає на економічну безпеку вітчизняних підприємств. Враховуючи вищезазначене, а також наявність внутрішніх та зовнішніх загроз, які безпосередньо впливають на економічну безпеку підприємств питання здійснення моніторингу економічної безпеки є нагальним та актуальним, що зумовило дане дослідження.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Теоретичні аспекти економічної безпеки підприємств та методика її дослідження розглянуто в працях багатьох працях вітчизняних та зарубіжних вчених серед яких слід відзначити: О. В. Ареф'єва, А. І. Берлач, І. О. Філатова, А. О. Кушнірук, М. В. Чорна, О. І. Барановський, В. І. Козаченко, О. М. Вакульчик, О. В. Березін, І. Л. Плотніковард, О. Захаров, В. Грушко, О.М. Полінкевич, Л.Г. Ліпич та інші. У наукових працях цих вчених закладено основи теоретичного та інструментального базису економічної безпеки підприємств, фундамент її методології, проведено ґрунтовні дослідження та виявлені особливості забезпечення економічної безпеки підприємства. Проте незважаючи на значну кількість проведених досліджень питання моніторингу економічної безпеки будівельних підприємств є недостатньо вивченим, комплексна оцінка та оцінка кожної складової не знайшла остаточного вирішення, та залишає поле для подальших досліджень, що і визначає актуальність обраної теми.

Цілі статті. Мета статті полягає у поглибленні та вдосконаленні теоретичних та методичних засад, інструментарію та розробці практичних рекомендацій щодо моніторингу економічної безпеки будівельних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Наукова розробка проблеми моніторингу економічної безпеки будівельних підприємств є вимогою практики підприємницької діяльності, елементом стабільності розвитку бізнесу конкретного суб'єкта господарювання; привабливості підприємства для іноземних інвесторів; зменшення матеріальних витрат і збереження часу підприємця на захист власного бізнесу від протиправних посягань.

Враховуючи руйнівний вплив економічної кризи попередніх років, що призвів до зниження обсягів виконання будівельних робіт, зменшення фінансування з державного та місцевих бюджетів, інвестиційних коштів, погіршення показників фінансового стану, загрози зростання банкрутства та загального погіршення стану виникає нагальна потреба в моніторингу економічної безпеки будівельних підприємств [1].

Моніторинг економічної безпеки будівельних підприємств передбачає здійснення цілого комплексу дій щодо ефективного управління виходячи з конкретної ситуації дослідження. Основним складовими моніторингу економічної безпеки підприємства виступають інформаційні канали досліджень та аналітичні показники. Основні аналітичні показники дають можливість розрахувати слабкі місця економічної безпеки будівельного підприємства та обрати найбільш дієві заходи щодо їх локалізації. Необхідність прийняття правильних рішень тісно пов'язана з великою кількістю політичних, економічних, соціальних факторів які створюють дуже складну систему показників, складність полягає в знаходженні та впорядкуванні необхідної інформації.

Інформаційно методичні підходи дослідження поняття моніторингу економічної безпеки будівельних підприємств охоплюють такі функції як планування, облік, аналіз, контролінг та регулювання. Впровадження моніторингу економічної безпеки передбачає в дослідженні певної добутої інформації, співставлення з існуючою системою показників та розробку показників які визначають економічну безпеку підприємства у майбутньому. Кожний показник повно характеризує систему економічної безпеки фактично досягнутого рівня, визначається відхилення існуючого показника від нормативних значень та попередніх досліджень, визначення першочергових негативних показників та вивчення окремих його складових. Показники моніторингу економічної безпеки подаються керівникам на початку кожного звітного періоду, а також у разі виникнення форс мажорних обставин за яких відбувається неминуче руйнування системи безпеки.

Моніторинг факторів впливу на економічну безпеку будівельних підприємств необхідно згрупувати за видами діяльності та характеристиками кожного показника. Моніторинг зміни обраних показників визначається у часовому проміжку, чітко характеризує кризові явища та взаємодію та вплив усіх індикаторів. Одним з головних індикаторів моніторингу економічної безпеки будівельного підприємства є показники фінансово-господарської діяльності, можливості функціонування у нормальному, кризовому та прогностичному періодах [4].

Заходи щодо яких здійснюється моніторинг економічної безпеки будівельних підприємств:

- пошук інформації, на даному етапі проводиться збір усієї інформації внутрішнього та зовнішнього середовища, яка може вплинути на економічну безпеку досліджуваного будівельного підприємства;

- впорядкування інформації, на цьому етапі відбувається структуризація показників залежно від сили впливу, та можливості реалізації загроз та збитків, причини та виникнення небезпек, а також вибір тактичних методів блокування загроз;

- обробка наданої інформації, на даному етапі є узагальнена характеристика всіх показників, визначення її впливу на структурні підрозділи, та подача її керівництву для здійснення певних дій щодо економічної безпеки.

За результатами здійснення моніторингу кожний структурний підрозділ будівельного підприємства складає звіт, у якому відображаються показники за обраний період, а відділ економічної безпеки формує зведений звіт, який враховує усі аналітичні дослідження необхідні для прийняття важливих ефективних управлінських рішень [3].

Моніторинг економічної безпеки будівельного підприємства являє чітку систему спостережень за діяльністю підприємства в цілому та безперервно інформує керівників про стан господарської діяльності підприємства, виконання затверджених стратегічних та тактичних планів, підготовку та впровадження інноваційних розробок, виконання програм, дотримання всіх витрат, здійснення інвестиційних показників, дослідження фінансового стану підприємства.

Моніторинг економічної безпеки повинен здійснюватися окремо сформульованою системою економічної безпеки та взаємодіяти з іншими структурними підрозділами. У програму моніторингу економічної безпеки будівельного підприємства потрібно включати заходи щодо специфічної діяльності підприємств. Програма моніторингу економічної безпеки формується на короткострокову та довгострокову перспективу, щодо формування високого рівня економічної безпеки, та обговорюється і затверджується керівництвом підприємства, і є обов'язковою для всіх працівників. Програма моніторингу економічної безпеки підприємства забезпечується матеріальними та фінансовими ресурсами, а контроль виконує керівництво.

Для досягнення високого рівня економічної безпеки підприємства керівництво повинно зрозуміти важливість здійснення моніторингу цієї проблеми. Цілі моніторингу економічної безпеки будівельних підприємств визначаються діагностикою його стану за певною системою показників, з врахуванням специфіки будівельної галузі, є найбільш характерними для даного підприємства та мають здійснюватися залежно від запропонованої стратегії розвитку.

Висновки. Запропонована нами специфіка моніторингу економічної безпеки будівельних підприємств полягає у завчасному визначенні всіх показників діяльності підприємства для завчасного попередження виникнення небезпек та здійснення необхідних актуальних заходів впливу та протидії загрозам для повноцінного, нормального функціонування підприємства. Запропонована характеристика спрямована на ефективний моніторинг стану економічної безпеки підприємства при динамічному і нестабільному економічному середовищі. Напрямом подальших досліджень є удосконалення системи моніторингу економічної безпеки будівельних підприємств.

Список використаних джерел:

1. Алькема В.Г. Аналіз системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності / В.Г. Алькема // Фінансова система України: зб. наук. праць. – Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія». – Вип. 16. – 2011. – С. 99 – 107.
2. Воробйов В.І. Моделювання системи моніторингу економічної безпеки підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 21.04.02 / В.І. Воробйов; Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів., 2011. – 20 с.
3. Іванченко Н. О. Методологія побудови системи моніторингу стану економічної безпеки підприємства / Н. О. Іванченко // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – 2012. – № 4 (66). – С. 196–200.
4. Полінкевич О.М. Потенціал розвитку будівельних підприємств Волинської області / О.М. Полінкевич // Економічний форум. – 2017. – № 1. – С. 151–155
5. Якименко Ю.М. Вибір підходу до оцінки економічної безпеки бізнесу в організації / Ю.М. Якименко // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – 2015. – № 3. – С. 139–151.

Рецензент д.е.н., професор Полінкевич О.М.

УДК 631.11

Щурик М.В., д.е.н., професор

Університет Короля Данила, м. Івано-Франківськ

КРЕДИТУВАННЯ ПОТРЕБ АГРАРНОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ: НЕДОЛІКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Досліджується динаміка становлення та розвитку сільськогосподарських підприємств і одноосібних господарств населення за результатами запровадження ринкової моделі господарювання. Критично проаналізовано механізм розподілу земельного фонду колишніх сільськогосподарських підприємств. Оцінено вплив інтеграційних і глобалізаційних процесів на розвиток сільського господарства Карпатського макрорегіону та формування нових агроформувань. Приводяться основні чинники, які гальмують цей процес. Особлива увага акцентується на потребі удосконалення засад фінансового забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств. Передусім це стосується фермерів та одноосібних селянських господарств. Приводяться нові засади організації кредитування суб'єктів господарювання АПК із урахуванням тенденцій розвитку інтеграційних та глобалізаційних процесів.

Ключові слова: кредити, фінансування, агропідприємства, сільгоспугіддя, критерії, інтеграція, глобалізація.

Shchuryk M.

LENDING TO THE NEEDS OF THE AGRARIAN SECTOR IN THE PRESENT DAY: SHORTCOMINGS AND WAYS TO OVERCOME THEM

In the article there are studied the dynamics of formation and development of agricultural enterprises and individual farms of the population according to the results of the introduction of a market model of management. The mechanism of distribution of the land stock of former agricultural enterprises is critically analyzed. The influence of integration and globalization processes on the development of agriculture of the Carpathian macro-region and formation of new agroformations is assessed. The main factors that inhibit this process are presented. Particular attention is paid to the need to improve the principles of financial support for the development of agricultural enterprises. First of all, this applies to farmers and individual peasant farms. New principles of organization of crediting of business entities of agroindustrial complex are given, taking into account tendencies of development of integration and globalization processes.

Key words: loans, financing, agro enterprises, farmland, integration, globalization.

Щурык М.В.

КРЕДИТОВАНИЕ ПОТРЕБНОСТЕЙ АГРАРНОГО СЕКТОРА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ: НЕДОСТАТКИ И ПУТИ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ

Исследуется динамика становления и развития сельскохозяйственных предприятий и единоличных хозяйств населения в результате внедрения рыночной модели хозяйствования. Критически проанализировано механизм распределения земельного фонда бывших сельскохозяйственных предприятий. Оценено влияние интеграционных и глобализационных процессов на развитие сельского хозяйства Карпатского макрорегиона и формирование новых агроформирований. Приводятся основные причины, которые тормозят этот процесс. Особенное внимание акцентируется на потребности усовершенствования основ финансового обеспечения развития сельскохозяйственных предприятий. Прежде всего это касается фермеров и единоличных крестьянских хозяйств. Приводятся новые механизмы организации кредитования субъектов хозяйствования АПК с учетом тенденций развития интеграционных и глобализационных процессов.

Ключевые слова: кредиты, финансирование, агропредприятия, сельхозугодья, критерии, интеграция, глобализация.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Посилення інтеграційних і глобалізаційних процесів у зв'язку з розвитком вітчизняного аграрного сектора значно загострило необхідність запровадження нових засад організації кредитування сільськогосподарських підприємств та одноосібних господарств. Нині доступ до кредитів мають практично лише великі корпоративні підприємства (агрохолдинги).

Щодо дрібних і середніх агрогосподарств, то вони практично позбавлені можливостей залучати необхідні фінансові ресурси, передусім кредити, що значною мірою гальмує їх ефективний розвиток.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Запровадження ринкових засад становлення та розвитку вітчизняного аграрного сектора значною мірою загостило процеси, пов'язані з організацією кредитування сільськогосподарських підприємств, а також одноосібних селянських господарств. Ретроспективний аналіз засвідчує, що в умовах командно-адміністративної моделі господарювання абсолютна більшість сільгоспідприємств (включаючи збиткові) мали доступ до кредитів державних банків (комерційних на той час не було) завдяки адміністративному впливу на цей процес радянських і партійних органів. Звісно, що така організація кредитування була зруйнована завдяки проголошенню нової моделі розвитку АПК – ринкової. До речі, нові засади кредитування не зробили процес доступу до кредитів кращим, а навпаки погіршили, дезорганізували його. Передусім це стосується вартості кредиту вітчизняних комерційних банків. У країнах ЄС його вартість становить 2-3%, а у нас – більше як 20% [1, с. 37]. Складність полягає також у тому, що за останні роки (2015-2016 рр.) значна кількість комерційних банків збанкрутувала. Нині реальними можливостями кредитування аграрного сектора, особливо малого і середнього бізнесу, в Україні мають лише крупні олігархічні банки-монополісти. Саме це є однією з причин, що дрібні банки, не витримавши конкуренції, банкрутують. Фінансова надмонополізація вітчизняної економіки сягнула катастрофічного рівня. Чи не в цьому одна з головних причин деградації та придушення народного підприємництва, нинішнього фінансового краху нашої держави? Адже в усіх провідних країнах Заходу частка малого й середнього бізнесу як стратегічної форми народного підприємництва дорівнює 60-70%, а в Україні – лише 7-9%. Може, саме в цих даних криються стратегічні імперативи для очільників України щодо стимулювання розвитку підприємництва [2].

Особливо це стосується малих і середніх сільськогосподарських підприємств, які мають величезні потенційні можливості становлення та розвитку, але через фінансові деструктиви, надмонополізацію фінансових ресурсів позбавлені доступу до кредитів, у результаті чого змушені використовувати власні джерела покриття фінансових витрат, яких явно не вистачає. Основним джерелом інвестування малих підприємств, як і всіх суб'єктів господарювання, за даними Державної служби статистики України, залишаються власні кошти: в середньому по Україні - 59,2%, кредити й інші зовнішні позики – 17,5%, кошти з держбюджету і місцевих бюджетів – відповідно 6,3 і 3,2 %. Питома вага банківського фінансування малого та середнього бізнесу становить менше 5% від загальної суми кредитів [3]. Деструктиви організації кредитування малих і середніх агропідприємств і господарств населення нині полягають не лише в надмірній монополізації окремими банками фінансових ресурсів, а й високою платою за кредити. Дослідження науковців засвідчують, що в умовах поглиблення інтеграційних і глобалізаційних процесів вирішальний вплив на кредитування аграрного сектора в Україні мають великі агропідприємства – агрохолдинги, котрими виробляється й реалізується на експорт переважаюча частина сільськогосподарської продукції та які мають вільний доступ до кредитних ресурсів. По суті, агрохолдингами формується архітектоніка організації банківського кредитування у вітчизняному аграрному секторі. Йдеться про аналоги моделі розвитку агрогосподарств, їх фінансове забезпечення в Україні та Європі в умовах посилення глобалізаційних процесів, які гальмують доступ до кредитів малих і середніх сільськогосподарських підприємств. Уже зараз наймогутніші глобальні корпорації-лідери (так зване корпоративне ядро, яке становить лише близько 1% загальної кількості корпорацій) контролюють майже 50% світової економіки. Це і є глобальна влада грошей фінансової олігархії [4].

Аналіз досліджень і публікацій засвідчує, що значна увага вченими приділяється також чинникам, котрі унеможливають, гальмують налагодження сучасних кредитних відносин між банківськими, нефінансовими інституціями та суб'єктами господарювання

в сільськогосподарському секторі економіки. Передусім це стосується формування адекватних умов організації кредитування позикодавців і позичальників, участі в цьому процесі держави й місцевих органів самоврядування, використання в якості предмета застави земельних угідь сільськогосподарського призначення, паритетності між сторонами кредитних відносин тощо. Недостатньо дослідженим залишається нині вплив на процес кредитування потреб аграрного сектора зовнішніх чинників. Насамперед це стосується інтеграційного та глобалізаційного впливу.

Дослідити механізм діючих засад кредитування сільськогосподарських підприємств і домогосподарств у вітчизняному аграрному секторі. Запропонувати якісно нові підходи до побудови кредитних відносин між кредитними інституціями та позичальниками коштів – малими та середніми агропідприємствами та домогосподарствами.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ретроспективні та сучасні дослідження вітчизняного аграрного сектора засвідчують, що успішне функціонування сільськогосподарських підприємств залежить, передусім, від достатності та раціональності використання фінансових ресурсів. Означене стосується сільськогосподарських підприємств усіх форм власності, а також одноосібних господарств. Нині основним джерелом фінансування в сільському господарстві залишаються власні кошти малих і середніх агрогосподарств, яких явно замало. Саме тому нагальною виникла потреба сформуванню нового концепту побудови взаємовідносин між кредиторами й позичальниками.

Формування нових засад кредитування, на наше переконання, потребує втручання в кредитний процес держави. Насамперед це стосується питання співвідношення сприяння держави різним формам агрогосподарювання, а саме: вирівнювання рівня доходів, ліквідації дискримінації малих виробників, які об'єктивно є вразливішими в умовах розширення процесу глобалізації та розвитку євроінтеграційних тенденцій. Такі виробники, відповідальні за насичення як мінімум 15% внутрішнього агропродовольчого ринку, не мають доступу ні до засобів держпідтримки, у т.ч. і субсидованих кредитних ресурсів, ані до об'єктів інфраструктури аграрного ринку [5, с. 93]. Мова йде про потребу організації захисту малих і середніх сільськогосподарських підприємств, домогосподарств державою, оскільки самотужки вони не в змозі забезпечити сучасну організацію сільськогосподарського виробництва. В зв'язку з цим доцільно, на нашу думку, розробити окрему Програму допомоги та сприяння розвитку малих і середніх сільськогосподарських підприємств, у структурі котрої окремо виділити преференції, що стосуються залучення позикових коштів, включаючи банківські кредити. На думку О.Шубравської для підтримки малих сільгоспідприємств необхідно:

- узаконити статус сімейних форм аграрного спрямування;
- активізувати за рахунок фінансового стимулювання процес об'єднання у різних формах малих агровиробників;
- надати пріоритетність купівлі земельних ділянок тим, хто живе та працює на землі;
- запровадити спеціальні програми малих виробників, зокрема, у сфері органічного виробництва, консервації виснажених земель, еколого-орієнтованого тваринництва [6, с. 75].

Ми повністю погоджуємося з пропозиціями авторки публікації, котрі, на нашу думку, спрямовуються на удосконалення організаційної структури агропідприємств, які представляють форму малих сільськогосподарських господарств. Йдеться про те, що однією з причин, яка унеможлиблює доступ до кредитів комерційних банків залишається недостатня організаційна сформованість значної частини суб'єктів господарювання у вітчизняному аграрному секторі. Передусім це стосується домогосподарств, значна частина з яких має у власності та підпорядкуванні значно більші площі сільськогосподарських ділянок, аніж регламентовано Земельним кодексом України. На нашу думку, такі господарства слід віднести до малих підприємств, надавши їм статусу

юридичної особи, оформивши при цьому відповідні документи у адекватних державних органах: податковій інспекції, Державній статистиці, соціальних установах тощо. Звісно, що набуття іншої організаційної форми колишніми господарствами населення призведе до понесення ними фінансових витрат, нових податків. Саме ці причини гальмують процес збільшення кількості сільськогосподарських підприємств, яким юридично слід надати форму малого господарства.

В той же час набуття статусу малого або середнього сільськогосподарського підприємства слугує своєрідним перехідним порогом на шляху доступу до кредитів комерційних банків.

Можливість одержання кредитів інтенсифікується також завдяки об'єднанню та укрупненню господарств населення, що є також однією з важливих передумов формування кредитних відносин між банками і сформованим новим позичальником. На наше тверде переконання без проведення пропонованих організаційно-структурних заходів оптимізувати та запровадити нові кредитні відносини між позичальниками та позикодавцями в країні буде важко.

Сьогодні, на наше глибоке переконання, слід позбавитись ілюзій, що завдяки адміністративному втручанню держави вдасться сформувати адекватні кредитні відносини між комерційними банками та малими і середніми сільськогосподарськими підприємствами. В умовах ринкових відносин ніхто з сторін (банки – сільгосппідприємства) не хоче працювати собі в збиток. Звісно, допомога держави потрібна для врегулювання та формування кредитних взаємовідносин між позичальниками і позикодавцями, але вона має носити діловий, рекомендований характер, а не адміністративно-силовий. Зусилля держави мають бути спрямовані на формування високоефективних, прибуткових малих і середніх сільськогосподарських підприємств, побудову сучасної матеріально-технічної бази, запровадження інновацій, збереження та поліпшення екології та вирішення соціального пакету завдань, а не надання безadresної допомоги, включаючи повернення кредитів за рахунок коштів державного бюджету. Йдеться про формування державними структурами умов господарювання малих і середніх сільгосппідприємств, які би забезпечували можливість погашення ними фінансових зобов'язань, включаючи кредити.

Звісно, що державна допомога, що стосується вдосконалення кредитування суб'єктів господарювання (малі і середні господарства, ОСГ) має організовуватись на певних засадах, інформаційній базі. З цією метою доцільним є проведення суцільного статистичного спостереження, поклавши в основу дослідження показники, котрі би засвідчували про потенційні можливості організації суб'єктами господарювання виробничого процесу, котрий би відповідав вимогам і критеріям країн ЄС. В основу дослідження слід покласти індикатори, що використовуються банками держав Європейського співтовариства при вирішенні питання щодо надання кредиту суб'єктам малого і середнього бізнесу в аграрному секторі економіки. Таким чином буде досягнута гармонізація організації кредитних відносин України та ЄС. Тільки на таких засадах удасться зацікавити абсолютну більшість вітчизняних комерційних банків у налагодженні кредитних відносин із підприємствами аграрного сектора. Виправданим кроком на цьому шляху вважаємо також внесення адекватних змін у вітчизняному законодавстві.

Переваги пропонованих нами змін полягають також у наступному: по-перше, малі і середні агрогосподарства зможуть налагодити кредитні відносини із зарубіжними банками; по-друге, крім банків, які нині є монополістами на кредитному ринку кредитування потреб аграрного сектора зможуть надавати нефінансові кредитні інституції; по-третє, означені зміни будуть гармонізовані відповідно до світових інтеграційних і глобальних тенденцій; по-четверте, посиляться цільове залучення грошових ресурсів та значно унеможливиться прояви корупції в зв'язку з доступністю до кредитних ресурсів; по-п'яте, доступ до кредитів одержать ті сільськогосподарські підприємства та господарства населення, котрі реально за рахунок позичених коштів

зможуть організувати виробничий і реалізаційний процес та (що особливо знаково) зможуть повернути кредити кредитним інститутам.

Перелік отриманих позитивних зрушень можна продовжити. Втім, що особливо знаково, за результатами пропонованих трансформацій реально буде виокремлено в окрему групу ті підприємства, діяльність яких буде базуватись на принципах залучення та повернення позичених коштів, що є особливо важливим в умовах сьогодення. Нині, як засвідчують наші дослідження суб'єктів господарювання у вітчизняному аграрному секторі, що декларують потребу залучення кредитів є значно більше, аніж насправді в цьому є потреба. Передусім це стосується окремих дрібних сільгоспідприємств і господарств населення, котрі організовують сільськогосподарську діяльність на патріархальних, примітивних засадах, без застосування новітніх технологій, інновацій. Значну частину цих господарств очолюють особи похилого віку, жінки. Як не парадоксально, значна частина з них також прагне мати доступ до кредитних ресурсів. Однак, повернути їх вони, звісно, не зможуть.

Дослідження засвідчують що в аграрному секторі Карпатського мікрорегіону лише 5-7% домогосподарств за рахунок власних фінансових ресурсів зуміли вже налагодити сільськогосподарське виробництво й реалізацію продукції відповідно до аналогічних підприємств країн ЄС. Ще 13-15 % зможуть це зробити, залучивши кредити фінансових інститутів та одержавши фінансову допомогу держави. Саме такій кількості індивідуальних господарств слід створити можливості доступу та наданні кредитних ресурсів. Всім іншим (80%) слід обмежити доступ до кредитів на період формування ними сучасного ринково орієнтованого аграрного підприємства. Звісно, такий підхід до кредитування банками малих і середніх агрогосподарств певною мірою стане суперечливим і дискримінаційним. Однак, в умовах ринкової моделі господарювання пропонована організація кредитування сільгоспідприємств та індивідуального сектора буде єдино вірна, як така, що позбавить зрівнялівки в кредитуванні та унеможливить прояви популізму, рівності, котрі за роки незалежності нашої держави продовжують періодично піарити окремі державні мужі, чиновники тощо.

Успішне формування кредитних відносин між банківськими установами й малими та середніми сільськогосподарськими підприємствами в Україні потребує проведення заходів по гармонізації процентних ставок до європейських. На жаль, вітчизняна банківська система використовує на декілька порядків вищі процентні ставки, аніж країни світу. Зокрема, в період 2010-2014 рр. процентна ставка, надана комерційними банками України в 2014р. становила зверх 20%. Крім того, вона надмірно мінлива та непередбачувана (табл. 1).

Таблиця 1

Процентні ставки за кредитами, наданими комерційними банками в Україні за період 2010 – 2014 рр.

Види ставок	2010	2011	2012	2013	2014	2014 у % до 2010
Річна середньозважена ставка по економіці України в цілому, %	14.0	14.4	14.8	14.0	14.5	105.0
Річна середньозважена ставка по сільському господарству в цілому, %	14.9	13.5	17.6	13.1	20.1	105.2
Річна середньозважена ставка по сільському господарству в національній валюті, %	15.9	17.1	21.9	15.7	21.2	105.3
Річна середньозважена ставка по сільському господарству в іноземній валюті, %	9.6	7.3	8.1	8.1	14.1	104.5

*Джерело: Бюлетені Національного банку України на кінець грудня 2010-2014 рр. [Електронний ресурс]//Офіційний сайт НБУ. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control//uk/publish/category?cat id 58127>.

Для порівняння, річні середньозважені ставки за кредитами у високо розвинутих країнах знаходяться в межах 3,0 %.

Аналіз динаміки залучення кредитів засвідчує, що малі і середні агрогосподарства, зважаючи на складнощі, пов'язані з доступом до кредитних ресурсів, високими процентними ставками не часто користувались означеним джерелом фінансування. Передусім це стосується фермерських господарств, які мають державну бюджетну програму підтримки 2801460 «Надання кредитів фермерським господарствам» (табл. 2).

Таблиця 2

Фінансова підтримка фермерських господарств за державною програмою 2801460 «Надання кредитів фермерським господарствам»

	2009 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Кількість фермерських господарств, од.	41 906	40 965	40 676	40 856
Передбачено, млн. грн.	27.2	28.0	26.8	27.9
Використано, млн. грн.	21.2	6.4	6.3	-
Кількість фермерських господарств, які отримали кредити	138	138	45	35

*Матеріали офіційного сайту Українського державного фонду підтримки фермерських господарств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://udf.gov.ua/>.

З даних табл.2 видно, що з кожним роком зменшується кількість фермерських господарств, які залучають для потреб власної діяльності кредити.

Негативна тенденція кредитування також властива усім агропідприємствам АПК (табл. 3).

Таблиця 3

Залучення кредитів підприємствами АПК у 2010-2014 рр.

	Роки					2014 у % до 2010
	2010	2011	2012	2013	2014	
Кількість підприємств АПК, які залучили кредити	2338	2668	2603	3142	2267	101.3
Обсяг залучених кредитів, млрд. грн.:						
- всього	10.1	14.9	13.5	16.2	11.0	108.9
- короткострокові	1.4	2.9	2.3	3.1	2.0	142.9
- довгострокові	1.7	1.7	1.6	3.2	1.1	64.7

Дослідження засвідчують, що в загальній кількості сільськогосподарських підприємств мають доступ і користуються кредитами комерційних банків, як правило лише великі (корпоративні) сільськогосподарські підприємства, які організують діяльність у аграрному секторі, використовуючи оренду земельних паїв. Проникаючи у найвигідніші галузі сільського господарства, великі компанії забезпечують собі конкурентні переваги шляхом глибокої спеціалізації, високої концентрації та індустріалізації окремих виробництв, застосування великих доз мінеральних добрив і хімічних засобів захисту, генетично модифікованих організмів [7]. Володіючи достатніми фінансовими ресурсами та міцною матеріально-технічною базою та забезпечуючи переважаюче валове виробництво й реалізацію сільськогосподарської продукції, власники агрохолдингів без перешкод залучають додаткові кредитні кошти. Такі можливості, на жаль, нині відсутні для малих і середніх сільськогосподарських підприємств, у котрих практично відсутні засоби застави для кредитів. На сьогодні в сільському господарстві практично не залишилось джерел забезпечення кредитів, оскільки основний капітал галузі через фізичне і моральне зношення має невелику залишкову вартість. Тільки земля може використовуватись як гарантія довгострокових кредитів [8, с.12].

На жаль, чинне в Україні земельне законодавство не є досконалим, а тому купівля-продаж земель, використання їх в якості застави нині не є можливим.

На наше переконання потрібно також радикально змінити механізм функціонування в сільському господарстві агрохолдингів, незважаючи на успішну їх діяльність в умовах посилення глобалізаційних і інтеграційних процесів. Дослідження засвідчують, що шкода, котра завдається землям сільськогосподарського призначення є

набагато більшою, аніж отримана вигода. Власники сучасних холдингових компаній, представлені фінансово-промисловим капіталом, який ніяким чином не пов'язаний із селом та психологією хлібороба, а тому їх менш за все цікавить доля селянина, який ідентифікується у свідомості представників великого капіталу з відпрацьованим матеріалом [9].

Означене твердо переконує в потребі побудови якісно нового формату кредитних відносин між абсолютною більшістю сільськогосподарських підприємств і комерційними банками. Лейтмотивом їх організації мають стати взаємовигода, взаємодовіра, зрозумілість і прозорість стосунків. Більш ніж очевидно, що в основі налагодження кредитних відносин має слугувати принцип поверненості кредиту, оскільки жодна фінансова інституція не може працювати собі у збиток. Реалізація таких засад кредитування стане можливою завдяки покращенню фінансового стану сільськогосподарських підприємств. При кредитуванні банки віддають перевагу тим підприємствам, які ведуть успішну господарську діяльність, є прибутковими, мають стабільний та стійкий фінансовий стан, можуть надавати в заставу ліквідне майно, не мають простроченої заборгованості перед іншими кредиторами і податковими органами [10, с. 77].

Організація та формування кредитної політики в Україні мають бути спрямовані передусім на налагодження кредитних відносин, доступності до кредитів комерційних банків найбільш чисельних форм сільськогосподарських підприємств: фермерських і приватних господарств, виробничих кооперативів, господарських товариств тощо. Цьому процесу мають передувати дослідження та моніторинг агропідприємств, які в змозі нині або на перспективу забезпечити власну прибуткову діяльність.

Органічною складовою проведення пропонованих заходів, її каталізатором має стати державна допомога та допомога органів місцевого самоврядування, громадськості. Йдеться про побудову реєстру таких агропідприємств, проведення досліджень, які стосуються матеріально-технічної бази, земельного господарства, кадрового забезпечення, а також інших техногенних чинників, використання котрих є ключем до підвищення прибутковості господарювання та створення передумов залучення кредитів для потреб виробничої та реалізаційної діяльності середніх і малих сільськогосподарських підприємств. Наголошуємо на тому, що на початковому етапі фінансової підтримки вітчизняних агропідприємств мова йде не про всю їх кількість, а лише тих, які в змозі нині та в найближчий оглядовий період забезпечити ефективне фінансове надходження, що є ключем до подолання вакууму доступу до кредитів.

Аналіз засвідчує, що практика фінансової підтримки реалізується тривалий час у багатьох країнах ЄС. Зокрема, урядом Німеччини здійснюються прямі виплати і дотації (єдині виплати фермерам, компенсаційні платежі, виплати у рамках заходів з охорони навколишнього середовища, компенсації на використовуваний у сільському господарстві дизель), що позиціонується як важливий елемент стабілізації доходів фермерів, становили майже 52% сільськогосподарських прибутків [11, с. 51]. Завдяки таким заходам держава впливає на показник підвищення прибуткової діяльності фермерських господарств.

Означене твердо переконує про потребу розробки урядом України конкретної програми підтримки малих і середніх агроформувань, передусім фермерських господарств. Метою створення такого документа має стати надання пріоритетності в розвитку малого та середнього бізнесу, передусім фермерських господарств, як це має місце у багатьох високорозвинутих країнах ЄС.

Висновки. Нинішній розвиток вітчизняного аграрного сектора значною мірою визначається рівнем участі його в інтеграційних і глобалізаційних процесах. Про це засвідчує імплементація у відтворювальні процеси сільського господарства сучасних новітніх досягнень науки й техніки, надсучасних технологій, диверсифікація ринків збуту сільськогосподарської продукції, інтегрування фінансових потоків, залучення у вітчизняний аграрний сектор іноземних інвесторів тощо. Втім, за загальною позитивною

динамікою розвитку сільського господарства, зокрема, функціонування сільськогосподарських підприємств, скриваються суттєві недоліки. Передусім це стосується участі в інтеграційних і глобалізаційних процесах наймасовіших форм агропідприємств: фермерських господарств, виробничих кооперативів, приватних господарюючих суб'єктів, господарських товариств, високорозвинутих особистих селянських господарств. Дослідження засвідчують, що однією з основних причин недостатньої участі в цьому процесі малих і середніх сільськогосподарських підприємств є відсутність для більшості з них доступу до кредитних ресурсів комерційних банків, а також недостатня фінансова допомога адекватних державних структур. Фінансову допомогу, доступ до вітчизняних і зарубіжних кредитних ресурсів нині в Україні мають, як правило, великі сільськогосподарські підприємства – агрохолдинги. Втім, участь зазначених агроформувань у вітчизняному аграрному секторі завдає йому значної шкоди, оскільки свої зусилля кінцеві бенефіціари цих господарств спрямовують на одержання надприбутків, ігноруючи при цьому вирішення екологічних і соціальних завдань, розвитком сільських територій. Тому в статті запропоновано змінити формат функціонування корпоративних агрогосподарств, запропонувавши участь у цьому процесі дрібних і середніх сільгосппідприємств.

Основними причинами, які унеможливають позичати кредити, як засвідчують дослідження, є: відсутність чітко визначених критеріїв, які стосуються узаконеного статусу фермерського господарства; високі відсоткові ставки за кредитами вітчизняних комерційних банків; відсутність адекватної застави для доступу до кредитів комерційних банків; збиткова діяльність значної частини сільгосппідприємств тощо.

Вирішення завдань кредитування малих і середніх агропідприємств, окремих особистих селянських господарств стане реально можливим завдяки: по-перше, надання окремим суб'єктам господарювання в сільському господарстві де-юре статусу фермерського господарства; по-друге, провести заходи по оптимізації розмірів дрібних підприємств завдяки їх укрупненню та об'єднанню; по-третє, розробити державну Програму (постійно діючу) підтримки діяльності фермерських господарств, як це має місце в окремих країнах ЄС; по-четверте, запровадити заходи допомоги малому й середньому бізнесу, котрі би зробили його більш прибутковим та створили передумови формування сучасної застави кредитування.

Звісно, що пропоновані рекомендації, що спрямовані на поліпшення кредитних відносин у вітчизняному аграрному секторі не є панацеєю, а тому в кожному конкретному випадку будуть вимагати допрацювань. З цією метою доцільним є формування реєстру та запровадження моніторингу за діяльністю малих і середніх агропідприємств.

Список використаних джерел:

1. Єщенко П.С. Як подолати системні витрати неоліберального реформування економіки / П.Єщенко // Економіка України. – 2015. – № 1. – С. 26-41.
2. Білоус О.Г. Глобалізація і національна стратегія України. – К.: Просвіта, 2001. – 300с.
3. Чому банки не хочуть кредитувати малий бізнес? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ubr.ua/finances-ukraine/pochemu-banki-nehotiat-malyi-biznes-291639>.
4. Д. Лукьяненко, В. Колесов, А. Колот и др.; под науч. ред. Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова; ГВУЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана, Моск. гос. ун-т ім. В. Ломоносова. – К., 2013. – 466с.
5. Агропродовольчий розвиток України в контексті забезпечення продовольчої безпеки. К.: Ін-тут екон. та прогноз. НАН України, 2014. – С.93.
6. Шубравська О.В. Структурна корекція сільськогосподарського виробництва як чинник його ефективного зростання / О.Шубравська // Економіка і прогнозування. – 2016. – № 1. – С. 71-82.
7. Любов Молдован, Олена Бородіна, Володимир Юрчишин. Аграрний сектор: час принципово змінити орієнтири розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dt.ua/2000/2080170033/№26\(806\)10-16липпя2010](http://www.dt.ua/2000/2080170033/№26(806)10-16липпя2010).
8. Шкуратов О. Роль земельної іпотеки в кредитуванні сільськогосподарських товаровиробників / О.Шкуратов // Економіст. – 2011. – № 10. – С. 12-13.
9. Павлов О. Життя на сільських територіях: реалії та суспільні очікування / О.Павлов // Економіст. – 2013. – № 3. – С. 7.
10. Вдовенко Л.О. Кредитоспроможність як критерій надійності та фінансових можливостей аграрних підприємств / Л.Вдовенко // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 74-77.
11. Попова О.Л. Розвиток багатофункціонального сільського господарства: досвід Німеччини / О.Попова // Економіка і прогнозування. – 2015. – № 2. – С. 148-156.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 332.121:336.143.2

Вахович І.М., д.е.н., професор

Пушкарчук І.М., к.е.н., доцент

Купира М.І., к.е.н., ст.. викладач

Луцький національний технічний університет

**МЕХАНІЗМ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ БЮДЖЕТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ДЕПРЕСИВНИХ РЕГІОНІВ НА ЕТАПІ РОЗПОДІЛУ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ**

У статті розроблено механізм розподілу податку на прибуток між бюджетами різних рівнів, що базується на розрахунку величини додаткового нормативу відрахувань від податку на прибуток до місцевих бюджетів, що одночасно виконує функції компенсування, стимулювання, підтримування і вирівнювання регіонів, максимально відповідаючи завданням бюджетного регулювання та дозволить підвищити рівень бюджетного забезпечення депресивних регіонів.

Ключові слова: депресивний регіон, фінансові ресурси, розподіл фінансових ресурсів, податок на прибуток, бюджетне регулювання, місцеві бюджети.

Vakhovitch I., Pushkarchuk I., Kupyra M.

**MECHANISM FOR IMPROVING THE SYSTEM OF BUDGET REGULATION OF
DEPRESSIVE REGIONS AT THE STAGE OF DISPOSITION OF FINANCIAL
RESOURCES**

The mechanism of disposition of tax on profits between budgets of different levels is developed in the article. This mechanism is based on the calculation of the value of an additional standard of deductions from tax on profits to local budgets, which simultaneously performs such functions as compensation, stimulation, support and equalization of regions, maximally responding to the tasks of budget regulation and will allow to raise the level of budget support for depressive regions.

Keywords: depressive region, financial resources, disposition of financial resources, tax on profits, budget regulation, local budgets.

Вахович І.М., Пушкарчук І.Н., Купира М.І.

**МЕХАНІЗМ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ БЮДЖЕТНОГО
РЕГУЛИРОВАНИЯ ДЕПРЕССИВНЫХ РЕГИОНОВ НА ЭТАПЕ
РАСПРЕДЕЛЕНИЯ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ**

В статье разработан механизм распределения налога на прибыль между бюджетами разных уровней, основанный на расчете величины дополнительного норматива отчислений от налога на прибыль в местные бюджеты, который одновременно выполняет функции компенсации, стимулирования, поддержания и выравнивания регионов, максимально отвечает задачам бюджетного регулирования и позволяющий повысить уровень бюджетного обеспечения депрессивных регионов.

Ключевые слова: депрессивный регион, финансовые ресурсы, распределение финансовых ресурсов, налог на прибыль, бюджетное регулирование, местные бюджеты.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Основними завданнями бюджетного регулювання є: досягнення відповідності між видатками та доходами всіх бюджетів, тобто їх збалансування; створення зацікавленості органів місцевого самоврядування у повній мобілізації доходів на своїй території; забезпечення самостійності у використанні додатково одержаних коштів в процесі виконання місцевих бюджетів; перерозподіл бюджетних ресурсів між «багатими» й «бідними», у фінансовому розумінні, територіями; здійснення фінансового вирівнювання. Разом з тим, для забезпечення

комплексності вирішення вказаних та низки інших завдань, вдосконалення бюджетного регулювання у системі соціально-економічної безпеки депресивного регіону слід розглядати за блоками: вдосконалення бюджетного регулювання на етапі формування фінансових ресурсів; вдосконалення бюджетного регулювання на етапі розподілу фінансових ресурсів; вдосконалення бюджетного регулювання на етапі використання фінансових ресурсів.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблематика бюджетного регулювання регіонів і, зокрема, депресивних регіонів та забезпечення належного рівня їх соціально-економічної безпеки є об'єктом наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, ці наукові проблеми є колом теоретичних і прикладних дослідження таких науковців, як О.Балацький, М.Барановський, О.Василик, Т.Васильєва, М.Деркач, Е.Забарна, А.Єпіфанов, О.Єрошкіна, М.Єрмошенко, М.Карлін, О.Кириленко, О.Кузьмін, Л.Лисяк, І.Луїна, Л.Максимова, А.Новикова, В.Опарін, К.Павлюк, С.Плотницька, О.Савенко, І.Сторонянська, А.Сухоруков, С.Юрій та інших. Основним чином, науковці активно розглядають проблеми і напрями вдосконалення бюджетного регулювання на етапі формування фінансових ресурсів й на етапі використання фінансових ресурсів, здійснюючи теоретичні пошуки шляхів і можливостей для зростання доходної бази місцевих бюджетів, а також напрямів і заходів забезпечення ефективного їх використання. Порівняно менш дослідженими є теоретико-методичні та прикладні засади вдосконалення бюджетного регулювання на етапі розподілу фінансових ресурсів, які б вирішували проблеми фінансової нерівномірності регіонів держави, підвищували рівень їх фінансової самостійності та гарантували дотримання соціальних і економічних параметрів безпеки у кожному регіоні, а також забезпечували гармонійний соціально-економічний розвиток.

Цілі статті. Так, основна мета статті полягає в розробці механізму вдосконалення бюджетного регулювання депресивних регіонів на етапі розподілу фінансових ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На етапі розподілу фінансових ресурсів основний захід вдосконалення бюджетного регулювання нами вбачається у розподілі більшої частки податку на прибуток на рівні місцевих бюджетів, що стимулюватиме регіони до підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання, розміщених на підконтрольних їм територіях. Даний податок є доволі стабільним і напряму залежить від рівня економічного розвитку регіону [1, с. 156].

Механізм розподілу податку на прибуток між бюджетами різних рівнів, вважаємо, повинен максимально враховувати потреби регіону у фінансових ресурсах та базуватись на розрахунку величини додаткового нормативу відрахувань від податку на прибуток, який би спрямовувався у місцеві бюджети (рис. 1).

Додатковий норматив відрахувань від податку на прибуток до місцевих бюджетів пропонуємо представити у вигляді суми його окремих складових:

$$\text{ДНВ}_{\text{МБ}i}^{\text{ПД}} = x_{1i} + x_{2i} + x_{3i} + x_{4i},$$

де $\text{ДНВ}_{\text{ПД}}^{\text{МБ}}$ – додатковий норматив відрахувань від податку на прибуток до місцевих бюджетів як певний відсоток від даного податку, що спрямовується до державного бюджету, %;

x_{1i} – перша складова – компенсуюча складова додаткового нормативу відрахувань від податку на прибуток до місцевих бюджетів i -го регіону – відсоток компенсації різниці доходів й видатків місцевих бюджетів i -го регіону, %. Компенсуюча складова дозволяє компенсувати відмінності в обсягах доходів та видатків місцевих бюджетів i -го регіону та характеризує індивідуальну потребу i -го регіону у зрівноваженні

(збалансуванні) доходів й видатків місцевих бюджетів, а тому залежить від рівня їх розбалансування. Рівень збалансування доходів й видатків місцевих бюджетів i -го регіону (РЗМБ) (іншими словами – рівень бюджетного самозабезпечення регіону) визначається за формулою:

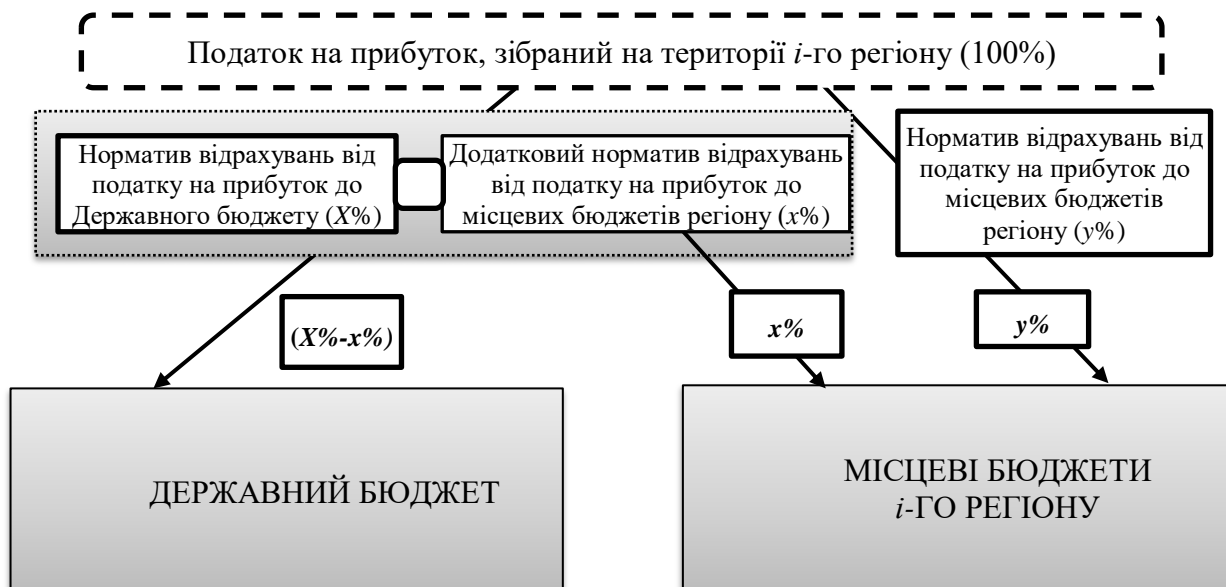

Рис. 1. Пропонований механізм розподілу податку на прибуток між бюджетами різних рівнів*

* авторська розробка.

$$РЗМБ = \frac{ВДМБ_i}{ВМБ_i} \times 100\%,$$

де $ВДМБ_i$ – власні доходи місцевих бюджетів i -го регіону (не включаючи офіційні трансфери, що надійшли від органів державного управління) на одну особу, грн.;

$ВМБ_i$ – видатки місцевих бюджетів i -го регіону на одну особу (включаючи офіційні трансфери, що надійшли від органів державного управління), грн.

Шкала для визначення процента компенсації для окремого регіону за розбалансування доходів й видатків місцевих бюджетів наведена у таблиці 1. Чим вище рівень розбалансування власних доходів і видатків місцевих бюджетів i -го регіону, очевидно, тим більше необхідно додатково залишати податку на прибуток на регіональному рівні для компенсації нестачі власних доходів місцевих бюджетів регіону;

x_{2i} – стимулююча складова додаткового нормативу відрахувань від податку на прибуток до місцевих бюджетів i -го регіону – показує індивідуальний процент стимулювання регіону та визначається за рівнем виконання його місцевих бюджетів за доходами у порівнянні із попереднім періодом (РВМБ):

Шкала визначення окремих складових додаткового нормативу відрахувань від податку на прибуток до місцевих бюджетів i -го регіону*

Компенсуюча складова		Стимулююча складова		Підтримуюча складова		Вирівнююча складова	
Умова	x_{1i}	Умова	x_{2i}	Умова	x_{3i}	Умова	x_{4i}
$ВДМБ_i \geq ВМБ_i$	0	$ВДМБ_i^{t+1} < ВДМБ_i^t$	0	$\left(\frac{Тр_i}{ДМБ_i} \times 100\%\right) = 0$	0	$\frac{ВДМБ_i}{ВДМБ_{\max}} \times 100\% = 1$	0
$95 < \left(\frac{ВДМБ_i}{ВМБ_i} \times 100\%\right) < 100$	1	$ВДМБ_i^{t+1} = ВДМБ_i^t$	1	$\left(\frac{Тр_i}{ДМБ_i} \times 100\%\right) \leq 10$	1	$\left(\frac{ВДМБ_i}{ВДМБ_{\max}} \times 100\%\right) \leq 10$	1
$90 < \left(\frac{ВДМБ_i}{ВМБ_i} \times 100\%\right) \leq 95$	3	$100 < \left(\frac{ВДМБ_i^{t+1}}{ВДМБ_i^t} \times 100\%\right) \leq 105$	3	$10 < \left(\frac{Тр_i}{ДМБ_i} \times 100\%\right) \leq 25$	3	$10 < \left(\frac{ВДМБ_i}{ВДМБ_{\max}} \times 100\%\right) \leq 20$	3
$80 < \left(\frac{ВДМБ_i}{ВМБ_i} \times 100\%\right) \leq 90$	5	$105 < \left(\frac{ВДМБ_i^{t+1}}{ВДМБ_i^t} \times 100\%\right) \leq 110$	5	$25 < \left(\frac{Тр_i}{ДМБ_i} \times 100\%\right) \leq 40$	5	$20 < \left(\frac{ВДМБ_i}{ВДМБ_{\max}} \times 100\%\right) \leq 30$	5
$70 < \left(\frac{ВДМБ_i}{ВМБ_i} \times 100\%\right) \leq 80$	7	$110 < \left(\frac{ВДМБ_i^{t+1}}{ВДМБ_i^t} \times 100\%\right) \leq 120$	7	$40 < \left(\frac{Тр_i}{ДМБ_i} \times 100\%\right) \leq 50$	7	$30 < \left(\frac{ВДМБ_i}{ВДМБ_{\max}} \times 100\%\right) \leq 40$	7
$60 < \left(\frac{ВДМБ_i}{ВМБ_i} \times 100\%\right) \leq 70$	8	$120 < \left(\frac{ВДМБ_i^{t+1}}{ВДМБ_i^t} \times 100\%\right) \leq 135$	8	$50 < \left(\frac{Тр_i}{ДМБ_i} \times 100\%\right) \leq 60$	8	$40 < \left(\frac{ВДМБ_i}{ВДМБ_{\max}} \times 100\%\right) \leq 50$	8
$50 < \left(\frac{ВДМБ_i}{ВМБ_i} \times 100\%\right) \leq 60$	9	$135 < \left(\frac{ВДМБ_i^{t+1}}{ВДМБ_i^t} \times 100\%\right) \leq 150$	9	$60 < \left(\frac{Тр_i}{ДМБ_i} \times 100\%\right) \leq 70$	9	$50 < \left(\frac{ВДМБ_i}{ВДМБ_{\max}} \times 100\%\right) \leq 60$	9
$\left(\frac{ВДМБ_i}{ВМБ_i} \times 100\%\right) \leq 50$	10	$\left(\frac{ВДМБ_i^{t+1}}{ВДМБ_i^t} \times 100\%\right) > 150$	10	$\left(\frac{Тр_i}{ДМБ_i} \times 100\%\right) \geq 70$	10	$\left(\frac{ВДМБ_i}{ВДМБ_{\max}} \times 100\%\right) \leq 60$	10

Умовні позначення: $ВДМБ_i$ – доходи місцевих бюджетів i -го регіону (власні включаючи офіційні трансферти, що надійшли від органів державного управління) на одну особу, грн.; $ВМБ_i$ – видатки місцевих бюджетів i -го регіону на одну особу, грн.; $ВДМБ_i^t$ і $ВДМБ_i^{t+1}$ – відповідно власні доходи місцевих бюджетів i -го регіону у році t і році $(t+1)$; $ДМБ_i$ – доходи місцевих бюджетів i -го регіону (включаючи офіційні трансферти, що надійшли від органів державного управління) на одну особу, грн.; $Тр_i$ – величина офіційних трансфертів, що надійшли до місцевих бюджетів i -го регіону від органів державного управління, грн.; $ВДМБ_{\max}$ – максимальний рівень власних доходів місцевих бюджетів (не включаючи офіційні трансферти, що надійшли від органів державного управління) на одну особу серед регіонів держави, грн.

* авторська розробка.

$$РВМБ = \frac{ВДМБ_i^{t+1}}{ВДМБ_i^t} \times 100\%,$$

де $ВДМБ_i^t$ і $ВДМБ_i^{t+1}$ – відповідно власні доходи місцевих бюджетів i -го регіону у році t і році $(t+1)$.

Шкала для встановлення величини процента стимулювання регіону наведена у таблиці 1. Процент стимулювання регіону зростає із ростом рівня виконання місцевих бюджетів регіону за доходами. Такий підхід обумовлюватиме зацікавленість органів місцевого самоврядування у повній мобілізації доходів на своїй території;

x_{3i} – підтримуюча складова додаткового нормативу відрахувань від податку на прибуток до місцевих бюджетів i -го депресивного регіону – є відсотком від податку на прибуток, в частині якій він мав би спрямовуватись до державного бюджету, що пропонується залишати у місцевих бюджетах депресивних регіонів для підтримання їх соціально-економічного розвитку.

Підтримуюча складова додаткового нормативу показує потребу i -го депресивного регіону у підтриманні та підвищенні рівня його бюджетної самозабезпеченості. Така складова тісно пов'язана із залежністю регіону від зовнішніх фінансових ресурсів. Таким чином, підтримуюча складова залежить від рівня бюджетної залежності регіону від офіційних трансфертів (РБЗ):

$$РБЗ = \frac{Тр_i}{ДМБ_i} \times 100\%,$$

де $ДМБ_i$ – доходи місцевих бюджетів i -го регіону (включаючи офіційні трансферти, що надійшли від органів державного управління) на одну особу, грн.;

$Тр_i$ – величина офіційних трансфертів, що надійшли до місцевих бюджетів i -го регіону від органів державного управління, грн.

Шкала встановлення процента підтримування депресивного регіону наведена у таблиці 1. Очевидно, чим більш депресивним є регіон, тим більше він потребує підтримки та тим вищим буде значення x_{3i} .

x_{4i} – вирівнююча складова додаткового нормативу відрахувань від податку на прибуток до місцевих бюджетів i -го регіону – є відсотком від податку на прибуток, в частині якій він мав би спрямовуватись до державного бюджету, що пропонується залишати у місцевих бюджетах i -го регіону для вирівнювання його соціально-економічного розвитку щодо інших регіонів держави.

Вирівнююча складова залежить від потреби i -го депресивного регіону у зближенні та підвищенні рівня його бюджетної самозабезпеченості до рівня інших регіонів й визначається за порівняльним рівнем його бюджетної забезпеченості (РБЗ):

$$РБЗ = \frac{ВДМБ_i}{ВДМБ_{\max}} \times 100\%,$$

де $ВДМБ_{\max}$ – максимальний рівень власних доходів місцевих бюджетів (не включаючи офіційні трансферти, що надійшли від органів державного управління) на одну особу серед регіонів держави, грн.

Шкала встановлення процента вирівнювання i -го регіону наведена у таблиці 1. Чим порівняльний рівень бюджетної забезпеченості регіону буде меншим, тим більшою буде його потреба у вирівнюванні та тим вищим буде значення x_{4i} .

Підсумовування визначених складових дозволяє визначити додатковий норматив відрахувань від податку на прибуток до місцевих бюджетів ($ДНВ_{\text{ПП}}^{\text{МБ}}$).

Зважаючи на інтервали значень кожної складової додаткового нормативу відрахувань від податку на прибуток до місцевих бюджетів, $ДНВ_{\text{ПП}}^{\text{МБ}}$ максимально може становити 40%.

Висновки. Пропонований підхід максимально відповідає завданням бюджетного регулювання, про які згадувалось раніше (табл. 2).

Таблиця 2

Відповідність пропонованого механізму розподілу податку на прибуток між бюджетами різних рівнів завданням бюджетного регулювання

Складові додаткового нормативу відрахувань від податку на прибуток до місцевих бюджетів	Завдання бюджетного регулювання, на вирішення якого спрямована складові додаткового нормативу відрахувань від податку на прибуток до місцевих бюджетів	Інтервал значень складової додаткового нормативу відрахувань від податку на прибуток до місцевих бюджетів
x_{1i} (компенсуюча складова)	Досягнення відповідності між видатками та доходами місцевих бюджетів i -го регіону, тобто їх збалансування.	[0; 10]
x_{2i} (стимулююча складова)	Створення зацікавленості органів місцевого самоврядування у повній мобілізації доходів на своїй території.	[0; 10]
x_{3i} (підтримуюча складова)	Перерозподіл бюджетних ресурсів між «багатими» й «бідними», у фінансовому розумінні, територіями.	[0; 10]
x_{4i} (вирівнююча складова)	Здійснення фінансового вирівнювання.	[0; 10]

Задля вирішення ще одного завдання бюджетного регулювання, а саме – забезпечення самостійності у використанні додатково одержаних коштів в процесі виконання місцевих бюджетів, пропонуємо дозволити регіональним органам влади самостійно визначати пріоритетні напрями використання доходів місцевого бюджету, сформованих за рахунок додаткового залучення податку на прибуток, на цілі соціально-економічного розвитку.

1. Вахович І. М. Регіональні асиметрії сталого розвитку України: діагностика та механізми вирівнювання : монографія / І. М. Вахович, О. Є. Табалова. – Луцьк : Волиньполіграф^{ТМ}, 2013. – 346 с.

УДК 336.76

Буйда К.В.

ДННУ «Академія фінансового управління»

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМ РИЗИКОМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

В статті розглядається доцільність управління банківським ризиком з метою його упередження, наводяться відповідні приклади інструментів та моделей за кращими зразками міжнародної практики. Запропоновано використання не лише кількісних, а й якісних моделей управління в розрізі категорій (груп) банківських ризиків. Сформовано заходи для імплементації міжнародного досвіду управління банківським ризиком у вітчизняну практику

Ключові слова: банківський ризик, кредитний ризик, стрес-тестування, групи ризиків, моделі управління ризиками.

Буйда К.В.

ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА УПРАВЛЕНИЯ БАНКОВСКИМИ РИСКАМИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье рассматривается целесообразность управления банковским риском с целью его предотвращения, приводятся соответствующие примеры инструментов и моделей по лучшим образцам международной практики. Предложено использование не только количественных, но и качественных моделей управления в разрезе категорий (групп) банковских рисков. Сформированы меры по имплементации международного опыта управления банковским риском в отечественную практику

Ключевые слова: банковский риск, кредитный риск, стресс-тестирование, группы рисков, модели управления рисками.

Buida K.

IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL MANAGEMENT EXPERIENCE IN BANKING RISKS: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECT

In the article the expediency of bank risk management for its bias are relevant examples of tools and models for the best examples of international practice. The use of not only quantitative but also qualitative management models in terms of categories (groups) of banking risks. Formed measures for the implementation of international management experience in domestic banks' risk practices

Keywords: bank risk, bank risk, credit risk, stress testing, risk, model risk management.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сьогодні, коли банківська система України перебуває на межі рецесійної рентабельності, загострилося питання щодо вибору правильного механізму її відродження. Більше того, інституціональне середовище фінансового ринку вимагає упередженого впливу органів державної влади на діяльність комерційних банків з метою забезпечення їх стійкості. Відтік депозитів та прострочені кредити спричинили масовий вихід з ринку потужних комерційних банків, які в свою чергу не виконали зобов'язання перед клієнтами, а переклали їх на Фонд гарантування вкладів фізичних осіб України. На кінець 2016 року відбулася націоналізація найпотужнішого системного банку України через визнання його неплатоспроможним, що дало змогу втримати стабільний баланс державної економіки. Вищезгадані явища ще більш загострюють банківський бізнес та обмежують вкладників та позичальників в ліберальних діях. Комерційні банки, втрачаючи клієнтів, нашттовхуються на пастку

зниження ліквідності, а як наслідок виникають нові ризики в їхній діяльності, що можуть стати першопричинами втрати платоспроможності. Ризик-менеджмент комерційних банків України побудований за принципами максимальної маржі без врахування паритету купівельної спроможності населення. Такі дії не сприяють санації банківської системи, а лише заганняють її в подальшу рецесію. Актуальним виходом із даної ситуації є перейняття міжнародного досвіду щодо управління банківським ризиком як таким, що є основоположним механізмом в побудові ефективного фінансово-позикового бізнесу.

Аналіз останніх публікацій, в яких започатковано вирішення проблеми. Питання міжнародного досвіду в управлінні банківським ризиком розглядають в своїх працях такі вчені як Гасанов С., Любіч О., Бортніков Г., Власенко М., Мойсеєнко О., Павленко О., Манжос С., Бус О., Слесарева К., Труш І. та інші. Однак досі залишаються чітко несформованими пріоритети запровадження методології управління банківським ризиком за кращими світовими зразками та не відбувається процедура їх імплементації в систему менеджменту комерційних банків України. Також залишається чітко не сформованою система розподілу методів передбачення та управління банківським ризиком стосовно відповідних груп ризиків.

Цілі статті. Дослідження передбачає розгляд міжнародного досвіду в управлінні банківським ризиком, а саме в контексті теоретико-методологічного забезпечення, як такого, що стане дієвим механізмом виходу з кризи для українських банків.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Системність українських банків виражається в їхній прямій залежності від Національного банку України, ринкової кон'юнктури, політичної ситуації та мінливості інноваційного середовища. Таким чином відбувається і вибір вектора спрямованості банківського ризику, що має різнобічний характер. В загальній методології визначення категорії «банківський ризик» слід розуміти як такий стан в діяльності банківської установи за якого відбуваються відхилення від планових чи прогнозних показників. Відповідно управління банківським ризиком – це сукупність інструментарію, що забезпечує механізм упередження збитковості банківської установи в умовах мінливого внутрішнього та зовнішнього середовища.

Власенко М. зазначає, що сьогодні слід очікувати подальше скорочення мережі неефективних відділень, діджиталізацію та перехід на онлайн-обслуговування. При цьому банкам у плані сервісу та швидкості прийняття рішень потрібно буде конкурувати не тільки між собою, а й з фінансовими компаніями як у плані мікрокредитування населення, так і інноваційності [1].

Такі дії пов'язані не лише з неефективністю системи упередження банківських ризиків, а й з загальними трендами ІТ-технологій.

У 2016 році зафіксовано історично високий збиток сектору — 159 млрд грн, що зумовлено резервуванням кредитного портфеля Приватбанку. Для решти банків відрахування в резерви значно знизилися, а сукупні збитки зменшилися до 23 млрд грн порівняно з 66 млрд грн у 2015 році, — йдеться в огляді регулятора.

Цей збиток насправді відображає не стільки справжній фінансовий результат 2016 року, скільки збиткову діяльність банків за попередні роки.

Прибутковими банки були лише на папері, ігноруючи дотримання нормативів та чесне відображення якості кредитного портфеля. Якщо вірити регулятору, то в 2017 році система нарешті має шанси продемонструвати справжні прибутки [2]. Це ще раз підкреслює неефективну діяльність щодо упередження ризиків у комерційних банках.

У 1997 році Базельський комітет із питань банківського нагляду розробив Основні принципи ефективного банківського нагляду, які було схвалено міжнародною фінансовою спільнотою на щорічному засіданні МВФ і Світового банку. Під час

відпрацювання Основних принципів ефективного банківського нагляду базовими були такі положення: основною метою нагляду є зменшення ризику втрат для вкладників та інших кредиторів, а також підтримка довіри до фінансово-банківської системи; органам нагляду необхідно сприяти організації ринкової дисципліни за рахунок установавання ефективного корпоративного керівництва (через створення необхідної структури та визначення переліку обов'язків для правління банку та його керівництва), збільшенню прозорості ринку для полегшення контролю; для ефективного виконання своїх обов'язків співробітники наглядових органів повинні мати операційну незалежність, засоби й повноваження для отримання інформації як на місці, так і дистанційно, а також повноваження для застосування прийнятих ними рішень; органи нагляду мають повністю розуміти природу банківських операцій і контролювати, наскільки це можливо, ризики, з якими стикаються банки; ефективний банківський нагляд вимагає оцінки рівня ризику окремих банків і відповідного розподілу ресурсів; органи нагляду мають бути впевнені в тому, що ресурси банків (включаючи статутний капітал, кваліфіковане керівництво, ефективну систему внутрішнього контролю та бухгалтерської звітності) достатні для того, щоб брати на себе той чи інший ризик; необхідне тісне співробітництво з органами нагляду країн, особливо під час міжнародних банківських операцій [3, с. 23-24].

Бус О. вважає, що нагляд за діяльністю банків сприятиме зменшенню ризиків, зокрема автор пропонує наступні заходи щодо реформування системи ризик-менеджменту: розширення практики використання міжнародних стандартів та вимог щодо організації та прозорості банківського нагляду; поліпшення умов роботи, забезпечення правового захисту працівників банківського нагляду, зокрема підвищення рівня оплати праці з метою запобігання їх переходу до банківських установ, де вимагається подібна кваліфікація; надання функції банківського нагляду громадським організаціям, асоціаціям, зокрема Асоціації українських банків; підвищити державне фінансування органів банківського нагляду та/або впровадити часткове їх фінансування за рахунок банківських установ; поліпшити технічну інфраструктуру наявних служб банківського нагляду, поліпшити фінансування програмного забезпечення їх діяльності [4, с. 171].

Гасанов С.С. зазначає на необхідності реалізації стрес-тестування як необхідного інструмента, що дасть змогу визначати обсяг докапіталізації банків в умовах ринкової невизначеності. У 2008-2009 році було проведено стрес-тестування банківської системи України і вперше було визначено потребу в докапіталізації комерційних банків. Обсяг капіталізації був розрахований на основі стресових подій кредитного ризику, ризику ліквідності та ринкового ризику [5, с. 6].

Бортніков Г.П., Любіч О. О. зазначають, що стрес-тестування представляє певний порядок оцінювання негативного впливу на фінансовий стан банку вірогідного сценарію несприятливих для середовища бізнесу змін. Визначення таких сценаріїв не означає прогнозування їх реалізації, тобто стрес-тестування не приділяє значну увагу імовірності настання подій, а більше характеру їх протікання та можливим наслідкам [6, с. 60].

Манжос С. досліджуючи систему нагляду та оцінки за банківськими ризиками в Україні вважає, що стрес-тестування є найефективнішим механізмом для аналізу діяльності фінансово-кредитних установ. Проте на практиці сьогодні існує безліч перешкод для ефективного розвитку системи стрес-тестування в українських банках. По-перше, це відсутність деталізованої методики та алгоритму проведення стрес-тестування в банках. Передбачається, що кожен банк має самостійно розробити власну процедуру проведення стрес-тестування та запровадити свої моделі для аналізу впливу різних факторів на фінансову стійкість з урахуванням індивідуальності банківського портфеля

та специфіки своєї діяльності. По-друге, рівень фінансових витрат по впровадженню системи стрес-тестування (купівля відповідного програмного забезпечення, навчання персоналу тощо) є занадто високим. По-третє, відсутність досвіду по проведенню стрес-тестування спричиняє суттєві помилки у висновках, прогнозах і припущеннях. По-четверте, асиметричність інформації спричиняє спотворені висновки і результати стрес-тестів, що надалі може привести впровадження системи просто дообов'язкової форми звітності. Відсутність в Україні закріплених на законодавчому рівні стандартів термінології, підходів та інструментів управління ризиками викликає необхідність адаптації та запозичення вже стандартів існуючих з міжнародної практики [7, с.194].

Міжнародний досвід оцінки і управління банківським ризиком зводиться до опрацювання системи фінансово-кредитного забезпечення і її моделювання. Тут основним об'єктом ризику виступає позикова діяльність, а суб'єктивною стороною ризику є посадові особи банківської установи, що провадять в дію позиковий і депозитний механізми.

У практиці американських банків використовується правило 5C, відповідно до якого оцінка кредитоспроможності позичальників проводиться за такими базовими критеріями: Character – характер; Capacity – фінансові можливості; Capital – капітал; Collateral – забезпечення; Conditions – загальні економічні умови. Характер позичальника визначається його діловою репутацією, ступенем відповідальності, спроможністю та бажанням погашати свої борги, аналізується досвідом позичальника щодо отримання та погашення кредитів у минулому. Характер позичальника найбільш повно розкривається під час попереднього інтерв'ю. Фінансові можливості позичальника визначаються за допомогою аналізу його фінансового стану та прогнозу щодо тенденцій зміни основних фінансових показників. Тут також має бути визначено джерело погашення кредиту, яким можуть бути: 1) поточні грошові надходження (cash in flow); 2) продаж активів позичальника; 3) інші джерела фінансування, в тому числі й нові кредити та кошти, залучені в результаті розміщення облігацій. Оскільки основним джерелом погашення кредиту, як правило, є поточні грошові надходження, основна увага приділяється аналізу спроможності позичальника генерувати сталі грошові потоки. Капітал позичальника передбачає аналіз його розміру, структури, співвідношення з іншими статтями активів і пасивів. Тут також береться до уваги частка власного капіталу позичальника у фінансуванні проекту, на реалізацію якого отримано кредит. Забезпечення кредиту передбачає визначення конкретної форми забезпечення за кредитом (застава, гарантія тощо), визначення його достатності та якості. Якщо забезпеченням за кредитом є застава, мають бути визначені ринкова та ліквідаційна вартості, а також ступінь ліквідності. Загальні економічні умови передбачають визначення умов, що характеризують ринкову ситуацію та впливають на становище як банку, так і позичальника: стан економічної кон'юнктури, наявність конкуренції, фіскальна політика, політична ситуація в країні, політика Центрального банку тощо [8, с.135].

В практиці більшості європейських банків для оцінки ризику банківського споживчого кредитування застосовуються спеціальні методики кредитного рейтингу, що становлять сукупність оцінювальних параметрів кредитоспроможності позичальника. Для них характерна комплексність і порівнянність усієї палітри факторів кредитного ризику. Набув поширення у багатьох банках країн метод, заснований на бальній оцінці позичальника. Критерії, згідно яких проводиться оцінка позичальника, чітко індивідуальні для кожного банку, базуються на його практичному досвіді і періодично переглядаються. Наприклад, англійські клірингові банки здійснюють оцінку потенційного ризику неплатежу по кредиту із використанням методик PARSEL і

CAMPARI. Згідно методики PARSEL, P (Person) - інформація про персону потенційного позичальника, його репутація; A (Amount) - обґрунтування суми затребуваного кредиту; R (Repayment) - можливість погашення; S (Security) - оцінка забезпечення; E (Expediency) - доцільність кредиту; R (Remuneration) - винагорода банку (відсоткова ставка) за ризик надання кредиту. В свою чергу методика CAMPARI більш розширена в системі оцінки: C (Character) - репутація позичальника; A (Ability) - оцінка бізнесу позичальника; M (Means) - аналіз необхідності звертання за позичкою; P (Purpose) - ціль кредиту; A (Amount) - обґрунтування мети кредиту; R (Repayment) - можливість погашення; I (Insurance) - спосіб страхування кредитного ризику.

Також в міжнародній практиці поширена оцінка якості кредитних параметрів позичальника за статистичними моделями. Їх мета полягає в тому, щоб розробити стандартні підходи для об'єктивної характеристики позичальників, знайти числові критерії для поділу майбутніх клієнтів на підставі наданих ними матеріалів на надійних та ненадійних, підтверджених ризику банкрутства і тих, для кого небезпека банкрутства малоімовірна. Прикладом такої «класифікаційної моделі» може бути «модель Зета» (Zeta model), що розроблена групою американських економістів та застосовується банками при кредитному аналізі. Модель призначена для оцінки ймовірності банкрутства ділової фірми. Значення ключового параметру «Z» визначається за допомогою рівняння, змінні якого відображають деякі ключові характеристики аналізу фірми - її ліквідність, швидкість обігу капіталу і т.д. Якщо для даної фірми коефіцієнт перевищує підготовлену порогову величину, то фірма зараховується до розряду надійних, якщо ж отриманий коефіцієнт нижче критичної величини, то згідно моделі фінансовий стан такого підприємства підозрілий і надавати кредит йому не рекомендується [9, с. 231].

В загальному оцінити стан банківських кредитних ризиків можна за допомогою методів портфельного аналізу CreditMetrics і CreditRisk. З їх допомогою узагальнюється кредитний ризик по всій організації з урахуванням його зміни, викликані підвищенням, пониженням кредитного рейтингу позичальників, а також розоренням позичальників. На підставі великого обсягу статистичної інформації будуються матриці ймовірності переходів кредитних інструментів з однієї групи ризику визначені ставки відшкодування у разі неповернення кредиту позичальником по різних інструментах кредитного портфеля, створюється єдиний критерій оцінки кредитного ризику для різних кредитних інструментів, надається можливість для моніторингу і контролю концентрації ризику [10, с.111].

Постанова Національного банку України від 2 серпня 2004 року № 361 «Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України» передбачає рекомендації щодо управління такими категоріями ризиків: кредитний ризик; ризик ліквідності; ризик зміни процентної ставки; ринковий ризик; валютний ризик; операційно-технологічний ризик; ризик репутації; юридичний ризик; стратегічний ризик [11]. Однак дані методичні рекомендації є досить застарілими відносно сучасного інноваційного процесу та змін ринкової кон'юнктури.

Дані категорії (групи) ризиків мають різноплановий характер, але в загальному вони відображають синергетичний ефект і є неподільними - загострення одного ризику призведе до появи інших. Найбільш суттєвим є кредитний ризик, адже він є прямим відображенням основної діяльності банківської установи і його наслідки, як правило, можуть призвести до втрати активів та банкрутства. Пропонуємо для кожної групи ризиків використовувати відповідний інструментарій міжнародної практики управління та упередження банківських ризиків за наведеними в таблиці 1 даними.

Таблиця 1

Види банківських ризиків та інструментарій управління ними

Вид ризику	Суть ризику	Наслідки ризику	Рекомендовані інструменти та моделі управління ризиком
Кредитний ризик	Втрати через непогашення або невчасне погашення зобов'язань позичальниками	Зниження обсягу активів та частки власного капіталу банку, настання неплатоспроможності	Методи портфельного аналізу CreditMetrics, CreditRisk, 5C, Campari, метод «Z»
Ризик ліквідності	Втрати пов'язані зі ступенем та швидкістю оборотності активів банку	Зменшення обсягів готівкових коштів	Методи оцінки коефіцієнтів та нормативів ліквідності
Ризик зміни процентної ставки	Втрати через коригування ставки рефінансування	Зменшення величини активів, диспропорції в кредитному портфелі	Метод аналізу доцільності витрат, метод варіацій-коваріації
Ринковий ризик	Втрати через зміни в ринковій кон'єктурі пов'язані з конкурентною боротьбою	Втрати конкурентних позицій на ринку	Методи розрахунку «точка беззбитковості», аналіз чутливості
Валютний ризик	Втрати через нестабільність курсів національної валюти	Зменшення валютної каси та загальних активів	Метод коефіцієнтів, метод аналізу доцільності втрат, метод лімітування ризиків
Операційно-технологічний ризик	Втрати через збій в роботі обладнання та втрати через низьку автоматизацію процесів	Втрати інформації, збій в базах даних, проблеми з доступом до баз даних	Метод «дерева рішень», метод «Дельфі», метод експертних оцінок
Ризик репутації	Втрати через зниження іміджу та ділової активності	Банкрутство, зниження рейтингу та довіри клієнтів	Метод «дерева рішень», метод «Дельфі», метод експертних оцінок
Юридичний ризик	Втрати через нормативно-правові диспропорції в діяльності банку	Закриття банку, введення тимчасової адміністрацію, арешт керівництва банку та майнових комплексів	Метод «дерева рішень», метод «Дельфі», метод експертних оцінок
Стратегічний ризик	Втрати через недосконале прогнозування діяльності банку	Визнання банкрутства, втрата платоспроможності, ліквідація банку	Метод «Монте-Карло», метод «дерева рішень», метод аналогій

Методи «Дельфі», «Монте-карло», «дерева рішень», експертних оцінок, аналогій не є кількісними методами, а передбачають більш якісну оцінку параметрів настання ризику, однак саме вони і формують поле дій для менеджменту банківських установ. Більшість західних аналітиків схиляються до думки, що сьогодні саме неформальні моделі управління в ризик-менеджменті є рушійною силою для успіху фінансового бізнесу. Таким чином формування ринкових позицій фінансової установи, в першу чергу, залежить від рівня її ділової активності, інноваційності, управлінського досвіду, місії на ринку, а вже потім від обсягу активів та власного капіталу. Більше того, економічний ефект від реалізації якісного моделювання сприятиме зростанню кількісних показників в загальній стратегії розвитку фінансової установи. А тому саме правильні і скоординовані рішення менеджменту дають змогу упередити настання кризових явищ в організації.

Висновки. Отже, в свою чергу, ми пропонуємо наступні заходи щодо формування ефективної системи упередження банківських ризиків на рівні Національного банку України: переглянути та пристосувати методологічний апарат інструментів та моделей антикризового регулювання в комерційних банках з нахилом в сторону «моделей оцінки якісних характеристик»; створити умови єдиного правового поля для доступу до інформації як позичальників щодо діяльності кредиторів, так і навпаки; забезпечити контроль за виконанням моделювання поведінки фінансово-кредитних установ з використанням стрес-тестів; автоматизувати методологію оцінки кредитного ризику за найкращими міжнародними зразками з використанням CreditMetrics, CreditRisk, 5C, Parsel, Campari та методу Z.

Комплекс вище згаданих заходів сприятиме імплементації кращої міжнародної практики управління ризиками в банківських установах в українській фінансово-кредитний простір, а також дасть змогу реалізувати політику відродження національної економічної системи в цілому.

Список використаних джерел:

1. Власенко М. Що буде з банківською системою // Новое время. - Режим доступу: <http://biz.nv.ua/ukr/experts/vlasenko/shcho-bude-z-bankivskuju-sistemoju-811235.html>
2. Мойсеєнко О. Що відбувається з банками: 5 головних трендів // Економічна правда. - Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/02/8/620199/>
3. Павленко О.П. Пріоритети євроінтеграційного розвитку в політиці банківського регулювання // Науковий економічний журнал «Інтелект ххі». - № 5. - 2016. - С. 23-27.
4. Бус О. Б. Особливості організації банківського нагляду, контролю та регулювання в зарубіжних країнах // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.2. – С. 163-172.
5. Гасанов С. С. Державна підтримка капіталізації та реорганізації банків за участю держави в капіталі. Зарубіжний досвід та вітчизняна практика : монографія / С.С. Гасанов, О.О. Любіч, Г.П. Бортніков. - К.: ДНУ "Акад. фін. управління". – 2015. – 128 с.
6. Бортніков Г. П. Моделі стрес-тестування для оцінки ризиків банків / Г. П. Бортніков, О. О. Любіч // Математичне моделювання в економіці. - 2016. - № 1. - С. 59-73.
7. Манжос С.Б., Стрес-тестування банків: огляд методологій / С. Б. Манжос // Финансы, учет, банки. - 2014. - Вып. 1. - С. 188-195
8. Слесарева К. С. Управління кредитними ризиками // Управління розвитком. - № 23(163). – 2013. - С.133-135.
9. Труш І.Є. Сучасні методи управління ризиками банківського споживчого кредитування та їх мінімізація // Економічний форум. №1. – 2014. – С. 229-235.
10. Єпіфанов А. О. Управління ризиками банків: монографія у 2 томах. Т. 1: Управління ризиками базових банківських операцій / [А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін.] / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2012. – 283 с.
11. Постанова НБУ від 2 серпня 2004 року N 361 Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України. - Режим доступу: <https://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36985>.

Рецензент д.е.н., професор Голян В.А.

УДК 336.14

Дорош В. Ю., к.е.н., доцент

Русакова О.М., к.е.н.

Луцький національний технічний університет

**ДІАГНОСТИКА ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ТА ПРОГНОЗНА ЇХ ОЦІНКА**

Стаття зосереджена на вивченні практичних аспектів формування дохідної частини місцевих бюджетів. Зокрема досліджено: структуру доходів місцевих бюджетів Волинської області (у т.ч. структуру доходів спеціального фонду місцевих бюджетів), обсяг місцевих бюджетів області (за доходами загального та спеціального фондів). Проведено діагностичний моніторинг виконання дохідної частини зведеного бюджету Волинської області, запропоновано дієві заходи наповнення місцевих бюджетів. Дано прогнозу оцінку структури доходів зведеного бюджету області з використанням матриці ймовірностей переходу (ланцюгів А. А. Маркова). Оцінка можливих загроз розвитку регіону на прикладі Волинської області ґрунтується на типовій формі, що використовується в SWOT-аналізі для дослідження переваг і недоліків, можливостей та загроз регіону.

Ключові слова: бюджет, бюджетний процес, доходи бюджету, видатки бюджету, трансферти.

Dorosh V., Rusakova H.

**DIAGNOSTIC OF THE INCOME OF LOCAL BUDGETS OF THE VOLYN REGION
AND FORECASTING THEIR EVALUATION**

The article focuses on the study of practical aspects of the formation of the revenue part of local budgets. In particular, the structure of the local budget revenues of the Volyn oblast (including the structure of the revenues of the special fund of local budgets), the volume of local budgets of the oblast (on the income of the general and

special funds) was researched. The diagnostic monitoring of the implementation of the revenue part of the consolidated budget of the Volyn region was carried out, the conceptual model of filling the local budgets was proposed. A forecast estimation of the structure of incomes of the consolidated budget of the region is given using the matrix of transition probabilities (Markov chains). To assess possible threats to the region's development, Volyn Oblast, the typical form used in the SWOT analysis was developed to explore the advantages and disadvantages, opportunities and threats for the region.

Key words: budget, budget process, budget revenues, budget expenditures, transfers.

Дорош В.Ю., Русакова Е.М.

ДИАГНОСТИКА ДОХОДОВ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ И ПРОГНОЗНАЯ ИХ ОЦЕНКА

Статья сосредоточена на изучении практических аспектов формирования доходной части местных бюджетов. В частности, исследованы: структура доходов местных бюджетов Волынской области (в т.ч. структура доходов специального фонда местных бюджетов), объем местных бюджетов области (по доходам общего и специального фондов). Проведен диагностический мониторинг выполнения доходной части сводного бюджета Волынской области, предложены действенные мероприятия наполнения местных бюджетов. Дано прогнозную оценку структуры доходов сводного бюджета области с использованием матрицы вероятностей перехода (цепей А. А. Маркова). Для оценки возможных угроз развития региона на примере Волынской области было сформировано типичную форму, которая используется в SWOT-анализе для исследования преимуществ и недостатков, возможностей и угроз региона.

Ключевые слова: бюджет, бюджетный процесс, доходы бюджета, расходы бюджета, трансферты.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Основними засадами формування демократичного суспільства є самодостатність і фінансова автономія місцевих органів влади у виконанні делегованих їм функцій. При цьому місцеві бюджети є тим інструментом за допомогою якого фінансуються заходи соціального та економічного розвитку відповідної території, здійснюється перерозподіл національного доходу, створеного в межах території. Тому в сучасних умовах проблеми формування доходної бази місцевих бюджетів та виконання покладених на органи місцевої влади власних та делегованих повноважень набувають все більшої гостроти.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Вагомий внесок у розробку теоретичних та методичних засад оцінки проблеми формування та виконання місцевих бюджетів внесли вчені-економісти: І.Л. Сазонець, Т.В. Гринько, Г. Ю. Придатко, О.С. Близнюк, Н.Л. Губерська, О.А. Музика, Р.А. Усенко, Т.М. Рева, К. Ф. Ковальчук, Н.В. Кучкова, О.О. Сунцова, О.П. Кириленко, М.І. Кульчицький, В.Г. Ігнатов, В.В. Рудой, П.К. Бечко, О.В. Ролінський, О.М. Ніколаєва, Г.Б. Поляк та ін [1-10]. З отриманням Україною незалежності і запровадженням інституту місцевого самоврядування, остаточно не вирішеними залишаються питання раціонального розмежування функціональних повноважень між центральними та місцевими органами влади, що спонукає до виникнення проблем під час формування та виконання доходної частини місцевих бюджетів, які потребують негайного вирішення.

Метою статі є дослідження доходної частини зведеного бюджету Волинської області та її прогнозування з використанням ланцюгів Маркова.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Система місцевих бюджетів Волинської області у 2016 році включала 412 бюджетів, у тому числі 1 обласний, 4 бюджети міст обласного значення, 5 бюджетів об'єднаних територіальних громад, 16 районних бюджетів, 6 бюджетів міст районного значення, 21 селищних бюджетів та 359 сільських бюджетів. За 2016 рік кількість місцевих бюджетів області зменшилась на 22 бюджети у зв'язку з об'єднанням 20-ти сільських бюджетів, 1 селищного та 1-го міського бюджетів та утворенням 5-ти бюджетів об'єднаних територіальних громад області, які у 2016 році мали прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом [11].

У 2016 році основними бюджетоутворюючими підприємствами області були публічні акціонерні товариства «Волиньобленерго», «СКФ Україна», «Укрнафта», товариства з обмеженою відповідальністю «ВОГ РІТЕЙЛ», «Кромберг енд Шуберт Україна», «Модерн-Експо», «Тедіс Україна», військова частина 1008, регіональна філія «Львівська залізниця» ПАТ «Українська залізниця», управління освіти Луцької міської ради, питома вага надходжень яких у загальному фонді бюджету Волинської області складає 14,3 % [11].

Структуру доходів місцевих бюджетів Волинської області у 2016 році приведено на рис. 1.

У 2015 році можемо спостерігати, що частка субвенцій значно зросла і на кінець року склала 67,3 %, що менше рівня 2014 року на 34,2 в.п. Однак у 2016 р. ця частка скоротилася на 3,6 в.п, хоча і лишилася достатньо вагомою і становила 63,7 %. Питома вага дотації за досліджуваний період скоротилася на 37,7 %. Відмітимо, що частка власних доходів у загальній структурі доходів місцевих бюджетів за досліджуваний період постійно зростала і у 2016 р. склала 32,5 %.

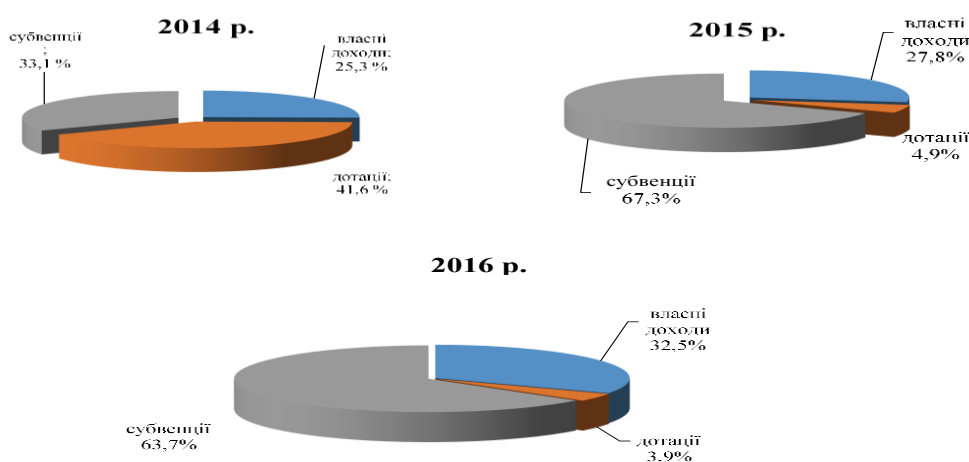

Рис.1. Структура доходів місцевих бюджетів Волинської області у 2014-2016 році

За даними департаменту фінансів Волинської обласної державної адміністрації у 2016 році до зведеного бюджету області (з урахуванням трансфертів з державного бюджету) зараховано 9523,2 млн грн. (104,9 % до запланованого місцевими радами на рік). З них 367,3 млн грн дотацій та 6063,5 млн грн субвенцій.

Обсяг місцевих бюджетів області у 2014-2016 роках (за доходами загального та спеціального фондів) подані на рис. 2.

Рис. 2. Обсяг місцевих бюджетів області у 2015-2016 роках (за доходами загального та спеціального фондів)

В абсолютному вимірі обсяг доходів бюджету області за досліджуваний період зростав в середньому в 1,23 рази. У порівнянні з 2015 р. у 2016 р. обсяг доходів бюджету області збільшився на 1577,7 млн грн або на 19,9 %. Зазначимо, що частка трансфертів, отриманих з державного бюджету у загальному обсязі надходжень місцевих бюджетів області зменшилась на 4,7 відсоткових пункти (в.п.).

На рис.3. розглянуто структуру доходів спеціального фонду місцевих бюджетів за 2014-2016 рр.

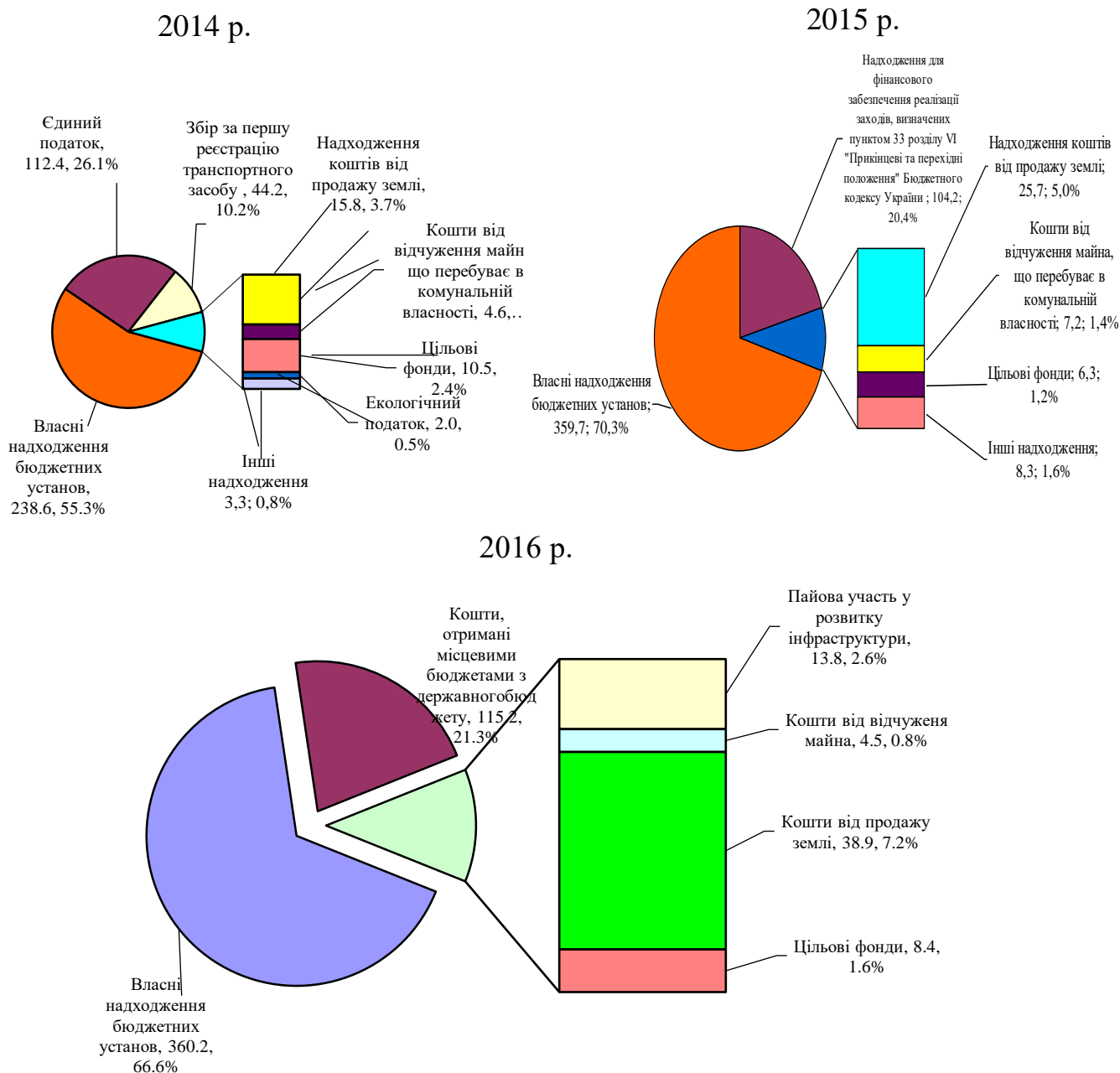

Рис. 3. Структура доходів спеціального фонду місцевих бюджетів за 2014-2016 р., тис.грн

Надходження до спеціального фонду місцевих бюджетів у 2015 р. становлять 511404,4 тис. грн, що складає 166,2 % до запланованого обсягу місцевими радами з урахуванням змін та 118,5 % до фактичного показника за 2014 рік.

У 2016 р. надходження спеціального фонду місцевих бюджетів складає 549 842,9 тис. грн, (або 155,0 % до запланованого місцевими радами з урахуванням змін та 107,5 % до показника за 2015 рік. Відмітимо, що у 2016 р. порівняно з 2015 роком до місцевих бюджетів області зросли надходження коштів від продажу землі (на 13 120,0 тис. грн), надходження коштів пайової участі у розвитку інфраструктури населеного пункту (на 7 577,7 тис. грн), грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища внаслідок господарської та іншої діяльності (на 497,5 тис. грн), власні надходження бюджетних установ (на 545,2 тис. грн).

Як і у попередні періоди у 2016 р. найбільшу питому вагу займали власні надходження бюджетних установ 66,6 %. Ще однією статтею, яка преважує у структурі надходжень спеціального фонду місцевих бюджетів у 2016 р. є кошти отримані з державного бюджету місцевими і складає 21,3 %.

Моніторинг виконання місцевих бюджетів області за доходами станом на 1 січня 2017 року подано на рис.4.

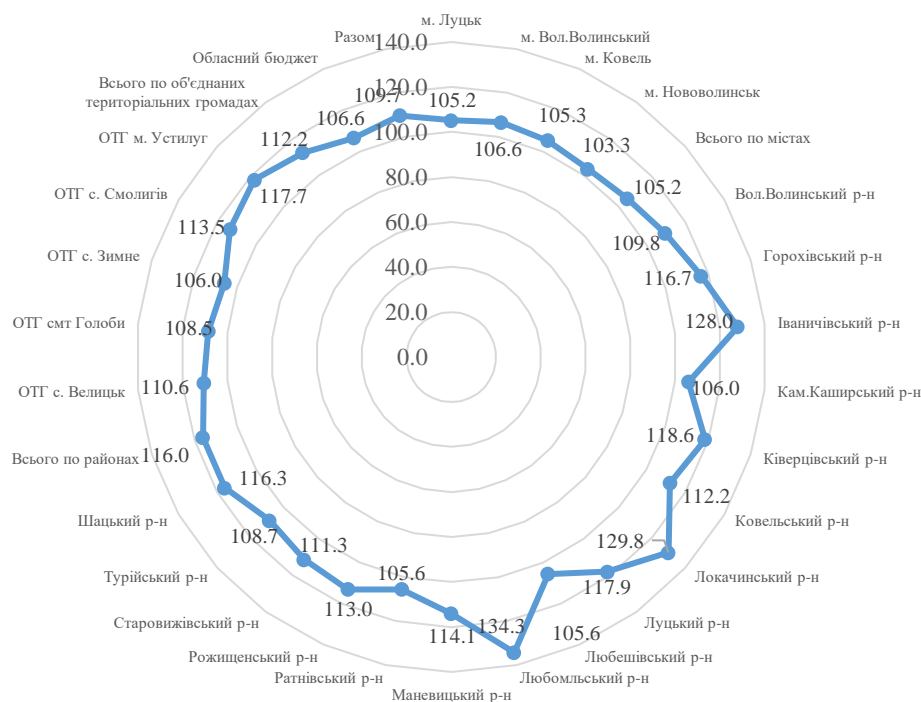

Рис. 4. Моніторинг виконання місцевих бюджетів області за доходами станом на 1 січня 2017 р., %

У 2016 році зведений бюджет області за доходами виконаний на 109,7 %. Виконання забезпечено всіма районами області (116,0 %), обласним бюджетом (106,6 %), містами обласного значення (105,2 %) та об'єднаними територіальними громадами (112,2 %).

Найбільше перевиконання дохідної частини бюджету забезпечив Іваничівський р-н (на 28,0 %), Локачинський р-н (на 29,8 %), Любомльський р-н (на 34,3 %). Найменший рівень виконання зафіксований у м. Нововолинськ (на 3,3 %).

Наступним етапом аналізу стане діагностика показників, що відображають стан, динаміку та виконання видаткової частини зведеного бюджету Волинської області.

Виконаємо прогнозну оцінку структури доходів місцевих бюджетів Волинської області на 2017 рік, використовуючи матрицю ймовірностей переходу (ланцюгів А.А. Маркова).

Ланцюг Маркова в математиці – це випадковий процес, що задовольняє властивість Маркова і який приймає скінченну чи зліченну кількість значень (станів). Ланцюги Маркова – це ланцюги подій. Вони використовуються в житті таких варіантах: коли треба порахувати якийсь стаціонарний стан (розподіл) за наявності обмеженого набору подій. Або коли треба передбачити поведінку системи на основі її нинішнього стану. Тут використовується гіпотеза, що розвиток ситуації визначається тим, як вона розвивалася раніше на N ходів.

Для прогнозування структури доходів місцевих бюджетів Волинської області за допомогою ланцюгів Маркова побудуємо матрицю переходу, використовуючи дані переміщення із групи в групу [12].

Вихідними даними для розрахунку послуге структура доходів місцевих бюджетів Волинської області на 2017 рік подана на рис. 1.

Нехай S_0 і S_1 – вектори структури сукупності в попередньому та наступному періодах.

$$\sum_{i=1}^m S_i^0 = \sum_{i=1}^m S_i^1 = 100\% \quad (1)$$

Побудуємо допоміжну матрицю P' , елементи головної діагоналі якої розраховуються як (табл. 1):

$$P'_{ij} = \min \{S_i^0, S_i^1\} \quad \text{при } i = \overline{1, m} \quad (2)$$

Таблиця 1

Допоміжна матриця трансфертних потоків, %

Трансфертний потік	Субвенції	Власні доходи	Дотації
Субвенції	63,7	-	-
Власні доходи	-	27,8	-
Дотації	-	-	3,9

Як наслідок, не використаними лишаються елементи попередньої структури. Визначаємо їх:

$$\Delta_i = S_i^0 - P'_{ii} \quad \text{при } i = \overline{1, m} \quad \Delta_i = \begin{pmatrix} 3,6 \\ 0,0 \\ 1,0 \\ 4,6 \end{pmatrix} \quad (3)$$

Не повністю заповненими лишаються елементи наступної структури, які розраховуються за формулою:

$$\xi_j = S_j^1 - P_{jj}' \quad \text{при } j = \overline{1, m} \quad \xi_j = \begin{pmatrix} 0,0 \\ 4,6 \\ 0 \\ 4,6 \end{pmatrix} \quad (4)$$

Невикористану структуру (по стрічках) Δ_i розподіляємо пропорційно по стовпцях ξ_j та розраховуємо:

$$P_{ij}' = \Delta_i \frac{\xi_j}{\sum \xi_j} \quad \text{при } i, j = \overline{1, m} \text{ та } i \neq j \quad (5)$$

Отже:

$$P_{ij}' = \begin{pmatrix} 63,7 & 0 & 0 \\ 0 & 27,8 & 0 \\ 0 & 1,0 & 3,9 \end{pmatrix}$$

Наступним кроком дослідження стане розрахунок елементів матриці ймовірностей переходу і саму прогнозу структуру міжбюджетних потоків:

$$P_{ij} = \frac{P_{ij}'}{S_i^0} = \begin{pmatrix} 63,7 & 0 & 0 \\ 0 & 27,8 & 0 \\ 0 & 1,0 & 3,9 \end{pmatrix} : \begin{pmatrix} 67,3 \\ 27,8 \\ 4,9 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 0,947 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0,204 & 0,796 \end{pmatrix}$$

при $i, j = \overline{1, m}$

$$S_{2017} = S_{2016} \times P_{ij} \quad (6)$$

$$S_{2017} = (63,7 \quad 32,4 \quad 3,9) \times \begin{pmatrix} 0,947 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0,204 & 0,796 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 60,324 \\ 36,596 \\ 3,104 \end{pmatrix}$$

Результати обрахунку представимо в таблиці 2.

Таблиця 2

Прогноз структури доходів
місцевих бюджетів Волинської області на 2017 рік, %

Трансфертний потік	Прогноз структури міжбюджетних потоків	У % до 2016 року
Субвенції	60,3	-3,4
Власні доходи	36,6	4,2
Дотації	3,1	-0,8

Проведене дослідження прогнозу структури доходів місцевих бюджетів Волинської області свідчить про те, що присутня позитивна динаміка зростання частки власних доходів місцевих бюджетів. Так у 2017 р. прогнозується зростання питомої ваги власних доходів на 4,2 в.п. Разом з тим відбуватиметься скорочення частки субвенцій та дотацій у зведеному бюджеті Волинської області на 3,4 в.п. та 0,8 в.п. відповідно.

Аналіз, який дозволяє виявити і структурувати сильні і слабкі сторони регіону, а також потенційні можливості та загрози має назву SWOT-аналіз [13-15].

В результаті SWOT-аналізу виявляються як переваги так і недоліки, які позначаються, чи можуть позначитися на ситуації у Волинській області. Це так звані «можливості» та «загрози». Виходячи із якості проведеного аналізу, робиться висновок, в якому напрямі розвиватиметься.

Для оцінки можливих загроз розвитку регіону на прикладі Волинської області було сформовано найпростішу, типову форму, яка використовується в SWOT-аналізі. Вона включає переваги і недоліки, можливості та загрози для регіону (рис. 5).

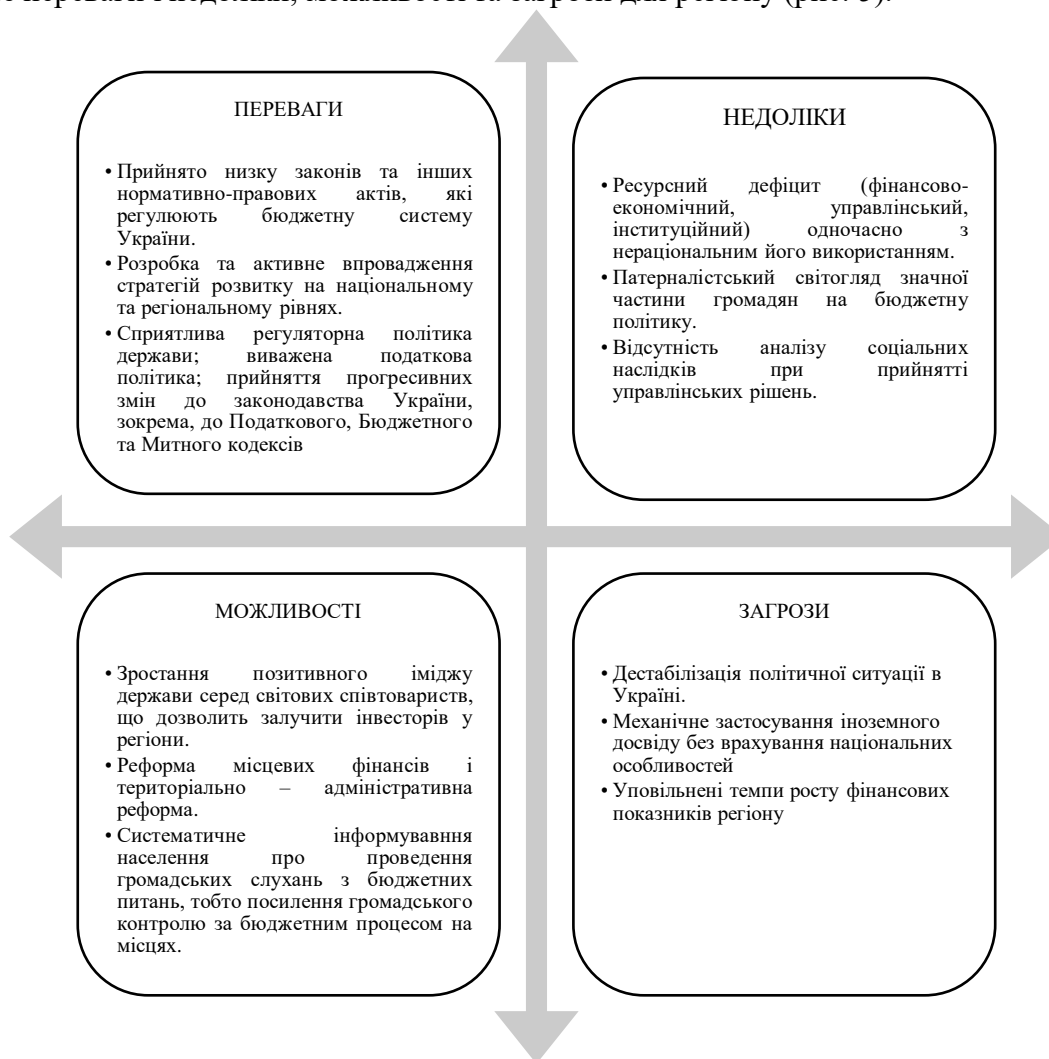

Рис. 5. SWOT-аналіз бюджетної забезпеченості Волинської області

Висновки. Для того щоб отримати зростання власних дохідних джерел та зменшити залежність від центру необхідно врахувати при розробці бюджетної політики як країни в цілому так і регіону зокрема виявлені експертним шляхом недоліки та загрози, які можуть вплинути на бюджетну забезпеченість Волинської області. До основних недоліків віднесено: ресурсний дефіцит (фінансово-економічний, управлінський, інституційний) одночасно з нерациональним його використанням; патерналістський світогляд значної частини громадян на бюджетну політику, відсутність аналізу соціальних наслідків при прийнятті управлінських рішень. Загрозами бюджетній забезпеченості Волинської області є на нашу думку дестабілізація політичної ситуації в Україні; механічне застосування іноземного досвіду без врахування національних особливостей; уповільнені темпи росту фінансових показників регіону.

Не можна оминати увагою наявні переваги, що притаманні усім місцевим бюджетам без винятку. А саме: прийнято низку законів та інших нормативно-правових актів, які регулюють бюджетну систему України; розробка та активне впровадження стратегій розвитку на національному та регіональному рівнях; сприятлива регуляторна політика держави; виважена податкова політика; прийняття прогресивних змін до законодавства України, зокрема, до Податкового, Бюджетного та Митного кодексів.

Можливий позитивний ефект на бюджетну забезпеченість Волинської області спричинить зростання позитивного іміджу держави серед світових співтовариств, що дозволить залучити інвесторів у регіони; реформа місцевих фінансів і територіально-адміністративна реформа; систематичне інформування населення про проведення громадських слухань з бюджетних питань, тобто посилення громадського контролю за бюджетним процесом на місцях.

Список використаних джерел:

1. Сазонець І.Л. Управління місцевими фінансами : навч. посіб. / І. Л. Сазонець, Т.В. Гринько, Г.Ю. Придатко. – К. : ЦДЛ, 2006. – С. 116.
2. Місцеві фінанси в Україні: правове регулювання : навч. посіб. / О.С. Близнюк, Н.Л. Губерська, О.А. Музика, Р.А. Усенко. – К. : Дакор, КНТ, 2007. – С. 95.
3. Місцеві фінанси : навч. посіб. / Т.М. Рева, К.Ф. Ковальчук, Н.В. Кучкова. – К. ЦУЛ, 2007. – С. 35 – 36.
4. Сунцова О.О. Місцеві фінанси : навч. посіб. / О.О. Сунцова. – К. : ЦНЛ, 2005. – С. 130 – 131.
5. Кириленко О.П. Місцеві фінанси / О.П. Кириленко. – К. : Знання, 2006. – С. 78.
6. Кульчицький М. І. Місцеві бюджети і механізм їх формування / М. І. Кульчицький // Фінанси України. – 2001. – № 9. – С. 98-105.
7. Ігнатов В.Г. Місцеве самоврядування: підручник / В.Г. Ігнатов, В.В. Рудой. – Фенікс, 2003 р. – 384 с.
8. Бечко П. К. Місцеві фінанси: навчальний посібник/ П. К. Бечко, О. В. Ролінський. – К.: ЦУЛ, 2007. – 192 с.
9. Ніколаєва О.М. Місцеві фінанси: навч. посіб. / О.М. Ніколаєва, А.С. Маглаперідзе – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 354 с.
10. Финансы: Учебник для студ. вузов по экон. спец. / Л. А. Дробозина, Г. Б. Поляк, Ю. Н. Константинова и др. – М.: ЮНИТИ, 1999. – 527 с.
11. Пояснювальна записка до звіту про виконання місцевих бюджетів Волинської області за 2016 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.finance.voladm.gov.ua/articles/id-648/>
12. Сборник задач по общей теории статистики : учебное пособие. / под ред. Серга Л. К. – М. : Информационно-издательский дом «Филинъ», Рилант, 2001. – 306 с.
13. SWOT-аналіз – основа формування маркетингових стратегій: Навчальний посібник/За ред. Л.В.Балабанової. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2005.–301 с.–(Вища освіта XXI ст.)
14. Коновалова О.В. SWOT-аналіз як основний інструмент стратегічного управління, його переваги і недоліки/ О.В. Коновалова, Т.І. Андрущакевич. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/3_SND_2010/Economics/58123.doc.htm
15. SWOT-аналіз – основа формування маркетингових стратегій: Навчальний посібник/За ред. Л.В.Балабанової. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2005.–301 с.

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

UDK 332.12(477)

Zabedyuk M., Ph.D

Lutsk National Technical University

FINANCIAL RESOURCES: CLASSIFICATION AND SOURCES OF FORMATION

The article explores the essence of the concept of "financial resources", in particular, existing approaches to its interpretation. The systematization of financial resources according to the classification criteria is carried out. The sources of financial resources formation are highlighted. The elements of the system of providing enterprise financial resources are presented. The basic problems of providing economic entities with financial resources in the present conditions are revealed.

Key words: financial resources, own financial resources, borrowed financial resources, profit, Cash – Flow.

Забедюк М.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ

У статті досліджено сутність поняття «фінансові ресурси», зокрема, існуючі підходи до його трактування. Здійснено систематизацію фінансових ресурсів згідно класифікаційних ознак. Висвітлено джерела формування фінансових ресурсів. Розглянуто елементи системи забезпечення підприємства фінансовими ресурсами. Виявлено основні проблеми забезпечення суб'єктів господарювання фінансовими ресурсами в сучасних умовах.

Ключові слова: фінансові ресурси, власні фінансові ресурси, позикові фінансові ресурси, прибуток, грошовий потік.

Забедюк М.С.

ФИНАНСОВЫЕ РЕСУРСЫ: КЛАССИФИКАЦИЯ И ИСТОЧНИКИ ФОРМИРОВАНИЯ

В статье исследована сущность понятия «финансовые ресурсы», в частности, существующие подходы к его трактовке. Осуществлена систематизация финансовых ресурсов согласно классификационных признаков. Освещены источники формирования финансовых ресурсов. Рассмотрены элементы системы обеспечения предприятия финансовыми ресурсами. Выявлены основные проблемы обеспечения субъектов хозяйствования финансовыми ресурсами в современных условиях.

Ключевые слова: финансовые ресурсы, собственные финансовые ресурсы, заемные финансовые ресурсы, прибыль, денежный поток.

Problem setting and its relationship with important scientific and practical tasks. In a transformational economy, the availability of sufficient financial resources is a prerequisite for the successful functioning of any business structure regardless of the sphere of activity, sectoral orientation and organizational and legal status. At the same time, the importance of financial resources in the financial and economic activities of economic entities is due to their ability to transform into material, intellectual, technical, innovative and other types of resources.

Sufficiency of financial resources provides financial stability of the enterprise, its solvency, stabilization of volumes of production, as well as the possibility of its expansion, sufficient level of provision of material resources. The most important in the production process is ability to recover financial resources in volumes that will be bigger than invested ones.

Recent research and publications analysis. The problems of the formation and use of financial resources of enterprises are investigated in the works of such scholars as Blank I.A., Buryakovskii V.V., Vasilik O.D., Voznyuk G.L., Grinova V.M., Zavgorodniy A.T., Zarembo N.V., Zyatkovsky I.V., Korobova M.Y., Moiseenko I.Y., Oparina V.M., Pavlyuk K.V., Poddierogin A.M., Smovzhenko T.S., Shilo V.P., Yaroshevich N. B. and others.

At the same time, there is no common view on the definition of the financial resources and the task of efficient use of financial resources remains unsolved.

The purpose of the article is to study existing views on the definition of concept “financial resources” and sources of their formation, systematize the financial resources according to their classification features.

The main results and their rationale. The main objective of forming the financial resources of an economic entity is the absolute satisfaction of its financial needs that, in its turn,

ensures its development for the future. Financial resources that are formed at the enterprise level provide an opportunity for production, investment, working capital formation, creation of funds for economic stimulation, fulfillment of obligations to the budget, financial and credit system, suppliers and employees, and the implementation of inter-economic payments. At the same time, their movement mediates the movement of material and labor resources that are necessary components of the organization of the production process.

In the general sense, financial resources are funds held by enterprises and intended to fulfill their financial obligations [1].

Oparin V.M. defines financial resources as the sum of funds directed to fixed assets and working capital of the enterprise [2]. According to Buryakovsky V.V., financial resources are money resources accumulated in the funds of the intended purpose for the implementation of certain expenses [3]. In our opinion, these definitions too narrow the meaning of financial resources.

Following views present more wide definitions of meaning and functions of financial resources. Thus, according to Fedosov V.M., financial resources constitute the total amount of own, borrowed and drawn capital used by enterprises for the formation of their assets and the implementation of production and economic activities in order to receive profits [4, p. 193].

In particular, Vasilik O.D. defines financial resources as monetary accruals and incomes created in the process of distribution and redistribution of gross domestic product and are concentrated in appropriate funds to ensure the continuity of expanded reproduction and satisfaction of other social needs [5, p. 283].

At the enterprise level, financial resources are cash income and receipts that are at the disposal of an economic entity and are intended to meet financial obligations, the cost of extended reproduction and socio-economic incentives for employees [6].

Zagorodniy A.G. and Voznyuk G.L. consider financial resources as summation of centralized and decentralized funds at the disposal of economic entities, which are a source of industrial and social development [7].

In our opinion, it is precisely the function of stimulating employees and socio-economic development as a whole is a key factor in the role of financial resources both in enterprises and in the economy as a whole.

Investigation of the views of scientists on the definition of the economic nature of financial resources makes it possible to highlight the following main characteristics of financial resources of enterprises:

- Financial resources have a stage of creation;
- Financial resources reflect the relation to the property;
- Financial resources have sources of formation and purpose of use;
- The structure of financial resources depends on the sources of formation and directions of use.

Also, it is necessary to highlight that the financial resources perform the following functions:

- Ensuring extended reproduction and financing of nationwide expenditures;
- Ensuring the continuity of extended reproduction and meeting other public needs;
- Fulfillment of statutory goals of the enterprise;
- Formation of added value;
- Source of compensation for retirement and capital repair of fixed assets.

Taking into account the properties of financial resources it is possible to systematize them according to the classification criteria (Fig. 1).

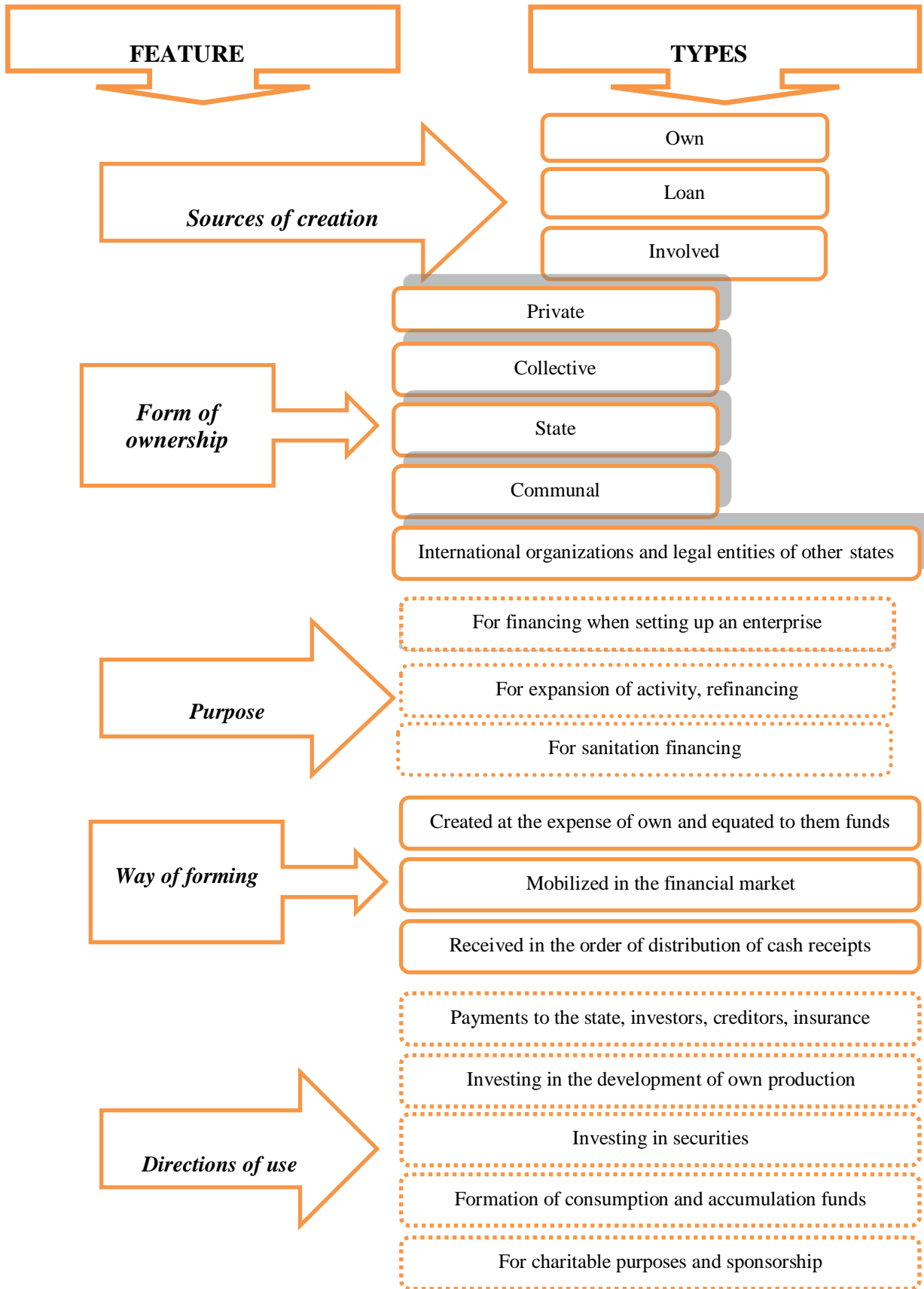

Fig. 1. Classification of financial resources of enterprise

On the next stage of the study of financial resources should be considered the sources of their formation.

Taking into account scientific approaches [8 – 10] the sources of financial resources formation are presented in Table 1.

Table 1

The sources of financial resources formation

<i>Own and equated with them</i>	<i>Borrowed and involved</i>
Statutory fund	Bank loans
Additional capital	
Reserve capital	Returnable financial assistance
Targeted financing	
Undivided profit	
Depreciation deductions	Receipt of funds from the issue of bonds and other types of securities
Payables	
Revenues from the sale of fixed assets and current assets	
Charitable and other receipts	

The main task of each economic entity is determining the optimal balance of composition and structure of financial resources. After all, the effectiveness of management and the prospects of development depend on it.

The choice of forms and methods for providing financial resources is determined taking into account such factors as: the ratio of own and borrowed capital that determines the financial condition of the enterprise; the value of the involved capital; efficiency of capital use; the level of risk of various sources of funding; economic interests of investors and borrowers.

Mechanism of providing the enterprise with financial resources has multilevel structure (Fig. 2).

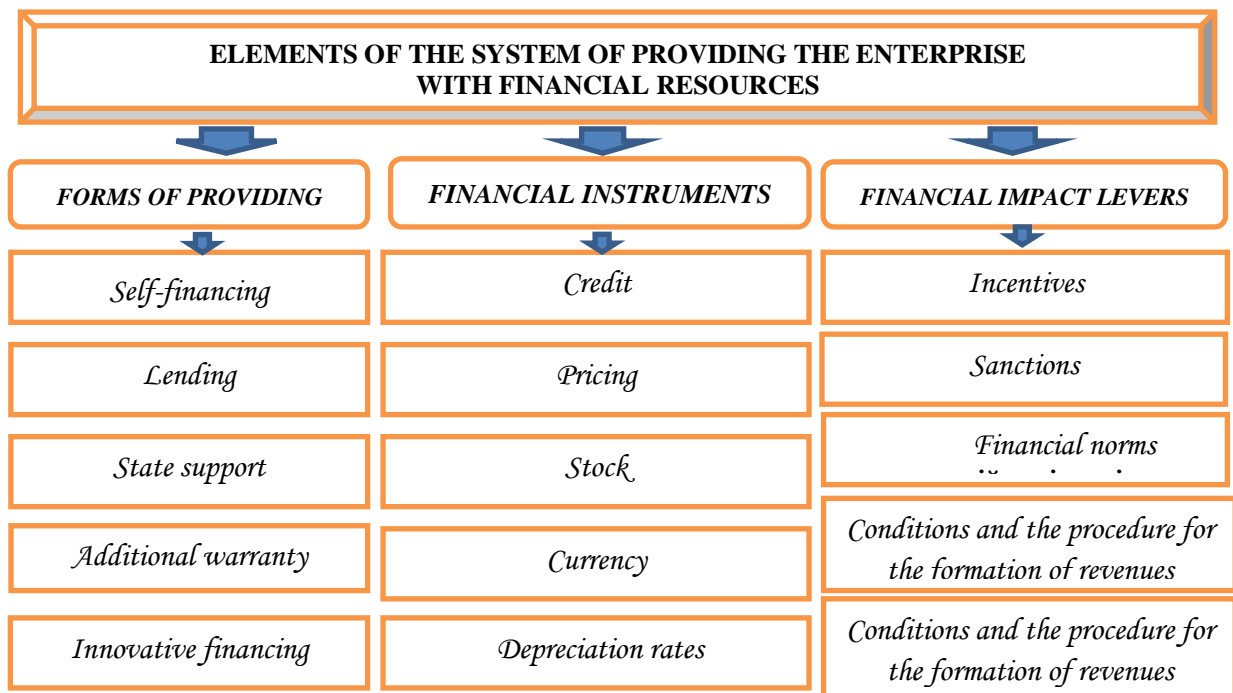

Fig. 2. The structure of the financial support system of the enterprise

The main forms of financial support are: self-financing (own funds of the enterprise); lending (commercial, bank and state loans); state support (on irrevocable and gratuitous basis); additional warranty coverage (bank guarantees, insurance, letter of credit, etc.); innovative financing (factoring, forfaiting, leasing, concession, etc.).

Financial instruments of financial support of the enterprise are: loan instruments and debt instruments (promissory notes, bond issues); pricing; stock (forward, futures, options, swap contracts); foreign exchange (exchange rate regime and currency quotation); depreciation rates.

Financial impact levers are: incentives (incentive funds, tax incentives, budget financing of priority sectors of the economy); sanctions (fines, penalties, restrictions); financial norms; conditions and the procedure for the formation of revenues; conditions and the procedure for the formation of revenues.

Conclusions. The current practice shows that the business entities have significant problems concerning providing with financial resources. These problems are related to:

- Peculiarities of conducting of production-economic and financial activity of enterprises;
- Imperfection of the state regulatory policy concerning the formation of financial resources of enterprises;
- Lack or insufficiency of sources of financial resources;
- Increased competition for limited financial resources;
- Low rates of investment and innovation development;
- High degree of financial risks.

Thus, while functioning in market conditions business entities have to elaborate new approaches to the formation of their financial resources. The entrepreneurs are forced to show initiative and ingenuity in finding sources of financial resources for their own functioning, development and their effective use.

References:

1. Financial resources, available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Financial_resources
2. Moiseenko I.E. (2000), "Financial planning at the enterprise", Finance of Ukraine, Vol. 9., pp. 15 – 18.
3. Buryakovskiy V.V. (1998), Finances of enterprises, Thresholds, Dnipropetrovsk.
4. Blank I.A. (2006), Financial management, Nika-Center, Elga, Kiev.
5. Vasilik O.D. (2002), Theory of Finance, NIOS, Kyiv.
6. Financial resources of the enterprise, available at: http://lubbook.org/book_281_glava_3_TEMA_1.2_Ponjattja_sutnist.html
7. Zagorodniy A.G. (2002), Financial Dictionary, 4th ed. Knowledge, Kyiv.
8. Sources of formation and directions of use of financial resources of the enterprise, available at: <http://naub.oa.edu.ua/2014/dzherela-formuvannya-ta-napryamy-vykorystannya-finansovyh-resursiv-pidpryj-emstva/>
9. Zarembo N.V., Sources of formation of financial resources, available at: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Economics/63036.doc.htm
10. Poyda-Nosyk N.N. (2010), Management of the cost and structure of the company's capital as an element of financial security, Finance of Ukraine, Vol. 6., pp. 117 – 124.

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 336.012.23

Індус К.П., к.е.н., доцент

УТЕІ КНТЕУ

УДОСКОНАЛЕННЯ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

У статті окреслено необхідність удосконалення підходів до формування фінансової політики сприяння розвитку сфери малого підприємництва. Зазначено вагомість створення належного доступу суб'єктів господарювання до фінансових ресурсів. Відмічено необхідність вивчення і врахування досвіду європейських країн з досліджуваної тематики. Виокремлено негативні чинники впливу на забезпечення ефективного функціонування малого підприємництва, що дає підстави стверджувати про необхідність

формування системи оптимізаційних підходів для розвитку зазначеної сфери з врахуванням умов ринкового господарювання. Зумовлюється необхідність удосконалення регуляторної політики держави передусім через законодавче, фінансове, інфраструктурне забезпечення розвитку сфери підприємництва.

Ключові слова: регуляторна політика держави, фінансове забезпечення, сфера підприємництва, малий і середній бізнес, державні програми з підтримки підприємницької сфери

Индус Е.

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ РЕГУЛЯТОРНОЙ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВА В СФЕРЕ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАЗВИТИЯ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

В статье обозначена необходимость совершенствования подходов к формированию финансовой политики содействие развитию сферы малого предпринимательства. Указана значимость создания надлежащего доступа субъектов хозяйствования к финансовым ресурсам. Отмечена необходимость изучения и учета опыта европейских стран по исследуемой тематике. Выделены негативные факторы влияния на обеспечение эффективного функционирования малого предпринимательства, что дает основания утверждать о необходимости формирования системы оптимизационных подходов для развития указанной сферы с учетом условий рыночного хозяйствования. Предопределяется необходимость усовершенствования регуляторной политики государства, прежде всего, через законодательное, финансовое, инфраструктурное обеспечение развития сферы предпринимательства.

Ключевые слова: регуляторная политика государства, финансовое обеспечение, сфера предпринимательства, малый и средний бизнес, государственные программы по поддержке предпринимательской сферы.

Indus K.

IMPROVEMENT OF THE REGULATORY POLICY OF THE STATE IN THE FIELD OF FINANCIAL SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF SMALL ENTERPRISE

The article outlines the necessity of improving the approaches to the formation of the financial policy of promoting the development of small business. There has been noted the importance of creating proper access of economic entities to financial resources. The urgency of studying and taking into account the experience of European countries on the subject has been is marked. The negative factors influencing the effective functioning of small business have been highlighted, which gives grounds to assert the necessity of forming a system of optimization approaches for the development of this sphere, taking into account the conditions of the market economy. The necessity of improving the regulatory policy of the state has been determined, first of all, through legislative, financial, infrastructure support for the development of entrepreneurship.

Key words: state regulatory policy, financial security, entrepreneurship, small and medium business, state programmes for entrepreneurship support.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Нині вагомого значення набуває фінансове забезпечення підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки в умовах трансформаційних змін у політичній, економічній і соціальній сферах, спрямованих на формування сприятливого соціально-економічного середовища, як важливої складової перспективного розвитку економіки. Постає завдання модернізації національної економіки, згідно вимог європейських стандартів. При цьому зумовлюється необхідність вирішення проблемних питань залучення фінансових ресурсів, фінансового забезпечення в контексті формування підходів до удосконалення регуляторної політики держави у підприємницькій сфері.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання щодо формування і удосконалення регуляторної політики держави у сфері фінансового забезпечення підприємницької діяльності як вагової складової підвищення конкурентоспроможності національної економіки досліджуються в наукових працях таких вчених, як М. Бутко [1], І. Вахович [2], З. Герасимчук, Л. Ковальська [4], В. Геєць, М. Кизим, Т. Клебанова, О. Черняк [5], М. Долішній, С. Злупко, С. Вовканич, С. Шульц

[7], І. Сторонянська [8] та ін. Однак, незважаючи на численні публікації із досліджуваної проблематики окремої уваги потребують питання щодо формування засад удосконалення фінансової політики держави у сфері підприємництва.

Цілі статті. Окреслення підходів до удосконалення регуляторної політики держави у сфері фінансового забезпечення малого підприємництва.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Формування підходів до подальшого удосконалення регуляторної політики держави у сфері підприємницької діяльності повинно базуватися на основі дотримання певних принципів. Зокрема: створення належного доступу суб'єктів господарювання до фінансових ресурсів. Зумовлюється необхідність відповідного державного кредитування, державної гарантії комерційного кредитування, створення умов для раціонального банківського кредитування тощо; забезпечення належної державної інформаційної підтримки щодо започаткування і ведення власної справи. При цьому, необхідним є організація та проведення тренінгів, круглих столів, семінарів, навчальних програм щодо започаткування і ведення власної справи, впровадження нових методів управління господарською діяльністю тощо; покращання загального бізнес-клімату у державі, в тому числі поліпшення сфер державного регулювання господарської діяльності, які враховуються у процесі оцінювання в Рейтингу «Doing Business»; усунення надмірних преференцій щодо податкового навантаження на малі підприємства, що надає їм суттєвих конкурентних переваг порівняно з юридичними особами загалом, а також середніми та великими суб'єктами підприємництва. Спрощення податкової системи та податкових процедур при одночасному посиленні податкової дисципліни та відповідальності; забезпечення привабливості українського податкового законодавства для іноземних капіталів; цілковита ліквідація шляхів і методів ухилення від сплати податків та детінізація; встановлення ставок податків у розмірах, співставних з рівнем отриманого доходу, з метою зниження податкового тиску; залучення досвіду розвитку зарубіжних країн, але не механічне копіювання, а творче осмислення, що спирається на глибоке вивчення історії розвитку та сучасного стану економіки України.

У перспективі, і для забезпечення адаптації вітчизняної податкової системи до європейських стандартів, необхідним є [3]:

а) підвищення ставок акцизного збору на цигарки, алкоголь і тютюнові вироби, адже акцизний збір в Україні становить лише 8-10 % загальних податкових надходжень. Вищі ставки акцизного збору дозволять зменшити надходження від ПДВ, які навпаки є завищеними;

б) запровадження більш диференційованих ставок ПДФО.

Відмічені заходи сприятимуть підвищенню рівня відповідності податкової системи України європейським вимогам і забезпеченню реалізації окреслених цілей податкової політики, зокрема трансформаційним змінам у забезпеченні ефективного економічного розвитку, залученні інвестицій, підвищенні рівня зайнятості населення і відповідно його добробуту, формуванні і розвитку людського капіталу.

Вагомого значення у фінансовому забезпеченні розвитку сфери підприємництва має державна фінансово-кредитна підтримка бізнесу. Згідно Закону України „Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні” (2012 р.) основними видами фінансової державної підтримки є [6]:

- часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проектів суб'єктів малого та середнього бізнесу;
- часткова компенсація лізингових, факторингових платежів та платежів за користування гарантіями;
- надання гарантій для суб'єктів малого і середнього підприємництва;
- надання кредитів, у тому числі мікрокредитів, для започаткування і ведення власної справи;
- зниження нарахувань на заробітну плату;

- надання позик на придбання і впровадження нових технологій;
- компенсація видатків на розвиток кооперацій між суб'єктами малого і середнього підприємництва та великими підприємствами;
- фінансова підтримка впровадження енергозберігаючих та екологічно чистих технологій.

Дослідження підтверджує, що результативністю відмічаються в Україні програми сприяння розвитку сфери підприємництва. Так, до прикладу, за програмою „Мікрокредитування суб'єктів малого підприємництва”, у Державному бюджеті України (2013 р.) було виділено 10,3 млн грн. В рамках зазначеної програми суб'єкти малого підприємництва мали змогу отримати кредит (середня вартість кредиту 250 тис. грн) з метою відкриття власної справи чи організації виробництва, переробки і збуту виробленої продукції, придбання техніки, обладнання, новітніх технологій, побудови чи реконструкції виробничих приміщень. Мікрокредити надавалися через Український фонд підтримки підприємництва шляхом проведення конкурсу бізнес-планів. Крім того в рамках бюджетної фінансування здійснювалася реалізація програми „Заходи по реалізації Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні”, у процесі якої для підприємців та осіб, що бажають започаткувати власну справу було проведено 75 семінарів по регіонах України, де пройшли навчання близько 4,5 тис. осіб.

Водночас, формуються окремі програми підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва, що реалізуються банківськими установами, зокрема [9]:

- „Спільна з Європейським інвестиційним банком Програма кредитування МСП та установ із середньою капіталізацією”. У рамках угоди між публічним акціонерним товариством „Державний експортно-імпорتنний банк України” (АТ „Укрексімбанк”) та Європейським інвестиційним банком (ЄІБ) кредитуються українські підприємства малого та середнього бізнесу, проекти у галузі енергоефективності, охорони довкілля та інші пріоритетні проекти розвитку місцевого приватного сектору, подолання наслідків змін клімату та адаптації до них тощо;

- „Програма сприяння кредитуванню малого та середнього бізнесу (Програма Кредитної установи для Відбудови (ФРН) (КфВ)”. Програма КфВ призначена для суб'єктів господарської діяльності, юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців, та реалізується для сприяння кредитуванню малого та середнього бізнесу з метою розширення обсягів виробництва, покращення якості та розширення асортименту продукції, підвищення продуктивності праці та створення нових робочих місць шляхом фінансування інвестиційних проектів за рахунок ресурсів КфВ;

- „Програма Кредитування спільно з Європейським інвестиційним банком”. Між АТ „Ощадбанк” та ЄІБ було укладено фінансову угоду з метою фінансування вітчизняних малих та середніх підприємств, компаній середньої капіталізації та інших пріоритетних проектів.

Система фінансових механізмів розвитку малого і середнього підприємництва в Україні складається з бюджетного, кредитного та механізму самофінансування (власних коштів підприємців).

Вагомим чинником розвитку підприємницької діяльності в Україні є формування розгалуженої інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва, ефективна діяльність якої сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості регіонів, залученню вітчизняних та закордонних інвестицій, застосуванню передових технологій тощо. При цьому, важливого значення набуває: зменшення адміністративного навантаження на суб'єктів підприємництва (реформування дозвільної системи, удосконалення ліцензійного законодавства, удосконалення системи надання адміністративних послуг тощо); посилення контролю за діяльністю виконавчих, контролюючих та правоохоронних органів влади, оскільки високий рівень корумпованості влади та лобіювання чиновниками інтересів окремих підприємств є однією з передумов тіньового ведення бізнесу; формування належної нормативно-правової бази щодо проведення контролю та забезпечення дотримання суб'єктами

господарювання норм чинного законодавства у процесі здійснення господарської діяльності; розроблення та впровадження процедури залучення підприємців та інших зацікавлених суб'єктів через координаційні, дорадчі та інші органи до розробки і коригування нормативно-правової бази регулювання підприємництва та здійснення моніторингу офшорних зон.

Негативними чинниками впливу на забезпечення ефективного функціонування сфери підприємництва є постійний тиск місцевої влади через перевищення контрольних процедурних повноважень щодо малого бізнесу, через що, виникає парадоксальна ситуація: чим ближче рівень влади до малого бізнесу, тим більше знижується рівень конкурентоспроможності малого бізнесу та його працівників. В такій ситуації зумовлюється необхідність формування системи оптимізаційних підходів щодо розвитку малого підприємництва в умовах ринкового господарювання, зокрема:

- підвищення ролі місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування у формуванні інфраструктури підтримки підприємництва та створення конструктивного зв'язку, що сприятиме підвищенню ділової активності населення регіонів та його залучення до самостійної підприємницької діяльності;

- врахування соціально-економічної природи малого підприємництва, яке є чутливим до змін ринкової кон'юнктури, однак взмозі швидко адаптуватися до сучасних умов господарювання і зайняти вагому нішу у системі регіональної економіки, створюючи нові робочі місця, підвищуючи рівень зайнятості населення регіону;

- зменшення внутрішніх суперечностей. Незважаючи на соціально-економічну значущість для розвитку економічної системи, мале підприємництво має низький рівень життєздатності і є найбільш вразливим до податкового тиску, інфляції, доступу до отримання кредитів, нездатне формувати достатню систему економічної безпеки тощо. Доцільним є збалансування зазначеного стану через удосконалення підходів щодо надання державної підтримки малого підприємництва, його самоорганізації, залучення іноземних інвестицій;

- підвищення результативності у процесі реалізації регіональної політики, через: удосконалення нормативно-правового забезпечення щодо збору за видачу дозволів на розміщення об'єктів торгівлі; зниження високих тарифів, що враховуватимуть специфіку розвитку окремих регіонів; окреслення пріоритетних функцій та повноважень державних служб, дотримання органами державного контролю вимог Указу Президента України «Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності» і т.п.);

- формування регіональної інфраструктури підтримки розвитку малого підприємництва як сукупності організаційних структур, які сприятимуть вирішенню загальнодержавних проблем (до прикладу, усунення диспропорцій щодо розвитку регіонів, створення нових робочих місць, відновлення виробництва), та її вплив на скорочення темпів безробіття в Україні та міграцію працездатного населення.

Висновки. Сфера підприємницької діяльності є специфічною формою ділової активності, в якій найбільш ефективно й повно розкривається соціальна складова держави та реалізуються їх спільні цілі. Така комбінація матеріальних та людських ресурсів дає можливість реалізувати індивідуальну, раціональну, економічно обґрунтовану доцільність. Тому підходи до удосконалення регуляторної політики держави у напрямі фінансового забезпечення розвитку підприємництва повинно стосуватися: зниження кредитних ставок; забезпечення майнової підтримки малого підприємництва з використанням відтермінування платежів за його використання; створення консультаційних та навчальних центрів; розроблення системи пільг (перш за все податкових); запровадження спрощеної системи ведення обліку; формування інфраструктури розвитку малого підприємництва; залучення підприємців до участі в науково-дослідних програмах регіонів.

Важливим завданням державного регулювання малого та середнього бізнесу у сфері кредитної політики, є створення сприятливих умов для активізації довгострокового кредитування реального сектору економіки, передусім через реалізацію заходів щодо

збільшення загальних обсягів кредитування фінансовими компаніями, запровадження стимулюючої процентної політики; переорієнтації кредитних ресурсів банківської системи на довгострокове кредитування; створення пільгових умов кредитування критичних для держави інвестиційних програм.

Список використаних джерел:

1. Бутко М. П. Державне регулювання регіонального розвитку як чинник підвищення конкурентоспроможності територіальних утворень у контексті євроінтеграції/М. П. Бутко//Культура народів Причорномор'я. – 2010. – №102. – С. 7-9.
2. Вахович І. М. Фінансова політика сталого розвитку регіону: методологія формування та механізми реалізації : монографія / І. М. Вахович. – Луцьк : Надстир'я, 2007. – 496 с.
3. Гармонізація механізму адміністрування податку на додану вартість до вимог Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://headinsider.info/1x19213.html>
4. Герасимчук З. В. Виробничий потенціал регіону методики оцінки та механізми нарощення : монографія/З. В. Герасимчук, Л. Л. Ковальська. – Луцьк : ЛДТУ, 2003. – 242 с.
5. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / [В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та ін. ; за ред. В. М. Гейця. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.
6. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні [Електронний ресурс]: Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4618-17_1
7. Регіональна політика: методологія, методи, практика : [монографія] / [Долішній М. І., Злупко С. Й., Вовканич С. Й., Шульд С. Л. та ін.] ; наук ред. М. І. Долішній ; Інститут регіональних досліджень НАН України. – К. : Наукова думка, 2001. – 486 с.
8. Сторонянська І. З. Регіональний розвиток України: проблеми інтеграції та конвергенції / І. З. Сторонянська. – Львів : ІРД НАН України, 2010. – 320 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
9. Щодо державних програм, які діють для підтримки малого та середнього бізнесу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkrp.gov.ua/info/3929>

Рецензент д.е.н., професор Брітченко І.Г.

УДК 336.14. 332

Ищук Л.И., к.е.н., доцент

Дейнека О.И.

Луцький національний технічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ БЮДЖЕТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

В статті розглянуто теоретичні аспекти формування фінансової основи соціально-економічного розвитку регіонів, збалансування доходів та видатків місцевих бюджетів.

Ключові слова: місцеві бюджети, бюджетне забезпечення, трансферти, регіональний розвиток, децентралізація, місцеве самоврядування.

Ishchuk L., Deineka O.

THEORETICAL ASPECTS OF BUDGET SUPPLY DEVELOPMENT THE REGIONS

The theoretical aspects of formation the financial basis of socio-economic development of regions, balancing of incomes and expenditures of local budgets are shown in the article.

Key words: local budgets, budget support, transfers, regional development, decentralization, local self-government.

Ищук Л.И., Дейнека О.И.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ БЮДЖЕТНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ

В статье рассмотрены теоретические аспекты формирования финансовой основы социально-экономического развития регионов, сбалансирования доходов и расходов местных бюджетов.

Ключевые слова: местные бюджеты, бюджетное обеспечение, трансферты, региональное развитие, децентрализация, местное самоуправление.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В нинішніх умовах актуалізуються питання бюджетного забезпечення розвитку регіонів, оскільки саме місцеві бюджети являють собою основний фінансовий план розвитку територіальних громад, районів та областей України, а також є дієвими інструментами, з допомогою яких забезпечується стимулювання соціально-економічних процесів і мінімізуються територіальні диспропорції розвитку.

Цілі статті. Важливість і актуальність цієї теми спонукає до подальших досліджень теоретичних і практичних аспектів формування та використання коштів місцевих бюджетів.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Окремі аспекти децентралізації місцевих бюджетів та обґрунтування необхідності існування інституту місцевого самоврядування з власною фінансовою базою були відображені у працях вітчизняних вчених, зокрема: О.Д. Василика, Т.В. Гринько, О.П. Кириленко, К.Ф. Ковальчук, В. Кравченка, Н.В. Кучкова, І. Луніної, В. Опаріна, Ю. Пасічника, Г.Ю.Придатко Г.Б. Поляк, Т.М. Рева, І.Л. Сазонець, О.О. Сунцова, С. Юрія та інших.

Належне місце в розробці проблем поповненню дохідної бази місцевих бюджетів займають роботи західних вчених А. Вагнера, Н. Белла, Дж. Кінгдома, А. Сміта, Р. Гнейста, Л. Штейна та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Вагомою специфікою функціонування місцевих бюджетів являється те, що вони гарантують матеріальну автономію органів місцевого самоврядування та творять систему фінансових взаємовідносин не тільки між собою, а й з різноманітними установами та підприємствами різних форм власності, а також з населенням регіону.

Забезпечення соціальних потреб громад регіону за допомогою місцевого бюджету дозволяє враховувати їх інтереси, так як безпосередньо органи місцевого самоврядування володіють повною інформацією про потреби громадян і мають можливість забезпечити необхідні умови для надання необхідних благ і послуг.

Зазначений взаємозв'язок проходить через ключові канали розподілу створеної вартості – надходженнями та видатками бюджету. Сукупність відмінних рис розподільних відносин, які утворюються в процесі формування та використання місцевих фінансів, дозволяє виокремити їх в окрему фінансову категорію.

Наявність збалансованого бюджету зміцнює економічну самостійність органів місцевого самоврядування, мотивує зростання активності господарської діяльності та сприяє соціальному розвитку територій. Виокремлюють поточний (адміністративний) бюджет та бюджет розвитку (інвестиційний).

Проводячи дослідження структури місцевого бюджету, зазначимо такі його складові як: спеціальний і загальний фонди.

Спеціальний фонд – складається із конкретно визначених на законодавчому рівні джерел надходжень, а фінансові ресурси, накопичені в ньому, спрямовуються на фінансування певних, визначених місцевою владою, заходів.

Загальний фонд концентрує фінансові ресурси, котрі призначаються для забезпечують загальних видатків місцевої влади, без зазначення конкретних цілей, на які вони були б спрямовані [4, с. 79].

Можна стверджувати що фінансовою основою місцевого самоврядування є доходи місцевих бюджетів. Доходи місцевих бюджетів створюються за допомогою закріплених загальнодержавних податків, зборів, власних джерел, інших обов'язкових платежів. Також виділяють доходи, необхідні для виконання власних повноважень, і доходи, необхідні для виконання делегованих законом повноважень органів виконавчої влади.

Основними джерелами доходів місцевих бюджетів є закріплені за бюджетами місцевого самоврядування податки і збори. У 2015 р. відбулися законодавчі зміни, що

передбачали введення нових податків, розширення бази оподаткування існуючих та підвищення відсотків відрахувань деяких податків (табл. 1).

Таблиця 1

Податкова складова місцевих бюджетів за різними редакціями Бюджетного кодексу України

Бюджетний кодекс України, що діяв у 2014 р.	Бюджетний кодекс України, що діяв у 2015 р.	Бюджетний кодекс України, що діяв у 2016 р.
1	2	3
Податок на доходи фізичних осіб		
Бюджет міста Києва – 50 %; бюджет міста Севастополя – 100 %	Бюджет міста Києва – 40 %; бюджет м. Севастополя – 100 %	Бюджет міста Києва та м. Севастополя – 60 %
Бюджет АРК, обласні бюджети – 25%	Бюджет АРК, обласні бюджети – 15%	Бюджет АРК, обласні бюджети – 15%
Бюджети міст республіканського АРК та обласного значення – 75%	Бюджети міст республіканського АРК та обласного значення – 60%	Бюджети міст республіканського АРК та обласного значення – 60%
Районні бюджети – 25%	Районні бюджети – 60%	Районні бюджети – 60%
Бюджети сіл, їх об'єднань, селищ, міст районного значення – 25%		
–	Бюджети об'єднаних територіальних громад – 60%	Бюджети об'єднаних територіальних громад – 60%
Державний бюджет – 50% податку, що сплачується на території м. Києва	Державний бюджет – 60% податку, що сплачується на території м. Києва, 25% – на іншій території України	Державний бюджет – 60% податку, що сплачується на території м. Києва, 25% – на іншій території України
Податок на прибуток приватних підприємств		
–	Бюджет АРК, обласні бюджети, бюджет міста Києва – 10%	Бюджет АРК, обласні бюджети, бюджет міста Києва – 10%
Платіж за користування надрами загальнодержавного значення		
Бюджети міст Києва та Севастополя – 50%	Бюджети міст Києва та Севастополя – 25%	Бюджети міст Києва та Севастополя – 25%
Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки		
Об'єкт оподаткування житлова нерухомість. Ставка податку не повинна перевищувати 2% розміру мінімальної заробітної плати	Об'єкт оподаткування житлова та нежитлова нерухомість. Ставка податку не повинна перевищувати 3% розміру мінімальної заробітної плати	Об'єкт оподаткування житлова та нежитлова нерухомість. Ставка податку не повинна перевищувати 3% розміру мінімальної заробітної плати
Екологічний податок		
Бюджети міст Києва та Севастополя – 35%	Бюджети міст Києва та Севастополя – 80%	
Обласні бюджети та бюджет АРК – 10%	Обласні бюджети та бюджет АРК – 55%	
Сільські, селищні, міські бюджети – 25%	Сільські, селищні, міські бюджети – 25%	
–	Бюджети об'єднаних територіальних громад – 25%	
Акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів		
–	Бюджети міст республіканського АРК та обласного значення, міст Києва та Севастополя, районні бюджети, бюджети об'єднаних територіальних громад	Бюджети міст республіканського АРК та обласного значення, міст Києва та Севастополя, районні бюджети, бюджети об'єднаних територіальних громад
Транспортний податок		
–	Бюджети міст республіканського АРК та обласного значення, міст Києва та Севастополя, районні бюджети, бюджети об'єднаних територіальних громад	Бюджети місцевого самоврядування

Джерело: складено на основі різних редакцій Бюджетного кодексу України [1].

Реалізація даних нововведень надасть можливість збільшити обсяги доходів місцевих бюджетів України поряд із збільшенням обсягу капітальних видатків.

Видатками місцевих бюджетів іменують фінансові відносини, що утворюються з питання фінансування власних і делегованих повноважень районних органів влади.

Згідно бюджетного кодексу у видатковій частці районних бюджетів витрати поділені на три групи (рис. 1).

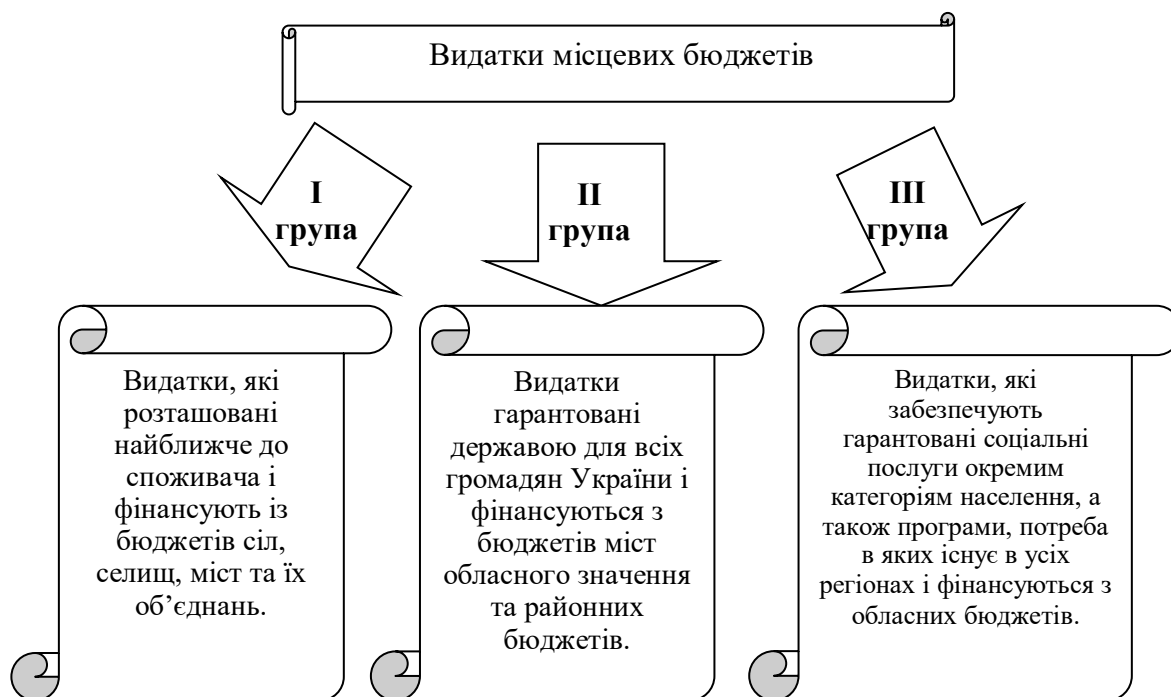

Рис. 1. Розподіл видатків між місцевими бюджетами

Згідно Бюджетного кодексу видатки місцевих бюджетів здійснюються на: державне управління, освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення, житлово-комунальне господарство, культуру і мистецтво, засоби масової інформації, фізична культура і спорт, будівництво, сільське і лісове господарство, рибне господарство та мисливство, транспорт, дорожнє господарство, телекомунікації та інформатику, охорону навколишнього природного середовища та ядерну безпеку [1].

Отже, в нашій державі головними джерелами поповнення доходної основи місцевих бюджетів є офіційні трансферти та закріплені доходи. Саме тому місцевим органам управління слід впливати не тільки на розвиток бази надходжень закріплених доходів, а й на зростання частини власних доходів. Так, варто забезпечувати: підтримку суб'єктів господарювання, що формують нові робочі місця та підвищують рівень фонду оплати праці; підвищення можливостей впливу органів місцевого самоврядування на утворення місцевих бюджетів; використання жорсткої економії бюджетних ресурсів як окремого режиму; підтримка та розвиток малого й середнього бізнесу; зростання частки доходів місцевого господарства та забезпечення прибутковості комунальних підприємств.

Звичайно, з одного боку, місцеві бюджети є невід'ємним елементом бюджетної системи, однак з іншого вони залишаються частиною місцевих фінансів і відображають певну систему економічних відносин.

Виходячи з цього доходимо до висновку, що місцеві бюджети відображають певні грошові відносини, котрі виникають між двома суб'єктами: суб'єктами розподілу створеної вартості та органами місцевого самоврядування безпосередньо у процесі формування та створення територіальних фондів грошових коштів, що використовуються для соціально-економічного зростання регіонів, а також покращання добробуту населення.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України. Закон України від 08.07.2010 №2456-МШ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/>

2. Борщевич Л.О. Місцевий бюджет як основа фінансової самостійності. Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. / Л.О. Борщевич. – Х.: ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – Вип. 1 (24). – 492 с.
3. Лимич Т.А. Роль та призначення місцевих бюджетів у бюджетній системі України (Наукове товариство Івана Кушніра) [Електронний ресурс] / Т.А. Лимич. – Режим доступу: <http://www.google.com.ua/search>
4. Сенків Т. Самостійність місцевих бюджетів: стан, проблеми, шляхи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eforum-lntu.com/assets/files/articles/2012/1/45.pdf>
5. Пиріг С.О. Оцінка фінансового забезпечення розвитку соціальної сфери регіону/ С.О. Пиріг, А.М. Ніколаєва, Л.І. Іщук // Економічний форум. – 2017.– №2. – С.264-270.

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

UDC 336.717.13

Koretska N., PhD

Yakubovskiy V.

Lutsk national technical university

DEVELOPMENT OF MOBILE ACQUIRING IN UKRAINE AND TOOLS TO OVERCOME OBSTACLES

With the development of trade and interest in this bank, mobile acquiring – a service where payment for goods and services is carried out with the help of a payment card and any gadget (smartphone, tablet) has spread.

In the article the state of development of mobile acquiring in Ukraine is investigated and it is revealed that mobile acquiring is a fast-growing and promising service that will allow to bring the level of customer service to a new level. According to the forecast of analysts, the share of this service in Ukraine will continue to grow and after 2 years more than half of purchases of goods and payment for services will be carried out through gadgets. Moreover, an audience has already been formed, which likes to buy from a mobile phone and prefers the most convenient and easy way to choose payment for goods and services. Therefore, the transition to a mobile sales format is topical and should have a high-quality implementation from the Internet business to convert a visitor from a mobile device to a full-fledged buyer. It is the key areas of development of mobile acquiring in Ukraine for the period 2017–2020. Should be: 1) further increase the level of financial literacy of the population and the formation of a culture of non-cash payments; 2) increase in the share of non-cash settlements; 3) popularization and activation of the use of wireless mPOS-terminals; 4) increase in demand for applications for mobile payments; 5) increase the level of penetration of the Internet, 3G coverage and use by the population; 6) regulation of the tariff policy of banks; 7) increase the level of security of non-cash payments.

Keywords: payment card, acquiring services, mobile payments, mobile acquiring, mPOS-terminal, smartphone, Internet, banking institutions, cost of services.

Корецька Н.І., Якубовський В.О.

СТАН РОЗВИТКУ МОБІЛЬНОГО ЕКВАЙРИНГУ В УКРАЇНІ ТА ІНСТРУМЕНТИ ПОДОЛАННЯ ПЕРЕШКОД

З розвитком торгівлі і зацікавленості в цьому банків поширення набув мобільний еквайринг - послуга, при якій оплата за товари і послуги здійснюється за допомогою платіжної картки і будь-якого гаджета (смартфона, планшета).

У статті досліджено стан розвитку мобільного еквайрингу в Україні та виявлено, що мобільний еквайринг - це швидко зростаючий і перспективний сервіс, який дозволить вивести рівень обслуговування клієнтів на новий рівень. Згідно із прогнозом аналітиків, частка даної послуги в Україні буде продовжувати рости і через 2 роки більше половини покупок товарів і оплати послуг будуть здійснюватися саме через гаджети. Тим більше, що вже сформована аудиторія, яка любить купувати з мобільного телефону і вважає за краще максимально зручно і просто вибрати спосіб оплати за товари, послуги. Тому перехід в мобільний формат продажів є актуальним і має мати якісну реалізацію з боку інтернет-бізнесу, щоб конвертувати відвідувача з мобільного пристрою на повноцінного покупця. Саме ключових напрямках розвитку мобільного еквайрингу в Україні на період 2017-2020 рр. повинні стати: 1) подальше підвищення рівня фінансової грамотності населення та формування культури безготівкових платежів; 2) збільшення частки безготівкових розрахунків; 3) популяризація та активізація використання бездротових mPOS-терміналів; 4) збільшення попиту на додатки для здійснення мобільних платежів; 5) підвищення рівня проникнення інтернету, 3G-покриття і користування ними населенням; 6) регулювання тарифної політики банків; 7) підвищення рівня безпеки здійснення безготівкових платежів.

Ключові слова: платіжна карта, еквайрингове обслуговування, мобільні платежі, мобільний еквайринг, mPOS-термінал, смартфон, мережа Інтернет, банківські установи, вартість послуг.

Корецкая Н. И., Якубовский В. А.

СОСТОЯНИЕ РАЗВИТИЯ МОБИЛЬНОГО ЭКВАЙРИНГА В УКРАИНЕ И ИНСТРУМЕНТЫ ПРЕОДОЛЕНИЯ ПРЕПЯТСТВИЙ

С развитием торговли и заинтересованности в этом банков распространение получил мобильный эквайринг – услуга, при которой оплата за товары и услуги осуществляется с помощью платежной карты и любого гаджета (смартфона, планшета).

В статье исследовано состояние развития мобильного эквайринга в Украине и выявлено, что мобильный эквайринг – это быстрорастущий и перспективный сервис, который позволит вывести уровень обслуживания клиентов на новый уровень. Согласно прогнозу аналитиков, доля данной услуги в Украине будет продолжать расти и через 2 года больше половины покупок товаров и оплаты услуг будут осуществляться именно через гаджеты. Тем более, что уже сформирована аудитория, которая любит покупать с мобильного телефона и предпочитает максимально удобно и просто выбрать способ оплаты за товары, услуги. Поэтому переход в мобильный формат продаж является актуальным и должен иметь качественную реализацию со стороны интернет-бизнеса, чтобы конвертировать посетителя с мобильного устройства на полноценного покупателя. Именно ключевым направлениям развития мобильного эквайринга в Украине на период 2017-2020 гг. должны стать: 1) дальнейшее повышение уровня финансовой грамотности населения и формирования культуры безналичных платежей; 2) увеличение доли безналичных расчетов; 3) популяризация и активизация использования беспроводных mPOS-терминалов; 4) увеличение спроса на приложения для осуществления мобильных платежей; 5) повышение уровня проникновения интернета, 3G-покрытия и пользования ими населением; 6) регулирование тарифной политики банков; 7) повышение уровня безопасности осуществления безналичных платежей.

Ключевые слова: платежная карта, эквайринговое обслуживание, мобильные платежи, мобильный эквайринг, mPOS-терминал, смартфон, сеть Интернет, банковские учреждения, стоимость услуг.

Problem is presented in general terms and its connection with important scientific and practical tasks. Acquiring is a service consisting in technological and informational settlement of transactions executed by electronic means of payment within the payment system [1]. Nowadays this service is becoming more popular, and customers are more willing to use it.

The development of trade and the banks' interest in acquiring led to popularization of one of acquiring forms – mobile acquiring. It is a service in which a payment for goods and services is effected by means of a payment card and any gadget (smartphone, tablet) [2, p. 34].

An analysis of the latest research in which the problem was initiated. Issues related to acquiring were studied by A. Babaieva, V. Vladykin, N. Voitovych, N. Koretska, Yu. Narimanova, Yu. Sukrystov, V. Chernomor, A. Shuryshva and others. It was mostly practical analysts who examined these issues more thoroughly. At the same time, the comprehensive scientific research on this topic is missing.

Article targets – to investigate the state of development of mobile acquiring in Ukraine and to develop tools for overcoming the existing obstacles.

Presentation of the main research material with full justification of the received scientific results. We propose to carry out the analytical study of mobile acquiring development taking into account the following parameters [3]: 1) the number of smartphones with built-in devices 2) availability of mPOS-terminals; 3) the Internet penetration rate, 3D coverage and its use by population; 4) the number of banks offering the service; 5) the cost of the service.

The number of smartphones with built-in devices

More often than not mobile phones are used to effect commercial and banking payments. Taking into account rapid development of mobile services, central banks conduct annual surveys on the use of mobile phones by consumers for financial services, analyse trends in the sphere of mobile acquiring, payments, purchasing and customer behaviour [4, p. 1].

During the last years, the number of smartphone users in Ukraine has surged.

In 2016, 35% of Ukrainians used these gadgets. As for the number of smartphones, they amounted to 58% of the Ukrainian market at the beginning of 2016 and now every third Ukrainian uses a touch-screen smartphone (5% – the elderly people) (fig. 1). It should be noted that an average user in Ukraine is a young person up to 40 years with higher education, who mainly uses a smartphone based on Android operating system (prevalence of this operating system is 66%) [5].

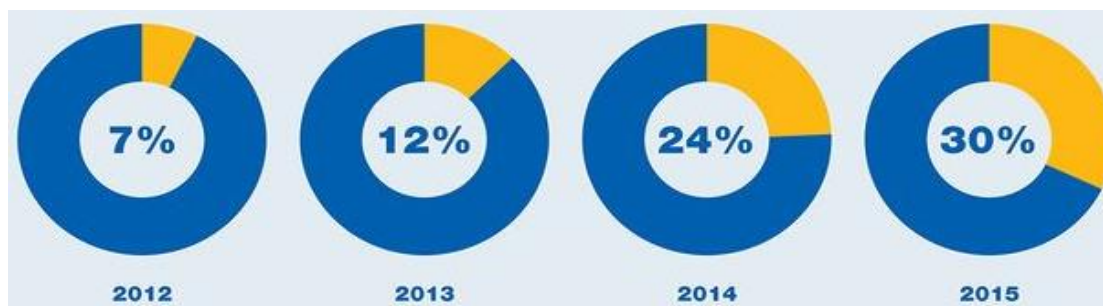

Fig. 1. The level of penetration of smartphones in Ukraine in the period of 2012–2015 [6]

Research results show an average of 1,2 Internet-connected devices per Ukrainian citizen in 2016, a number by 58% higher comparing to results in 2013. The service is being used actively [7]. Today every fifth visitor accesses the website trading platform from a mobile device. In 2016 their amount increased up to 19,2%. The Ukrainians performed an average of 10 thousand purchasing operations per month using tablets and 11,6 thousand purchasing operations using smartphones.

So, in Ukraine there is a continuous positive movement of a «smart-phonisation». PC analysts expect smartphones to be the fastest growing type of computer devices in the course of the next 5 years and their number will reach 74,1% in 2018 that, in its turn, will lead to the rapid development of mobile acquiring.

Availability of mPOS-terminals

To pay for goods or services at any time and at any place, customers can use a new payment service available through a convenient and compact terminal (mPOS-terminal (card-reader)).

Banks have started to use wireless mPOS-terminals not so long ago. In Ukraine this service is offered by [8]: 1) Pay-Me Ukraine; 2) IPay, allowing to develop mobile acquiring at an appropriate level and creating in the short term perspective a favourable basis for the further development.

The Internet penetration rate, 3D coverage and its use by population

In 2015 Ukraine was one of the countries with the lowest level of the Internet penetration in Europe, i.e. 49% (fig. 2).

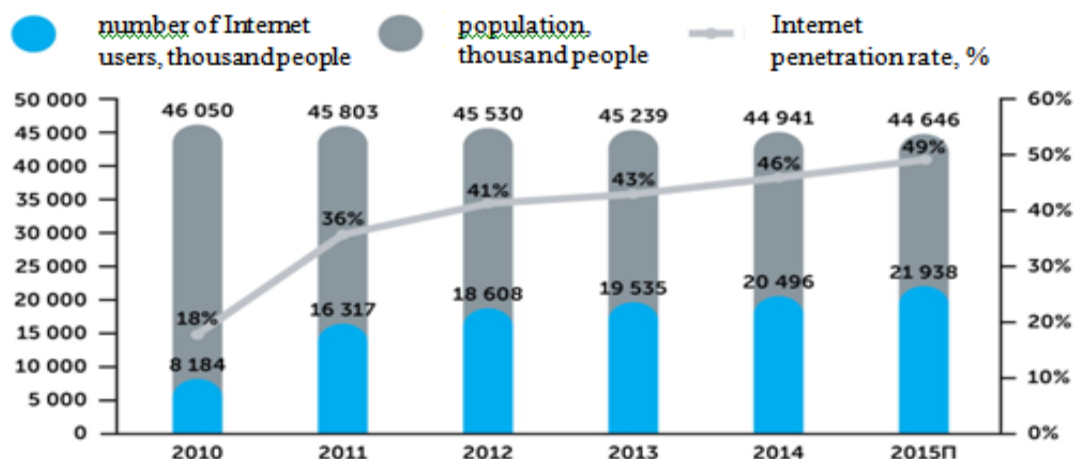

Fig. 2. The level of penetration of the Internet in the territory of Ukraine and the level of its use by the population during 2010–2015 [9; 10]

That is, only 22 million Ukrainians at the age of 15 years had permanent access to the Internet. However, in 2016, the situation improved: the penetration rate reached 66,1% [11]. 83% of Ukrainians within the age range of 18–50 years use the Internet, thus forming the core of the Ukrainian Internet audience. When accessing the Internet, in most cases the preference is given to Wi-Fi (the main way to connect from the mobile devices) [12].

Hence, the Internet penetration rate in Ukraine is increasing steadily and is approaching saturation. Its core customer group has already been formed and has a significant share in quantitative terms among the Ukrainians.

The number of banks offering the service

The rapid adoption of mobile acquiring transforms marketing of financial and credit institutions, which should actively introduce new technologies, understand what sets the categories of customers apart by studying their priorities, improve functionality of application performance, etc. [13].

In the national market mPOS-service is offered by 4 banks: PJSC CB «Privatbank» (IPay) and JSC «Raiffeisen Bank Aval», OTP Bank, JSC «Unex Bank» (Pay-Me Ukraine). However, some account holders find this service to be far from satisfactory since it is not yet provided by every bank in Ukraine. Moreover, not all clients of the above mentioned banks providing this service are holders of such payment cards and have access to respective mobile services. But, in general, the processes occurring in mobile acquiring services can be largely called as thought-out and steadily developing ones [14].

The cost of the service

The banks charge for installation, connection and configuration of equipment, and tariffs amount to 2,0–2,5% per 1 transaction. Also, minimum and maximum thresholds are set for the amount of payments and their number (table 1).

Table 1

Tariff policy of banks regarding mobile acquiring as of 01.12.2016 *

Bank	Mobile acquiring service (card reader)	The cost of the mPOS terminal	Fee for each payment transaction	Monthly fee for using the service
PJSC CB «PrivatBank»	iPay	49 UAH (board one time)	1,5% – on the cards of the bank-acquirer; 2,75% – on the cards of other banks	no fee
JSC «Raiffeisen Bank Aval»	Pay-Me	650 UAH (board one time)	2,75%	no fee
JSC «OTP Bank»	Pay-Me	650 UAH (board one time)	2,75%	no fee
JSC «Unexbank Bank»	Pay-Me	650 UAH (board one time)	2,75%	no fee

* formed by the authors based on the data of the websites of banking institutions

These costs, however, are fully justified by the following advantages and benefits of mobile acquiring: low cost of the terminal, simplified implementation process, the ability to review and prepare a report on transactions, their cancellation, analytics, cost reduction, the total weight of equipment, simplicity of staff training, customer growth by 20–30% and a high degree of transaction security in accordance with the international standards of Visa and MasterCard, etc. Thus, the mobile acquiring is a relatively cheap payment solution and, therefore, more attractive and competitive.

Obstacles and tools to overcome them

In recent years many new technologies (including mobile acquiring) have been developed, but there is no single strategy for their use.

Analysis shows that the development of mobile acquiring in Ukraine is characterized by unstable dynamics: its growth rate in Ukraine is quite low in contrast to the one in the developed countries. Additionally, it has revealed some problems hindering the development of this service in Ukraine: insufficient level of financial literacy, use of gadgets based on the operating system that supports this service, the Internet penetration, 3D coverage and its use by population, popularization and use of wireless mPOS-terminals, security of transactions, etc.

Therefore, the key trends of mobile acquiring in Ukraine for 2017–2020 should be: 1) further increase of the level of financial literacy and Ukrainians' culture of cashless payments; 2) increase of number of cashless payments; 3) popularization and increased use of wireless mPOS-terminals; 4) increase in demand for applications to make mobile payments; 5) increase of the Internet penetration, 3G-coverage and its use by the population; 6) regulation of the bank's tariff policy; 7) improvement of the cashless payments security.

Conclusions. On the whole, mobile acquiring is a growing and promising service. It helps to bring the customer service to a new level. The analysts forecast that the share of this service in Ukraine will continue to grow and more than half of purchasing operations will be performed by gadgets during the next three years. Moreover, there has already been formed the audience that likes to buy from their mobile phones and wants to have the opportunity to choose the most convenient and easy method of payment for goods and services. Thus, the transition to a mobile format of sales is well-timed and should be implemented by the Internet business to convert the visitor from a mobile device into a full-fledged buyer.

References:

1. Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 05.04.2001 р. №2346-III. – п. 1.9 ст. 1.
2. Корецька Н. І. Суть еквайрингу та особливості розвитку його видових технологій / Н. І. Корецька, В. О. Якубовський // 36. тез допов. XIII Міжнародної науково-практичної конференції «Наука і цивілізація». – Частина 1. – 30 січня-07 лютого. – Великобританія : Наука та освіта, 2017. – 96 с. – С. 33–35.
3. Корецька Н. І. Методичний підхід до оцінки стану розвитку еквайрингу / Н. І. Корецька, В. О. Якубовський // 36. тез допов. Міжнародної науково-практичної конференції «Управління економічними процесами: сучасні реалії і виклики». – 22–23 березня. – Мукачево : МДУ, 2017.
4. Consumers and mobile financial services. – March 2015 / Board of governors of the Federal Reserve System, 2005. – 69 p.
5. Використання смартфонів в Україні // [Електронний ресурс]. – Київ : Київський міжнародний інститут соціології, 2016. – Режим доступу : <http://lead9.com/slide/slide.pdf>. – Назва з екрана.
6. Використання смартфонів в Україні та світі (Інфографік) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mobilemarketing.com.ua/2015/01/19/vikoristannya-smartfoniv-v-ukra%D1%97ni-ta-sviti-infografik/>
7. Кількість користувачів смартфонів в Україні зросла на 150% // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2016/09/12/605197/>
8. Приєм оплат пластиковими картами: обзор тарифов на еквайринг // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://blog.smcs.com.ua/reviews/776/>
9. Демиденко В. Ю. Аналіз методів просування споживчих товарів в мережі Інтернет на ринку України / В. Ю. Демиденко, О. І. Хоменко, К. К. Писанець // Технології та дизайн. – 2016. – №1(18).
10. Рынок электронной коммерции Украины // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://hub.kyivstar.ua/gynok-elektronnoy-kommercii-ukrainy/>
11. В Украине увеличилось проникновение интернета // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://news.finance.ua/ru/news/-/387026/v-ukraine-uvelichilos-proniknovenie-interneta>. – Назва з екрана.
12. Яке майбутнє інтернету в Україні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://biz.nv.ua/ukr/experts/zhytnik/jake-majbutnje-internetu-v-ukrajini-111114.html>
13. Nicoletti V. Mobile banking: evolution or revolution / Bernardo Nicoletti. – Palgrave Macmillan UK, 2014. – 209 p.
14. Як українці купують в Інтернеті // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://24tv.ua/yak_ukrayintsi_kupuut_v_interneti_infografika_n708983

Рецензент д.е.н., професор Вавдіюк Н.С.

УДК 336.77.

Мицак О. В., к.е.н., доцент

Бублик Л.Я.

Львівського торговельно-економічного університету

ЕТАПИ РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено проблемі формування кредитування ринку товарів та послуг України. Визначено сутність поняття «споживчий кредит», визначено перелік специфічних рис даного виду кредитування, що пов'язані із особливостями сфери приватного споживання населення. Описано та

візуалізовано процес становлення споживчого кредитування незалежної України з характеристикою кожного із етапів.

Ключові слова: кредит, споживчий ринок, споживчий кредит, періодизація становлення споживчого кредитування, етапи розвитку кредитування.

Mitsak O. , Bybluk L.

STEPS FOR CONSUMER DEVELOPMENT IN UKRAINE

The article is devoted to the problem of formation of crediting consumer market in Ukraine. The essence of the concept of "consumer credit" and a list of the specific features of this type of lending related to the particularities of the private consumption of the population. Also described and visualized the process of becoming an independent consumer lending in Ukraine, with a detailed description all of them.

Key words: credit, the consumer market, consumer credit, stages of consumer lending, lending stages of development

Мыцак О. В., Бублык Л. Я.

ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Статья посвящена проблеме формирования кредитования рынка товаров и услуг Украины. Определена сущность понятия «потребительский кредит», и определен перечень специфических черт данного вида кредитования, связанные с особенностями сферы частного потребления населения. Также, описан и визуализирован процесс становления потребительского кредитования независимой Украины, с детальной характеристикой каждого из этапов.

Ключевые слова: кредит, потребительский рынок, потребительский кредит, периодизация становления потребительского кредитования, этапы развития кредитования.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У світовій практиці кредитування споживчого ринку є найбільш поширеним видом кредитування. Адже, він впливає на підвищення рівня життя населення, допомогою кредиту громадяни одержують можливість задовольнити назрілі споживчі потреби до того моменту, коли будуть зроблені відповідні грошові заощадження. Тому громадяни, які стикаються з нестачею доходів сьогодні і очікують стабільності доходів у майбутньому, можуть підвищити свій рівень споживання за допомогою споживчого кредиту

В країнах з розвинутою ринковою економікою споживчий кредит, як зручна і вигідна форма обслуговування населення, відіграє велику роль в економіці. Тому він активно регулюється з боку держави, як на рівні надання кредиту, так і на рівні його використання і виражається або в заохоченні кредитування кінцевого споживача через процентну ставку, термін кредиту, або в більш жорсткому режимі кредитування. Таким чином, споживчий кредит надається приватним особам для придбання предметів особистого споживання довгострокового користування [1, с. 425].

Періодизація процесу становлення споживчого кредитування країни, свідчить про те, що за досить короткий час споживче кредитування в Україні пройшло шлях від зародження до поступового зростання.

Активізація кредитування населення в Україні відбувалася в умовах існування тіньових доходів у значної частини населення, застосування банками спрощених процедур оцінки платоспроможності позичальників, а це, в свою чергу, знижувало об'єктивність оцінки платоспроможності позичальників. На даний час в Україні в умовах кризової економічної ситуації видається позик значно менше, ніж у будь-якій іншій розвинутій державі [8].

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблемам вивчення теоретичних засад здійснення кредитування населення для задоволення їх споживчих потреб в економічній літературі приділяється значна і постійна увага. Так, споживчий кредит став об'єктом дослідження таких українських науковців, як Бортніков Г.П., Вітлінський В.В., Герасимович А. М., Гончаренко В.В., Єгоричева С.Б., Євтух О.Т., Ковальчук Т.Т., Кузнєцова Л.В., Лагутін В.Д., Мороз А.М., Міщенко С.В., Науменкова С.В., Олексієнко М.Д., Охріменко І.Б., Примостка Л.О., Рябініна Л.М., Савлук М. І., Сусіденко В.Т., Черкашина К.Ф., Чуб О.О., Шульга Н.П. та інші. Вагомий внесок у дослідження споживчого кредитування зробили такі зарубіжні економісти, як Захарова В., Казімагомедова А., Лаврушина О., Усоскіна В., Едвардс Б., Матук Ж., Роуз П., Сінкі Дж., Соколова Б., Хью С., Шульте М., Якоб К.-Д. та інші. Проте, на жаль, на даний час в економічній літературі існує потреба удосконалення існуючих досліджень визначення сутності та етапів становлення споживчого кредитування України.

Цілі статті. Визначення ролі та значення споживчого кредитування, а також його впливу на поліпшення матеріального й культурного життя населення держави. Дослідження теоретичних аспектів розвитку кредитування споживчого ринку України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На даний час в економічній літературі немає єдиного підходу до визначення сутності споживчого кредиту. Науковці Антонов М.Г. і Пессель М.А. трактують споживчий кредит – видом позичкових коштів, наданих банками, підприємствами чи державою населенню. Основні види споживчого кредиту – продаж товарів із розстрочкою платежу, позички на кооперативне житлове, індивідуальне будівництво, на господарське обзаведення, розвиток фермерства, на операції ломбардів [5, с. 37].

Крупнов Ю.С. вважає що споживчий кредит наданий банками у грошовій формі господарським суб'єктам і населенню на різного роду витрати невиробничого характеру. А до витрат невиробничого характеру відносить витрати, пов'язані із здійсненням індивідуальної трудової діяльності, розвитком колективного садівництва й городництва, веденням особистого підсобного господарства [4, с. 54].

Економісти Арбузов С.Г., Колобов Ю.В., Міщенко В.І. та Науменкова С.В. розуміють споживчий кредит як кошти, що надаються кредитором (банком або іншою фінансовою установою) фізичним особам на придбання споживчих товарів або послуг у тимчасове користування, під процент, на умовах забезпечення, строковості, платності та цільової спрямованості [7, с.413].

Савлук М.І., Мороз А.М., Пуховкіна М.Ф., в свою чергу, вважають, що споживчий кредит – кредит, який надається юридичним чи фізичним особам на споживчі цілі. Він

може надаватись як банками, так і кредитними установами небанківського типу, а також юридичними і фізичними особами [6, с. 404].

Науковий доробок зазначених авторів свідчить про деталізоване вивчення таких суттєвих елементів теорії кредиту, як сутність кредиту, класифікація форм та видів кредиту, система споживчого кредитування, й інших вагомих елементів механізму кредитування населення на споживчі потреби.

Проте, незважаючи на наявність великої кількості наукових праць, значна частина питань щодо збільшення ефективності здійснення споживчого кредитування потребує вирішення як в теоретичному, так і в прикладному плані. Тому, питання споживчого кредитування населення вимагає подальшого вивчення.

На нашу думку, споживчий кредит - це кошти, що виділені банками, небанківськими фінансовими або споживчі товари, надані торгівельними установами з відстроченням платежу населенню для отримання предметів призначених для особистого вжитку чи оплати витрат особистого характеру. До витрат особистого характеру, відносимо кошти, призначені для оплати за навчання, медичне обслуговування, косметичні процедури та інше.

Споживчий кредит володіє певним набором специфічних рис, що пов'язані із особливостями сфери приватного споживання населення.

До них відносяться:

- споживчі кредити одержують, як правило, фізичні особи;
- споживчий кредит є видом позики, що відображає відносини між кредитором і позичальником, сенс яких полягає у кредитуванні кінцевого споживання;
- погашення споживчого кредиту здійснюється в межах надходження чи накопичення грошових коштів;
- усі види споживчого кредиту є засобом задоволення особистих індивідуальних потреб фізичних осіб та носять соціальний характер, оскільки сприяють вирішенню суспільних проблем, підвищенню життєвого рівня населення;
- основною умовою, що забезпечує можливість одержання споживчого кредиту є сталі грошові доходи, тобто платоспроможність даної фізичної особи – позичальника;
- дана позика прискорює отримання певних благ (товарів, послуг), які вони могли б мати (придбати) лише у майбутньому, накопичивши кошти, необхідні для купівлі цих товарно-матеріальних цінностей або послуг;

Ринок споживчого кредитування України, має власну історію розвитку та формування. Історична наука стверджує, що кредит був відомий не менш ніж 3000 років тому в Ассирії, Вавилоні, Єгипті. Починаючи з XII ст., діяла комплексна система торгового кредиту в Європі. З одного боку, купці продавали свої товари в кредит, а з іншого — надавали аванси товаровиробникам під майбутню поставку товарів. Активне застосування кредиту було властиве і середньовічній торгівлі на території сучасної України. Записи у Львівській міській книзі за 1382—1389 рр. свідчать, що у Львові (можливо, й в інших руських містах) були досить розвинуті кредитні відносини. Гроші позичались під заставу зі сплатою процентів. Окрім цього, надання кредиту було пов'язане з торгівлею, зокрема, з так званим складським правом, коли непроданий протягом відведеного купцеві часу товар залишався в кредит [3].

Перша кредитна установа виникла в Україні в 1869 р. – завдяки зусиллям відомого українського громадського діяча Г.П. Галагана було відкрито селянську позиково-ощадну касу на Полтавщині. Це товариство серед інших 14, заснованих переважно в 70-х роках XIX ст., було найпотужнішим. Перевага при наданні позик надавалася тим позичальникам, які потребували меншої суми і раніше стали членами товариства. За даними 1873 р. товариство видало 9810 крб. на позики 108 членам, терміном від 3 до 9 місяців [2, с. 87].

Становленню споживчого кредитування України передувала адміністративно-командна система господарювання кредитних відносин Радянського Союзу. Кредитний ринок СРСР включав два види споживчих позик, що користувались популярністю в населення. Першим був кредит на купівлю товарів тривалого користування, надавався торговими організаціями при посередництві Держбанку. Другим видом виступав кредит на житлове будівництво, надавався Держбанком та Будбанком (безпосередньо кредитними установами).

Ми вважаємо, що в процесі становлення споживчого кредитування незалежної України можна виділити наступні етапи (Рис. 1).

Перший етап (1990 - 1996р.р.) - відзначається глобальними змінами в усіх сферах економіки, адже саме тоді відбувається перехід від адміністративної до ринкової форми господарювання. Зародження ринкової економіки супроводжувалося падінням виробництва, а відповідно й товарообігу, що призвело до припинення кредитування населення в формі придбання товарів та надання послуг з відтермінуванням платежу.

Другий етап (1996 - 2000р.р.) – характеризується загальноекономічними позитивними тенденціями у сфері споживчого кредитування. З'являються нові комерційні банки, що пропонують нові види кредитування, до яких відносились позики на будівництво, купівлю і ремонт будівель в сільській місцевості для сезонного проживання будівництво і благоустрій садових ділянок, на купівлю молодняка худоби та господарське обзаведення та на інші невідкладні споживчі потреби. Негативною стороною поживлення банківського кредитування стали завищені процентні ставки за користування позикою. Проте, саме в цей період кредитні установи, в основному банки починають співпрацювати з великими торговельними мережами, серед яких підприємства «Фокстрот» та «Епіцентр К».

Третій етап (2000 - 2004р.р.) – вирізняється значним розвитком банківського сектору, активним кредитуванням фізичних осіб, впровадженням нових кредитні продукти. У 2003 р. НБУ переглянув Положення про кредитування та скасував заборону надавати фізичним особам кредити в іноземній валюті, що відкрило шлях до надання валютних споживчих кредитів, які сприяли збільшенню пропозиції на ринку споживчих кредитів [10]. Також, даний період відзначився початком розвитку конкурентної боротьби серед кредитних установ, при цьому з'являються різні програми кредитування, впроваджуються кредитні картки, виникає агресивний рекламний натиск на потенційних позичальників.

Четвертий етап (2004 - початок 2007р.р.) – процедура видачі кредитів набуває спрощення. Але відсоткові ставки залишаються високими. Також поступово активізують свою діяльність не тільки банківські, але й інші фінансово-кредитні установи (кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії тощо) [9].

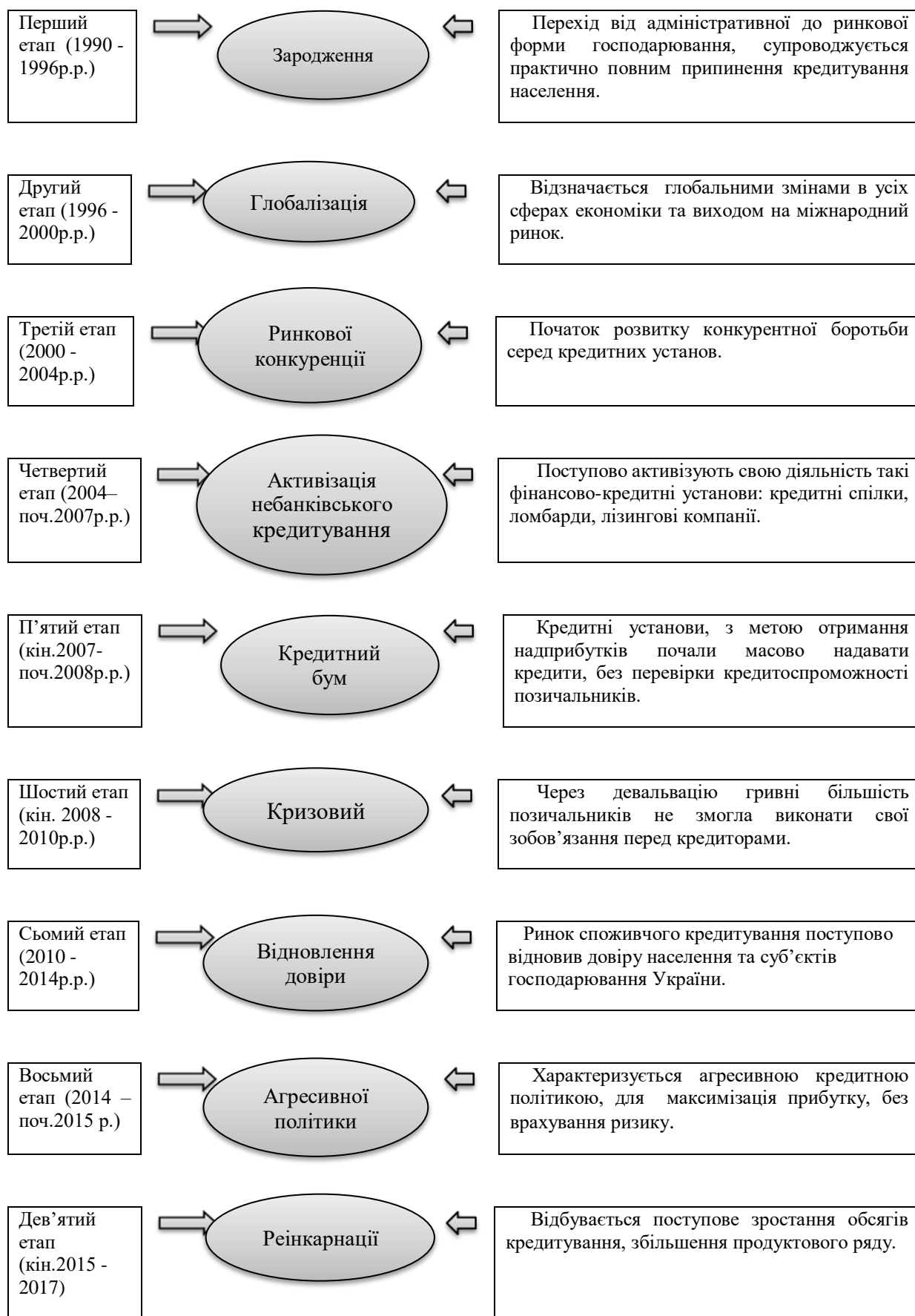

Рис.1. Процес становлення споживчого кредитування незалежної України

П'ятий етап (кінець 2007 - початок 2008р.р.) - кредитні установи, маючи доступ до дешевих ресурсів із-за кордону, з метою отримання надприбутків почали надавати кредити, без перевірки кредитоспроможності позичальників у повному обсязі, переважно у іноземній валюті.

Шостий етап (кінець 2008 - 2010р.р.) - світова фінансово-економічна криза, яка суттєво вплинула на споживчий ринок України та національну економіку загалом. Через девальвацію гривні та погіршенням життєвого рівня населення більшість позичальників не змогла виконати свої зобов'язання перед кредиторами. Кредитні установи підвищили відсоткові ставки за кредитами, чим фактично повністю зупинили кредитування населення.

Сьомий етап (2010 - 2014р.р.) - відзначається поживленням діяльності небанківських кредитних установ. Змінилась кредитна політика фінансово-кредитних установ. Повільне поступове зменшення кількості проблемних позик [10]. Ринок споживчого кредитування поступово відновив довіру населення та суб'єктів господарювання до банківської системи України. Все більше уваги стали приділяти мінімізації кредитних ризиків у сфері споживчого кредитування, тому робота з проблемною заборгованістю почала приносити свої результати – її обсяги суттєво зменшились.

Восьмий етап (2014 - початок 2016 р.) – характеризується новою хвилею кризових явищ. Цей період характеризується збільшенням частки споживчих кредитів у кредитних портфелях банків, через перерахунок залишків заборгованості за кредитами, що пов'язано зі зміною курсу гривні відносно долара США.

Дев'ятий етап (кінець 2016 - дотепер) – незважаючи на зберігання високого рівня відсоткових ставок за споживчими кредитами, відбувається поступове відновлення попиту на продукти споживчого кредитування, хоча його темпи ще недостатні. Кредитні установи дотримуються принципу мінімізації ризиків, коли платоспроможні позичальники змушені платити за неплатоспроможних. Але, нажаль, обсяги погашення заборгованості кредитів залишаються значно вищими від обсягів їх надання.

Здійснена періодизація виявила циклічність кризових явищ економіки незалежної України та продемонструвала його прямий вплив на стан споживчого кредитування населення. Зазначимо також, що стан ринку споживчого кредитування відіграє велику соціальну-економічну роль в макроекономічному плані, через орієнтацію на задоволення споживчих потреб населення. Тому детальне дослідження та вивчення історико - теоретичних тенденцій його функціонування являється напрочуд важливим завданням економічної теорії.

Висновки. Отже, під час вивчення теоретичних аспектів розвитку кредитування споживчого ринку дослідили, що споживчий кредит займає властиве тільки йому місце у системі кредитних відносин. А в практичній діяльності представлений великою сукупністю специфічних рис, що притаманні лише цьому виду кредитування.

Статтею виокремлені основні етапи розвитку споживчого кредитування України. Надана детальна характеристика кожного з них, та візуалізовано дану періодизацію.

Також виявили те, що споживче кредитування тісно пов'язане з різноманітними економічними та соціальними процесами, адже він сприяє вирішенню багатьох соціально-економічних задач, спрямованих на поліпшення матеріального стану громадян України.

Список використаних джерел:

- 1.Базилевич В.Д. Економічна теорія. Політекономія / д.е.н., проф. В.Д. Базилевича. – К.: "Знання-Прес", 2001.
- 2.Витанович І. Історія українського кооперативного руху. Із праць історико-фінансової секції НТШ. / Витанович І. – Нью-Йорк : Товариство української кооперації, 1964. – 624 с.
- 3.Вовчак, О.Д. Кредит і банківська справа / О. Д. Вовчак, Н. М. Руцишин, Т. Я. Андрейків. – К. : Знання, 2008. – 564с.
- 4.Крупнов Ю.С. Проблемы планирования долгосрочного кредита в России /Крупнов Ю.С. – М.: МФИ, 2010. – 211 с.

5. Антонов Н.Г. Денежное обращение, кредит и банки / Антонов Н.Г., Пессель М.А. – М.: Финстатинформ, 2005. – 272 с.
6. Савлук М.І. Гроші та кредит : підручник / М.І. Савлук, А.М. Мороз, М.Ф. Пуховкіна та ін.; за заг. ред. М.І. Савлука. – Київ: КНЕУ, 2002. – 598 с
7. Арбузов С.Г. Банківська енциклопедія / С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. – Київ: Центр наук. дослідж. Нац. банку України: Знання, 2011. – 504 с.
8. Маланчук Т.В. Проблеми споживчого кредитування в умовах фінансової кризи / Т.В. Маланчук // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2011. – № 1(4).
9. <http://www.dfr.gov.ua/> - сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України
10. <http://www.bank.gov.ua/> - офіційний сайт Національного банку України.

Рецензент д.е.н. професор Голубов Р.Н.

УДК 336.77

Мостовенко Н.А., к.е.н, доцент

Коробчук Т.І., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

КРЕДИТНА КУЛЬТУРА ЯК ПРОЯВ ФІНАНСОВОЇ ПОВЕДІНКИ СПОЖИВАЧІВ КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ

У статті обґрунтовуються підстави зародження певного соціокультурного феномену під назвою «кредитна культура», розглядаються існуючі підходи до тлумачення її змісту. Виявлено основні умови формування кредитної культури з позиції боргової поведінки позичальника як сторони кредитних відносин. Подано авторську розробку висвітлення змісту поняття «кредитна культура» за допомогою рівневої моделі.

Ключові слова: кредит, кредитні відносини, фінансова поведінка, боргова поведінка, споживач, кредитна послуга, кредитна культура

Mostovenko N., Korobchuk T.

CREDIT CULTURE AS A CASE OF FINANCIAL BEHAVIOR OF CREDIT SERVICES CONSUMERS

The article substantiates the grounds for the birth of a certain socio-cultural phenomenon called «credit culture», examines the existing approaches to the interpretation of its content. The main determinants of the formation of a credit culture from the position of borrower's behavior as a side of credit relations are revealed. The author's work on the coverage of the content of the concept of «credit culture» with the help of a level model is presented.

Key words: credit, credit relations, financial behavior, debt behavior, consumer, credit service, credit culture

Мостовенко Н.А., Коробчук Т.И.

КРЕДИТНАЯ КУЛЬТУРА КАК ПРОЯВЛЕНИЕ ФИНАНСОВОГО ПОВЕДЕНИЯ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ КРЕДИТНЫХ УСЛУГ

В статье акцентируется внимание на появлении определённого социокультурного феномена под названием «кредитная культура», рассматриваются подходы к толкованию её содержания. Выявлены основные условия формирования кредитной культуры с позиции заёмщика как стороны кредитных отношений. Подано авторскую разработку определения понятия «кредитная культура» с помощью уровневой модели.

Ключевые слова: кредит, кредитные отношения, финансовое поведение, долговое поведение, потребитель, кредитная услуга, кредитная культура

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сьогодні важко уявити економічний розвиток суспільства, що може повноцінно відбуватися поза межами кредитних відносин. Безпосереднє становлення кредиту та кредитних відносин відбулося

паралельно із появою грошей та становленням товарно-грошового обміну між економічними агентами. У загальному розумінні кредитні відносини виникають тоді, коли рух (продаж) товарів не співпадає з зустрічним рухом (отриманням) їх грошової вартості. Нині кредитні відносини супроводжують перебіг більшості економічних процесів – від складного процесу безпосередньої емісії безготівкових грошей до простих розрахунків з використанням кредитних карток.

Роль та значення кредиту широко досліджені з позиції впливу на реальний сектор економіки. Для цього сегменту кредит виступає не лише джерелом фінансування капітальних вкладень, а й проявляється в оптимізації пропорцій суспільного відтворення, у забезпеченні науково-технічного прогресу та обслуговуванні інноваційних можливостей, у сприянні концентрації та централізації капіталу тощо. Проте, в умовах зростаючого впливу споживачів кредитних послуг на перебіг господарських процесів, нагальним завданням стає виявлення основних чинників їх кредитної поведінки, що має суттєвий вплив на загальний стан ринку позикових фінансових ресурсів. Так, наприклад, відомий український дослідник В.В. Корнєєв справедливо зазначає: «Не тільки суто економічні, а й психологічні, релігійні, етичні, культурні та інші чинники відіграють роль все більш важливого спонукального мотиву відмови чи згоди користування пропонованими для загалу фінансовими послугами» [1]. Слід зазначити, що саме у сфері споживання домогосподарствами кредитних послуг виникало чимало проблем. Так, протягом останнього часу надмірне кредитування домогосподарств банками ставило під сумнів розвиток внутрішнього ринку, оскільки переважна частка одержаних кредитів спрямовувалася на купівлю імпортованих товарів. Відповідно й кредитні інституції не надто переймалися етичним ставленням до домогосподарств. Кредитори охоче видавали позичальникам, що не одержували доходу в іноземній валюті валютні кредити, не хвилюючись про наслідки й необхідність оцінювати кредитоспроможність за усіма компонентами можливого кредитного ризику. Приховані комісії, обтяжливі графіки погашення позик, юридично заплутані кредитні угоди, для розуміння яких у позичальника немає необхідних фахових компетентностей – усе це певною мірою мало вплив на розвиток кризових явищ в кредитній системі. У підсумку це можна узагальнити як брак кредитної культури по обидва боки кредитного процесу.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Серед широкого кола публікацій, присвячених різним аспектам дослідження фінансової грамотності, кредитної та боргової поведінки, споживчому кредитуванню поняття кредитної культури згадується побіжно. Наприклад, В.В. Кривошеєва це поняття включає до психологічних чинників впливу на кредитну поведінку домогосподарств [2, с.120]. С.В. Волосович, зокрема, згадує кредитну культуру серед факторів, які формують суспільний добробут [3]. Найчастіше поняття кредитної культури уживається паралельно із поняттям кредитної політики конкретної фінансово-кредитної установи, про що наголошують окремі вітчизняні та зарубіжні дослідники. Зокрема А.І. Седін, стверджує, що: «Категорія «кредитна культура» може бути описана як сукупність факторів, котрі формують кредитне середовище, яке визначає конкретну кредитну поведінку» [4]. За висловлюванням Н.Л. Островської та І.В. Грішиної, кредитна культура «охоплює погляди, філософію, організацію та процедури (політику), пов'язані з процесом кредитування в банку» [5; 6]. Сегмент банківського кредитування, не зважаючи на кризовий період, залишається достаньо прибутковим для банківського бізнесу. Тому за можливість кредитного обслуговування клієнтів відбувається досить жорстка конкурентна боротьба. Відтак термін «кредитна культура» починає зустрічатися й у публікаціях, присвячених оцінці якості обслуговування кредитного боргу позичальниками. Таким чином, уже неможливо заперечувати й ігнорувати зародження такого феномену як «кредитна культура». Зростання важливості поведінкового підходу під час аналізу функціонування фінансових ринків теж потребує пошуку закономірностей, мотиваційних чинників та основ формування кредитної поведінки споживачів банківських кредитних послуг, а отже й їх кредитної культури.

Цілі статті. Метою представлено дослідження є визначення наукового змісту поняття «кредитна культура» та виявлення основних умов формування кредитної культури в середовищі споживачів кредитних послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За відсутності єдиного обґрунтованого тлумачення терміну «кредитна культура», його складності, недостатній опрацьованості цього питання у теоретико-методологічній площині, варто звернутися до поняття «культури» в його широкій науковій інтерпретації. Хоча й саме поняття культури є нелокалізованим, широким і багатограним, про що свідчить наявність величезної кількості (більше ста) визначень, найзагальніше уявлення про культуру впливає із визнання її іманентною характеристикою суспільства [7, с. 61]. О.Л. Шевнюк узагальнює: «...будь-які явища соціального життя за принципами свого існування можуть вважатися приналежними культурі» [7, с. 66]. Поява терміну «кредитна культура», на нашу думку, вказує на ступінь проникнення кредиту і кредитних відносин у всі сфери фінансових відносин та економічного буття загалом. Нині жодний економічний агент не може бути вільним від кредиту, а отже й боргового навантаження, навіть якщо він особисто не вступав у кредитні відносини. Варто згадати лише обсяг державного боргу, який становить в Україні на одного працюючого 117, 6 тис. грн., а на одну людину, відповідно, 45, 1 тис. грн., а також загальне відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, яке склало більше 83% [8]. Причому загальні виплати за державним боргом, що мають бути здійснені у 2017 році за рахунок коштів державного бюджету, оцінюються на рівні 240 897,4 млн. грн., що складає 10% ВВП [9]. Таке боргове навантаження може бути і, зрештою, є нав'язаним кожному, хто сплачує податки чи отримує соціальні виплати.

Соціологізація економічного життя призвела до появи наукових досліджень економічної культури, в основу яких були покладені різноманітні методологічні засади, що проаналізовані у дослідженні Н.Г. Комих. Автор апелює до думки білоруської дослідниці Г.Соколової, яка розглядає економічну культуру як засіб взаємодії економічної свідомості та економічного мислення [10, с. 112]. Проте, відомий український дослідник філософії економіки В.В. Ільїн, обстоює ідею формування вже «монетарної свідомості», яка через «грошовий світогляд» призводить до появи «фінансової свідомості» та адаптації людини до умов «фінансової економіки» [11, с. 429-433]. Приведемо таку тезу науковця: «Специфічний характер сучасної економічної реальності можна виразити формулою: те вироблено, що продано, те є капітал, що котирується на ринках, а буття визначається правом на кредит» [11, с. 422]. Таким чином, кредитна культура набуває нового значення, оскільки невіддільна від становлення цієї «фінансової економіки». Відповідно, кредитна культура спроможна забезпечити такому типу економіки як «фінансова» як успіх, так і крах.

Представлення змісту кредитної культури саме як «соціокультурного феномену» належить І.К. Ключнікову та О.А. Молчановій [12]. Авторам цього дослідження вдалося виділити предмет кредитної культури, яким вони вважають соціокультурне середовище, що відтворюється з врахуванням кредиту та на його основі, а також здійснює «активний вплив на рух кредиту».

Не применшуючи внесок зазначених авторів у дослідженні кредитної культури в широкому сенсі, пропонуємо розглянути кредитну культуру через призму фінансової поведінки споживачів кредитних послуг.

У більш практичній площині кредитна культура споживачів кредитних послуг має безпосередній вплив на одержання прибутку банківськими установами. Особливість банківництва, з точки зору споживача, полягає у можливості задовольнити потребу в позикових коштах у будь-якій кредитній установі такого типу. Пропозиція на ринку позичкових ресурсів достатньо насичена, а банківські установи надають доволі типові кредитні послуги, що дозволяє потенційному споживачу швидко задовольнити свої потреби. Головна ж проблема для кредитора полягає у тому, що споживач, отримавши кредитну послугу, продовжує кредитні відносини з банківською установою, адже починається

найважливіший та найтриваліший етап – обслуговування боргу. І саме цей процес, а не факт надання кредиту, визначає кінцевий результат кредитного обслуговування банками клієнтури – одержання прибутку. Фактично «продаж» кредитного продукту не означає настання моменту «надходження виручки» від нього. Від того, як налаштовані різні клієнти відносно обслуговування свого боргу, які чинники мотивують їх та визначають особливості організації ними процесу обслуговування боргу, залежить в підсумку ефективність діяльності банківської установи як кредитора. Таким чином, кредитна культура визначає та формує характер боргової поведінки позичальників, виражаючи їх економічну спроможність та моральну відповідальність (або невідповідальність) обслуговувати взяті на себе зобов'язання.

Варто зауважити, що для різних типів позичальників детермінанти формування кредитної культури будуть різними. Наприклад, при роботі з юридичними особами банки більш захищені від свідомо шахрайських дій, оскільки сприйняття боргу такими позичальниками є більш професійним та юридично більш захищеним для банку, а їх кредитна культура, насамперед, визначається господарською етикою, побоюванням втратити імідж та репутацію надійного партнера.

Як відомо, у відносинах банків з клієнтами ніколи не буває по справжньому «типових» операцій, склад суб'єктів кредитних відносин завжди інший, навіть якщо мова йде про однакову суму чи однаковий вид кредитування. При кредитуванні фізичних осіб, хоч і застосовується індивідуальний підхід, та в процесі обслуговування, тобто повернення боргу, можлива безліч нестандартних ситуацій. Так, у дослідженні Ю.Є Мужичкової підкреслюється, що «уявлення про борги пов'язане з віковими, гендерними та професійними характеристиками», а також залежить від матеріалізації об'єкту кредиту – впровадження пластикових карток та віртуальних грошей зменшило критичне відношення до боргів по кредитних картках [13]. Відповідно формуються певні моделі боргової поведінки позичальників, як от [14]: ті, що вчасно виконують зобов'язання; ті, що активно взаємодіють з кредитором; ті, що не взаємодіють з кредитором, але самостійно розв'язують проблеми; ті, що активно протидіють кредитору та несумлінні позичальники.

Боргова поведінка фізичних осіб є більш складною, і зумовлена багатьма факторами. За результатами проведеного статистичного дослідження Агентства США з міжнародного розвитку, українське суспільство негативно сприймає життя у борг: 77% респондентів повідомили, що не мають ніяких боргів, і лише 19% визнали, що мають кредити або іншу заборгованість [15, с.7]. Ймовірно, що боргове навантаження з обслуговування кредитних зобов'язань є надмірним: споживачі кредитних послуг зазначили, що на платежі по кредиту витрачають від 20% до 30% свого доходу. Станом на 01.08.2017 року у банківській системі більше 57,99% кредитного портфеля банків складають непрацюючі кредити, тобто ті, прострочення платежів за якими склало більше 90 днів. Отже, крім негативного впливу зовнішніх та внутрішніх економічних чинників (низький рівень доходів, ріст комунальних витрат, скорочення зайнятості) на негативне сприйняття боргу впливають ще й соціокультурні та психологічні чинники.

Первинним носієм культури, на нашу думку, є особистість, а у випадку кредитних відносин – це певний економічний суб'єкт. Як споживач кредитних послуг він змушений підпорядкуватись існуючому кредитному механізму, де склалася певна система виробничого й споживчого кредитування, правових аспектів надання й погашення кредитів, інститутів кредитування, особливостей перерозподілу фінансових ресурсів на кредитній основі тощо. Тому кредитна культура торкається різних структурних елементів цього механізму, що й визначає її багатокомпонентний характер та вимагає застосування кумулятивного підходу до висвітлення її змісту. Конкретизація змісту кредитної культури може бути представлена за допомогою кумулятивно-рівневої моделі (рис. 1.)

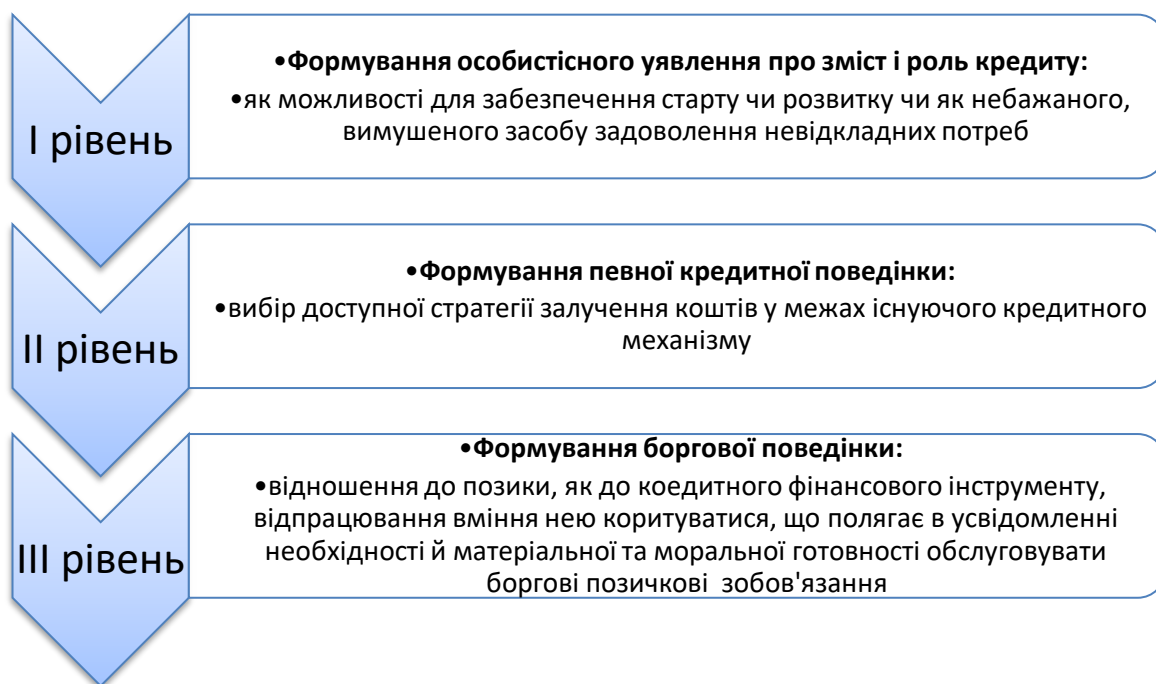

Рис. 1. Змістова характеристика кредитної культури з позиції споживача кредитних послуг (авторська розробка)

Така кумулятивно-рівнева характеристика кредитної культури дозволяє проявитись основним умовам її формування з позиції споживання кредитних послуг: нормативно-правовим, що юридично прописують дію кредитного механізму та ціннісним, що включають в себе множину аспектів – від історичного та культурного світогляду суспільства до особистої ментальності. З одного боку споживач володіє правом вільного економічного вибору і реалізуючи його задовольняє певну потребу – одержує кредитні кошти. З іншого боку споживач набуває зобов'язань, виконання яких спирається не лише на юридичні правила та господарську практику, а й на суспільно-етичні норми.

Висновки. Отже, кредитну культуру у сучасному значенні цього поняття слід розуміти як необхідну світоглядну компоненту кредитного механізму. Його розвиток та різноманіття форм кредитування поступово зумовлює зміну економічного світогляду споживачів кредитних послуг. Їх успішне надання кредиторами буде залежати від того, наскільки вдало вдасться поєднати теорію і практику кредиту з такими суміжними науками як культурологія, психологія, соціологія, демографія. Тому це поняття не можна звести до єдиної узагальнюючої риси чи унікальної характеристики, адже воно відбиває усю складність як становлення кредиту так і його функціонування.

Середовище існування кредитної культури формує синергія економічних, соціальних, культурних та психологічних детермінант. З позиції позичальника як сторони кредитних відносин кредитна культура визначає характер його боргової поведінки, виражаючи його економічну та моральну відповідальність за набуті зобов'язання.

Список використаних джерел:

1. Корнєєв, В. В. Поведінкові фінанси та інвестування в експлоативній економіці [Текст] / В. В. Корнєєв // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iee.org.ua/ua/publication/211/>.
2. Кривошеєва В.В. Сутність та складові кредитної поведінки фізичних осіб / В. В. Кривошеєва // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 4(1). – С. 119-122. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2014_4\(1\)_23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2014_4(1)_23).
3. Волосович С. В. Детермінанти розвитку кредитного страхування в Україні / С. В. Волосович. // Ефективна економіка. – 2013. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_1_29.
4. Седин А.И. Кредитная политика и кредитная культура: отражение во внутренних инструкциях западного банка / А.И. Седин // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cfin.ru/finanalysis/banks/cred_culture.shtml.
5. Островська Н.Л. Роль кредитної політики в оцінці ефективності кредитної діяльності банку / Н.Л. Островська // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/PSPE/2012_4/Ostrovska_412.htm.

6. Гришина И. В. Аспекты формирования отечественной кредитной культуры / И. В. Гришина // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.km.ru/referats/334301-aspekty-formirovaniya-otechestvennoi-kreditnoi-kultury>
7. Шевнюк О.Л. Культурология : навч. посіб. / О.Л. Шевнюк. – 3-є вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2007. – 353 с.
8. Державний борг України в цілому, на 1 людину, на 1 працюючого у відсотках до ВВП. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://costua.com/budget/debt/>.
9. Програма управління державним боргом на 2017 рік. Затв. наказом Міністерства фінансів України 31 січня 2017 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.
10. Комих Н.Г. Економічна культура: методологічні проблеми дослідження / Н. Г. Комих // Грани. – 2011. – № 4. – С. 111-113.
11. Ільїн В.В. Фінансова цивілізація [Текст] / В. В. Ільїн. – К. : Книга, 2007. – 527 с.
12. Ключников И.К.. Кредитная культура: сущность, закономерности, формы : учебное пособие / И.К. Ключников, О.А. Молчанова. - СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2011. – 221 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://economics.studio/knigi-kreditovanie/kreditnaya-kultura-suschnost-zakonomernosti.html>
13. Мужичкова Ю. Е. Психология обыденных представлений о долгах и кредитах/ Мужичкова Ю. Е.// Гуманитарные науки. Вестник финансового университета № 4. – 2015. – С. 37-44. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://finpaper28.com/articles/tendentsii-ekonomiki/tendentsii/micro/psihologiya-obydennyh-predstavleniy-o-dolgah-i-kreditah/>
14. Сіногейкіна К. Вартість проблемної заборгованості та фактори, що її визначають / К. Сіногейкіна // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://82.207.124.235/analit_mat/sdu/058.htm
15. Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: Факти та висновки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uaib.com.ua/files/articles/1369/84/finlit_survey_6dec2010_ua.pdf

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 336.76

Ніколаєва А.М., к.е.н., доцент

Іщук Л.І., к.е.н., доцент

Піріг С.О., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ З УРАХУВАННЯМ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ФОНДОВОГО РИНКУ

У статті викладено концептуальні засади забезпечення фінансування соціально-економічного розвитку регіону з урахуванням ефективного функціонування ринку цінних паперів. Наголошено на необхідності створення в регіоні ефективно діючої системи інвестиційного клімату, інвестиційного проектування, інвестиційного консалтингу та регіональної інфраструктури як елементів ефективного механізму функціонування фондового ринку.

Ключові слова: регіональний фондовий ринок, інвестиційний клімат, інвестиційне проектування, інвестиційний консалтинг, регіональна інфраструктура.

Nikolaeva A., Ishchuk L., Pyrih S.

FINANCING OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION WITH CONSIDERING OF EFFECTIVE FUNCTIONING OF THE SECURITIES MARKET

The article outlines the conceptual framework for financing the social and economic development of the region, taking into account the efficient functioning of the securities market. The necessity of creation in the region of an effective system of investment climate, investment planning, and investment consulting and regional infrastructure as elements of an effective mechanism for the functioning of the securities market is emphasized.

Key words: regional securities market, investment climate, investment planning, investment consulting, regional infrastructure.

Николаева А.Н., Ищук Л.И., Пыриг С.А.

ФИНАНСИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА С УЧЕТОМ ЭФФЕКТИВНОГО ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ФОНДОВОГО РЫНКА

В статті изложены концептуальные основы обеспечения финансирования социально-экономического развития региона с учетом эффективного функционирования рынка ценных бумаг. Отмечена необходимость создания в регионе эффективно действующей системы инвестиционного климата, инвестиционного проектирования, инвестиционного консалтинга и региональной инфраструктуры как элементов эффективного механизма функционирования фондового рынка.

Ключевые слова: региональный фондовый рынок, инвестиционный климат, инвестиционное проектирование, инвестиционный консалтинг, региональная инфраструктура.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Пожвавлення інвестиційної діяльності є одним із способів виходу економіки депресивного регіону з тривалої кризи. Інвестиції стають головною діючою силою модернізації виробництва, відновлення соціально-економічного зростання, створення нових робочих місць і, як результат, підвищення рівня життя населення. У всіх розвинених країнах основним механізмом залучення інвестицій в економіку є ринок цінних паперів. Однак в Україні адміністрації регіонів часто не надають належного значення розвитку регіонального ринку цінних паперів з метою насичення регіону грошовими ресурсами, фінансування регіональних інвестиційних програм і дефіциту бюджету, вирішення проблеми неплатежів у регіоні. Тому існує потреба в дослідженні механізму фінансування економіки регіону з урахуванням ефективного функціонування фондового ринку.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблемам функціонування фондового ринку та його ролі в інвестиційному розвитку економіки присвячена значна кількість праць зарубіжних і вітчизняних науковців, зокрема У. Шарпа, Р. Тьюлза, Е. Бредлі, Б. Вільямса, Л.Дж. Гітмана, М.Д. Джонка, Д. Гарнера, В. Корнеєва, Ю. Кравченка, О. Мендрула, О. Мозгового, С. Мошенського [5], А. Пересади та багатьох інших. Теоретичні та прикладні основи формування, організації та регулювання регіонального ринку цінних паперів в Україні розглядали в своїх дослідженнях також О.В. Болдуєва [1], А.Б. Кондрашихін [2], З.Я. Лапішко [3], Л.З. Мерджанова [4], І.В. Кривов'язюк, В.І. Павлов [6] та ін. Разом з тим потребують подальших досліджень концептуальні засади створення ефективного механізму функціонування фондового ринку в регіонах, що передбачає продуктивну взаємодію органів влади, емітентів і інвесторів.

Цілі статті. Розробка концептуальних засад забезпечення ефективності функціонування регіонального фондового ринку та підвищення його ролі у фінансуванні розвитку територій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розглянемо концепцію формування ефективного ринку цінних паперів в регіоні, який би забезпечував фінансування соціально-економічного розвитку території (на прикладі Волинської області).

Концепція виходить з наступних пріоритетів: 1) створення ефективно діючої системи фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіону з урахуванням ефективного функціонування регіонального ринку цінних паперів; 2) створення сприятливого інвестиційного клімату в регіоні; 3) створення власних фінансових джерел розвитку регіону; 4) залучення зовнішніх фінансових ресурсів в регіон; 5) створення ефективною системи інвестиційного проектування; 6) створення ефективного інвестиційного консалтингу; 7) створення регіональної інфраструктури системи фінансового забезпечення економіки регіону з урахуванням ефективного функціонування регіонального ринку цінних паперів.

На наш погляд, основні напрями використання Волинським регіоном залучених через інструменти фондового ринку фінансових коштів можуть бути визначені як:

1. Реалізація регіональної інвестиційної програми Волинської області.

2. Диверсифікація виробництва, створення нових виробництв і нових робочих місць.

3. Реалізація великих проектів в галузі машинобудівного комплексу та харчової промисловості.

4. Реалізація проектів, пов'язаних із сільськогосподарським виробництвом, переробкою сільгосппродукції.

5. Реалізація проектів у споживчій сфері.

6. Реалізація експортних проектів з короткими термінами окупності з метою накопичення інвестиційних ресурсів в регіоні для подальшого їх вкладення у великомасштабні інвестиційні проекти, які зміцнюють економічну базу регіону.

7. Реалізація програми житлового будівництва та будівництва доріг в регіоні.

8. Покриття дефіциту бюджету за рахунок створення додаткової оподаткованої бази регіону в процесі реалізації інвестиційних проектів.

У загальному вигляді запропонована в концепції система фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіону з урахуванням ефективного функціонування регіонального ринку цінних паперів представлена на рис. 1.

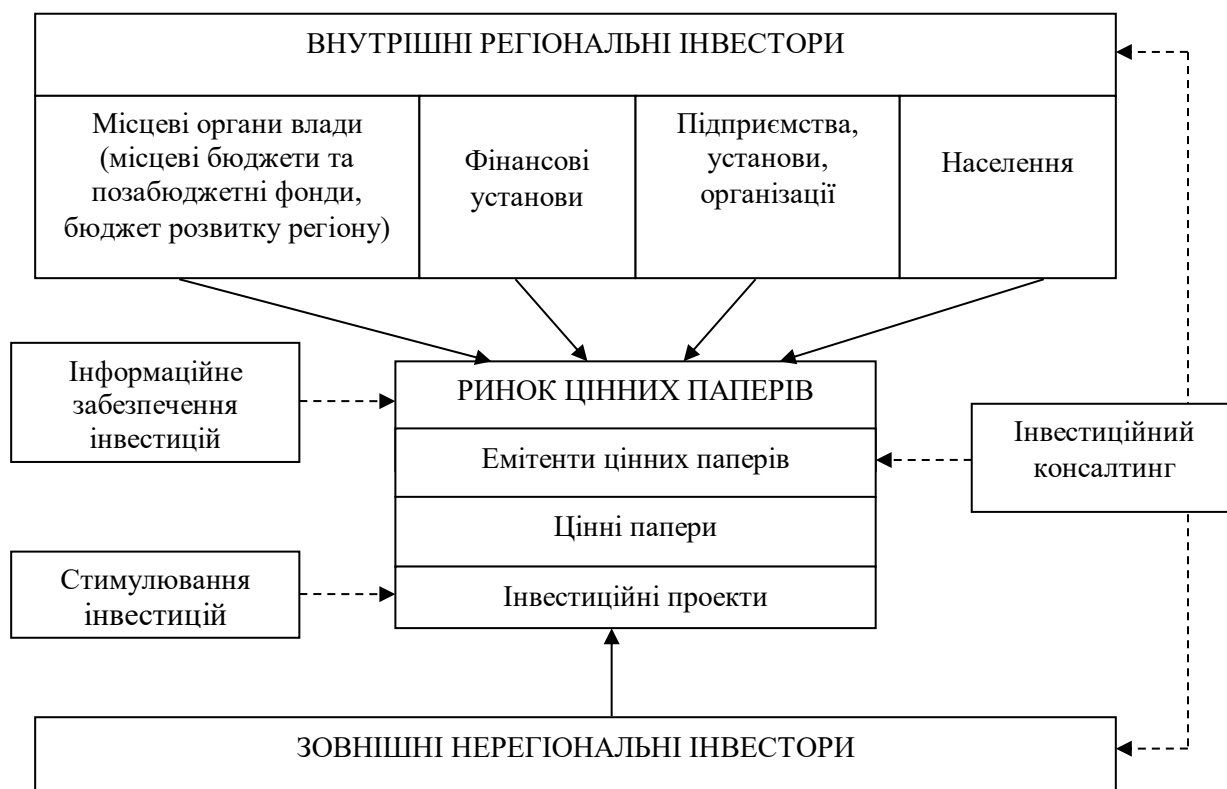

Рис. 1. Система фінансування соціально-економічного розвитку регіону з урахуванням ефективного функціонування регіонального ринку цінних паперів*

* розроблено авторами

Найбільш ефективний спосіб запрошення до довготривалого вкладення коштів – створення сприятливого інвестиційного клімату. У будь-якій країні конструктивна обстановка є одним з найпривабливіших моментів для інвестицій. Зокрема це досить важливо для регіонів України, де умови для інвестиційної діяльності залишаються малосприятливими, сукупне значення заощаджень регіональних інвесторів недостатнє для того, щоб гарантувати попит на цінні папери.

Цілком очевидно, що ефективно діючий регіональний ринок цінних паперів не може бути створений до тих пір, поки не буде сформовано стійку думку інвесторів про наявний потенціал великих можливостей регіону. Крім цього, інвестор надзвичайно вимогливий до поточної інформації, особливо в момент прийняття рішення. При цьому, ділові рішення часто приймаються не на основі об'єктивних показників, а на основі того, як ці показники сприймають ті, хто приймає рішення.

Тому існує нагальна необхідність у постійному проведенні інформаційної компанії, яка повинна викликати у потенційного інвестора почуття довіри до регіону. Основна мета проведення інформаційної компанії – залучення інвестиційних ресурсів та економічне зростання.

У зміст інформаційної компанії необхідно включити:

- розповсюдження прес-релізів і бюлетенів серед інформаційних агентств і потенційних інвесторів;
- проведення прес-конференцій керівників регіону в Києві;
- підготовку аналітичних статей в центральну фінансову пресу про фінансовий потенціал регіону, його інвестиційні програми, найбільш перспективні підприємства регіону та їх цінні папери;
- проведення інвестиційних конкурсів, тендерів, розсилки пропозицій взяти участь в інвестиційних проектах;
- поширення інформації про великі проекти, що плануються в регіоні;
- поширення інформації про науковий потенціал регіону, кадровий склад, передові технології, що застосовуються у регіоні;
- висвітлення законодавчої бази регіону, що створює сприятливі умови для інвесторів.

Проведення інформаційної компанії повинно супроводжуватися створенням єдиної регіональної інформаційної системи, що дозволяє накопичувати інформацію про суб'єктів інвестиційної діяльності та запропоновані до інвестування проекти. Вважаємо за доцільне відповідальність за її проведення покласти на Департамент фінансів та Департамент економічного розвитку і торгівлі.

Однак, для того, щоб в регіон прийшов капітал, має бути продемонстрована реальна зацікавленість самого регіону в інвестиційних ресурсах. Важливо, щоб нормативна база була сприятливою, стабільною і передбачуваною, направленою на зниження ризиків. З метою поживлення інвестиційного процесу в регіоні вважаємо за доцільне поширити практику надання податкових пільг, які повинні отримати всі соціально значущі інвестиційні проекти Волинської області, включені в регіональну інвестиційну програму. Надалі практика надання пільг за позитивної динаміки інвестицій на реалізацію інвестиційної програми може стати постійно діючим податковим механізмом, що здійснює постійний стимулюючий вплив на інвестиційні рішення в регіоні. Безумовно, сам механізм надання податкових пільг може при цьому також бути модифікований.

Необхідно враховувати також наступні фактори, що здійснюють суттєвий вплив на поліпшення інвестиційного клімату в регіоні: наявність системи регіональних гарантій (бюджет, гарантійний фонд), страхування інвестицій, іпотечного кредитування, розвиненої фінансової інфраструктури, освітній рівень населення, політична стабільність в регіоні, низький рівень злочинності, сприятлива економічна обстановка, пропозиція порожніх площ, що мають необхідну інфраструктуру. Слід зазначити, що наявність в регіоні ресурсно-сировинної бази, виробничого і кадрового потенціалу,

зручне географічне положення об'єктивно сприяють інвестиційній привабливості регіону.

Значним кроком у напрямку створення власних фінансових джерел регіону є мобілізація для фондового ринку внутрішніх резервів грошових коштів регіону. Відомо, що одним з ефективних прийомів скорочення готівки є безготівковий переказ заробітної плати на рахунки працівників в банках, тобто переведення виплат заробітної плати з кас організації в каси банку. У зв'язку з тим, що значна частина цих коштів може бути не затребувана, розширюється ресурсна база банків, яка може стати джерелом додаткових інвестиційних ресурсів регіону.

Найважливішим інструментом залучення заощаджень на ринок капіталу є контрактні ощадні установи, які мобілізують внески учасників, що регулярно надходять до них, на довгострокові цілі, такі як, страхування життя, забезпечення в старості і так далі. Найбільшого поширення серед такого виду установ отримали страхові компанії та недержавні пенсійні фонди. У розвинених країнах вони є одним з основних джерел інвестицій в державні цінні папери і корпоративні акції та облігації в силу можливості використання їх ресурсів на більш довгострокові інвестиції порівняно з іншими кредитними інститутами.

Створення атмосфери стабільності і зростання в регіоні через перспективи покращення обслуговування населення регіону, підвищить не лише рівень довіри населення до органів місцевого самоврядування, але і в цілому створить стимули для подальшого фінансування регіону на основі залучення інвестицій.

Загальновідомо, що регіональні відділення Ощадбанку України, а також філії київських комерційних банків у регіонах стали каналами перекачування грошових ресурсів з регіональних ринків на столичний ринок, де за рахунок цих коштів купувалися державні цінні папери, а, отже, йшло фінансування дефіциту державного бюджету. Регіон же максимально зацікавлений у збільшенні вкладень грошових ресурсів, акумульованих на його території кредитними установами, безпосередньо в свою економіку.

Однак, спрямувати фінансові ресурси в економіку регіону, не запропонувавши при цьому високоприбуткові об'єкти інвестування, вельми проблематично. У зв'язку з цим вважаємо необхідне залучати банки та інші фінансові інститути регіону у фінансування, спільно з місцевими органами влади, високоприбуткових не капіталомістких інвестиційних проектів з короткими термінами окупності (до 2-3 років), орієнтованих переважно на виробництво експортної продукції.

Різде скорочення бюджетного фінансування капітальних вкладень, що відбулося з метою зменшення бюджетного дефіциту, не супроводжувалося таким же активним створенням альтернативних джерел інвестування, приватної інвестиційної діяльності. Тим часом, бюджет залишається найважливішим важелем впливу держави на хід соціально-економічного розвитку регіону. Особливо це є актуальним за наявності змішаної форми власності. Крім того, проходження інвестиційних процесів під егідою бюджетного фінансування, на наш погляд, сприятиме їх більшій керованості та ефективності. При цьому існують різні способи формування фінансової бази інвестування.

З метою концентрації ресурсів бюджету та позабюджетних фондів, а також довгострокових фінансових запозичень для інвестицій на території регіону, формування надійної основи обслуговування державного боргу, вважаємо за доцільне створити Фонд розвитку регіону з подальшим спрямуванням коштів Фонду на реалізацію інвестиційної

програми Волинської області, включаючи відібрані на конкурсній основі інвестиційні проекти з короткими строками окупності.

При цьому, основні вкладення коштів Фонду повинні здійснюватися в цінні папери, що випускаються при фінансуванні інвестиційних проектів, за винятком випадків, коли економічно доцільніше використовувати інші форми інвестицій, такі як: кредитування, лізинг, безповоротне фінансування господарюючих суб'єктів, що перебувають у власності регіону. Безповоротне фінансування регіоном приватних підприємств можливе лише за умови конвертації виділених коштів в акції або частки в капіталах даних підприємств, що підлягають передачі у власність області. У свою чергу такі форми інвестування, як кредитування і лізинг можуть бути реструктуровані через випуск цінних паперів з метою забезпечення більш тривалих термінів фінансування.

На нашу думку, участь Фонду розвитку в змішаному фінансуванні ретельно відібраних на конкурентній основі інвестиційних проектів буде здійснювати стимулюючий вплив на потенційних інвесторів, у тому числі, на населення регіону, створить певну гарантію вкладенням коштів приватних інвесторів. Крім того, Фонд може виступати в якості гаранта (страхувальника) таких проектів. Разом з тим, створення регіонального грошового попиту на цінні папери буде сприяти розвитку фондового ринку регіону. Більш того, участь регіону в інвестиційному процесі може стати мультиплікатором залучення коштів населення і внутрішніх приватних інвесторів в економіку регіону.

Найбільш складним завданням для Волинської області є залучення капіталів у великі промислові підприємства з метою вдосконалення і розширення виробничого потенціалу. Враховуючи те, що багато з них набули статусу акціонерного товариства, доцільно, на наш погляд, залучення інвестиційних коштів здійснювати через випуск товариствами акцій і облігацій за посередництвом державних гарантій і страхування ризиків, що супроводжуються системою податкових пільг для інвесторів.

Бюджетна підтримка може бути збережена, в основному, з метою стимулювання недержавного інвестування, наприклад, банків, що мають інвестиційні наміри в даному секторі економіки. Наявність у місцевого самоврядування великих пакетів акцій багатьох підприємств регіону може стати гарантією для відкриття регіону кредитних ліній, а також залучення інвестицій у виробничу сферу. З метою підвищення зацікавленості підприємств у випуску облігацій, доцільно зменшити базу оподаткування на розмір позик, кошти яких спрямовуються на розвиток виробництва.

Як показує досвід Японії, Південної Кореї, Китаю і ряду інших країн, приплив іноземних інвестицій починається тільки тоді, коли забезпечено початок зростання за рахунок внутрішніх резервів. Приплив іноземних інвестицій активізується, коли різко зростуть вітчизняні вкладення. Цей фактор сам по собі стане своєрідним орієнтиром закордонним інвесторам щодо безпеки вкладень і гарантованості доходів.

Малоймовірно, що в умовах, коли з країни масово йде капітал, у серйозних зарубіжних інвесторів виникне бажання вкладати кошти в українські інвестиційні проекти, нехай навіть підкріплені системою пільг. Тому слід спочатку подбати про стимулювання вітчизняних капіталовкладень і взяти до уваги, що в світі немає такої кількості вільних ресурсів, які необхідні для підйому української економіки.

Створення сприятливого інвестиційного іміджу регіону, запуск інвестиційних проектів за рахунок внутрішніх фінансових резервів території, надання податкових пільг для інвесторів і, як наслідок, пожвавлення господарської діяльності в регіоні стануть сигналом для надходження до регіону зовнішніх фінансових ресурсів, у тому числі, іноземного капіталу.

З метою посилення активності зовнішніх інвесторів доцільно підготувати кілька високорентабельних проектів, що мають перспективу постачання продукції на експорт, з тим, щоб організувати під них великі емісії цінних паперів з подальшим їх розміщенням в якості прямих інвестицій серед українських та іноземних інвесторів. Для реалізації таких масштабних проектів вважаємо доцільним створення різних форм об'єднання інвестиційних ресурсів (наприклад, інвестиційних консорціумів) за участю регіону, регіональних та зовнішніх фінансових інститутів.

Крім того, не можна виключати з практики фінансування великих проектів регіону кошти світового банку та Європейського банку реконструкції та розвитку, які мають значний інвестиційний потенціал для організації змішаного (міжнародного, державного і приватного) фінансування.

Проте, для отримання доступу до коштів міжнародних фінансових організацій необхідна ретельна робота з підготовки призначених до фінансування проектів, постійний контакт з визнаними фінансовими та інвестиційними консультантами, а також світовими рейтинговими агентствами. Так, щоб регіон зміг отримати більш-менш значущі грошові ресурси на зовнішніх ринках, а також надати свої гарантії в міжнародних проектах, необхідна наявність міжнародного кредитного рейтингу, наприклад, таких агентств, як Standard & Poor's або Moody's.

Проходження кредитного рейтингу в названих агентствах, а також його щорічне підтвердження дозволить регіону, по-перше, визначити точку відліку в перспективах запозичень на зовнішньому ринку, по-друге, дасть можливість для залучення регіоном або комерційними організаціями, що перебувають на його території, зовнішніх запозичень на основі випуску облігаційної європозики або синдікованих кредитів (у тому числі, під проекти в галузі машинобудування).

Поширення використання таких цінних паперів як американські і глобальні депозитарні розписки (ADR і GDR) низкою підприємств регіону дозволить їм задовольнити свій попит на інвестиції на зарубіжних ринках капіталу.

Однак, залучення капіталів в регіон може виявитися малоефективним, якщо проти них не буде стояти масова пропозиція інвестиційних проектів. Для включення механізму фінансового оздоровлення економіки регіону необхідно створити систему підготовки інвестиційних проектів в якості об'єктної бази для залучення інвестиційних ресурсів і масштабної емісії цінних паперів. Постійна присутність емітента на ринку призведе до зниження витрат по залученню коштів, а отже, істотно знизить ціну запозичень. Крім того, стійкий ринок облігацій неможливий без їх регулярного випуску.

На наш погляд, першість буде збережена за проектами, що мають короткі терміни впровадження і окупності, враховують пріоритети розвитку економіки регіону. Підтримку мають також отримати ті галузі промисловості, які випускають продукцію з високою еластичністю попиту по доходу і які мають перспективи швидкого зростання продуктивності.

Таким чином, завданням системи підготовки інвестиційних проектів є розробка на постійній основі проектів, виходячи з інтересів регіону, для організації їх фінансування за рахунок залучення на ці цілі внутрішніх і зовнішніх фінансових ресурсів. При цьому вимоги до пропонованих для фінансування проектів, їх обґрунтування, повинні бути досить жорсткими. На жаль, готувати такі документи можуть не всі організації. Не всі організації можуть показати реальні можливості своїх проектів. Допомогу у процесі підготовки інвестиційних проектів повинен надати Департамент економічного розвитку і торгівлі облдержадміністрації. При цьому, вважаємо за доцільне з боку місцевої влади укладання угод з регіональними та зовнішніми науково-дослідними і проектними

інститутами, приватними компаніями та інвесторами на участь у системі підготовки інвестиційних проектів і її фінансуванні.

В якості координатора цього процесу повинна виступити, на наш погляд, спеціалізована організація (центр інвестиційного проектування), створена у формі акціонерного товариства за участю органів місцевого самоврядування (в особі Департаменту економічного розвитку і торгівлі) в її капіталі. В умовах глибокої інвестиційної кризи, відсутності відповідних фахівців, ринок без участі держави не в змозі сформувати масову пропозицію інвестиційних проектів.

Система фінансування економіки регіону не зможе повною мірою виконати своє завдання без такого елемента, як інвестиційний консалтинг. Відсутність інвестиційного консультанта на ринку цінних паперів породжує масу проблем як для емітента цінних паперів, так і для їх потенційного покупця, які виражені для однієї сторони у відсутності інвестиційного попиту на цінні папери, для іншої – у відсутності інформації про цінні папери емітента, яка б дозволила інвестору прийняти обґрунтоване рішення про інвестиції.

Інвестиційний консалтинг повинен бути спрямований як на емітента цінних паперів, так і на інвестора. Інвестиційний консультант повинен забезпечити і емітентів та інвесторів всією необхідною для прийняття рішень інформацією про стан ринку цінних паперів регіону. Тільки в цьому випадку ринок буде забезпечений і цінними паперами, і інвестиційними ресурсами. Однак, для реалізації даного інституту в Україні необхідне ухвалення відповідного закону, який би регулював діяльність інвестиційних радників.

Висновки. Сказане вище дозволяє зробити висновок про необхідність створення в регіоні спеціальної інфраструктури, яка б могла забезпечити вирішення наступних завдань регіону: скорочення неплатежів в економіці регіону; розробку інвестиційних проектів з метою реалізації інвестиційної програми і вирішення господарських проблем регіону; запуск регіональних інвестиційних проектів з використанням механізму функціонування регіонального ринку цінних паперів; мобілізацію внутрішніх грошових ресурсів і створення умов для надходження в регіон зовнішніх фінансових ресурсів, в тому числі, іноземних капіталів, з метою фінансування інвестиційних проектів регіону; забезпечення ефективного управління цінними паперами; захист інвесторів від фінансових ризиків, пов'язаних з володінням цінними паперами; забезпечення господарського комплексу регіону ефективним управлінням.

Таким чином, створення ефективного механізму функціонування регіонального фондового ринку дозволить здійснити концентрацію і включення внутрішніх та зовнішніх фінансових ресурсів регіону в інвестиційний оборот на його території.

Список використаних джерел

1. Болдусва О.В. Теоретичні засади формування регіонального ринку цінних паперів / О.В. Болдусва // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – №3(7). – С. 230-235.
2. Кондрашихін А.Б. Територіальна організація ринку цінних паперів: методологія і практика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. екон. наук : спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / А.Б. Кондрашихін. – К., 2004. – 35 с.
3. Лапішко З.Я. Формування інфраструктури регіонального ринку цінних паперів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / З.Я. Лапішко. – Львів, 2008. – 28 с.
4. Мерджанова Л.З. Розвиток та регулювання ринку цінних паперів в регіоні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Л.З. Мерджанова. – Дніпропетровськ, 2006. – 22 с.
5. Мошенський С.З. Фондовий ринок та інституційне інвестування в Україні: вплив на інвестиційну безпеку держави: монографія / С.З. Мошенський. – Житомир, 2008. – 432 с.
6. Павлов В.І. Ринок цінних паперів в умовах приватизації : регіональний аспект : монографія / В.І. Павлов, І.В. Кривов'язюк. – Луцьк : Надтир'я, 2002. – 160 с.

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 336:004.896(07)

Пиріг С.О., к.е.н., доцент

Нужна О.А., к.е.н., доцент

Тлущкевич Н.В., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

АВТОМАТИЗАЦІЯ ДІАГНОСТИКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФІНАНСОВУ СТАБІЛЬНІСТЬ РЕГІОНУ

У статті здійснено діагностику фінансової стійкості підприємства автоматизованим шляхом, що спрямований на отримання попередніх результатів діяльності для своєчасного вироблення стратегії і тактики управління фінансовою стійкістю підприємств регіону.

Ключові слова: автоматизація, діагностика, фінансова стійкість підприємства, фінансова стабільність регіону.

Pyrig S., Nuzhna O., Tluchkevich N.

DIAGNOSTIC AUTOMATION ENTERPRISE FINANCIAL STABILITY AND ITS IMPACT ON FINANCIAL STABILITY REGION

In the article the diagnosis of enterprise financial stability automated way that is aimed at getting preliminary results of the timely development of the strategy and tactics of management of financial stability of the region.

Keywords: automation, diagnostics, financial stability of the company, financial stability of the region.

Пыриг С. А., Нужная О. А., Тлущкевич Н. В.

АВТОМАТИЗАЦИЯ ДИАГНОСТИКИ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА ФИНАНСОВУЮ СТАБИЛЬНОСТЬ РЕГИОНА

В статье осуществлена автоматизация диагностики финансовой устойчивости предприятия, которая направлена на получение предварительных результатов деятельности для своевременной выработки стратегии и тактики управления финансовой устойчивостью предприятий региона.

Ключевые слова: автоматизация, диагностика, финансовая устойчивость предприятия, финансовая стабильность региона.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Наукових результатів. Застосування автоматизованих аналітичних систем у вирішенні завдань фінансової діагностики – це реальний спосіб підвищення ефективності роботи будь-якого підприємства. Адже з одного боку для прийняття управлінських рішень потрібна обробка значного обсягу ділової інформації, з іншого – сам процес ухвалення рішення знаходиться в жорстких часових рамках та у відповідальності керівництва за наслідки прийнятих рішень. Якість результатів діагностики підприємства за будь-яким із напрямів залежить від правильності обраних методів, програмного забезпечення та достовірності інформації, що надається.

Проведення фінансової діагностики діяльності підприємств в умовах використання інформаційних технологій є наслідком загального швидкого розвитку науки, пов'язаного не тільки з удосконаленням самої комп'ютерної техніки та засобів комунікацій, а й з розробкою методологічних та методичних підходів до здійснення аналізу, в яких враховано нові можливості. Під терміном економічної діагностики розуміють аналітичну оцінку всіх сфер діяльності підприємства з позицій досягнення максимально

можливого економічного результату за рахунок оптимального та ефективного використання обмежених економічних ресурсів, і спрямована на прийняття ефективних управлінських рішень. Фінансова діагностика – це оцінка показників підприємства, які характеризують фінансове середовище підприємства згідно відповідних нормативних значень. І саме автоматизація дозволить підвищити якість та швидкість діагностики для прийняття обґрунтованих та ефективних управлінських рішень.

В нашій країні найбільш відомі такі пакети прикладних програм, що можуть використовуватись для аналізу та бізнес планування: COMFAR (Computer model for feasibility analysis and reporting) і PROPSPIN (Project profile screening and reappraisal information system), що створені при Організації ООН з промислового розвитку, пакет «Альт-Інвест» фірми «Альт» (Санкт-Петербург), пакети «Project Expert» фірми «Pro-Invest Consulting», інтегрована інформаційна система корпорації «Галактика». Багато інших програм такого спрямування можна знайти і в мережі Internet. Усі вони заслуговують на позитивну оцінку, але... Не вдаючись у деталі методики вибору прикладного програмного забезпечення, все ж необхідно нагадати основні критерії, яким керуються вітчизняні споживачі програмних продуктів. Отже програма має бути доступною для встановлення на комп'ютері, а не просто відомою; недорогою, або й безплатною; зрозумілою і зручною у використанні, принаймні, з російськомовними інтерфейсом та документацією; з гнучкими можливостями зміни алгоритму розрахунку у випадку зміни законодавства, форм звітності і простотою виконання цих змін.

Саме тому, для створення інструменту дослідження фінансової діагностики підприємства можна використати електронні таблиці MS Excel, які легально чи нелегально у складі пакету Microsoft Office потрапили майже на кожний робочий стіл комп'ютера. Завдяки сильному потенціалу, який закладено в електронній таблиці, що має можливість задовольнити потреби багатьох спеціалістів в різних сферах знань, табличний процесор Excel зайняв стійке місце практично на кожному робочому місці. Електронна таблиця – це зручний інструмент для автоматизації розрахунків у табличній формі, що дозволяє вирішувати цілий комплекс завдань.

Основними джерелами інформації для здійснення діагностики фінансової стійкості є фінансова звітність підприємства. Саме баланс підприємства (форма №1 фінансової звітності, Лист в Excel назвемо – «Ф1») є основним джерелом інформації для розрахунку коефіцієнтів фінансової стійкості. В таблиці 1 подані умовні позначення для діагностики показників фінансової стійкості підприємства.

Важливим етапом діагностики фінансової стійкості є розрахунок власного оборотного капіталу (частина власних коштів, що перебуває в обороті підприємства). Власний оборотний капітал розраховується як різниця між поточними активами (оборотними активами) і поточними пасивами:

$$ВОК = 2А + 3А - 3П - 4П. \quad (1)$$

За результатами розрахунку ВОК визначимо напрями розподілу фінансового капіталу підприємства (табл. 2, Лист в Excel – «ФінКап»).

Якщо ВОК має додатне значення, можна говорити, що в обороті підприємства наявними є власні кошти. Тобто, оборотні активи підприємства створюються за рахунок поточних зобов'язань та власних коштів підприємства. Однак, якщо ВОК є більшим за розмір власного капіталу, що є наявним на балансі, це свідчить про те, що оборотні активи, створені за рахунок поточних зобов'язань, власного капіталу та довгострокових зобов'язань. У випадку, коли ВОК має від'ємне значення, це говорить про те, що оборотні активи підприємства повністю створені за рахунок поточних боргів і в обороті підприємства немає власних коштів.

Умовні позначення для розрахунку показників
фінансової стійкості підприємства (Лист в Excel – «ФС»)

	A	B	C	D	E	F	G
2	Показник	Скоро- чене позна- чення	Код рядка у балансі підприємства	Роки			Формула Excel
3				2014	2015	2016	
4	Необоротні активи	1А	<i>Ф1 код рядка 1095</i>	7609	12007	14361	<i>=Ф1!E23</i>
5	Оборотні активи	2А	<i>Ф1 код рядка 1195</i>	4366	5887	7873	<i>=Ф1!E48</i>
6	Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття	3А	<i>Ф1 код рядка 1200</i>	0	0	0	<i>=Ф1!E49</i>
7	Власний капітал	1П	<i>Ф1 код рядка 1495</i>	7864	12062	15521	<i>=Ф1!E62</i>
8	Довгострокові зобов'язання і забезпечення	2П	<i>Ф1 код рядка 1595</i>	0	0	0	<i>=Ф1!E70</i>
9	Поточні зобов'язання і забезпечення	3П	<i>Ф1 код рядка 1695</i>	4111	5832	6713	<i>=Ф1!E89</i>
10	Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття	4П	<i>Ф1 код рядка 1700</i>	0	0	0	<i>=Ф1!E90</i>
11	Валюта балансу	ВБ	<i>Ф1 код рядка 1300 або 1900</i>	11975	17894	22234	<i>=Ф1!E91</i>
12	Запаси	З	<i>Ф1 код рядка 1100</i>	1474	2199	3443	<i>=Ф1!E25</i>

В даному випадку частина поточних зобов'язань спрямовується на створення необоротних (довгострокових) активів. Якщо на підприємстві має місце така ситуація, це свідчить про наявність загрози зниження платоспроможності та виникнення банкрутства. Якщо ВОК є рівним одиниці, це свідчить, що в обороті підприємства немає власних коштів і оборотні активи є рівними поточним зобов'язанням. Тобто поточні активи на 100% фінансуються поточними пасивами. В даному випадку необоротні активи повністю створені за рахунок довгострокових пасивів (власний капітал і довгострокові зобов'язання) [1].

Наступним етапом аналізу є розрахунок коефіцієнтів, що дозволяють оцінити структуру фінансового капіталу та напрями його використання. В табл. 3, на листі Excel – КоэфФС наведено результати розрахунку показників фінансової стійкості. Динаміка показників представлена на рис. 1.

Аналіз використання фінансового капіталу підприємства (Лист в Excel – «ФінКап»)

	A	B	C	D	E	F	G
3	Показники	Роки			Формула Excel	Темп приросту, %	
4		2014	2015	2016		2015/2014	2016/2015
5	Загальна сума поточних активів $(2A+3A)$, тис. грн.	4366	5887	7873	$=\Phi C!F5+\Phi C!F6$	0,35	0,34
6	Загальна сума поточних пасивів $(3П+4П)$, тис. грн.	4111	5832	6713	$=\Phi C!F9+\Phi C!F10$	0,42	0,15
7	Власний оборотний капітал $ВОК=(2A+3A-3П-4П)$, тис. грн.	255	55	1160	$=D5-D6$	-0,78	20,09
8	Необоротні активи $(A1)$, тис. грн.	7609	12007	14361	$=\Phi C!F4$	0,58	0,20
9	Розмір поточного позикового капіталу, що спрямований на формування оборотних активів, тис. грн. $ППКОА=(2A+3A-ВОК)$	4111	5832	6713	$=(D5-D7)$	0,42	0,15
10	Розмір поточного позикового капіталу, що спрямований на формування необоротних активів, тис. грн.	0	0	0	$=D6-D9$	0,00	0,00
11	Розмір власного капіталу, що спрямований на формування необоротних активів, тис. грн. $ВКНА=(1П-ВОК)$	7609	12007	14361	$=\Phi C!F7-D7$	0,58	0,20
12	Розмір довгострокового позикового капіталу, що спрямований на формування необоротних активів, тис. грн. $ДПКНА=1A-ППКНА-ВКНА$	0	0	0	$=\Phi C!F4-D10-D11$	0,00	0,00

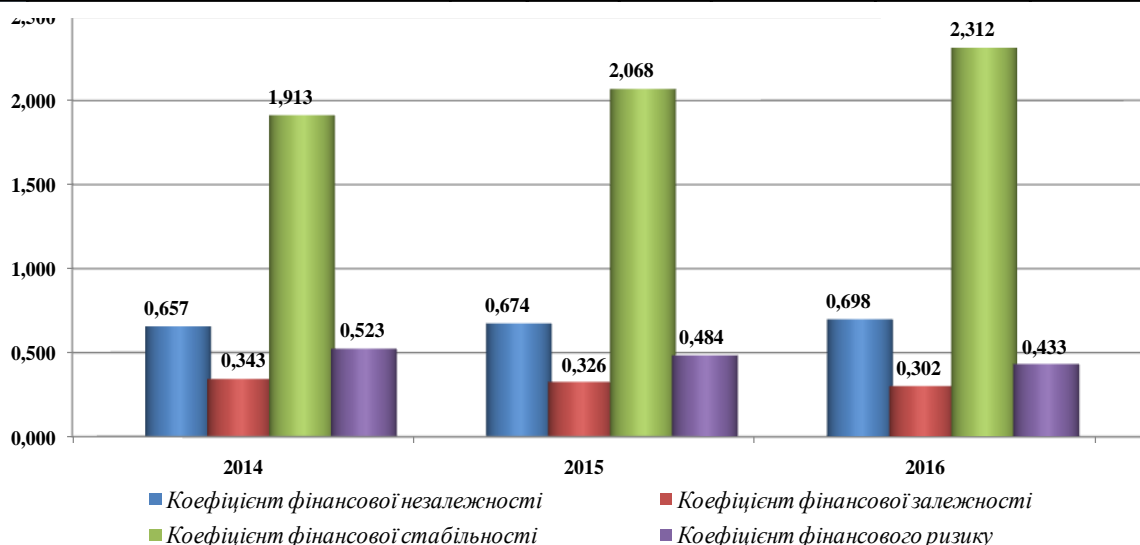

Рис. 1. Динаміка показників фінансової стійкості підприємства

Показники фінансової стійкості підприємства

	A	B	C	D	E	F	G
3	Показник та його нормативне значення	Роки			Формула Excel	Темп приросту, %	
4		2014	2015	2016		2015/2014	2016/2015
5	Коефіцієнт фінансової незалежності ($\geq 0,5$)	0,657	0,674	0,698	$=\Phi C!F7/\Phi C!F11$	0,026	0,04
6	Коефіцієнт фінансової залежності ($\leq 0,5$)	0,343	0,326	0,302	$=(\Phi C!F8+\Phi C!F9+\Phi C!F10)/\Phi C!F11$	-0,051	-0,07
7	Коефіцієнт фінансової стабільності (>1)	1,913	2,068	2,312	$=\Phi C!F7/(\Phi C!F8+\Phi C!F9+\Phi C!F10)$	0,081	0,12
8	Коефіцієнт фінансового ризику (<1)	0,523	0,484	0,433	$=(\Phi C!F8+\Phi C!F9+\Phi C!F10)/\Phi C!F7$	-0,075	-0,11
9	Коефіцієнт довгострокового залучення позикового капіталу ($<0,5$)	0	0	0	$=\Phi C!F8/(\Phi C!F7+\Phi C!F8)$	0,000	0,00
10	Коефіцієнт маневреності власного капіталу ($>0,5$)	0,032	0,005	0,075	$=\Phi inKap!D7/\Phi C!F7$	-0,859	15,39
11	Коефіцієнт маневреності власного оборотного капіталу	5,780	39,982	2,968	$=\Phi C!F12/\Phi inKap!D7$	5,917	-0,93

На основі критеріїв розподілу підприємств за рівнем фінансової стійкості (табл. 4) визначимо тип фінансової стійкості підприємства, тобто здатність суб'єкта господарювання зберігати рівновагу своїх активів і пасивів (табл. 5).

Таблиця 4

Критерії розподілу підприємств за рівнем фінансової стійкості

Критерії	Рівень фін. стійкості	Характеристика
$ВОК > 0$ $ВОК > \text{Запаси}$ $1П \geq 2П + 3П + 4П$	Абсолютна фінансова стійкість	У підприємства раціональна структура фінансового капіталу, де переважають власні кошти. Підприємство має ліквідний баланс, є фінансово стійким та платоспроможним.
$ВОК > 0$ $ВОК \leq \text{Запаси}$ $1П \geq 2П + 3П + 4П$	Нормальна фінансова стійкість	Власні кошти підприємства вкладені у довгострокові активи та перебувають в обороті. Підприємство є стійким і більша частина майна підприємства придбана за рахунок власного капіталу
$ВОК \leq 0$ $ВОК < \text{Запаси}$ $1П \geq 2П + 3П + 4П$	Помірна фінансова стійкість	Підприємство є фінансово стійким, оскільки більша частка фінансового капіталу належить власному капіталу. Джерелом створення оборотних активів підприємства є позикові кошти.
$ВОК > 0$ $ВОК \leq \text{Запаси}$ $1П < 2П + 3П + 4П$	Фінансова нестабільність	У складі фінансових ресурсів підприємства більша частка належить позиковим та залученим коштам. У складі позикового капіталу більшу частину складають довгострокові зобов'язання.

Критерії	Рівень фін. стійкості	Характеристика
$ВОК \leq 0$ $ВОК < \text{Запаси}$ $1П < 2П + 3П + 4П$	Кризова фінансова ситуація	На підприємстві переважає позиковий капітал, за рахунок якого фінансуються оборотні активи та більша частка необоротних активів. Залежність від кредиторів підвищують ризик втрати платоспроможності.

Таблиця 5

Визначення рівня фінансової стійкості підприємства

Роки	2014	2015	2016
Рівень фінансової стійкості	Нормальна фінансова стійкість	Нормальна фінансова стійкість	Нормальна фінансова стійкість
Формула визначення рівня фінансової стійкості підприємства	$=\text{ЕСЛИ}(\text{И}(\text{ФінКап!B7}>0;\text{ФінКап!B7}>\text{ФС!D\$12};\text{ФС!D\$7}>=(\text{ФС!D\$8}+\text{ФС!D\$9}+\text{ФС!D\$10}));\text{"Абсолютна фінансова стійкість"};$ $\text{ЕСЛИ}(\text{И}(\text{ФінКап!B7}>0;\text{ФінКап!B7}\leq\text{ФС!D\$12};\text{ФС!D\$7}>=(\text{ФС!D\$8}+\text{ФС!D\$9}+\text{ФС!D\$10}));\text{"Нормальна фінансова стійкість"};$ $\text{ЕСЛИ}(\text{И}(\text{ФінКап!B7}\leq 0;\text{ФінКап!B7}<\text{ФС!D\$12};\text{ФС!D\$7}>=(\text{ФС!D\$8}+\text{ФС!D\$9}+\text{ФС!D\$10}));\text{"Помірна фінансова стійкість"};$ $\text{ЕСЛИ}(\text{И}(\text{ФінКап!B7}>0;\text{ФінКап!B7}\leq\text{ФС!D\$12};\text{ФС!D\$12}\leq\text{ФінКап!B7};\text{ФС!D\$7}<(\text{ФС!D\$8}+\text{ФС!D\$9}+\text{ФС!D\$10}));\text{"Фінансова}$		

Фінансово стійким можна вважати таке підприємство, яке за рахунок власних коштів спроможне забезпечити запаси й витрати, не допустити невиправданої кредиторської заборгованості, своєчасно розрахуватись за своїми зобов'язаннями. Заключним етапом діагностики фінансової стійкості є формування висновків, які дозволяють отримати інформацію про чинники впливу на фінансову стійкість підприємства та сформулювати пропозиції і рекомендації для підприємства.

Висновки. Сучасному фахівцю просто необхідно мати у своєму розпорядженні автоматизовану систему діагностики, яка дозволить на основі аналізу рекомендувати ефективну стратегію управління фінансовими ресурсами підприємства на подальшу перспективу. Необхідно також враховувати, що фахівці, які відповідають за прийняття рішень у бізнесі та фінансах, зазвичай не є фахівцями у інформаційних системах та технологіях, тому не можуть використовувати системи, що вимагають складного налаштування або спеціальної підготовки. Тому важливою властивістю системи діагностики повинна бути простота у використанні і висока ступінь автоматизації.

Список використаних джерел:

1. Олександренко І. В. Методичні основи проведення оцінки фінансової стійкості підприємства / І. В. Олександренко // Економічний форум: наук. журнал. – Луцьк, 2012. – Випуск 3. – С. 396 – 402.

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 347.336.004

Поліщук В.Г., к.е.н.

Луцький національний технічний університет

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПРИ ВИКОРИСТАННІ ІННОВАЦІЙНОЇ КРИПТОВАЛЮТИ BITCOIN

У публікації досліджуються передумови виникнення криптовалют, визначено їх основні види. Проаналізовано складності функціонування криптовалют на території України. Визначено ризики, що впливають на фінансову безпеку країни.

Ключові слова: криптовалюта, біткойн, біткойн гаманець, фінансова безпека.

Polishchuk V.

ENSURE FINANCIAL SECURITY BY USING INNOVATIVE CRYPTOCURRENCY BITCOIN

In the publication, the premise of the emergence of cryptocurrencies are being investigated, their main types are determined. The complexity of the operation of cryptocurrencies in the territory of Ukraine is analyzed. The risks affecting the financial security of the country are determined.

Key words: cryptocurrency, bitcoin, bitcoin wallet, financial security.

Полищук В.Г.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРИ ИСПОЛЬЗОВАНИИ ИННОВАЦИОННОЙ КРИПТОВАЛЮТЫ BITCOIN

В публикации исследуются предпосылки возникновения криптовалют, определены их основные виды. Проанализированы сложности функционирования криптовалют на территории Украины. Определены риски, влияющие на финансовую безопасность страны.

Ключевые слова: криптовалюта, биткойн, биткойн кошелек, финансовая безопасность.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Криптографія з метою конфіденційних платежів почала використовуватися з 1990 року в системі DigiCash Девіда Чома, компанія якого збанкрутувала в 1998 році. Однак, його платіжна система була централізованою, а вперше термін “криптовалюта” почав використовуватися після появи пірингової платіжної системи Bitcoin, яка була розроблена в 2009 році людиною або групою осіб під псевдонімом Сатоши Накамото і використовує хешування SHA-256 і систему proof-of-work.

Біткойн (Bitcoin) є однією з перших цифрових валют для використання однорангової технології для полегшення миттєвих платежів. Незалежні особи та компанії, які володіють керуючою обчислювальною потужністю та беруть участь у мережі Bitcoin.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Над питаннями криптовалюти працювали такі вчені як А.В. Бодюк, В.С. Дубенский [4], І.О. Кравчук, Н.М. Поливка [7], В.К. Стельмах, Є.В. Резніченко [8], Л.В. Шевченко [11]. Разом із тим аналіз особливостей розвитку криптовалют недостатньо висвітлений у вітчизняній науковій літературі.

Цілі статті. Метою статті є дослідження передумов виникнення криптовалют, визначенні їх основних видів; аналізі складностей функціонування криптовалют на території України; визначенні ризиків, що впливають на фінансову безпеку країни.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Криптовалюта (cryptocurrency) – це особливий електронний платіжний засіб, курс якого підтримується тільки попитом і пропозицією.

Такі електронні гроші не регулюються жодною з державних систем, у тому числі Національним банком України. Функція спостерігачів і контролерів у цьому разі лежить на користувачах мережі і власниках криптовалют [6].

Пізніше з'явилися інші незалежні від Bitcoin криптовалюти, звані форками Bitcoin: Namecoin (децентралізована DNS, що використовує однойменну криптовалюту для реєстрації внутрішніх доменів .bit), Litecoin (використовує хешування Scrypt, збільшена верхня межа загальної емісії, зменшено час підтвердження транзакцій), PPCoin (використовує гібридний механізм proof-of-work / proof-of-stake, не має верхньої межі на загальний обсяг емісії), Novacoin (аналогічна PPCoin, але використовує scrypt і зменшені коефіцієнти, пов'язані з емісією).

Сатоши Накамото опублікував у 2008 році документ під назвою "Біткойн: електронна система готівкових грошей". У роботі описано використання однорангової мережі як вирішення проблеми подвійного використання (використовуючи біткойн для більш ніж однієї транзакції), при цьому деталі транзакцій додаються до кінця блочних ланцюгів. Через обчислювальну потужність, необхідну для атаки та декодування блокової ланцюга, біткойн здатний зберігати високий рівень безпеки. Це обмежило необхідність здійснення операцій через довірених третіх сторін, таких як фінансові установи.

В основі біткойн є посилання на програмне забезпечення. Стандарт програмного забезпечення для біткойну був випущений Сатоши Накамото в 2008 році і називається Bitcoin або Bitcoin Core. З моменту його запуску було запропоновано ряд покращень програмного забезпечення. Ці пропозиції часто зосереджуються на збільшенні кількості транзакцій, які система може обробляти, шляхом прискорення процесів або збільшення розміру блоків біткойну.

Блоки – це файли, на яких дані біткойни постійно записуються. Вони створюються, коли майнери (miners) – люди, які забезпечують обчислювальні потужності, необхідні для ведення записів транзакцій біткойн, – додавати нову інформацію про транзакції за допомогою алгоритму хешування. Кожного разу, коли блок завершений, він переходить до наступного блоку в блочному шасі, при цьому блоки в Bitcoin Core обмежені одним мегабайт. Збільшивши кількість транзакцій, цей обмежений розмір призвів до розвитку вузьких місць, які сповільнили швидкість обробки транзакцій. Біткойн Класик намагався вирішити цю проблему за рахунок збільшення розміру блоків.

У 2016 році Bitcoin Classic запропонував збільшити (blockchain) розміри блоків з 1 мегабайт до 2 мегабайт. По суті, це подвоїло кількість транзакцій, які можна було б обробляти в секунду. Запропоноване збільшення було менш агресивним, ніж те, що було запропоновано компанією Bitcoin XT, яка в 2015 році запропонувала збільшити розмір блоків до 8 мегабайт.

Оскільки біткойн не контролюється жодним суб'єктом, рішення щодо змін здійснюються шляхом консенсусу. Будь-які запропоновані зміни повинні отримувати суттєву підтримку з боку більшої біткойн-спільноти. Однією з основних причин такого підходу є те, що будь-яка організація, яка висуває зміни, які інші групи не домовилися, може призвести до "розтоплення" (forking), що означає, що мережа, яка працює з біткойн, розбивається між різними стандартами. Забезпечення того, що пропозиція одержує підтримку більшості, зменшує можливість використання конфліктуючих стандартів різними біткойнними вузлами та майнерами. Після прийняття нового стандарту попередні стандарти програм стають застарілими.

Незважаючи на збільшення кількості завантажених блоків та транзакційних комісій, кількість вузлів, що використовують Bitcoin Classic, ніколи не досягала критичної маси. До кінця 2016 року Bitcoin Classic перемістив свою позицію з збільшення розміру блоків до 2 мегабайт, щоб дозволити вузлам і майнерам встановлювати власні розміри блоків, подібний підхід, використаний Bitcoin Unlimited [2].

Є багато прихильників біткойнів, які вважають, що цифрова валюта є майбутнім. Ті, хто підтримує це, вважають, що це полегшує набагато більш швидко безплатну платіжну систему для транзакцій по всьому світу. Незважаючи на те, що він не підтримується жодним урядом або центральним банком, біткойн може бути обмінений на традиційні валюти; власне, його обмінний курс до долара залучає потенційних інвесторів та трейдерів, зацікавлених у грошових іграх. Дійсно, однією з основних причин зростання цифрових валют, таких як біткойн, є те, що вони можуть виступати як альтернатива національним грошовим коштам та традиційним товарам, таким як золото.

Біткойн гаманець (Bitcoin Wallet) – це програма, в якій зберігаються біткойни. Щоб бути технічно точним, біткойни ніде не зберігаються; є приватний ключ (секретний номер) для кожної адреси біткойн, яка зберігається в гаманці для біткойн особи, яка має баланс. Гаманці біткойнів полегшують відправлення та прийом біткойнів і дають користувачеві право власності на баланс біткойн. Кошик біткойн поставляється в багатьох формах; основні чотири: настільні, мобільні, веб та апаратні засоби.

Біткойн гаманець також називається цифровим гаманцем. Встановлення такого кошика є важливим кроком у процесі отримання біткойнів. Подібно до того, що біткойни є цифровим еквівалентом готівки, кошик біткойнів аналогічний фізичному гаманцю. Але замість того, щоб зберігати біткойни буквально, зберігається багато відповідної інформації, як безпечний приватний ключ, який використовується для доступу до адрес біткойн та здійснення транзакцій.

Настільні гаманці встановлюються на настільному комп'ютері та забезпечують користувачеві повний контроль над гаманцем. Настільні гаманці дозволяють користувачеві створювати адресу біткойн для надсилання та отримання біткойнів. Вони також дозволяють користувачеві зберігати приватний ключ. Кілька відомих настільних гаманців – Bitcoin Core, MultiBit, Armory, Hive OS X, Electrum та ін.

Мобільні гаманці подолають гандикап настільних гаманців, оскільки вони зафіксовані в одному місці. Коли ви запускаєте додаток на своєму смартфоні, гаманець може виконувати ті ж функції, що й настільний гаманець, і допоможуть вам платити прямо з мобільного з будь-якого місця. Таким чином, мобільний гаманець полегшує здійснення платежів у фізичних магазинах, використовуючи “сенсорний платіж” за допомогою сканування NFC QR-коду. Кошик Bitcoin, Hive Android і Mycelium Bitcoin Wallet – це декілька мобільних гаманців.

Що стосується веб-гаманців, то вони дозволяють використовувати біткойни з будь-якого місця, у будь-якому браузері або мобільному телефоні. Вибір веб-гаманця треба робити обережно, оскільки він зберігає приватні ключі в Інтернеті. Coinbase і Blockchain – це популярні постачальники веб-гаманців.

Кількість апаратних гаманців зараз дуже обмежена. Ці пристрої можуть зберігати приватні ключі в електронному вигляді та полегшити платежі, але вони перебувають у стадії розробки.

Надзвичайно важливим є збереження біткойн гаманця. Деякі гарантії включають в себе: шифрування гаманця з надійним паролем та вибір варіанта “холодного зберігання”, тобто зберігання його в автономному режимі [3].

Способи заробити біткойни різні. Зокрема, отримати як платіж. Біткойни можуть бути прийняті як засіб оплати за продані товари або надані послуги. Якщо у вас є цегляний і мінометний магазин, просто покажіть знак “Bitcoin Accepted Here”, і багато хто з ваших клієнтів цілком можуть вас зацікавити; транзакції можна обробляти за допомогою необхідного терміналу для обладнання або кошика за допомогою QR-кодів і додатків із сенсорним екраном. Інтернет-бізнес може легко прийняти біткойни, просто додавши цей варіант оплати до інших, які він пропонує, як-от кредитні картки, PayPal тощо. Для здійснення онлайн-платежів потрібен інструмент торгівлі біткойн (зовнішній процесор типу Coinbase або BitPay).

Оплата за роботу. Ті, хто самозайнятий, можуть заплатити за роботу в біткойнах. Є кілька веб-сайтів / робочих дощків, присвячених цифровій валюті.

Виплати відсотків. Інший цікавий спосіб (буквально) заробити біткойни – це викуповувати їх, і вони повертаються в валюті. Кредитування може бути у трьох формах – прямого кредитування комусь ви знаєте; через веб-сайт, який полегшує однорідні транзакції, сплачуючи позичальників та кредиторів; або депонування біткойн у віртуальному банку, який пропонує певну відсоткову ставку за рахунками Bitcoin. Деякі такі сайти – Bitbond, BitLendingClub і BTCjam.

Азартні ігри. Можна грати в казино, які обслуговують любителів біткойнів, з такими варіантами, як онлайн-лотереї, джекпоти, розповсюдження ставок та інші ігри. Звичайно, тут також діють плюси, мінуси та ризики, які застосовуються до будь-яких азартних ігорних і ставок.

Існують ризики інвестування в біткойни. Зокрема, нормативний ризик: біткойни є конкурентами державної валюти та можуть бути використані для операцій на чорному ринку, відмивання коштів, незаконна діяльність чи ухилення від сплати податків. Як наслідок, уряди можуть намагатися регулювати, обмежувати або заборонити використання та продаж біткойнів, а деякі вже мають. Інші висувають різні правила. Наприклад, у 2015 році Державний департамент фінансових послуг штату Нью-Йорк завершив розробку правил, згідно з яким компанії, які займаються купівлею, продажем, передачею або зберіганням біткойнів, повинні зареєструвати особистість клієнтів, мати відповідального працівника та підтримувати резерви на капітал. Операції, вартістю 10 000 доларів або більше, доведеться записувати та звітувати.

Незважаючи на те, що інші агентства підуть на приклади, видаючи правила та інструкції, відсутність єдиних правил щодо біткойнів (та іншої віртуальної валюти) ставить під сумнів їх довговічність, ліквідність та універсальність.

Ризик безпеки. Обмін біткойнами є цілком цифровим і, як і будь-яка віртуальна система, піддається ризику з боку хакерів, шкідливих програм і операційних збоїв. Якщо злодій отримує доступ до жорсткого диска комп'ютера власника біткойну і викрадає свій приватний ключ шифрування, він може передати викрадені біткойни в інший обліковий запис (користувачі можуть запобігти цьому лише в тому випадку, якщо біткойни зберігаються на комп'ютері, який не підключений до Інтернету, або ж, вибравши використовувати паперовий гаманець, друкувати приватні ключі та адреси Bitcoin, а також не зберігати їх взагалі на комп'ютері). Хакери також можуть націлюватися на біткойні біржі, отримуючи доступ до тисяч облікових записів та цифрових гаманців, де зберігаються біткойни. Одне особливо горезвісне злодійство сталося в 2014 році, коли Mt. Gox, обмінник біткойн в Японії, був змушений закритися після того, як було вкрадено мільйони доларів біткойнів.

Це особливо проблематично, коли транзакції біткойн є постійними та незворотними. Схоже на справу з готівкою: будь-яка транзакція, виконувана біткойнами, може бути повернута назад, лише якщо людина, яка отримала їх, повертає їх. Немає третьої сторони або процесора платежу, як у випадку з дебетовою або кредитною картою – отже, немає джерела захисту або апеляції, якщо є проблема.

Страховий ризик: Деякі інвестиції застраховані через Корпорацію з захисту прав інвесторів. Нормальні банківські рахунки застраховані через Федеральну корпорацію страхування депозитів (FDIC) до певної суми залежно від юрисдикції. Обмін біткойнами та рахунки на біткойнах не застраховані будь-яким типом федеральної або державної програми.

Ризик шахрайства. Хоча біткойн використовує шифрування закритих ключів для перевірки власників та реєстрації транзакцій, шахраї та шахраї можуть намагатися продати помилкові біткойни. Наприклад, у липні 2013 року SEC виніс судовий позов проти оператора схеми Ponzi, пов'язаної з біткойни.

Ринковий ризик. Як і будь-які інвестиції, значення біткойн може коливатися. Справді, вартість валюти спостерігається за диким коливанням цін протягом короткого існування. За умови високого обсягу купівлі та продажу на біржах, він має високу

чутливість до “новин”. Згідно CFPB, ціна біткойнів знизилася на 61% за один день в 2013 році, тоді як одноденне зниження цін у 2014 році була такою ж великою, як 80%.

Якщо менше людей починають приймати біткойни як валюту, ці цифрові пристрої можуть втратити цінність і можуть стати марними. Існує вже багато конкурентів, і хоча біткойн має величезний лідерство за інші 100-незвичні цифрові валюти, які виникли завдяки своїм визнанням бренду та венчурним капіталом, технологічного прориву у вигляді кращої віртуальної монети це завжди загроза

Податковий ризик. Оскільки біткойн не підлягає включенню в будь-які пенсійні облігації, на які поширюються податкові пільги, немає хороших правових варіантів захисту інвестицій від оподаткування [1].

Незважаючи на те, що ціна на біткойн зростала і падала, основний тренд залишився позитивним. Це робить інвестиції в біткойн та аналогічні цифрові валюти привабливими, а особливо в період політичної невизначеності та економічних проблем.

Однак на сьогодні через суперечку між власниками Bitcoin найвідоміша криптовалюта світу сьогодні розділиться, поряд з біткойном з'явиться нова криптовалюта – Bitcoin Cash.

Розділення відбудеться через те, що пул китайських майнерів не погодився з параметрами оновлення, відомого як SegWit2x, яке збільшить обчислювальний блок з 1 до 2 мегабайт.

Незгодні знаходяться в чисельній меншості, але за ними стоять гігантські китайські “ферми” з видобутку біткойнів – ангари, заставлені стелажми з графічними процесорами, що “видобувають” криптовалюту.

Нова валюта на блокчейні, названа Bitcoin Cash, передбачає збільшення максимального обсягу блоку до 8 мегабайт. При цьому розмір блоку може варіюватися в залежності від потреб конкретного майнера.

Також творці нової системи стверджують, що вона краще захищена від атак повторного відтворення і стирання на систему аутентифікації в блокчейні.

Врешті, Bitcoin Cash обіцяє частіший перерахунок складності. З огляду на зростання обчислювальних потужностей, складність (ймовірність обчислення блоку, тобто генерації чергової “монети”) перераховується через кожні 2016 блоків або приблизно раз на два тижні.

Імовірність знаходження блоку щоразу зменшується і вимагає більшої обчислювальної потужності. Частіший перерахунок складності також грає на руку великим майнерам, які врешті-решт можуть просто монополізувати процес “видобутку” біткойнів.

Що стосується інвесторів, то власники біткойнів отримають відповідну кількість токенів Bitcoin Cash, при цьому зберігши старі біткойни. Тобто в один момент подвоять свої капітали в криптовалюті.

Отримати нову криптовалюту зможуть тільки ті користувачі, які самостійно контролюють свої приватні ключі. А також ті, хто користується послугами посередників (біткойн-бірж і електронних гаманців), які підтримали введення Bitcoin Cash.

Відповідно, між двома таборами почнеться жорстка конкуренція. Ті користувачі, чий електронні гаманці не підтримали Bitcoin Cash, можуть почати масово виводити біткойни на рахунки конкурентів, щоб отримати нові “монети”. Це спровокує війну між старим і новим біткойном і може призвести до обвалення курсу всіх криптовалют [5].

Варто також зазначити, що курси основних криптовалют, включаючи Ethereum (ефіріум) і Bitcoin (біткойн), різко розвернулись в бік зростання.

Біткойн, вартість якого ще в 16 липня, опустилася до \$1846 збільшував свою вартість в ході торгів 18 липня до \$2320. Таким чином, всього за два дні криптовалюта подорожчала більш, ніж на 20%. Курс біткойну впродовж 2010-2017 рр. можна спостерігати на рис. 1.

Рис. 1. Курс біткойну (Bitcoin) впродовж 2010-2017 рр., дол. США

Курс іншої популярної криптовалюти – ефіріуму, який також в неділю впав до \$134, на торгах досягав \$194. Тобто, його вартість за два дні піднялася на 30%.

Крім того, згідно з біржовими даними coinmarketcap, загальна ринкова вартість криптовалют зросла майже до \$79 млрд з \$61 млрд, зафіксованих двома днями раніше.

Нагадаємо, що 16 липня курси ефіріуму і біткойну різко обвалилися. Так, в порівнянні зі своїми червневими максимумами, коли біткойн коштував \$3000, а ефіріуму – \$401, криптовалюти втратили в ціні більше 60% і 40% відповідно [9].

Варто проаналізувати проблеми застосування біткойну. Передусім можна виокремити дорожнечу плати за здійснення транзакцій. На відміну від плати за транзакції, яку стягують традиційні фінансові установи, розмір комісії в мережі біткойнів не залежить від того, скільки коштів ви пересилаєте. Комісія за відправку біткойнів за 2 долари може бути такою ж, як за переказ 5000 доларів. Тарифи не встановлюються в доларовому еквіваленті або навіть в біткойнах. Вони вимірюються в Сатоши (satoshi) за 1 байт даних.

Висока вартість за оплату транзакції унеможлиблює здійснення мікроплатежів в мережі біткойнів. Тому для вирішення цієї проблеми розробники створили протокол SegWit, який був активований 24 серпня 2017 р. Основні рішення, які впроваджує SegWit – це: реорганізація даних, які зберігаються в блокчейні біткойнів, що сприятиме поліпшенню пропускної здатності мережі і зниження комісій; зростання продуктивності мережі, яка буде залишатися сумісною з попереднім програмним забезпеченням; виправлення помилок в мережі шляхом видалення пластичних транзакцій, які ставали на заваді і основним приводом блокування роботи багатьох біткойн-проектів тощо.

Визначення правового статусу криптовалюти біткойн в Україні ускладнюється відсутністю консолідованого підходу до класифікації біткойну та регулювання операцій з ним у світі.

Наразі біткойн не має визначеного правового статусу в Україні. Визначення такого статусу в Україні ускладнюється відсутністю консолідованого підходу до класифікації біткойну та регулювання операцій з ним у світі.

За його словами, у низці країн офіційно дозволені операції з біткойном. Зазвичай вони розглядаються як товар або інвестиційний актив і для цілей оподаткування підпорядковані відповідному законодавству. У деяких країнах біткойн визнають розрахунковою грошовою одиницею.

Наприклад, законодавство ЄС на сьогодні класифікує біткойн як цифрове представлення вартості, не підтвержене центральним банком або державним органом і не прив'язане до юридично встановлених валютних курсів, яке може використовуватися як засіб обміну для покупки товарів і послуг, їх передачі та зберігання, і може набуватися в електронному вигляді. При цьому обмін традиційними валютами на одиницю біткойн звільняється від сплати податку на додану вартість.

В Ізраїлі біткойн не підпадає під юридичне визначення валюти ані як фінансове забезпечення, ані як оподатковуваний актив. Щоразу, коли біткойн продається, продавець повинен сплатити податок на приріст капіталу.

Народний банк Китаю вважає біткойн віртуальним товаром, а не валютою, і його продаж може обкладатися ПДВ.

В Японії біткойн визнається цінністю, подібною до активів (asset-like values). Його продаж обкладається японським аналогом ПДВ.

В Австралії біткойн розглядається як власність, а транзакції з ним – як бартер.

У Канаді біткойн взагалі визначається як “нематеріальний актив”, а транзакції з ним – також як бартер.

Таким чином, у різних країнах біткойн класифікують по-різному – як віртуальну валюту, грошовий сурогат, нематеріальну цінність, віртуальний товар тощо. Зі свого боку, Національний банк України наразі офіційно не підтримує жодне з наведених визначень.

Для вироблення спільної позиції щодо правового статусу біткойну та його регулювання Національний банк започаткував діалог із Міністерством фінансів, Державною фіскальною службою, Державною службою фінансового моніторингу, Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, а також Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. За участю вказаних державних установ це питання буде розглядатися на найближчому засіданні Ради з фінансової стабільності, яке планується провести до кінця серпня.

Варто відзначити, що влітку 2017 р. Києві на території державного підприємства “Лікувально-оздоровчий центр” Інституту електрозварювання ім. Патона київська поліція спільно з СБУ виявили 200 одиниць комп'ютерного обладнання для генерації криптовалюти біткойн, так звані “майнери”, яке працювало з порушенням законодавства України [10].

Разом з тим вже сьогодні в окремих закладах сфери послуг в столиці України можна розрахуватися відомими криптовалютами. І кількість таких закладів зростає. Це не дивно з огляду на світову поширеність і популяризацію криптовалют у провідних фінансових та торгових центрах світу (Дубаї, Лондон, Токіо тощо).

Важливість унормування всіх юридичних та фінансових моментів, що стосуються біткойнів та інших криптовалют, в Україні зростає з кожним днем. Адже вже 4 вересня 2017 р. у Києві у тестовому режимі запрацювали перші шість криптоматів, що дозволяють купляти біткойн за готівку...

Висновки. На сьогодні варто дочекатися, коли біткойн та інші криптовалюти налагодять свою систему безпеки і стабільність роботи, після чого необхідно почати створення механізму, необхідного для їх коректної роботи. Передусім це стосується

формування законодавчої бази, яка б регулювала існування криптовалют як в окремо взятій країні, так і на міждержавному рівні. Потім необхідно створити інфраструктуру, яка б забезпечувала повноцінне функціонування такої фінансової системи, дозволити розрахунки криптовалютами через термінали і різноманітні актуальні сервіси, що підвищить попит на них і кількість операцій, проведених із криптовалютою, а отже сприятиме фінансовій безпеці країни.

Список використаних джерел:

1. Bitcoin [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.investopedia.com/terms/b/bitcoin.asp#ixzz4pcSbJBdO>
2. Bitcoin Classic. Investopedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.investopedia.com/terms/b/bitcoin-classic.asp#ixzz4pcRhWk3F>
3. Bitcoin Wallet Definition. Investopedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.investopedia.com/terms/b/bitcoin-wallet.asp#ixzz4pcTE5fkN>
4. Дубенский В.С. Эволюция Bitcoin. Почему валюты боится власть? / В.С. Дубенский [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://chp.com.ua/all-news/item/37954-evolyutsiya-bitcoin-pochemu-valyuty-boitsya-vlast>
5. Ethereum World News. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ethereumworldnews.com/bitcoin-hard-fork-august-1st-happening-latest-development-investors-know/>
6. Коваль С.Ю. Криптовалюти як складова частина фінансової системи: стан і перспективи розвитку в Україні / Коваль С.Ю. // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – Випуск 15. – С. 529-533.
7. Поливка Н. М. Криптовалюти і «різноманітні біткоіни» / Н.М. Поливка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://yur-gazeta.com/publications/practice/informatsiyne-pravo-telekomunikaciyi/kriptovalyuti-i-riznomanitni-bitkoini.html>
8. Резніченко С.В. Біткоін: валюта майбутнього чи фінансова піраміда? / С.В. Резніченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ua.prostobank.ua/e_banking/statti/bitkoyin_valyuta_maybutnogo_chi_finansova_piramida
9. Різкий розворот. Криптовалюти Bitcoin і Ethereum стрімко змінили курс. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://biz.nv.ua/ukr/markets/rizkiy-rozvorot-kriptovalyuta-bitcoin-i-ethereum-strimko-zminili-kurs-1506111.html>
10. У Нацбанку пояснили правовий статус криптовалюти в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zik.ua/news/2017/08/11/u_natsbanku_poyasnily_pravovyy_status_kryptovalyuty_v_ukraini_1148903
11. Шевченко Л.В. Темная сторона биткоина: чем опасны криптовалюты? / Л.В. Шевченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ubr.ua/ukraine-and-world/technology/temnaia-storona-bitkoina-chem-opasny-kriptovalyuty-357155>

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 330.564

Шубала І.В. к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ПОКАЗНИКІВ РОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ РЕГІОНУ

У статті проаналізовано основні показники розподілу доходів домогосподарств на регіональному рівні. На основі аналізу виявлено, що спостерігаються негативні тенденції зменшення доходів домогосподарств, що призводить до погіршення купівельної спроможності громадян Волинської області.

Ключові слова: доходи, домогосподарства, диференціація доходів, децильний коефіцієнт, прожитковий мінімум.

Шубала І.В.

АНАЛИЗ И ОЦЕНКА ПОКАЗАТЕЛЕЙ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ ДОХОДОВ ДОМОХОЗЯЙСТВ РЕГИОНА

В статье проанализированы основные показатели распределения доходов домохозяйств на региональном уровне. На основе анализа выявлено, что наблюдаются негативные тенденции уменьшения доходов домохозяйств, что приводит к ухудшению покупательной способности граждан Волынской области.

Ключевые слова: доходи, домохозяйства, дифференциация доходов, децильный коэффициент, прожиточный минимум.

Shubala I.

ANALYSIS AND EVALUATION OF INDICATORS OF DISTRIBUTION OF INCOMES OF REGIONAL HOUSEHOLDS

The article analyzes the main indicators of household income distribution at the regional level. On the basis of the analysis, it was found that there are negative trends in household income reduction, which leads to a deterioration in the purchasing power of citizens of the Volyn region.

Key words: income, households, income differentiation, decile coefficient, subsistence minimum..

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На сьогоднішній день проблема диференціації доходів постає досить гостро, адже значна частина населення нашої країни знаходиться за межею бідності, що призводить до погіршення соціально-економічного життя населення. Зокрема, домогосподарства беруть участь у розподілі і перерозподілі валового внутрішнього продукту і національного доходу, а також відображають рівень життя населення і формують передумови для розвитку людського капіталу. Державне регулювання доходів населення (домогосподарств) є однією із складових соціальної політики країни. Вона являє собою систему заходів та норм законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру. Ця система спрямована на створення умов, які сприяють відтворенню та розвитку робочої сили, а також послаблюють соціальну напруженість.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Вивченням проблем диференціації доходів населення займалося чимало вітчизняних та зарубіжних вчених зокрема: Г. Поляк, Т. Кізима, Ю. Станкевич, Е. Лібанова, О. Бєрвєно, К. Швабій, Г. Бєккер, Дж. М. Кейнс, К. Ланкастер, А. Маслоу та інші. Їх дослідження суттєво збагатили загальну теорію диференціації доходів, та систему формування доходів домогосподарств. Водночас дана проблема потребує всебічного наукового дослідження щодо економічної інтерпретації тенденцій зміни показників аналізу та оцінки розподілу доходів домогосподарств на регіональному рівні.

Цілі статті. Основна ціль даного дослідження – провести критичний аналіз та узагальнюючу оцінку зміни основних показників розподілу доходів домогосподарств на прикладні окремого регіону – Волинської області.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Доходи домогосподарств і їх диференціація на даному етапі розвитку економіки займають лідируючі позиції у вивченні і вдосконаленні. У сучасній практиці існує чимало показників, які визначають рівень доходів населення, їх динаміку, а також межу бідності громадян. Одним із основних показників доходів населення є децильний коефіцієнт.

Децильний коефіцієнт доходів населення визначає у скільки разів найменші доходи заможних верств населення перевищують найвищі доходи найменш забезпечених верств населення.

Статистичні дані Головного управління статистики у Волинській області показують, що децильний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення протягом трьох досліджених років різко міняється. У 2013 році він показував, що найменші доходи 10% найзаможнішого населення перевищують у 4,3 рази найнижчі доходи 10% найменш забезпечуваного населення. Проте протягом двох наступних років цей показник у рази змінюється. Найменша різниця у доходах становить у 2014 році – 2,5 рази, це майже у 2 рази менше, чим у попередньому році, проте у 2015 році вже 3,5 рази. На нашу думку, вплив на такий стан доходів має «Революція гідності» та конфлікт на Сході країни .

Зміну децильного коефіцієнта у Волинській області відображено на рисунку 1, а також показано децильний коефіцієнт фондів (по загальних доходах).

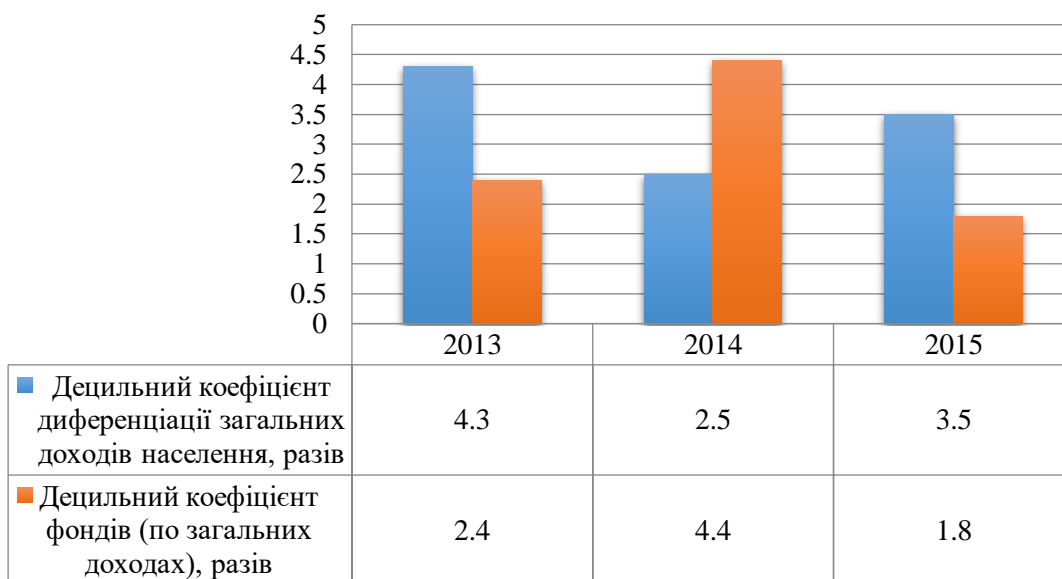

Рис.1. Децильний коефіцієнт доходів населення Волині за 2013-2015 рр., разів (побудовано автором на основі джерела [1])

У таблиці 1 розраховано відхилення децильного коефіцієнта протягом 2013 – 2015 років. Також слід зауважити, що децильний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення у 2013 році найнижчий, проте саме у цьому році рівень життя громадян був найвищим. Ми вважаємо, що цей коефіцієнт показує різницю доходів між різними верствами населення, але не відображає рівень життя громадян, адже він показує лише доходи населення не враховуючи рівень цін, величину податків і купівельної спроможності громадян.

Як бачимо з таблиці 2, у 2014-2015 роках децильний коефіцієнт диференціації загальних доходів знаходяться на однакових рівнях. Це свідчить про те, що в середньому у всіх областях країни політика доходів майже однакова, а також не існує суттєвої диференціації по доходах найменш забезпечених громадян і найбільш забезпечених.

Така ситуація спричинена такими факторами:

- піднесення народу («Революція гідності»);
- зміна влади;
- розслідування гучних справ через корупцію;
- страх перед правосуддям і т.д.

Таблиця 1

Диференціація життєвого рівня населення Волинської області за 2013–2015 рр.

Показники	Роки		
	2013	2014	2015
Тис. осіб	76,2	147,5	74,7
У відсотку до загальної чисельності населення	7,3	14,1	7,2
Довідково: середньорічний розмір прожиткового мінімуму (у середньому на одну особу в місяць, грн.)	1113,7	1176,0	1227,3
Децильний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення, разів	2,2	2,6	2,5
Децильний коефіцієнт фондів (по загальних доходах), разів	3,1	3,4	4,1

Примітка: складено автором на основі джерела [3]

Таблиця 2

Розподіл населення України за децильними коефіцієнтами за 2013–2015 рр.

Показники	2013 рік	2014 рік	2015 рік
Децильний коефіцієнт диференціації загальних доходів, разів	2,7	2,6	2,6
Децильний коефіцієнт фондів (по загальних доходах), разів	4,6	4,4	4,5
Коефіцієнт Джині	0,237	0,226	0,227

Примітка. Складено автором на основі джерела [3]

Через низькі доходи чимала кількість громадян живуть за межею бідності. Бідність населення – це соціальне становище громадян країни, в процесі якого вони не мають матеріальних коштів для забезпечення «нормального» життя особисто собі та власним дітям. На сьогоднішній день, ми можемо сказати, що велика частина населення не лише області, але і країни в цілому не задоволенні своїм життям. На початку 2015 року було проведено опитування, чи громадяни країни вважають себе бідними, 44% респондентів сказали, що вони бідні [4].

Волинська область у 2015 році була однією із областей, де середній рівень заробітної плати був надзвичайно низьким, а саме близько 2700 грн за місяць, що призвело до погіршення купівельної спроможності громадян. Слід відмітити, що наша країна за даним показником із 42 країн світу зайняла 41 місце [3]. Це приголомшливий результат, який має привернути увагу керівництва держави та підштовхнути до рішучих дій для підвищення рівня життя населення.

За допомогою формули розраховано рівень бідності населення протягом трьох досліджених років.

$$РБ_{2013} = \frac{76,2}{1037,2} \times 100\% = 7,3\% .$$

У 2013 рівень бідності склав 7,3%. Зауважимо, Головне управління статистики у Волинській області надає дані, що середньорічний розмір прожиткового мінімуму (у середньому на одну особу в місяць) складає 1113,7 грн.

$$РБ_{2014} = \frac{76,2}{1038,6} \times 100\% = 14,1\% .$$

Відсоток бідності стрімко зріс у 2014 році і склав 14,1%, що на 6,8% більше, ніж у 2013 році, незважаючи на те, що середній рівень прожиткового мінімуму збільшився на 62,3 грн.

$$РБ_{2015} = \frac{74,7}{1040,2} \times 100\% = 7,2\% .$$

У 2015 році рівень життя населення покращився. Відсоток бідності зменшився відносно 2014 року на 6,9% і становив 7,2%. Спостерігається збільшення середнього рівня прожиткового мінімуму до 1227 грн.

Зменшення рівня бідності населення на регіональному рівні не дає підстав вважати, що життя громадян покращилось, оскільки значна частина населення немає можливості забезпечити свої сім'ї гідним рівнем доходів для задоволення власних потреб.

На рисунку 2 відображено динаміку зміни рівня бідності у регіоні протягом трьох досліджених років. У 2014 році 14,1 % громадян Волинської області мали доходи нижчі

прожиткового мінімуму, які провокували зростання соціальної напруги та свідчили про відсутність середнього прошарку суспільства. Така ситуація є досить несприятливою, адже її розвиток може призвести до збільшення бідності, зниження рівня життя населення області, а також чіткого поділу суспільства на «багатих» і «бідних».

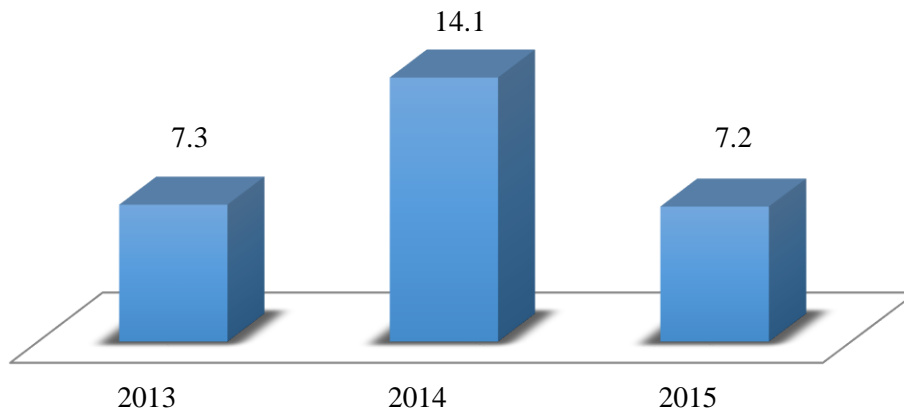

Рис.2. Відсоток жителів Волині з доходами нижче прожиткового мінімуму за 2013-2015 рр., % (побудовано автором на основі джерела [1])

На нашу думку, така диференціація спричиняється суттєвою корупцією і тіншовими доходами.

Також одним із основних регуляторів доходу громадян є споживчий кошик, який передбачає мінімальний набір товарів і послуг, які необхідні людині для життя. Перелік необхідних товарів і послуг повинен переглядатися раз в 5 років, не рідше, щоб врахувати розвиток суспільства і технологій. В Україні переглядали цей перелік в 2000 році, а в 2015 році додали ще кілька пунктів. Проте у цьому наборі на достатньо низькому рівні стоять такі потреби як оплата комуналь-них послуг, платне лікування, платна освіта і ніяк не згадані потреби в особистому розвитку та відпочинку [4].

У нашому випадку було розглянуто саме перерозподіл грошових коштів домогосподарств Волині, що подано у таблиці 3.

Таблиця 3

Розподіл доходів домогосподарств протягом 2013–2015 рр.

Показники	Роки			Відхилення			
	2013	2014	2015	2014/2013		2015/2014	
				абс.	від.	абс.	від.
Всього тис. грн.	26907	27986	33695	1079	4,01	5709	20,4
Придбання товарів та послуг	25405	29324	36860	3919	15,4	7536	25,7
Доходи від власності, сплачені	177	196	277	19	10,7	81	41,3
Поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансфери	1420	2389	2199	969	68,2	-190	-7,9
У тому числі: Поточні податки на доходи, майно	1025	1177	...	152	14,8	-100	-100
Нагромадження фінансових активів	373	-952	532	-573	-155,2	-420	44,1
Приріст фінансових активів	-468	-2971	-6173	-2503	534,8	-3202	-107,8

Примітка: складено автором на основі джерела [3].

Згідно із даними рисунку 3, а також таблиці 3 бачимо, що найбільше витрат протягом трьох досліджуваних років надходять на придбання товарів та послуг, також високий відсоток мають податки на доходи, майно та інші поточні трансфери. І знову можемо виділити 2014 рік, який був нестабільним.

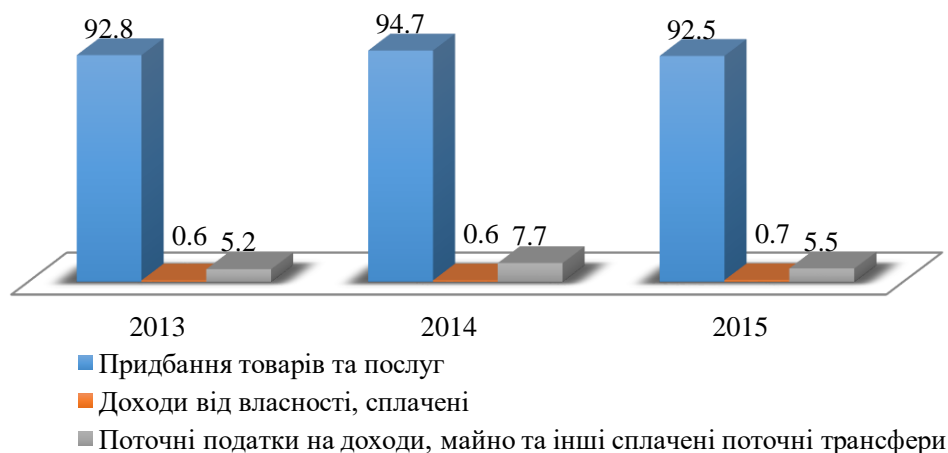

Рис. 3. Перерозподіл доходів домогосподарств у % за 2013-2015 рр. (побудовано автором на основі джерела [3])

Як на наш погляд, проблемним являється і те, що надзвичайно низьким є показник «нагромадження фінансових активів». У 2014 році він опустився нижче нуля. Слід зазначити, що це лише офіційні показники, а реально можна побачити набагато гірші результати. Вітчизняні та зарубіжні вчені зазначають, що придбання житлового приміщення повинно виплачуватися із заощаджень домогосподарств, в нас виникає питання, за які кошти громадяни повинні виплачувати покупку житла, навчання дітей, мобільний зв'язок та інші подібні споживання, які не передбачено у «споживчому кошику України», якщо рівень заощаджень не дозволяє цього зробити.

На рисунку 4 відображено приріст доходів домогосподарств Волинської області протягом 2013-2015рр.

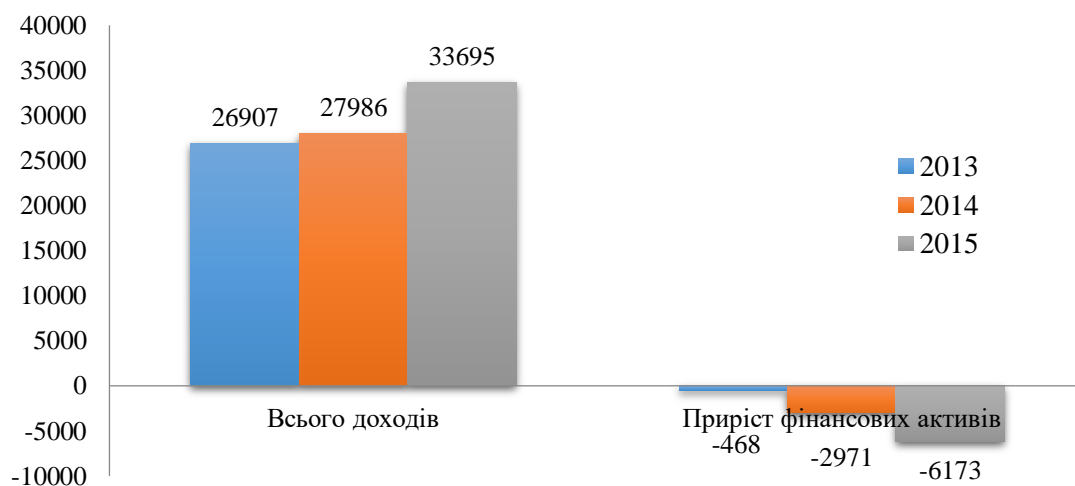

Рис. 4. Приріст доходів домогосподарств Волині за 2013-2015 рр., млн. грн. (побудовано автором на основі джерела [3])

Згідно статистичних даних видно, що витрати населення області набагато більші за їх доходи, приріст фінансових активів не відбувається, люди «живуть в борг». Із кожним

роком ця тенденція погіршується, так протягом 2013–2015 років приріст фінансових активів домогосподарств Волинської області зменшився на 5707 грн.

У таблиці 4 наведено кількість продуктів, які споживає в середньому одна особа в місяць у Волинській області.

Таблиця 4

Споживання продуктів харчування на одну особу у Волинській області за 2013-2015 рр.

Показники	Роки			Абсолютне відхилення	
	2013	2014	2015	2014/2013	2015/2014
М'ясо і м'ясопродукти, кг	4,7	4,7	4,5	0	-0,2
Молоко і молочні продукти, кг	20,5	19,9	19,5	-1	-0,4
Яйця, шт.	19	18	19	1	1
Риба і рибодукти, кг	1,7	1,7	1,2	0	-0,5
Цукор, кг	3,4	3,4	3	0	-0,4
Олія та інші рослинні продукти, кг	2	1,9	1,8	-0,1	-0,1
Картопля, кг	9,5	9,8	8,6	0,3	-1,2
Овочі та баштанні, кг	9,1	8,4	8,4	-0,7	-
Фрукти, ягоди, горіхи, виноград, кг	3,3	3,1	2,8	-0,2	-0,3
Хліб і хлібні продукти, кг	9,8	9,2	8,7	-1,1	-0,5

Примітка. Побудовано автором на основі джерела [3].

Негативним явищем є те, що жителі Волинської області споживають все менше продуктів харчування. Зокрема найбільше зменшилося споживання молочних продуктів їх рівень знизився у 2015 році на 0,2 кг в порівнянні з 2014 роком, картоплі – на 1,2 кг, а хліба – на 0,5 кг менше. Це свідчить, що значна частина населення не має купівельної спроможності забезпечити себе продуктами першої необхідності, адже ціни стрімко зростають з року в рік.

Висновок. Отже показників, які відображають диференціацію доходів населення є чимало, кожен із них має свої переваги та недоліки. Конкретного показника, який дав би реальні цифри не існує, адже значна частина населення приховує свої реальні доходи, також існують громадяни, доходи яких неможливо визначити. У процесі дослідження виявлено як позитивні, так і негативні сторони регіональної політики у сфері доходів. Нажаль негативних сторін у цій політиці більше. Зокрема виділено такі негативні явища в регіоні та в країні в цілому:

- надзвичайно низький рівень реального доходу громадян, який не відповідає потребам людини у житті, у розвитку, для створення власних сімей;
- майже відсутність середнього класу, що спричиняє чіткий поділ на «бідних» і «багатих» громадян;
- через низький рівень заробітної плати громадяни починають вести нелегальні справи, емігрувати в інші країни чим зменшують бюджет України і збільшують рівень тіньової економіки;
- 44% громадян країни вважають себе бідними, що говорить про незадоволення рівнем життя;
- соціальні виплати у структурі загальних доходів населення Волині перевищують рівень заробітної плати, така тенденція є небезпечною для розвитку країни;
- на даний момент в Україні існує велика частка громадян, які імітують потребу у соціальних виплатах, за допомогою корупції або родинних зв'язків здобувають для себе соціальні виплати;

– через низьку заробітну плату жителі емігрують або відмовляються працювати в Україні, а якщо працюють, то лише не офіційно, відповідно не сплачують податки у державний бюджет.

Загалом рівень доходів населення протягом останніх років збільшується, але таку тенденцію важко назвати позитивною, адже комунальні платежі, ціни на продукти першої необхідності швидко зростають. Зрозуміло, що грошові кошти, які громадяни отримують неофіційно проходять повз державний бюджет, тобто податки не сплачуються. Це не дозволяє отримати статистику реального рівня доходів населення країни, а в результаті виникають системні проблеми в економіці країни.

Список використаних джерел:

1. Бервено О. Вплив надмірної нерівності доходів на якість життя / О. Бервено // Проблеми економіки. – 2014. – №1. – С. 304–308.
2. Лібанова Е. Аналіз бідності та соціальних наслідків економічної кризи в Україні [Електронний ресурс] / Е.Лібанова; Інститут демографії та соціальних досліджень НАНУ. – К., 2010. – Режим доступу: http://www.undp.org.ua/files/ua_35927.
3. Офіційний сайт Головного управління статистики у Волинській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс].
5. Качан Є.П. Економіка праці та соціально-трудова відносина: Навч.-метод. Посібник / За заг. ред. проф. Є.П. Качана– Тернопіль: ТДЕУ, 2006. – 373 с.
6. Кізима, Т. О. Бюджет домогосподарства: теоретичні основи та прагматизм формування в сучасних умовах / Т. О. Кізима // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ : зб. наук. праць. – Кривий Ріг, 2008. – Вип. 3 (15). – С. 123–129.
7. Лісовий А.В. Економічний аналіз доходів населення: стан, структура, динаміка / А.В. Лісовий, І.І. Чуницька // Наукові праці НДФІ. – 2010. – № 5. – С. 18-22.
8. Станкевич Ю. Ю. Домогосподарство в ринковій економічній системі та його відображення у світовій економічній думці ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Ю. Ю. Станкевич. – К., 2010. – 19 с.
9. Холод Н.М. Розподіл доходів та бідність у перехідних економіках: моногр. / Н. Холод. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – 442 с.
10. Швабій К.І. Довгострокова тенденція розподілу доходів населення в Україні / К.І. Швабій // Фінанси України : журнал. – 2010. – № 1(10). – С. 77-86.

Рецензент: д.е.н., доцент Шубалий О.М.

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

УДК:330.341.1

Багмет К.В., к.е.н.

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗМІНИ: ПОШУК ШЛЯХІВ СТВОРЕННЯ ЕФЕКТИВНИХ ІНСТИТУТІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

У статті обґрунтовано необхідність дослідження змін, що відбуваються у соціальній сфері, на основі методології інституційної теорії, систематизовано та проведено критичний аналіз теоретичних концепцій інституційних змін: інституційного проектування, інституційного планування, концепцій трансплантації та вирощування інститутів. Досліджено принципи та процедури інституційного проектування як форми цілеспрямованого створення та впровадження в національну економіку інститутів, виявлено теоретичні та методологічні суперечності концепції інституційного проектування. З метою підтримання взаємодії інституту, що впроваджується, обґрунтовано створення інститутів підтримки.

Ключові слова: інститути, інституційні зміни, інституційне проектування, трансплантація інститутів, інституційне середовище, трансакційні витрати, інститути управління, інститути підтримки

Bagmet K.

INSTITUTIONAL CHANGES: SEARCH FOR THE ESTABLISHMENT OF EFFICIENT SOCIAL INSTITUTES

The article substantiates the necessity of studying changes that take place in the social sphere based on the methodology of institutional theory, systematically and critically analyzing the theoretical concepts of institutional changes: institutional planning, institutional planning, conceptions of transplantation and institution building. The principles and procedures of institutional planning as a form of purposeful creation and introduction institutes into the national economy are investigated, theoretical and methodological contradictions of the concept of institutional planning are revealed. In order to maintain the interaction of the institute being implemented, the establishment of support institutions has been substantiated.

Key words: institutes, institutional changes, institutional planning, institution transplantation, institutional environment, transaction costs, management institutes, support institutes

Багмет К.В.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ: ПОИСК ПУТЕЙ СОЗДАНИЯ ЭФФЕКТИВНЫХ ИНСТИТУТОВ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ

В статье обоснована необходимость исследования изменений, которые происходят в социальной сфере, на основе методологии институциональной теории, систематизированы и проведен критический анализ теоретических концепций институциональных изменений: институционального проектирования, институционального планирования, концепций трансплантации и выращивания институтов. Исследованы принципы и процедуры институционального проектирования как формы целенаправленного создания и внедрения в национальную экономику институтов, обнаружено теоретические и методологические противоречия концепции институционального проектирования. С целью поддержания взаимодействия института, который внедряется, обосновано создание институтов поддержки.

Ключевые слова: институты, институциональные изменения, институциональное проектирование, трансплантация институтов, институциональная среда, трансакционные издержки, институты управления, институты поддержки

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичним завданням. Теоретична площина формування регулюючих механізмів (по суті питання ролі держави та її регулюючого впливу на забезпечення добробуту та стабільності соціально-економічного прогресу) є, як відомо, досить неоднозначною. Класична та неокласична економічна теорія наголошують на

ефективності ринку без втручання держави. Проте останнім часом роль і місце держави в економіці суттєво переосмислено, особливо на межі тисячоліть у світі, що глобалізується. На підтвердження цього можна навести доповідь Світового банку «Держава, у світі що змінюється», де ефективна держава визначається як така, що «життєво необхідна для надання товарів та послуг, а також для створення правил гри та інститутів, що дозволяють процвітати ринкам, а людям мати більш здорове та щасливе життя» [7, с. 2]. Наголошується, що без цього неможливо досягти стійкого розвитку ані в економічній, ані у соціальній сфері. Як ілюстрацію цієї тези наведемо той факт, що протягом ХХ століття темпи зростання обсягу коштів, перерозподілених державними структурами в розвинених країнах, випереджали темпи зростання ВВП. Так, наприклад, обсяг державних витрат США у 1929 р. склав приблизно 10% ВВП, а у 1987 р. збільшився майже у 3,5 рази – до 34,8% ВВП [1]. Називають різні причини такої ситуації, проте зміни є очевидними і потребують глибокого аналізу, результати якого значною мірою залежать від адекватності методологічного інструментарію.

З огляду на характер змін, що наразі відбуваються у соціальній сфері, можна стверджувати, що підходи, розроблені в межах інституційної теорії, точніше в межах неоінституціоналізму, можна вважати найбільш адекватним методологічним підґрунтям для дослідження трансформацій цієї сфери національної економіки та вироблення рекомендацій щодо її державного регулювання.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідження трансформації соціально-економічних інститутів широко представлені у вітчизняній та зарубіжній економічній літературі. Серед вітчизняних вчених необхідно відзначити праці Гриценка О., Дементьєва В., Білої С., Таміліної Л. [12], Бакланової О. Доробок інституціоналізму складають праці Норта Д., Уільямсона О. [17], Кінгстона К. [13], Оффе К. [15], Полтеровича В. [8, 9], Тамбовцева В. [10, 11], Радаєва В. та інших. Проте дискусійними залишаються багато питань, зокрема питання створення інститутів та їх ефективного запуску в умовах економік, що знаходяться на етапі реформування.

Цілі статті. Аналіз підходів до створення інститутів та визначення умов їх ефективного впровадження в умовах транзитивних економік.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Зовнішні впливи, викликані глобалізацією та євроінтеграційним рухом України та ускладнені трансформаційними процесами всередині країни, посилюють соціальну нерівність, та формують потребу у науковому обґрунтуванні нових підходів до соціального захисту. Та й загалом можна стверджувати, що розвиток соціальної сфери детермінує розвиток людського капіталу, який сьогодні є основним фактором, що визначає стратегічні конкурентні переваги національної економіки. Ще одним аргументом на підтвердження необхідності включення у площину аналізу саме змін у соціальній сфері, є той факт, що серед п'яти фундаментальних завдань держави, визначених у [7], два безпосередньо стосуються соціальної сфери – це інвестиції в основи соціального забезпечення та інфраструктуру і підтримка незахищених груп населення.

Як аргумент на користь використання методології та інструментарію саме неоінституційної теорії для аналізу змін можна навести висловлювання Б. Мільнера, наведене у передмові до російськомовного видання відомої книги Д. Норта: «У своїх працях Дуглас Норт пропонує не теорію економічної динаміки, а аналітичну базу цієї теорії, що здатна розширити розуміння історичної еволюції економічних процесів й дати орієнтири для розробки економічної політики» [6, с. 6].

Підходи, що пояснюють інституційні зміни – створення, впровадження інститутів, заміна одних інститутів іншими, суттєво різняться між собою – від абсолютної неможливості запровадження, перенесення інститутів, що показали свою ефективність в інших країнах, через національні культурні, світоглядні особливості, традиції, та

підходами, що обґрунтовують можливість швидкого запозичення, перенесення ефективних інститутів.

Традиційно інституційні зміни описують двома принципово різними типами – еволюційним та революційним [12, 13]. Еволюційний тип інституційних змін (еволюційний раціоналізм Ф. Хайєка) є наслідком розвитку економічних відносин і передбачає, що формування інститутів ініціюється економічними агентами (відбувається на мікрорівні) через те, що чинні інститути не дозволяють забезпечувати зростання прибутків в межах наявних ресурсів. Основною перевагою такого типу інституційних змін є те, що створені інститути повністю відповідають характеристикам економіки, оскільки їх виникнення є відповіддю на зміни в економічній системі [12], а отже, зменшується ймовірність опортуністичної поведінки. Крім того, ініціація «знизу» мінімізує політичні ризики та трансакційні витрати, що пов'язані із впровадженням інституту.

Революційний тип інституційних змін є результатом свідомого політичного рішення щодо створення інституту. Цей тип реалізується через діяльність держави, яка бере на себе функцію відбору і впровадження інститутів, які вважаються прийнятними в нових умовах [12].

Попри більшу результативність інститутів, створених еволюційним шляхом, що підтверджено окремими дослідженнями [12], необхідність революційних змін зумовлюється потребою реформування національних економік, адже саме зміни інститутів є необхідною умовою успіху реформ. Як зазначають зокрема вчені, що досліджували процес реформування російської економіки, модернізація для трансформаційних економік – це не стільки оновлення обладнання, інвестиції і, навіть, не інновації, це передусім досягнення конкурентоздатності інститутів, а отже, спрямовані їх зміни [4, с. 5].

Нагальна необхідність реформування уже не ставить питання вибору між еволюційним чи революційним типом, вона формує потребу в обґрунтуванні найбільш дієвого підходу до цілеспрямованого формування та впровадження інститутів. У вирішенні цього завдання наразі напрацьовані підходи, які запропоновані дослідниками трансформаційних економік [2, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 17]. Наразі ці підходи ми пропонуємо згрупувати у два блоки: 1) «створення» – підходи, що обґрунтовують процедуру створення інститутів для кожного конкретного випадку, 2) «перенесення» – підходи, що обґрунтовують доцільність перенесення існуючих інститутів, які показали свою результативність (таблиця 1).

Зупинимось на підходах, що обґрунтовують створення інститутів, найбільш дискусійним серед яких, на нашу думку, є підхід, запропонований В. Тамбовцевим [10, 11] – концепція інституційного проектування. Останнє все частіше розглядається як форма державного регулювання економіки в цілому та окремих її сфер. Проте залишається багато запитань щодо адекватності методології та практичного застосування інституційного проектування. (Близькою за змістом до інституційного проектування є також концепція інституційного будівництва).

В. Тамбовцев інституційне проектування визначає як «розробку ідеальних нормативних моделей економічних інститутів, що свідомо і цілеспрямовано «імплантуються» в масову господарську поведінку» [10, с. 84]. Й інститут, що проектується, і процес його впровадження, «імплантації» в інституційне середовище економіки є об'єктами інституційного проектування, отже, згідно із запропонованим підходом «повний інституційний проект повинен включати два розділи: компоненти інституту і компоненти, що забезпечують його створення, зв'язок та взаємодію з іншими інститутами в економіці чи певному її фрагменті» [10, с. 89].

Підходи, що пояснюють інституційні зміни

Створення	Перенесення
Інституційне проектування (В. Тамбовцев) – розробка ідеальних нормативних моделей економічних інститутів, що свідомо і цілеспрямовано «імплантуються» в масову господарську поведінку» [1, с. 84].	Трансплантація інститутів (В. Полтерович) – процес запозичення інститутів, що розвивається в іншому інституційному середовищі
Інституційне будівництво (Г. Клейнер) – цілеспрямований, алгоритмізований та ешелонований у часі процес створення інститутів, подібний до будівництва будівель і споруд [9].	
Інституційне планування (П. Лемещенко) – це усвідомлене формування таких норм, правил, порядків, які, відображаючи закони сучасних тенденцій, дозволяють оптимізувати відносини та інтереси різних соціальних груп і класів, досягаючи компромісу інтересів, як на міжнародному рівні, так і на рівні національно-державного устрою [9].	
Вирощування інститутів (Я. Кузьминов, В. Радаєв, Є. Ясін) – цілеспрямовані інституційні зміни через вирощування інститутів як альтернатива і еволюційному раціоналізму з його упором на стихійний розвиток, і політико-правовому конструктивізму, що виходить з можливості швидких кардинальних перетворень	
Інституційне експериментування (В. Полтерович) – метод відбору інституційних інновацій, що застосовується і у конструюванні інститутів, і у їх трансплантації	

Для реалізації інституційного проектування пропонується концепція, в основу якої покладено п'ять базових принципів, причому, перші два автор вважає загальними для будь-якої проектувальної діяльності, а решту – визначає як специфічні саме для інституційного проектування, оскільки вони враховують поведінку людей:

1. Принцип етапної повноти проекту.
2. Принцип компонентної повноти проекту.
3. Принцип достатнього різноманіття стимулів.
4. Принцип максимального захисту від опортуністичної поведінки.
5. Принцип співучасті.

Погоджуючись з тим, що саме вироблення адекватних принципів є основою реалізації будь-якого теоретичного підходу, вважаємо, що запропоновані автором окремі принципи та процедури, що забезпечують їх втілення, є дискусійними, і ставлять під сумнів ефективність застосування на практиці інституційного проектування, розробленого на основі описаної теоретичної моделі. Запитання виникають саме стосовно принципів, які автор називає загальними для будь-якої проектувальної діяльності, пропонуючи їх застосовувати до проектування інститутів.

Зупинимось більш детально на змістовному наповненні принципу етапної повноти проекту. Як один із етапів В. Тамбовцев визначає *етап розробки варіантів досягнення цілі*, на якому реалізується «формування структур індивідуальної і групової діяльності економічних агентів, в результаті якої повинні здійснитися бажані зміни в економічних процесах» [10, с. 86]. Автор наполягає, що кожен варіант повинен відповідати трьом обов'язковим вимогам, а саме забезпечувати: 1) відповідність принципу компонентної повноти, 2) відповідність варіантів, що розробляються, усім типам інститутів, що потребує багатоаспектної їх класифікації, 3) визначення критерію, за яким буде відібрано варіант: за пропозицією автора – це мінімум трансакційних витрат, тобто процедура передбачає обов'язкову прогностичну оцінку останніх за кожним варіантом. Не заглиблюючись у подальший опис принципу етапної повноти зазначимо, що остання процедура є досить суперечливою, як з методологічної, так і з практичної точки зору. По-перше, повний опис і врахування усіх наслідків впровадження інститутів є надскладним завданням на етапі проектування. Як зазначає В. Полтерович, «завчасно важко визначити, якою мірою характеристики інституційного та культурного середовища вплинуть на функціонування нового інституту» [9, с. 8].

По-друге, визначення абсолютного розміру трансакційних витрат наразі є найбільш складною науковою проблемою в межах неінституційної теорії, стосовно можливості розв'язання якої не знайдено однозначної відповіді. Останні дослідження свідчать, що наразі не існує єдиного стандарту кількісної оцінки трансакційних витрат на рівні економіки в цілому (а саме про цей рівень йде мова) як щодо вибору часового інтервалу оцінювання цих витрат, так і щодо способу класифікації видів діяльності та виокремлення трансакційної компоненти у структурі трансформаційних галузей [3]. Тому, коли йдеться про формування інститутів регулювання, які традиційно стосуються національної економіки в цілому, реалізувати запропонований підхід досить складно. Навіть у випадку реалізації процедури оцінки трансакційних витрат питання адекватності обраної методології може ставити під сумнів результати вибору інституційного проекту.

Дискусійним залишається також питання можливості здійснення окремих процедур. Так, одним із етапів згідно з принципом етапної повноти автор визначає деталізацію вибраного варіанта проекту - «доведення схеми інституту, що проектується, до рівня визначення конкретних суб'єктів-виконавців, індивідів чи юридичних осіб» [10, с. 88]. По-перше, виникають сумніви щодо доцільності такої процедури, по-друге, очевидно, що для окремих типів інститутів реалізація цієї процедури є фактично неможливою. Вважаємо за необхідне визначитися з типами інститутів, стосовно взагалі можливо реалізувати процедуру інституційного проектування.

Звернемося до класифікації інститутів, яка дає можливість ідентифікувати типи інститутів залежно від їх мети та швидкості змін, розроблену О. Уільямсоном [17]. Згідно з цією класифікацією пропонується чотири інституційних рівні, де розміщуються інститути залежно від швидкості змін, яких вони зазнають у процесі функціонування. Найвищий рівень представлений неформальними інститутами, для яких характерна незначна швидкість змін, переважно спонтанного характеру (релігійні норми, традиції тощо). Такі інститути розглядаються як каркас, в який вбудовуються формальні інститути. Періоди змін інститутів цього рівня можуть вимірюватися століттями і навіть тисячоліттями [17, с. 597].

До другого рівня віднесені так звані базові інститути – формальні інститути, що спільно з інститутами першого рівня формують стійку структуру (конституції, права власності тощо), швидкість їх змін є вищою порівняно з першим рівнем і обмежується десятками років [17, с. 598].

Третій рівень представлений інститутами управління, що регулюють повсякденні відносини (“contractual relations”). Зміни інститутів, віднесених до третього рівня, є більш швидкими порівняно з двома попередніми. Метою їх зміни є мінімізація трансакційних витрат, а тривалість змін вимірюється роками [17, с. 599].

Найнижчий, четвертий рівень представлений правилами, прописаними у контрактах (кількісні параметри, ціни тощо), зміни яких є постійними і швидкими.

О. Уільямсон визначає, що «нова інституційна економіка оперує на двох рівнях – другому і третьому» [17, с. 610], хоча не відкидає наявність зворотного зв'язку, що зумовлює інституційні зміни, від нижчого рівня до вищого.

Вочевидь, описана В. Тамбовцевим теоретична модель інституційного проектування не може бути повною мірою застосована для інститутів другого рівня і дуже обмежено використана для інститутів третього рівня, стосовно яких і виникає основна потреба у «проектуванні».

Проте основне протиріччя щодо впровадження цієї моделі формулюється в термінах теорії інститутів, а саме у термінах трансакційних витрат. Інституційне

проектування у теоретичній моделі В. Тамбовцева описується як окремий самостійний інститут³, який можна віднести до інститутів третього рівня за класифікацією О. Уільямсона, а отже, як і будь-який інший, формує певні трансакційні витрати. Дотримання визначених процедур передбачає значні за розміром трансакційні витрати (витрати пошуку інформації, оцінювання тощо). Отже, викликає основне запитання: наскільки доцільним є існування такого інституту з позиції відповідності критерію мінімуму трансакційних витрат? Відповідь на це питання може бути знайдена в результаті дослідження функціонування запропонованого інституту інституційного проектування⁴. Проте наразі складно говорити про його існування у реальній практиці. Крім того, не лише відсутність практичного досвіду, а теоретичні сумніви щодо дієвості проектування інститутів вимагають ґрунтовного опрацювання методології державного регулювання інституційних змін. Зокрема, К. Оффе, досліджуючи проектування інститутів для транзитивних економік країн Східної Європи, зазначає: «Проектування (design) – рідкісний і малоімовірний спосіб змін, і ще менш ймовірно, що діяльність щодо «проектування» усвідомлена, визнана і засвоєна як така» [15, с. 209]. Тому занадто багато «возитися» з інститутами, щоб їх спроектувати чи перепроєктувати, зробити більш стійкими, відповідними їх місії чи реалізувати інші види «проектної активності», майже напевне зумовить підрив довіри і змусить проєктувальників підлаштовуватися [15, с. 209].

У певному сенсі описана теоретична модель інституційного проектування нагадує рефлексію централізованої системи планування. Відсутність процедур планування та недієвість створених (запозичених) інститутів для транзитивних економік наразі актуалізує намагання адаптувати підходи планово-адміністративного управління до ринкового господарства. Так, П. Лемещенко, зазначаючи, що «ми у своєму розпорядженні в силу певних історичних і теоретичних традицій маємо тільки жорсткі форми управління, а саме адміністративно-юридичні» обґрунтовує процедуру інституційного планування для економіки Білорусі, яке має стати прерогативою не лише держави, а й адекватних суспільних органів [5]. Про які саме органи йдеться автор не уточнює, проте ця позиція свідчить про розуміння неефективності та ризиковості зосередження «проектних» чи «планових» процедур створення інституційної структури в руках держави.

Необхідно звернути увагу ще на один аспект. Коли мова йде про інституційне проектування, можливість запозичення інститутів, досвід використання яких підтверджує досить високу результативність, не розглядається оскільки не узгоджується із запропонованою теоретичною моделлю.

Більш м'якою альтернативою інституційному проектуванню можна вважати підхід російських вчених Я. Кузьминова, В. Радаєва, А. Яковлева, Є. Ясіна, які, досліджуючи проблему створення появи та розвитку нових ефективних інститутів у російській економіці, пропонують концепцію «вирощування інститутів» як проміжну між крайніми радикальними позиціями [4]. Вони зазначають: «Реформатори мають бути не інженерами чи імпортерами, що відшукують кращі світові практики, а садівниками» [4, с. 5].

³ Сам автор зазначає, що діяльність щодо інституційного проектування також має відповідати описаним принципам, і власне сама діяльність щодо створення нових інститутів – це частина економічної реальності, своєрідний «метайнститут» [10, с. 82].

⁴ Автор вказує на те, що вивчення ІІІ (інституційного проектування) як самостійного інституту потребує передусім емпіричного аналізу практичної реалізації інституційних проєктів [10, с. 89].

Проте повністю відмовитися від ідеї цілеспрямованого створення інститутів означає визнати неможливість реалізації реформ для багатьох економік, які наразі потребують саме інституційних змін, в тому числі й для України. Вважаємо, що питання у підсумку зводиться до обґрунтування найбільш адекватної поставленим цілям теоретичної моделі появи інституту в національній економіці. Ми вважаємо, що пошук цієї моделі необхідно проводити ґрунтуючись на ідеї перенесення інститутів. Найбільш послідовною можна вважати концепцію трансплантації інститутів, яку обґрунтовує В.Полтерович, розглядаючи її як процес запозичення інститутів, що розвиваються в іншому інституційному середовищі [8].

Отже, наведені підходи формують умовний ряд, у якому концепції інституційних змін структуровано за рівнем спланованості процедур запуску інститутів (рис. 1).

Вважаємо, що найбільш адекватна теоретична модель знаходиться посередині між «крайніми точками». Однак необхідно відзначити декілька принципових моментів, урахування яких дозволить зменшити негативні ефекти «запуску» нового (чи суттєво зміненого) для національної економіки інституту, що є лише початковою точкою процесу змін.

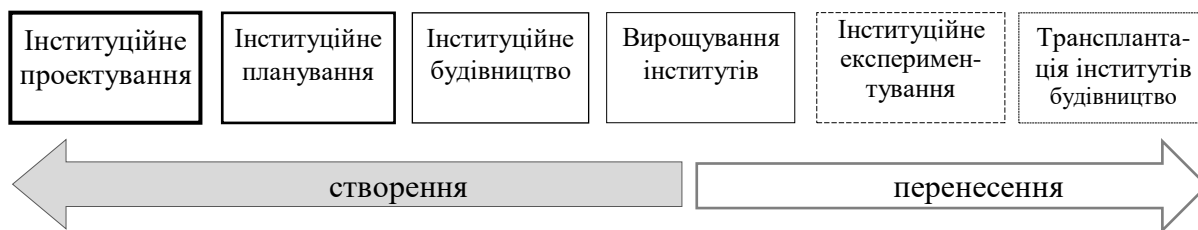

Рис. 1 Структурування концепцій інституційних змін в межах підходів «створення-перенесення»

Подальше функціонування інституту визначається, на нашу думку, його здатністю до взаємодії. Тут необхідно згадати, що Д. Норт саме у взаємодії організацій та інститутів вбачав напрями інституційних змін [6, с. 23]. Впровадження інституту має запустити ряд взаємодій: з іншими формальними та неформальними інститутами, з організаціями. Власне ця подальша взаємодія і дозволяє досягти мети, що ставилася на етапі прийняття рішення про запровадження інституту. А отже, коли мова йде про цілеспрямоване формування інститутів на макрорівні, повинна бути реалізована підтримка (налагодження) взаємодій у чинній інституційній системі. Така підтримка також має бути реалізована через відповідні інститути – інститути підтримки, які стосуються як держави, так і громадянського суспільства.

Висновки. Завданням подальших досліджень є обґрунтування відповідних взаємодій інститутів підтримки як необхідних умов ефективності інституційних змін. Особливо актуальними вважаємо реалізацію інституційних змін через створення інститутів підтримки для соціальної сфери, оскільки галузі соціальної сфери (освіта, охорона здоров'я, соціальний захист) значною мірою залежать від ефективності функціонування інших інститутів, зокрема інститутів регулювання.

Список використаних джерел:

1. Аузан А. А. Институциональная экономика : учебник / А. А. Аузан. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 415 с.
2. Клейнер Г. Б. Институциональные изменения : проектирование, селекция или протезирование? / Г. Б. Клейнер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kleiner.ru/wp-content/uploads/2014/12/institutizmenen.pdf>
3. Комкова А. А. Количественная оценка транзакционного сектора : возможности, ограничения, результаты / А. А. Комкова, А. Е. Шаститко // Научные исследования экономического факультета. Электронный журнал. – Том 6. Выпуск 3. – С. 25-58. – Режим доступу: <http://archive.econ.msu.ru/sys/raw.php?o=3554&p=attachment>

4. Кузьминов Я. И. Институты : от заимствования к выращиванию: опыт российских реформ и возможное культивирование институциональных изменений / Я. И. Кузьминов, В. В. Радаев, А. А. Яковлев, Е. Г. Ясин. – М. : ГУ–ВШЭ, 2005. – 54 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.hse.ru/data/2012/11/26/1301612767/2005_institution_ot_zaim_k_vyrasch.pdf
5. Лемещенко П. С. Институциональное планирование как основная форма государственного управления современной экономикой / П. С. Лемещенко. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.bsu.by/Cache/pdf/351673.pdf>
6. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / пер. с англ. А. Н. Нестеренко. – М. : Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 180 с.
7. Отчет о мировом развитии 1997. Государство в меняющемся мире. Международный банк реконструкции и развития / Всемирный банк [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://documents.worldbank.org/curated/ru/886571468156582917/pdf/173000RUSSIAN018213137761901PUBLIC1.pdf>
8. Полтерович В. М. Трансплантация экономических институтов / В. М. Полтерович // Экономическая наука современной России. – 2001. – № 3. – С. 24 -50/
9. Полтерович В. М. Стратегии институциональных реформ. Перспективные траектории / В. М. Полтерович // Экономика и математические методы. – 2006. – т. 42. – №. 1. – С. 3-18.
10. Тамбовцев В. Теоретические вопросы институционального проектирования / В. Тамбовцев // Вопросы экономики. – 1997. – № 3. – С. 82-94.
11. Тамбовцев В. Л. Основы институционального проектирования / В. Л. Тамбовцев. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 144 с.
12. Тамилина Л. Способы формирования контрактных институтов как факторы экономического роста : сравнительный анализ / Л. Тамилина, Е. Бакланова // Экономика Украины. – 2012. – № 4. – С. 4-15.
13. Kingston C. Comparing theories of institutional change / C. Kingston, G. Caballero // Journal of Institutional Economics. – 2009. – № 2 (5). – С. 151-180.
14. Mamadouh, V. The Introduction to Institutional Transplantation / V. Mamadouh, M. M. de Jong, K. Lalenis. – 2003 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.prd.uth.gr/uploads/discussion_papers/2003/uth-prd-dp-2003-13_en.pdf
15. Offe C. Designing Institutions for East European Transitions in the book “The Theory of Institutional Design” Edited by Robert E. Goodin, Cambridge University Press, 1998. – pp. 199-226.
16. The Theory and Practice of Institutional Transplantation. Experiences with the Transfer of Policy Institutions Editors. – 2002, Springer Netherlands, 313 p.
17. Williamson O. E. The New Institutional Economics: Taking stock, Looking ahead. Journal of Economic Literature, vol. XXXVIII, September, 2000, pp. 595-613.

Рецензент д.е.н., професор Кузьменко О.В.

УДК: 378.147.091.313.011.895

Василик Н.М., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ВНЗ

В статті розкрито зміст понять освітній процес, інноваційні технології в освіті, інноваційні технології в організації освітнього процесу у вищому навчальному закладі (ВНЗ). Проведено групування інноваційних технологій організації освітнього процесу у ВНЗ за трьома блоками: законодавчо-нормативний, змістовний та забезпечуючий. Охарактеризовано особливості інноваційних технологій організації освітнього процесу в межах визначених блоків. Сформовано механізм впровадженні інноваційних технологій в освітній процес університету.

Ключові слова: освітній процес, вища освіта, інновації в освіті, інноваційні технології в освіті, види інноваційних технологій в організації освітнього процесу.

Василик Н.М.

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОРГАНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА ВУЗ

В статье раскрыто содержание понятий образовательный процесс, инновационные технологии в образовании, инновационные технологии в организации образовательного процесса высшего учебного заведения (ВУЗ). Проведено группирование инновационных технологий к организации образовательного

процеса ВУЗ за трема блоками: законодавчо-нормативний, змістовий і забезпечувальний. Охарактеризовані особливості інноваційних технологій в організації освітнього процесу в межах визначених блоків. Сформульовано механізм впровадження інноваційних технологій в організацію освітнього процесу університету.

Ключевые слова: освітній процес, вища освіта, інновації в освіті, інноваційні технології в освіті, типи інноваційних технологій в організації освітнього процесу.

Vasilik N.

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN ORGANIZATION OF EDUCATIONAL PROCESS IN HIGHER EDUCATION

The content of the concepts of educational process, innovative technologies in education, innovative technologies in the organization of educational process in higher educational institutions (higher educational establishments) is disclosed in the article. The group of innovative technologies of organization of educational process in higher educational establishments is organized in three blocks: legislative, normative, informative and providing. The peculiarities of innovative technologies of organization of educational process within defined blocks are characterized. The mechanism of introduction of innovative technologies in the educational process of the university is formed.

Key words: educational process, higher education, innovations in education, innovative technologies in education, types of innovative technologies in the organization of educational process.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її з важливими науковими та практичними завданнями. Однією з головних ознак сучасного суспільства є його розвиток на основі інновацій. Цей процес у повній мірі має реалізовуватись й у освітній галузі, зокрема у вищій освіті. Інтеграція вітчизняної освітньої галузі до європейського та світового освітнього простору ставить перед вищими навчальними закладами (ВНЗ) країни вимоги переходу до інноваційної освіти з активним впровадженням інноваційних технологій.

Переважає більшість ВНЗ, що увійшли до «Топ 200 Україна» за останні 10 років показують позитивну динаміку їх роботи. Проте має місце ціла низка слабких місць вищої освіти України серед яких є брак коштів на закупівлю інноваційних техніки та технологій викладення навчального матеріалу та проведення науково-дослідної роботи, малу частку науково-інноваційної роботи в навчальних планах і загальному обсязі університетської діяльності, відірваність освіти і науки від реальних проблем і потреб ринку праці та реального сектору економіки, низький рівень інтеграції в європейський і світовий освітньо-науковий простори та інше. Щоб якомога швидше та якісніше подолати ці перепони необхідно сформувати чіткий механізм впровадження інноваційних технологій у освітній процес ВНЗ держави.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що питання впровадження інноваційних технологій у вищій школі розглядаються у працях Н. В. Артикуца, Ю. В. Бистрова, І. Р. Бузько, В. М. Вакуленка, Ф. Г. Ващука, Л. Й. Волкової, О. А. Дубасенюка, Г. П. Клімової, М. І. Кляпа, Л. В. Козака, М. М. Козяра, В. І. Лугового, В. І. Морозова, Г. О. Несторенка, Т. І. Туркота та інших. Зокрема О. А. Дубасенюк розглядає критерії педагогічної інновацій та складові освітньої інноватики. В. Луговий чітко узгоджує поняттєво-термінологічний апарат щодо інноваційних видів навчальної діяльності в контексті компетентнісного підходу. Поєднання традиційних та інноваційних методів

навчання в контексті загальних засад педагогіки вищої школи розглядають в своїх працях М. М. Козар та Т. І. Туркот. Детальну характеристику інноваційних методик викладання дисциплін розглядає Н. В. Артикула. Структуру інноваційного процесу в галузі вищої освіти було розкрито в працях Г. П. Клімова. Особливості використання сучасних інноваційних комп'ютерних технологій розкриває Л. Й. Волкова. Поряд з цим недостатньо вивченими залишаються види інноваційних технологій саме в організації освітнього процесу ВНЗ та механізм їх впровадження.

Цілі статті. Метою статті є обґрунтування теоретичних та прикладних положень інноваційних технологій в організації освітнього процесу у Вищих навчальних закладах, їх групування та формування рекомендацій щодо впровадження.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Термін «освітній процес» досить широко почав використовуватись із середини 2014 року, коли був включений у нову редакцію Закону України «Про вищу освіту» де зазначено, що «освітній процес – це інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що провадиться у вищому навчальному закладі (науковій установі) через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості» [1]. Варто відмітити, що у попередній редакції ЗУ «Про вищу освіту», яка діяла до 2015 року, терміну «освітній процес» не було, а виділялось таке поняття як «навчально-виховний процес», який забезпечує можливість: здобуття особою знань, умінь і навичок у гуманітарній, соціальній, науково-природничій і технічній сферах; інтелектуального, морального, духовного, естетичного і фізичного розвитку особи, що сприяє формуванню знаючої, вмілої та вихованої особистості [2]. Таким чином, сьогодні актуально використовувати термін освітній процес замість терміну навчально-виховний процес.

Освітній процес виступає як основа реалізації змісту освіти.

Освітній процес в університеті – це логічно побудована система організаційних, навчальних і науково-методичних заходів, спрямованих на реалізацію змісту освіти відповідно до державних стандартів освіти за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра та магістра [3].

Навчання у вищих навчальних закладах здійснюється за такими формами: 1) очна (денна, вечірня); 2) заочна (дистанційна). Форми навчання можуть поєднуватися.

Форми освітнього процесу у вищих навчальних закладах поділяються на [1]: навчальні заняття, самостійна робота, практична підготовка, контрольні заходи.

Основними видами навчальних занять у вищих навчальних закладах є: лекція; лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття; консультація.

Вищий навчальний заклад має право встановлювати інші форми освітнього процесу та види навчальних занять [1].

Сучасні вітчизняні вчені розглядають інновацію в освіті як процес створення, поширення і використання нових способів для вирішення педагогічних проблем оригінальними, нестандартними підходами [4, с. 105]. Під інноваційною освітою розуміють галузь, яка постійно оновлюється знаннями, технологіями, засобами навчання, організаційними та управлінськими підходами. Отже інновація освіти – цілеспрямований процес змін, що ведуть до модифікації мети, змісту, методів, форм навчання й виховання, адаптації процесу навчання до нових вимог [5, с. 183], а сама освіта перетворюється на ефективний важіль економіки знань, на інноваційне

середовище, у якому студенти отримують навички і вміння самостійно оволодівати знаннями протягом життя та застосовувати це знання в практичній діяльності [6].

Інноваційність в освітньому процесі приводить до зміни взаємовідносин викладачів та студентів від підсистеми «суб'єкт» – «об'єкт», у якій студенту відводилась пасивна та залежна роль, до підсистеми «суб'єкт» – «суб'єкт» при якій студент перетворюється у важливий освітній суб'єкт, залучений до активної, творчої співпраці з викладачем, зацікавлений у здобутті глибоких і актуальних професійних знань та навиків [7]. Таким чином, перехід на суб'єкт-суб'єктну діалогічну взаємодію вимагає реалізовувати освітній процес через застосування цілої низки інноваційних технологій.

Як твердить тлумачний словник, технологія – це сукупність прийомів, що застосовуються в якій-небудь справі, майстерності, мистецтві. Головні питання, на які спрямована технологія як дієве поняття (форми, методи, засоби) – це як навчати, як виховувати, як розвивати. За визначенням ЮНЕСКО, педагогічна технологія – застосування і визначення всього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів і їхніх взаємодій, що мають своїм завданням оптимізацію форм освіти.

Аналіз думок вчених показав, що немає однозначної точки зору щодо визначення поняття інноваційні технології в освіті, а також інноваційні технології в організації освітнього процесу та немає їх чіткої класифікації.

Так, інноваційні освітні технології у ВНЗ, на думку В. М. Вакуленко – це науково-обґрунтована і унормована за метою підготовки спеціалістів, змістом освіти, місцем і терміном навчання система форм, методів, засобів і процедур, що використовуються для організації та здійснення навчального процесу та підтримують етапи реалізації нововведень у цей процес [8, с 28].

О. Кіяшко інноваційними називає такі технології, які спроможні вивести систему освіти на новий рівень і задовольнити потреби суспільства в новій генерації фахівців професіоналів [9, с. 50]. При цьому, інші вчені [10] вважають, що таке визначення не відображає сутності зазначеного поняття. На їхню думку, інноваційна педагогічна технологія поєднує в собі науково-обґрунтовану систему дій, операцій та процедур, які забезпечують цілеспрямоване й поопераційне впровадження різних видів педагогічних нововведень, що викликають позитивні зміни в традиційному педагогічному процесі, модернізують і трансформують його. Отже, інноваційна технологія передбачає поєднання технологічного підходу та впровадження нових ідей - інновацій.

При цьому, на нашу думку, якість реалізації освітнього процесу прямо залежить від ефективної організації даного освітнього процесу на основі використанням інноваційних технологій.

З огляду на це, ми вважаємо, що інноваційні технології в організації освітнього процесу – це сукупність нових прийомів, способів, дій, процедур, методів, засобів реалізації освітнього процесу на основі представлення, опрацювання та засвоєння навчального матеріалу з метою отримання якісних сучасних професійних знань та навичок здобувачами вищої освіти.

Ми вважаємо, що інноваційні технології в організації освітнього процесу можна розглядати в розрізі трьох блоків: нормативний, змістовий та забезпечуючий (рис. 1). При цьому кожен з них має свої прийоми, методи, способи організації освітнього процесу.

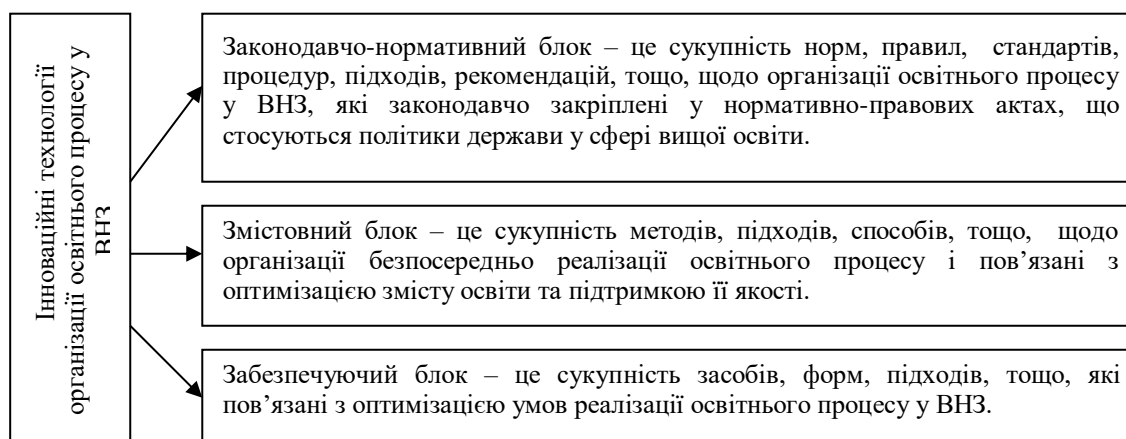

Рис. 1. Види інноваційних технологій в організації освітнього процесу у ВНЗ

Найбільш важливим і обов'язковим для впровадження у кожному ВНЗ держави є законодавчо-нормативні інноваційні технології в організації освітнього процесу.

Значні зміни в організації освітнього процесу у ВНЗ відбулись із прийняття у 2014 році нової редакції Закону України «Про вищу освіту» [1] і передбачали зміни рівнів і ступенів вищої освіти, відповідності дипломів, нової структури навчального плану, акредитації освітніх програм та інших аспектів (рис. 2), також були затверджені нові стандарти вищої освіти та Постанова Кабінету міністрів України Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (від 29.04.2015 р. № 266). Варто відмітити, що новий ЗУ «Про вищу освіту» надає автономію прийняття рішень ВНЗ у багатьох напрямках. Загалом, всі законодавчо-нормативні інновації в освітньому процесі спрямовані та те, щоб ВНЗ держави пришвидшили інтеграцію до європейського та світового освітньо-наукового просторів.

Змістовні інноваційні технології дозволяють безпосередньо ефективно реалізовувати освітній процес на основі використання інноваційних методів, способів, підходів подання, викладення навчального матеріалу та засвоєння його здобувачами вищої освіти.

Аналіз літературних джерел показав, що на сьогодні не існує єдиного підходу вчених до класифікації інноваційних технологій навчання у вищій школі та обґрунтованих рекомендацій доцільності використання тієї чи іншої технології. У таблиці 1 представлено окремі підходи вчених до класифікації інноваційних технологій в освітньому процесі ВНЗ. Проте варто відмітити, що виділення вченими такої різноманітності інноваційних технологій є виправданим, оскільки сьогодні ефективно реалізувати освітній процес можуть ті суб'єкти, які використовують творчий підхід, який ґрунтується на використанні у відповідних ситуаціях найбільш доцільних тих чи інших інноваційних технологій, що дозволять досягнути цілей освітнього процесу.

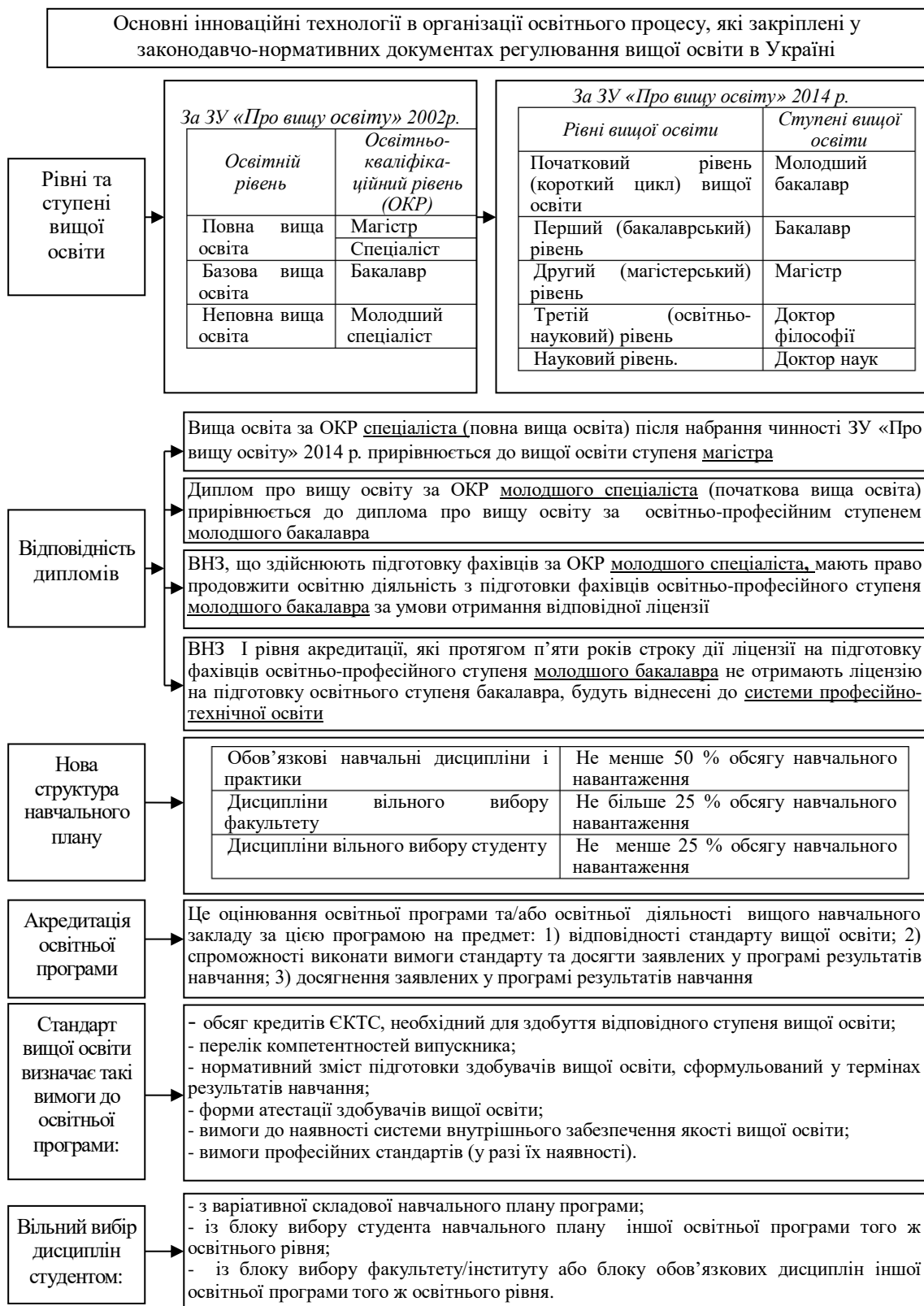

Рис. 2. Основні інноваційні технології в організації освітнього процесу, які закріплені у законодавчо-нормативних документах регулювання вищої освіти в Україні

При цьому, ключовим моментом у реалізації інноваційного навчання є

принципова зміна функцій викладача, який перестає бути транслятором знань, жорстким організатором змісту і спрямованості навчальної діяльності студентів. Для організації інноваційного навчання оптимальним здається спосіб проектування і організації освітнього процесу, при якому: основний акцент робиться на організацію активних видів пізнавальної діяльності того, кого навчають; викладач виступає в ролі педагога-менеджера і режисера навчання; студент виступає як суб'єкт діяльності разом з викладачем, а його особистий розвиток виступає як одна з головних освітніх цілей [11].

Таблиця 1

Підходи вчених до класифікації інноваційних технологій в освітньому процесі ВНЗ

Автори	Характеристика підходів
Морозов В. [12]	Поділяє їх на проектні, лабораторні та інтегровані. Під проектними методами (метод проектів) вчений розуміє таку організацію навчання, за якою ті, що навчаються, набувають умінь і навичок у процесі планування та виконання практичних завдань – проектів. Лабораторна система (дослідна), на його думку, ґрунтується на принципах індивідуалізації навчання, самостійної дослідної роботи в кабінетах-лабораторіях. Інтегровані (комплексні) методи – це здійснення навчання за певними темами-комплексами, що містять матеріали суміжних предметів. Всі ці методи навчання застосовуються у співробітництві, взаєморозумінні, єдності інтересів і прагнень учасників навчального процесу.
Чернілевський Д. та інші [13]	Під інноваційними технологіями розуміють технології активного, модульного та проблемного навчання, а також дидактичні ігри. Вчені відмічають, що найбільш перспективними є особистісно-діяльнісні педагогічні технології, взаємопов'язані з модульним навчанням.
Гончаров С. [14]	Відносить до інтерактивних технологій навчання кооперативне, колективно-групове, ситуативного моделювання, опрацювання дискусійних питань, кожна з яких реалізовується через окремі методи і прийоми.
Туркот Т. [5]	Аналізує кредитно-модульну і модульно-рейтингову технології як інноваційні, а групову роботу студентів, групові тренінги, «мозкову атаку», дидактичні ігри, кейс-метод, мікрорекламування, метод «Ток-шоу», «Коло ідей», «Акваріум» вважає інноваційними методами.
Артикуца Н. [15]	Розглядає як інноваційні наступні методи: аналіз помилок, колізій, казусів; аудіовізуальний метод навчання; брейнстормінг («мозковий штурм»); діалог Сократа (Сократів діалог); «дерево рішень»; дискусія із запрошенням фахівців; ділова (рольова) гра (студенти перебувають у ролі законодавця, експерта, юрисконсульта, нотаріуса, клієнта, судді, прокурора, адвоката, слідчого); «займи позицію»; коментування, оцінка (або самооцінка) дій учасників; майстер-класи; метод аналізу і діагностики ситуації; метод інтерв'ю (інтерв'ювання); метод проектів; моделювання; навчальний «полігон»; PRES-формула (від англ. Position–Reason–Explanation or Example–Summary); проблемний (проблемно-пошуковий) метод; публічний виступ; робота в малих групах; тренінги індивідуальні та групові (як окремих, так і комплексних навичок) та інші.
Волкова Л. [16]	Виділяє такі актуальні інноваційні технології навчання, як: мультимедійна лекція, синхронні „чати”, Інтернет-форуми, тренінгові форми навчання.
Бистрова Ю. [17], Луговий В. [18]	Виділяють такі інноваційні методи навчання: а) які забезпечують опанування навчального предмета (словесні, візуальні, практичні, репродуктивні, проблемно-пошукові, індуктивні, дедуктивні); б) які стимулюють та мотивують навчально-наукову діяльність (навчальні дискусії, проблемні ситуації, професійно-орієнтовані ділові ігри, творчі завдання, пошук і дослідження, експерименти, конкурси, вікторини тощо); в) методи контролю і самоконтролю у навчальній діяльності (опитування, залік, іспит, контрольна робота, тестові завдання, питання для самоконтролю, у т. ч. через комп'ютерні освітні системи).
Козяр М. [19]	Розглядає інноваційні моделі навчання в розрізі таких видів: контекстне, імітаційне, проблемне, модульне, дистанційне навчання та повне засвоєння знань.
Химинець В. [20]	Виділяє такі навчальні інноваційні технології: особистісно-орієнтовані; інтеграційні; колективної дії; інформаційні; дистанційні; розвивальні; модульно-розвивальні тощо.

Підтримуючи думку багатьох вчених, актуальними інноваційними технологіями навчання, які варто використовувати у ВНЗ є контекстне, імітаційне, проблемне, модульне, дистанційне навчання, тренінгові навчання, також із обов'язковим застосуванням Smart-технологій [21] у навчальному процесі проведення мультимедійних лекцій, синхронних чаттів, Інтернет-форумів, тощо.

В свою чергу, забезпечуючі інноваційні технології організації освітнього процесу у ВНЗ – це сукупність засобів, форм, підходів, тощо, які пов'язані з оптимізацією умов реалізації освітнього процесу у ВНЗ. Тобто сюди варто відносити різноманітні Smart-технологій, структурні підрозділи університету та інших учасників освітнього процесу, які сприятимуть ефективній реалізації освітнього процесу, а також сукупність інноваційних заходів та підходів щодо оптимальної організації освітнього процесу у ВНЗ.

Саме створення та залучення тих чи інших забезпечуючих інноваційних технологій, на нашу думку, дозволить університету отримати цілу низку конкурентних переваг у напрямку підвищення якості надання освітніх послуг, підвищення науково-педагогічного потенціалу та міжнародного визнання.

Оскільки видів забезпечуючих інноваційних технологій організації освітнього процесу у ВНЗ є велика кількість, вважаємо за доцільне розглянути практику їх впровадження на прикладі окремого університету країни, а саме Луцького національного технічного університету (далі Луцький НТУ).

Луцький НТУ є одним із провідних університетів Західного регіону країни із потужними технічними та економічними базами навчання, де щорічно навчається більше 5 тис. студентів. У своїй структурі має 7 факультетів, 36 кафедр, відділ неперервного навчання, кафедру військової підготовки, спортивний комплекс, студраду, відділ міжнародних відносин та інші структурні підрозділи [22], які забезпечують ефективну діяльність університету, що підтверджується покращенням позицій вузу у рейтингу ТОП-200 кращих університетів України. Так, за даними даного рейтингу [23], Луцький НТУ у 2011 р. зайняв 93 позицію, у 2012 – 91, у 2013 – 77, у 2014 – 75, 2015 – 75 і у 2016 покращив свої позиції до 73 місця. Все це свідчить, що у Луцькому НТУ поступово впроваджують інноваційні технології в освітньому процесі, що сприяє підвищенню якості навчання, науково-педагогічного потенціалу та міжнародного визнання університету.

Серед основних здобутків університету останніх років у напрямку впровадження забезпечуючих інноваційних технологій організації освітнього процесу слід виділити:

- створенні та вдосконалення сайту університету та його структурних підрозділів;
- активне використання соцмереж для полегшення комунікації;
- проведення курсів іноземних мов;
- активізація діяльності органів студентського самоврядування;
- зростання активності в розвитку навчальної та науково-технологічної співпраці із закордонними університетами-партнерами (більш ніж із 25 країн);
- оновлення матеріально-технологічної бази університету;
- поступове провадження сучасних ІТ-технологій;
- проведення активної профорієнтаційної роботи;
- функціонування Центру технологій дистанційного навчання;
- відкриття відділу неперервного навчання;
- викладання окремих дисциплін на іноземній мові викладачами університету;
- зростання кількості іноземних студентів, тощо.

Загалом, Луцький НТУ має значний інноваційний потенціал, проте використовує його не в повній мірі, і це вимагає постійного вдосконалення та впровадження нових інноваційних технологій в організацію освітнього процесу. На рис. 3 згруповано

пріоритетні види і напрями впровадження та удосконалення інноваційних технологій організації освітнього процесу у Луцькому НТУ.

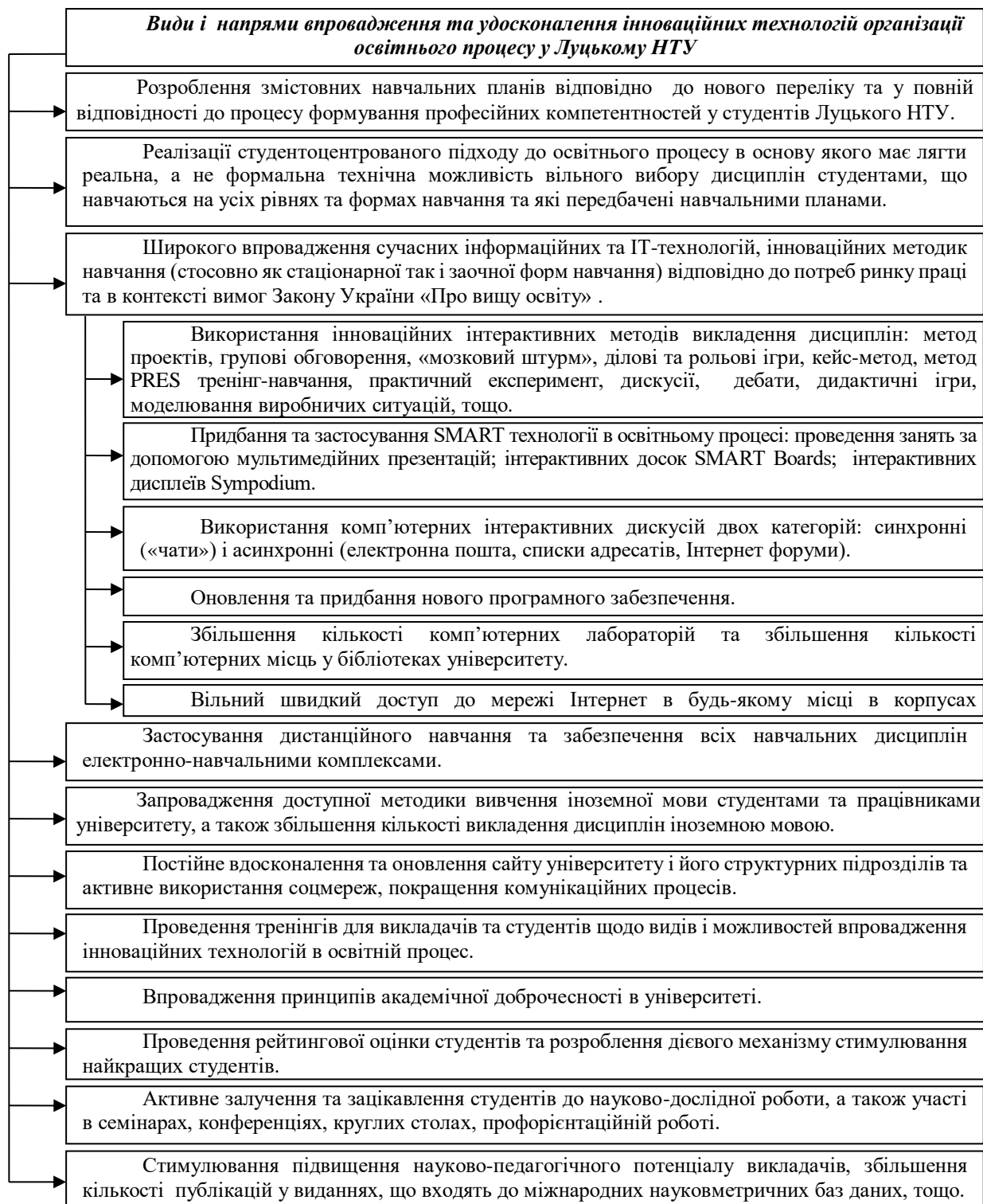

Рис. 3. Види і напрями впровадження та удосконалення інноваційних технологій організації освітнього процесу у Луцькому НТУ

Варто відмітити, що інноваційний розвиток вищої освіти – це процес модернізації освіти за рахунок створення, розповсюдження і засвоєння інновацій. Це циклічний

процес, який проходить такі стадії [24]: виявлення потреб у зміні (виявлення проблеми); розробки ідеї вирішення проблеми; розробки способу вирішення проблеми (нововведення); апробації і експертизи нововведення; засвоєння нововведення; інституалізації нововведення.

Відповідно до цього можна схематично відобразити механізм впровадження інноваційних технологій в освітній процес ВНЗ (рис. 4).

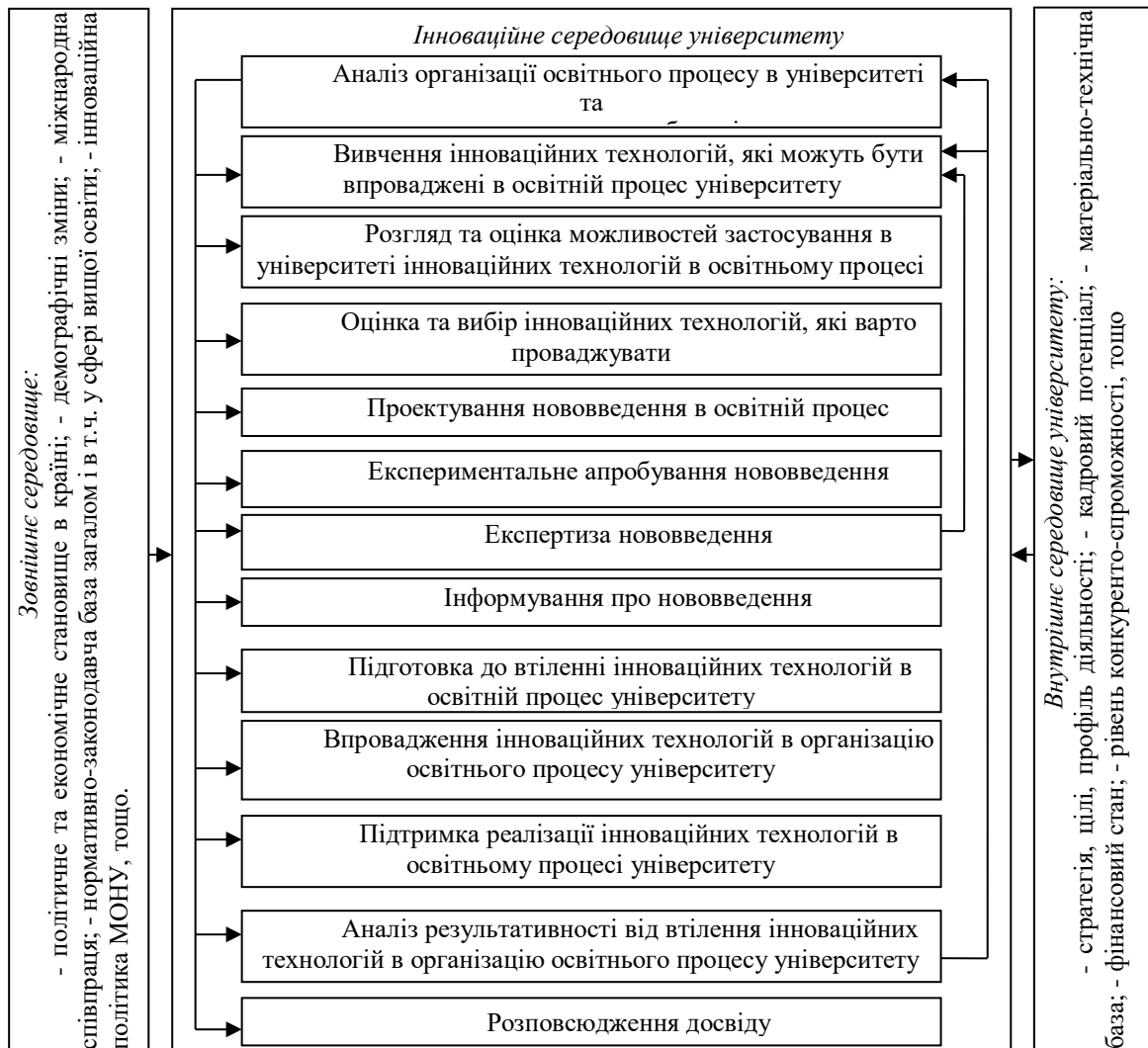

Рис. 4. Механізм впровадженні інноваційних технологій в організацію освітнього процесу університету

При цьому, як видно із рис. 4, впровадження інноваційних технологій має супроводжуватись постійним детальним аналізом і врахуванням тенденцій розвитку зовнішнього та внутрішнього середовищ функціонування університету. Крім того, важливим в даному процесі є чітке розуміння і готовність суб'єктів, які реалізують даний процес, до виникнення можливих бар'єрів впровадження інновацій, як людського так і матеріального та технологічного характеру, та спроможності їх подолання.

Висновки. Отже, головний вектор розвитку сучасної вищої освіти України визначається загальним спрямуванням на процес входження вітчизняної вищої школи до європейського та світового освітнього простору. Це вимагає запровадження цілої низки інноваційних технологій в організацію освітнього процесу університетів країни, що дозволять здобувачам вищої освіти отримати якісні знання та професійні навички,

максимально розкрити свій потенціал, а університетам бути більш конкурентоспроможними, покращити якість надання освітніх послуг, підвищити науково-педагогічний потенціал та міжнародне визнання.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року, № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print1483866280517478>.
2. Закон України «Про вищу освіту» від 17.01.2002, № 2984-III (Втратив чинність) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T022984.html.
3. Положення про організацію освітнього процесу в Луцькому національному технічному університеті. – Луцький НТУ, 2015. – 46 с.
4. Силадій І. Якісна освіта в контексті управління впровадженням інновацій / І. Силадій // Вища освіта України. – 2011. – № 4. – С. 105–112.
5. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / Т. І. Туркот. – К : Кондор, 2011. – 628 с.
6. Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1414672797/>.
7. Кляп М. Імплементация інноваційних методів у навчальний процес ВНЗ як ознака інноваційного університету [Електронний ресурс] / М. Кляп. – Режим доступу : <http://refs.in.ua/implementaciya-innovacijnih-metodiv-u-navchalenij-proces-vnz-y.html>.
8. Вакуленко В. М. Види інновацій в освіті та їх класифікація / В. М. Вакуленко. – К.: Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2010. – С. 28.
9. Кіяшко О. О. Інноваційні педагогічні технології підготовки молодших спеціалістів у вищих навчальних закладах І-ІІ рівнів акредитації: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Кіяшко Олександр Олександрович. – Луганськ, 2001. – 262 с.
10. Шапран О. Інноваційні технології в педагогіці та психології: їх сутність та різновиди [Електронний ресурс] / О. Шапран, В. Шапран. – Режим доступу : <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/85/15384-innovacijni-tehnologij%D1%97-v-pedagogici-ta-psixologii%D1%97-%D1%97x-sutnist-ta-riznovid.html>.
11. Козак Л. В. Дослідження інноваційних моделей навчання у вищій школі / Л. В. Козак // Освітологічний дискурс. – 2014. – № 1 (5). – С. 95–107.
12. Морозов В. Філософія впровадження інновацій у педагогічний процес / В. Морозов // Вища освіта України. – 2014. – № 2. – С. 36–39.
13. Педагогіка вищої школи : підручник [Чернілевський Д. В., Гамрецький І. С., Зарічанський О. А. та ін.] ; під заг. ред. Д. В. Чернілевського. – Вінниця : АМСКП, Глобус-Прес, 2010. – 408 с.
14. Гончаров С.М. Методи, форми та інтерактивні технології навчання в кредитно-модульній системі організації навчального процесу / С.М. Гончаров // Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: монографія / За заг. ред. Ф.Г. Вашука. – Ужгород: ЗаКДУ, 2011. – 560с. – С.353-362.
15. Артикуца Н. В. Інноваційні методики викладання дисциплін у вищій юридичній освіті [Електронний ресурс] / Н. В. Артикуца. – Режим доступу : http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/2424/1/Artikutsa_Inov.pdf.
16. Волкова Л. Й. Актуальні питання впровадження інноваційних технологій в освітній процес вищого навчального закладу [Електронний ресурс] / Л. Й. Волкова. – Режим доступу : <http://e-learning.onu.edu.ua/stati/pedagog-ka-visho-shkoli/volkova-l-i-aktualn-pitanja-vprovadzenja-novac-inih-tehnolog-i-v-osvtn-i-roces-vishogo-navchalnogo-zakladu.html>.
17. Бистрова Ю. В. Інноваційні методи навчання у вищій школі України / Ю. В. Бистрота // Право та інноваційне суспільство. – 2015. – № 1 (4). – С. 27–33.
18. Луговий В. І. Управління якістю викладання у вищій школі: теоретико-методологічний і практичний аспекти / В. І. Луговий // Психолого-педагогічні засади проектування інноваційних технологій викладання у вищій школі: монографія / [авт. кол. : В. Луговий, М. Левшин, О. Бондаренко та ін. ; за ред. В. П. Андрущенко, В. І. Лугового]. – К. : «Педагогічна думка». – 2011. – 260 с.
19. Козар М. М. Інноваційні технології навчання в діяльності ВНЗ [Електронний ресурс] / М. М. Козар // Використання інформаційних технологій у процесі навчання. – Режим доступу : <http://www.kpi.kharkov.ua/archive/elits/2014/38.pdf>.
20. Химинець В.В. Інноваційна освітня діяльність / В.В. Химинець. – Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗППО, 2007. – 364 с.
21. Smart-освіта : ресурси та перспективи : матеріали Міжнар. наук.-метод. конф. (Київ, 16–17 жовтня 2014 р.) : тези доповідей. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. – 350 с.
22. Офіційний сайт Луцького НТУ. – Режим доступу : <http://lutsk-ntu.com.ua/uk>.
23. ТОП-200 кращих університетів України [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://euroosvita.net/?category=3>.
24. Клімова Г. П. Інноваційний розвиток вищої освіти України : методичний аспект аналізу [Електронний ресурс] / Г. П. Клімова // Право та інноваційне суспільство. – № 1. – 2013. – С. 107-123. – Режим доступу : http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/9017/1/klimova_u.pdf.

Рецензент д.е.н., доцент Шубалий О.М.

УДК 331.524

Дзямулич М.І., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

СЕГМЕНТАЦІЯ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

У статті здійснено оцінку сегментації ринку праці України, проведено аналіз динаміки зайнятості та безробіття на первинному та вторинному ринках праці. Запропоновано сегментаційну модель українського ринку праці.

Ключові слова: ринок праці, робоча сила, сегментація ринку праці

Dziamulych M.

SEGMENTATION OF THE LABOR MARKET OF UKRAINE

The article assesses the segmentation of the Ukrainian labor market, analyzes the dynamics of employment and unemployment in the primary and secondary labor markets. The segmental model of the Ukrainian labor market is proposed.

Key words: labor market, labor, labor market segmentation

Дзямулич Н.И.

СЕГМЕНТАЦИЯ РЫНКА ТРУДА УКРАИНЫ

В статье произведена оценка сегментации рынка труда Украины, проведен анализ динамики занятости и безработицы на первичном и вторичном рынках труда. Предложена сегментационная модель украинского рынка труда.

Ключевые слова: рынок труда, рабочая сила, сегментация рынка труда

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Зважаючи на еволюцію ринку праці в період трансформаційних процесів в економіці, особливу увагу варто звернути на процес його сегментації. Зокрема, в Україні така тенденція проявляється досить відчутно, адже у соціально-економічній структурі людського капіталу відбуваються суттєві зміни, які трансформують фрагментарну зайнятість, характерну для трансформаційних періодів, у чітко сегментований ринок праці.

Загалом, сегментація ринку праці обумовлюється різноманітністю пропонованих на ньому трудових послуг і наявності робочих місць. Відповідно, можна стверджувати, що в економічній системі функціонує система багатьох більшою або меншою мірою автономних, але, при цьому, взаємопов'язаних між собою ринків праці. Таким чином, усі види професій чи спеціальностей, а також кожна специфічна категорія працівників відносяться до відповідних їм, відокремлених від інших ринків праці, при чому кожен з них має характерні лише йому функціональні особливості.

Причинами поділу ринку праці на окремі сегменти є наслідки трансформаційного поділу сучасної світової економіки на два основні сектори. До першого з них відносяться крупномасштабні, капіталомісткі, спеціалізовані корпорації, а до другого – невеликі, трудомісткі, менш спеціалізовані підприємства. Наймачі робочої сили, що відносяться до первинного ринку праці, зацікавлені у збереженні висококваліфікованої робочої сили та стимулюють її закріплення шляхом відносно високого рівня оплати праці. Наймачі ж, які відносяться до вторинного ринку праці, зазвичай використовують малокваліфікованих працівників; їх легше наймати та звільняти з врахуванням сезонних та циклічних коливань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми. Дослідження, пов'язані з сегментацією ринку праці України, ґрунтовно

розглянуті у працях І.Петрової, Д.Богині, О.Гришнкової, Е.Лібанової та В.Петюха. Втім, варто відзначити зосередження досліджень в основному на вузькосегментному аналізі тенденцій, які відбуваються на згаданому ринку. На нашу думку, в сучасних умовах виникає необхідність більш широкого охоплення питання сегментації ринку праці, зокрема – проведення чіткого його розмежування й структуризації за професійно-кваліфікаційним ознаками.

Цілі статті. Метою роботи є дослідження основних тенденцій формування первинного та вторинного ринків праці в Україні та визначення на цій основі основних принципів сегментації ринку праці за освітньо-кваліфікаційними ознаками.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналізуючи процес сегментації ринку праці, варто відмітити, що більшість робіт на ньому мають характеристики вторинного ринку. Водночас в Україні активно формується і розвивається первинний ринок праці, передусім у великих містах. При цьому, за останні роки відбувається процесі його поступового розширення. З іншого боку, накопичений населенням України освітній і професійний потенціал, на жаль, не створює нині нормального економічного і соціального середовища. Парадоксальним є той факт, що працівники з вищою освітою та висококваліфіковані працівники уже тривалий час відносяться до найменш соціально захищених груп населення, що не характерно для країн з розвинутою економікою. Тому з причини наявності структурних деформацій в економіці країни загалом, існують відповідні деформації і на ринку праці, що й впливає на його сегментацію. В даному аспекті необхідно зауважити на посилення впливу на сегментацію ринку праці різноманітних факторів, що пов'язані із структурними змінами в економічній системі, активним розвитком нових форм господарювання і власності, негативною динамікою виробничого сектору, а також загальним зниженням соціальних стандартів населення. Основним наслідком їх впливу стало значне соціальне розшарування населення.

Якщо ж спробувати оцінити долю первинного та вторинного сегментів на ринку праці України, то в загальному можна спостерігати наступну картину (рис. 1).

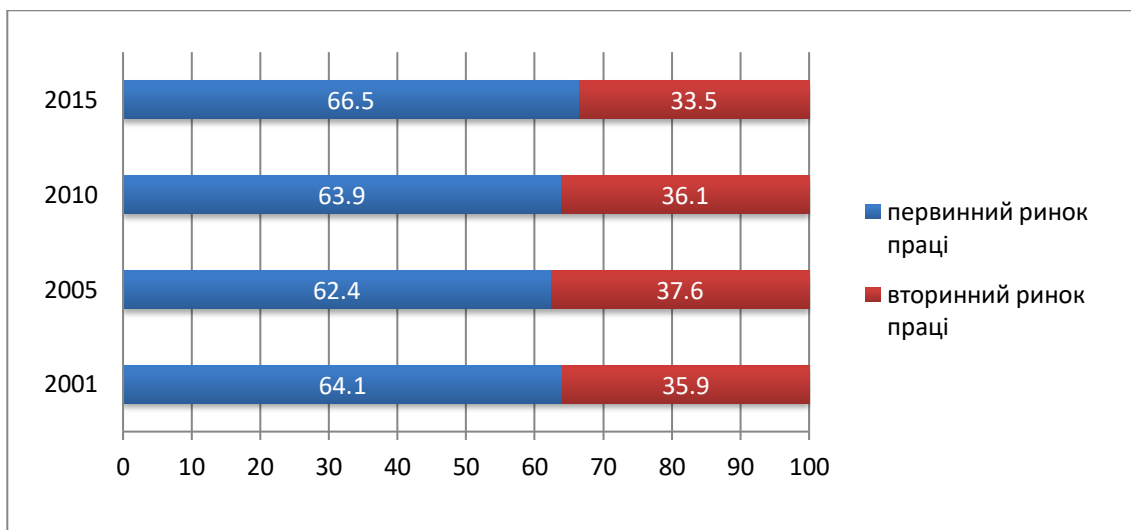

Рис. 1. Динаміка сегментації зайнятого населення України на первинному та вторинному ринках праці за 2001-2015 рр.⁵

Як бачимо, більшість професійних груп зайнятого населення відноситься до первинного ринку праці, який за останні роки складає в середньому понад 60% всього ринку. Однак, не варто забувати, що престижність певних професій, за якою ми

⁵ Розраховано за: [2, с. 61]

відносимо їх до первинного ринку, є досить умовною, адже відповідність рівня заробітної плати, соціальних гарантій тощо для багатьох професійних груп є такою, що більш характерна для вторинного ринку праці. Проте, загальна характеристика зайнятого населення відповідно до загальносуспільних норм, за яким виділяються так звані “престижні” та “непрестижні” професії свідчить про великий потенціал для розвитку в Україні саме первинного ринку праці. Зовнішні впливи економічних криз надто вплинули на диференціацію професійних груп, тому варто також розглянути структуру незайнятого населення в аспекті належності їх до первинного чи вторинного сегментів (рис. 2).

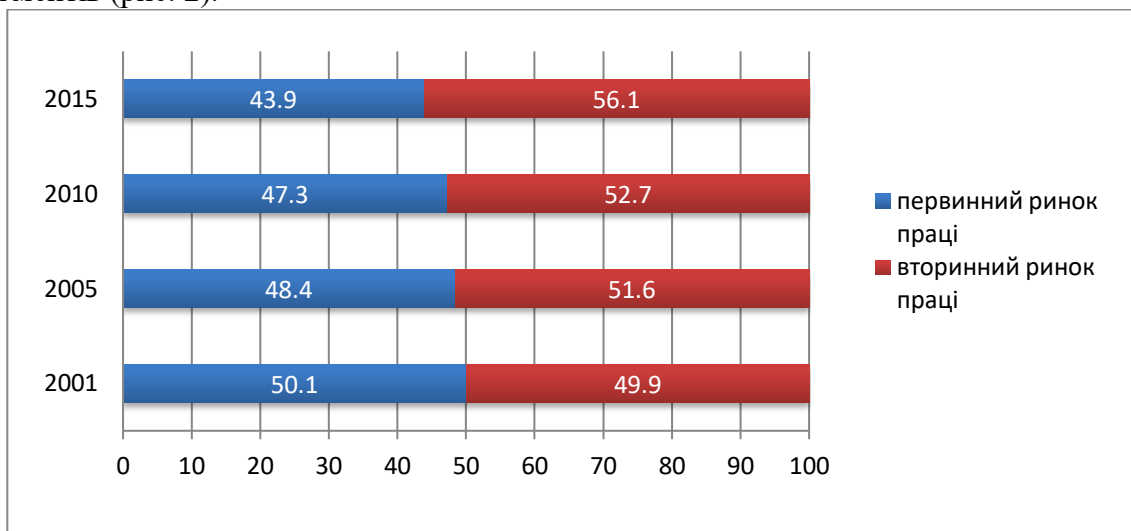

Рис. 2. Динаміка безробіття в Україні у розрізі первинного та вторинного сегментів ринку праці за 2001-2015 рр.⁶

Як бачимо, в загальній структурі безробітних спостерігається тенденція щодо зниження рівня безробіття серед професійних груп, які відносяться до первинного ринку праці. Така тенденція є цілком логічною з огляду на важливість та пріоритетність кваліфікованих працівників для усіх галузей економіки.

Особливістю ж поділу українського ринку праці на первинний і вторинний на наш погляд є специфіка їх внутрішньої структури. Мається на увазі, що на відміну від розвинутих країн Західної Європи та Північної Америки, де основною категорією первинного ринку є висококваліфіковані працівники, в Україні саме ця категорія найбільшою мірою постраждала під час реформування національної економіки, а також внаслідок економічних потрясінь 2009 та 2014-15 рр. Натомість, уже тривалий час на перший план виходять такі категорії, як підприємці та менеджери, представники нових дефіцитних професій, пов'язаних з обслуговуванням ринку та розповсюдженням інформаційних технологій. Однак, зрозуміло, що в процесі розвитку економіки неодмінно відбуватиметься поступове вирівнювання специфіки сегментів ринку праці відповідно до тих, які характерні економічно розвинутих країн, тобто потреба у висококваліфікованих кадрах зростатиме.

До вторинного ринку праці України варто віднести усіх зайнятих, праця яких не відповідає потребам підприємств, тобто прихованих безробітних. До цього сегменту відносяться також осіб, які зайняті неповний робочий день та сезонні робітники, тимчасово зайняті за трудовими угодами. І, нарешті, найбільш характерною категорією працівників, які відносяться до вторинного ринку праці, є робітники низької кваліфікації, чия конкурентоспроможність в ринкових умовах є досить низькою, а можливості для її підвищення обмежені. Тому, головними особливостями вторинного ринку праці є

⁶ Розраховано за [2, с. 61].

нестійке економічне становище працівників, низькі доходи та, фактично, неготовність даної категорії зайнятих працювати в ринкових умовах [1, с. 228].

Однією з головних особливостей українського ринку праці є внутрішня та між сегментна конкуренція робочої сили. Яскраво вираженими є процеси так званої «низхідної» конкуренції, коли працівники професійних груп первинного ринку праці створюють конкуренцію за робочі місця на вторинному. Причиною цього є те, що певна частина осіб з відповідним освітнім та професійним рівнем не може знайти роботу за основною професією. Тому, змінюючи сферу прикладання праці, вони шукають роботу, що можливо і не відповідає їхньому професійному рівню, але є доступною в даний момент.

Розглядаючи первинний та вторинний сегменти ринку праці, варто також виділяти окремі, вузькі їх під сегменти. Існуючі закордонні та вітчизняні моделі сегментації ринку праці, на нашу думку, мають значний недолік, пов'язаний з об'єднанням в одному сегменті великої кількості професійних груп без чіткої деталізації освітніх та кваліфікаційних характеристик робочої сили. Класична ж теорія сегментації ринку праці виходить з його дуалістичності, коли основою поділу ринку на первинний та вторинний і є рівень доходу та рівень накопиченого людського капіталу, звідки впливає сегментація за ступенем стабільності трудових відносин, ступенем впливу держави на ринок тощо. Виходячи з цього принципу та особливостей українського ринку праці, а особливо диспропорцій в рівні оплати праці кваліфікованої робочої сили, віднесення професійних груп до первинного чи вторинного ринків за рівнем доходу значно відрізняється від сегментаційної моделі західних країн. Так, загальна кількість спеціалістів, що виконували науково-технічні роботи в Україні зменшилась із 313,1 тис. чол. 1990 році до 121,3 тис. чол. у 2015 році, тобто на 61,8%, а кількість працівників, які виконували такі роботи за сумісництвом за цей же період зросла з 36,0 до 55,4 тис. чол., тобто на 53,9% [2, с. 64]. Таке падіння зайнятості в цій сфері (яка відноситься до первинного ринку праці) зумовлене, перш за все, значним падінням рівня доходів працівників. Відповідно, можна стверджувати про існування таких сегментів ринку, які маючи характерні для них закономірності функціонування, є фактично належними до первинного ринку, однак існують у межах вторинного.

Тому, виявлення типових сегментів українського ринку праці, на нашу думку, дозволить здійснити його диференціацію відповідно до особливостей державної політики у сфері забезпечення якісного відтворення людського капіталу. Головним принципом такої сегментації має бути виявлення специфіки впливу різних факторів на ринок праці. Тому, аналізуючи основні тенденції, що спостерігаються на вітчизняному ринку праці, відзначимо наступні:

1. Спостерігається деформація у сегменті висококваліфікованої робочої сили, незважаючи на її провідну роль у економічному розвитку.
2. Існує значний сегмент працівників, які є приховано безробітними в різних галузях економіки.
3. Зростає сегмент вторинної зайнятості у зв'язку з низьким рівнем оплати праці на основному ринку праці.
4. Відбувається збільшення сегменту зайнятих поза галузями економіки, тобто само зайнятих, кількість яких у 2015 році становила 5,9 млн. осіб [2, с. 64].
5. Виникнення такого специфічного сегменту, як неофіційний ринок праці, до якого відносяться особи, які формально зайняті в офіційному секторі, але при цьому додатково формують сегмент вторинної зайнятості у неофіційному секторі економічної діяльності, а також осіб, які є приховано безробітними.

Висновки. Таким чином, на ринок праці формується група сегментів, кожен з яких розвивається відповідно до особливостей функціонування тієї складової структури робочої сили, яка входить до означеного сегменту. Відповідно, зміни, що відбуваються у структурі робочої сили, впливають на диференціацію ринку праці за основними його

сегментами. Тому основний вплив на ці зміни має рівень диференціації робочої сили за освітньою та професійно-кваліфікаційною складовими. Враховуючи цей аспект, ми вважаємо за потрібне виділити на ринку праці України такі сегменти:

- ринок висококваліфікованих працівників;
- ринок кваліфікованих працівників управлінської, наукової та інформаційної сфери;
- ринок кваліфікованих робітників сфери матеріального виробництва;
- ринок низькокваліфікованих працівників;
- залишковий ринок праці осіб без професії

Характеризуючи особливості даної моделі сегментації українського ринку праці, варто виділити певні особливості. Так, другий сегмент нині фактично можна розділити на два окремих сегменти. Оскільки, попит на робочу силу є визначальними у використанні високоосвічених та кваліфікованих працівників певних галузей, то ситуація, яка склалася в них нині, є наслідком падіння попиту на робочу силу в результаті системної економічної кризи, а також – надто низького рівня державного фінансування культури, освіти, наукових розробок тощо. Велика диференціація професійних груп працівників на тих, які працюють «благополучно» та інших, які відносяться до «непрестижних професій» при приблизно однаковому освітньому та кваліфікаційному рівні, може зумовити додатковий поділ даного сегменту.

Четвертий виділений сегмент є значимий для ринку загалом. Питома вага робітничих професій в загальній структурі зайнятості складає найбільшу частку. Причиною цього є надто висока доля промисловості, будівництва та інших галузей в структурі економіки України, використання даних професійних груп закладено в основу їх діяльності. Тому в умовах системної економічної кризи зростання рівня безробіття в даному сегменті становило найбільшу частку. Нині ж у цьому сегменті ринку, присутнє значне навантаження на одне вільне робоче місце. Відповідно, гарантії стабільної зайнятості є першочерговим завданням у регулюванні даного сегменту.

Отже, детальна, сегментація ринку праці є необхідним елементом політики узгодження попиту та пропозиції робочої сили. Це дозволить проводити детальний аналіз та розробляти на його основі ефективні заходи впливу та управління напрямками розвитку даного ринку, планувати процеси, що відбуваються на ньому як в короткостроковому, так і в довгостроковому періоді.

Список використаних джерел:

1. Петрова І.Л. Сегментування в управлінні ринком праці // І.Л. Петрова. Проблеми формування ринкової економіки: Міжвід. наук. зб. Спец. вип. Управління людськими ресурсами: проблеми теорії та практики. – К.: КНЕУ, 2001. – с. 226-234.
2. Статистичний щорічник України за 2015 рік / Державна служба статистики України. За ред. І.М. Жук. – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 575 с.

Рецензент д.е.н., професор Вавдіюк Н.С.

УДК 330.322.54

Островська Г.Й., к.е.н., доцент

Тернопільський національний економічний університет

МОДЕРНІЗАЦІЯ МЕТОДИКИ ОЦІНЮВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ КОМПАНІЇ

Представлено теоретичні та практичні підходи щодо впровадження ефективної системи управління людським капіталом для досягнення стратегічних цілей на засадах застосування збалансованої системи показників компанії. Доведено, що людський капітал є однією з найважливіших складових ресурсного потенціалу компанії в умовах нової парадигми. Визначено вектори удосконалення методики оцінювання людського капіталу компанії, які виникають на основі функціонування інтелектуального капіталу.

Сформульовано авторське бачення стратегічної карти компанії крізь призму збалансованої системи показників, які враховують фактори персоналу і професійності.

Ключові слова: вартість людського капіталу; збалансована система показників; стратегічні цілі; система мотивації; стратегічна відповідність.

Ostrovskа H.

MODERNIZATION OF THE COMPANY HUMAN CAPITAL ASSESSMENT METHODS

The theoretical and practical approaches due to the effective system of human capital management introduction for achievement of strategic goals on the basis of application of balanced system of indicators of the company are presented. It is proved that human capital is one of the most important components of the resource potential of the company in the conditions of the new paradigm. The vectors of improvement of the methodology of human capital assessment of the company, which arise on the basis of the functioning of intellectual capital, are determined. The author's vision of the strategic chart of the company is formulated through the prism of a balanced system of indicators that take into account the factors of personnel and professionalism.

Keywords: the value of human capital; balanced scorecard; strategic goals; motivation system; strategic accordance.

Островская Г.И.

МОДЕРНИЗАЦІЯ МЕТОДИКИ ОЦЕНКИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА КОМПАНИИ

Представлены теоретические и практические подходы по внедрению эффективной системы управления человеческим капиталом для достижения стратегических целей на основе применения сбалансированной системы показателей компании. Доказано, что человеческий капитал является одной из важнейших составляющих ресурсного потенциала компании в условиях новой парадигмы. Определены векторы совершенствования методики оценки человеческого капитала компании, которые возникают на основе функционирования интеллектуального капитала. Сформулировано авторское видение стратегической карты компании сквозь призму сбалансированной системы показателей, учитывающих факторы персонала и профессионализма.

Ключевые слова: стоимость человеческого капитала; сбалансированная система показателей; стратегические цели; система мотивации; стратегическое соответствие.

*Знаєте, що приносить мені найбільше задоволення?
Бачити, як прибувають дивіденди від вкладених мною зусиль.
Джон Девісон Рокфеллер*

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В активізації процесу інтеграції джерел і рушійних сил інтелектуально-інноваційного розвитку, людський капітал в економіці розвинених країн став, а в Україні має стати наскрізною вартісною оцінкою сучасної робочої сили, духовно-інтелектуальних зусиль працівників найвищого рівня кваліфікації, що зайняті творенням інтелектуального продукту й економіки, заснованої на знаннях. Щоправда, у більшості топ-менеджерів вітчизняних компаній відсутнє вартісне мислення, що має поєднувати дії управлінців, персоналу та результати діяльності в процесах: вироблення стратегії; визначення цільових нормативів, планування, складання бюджетів; організації систем заохочення і оцінюванні результатів діяльності задля максимізації вартості суб'єктів господарювання.

Варто додати, що за даними консалтингової компанії "Renaissance Worldwide" спільно з журналом "CFO Magazine", які проводили дослідження серед 200 найбільших

закордонних компаній, 50% компаній будують власні системи оцінювання, базуючись на річному бюджеті й оперативному плані компанії і виключно на системі фінансових показників. У провідних компаніях менш ніж 40% керівників середнього рівня й 5% рядових співробітників чітко розуміють цілі компанії, тобто власне майбутнє. Системи винагороди і мотивації співробітників звичайно прив'язані не до стратегічних цілей, а до невеликої кількості річних фінансових показників. Лише для 50% топ-менеджерів, 20% менеджерів середнього рангу та 10% співробітників нижчого рівня цілі і мотивація орієнтовані на стратегію. У цьому контексті зазначимо, що з огляду на недостатній рівень розвитку менеджменту вітчизняних компаній понад 90% з них в процесі оцінювання вартості людського капіталу керуються виключно фінансовими показниками. Це обумовлює необхідність поглиблених досліджень та удосконалення методик оцінювання людського капіталу, їх адаптації до специфіки конкретних компаній з метою забезпечення їх більшої дієвості та практичності у застосуванні.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми оцінювання, модернізації і трансформації людського капіталу, його вплив на формування ринкової вартості інтелектуального капіталу та вартості компаній перебували у колі дослідницьких інтересів Дж. Айкенберрі (J. Ikenberry) [1], Д. Андріссена (D. Andriessen) [2], І. Валас-Трембач (J. Walas-Trębacz) [3] Л. Едвінссона (L. Edvinsson) та М. Мелоне (M. Malone) [4], Р. Каплана (R. Kaplan) [5], Дж. Ная (J. Nye) [6], Т. Стюарта (T. Stewart) [7], Ф. М'Ферсона (P. M'Pherson) та С. Пайка (S. Pike) [8], М. Мак-Ілрея (M. McElroy) [9], та ін.

Найбільш яскравими представниками серед сучасних вітчизняних учених, що займаються дослідженням методології управління та оцінювання людського капіталу є: О. Амоша [10], В. Антонюк [11], О. Грیشнова [12], Т. Куревіна [13], Е. Лібанова [14], О. Шинкарюк [15] та ін.

Панорама наукових досліджень дає змогу стверджувати, що людська домінанта інтелектуального капіталу компанії, яка в умовах економіки, заснованої на знаннях, перетворюється на джерело оновлення і двигун прогресу компанії, є незакінченою. Множинність проблемних аспектів щодо оцінювання людського капіталу все ще залишаються дискусійними і криються, більшою мірою, в сфері практицизму. При цьому, незважаючи на розмаїття методик і моделей вимірювання вказаного капіталу, дослідження не містять розробленої методики оцінювання людського капіталу на основі збалансованої системи показників компанії в контексті генерування вартості компанії.

Ціллю статті є представлення авторського підходу до модернізації методики оцінювання людського капіталу компанії крізь призму збалансованої системи показників, а також обґрунтування доцільності застосування в практиці господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Умови нової парадигми господарювання характеризуються посиленням впливу на ринкову вартість компанії фактору людського капіталу. Як справедливо зазначає керівник компанії "Human Capital Source" Я. Фіценс, до думки якого ми приєднуємося, що "Людський капітал – це люди компанії, а не її відділ по роботі з персоналом. Людський капітал є визначеним типом багатства організації. Він протиставляється фізичному капіталу і є найбільш важливим активом, бо саме людський капітал – це найактивніший актив компанії. Фізичний капітал пасивний".

Сучасна теорія управління людським капіталом налічує щонайменше кілька десятків найбільш відомих методів його оцінювання, проте жоден з них не є універсальним, особливо у вітчизняних умовах господарювання. Крім того, основну методичну проблему досі становить оцінювання саме вартості людського капіталу (активів, ресурсів, потенціалу) як важливої складової загальної вартості компанії. У

нових умовах стає очевидним, що креативний менеджмент компаній потребує такої системи оцінних індикаторів, що дадуть змогу описувати й передбачати продуктивність праці працівників та зростання ринкової вартості у стратегічному аспекті. Тому для оцінювання вартості людського капіталу компаніям доцільно використовувати методологічні підходи Р. Каплана та Д. Нортон [5], оскільки метод збалансованої системи оцінних показників (Balanced Scorecard, BSC) є доволі популярним інструментом вартісноорієнтованого управління. Обмірковуючи розвиток вказаного методу у ретроспективі відзначаємо розширення векторів його прикладання від оцінювання нематеріальних активів до аналізу окремих складових інтелектуального капіталу компанії – людського і структурного. Принагідно зазначимо, що на сьогодні із 500 компаній, що входять у список найбільших компаній світу FT-500, у 412 з них упроваджена й успішно працює збалансована система показників.

Balanced Scorecard дає можливість керівництву компанії поєднати бізнес-стратегію з системою ключових факторів, індивідуально розроблених для різних рівнів управління, формалізувати згадану стратегію та довести її до кожного працівника, забезпечити неперервний моніторинг та зворотний зв'язок з метою відстеження й генерації організаційних ініціатив кожного функціонального і виробничого підрозділу.

Доповнюючи традиційну фінансову звітність Balanced Scorecard виступає інструментом обґрунтування необхідності виділення конкретному підрозділу коштів для інвестування в людський капітал; дає змогу управлінцям і фінансовим менеджерам збалансувати короткострокові та довгострокові цілі, зовнішні та внутрішні аспекти діяльності, оцінити вартісну характеристику потенціалу компанії та капіталізаційну ефективність її функціонування за допомогою фінансових та нефінансових індикаторів.

Збалансована система показників не є аналітичною моделлю, за допомогою якої можна розрахувати цільові значення стратегічних показників людського капіталу. Однак Balanced Scorecard допомагає у розв'язанні цієї проблеми шляхом розгляду причинно-наслідкових зв'язків між стратегічними цілями. У межах збалансованої системи показників керівники компаній використовують класичний підхід у визначенні стратегії – “зверху вниз”, який передбачає концентрацію зусиль на зовнішніх і внутрішніх ринкових умовах, а саме на наступних факторах: вимоги постачальників і покупців, поява замінників продукції й технології, і інших. Такий підхід вимагає ретельної оцінки внутрішніх можливостей суб'єкта господарювання, які вимірюються рівнем підготовки й кваліфікації людського капіталу компанії.

Модель оцінювання людського капіталу повинна розвиватися за трьома рівнями: компанія (для визначення впливу реалізованих персоналом завдань на успіх компанії загалом), функціональні зони (філії) компанії (для визначення впливу кадрової політики на здійснення інших внутрішніх процесів у компанії) і поведінка співробітників (з метою оцінювання різних функцій управління людським капіталом, ефективність методів, які використовуються, однак, за умови, що вихідною точкою є поведінка і талант співробітників компанії). Карта стратегії, розроблена для компанії, дає змогу відстежувати показники формування вартості людського капіталу у різних ракурсах через призму оцінювання реалізації бізнес-стратегії розвитку компанії і ресурсноорієнтованої HR-стратегії. Людські активи в контексті вимірювання вартості пропонуємо оцінювати з використанням показників, які враховують фактори персоналу і професійності (табл. 1). Перелік ключових показників оцінювання людського капіталу в табл. 1 представлений широко, однак не є остаточним.

Таблиця 1

Збалансована система показників оцінювання людського капіталу

Перспективи розвитку компанії / цілі компанії	Індикатори оцінювання людського капіталу компанії	Стратегічні заходи, необхідні для досягнення цілей людського капіталу в системі Balanced Scorecard
Фінансова перспектива:		
Збільшення прибутковості компанії	<ul style="list-style-type: none"> • додана вартість людського капіталу; • економічна додана вартість людського капіталу; • рентабельність інвестицій в людський капітал; • коефіцієнт окупності інвестицій у людський капітал; • рентабельність людського капіталу; • частка витрат на оплату праці в загальному обсязі витрат; • фінансовий індекс людського капіталу. 	оцінювання вартості людського капіталу через призму фінансів.
Клієнтська перспектива:		
Підвищення якості обслуговування клієнтів	<ul style="list-style-type: none"> • частка “постійних” клієнтів; • показник розширення клієнтської бази; • показник задоволеності клієнтів якістю наданих послуг; • вартість реалізованої продукції / послуг; • скарги / повернення; якість / ціна товару; якість / ціна обслуговування; • співвідношення вартості компанії і підприємств-конкурентів. 	<ul style="list-style-type: none"> • зовнішнє оцінювання компанії в контексті ставлення її співробітників до клієнтів; • оцінювання задоволеності клієнтів.
Перспектива бізнес-процесів:		
Вдосконалення реалізації внутрішніх процесів	<ul style="list-style-type: none"> • число інноваційних пропозицій з розрахунку на одного співробітника; • відсоток реалізованих пропозицій; • рентабельність інвестицій, вкладених у вдосконалення технологій або проекти з реінжинірингу; • число отриманих патентів; • число премій, присуджених у сфері інновації продуктів і послуг; • кількість тренінгів і понесені витрати на їх проведення; • вартість послуг, що надаються кожним відділом; • показник продуктивності; • коефіцієнт використання номінального фонду робочого часу; • витрати на робочу силу; • показник середнього рівня оплати праці; • показник трудомісткості; • рентабельність витрат на оплату праці; • частка витрат на оплату праці у вартості продажів; • зміни в рівні кваліфікації, кількість інновацій; поліпшень, нещасні випадки на роботі, нагороди. 	оцінювання рівня продуктивності праці, що є наслідком ефекту підвищення кваліфікації та корпоративного, командного духу співробітників, інноваційності та вдосконалення внутрішніх бізнес-процесів.
Перспектива інновацій і розвитку:		
<ul style="list-style-type: none"> • стабільність зайнятості; • забезпечення співробітників; • високорозвинена мотивація; • розвиток компетентності; • модернізація та оптимізація організаційного лідерства; • створення ефективної бізнес-культури. 	<ul style="list-style-type: none"> • коефіцієнт плинності кадрів; період часу, необхідний для заповнення вакантних робочих місць; рівень професійної підготовки персоналу, втрати від плинності кадрів; витрати на ліквідацію наслідків плинності кадрів; • показник стабільності зайнятості; середня тривалість зайнятості; показник адаптації; показник звільнень; показник звільнень на прохання працівника; показник мобільності працівників; показник внутрішньої мобільності; показник задоволення персоналу компанії; • індикатор капіталовкладень в людські ресурси; • ступінь коригування системи винагород до стратегії компанії; • рівень середньої заробітної плати; частка пільг в вартості заробітної плати; витрати на розробку та впровадження нової системи винагород; частка загальних витрат на оплату праці в операційних витратах; • середній рівень освіти працівників; частка фахівців і експертів; частка працівників з вищою освітою; загальні витрати на навчання; загальна кількість годин, що відводиться на навчання; середня кількість годин навчання одного співробітника; вартість навчання одного співробітника; обсяг науково-методичного забезпечення на одного співробітника; рентабельність інвестицій в навчання; внутрішня норма просування по службі. 	<ul style="list-style-type: none"> • оцінювання задоволення співробітників як умова підвищення продуктивності праці і стабільності зайнятості; • оцінювання здатності компанії щодо залучення і забезпечення гідних умов праці для співробітників в довгостроковому періоді; • оцінювання рівня витрат на реалізацію процесу управління людським капіталом та його відповідності стратегії розвитку компанії.

Джерело: розроблено автором на основі [3, с. 198–201].

Причинно-наслідкові зв'язки між цілями проєкцій збалансованої системи показників знаходять висвітлення в системі мотивації персоналу, яка служить

ефективним інструментом оцінювання творчих здібностей і індивідуальних якостей працівників, синтез яких є необхідною умовою реалізації стратегії. Система мотивації, заснована на *Balanced Scorecard*, формується з двох елементів: системи узгодження цілей та системи вартісної і невартісної мотивації, які узгоджені між собою. Розробка концепції нової системи мотивації здійснюється покроково: по-перше, створення концепції системи узгодження цілей з співробітниками; по-друге, розробка системи оплати праці співробітників з прив'язкою до результатів їх діяльності; розробка процесу узгодження цілей і оплати праці, а також необхідна для виконання процесу документація.

Таким чином, система мотивації служить інструментом прямого впливу на поведінку працівника в процесі поточної діяльності. Разом з цим показники мотивації людського капіталу, які впливають на результати діяльності компанії, формуються на основі ключових індикаторів ефективності. Ключові фактори успіху, представлені мотиваційними показниками людського капіталу такі: відсоток мотивованості персоналу; відсоток задоволеності персоналу; відсоток підготовленості персоналу; відсоток довіри працівників до компанії; відсоток плинності кадрів; відсоток відповідності особистих цілей працівників корпоративним; відсоток посадових підвищень за результатами навчання; кількість рацпропозицій на одного працівника у рік; відсоток фахівців, яких премійовано за впровадження творчих ідей.

Згідно даних аналізу міжнародної консалтингової компанії "Hay Group", яка працює в Україні більше семи років, можемо зазначити таке: щоб побудувати більш ефективну, внутрішньо справедливу і мотивуючу систему винагород або систему оцінювання і розвитку персоналу, недостатньо змінити інструментарій або методологічний підхід. Для цього необхідні трансформації, які безпосередньо пов'язані зі змінами способів роботи і менталітету, правил поведінки і взаємовідносин співробітників компанії. Тому кожен проект доцільно розпочинати з діагностики організаційної культури – того "лакмусового папірця", завдяки якому розкривається багато проблем і виявляються "вузькі місця". Дані, отримані в результаті аналізу ефективності організації, виявлення цільової культури дають змогу менеджерам інтегрувати процеси управління вартістю людського капіталу.

Таким чином, показники кожної з чотирьох проєкцій *Balanced Scorecard* є чіткою послідовністю дій персоналу, спрямованою на досягнення встановлених цільових значень в межах своєї компетенції і, як наслідок, отримання оптимальних фінансових результатів. Очевидно, що успіх в реалізації збалансованої системи оцінних показників залежить перш за все від ступеня залученості працівників у вказаний процес. Для підвищення зацікавленості працівників у реалізації стратегічних завдань, необхідно погодити цільові значення показників збалансованої системи із системою винагороди кожного конкретного працівника з метою запобігання дисбалансу між різними видами фінансово-господарської діяльності компанії, обумовивши при цьому отримання винагороди працівником при виконанні або перевиконанні відповідних показників. Кошти, які використовуються для моделі заохочення співробітників, розглядаються не як операційні витрати, а як довгострокові інвестиції компанії, науково обґрунтоване і своєчасне вкладення яких сприяє зростанню її ринкової вартості. Мотивований персонал є передумовою успішного функціонування компанії як в тактичному, так і в стратегічному аспектах. Причому якщо тактичні кроки можуть призвести до конфлікту інтересів менеджменту і рядового складу (виплати дивідендів, вирішення соціальних питань), то стратегічні плани, навпаки, дають змогу їх об'єднати.

Оцінювання людського капіталу компанії дає змогу сформулювати основні напрями його якісного поліпшення, зокрема: збалансування обсягів інвестицій в освіту співробітників з поточними доходами, які ці співробітники змогли би принести компанії

за час, який вони витратили на освіту; розробка заходів щодо оптимізації ризику втрати співробітника після отримання ним додаткової освіти за рахунок компанії; удосконалення системи оцінювання додаткових доходів, отриманих організацією внаслідок здійснення інвестицій в своїх співробітників [15, с. 171].

Висновки. Аналіз теоретико-методичних аспектів розвитку теорії людського капіталу, який в умовах економіки, заснованої на знаннях, є найважливішим фактором, що впливає на вартість інтелектуального капіталу та ринкову вартість компанії загалом, засвідчив її перебування на етапі становлення, що пояснює відсутність єдиних, комплексних та систематизованих методичних підходів до його оцінювання. Зважаючи на це, теоретичні положення дослідження методик оцінювання людського капіталу доведені нами до рівня рекомендацій низки показників, які можуть бути запроваджені у роботі вітчизняних компаній для оцінювання вартості людського капіталу, При цьому запропоновані оцінні показники можуть бути вибірково використані для оцінювання капіталу компетенцій персоналу, мотивуючи до самонавчання, що, загалом, визначає конкурентні переваги на глобалізованому ринку. Низка індикаторів, вміщених у збалансованій системі показників, можуть бути покладені в основу визначення стратегії розвитку компаній, виходячи з величини людського капіталу. Таким чином, представлені рекомендації розширюють і розвивають теоретичні та методологічні основи дослідження та оцінювання людського капіталу, дозволяючи тим самим підвищити ефективність управлінських рішень щодо використання людського капіталу та сприяючи створенню на цій основі унікального конкурентного профілю компанії.

Список використаних джерел:

1. Ikenberry J.G. Socialization and Hegemonic Power / J.G. Ikenberry, C.A. Kupchan // International Organization, 1990. – Vol. 44. – No 3. – P. 283–315.
2. Andriessen D. Making sense of intellectual capital: Designing a Method for the Valuation of Intangibles / D. Andriessen. – N. Y. : Elsevier Inc., 2004. – 412 p.
3. Walas-Trębacz J. The application of balanced scorecard in the human resource management in the enterprise / J. Walas-Trębacz // Management of entrepreneurship in a knowledgebased economy. The issue of knowledgeand intellectualcapital management, Cracow University of Economics. – Cracow : 2015. – P. 193–209.
4. Edvinsson L. Intellectual capital : realizing your company's true value by finding it's hidden brainpower / L. Edvinsson, M. Malone. Harper Business. – N. Y. – 1997. – 217 p.
5. Kaplan R. The Balanced Scorecard – Measures that drive Performance [Електронний ресурс] / R. Kaplan, D. Norton // Harvard Business Review. – Boston : 1992. – Vol. 70. – № 1. – P. 71 – 79. – Режим доступу : www.marketmatch.com/.../Balanced%20Sco.
6. Nye J. S. Get Smart: combining hard and soft power [Електронний ресурс] / J. S. Nye. Foreign Affairs, 2009. – Режим доступу : <http://www.foreignaf-fairs.com/articles/65163/joseph-s-nye-jr/get-smart>.
7. Stewart T. Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations / T. Stewart. – London : Nocholas Brealey Publishing House, 1999. – 280 p.
8. M'Pherson Ph. Accounting, empirical management and intellectual capital / Ph. M'Pherson, S. Pike // Journal of Intellectual Capital. – 2001. – Vol. 2. – No 3. – P. 246–260.
9. McElroy M. W. Social innovation capital / Mark W. McElroy // Journal of Intellectual Capital. – 2002. – Vol. 30. – No 1. – P. 30–39.
10. Людський капітал регіонів України в контексті інноваційного розвитку: [монографія] / В.П. Антонюк, О.І. Амоша, Л.Г. Мельник та ін.; НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2011. – 308 с.
11. Антонюк В.П. Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку: моногр. / В.П. Антонюк / НАН України, Ін-т економіки проми-сті. – Донецьк, 2007. – 348 с.
12. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О.А. Грішнова. – К. : Знання, КОО, 2001. – 254 с.
13. Куревіна І.О. Міграційні процеси як чинник впливу на стан людського капіталу України. Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки: [Монографія] / І.О. Куревіна, А.І. Мокій, І.А. Чекан; за ред. О. Власюка. – К. : НІСД, 2006. – 348 с.
14. Людський розвиток в Україні : можливості та напрями соціальних інвестицій: [колективна науково-аналітична монографія за ред. Е.М. Лібанової]. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2006. – 355 с.
15. Шинкарюк О.В. Национальные оценки инноваций и развития человеческого капитала / О.В. Шинкарюк, В.Ф. Столяров, В.И. Островецкий. // Вестник экономической науки Украины. Киев, 2016. – № 1. – С. 171–182.

Рецензент д.е.н., професор Дем'янишин В.Г.

УДК 351.83

Шубалий О.М., д.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ

У статті вивчено особливості організації, функції основних сторін, проведено аналіз основних показників ефективності соціального діалогу в Україні. Обґрунтовано концептуальні засади національної політики підвищення ефективності соціального діалогу.

Ключові слова: соціальний діалог, національна політика, ефективність, держава, роботодавці, профспілки.

Шубалый А.М.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ СОЦИАЛЬНОГО ДИАЛОГА

В статье изучены особенности организации, функции основных сторон, проведен анализ основных показателей эффективности социального диалога в Украине. Обоснованы концептуальные основы национальной политики повышения эффективности социального диалога.

Ключевые слова: социальный диалог, национальная политика, эффективность, государство, работодатели, профсоюзы.

Shubalyi A.

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF THE NATIONAL POLICY TO IMPROVE THE SOCIAL DIALOGUE EFFICIENCY

The article deals with the peculiarities of the organization, the functions of the main parties, the analysis of the main indicators of the effectiveness of social dialogue in Ukraine. The conceptual foundations of the national policy of increasing the efficiency of social dialogue are substantiated.

Key words: social dialogue, national policy, efficiency, state, employers, trade unions.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Системні трансформації в усіх сферах суспільного життя нашої країни, що відбуваються в умовах глибокої економічної кризи, посилили соціальну напруженість та спричинили загострення багатьох соціальних проблем, зокрема тих, що стосуються сфери соціального діалогу між роботодавцями, працівниками та державою. Адже працівники не відчують себе соціально захищеними, роботодавці вважають свої фінансові результати занадто низькими, а держава намагається отримати максимальні ресурси для виконання свої функцій. В результаті конфлікту інтересів нерідко виникають непорозуміння між цими сторонами, які негативно відображаються через зниження соціально-економічних показників для кожної зі сторін, адже в кінцевому підсумку в програші залишаються всі сторони. Тому виникає необхідність вдосконалення підходів до формування і реалізації політики у сфері соціального діалогу з метою підвищення ефективності цього процесу на усіх рівнях управління та для кожної із зацікавлених сторін.

Враховуючи те, що Україна обрала напрямок подальшої європейської інтеграції, сучасна система соціально-трудова відносин, зокрема у сфері соціального діалогу, повинна бути адаптована до принципів, методів і форм соціального діалогу, які пропагуються провідними країнами Європейського Союзу. В цьому контексті виникає необхідність вивчення зарубіжного досвіду регулювання соціального діалогу як демократичного засобу розв'язання соціально-трудова конфліктів, його ролі та

особливостей у процесі вирішення важливих соціально-економічних проблем розвитку країни та її окремих регіонів.

Низький рівень організації процесу соціального діалогу, відсутність звичаїв, позитивного попереднього досвіду та неналежний рівень якості взаємодії його суб'єктів призвели до того, що соціальний діалог в Україні існує лише формально, а на практиці ж його роль значно обмежена.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженнями питань, що стосуються різних аспектів соціального діалогу на різних рівнях управління, для різних його сторін та сфер займалися представники різних суспільних наук, серед яких не лише економісти, а й політологи, соціологи, філософи та юристи. Це є додатковим підтвердженням надзвичайної важливості цього процесу для обґрунтування скоординованих дій органів влади, об'єднань працівників та роботодавців. Вагомий внесок у дослідження різних проблем у сфері соціального діалогу зробили такі вчені: А. Андрущенко, Н. Болотіна, Г. Гончарова, Н. Громадська, І. Дубровський, Ю. Захарчук, А. Колот, О. Мороз, О. Петрос, М. Сорочишин, О. Шемяков, В. Новиков, В. Жуков, З. Козак, В. Комарницький, Л. Черчик, І. Шубала [1, 4, 5, 7, 10] та ін. Однак, незважаючи на численні дослідження, система соціального діалогу в Україні залишається недосконалою. Тому важливе значення має поглиблення наукових досліджень у напрямку вдосконалення положень політики соціального діалогу на національному та регіональному рівнях.

Цілі статті. Метою дослідження є вдосконалення теоретико-методичних положень та розробка практичних рекомендацій щодо формування концептуальних положень національної політики підвищення ефективності соціального діалогу в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В сучасних умовах соціальний діалог є одним із найефективніших способів врегулювання та узгодження конфліктів в системі соціально-трудових відносин. Соціальний діалог виступає важливим інструментом досягнення миру та соціальної злагоди. Яскравим прикладом цього є країни-члени Європейського Союзу, які, завдяки злагодженій взаємодії сторін країни змогли досягти економічного процвітання та високого рівня життя населення. Саме тому вважаємо, що соціальний діалог, як ефективний інструмент узгодження інтересів сторін, повинен бути активізований на усіх рівнях управління, що передбачає наступне вивчення методичних підходів до проведення аналізу та оцінки ефективності його реалізації.

Згідно Закону України «Про соціальний діалог» [3] соціальний діалог проводиться на декількох рівнях, одним із яких є національний. Основною формою ведення національного соціального діалогу є засідання та діяльність загалом Національної соціально-економічної тристоронньої ради. До компетенцій цього органу входять питання такого характеру:

- інформаційного;
- організаційного;
- методичного;
- матеріально-технічного.

Національна соціально-економічна тристороння рада була створена на виконання вимог Закону України «Про соціальний діалог в Україні» та діє згідно Указу Президента від 2 квітня 2011 року. Національна соціально-економічна тристороння рада була утворена за пропозицією об'єднань роботодавців, профспілок та Кабінету Міністрів України для вирішення таких основних завдань [6]:

1) вироблення консолідованої позиції сторін соціального діалогу щодо стратегії економічного і соціального розвитку України та шляхів вирішення існуючих проблем у цій сфері;

2) підготовка та надання узгоджених рекомендацій і пропозицій Президентові України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України з питань формування і

реалізації державної економічної та соціальної політики, регулювання трудових, економічних, соціальних відносин.

Національна рада має тристоронню структуру представництва сторін соціального діалогу: по 20 представників від: сторони органів виконавчої влади, сторони профспілок і сторони роботодавців. Очолює Раду Голова, який призначається Президентом України за поданням Президії Національної ради строком на один рік. Співголови Національної ради, є координаторами сторін, їх налічується три. Персональний склад Національної ради визначається у порядку, встановленому статтею 9 Закону України «Про соціальний діалог в Україні».

Сторони соціального діалогу в Україні, які здійснюють взаємодію соціального діалогу зображено на рисунку 1.

Рис. 1. Сторони соціального діалогу в Україні (складено автором на основі [6, 8, 9])

Серед тих трансформацій, які відбуваються у соціально-трудої сфері на даний час та враховуючи ситуацію в Україні, ми вважаємо, що найбільш важливою і складною є проблема ефективності соціального діалогу. Сторони соціального діалогу не мають потрібної взаємодії між собою. Тому, для того, щоб визначити ефективність реалізації соціального діалогу в Україні ми вважаємо потрібним проаналізувати ряд показників.

Взаємодія трьох сторін соціального діалогу передбачає реалізацію соціального діалогу на національному рівні. Рівень ефективності взаємодії можна обрахувати, звернувшись до статистичних показників, які його характеризують (табл. 1).

Результати аналізу динаміки основних показників, які характеризують ефективність соціального діалогу в Україні за період 2011-2015 рр. свідчать, що коефіцієнт скорочення штатів у 2015 році зріс на 0,2. У той же час показник навантаження на одне вільне робоче місце у 2015 році збільшилось на 11 осіб порівняно з 2011 роком. Такі зміни відбулись у зв'язку з тим, що більшість роботодавців не мають достатнього економічного рівня для нарощення обсягів виробництва, а, враховуючи економічну кризу сьогодення, змушені скорочувати або взагалі припиняти свою діяльність, що автоматично зменшує попит на робочу силу.

Таблиця 1

Динаміка показників, які характеризують ефективність соціального діалогу в Україні за 2011-2015рр.

Показники	Роки					Абсолютне відхилення 2015 р / 2011р.	Відносне відхилення 2015р. / 2011р.
	2011	2012	2013	2014	2015		
Коефіцієнт скорочення штатів до середньооблікової чисельності, %	2,0	1,9	2,2	1,6	2,2	0,2	10,0
Навантаження на одне вільне робоче місце (вакантну посаду), осіб	8	11	11	14	19	11	137,5
Кількість штатних працівників, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці у % до облікової кількості штатних працівників	28,9	28,9	29,5	29,5	26	-2,9	-10,0
Рівень вимушеної неповної зайнятості	10,4	8,3	8,9	10,9	10	-0,4	-3,9
Невідпрацьований робочий час з причин вимушеної неповної зайнятості	501	515	465	524	562	61	12,2
Середньомісячна заробітна плата штатних працівників, грн	2633	3026	3 282	3 480	4195	1562	59,3
Кількість працівників, які охоплені колективними договорами у % до облікової чисельності штатних працівників	81,6	81,4	79,8	76,1	77,3	-4,3	-5,3
Коефіцієнт плинності кадрів, %	26,4	26,3	26	26,5	25,9	-0,5	-1,9
Відпрацьований час у % до фонду робочого часу	87,1	87,4	87,2	86,2	86,7	-0,4	-0,5
Питома вага не відпрацьованого робочого часу з причин тимчасової непрацездатності, %	2,2	2,1	2,1	1,9	1,9	-0,3	-13,6
Обсяг реалізованої продукції у розрахунку на 1 год відпрацьованого часу, тис. грн	55,6	55,2	58,3	70,7	98,3	42,7	76,8
Обсяг реалізованої продукції у розрахунку на 1 штатного працівника, тис. грн.	111,1	110,2	112,0	133,5	186,1	75	67,5
Обсяг продукції у розрахунку на 1 грн заробітної плати, тис. грн	3,3	2,9	2,8	3,2	3,7	0,4	12,1
Фінансові результати до оподаткування у розрахунку на 1 найманого працівника, грн/особу	12,0	10,1	4,3	-73,7	-51,8	-63,8	-531,7
Коефіцієнт приросту працівників, %	-2,3	-3,9	-3,7	-7,5	-6,2	-3,9	169,6
Середня кількість працівників в еквіваленті повної зайнятості у % до середньооблікової к-ті штатних працівників	97,8	97,9	97,9	96,8	98	0,2	0,2
Валовий регіональний продукт у розрахунку на 1 зайнятого працівника, тис. грн.	107,7	119,8	153,8	175,9	174,3	66,6	61,8
Заборгованість із виплати заробітної плати, млн. грн	1139	915,2	830,1	753	1320	181	15,9

Примітка. Розроблено автором на основі [2]

Кількість штатних працівників, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці у 2015 році зменшилась на 2,9 % порівняно з 2011 роком, проте, лише у 2015 році відбулось різке зниження показника. Протягом 2011-2014 рр. показник був приблизно однаковий і коливався в межах 0,6%. Така тенденція до зниження показника є позитивною, проте, таке різке зниження, можливо, пов'язане зі скороченням виробництва деяких підприємств та припиненням їх діяльності.

Позитивною зміною є зниження рівня вимушеної неповної зайнятості, протягом досліджуваного періоду показник зменшився на 0,4. За аналізований період відбулось зменшення невідпрацьованого робочого часу з причин вимушеної неповної зайнятості на 61 год. Середньомісячна заробітна плата штатних працівників за період 2011-2015 рр. мала тенденцію до збільшення, у 2015 році показник становив 4195 грн, що на 1562 більше, ніж у 2011 році.

Кількість працівників, які охоплені колективними договорами за аналізований період зменшився на 4,3%. У 2015 році показник становив всього 77,3%, що є негативним моментом. Зменшення даного показника пов'язане із нестабільністю економічної ситуації в країні, а також небажанням роботодавців сплачувати додаткові податки, у зв'язку з чим більшість роботодавців набирає в штат працівників без їх трудового оформлення.

У цей же час протягом 2011-2015 рр. рівень плинності кадрів зменшився на 0,5, а відпрацьований час зменшився на 0,4%. Питома вага не відпрацьованого робочого часу з причин тимчасової непрацездатності за період 2011-2015 рр. зменшився на 0,3.

Рівень обсягу реалізованої продукції у розрахунку на 1 год відпрацьованого часу за період 2011-2015 рр. збільшився на 42,7 тис. грн/год, що свідчить про збільшення ефективності виробництва на підприємствах країни. Про це свідчить також збільшення обсягу реалізованої продукції у розрахунку на 1 штатного працівника, де показник збільшився на 75 тис. грн./ особу, а також збільшення обсягу продукції у розрахунку на 1 грн заробітної плати на 0,4 тис. грн.

Фінансові результати до оподаткування у розрахунку на 1 найманого працівника за досліджуваний період скоротилися на 63,8 грн. / особу, що свідчить про зниження фінансових результатів підприємств держави. У зв'язку із зниженням фінансових результатів відбувається зниження коефіцієнту приросту працівників, оскільки організації не отримують прибутків, на які сподіваються і змушені скорочувати свій штат.

Середня кількість працівників в еквіваленті повної зайнятості збільшилась на 0,2% і у 2015 році становила 98%. Важливим показником ефективності функціонування та взаємодії сторін соціального діалогу є валовий регіональний продукт у розрахунку на 1 зайнятого працівника. Його показник за досліджуваний період збільшився на 66,6 тис. грн. і у 2015 році становив 174,3 тис. грн. Одним із негативним моментів є збільшення заборгованості із виплати заробітної плати, за досліджуваний період показник збільшився на 181 тис. грн. Тенденція до збільшення має негативні наслідки, бо значно збільшує напруженість у суспільстві.

Результати проведених теоретико-методичних та аналітичних досліджень свідчать, що соціальний діалог є доволі складним і багатограним поняттям, що в цивілізованому світі має важливе значення для усіх сторін соціально-трудових відносин. Для формування необхідних умов щодо проведення соціального діалогу на різних рівнях управління потрібно розробити політику підвищення ефективності соціального діалогу, щоб в кінцевому підсумку сформувані певний план заходів, яких повинні дотримуватись усі сторони соціального діалогу.

Звичайно, що в теперішніх складних економічних умовах розвитку нашої країни охопити усі ланки та сфери соціального діалогу буде неможливо, тому виникає необхідність вибору основних, пріоритетних напрямів національної та регіональної політики в цьому напрямі. Основна організаційна роль в цьому аспекті буде належати державі через відповідні органи державної влади та місцевого самоврядування усіх рівнів.

Політика соціального діалогу на національному рівні на сьогоднішній час повинна бути направлена на узгодження інтересів сторін і її розробка повинна бути зумовлена рядом проблем, які потребують вирішення. Велика кількість страйків та протестів, масове виникнення

різносторонніх конфліктів у трудовій сфері викликають дестабілізацію в країні, а також порушують баланс між соціально-економічним розвитком держави.

Політика соціального діалогу повинна мати на меті максимально згуртувати зусилля державної влади, профспілок та роботодавців, де кожна сторона буде мати своє коло відповідальності. Як правило, ефективна взаємодія сторін соціального діалогу дозволить сконцентрувати увагу на найбільш проблематичних місцях, які потрібно вирішити.

На кожному із рівнів соціального діалогу є визначений інструмент регулювання взаємодії сторін. На національному рівні єдиним таким інструментом є Національна тристороння соціально-економічна рада. Зазвичай, рада не завжди прислухається до бажань регіональних чи галузевих рад, а їх рішення не завжди розглядаються Національною радою, чим створює додаткову напругу у суспільстві та недовіру до своєї діяльності.

На нашу думку, потрібно створити та реалізувати державну політику підвищення соціального діалогу для того, щоб мінімізувати негативний вплив наслідків від цих проблем та збалансувати інтереси сторін соціального діалогу. Без такої політики нормальне функціонування та відтворення економіко-соціальних процесів не може відбуватись.

Основні положення національної політики підвищення ефективності соціального діалогу відображено на рисунку 2. Метою національної політики є активізація діяльності держави з метою взаємодії інтересів сторін соціального діалогу. Основними стратегічними напрямками її реалізації, на нашу думку, є:

- «прозорість» соціально-трудова відносин та оплати праці;
- реалізація трудового потенціалу працівників та його розвиток;
- забезпеченість підприємств потрібними кадрами за рахунок підготовки їх державою;
- дотримання колективних договорів та створення належних умов праці.

Також національна політика підвищення ефективності соціального діалогу повинна переслідувати певні цілі. Для кожної зі сторін вони є різними.

Цілі з позиції працівників є такими: зростання заробітної плати та своєчасна її виплата; реалізація власного трудового потенціалу; створення належних умов праці; забезпечення повної зайнятості.

Цілі з позиції роботодавців можна виділити такі: зростання прибутковості підприємств; підвищення продуктивності праці; створення нових робочих місць; забезпеченість кваліфікованими кадрами.

Цілі з позиції держави можна виділити такі: зростання ВВП; максимальний рівень зайнятості; збільшення доходів із місцевих бюджетів; «прозорість» соціально-трудова відносин.

Вдосконалення системи соціального захисту працівників повинне ґрунтуватись на основі створення умов для стабільної реалізації власного трудового капіталу та на основі соціального страхування працівників. Працівники не мають достатніх державних соціальних гарантій, більшість з них працює не оформившись офіційно та отримує не офіційну заробітну плату, роботодавці, в свою чергу, не завжди можуть платити податки, чим і змушені звертатись до таких маніпуляцій.

Вдосконалення системи охорони праці на підприємствах полягає у створенні належних умов праці та дотримання графіків роботи та відпочинку. Особливо, це стосується підприємств, де працівники працюють не офіційно. На даний час, держава не контролює належним чином систему охорони праці на підприємствах, що призводить до високого рівня випадків травматизму та знижує ефективність функціонування підприємств.

Реформування системи освіти і науки в Україні повинне бути проведене дуже ретельно. Адже на даний час на ринку праці є велика кількість підготовлених спеціалістів, які не можуть влаштуватись за спеціальністю, оскільки спеціалістів в тій чи іншій галузі дуже багато. Тоді виникає навантаження на економіку країни, оскільки більша частина з них стають на облік у центри зайнятості та отримують виплати. Держава змушена перенавчати та перекваліфікувати їх за власні кошти, що теж негативним чином впливає на соціальну сферу держави.

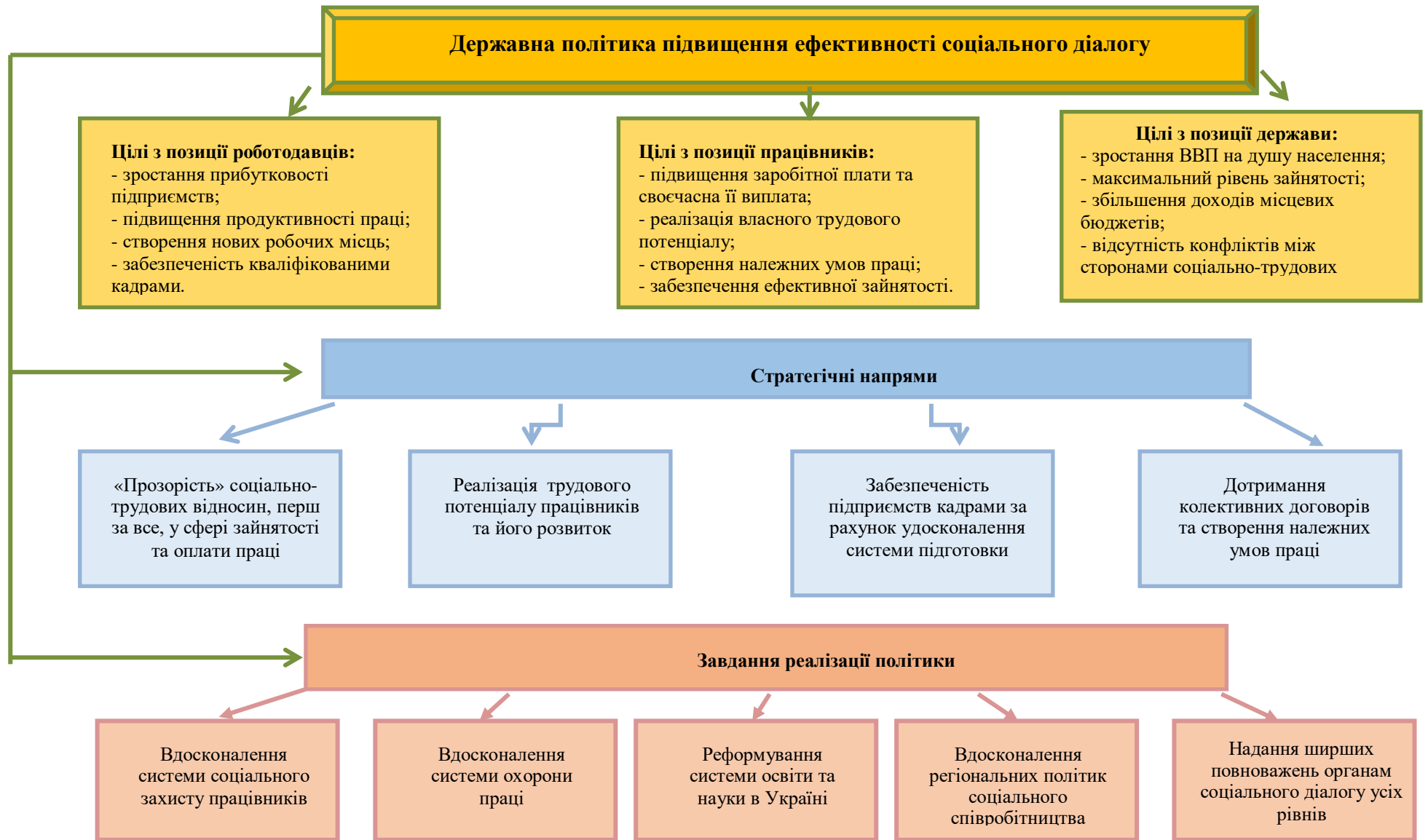

Рис. 2. Основні положення державної політики підвищення ефективності соціального діалогу (складено автором)

Вдосконалення регіональних політик соціального співробітництва повинне відбуватись у взаємодії з державною політикою. Ми часто стикаємося з тим, що державна програма суперечить або обмежує реалізацію регіональних політик, чим створює дисбаланси в інтересах країни.

Покращення фінансової системи держави полягає в тому, що потрібно намагатись максимально можливо знизити податковий тиск на підприємства, особливо, новостворені, а також знизити податки та відрахування від заробітних плат працівників. Державна політика підвищення ефективності соціального діалогу повинна носити постійний характер і максимально чітко відображати взаємодію сторін соціального діалогу.

Висновки. Вивчено склад та функції основних суб'єктів соціального діалогу на національному та регіональному рівнях, основними з яких є Національна соціально-економічна тристороння рада, яка має тристоронню структуру представників зі сторони роботодавців, працівників та держави. Подібні структури створено також на регіональному, галузевому та районному рівнях. Важлива роль також відводиться Національній службі посередництва та примирення як основного регулятора колективних трудових спорів (конфліктів), що виникли між сторонами соціального діалогу.

Результати аналізу основних показників ефективності соціального діалогу в Україні за період 2011-2015 рр. показали, що на фоні зростання середньомісячної заробітної плати, обсягів виробництва і нестабільності фінансових результатів в розрахунку на одного працівника, відбулося зростання рівня вимушеної неповної зайнятості, зниження частки працівників, які охоплені колективними договорами та частки відпрацьованого часу. Через підвищення зарплати роботодавці намагаються знижувати чисельність персоналу, щоб не збільшувати питому вагу оплати праці в собівартості.

Розроблено концептуальні засади національної політики підвищення ефективності соціального діалогу, що передбачають визначення цій для роботодавців, працівників та держави та зосередження уваги на таких пріоритетних напрямках: забезпечення «прозорості» соціально-трудова відносин, п

ерш за все, у сфері зайнятості та оплати праці, реалізація трудового потенціалу працівників та його розвиток, забезпеченість підприємств потрібними кадрами за рахунок удосконалення системи підготовки, дотримання колективних договорів та створення належних умов праці.

Список використаних джерел:

15. Громадська Н.А. Соціальний діалог : навчальний посібник / Н.А.Громадська. – Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – 188 с.
16. Державна служба статистики України / Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
17. Закон України “Про соціальний діалог в Україні» № 2862-IV від 23.12.2010 р. : прийнятий на Верхов. Радою України 23 грудня 2010 р. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2862-17>.
18. Захарчук Ю. О. Соціальний діалог як інструмент регулювання соціально-трудова відносин у сучасній Україні [Текст] / Ю. О. Захарчук // Грані. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський нац. ун-т, Центр соц. політ. досліджень, 2012. – 6. – С. 106–108.
19. Мороз О. С. Повышение эффективности социального диалога в Украине / О. С. Мороз // Економіка та право. Серія : Економіка. – 2015. - № 1. – С. 74-78.
20. Національна соціально-економічна тристороння рада [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ntser.gov.ua/>
21. Петрос О.М. Соціальний діалог у державному управлінні: європейський досвід та українські реалії : монографія / О. М. Петрос. – Київ : НАДУ, 2012. – 303 с.
22. Федерація професійних спілок України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.fpsu.org.ua/napryamki-diyalnosti/sotsialnij-dialog>.
23. Федерація роботодавців України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://fru.org.ua/ua/social>.
24. Черчик Л.М. Ефективна зайнятість на засадах соціального діалогу: методологія оцінки та стратегія забезпечення: монографія / Черчик Л.М., Шубала І. В. – Луцьк: Терен, 2013. – 280 с

